T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MİHRÎ HATUN DİVANI

Karşılaştırmalı Metin

Cümle Yapısı ve Cümle Türleri

Doktora Tezi

Danışman :

Prof.Dr. Coşkun AK

Hazırlayan :

Sabiha GEMİCİ

Balıkesir - 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

S U N U Ş

" Dili inceleyen bilim, dilin bilimi " biçiminde kısa bir tanımı verilen dilbilim, özellikle yüzyılımızın ikinci yarısına doğru, yeni inceleme alanlarıyla büyük bir aşama kaydederek bilimler arasında seçkin bir yer kazanmış, günümüz dilbiliminde syntax(dizimbilgisi), birdenbire ön plâna geçmiştir. Dildeki söz örgüsünün aydınlatılması, ayni zamanda, dili çevreleyen sırların da büyük ölçüde çözülmesi olarak görülmüştür.(1)

Dilimizin tarihî gramerinin yazılabilmesinin, devirlerin belli başlı eserlerinin sentaks yönünden de incelenmesine bağlı olduğu düşüncesiyle, 15.yüzyıl divan şairlerinden birinin divanını bu açıdan incelemeyi bir görev saydık. Her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi döneminin kimi eserleri üzerinde fonolojik ve morfolojik incelemeler yapılmışsa da cümle yapısı üzerinde durulmamıştır. Bizi böyle bir çalışmaya iten, bu alanın işlenmemiş olmasıdır. Fonolojik ve morfolojik özellikleri ortaya konmuş bir döneme ait eserlerin içinde birinin de cümle yapısı ve cümle türlerinin de incelenerek, zincirin eksik olan bir halkasının yerine konması, temel amacımız olmuştur. Dil bilinciyle düşünüldüğünde, zorunlu bir görevi yerine getirmenin heyecanını çalışmamız boyunca hep duyduk. Bu heyecan bize, yıllarca süren bir çalışma azmi verdi.

---

(1) AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil, Cilt 1, Ank. 1979 , s.14-29-30

Çalışmamıza konu olan divanın, bir kadın şaire ait olması raslantı değildir. Bunu özellikle seçmemizdeki amaç, o yüzyılların çeşitli baskılar içinde sinmiş kadınının, neyi, ne ölçüde başarabildiğini araştırmaktı. Divan Şiiri'nin gelişim çizgisi içinde, kadın şairlerin sayıca az olmalarının yeteneksizliklerinden kaynaklanmadığını, devrin erkek şairlerinden hiç de aşağı kalmayacak bir dil ve edebî zevke sahip olduklarını, dil ile anlamı ellerinde yoğurabildiklerini, giderek, sanatlı, ince bir söyleyişe ulaşabildiklerini, önce görmek, sonra göstermek istediğimiz içindir ki, Mihrî Hatun Divanı'nı önce okuduk, sağlam bir metin tesbit etmeye çalıştık. Sonra, bugünün cümle türlerinin bir kadın şair elinde ve dilinde, dün de var olduğunu ispatlamaya gayret etdik. Bu nedenle çalışmamızda bir karşılaştırmalı metin, bir de cümle türlerinin ve özelliklerinin incelendiği iki ana bölüm oluştu.

Bu amaçlarımızı gerçekleştirmeye çalışırken, yıllarca sabırla yürüttüğümüz çalışmalarımız -belki de seçtiğimiz metod- tenkit edilecek noktalar taşıyabilir. Bu konuda, bizden sonraki çalışmaların, eksiklerimizi tamamlayacağı umudunu taşıyoruz.

Bu çalışmayla ilgili olarak, metin seçiminde benimle birlikte titizlik gösteren, çalışmalarım sırasında karşılaştığım güçlükleri çözmek için bana zaman ayıran, yardımcı olan, her zaman güven ve teşvikini gördüğüm danışmanım, hocam, sayın Prof. Dr. Coşkun AK'a, çalışmalarımın İstanbul kütüphanelerindeki kaynak tarama aşamasında, zamanı benim için durduran arkadaşım, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nden sayın Havva KOÇ ve Süleymaniye Kütüphanesi'nden sayın Nevzat KAYA'ya, tezin yazılması konu-

sunda özveriyle yardımlarını esirgemeyen eşim Ömer GEMİCİ'ye teşekkürü bir gönül borcu bilirim.

Balıkesir, 1990 Sabiha GEMİCİ

G İ R İ Ş

Mihrî Hatun Divanı'nı incelememize metin olarak seçerken, 15.yüzyılda Divan Edebiyatı'na ait bir eserde yer alan cümlelerin yapılarını ve türlerini araştırmayı amaçlamıştık. Ancak temel amacımız bu olmakla birlikte, yan amaçlarımız da vardı. Bunların ilki, sağlam bir Mihrî Hatun Divanı metni oluşturmaktı. Bu amacımızı gerçekleştirmek için önce bu divan üzerinde yapılmış araştırmaları gözden geçirdik. Bunun sonucunda, Türkiyat Enstitüsü'nde T.356 numara ile kayıtlı "Mihrî Hanım, Hayatı ve Divanının Edisyon Kritiği" adlı bir lisans tezinin ve yine Türkiyat Enstitüsü'nde T.777 numara ile kayıtlı "Mihrî Hatun Divanındaki Unsurların Tahlili, İndeksi" adlı bir lisans tezinin daha var olduğunu gördük. Daha sonra kütüphanelerin Türkçe Yazmalar Kataloglarını tarayarak, divanın İstanbul kütüphanelerindeki üç yazma nüshasının mikrofilmini elde ettik. Çalışmalarımıza bunları tab ettirerek başladık. Yaptığımız karşılaştırmada, Istanbul'daki bu üç nüshadan Istanbul Üniversite Kütüphanesi'nde bulunan nüsha Ü, Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunan nüsha A, Millet Kütüphanesi'nde bulunan nüsha E harfleriyle işaretlenmiştir.

Bunların dışında, divanın bir nüshası da Leningrat Asya Milletleri Enstitüsü'nde B.2519 numara ile kayıtlıdır.

Elimizde bulunan bir yararlı kaynak da, Moskova, Asya Halkları Enstitüsü'nde Elena MAŞTAKOVA'nın Mihri Hatun Divanı-

nın dört nüshası üzerinde 1967 yılında yaptığı karşılaştırmadır. Bunu elde ettikten sonra, Leningrat'taki nüshayı elde etmeye gerek duymadık.

İki lisans tezine ve yurtdışındaki bir çalışmayla elde edilmiş karşılaştırmalı metne rağmen, bizim de bir karşılaştırmalı metin elde etmeye karar verişimiz, çalışmamızı süre olarak uzatmıştır. Ancak, Elena MAŞTAKOVA'nın karşılaştırmalı metni Osmanlıca yazılmıştı. Belki bunu Türkçe'ye çevirerek üzerinde dil incelemesi yapmaya yönelseydik çalışmamız daha kısa bir sürede biterdi. Biz bu yolu seçmeyerek, MAŞTAKOVA'nın karşılaştırmalı metnini "S" harfiyle işaretledik ve bir nüshaymış gibi onu da karşılaştırmaya soktuk. Böylece elde ettiğimiz karşılaştırmalı metin, bu konuda yapılan bütün çalışmaları kapsamına almış oldu. Nüshalar arasındaki farkları gösterirken kullandığımız "S" harfi Elene MAŞTAKOVA'nın karşılaştırmalı metnine aittir. Ayrıca belirtelim ki, Moskova'da yayınlanan bu karşılaştırmalı metinde, nüshalar arasında görülen her fark, gösterilmemiştir. Birkaç örnekle, gazeliyyat bölümündeki eksik karşılaştırmayı göstermek isteriz. Aşağıdaki farklılıklar, MAŞTAKOVA metninde yer almamaktadır:

136. gazelde

Ü.58a, A.62b, E.60b, S.186

4a rakīb-i kelbi/ rakībi kelbi U.S/ rakīb kelb A

141. gazelde

Ü.59a, A.64a, E.62a, S.190

6a la'lin/ la'lün E

142. gazelde

Ü.59a, A.64b, E.62b, S.190

2b nice dilber nice mehrūdur bu/ nice mehrū nice dilberdür bu E

147. gazelde

U.60b, A.65a, E.63a, S.194

3. beyit E. nüshasında yok.

Bunun gibi pek çok örnek tarafımızdan saptanmıştır, fakat buraya hepsinin dökülmesine gerek görmüyoruz.

Türkiyat Enstitüsü'nde T.356 numara ile kayıtlı lisans tezinde ortaya konmuş karşılaştırmalı metinde de eksik beyitler, yanlış yazılmış sözcükler olduğu gibi, nüshalar arasındaki farklar da hem eksikti, hem de yanlışlar taşıyordu. Bu konuda da karşılaştırma eksiklerinden birkaç örnek vermekle yetiniyoruz:

147. gazelde

Ü.60b, A.65a, E.63a, S.194

2b dilerisen meh al/ diler isen al E

152. gazelde

Ü.62a, A.66b, E.64b, S.198

4b bozıla/ yuyıla A.E

155. gazelde

Ü.62b, A.66a, E.64a, S.200

5b yaşum/ başum E

Metin tesbitini tekrar yapmakla, bunları ortadan kaldırdığımız için, geçen zamanın bizim için bir kayıp olmadığı düşüncesindeyiz.

Sağlıklı bir metin tesbit etmeye çalışırken, eserin özüne, şairin kişiliğine, hayatına, devrin özelliklerine elimizden geldiğince gayret gösterdik. Karşılaştırmayı yaparken Üniversite nüshasını esas aldık. Çünkü, diğer nüshalar içinde,kaynakların da belirttiği gibi, eksiksiz olan oydu.

Temel amacımızın yanısıra, bir kenara itemediğimiz bir başka yan amaç da, Mihrî Hatun'un bir kadın divan şairi olarak, eserinde ne kadar başarılı olabildiğini araştırmaktı. Bunu ortaya koyabilmek için, onu, önce yaşadığı dönem içine yerleştirmek gerekiyordu; yaşadığı yüzyılın sosyal, tarihî ve edebî görünümünü, divan şairleri içinde kadın şairlerin yerini belirlediğimiz bölümler, bu amaçla çalışmamızda yer almıştır. Mihrî Hatun'un sanatçılığı hakkında karar vermek için, hareket noktası olarak, hep divanı esas alınmıştır.

Temel amacımıza yönelik çalışmamız, başlı başına bir bölüm halinde sunulmuştur. Bunun için, divanın gazeliyyat bölümündeki gazellerde yer alan bütün cümleleri fişledik. Cümle ile uğraşan dilcilerin kaynaklarını taradık. Cümle türlerini saptarken, dilcilerin ayni konudaki farklı görüşlerine yer verdik. Onların söylediklerinin uzlaşan yönlerinden hareket ederek karar verdik. Cümle türlerine örnekler konusunda azami gayretimizi, sabrımızı kullanarak, kendi kendimizi tekrardan olabildiğince kaçındık. Bir şey hakkında karar verirken, divanın elverdiği ölçüde bol sayıda örnekler verdik. Bir cümlenin, yapısı, kuruluşu, anlamı açısından,birkaç cümle türüne örnek olması kadar doğal bir sonuç olamaz. Ancak, değişik cümle türlerinde ayni örneği kullanmamak için titiz bir çalışma yürüttük.

Bütün bunlardan sonra, cümle türleri üzerinde yaptığımız incelemeden çıkardığımız sonuçlar için bir sonuç bölümü, ardından da kendimize göre üzerinde durulması gereken konular için bir notlar bölümü açtık.

Çalışmamızın sonunda, bilgi ve metod olarak yararlandığımız kaynak kitaplar gösterilmiştir.

Çalışmamız boyunca, verdiğimiz bilgilerle ilgili örneklerde, o bilgiyi ilgilendiren, o bilginin beyitte doğrulandığı cümleyi, beyitte eğer o konuyla ilgili olmayan bir başka cümle varsa ondan ayırmak için (/) işaretini kullanmayı gerekli gördük. Söylediğimizle ilgili sözcüğün altını çizdik. (/....../) işaretiyle, ünlem cümlesini ana cümleden ayırdık. Aracümle veya arasözü (-........-) biçiminde belirli hale getirdik. Vezin gereği metne yaptığımız eklemeleri ( ) şeklinde gösterdik. Böylece, çalışmamızı, kendimize özgü işaretlerle kolay anlaşılır bir hale soktuğumuz inancındayız.

Mihrî Hatun Divanı bu çalışmalarla, gerek metin olarak, gerekse cümle yapısı açısından gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla 15.yy. divan edebiyatı diline sentaks yönünden yaklaşmak görevini yerine getirdiğimizi sanıyoruz.

B İ R İ N C İ   B Ö L Ü M

XV. YÜZYILA GENEL BAKIŞ

XV. yüzyılın başında Osmanlı tahtında, Yıldırım Bayezid Han'ı görüyoruz. Geçen yüzyıl içinde büyüme ve gelişme gösteren Osmanlı saltanatı, yüzyılın başında, Timur saldırısıyla önemli sarsıntılar geçirmiş, o zamana kadar birer birer Osmanlı sınırları içine girmiş olan beylikler, bu fırsattan yararlanarak ayrılma girişimlerinde bulunmuşlar, imparatorluğun geriye kalan arazisini de Yıldırım Bayezid'in oğulları, paylaşmaya girişmişlerdir. Kardeşler arasındaki saltanat mücadelesinin onbir yıl sürdüğünü, Anadolu ve Rumeli'de Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat kavgalarından sonra, devletin, Çelebi Sultan Mehmed tarafından Anadolu ve Rumeli'deki toprakların birleştirilmesiyle yeniden kurulduğunu tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. Siyasi ve sosyal açıdan düşünüldüğünde Timur istilası, Bizans'ın ömrünü biraz daha uzatmış, Anadolu'da Moğollardan çok kötü izler bırakmıştır. Timur'un, Asya'dan önüne katıp getirdiği Türkmen'lerin, Anadolu'da sayı bakımından çoğalmaları ise, Anadolu Türklüğü açısından bir kazançtır.

Çelebi Mehmed'in 1421'de, yerine geçen oğlu II.Murad'ın 1451'de ölümleriyle, tahta, "İstanbul fatihi" II.Mehmed geçer. Fatih, saltanatı süresince, Osmanlı İmparatorluğu'na yalnız yakın şarkta değil, bütün Avrupa'da yüzyılın en hatırı sayılır devleti görünümünü vermiştir. O'nun 1481'de ölümüyle, yerine, büyük oğlu Bayezid (II.Bayezid) geçti. O'nun zamanında Fatih devrindeki toprak kazanma başarısını göremeyiz ama, sınırlarda bir küçülme

de yoktur.

XV.yüzyılın tarihi yüzünü kısaca tanıttıktan sonra, edebî görünümünü de, bizimle doğrudan ilişkili olduğu için, irdelemek gerekir.

XV.yüzyılın ilk yarısında, Anadolu'da, Osmanlı Devletinden başka, Karaman Oğulları, Candar Oğulları gibi beylikler de büyük devlet olma arzusundaydılar. Bu yüzden, o çağlarda büyük devlet olmanın şartı haline gelen kültür hayatına kıymet veriyorlardı. Yüzyılın ilk yarısında, hemen bütün beylikler bölgesinde bir sanat ve medeniyet faaliyeti vardı. Fakat, XV.yüzyıl Anadolusunda en kuvvetli medenî gelişmeler, Osmanlı sarayının hüküm sürdüğü yerlerde olmuştur.(1)

XV.yüzyılda Osmanlı Devleti genişleyip bir imparatorluk halini almış, Balkanlarda elde edilen yerlere Türkler yerleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak, Türkçe'nin konuşulduğu alan genişlemiş ve yeni ilim, sanat, fikir merkezleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı padişahlarının bu yüzyılda bilim ve sanat adamlarını koruduklarını da tarihsel bir gerçektir.(2) Bunlar içinde Yıldırım'ın şehzadesi Emir Süleyman'ın Türk diline kazandırılmasını istediği eserleri bizzat seçtiği, bunların Türk diliyle yazılmasını yanındaki şairlere tavsiye ettiğini, Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd'i bu yolla yazdığını biliyoruz.(3) Yine Çelebi Mehmed'in

(1) BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı, Cilt 1, Ist. 1971, s.417

(2) CENGİZ, H.Erdoğan, Divan Şiiri Ant., İst.1972, s.231

(3) XIV. Asır Türk Edebiyatı, Ahmedî, s.393

Şeyhî'ye armağanlar verip, Hārnāme'nin yazılmasına yol açan kişi olduğu ihtimalini bugün araştırmacılar daha güçlü görmektedirler.(1) Fatih'in babası II.Murad,Osmanlı hükümdarları arasında, şiir yazmakla ve ilk defa bir divan tertip ettiği bildirilen hükümdar olmakla ve çevresindeki şair ve mütercimlere açık bir Türkçe ile eser vermeleri tavsiyesinde bulunmakla tanınmaktadır. Fatih Sultan Mehmed ise en aydın padişahlardan biridir. Aldığı terbiye ile, bütün güzel sanatlardan -ileri ve serbest bir görüşle- anlıyor, hangi din ve mezhepten olursa olsun, bilim adamlarını koruyordu. Bu nedenle, II.Murad, Fatih ve II.Bayezid devirleri XV.yüzyılda Anadolu ve Balkanlardaki Türk dil ve edebiyatı için büyük bir gelişme devri olmuştur.

Fatih'in yerine geçen II.Bayezid de sanatçıları koruyan bir şair hükümdardır. Ancak, Bayezid-i Velî olarak da tanınan bu padişah, tutucu bir dünya görüşüne sahip olup, İmparatorluğun geleceğini daha çok şark, Türk ve islâm aleminde yapılacak kuvvetli bir anlaşma ve birlikte buluyordu. Bu nedenle, O'nun zamanında devletin yüzü, daha çok, şarka döndü. II.Bayezid, Fatih devrinin müsamahalı düşüncesi yerine, dar bir düşünce dönemini başlatmakla tarihe geçti.

Sonuç olarak XV.yy.ın sonunda ve XVI.yy.ın başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi, sanatsever ama tutucu bir padişahın elindedir.

---

(1) Hārnāme, Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt III, sayı 3-4,s.369-387/ Şeyhî, Hayatı ve Eserleri, Eserlerinden Seçmeler, İst.Üniversitesi Yayınları, No.1363, İst. 1968

XV.yy.da Türkçe'nin geçirdiği değişim, üzerinde durulmaya değer. Bu yy.da özellikle bilim ve edebiyat dilinde, Arapça ve Farsça kelimeler rağbet görmeye başlamıştır. Kısaca bir imparatorluk dili oluşturulma dönemi yaşanmaktadır. Aslında bu dönemde, Türkçe'ye yalnız Arap ve Acem dillerinden değil, Balkan dillerinden Yunanca, Latince ve İtalyanca'dan da kelimeler girmiştir. Bu dillerin konuşulduğu yerlere hakim olan Türkler, bir taraftan oralara Türkçe kelimeler götürmüşler, öte yandan, buralardan kelimeler almışlardır. Yeni gelen kelimeler, Türkçe'nin kendi bünyesinde gelişmesine mani olmuştur.

Dilin sadeliğini kaybetmesi, başka dillerden kelimeler alması, devletin çeşitli milletler coğrafyasında imparatorluk kurmakla meşgul olduğu bir döneme rastlamıştır. Bununla birlikte, aynı yüzyılda, bir kısım yazarların bunun farkına vardığı ve belki de bunu önlemek için sade ve kökü Türkçe kelimelerle şiirler söyledikleri olmuştur.

Bunların sonunda diyebiliriz ki, bu değişim içinde Türk dili kendi sentaksında ve kendi ses ve söyleyiş esaslarında Türkçe kalmayı her şeye rağmen başarmıştır.

XV.YÜZYILIN ANADOLU SAHASINDAKİ ÜNLÜ ŞAİRLERİ

Bu yüzyılda İslâmî Bilimler'in değişik alanlarındaki eserler, hikâyeler, sade bir dille Türkçe'ye çevrilmiştir. Fakat Anadolu Türkleri'ndeki düşünce ve sanat faaliyetleri, bunlarla sınırlı değildir. XIII. ve XIV.yüzyıllarda geliştiğini gördüğümüz çeşitli edebî türler, bu yüzyılda da önemli temsilciler bulur. Halk arasında okunan manzum siyer kitaplarının en güzeli o-

lan Mevlid'i yazan Süleyman Çelebi'yi, Muhammediye'nin sahibi Yazıcıoğlu Mehmed'i bu nedenle anmak isteriz.

Din dışı edebiyatın temsilcilerinden Ahmed Dā'ī, Savecî, Hucendî gibi Acem şairlerini başarıyla taklid etmekle ünlüdür.

Yüzyılın başındaki büyük isim Şeyhî'dir. Zarif bir dile, zengin bir hayale, canlı bir tasvir yeteneğine sahip olan şairin İslâmî bilimlere ve Acem edebiyatına vakıf olduğu eserlerinden anlaşılır.

Fuat KÖPRÜLÜ'nün, Şeyhî'den sonra, O'nu izleyen en önemli şair olarak gördüğü Atāî'nin nazım tekniğinin güçlülüğü ve edebî sanatlara düşkünlüğü,üzerinde birleşilen bir konudur.

Fatih devrini dolduran Ahmet Paşa, İran şairlerinin etkisi altındadır. Gazel ve kasideleriyle ün kazanmış, eserlerinde büyük bir lirizme ulaşmıştır.

XV.yy.ın Ahmet Paşa'dan sonra ulaştığı zirve Necatî'dir. İçten ve derin bir anlatımın sahibi olan şair,gazelleriyle ün kazanmıştır.

Zeynep Hatun ve Mihrî Hatun, yüzyılın ün kazanmış iki kadın şairdir.

Daha XIV.yy.da gelişimini gördüğümüz mesnevi tarzı, bu yy.da da örnekler vermiştir. Bu alanda Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Hamdi'nin özellikle Yusuf ü Züleyha'sıyla takdir bulduğunu ve hamse sahibi olduğunu belirtmek isteriz.Kaynaklar, aynı alanda, Heves-name sahibi Cafer Çelebi'yi de kayda değer görmektedirler.

Bu açıklamalar gösteriyor ki, XV.yy.da,nesirde olduğu gibi, nazımda da İran etkisi devamlı surette artmış, Osmanlı şair-

leri, Acem modellerini gittikçe daha başarılı olarak taklide çalışmışlardır. Acem etkisinin artması özellikle aruz veznine Türk kelimelerinden daha kolay uyan Arap ve Acem kelime ve terkiplerinin çoğalması, bu devir sonlarında buna karşı bir tepkinin oluşması sonucunu da doğurmuştur. Aruz vezniyle, fakat içinde yabancı kelime ve terkipler bulunmamak şartıyla halk diliyle ve halk dilindeki mecazları, cinasları, darbımeselleri, tabirleri kullanarak şiir yazma akımı -fakat gayet zayıf ve mütevazı bir şekilde- başladı. Bu akımın ilk temsilcisi olarak Aydınlı Visalî'yi gösterebiliriz. Şairlerin Türkî-i Basit dedikleri bu akımın XVI.yy.da daha önemli temsilciler yetiştirdiğini, fakat çeşitli nedenlerle bir türlü kuvvetlenemediğini de belirtmek gerekir.(1)

Sonuç olarak XV.yy, Türk Edebiyatı'nın yükselme devri olan XVI.yy.ı hazırlayan bir gelişme devresidir.(1)

---

(1) KÖPRÜLÜZADE, Mehmed Fuad, Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Ant., İst.,1934, s.74-75

DİVAN EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER

Divan Edebiyatı çerçevesi içinde, yüzyıllarına damgalarını vuran sanatçıların yanısıra, onların gölgelerinde kalmış sayısız kalemin adları incelenirse, edebiyatta bir erkek egemenliğinin varlığı sezilir. Divan Edebiyatı'nda boy göstermenin öncelikle bir tahsil gerektirdiği hepimizce malumdur. İşte bu açıdan olaya yaklaşıldığında, kadınların öncelikle bundan yoksun oldukları görülür. İçlerinde şair yaratılışlı olanlar da bir takım ağır kayıtlar altındaki bir çevrede geçerli olan geri zihniyet nedeniyle kendilerini geliştirememişlerdir. Bu nedenle, birkaç asırlık uzun bir zaman içinde çok az sayıda kadın şair kayda geçmiştir.

Bu yüzyıllarda kadının varlığı, dar kavrayışlı, şuursuz ve ihtiraslı bir erkek otoritesi karşısında ezilmeye mahkumdur. Kanunî Sultan Süleyman'ın ve III.Ahmed'in saraylarında bazı şair nedimelerin varlığı rivayet edilmektedir.(1)

Bugünkü bilgilerimize göre ilk kaydedebileceğimiz kadın şair Amasyalı Zeynep'tir (?-1474). Fatih Sultan Mehmed adına bir divan tertip ettiği söylenmektedir. Tezkirelerden elde edilen bilgilere göre Zeynep, bir kadı kızıdır. Babası tarafından evde okutulmuş, devrinin iki büyük dili olan Arapça ve Farsça'yı yine babasından öğrenmiştir. Edebiyatımızda unutulmaz bir isim olmasını sağlayan, ele geçen şiirlerindeki rakseder gibi musıkîli bir dil

---

(1) URAZ, Murad, Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, İst.1941, s.3

ve aruz anlaşmasıdır.

"Şehā bu suret-i zībā saña hakdan 'ināyetdür
Sanasın sūre-i Yūsuf cemālüñden bir āyetdür
Senüñ hüsnüñ benüm 'aşkum senüñ cevrüñ benüm sabrum
Dem-ā-dem artar eksilmez tükenmez bī-nihāyetdür"

Şair Zeynep'in yukarıdaki şiirinde de görüldüğü gibi, adını duyurabilen kadın şairler de hakim olan erkek zevkine ve duygularına bağlı kalmış, zamanlarına hakim erkek şairlere nazireler yazmışlar, onlar gibi teşbih ve tasvirlere baş vurmuşlardır. Doğaldır ki bu davranışlarında, yaşadıkları çağın değer ölçülerinin etkisi büyüktür. Kadının varlığının tanınmadığı bir çevrede, kendilerinden kadınca şiirler beklemek yanlış olur.

Divan Edebiyatı'nın kadın şairlerinin hemen hepsinin babaları, kadı, kazasker, müderrisdir. Çoğunun geçimleri iyidir. Evlerinde özel olarak, babaları ya da akrabaları tarafından yetiştirilirler, biraz daha ileri görüşlü babalar, kızlarına zamanlarının tanınmış kişilerinden ders aldırırlar. Kimileri öğrendikleri Arapça ve Farsça'nın yanında, hat sanatıyla ve şark musıkîsiyle de ilgilenirlerdi.

Sayısı çok az olan kadın şairlerden Mihrî, hiç evlenmemiş; Leylâ, Fıtnat, Trabzonlu Fıtnat, Yaşar,Nezihe, evliliklerinde başarılı olamamışlardır.

İçlerinde kimileri, çevrelerindeki gelenek ve inanışlardan etkilenerek tarikatlara girmişler,(Şeref, Leylâ, Habibe, Sırrı, Mahşah, İffet, Nakiye) tasavvuf edasıyla şiirler, ilâhîler, münacaatlar ve naatlar yazmışlardır.

Kadın Divan Şairleri'nin itibar ettiği nazım türü genelde gazeldir.

Yaşamakta, eğitim görmekte, içindekileri olduğu, duyduğu gibi söylemekte erkeklerle eşit şartları kullanamayan o yüzyılların kadınının şiiri, daha doğarken bir yapmacıklığın içindedir ve nazireye mahkumdur. Buna bir de kendi duyguları yerine erkeğin duygularını, kendisi yaşamadan, belirli kalıplar içinde nazma dökme zorunluluğu eklenirse, erkek şairler içinde ondan adını duyurmasını beklemek haksızlık olacaktır. Ayrıca bu şartlara, çevrenin kadın hakkındaki olumsuz kanaatleri eklendiğinde kadın şaire hayalin hayalini kurmak gibi çok zor bir alanda kalem oynatmak kalmaktadır.

"Kıl meclisi āmāde ne derlerse desinler
İç dilber ile bāde ne derlerse desinler
Alemde nedir farkı bana medh ile zemmin
Sağ olsun ahibba da ne derlerse desinler" diyen Leylâ Hanım'ın mısralarında, kadın divan şairlerimizi değerlendirmekte kullanabileceğimiz ipuçları gizlidir.

MİHRÎ HATUN

HAYATI:

Divan Edebiyatı'nın 15.yy.da yetiştirdiği ünlü şairler arasında, sivrilme başarısını gösteren Mihrî Hatun'un doğum tarihi konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, bu konuda yaklaşık bir tarih verme imkanımız yine kendi divanından doğmaktadır. Mihrî Hatun Divanı'nda yer alan oniki kasideden biri Sultan II.Bayezid'e, on tanesi de Şehzade Ahmed'e sunulmuştur. Şehzade Ahmed 1481-1512 tarihleri arasında Amasya'da bulunmuştur. Bu, bir hareket noktası olarak alındığında, Mihrî, 15.yy.ın ikinci yarısında doğmuştur.

Şairin doğum tarihiyle ilgili bir başka hareket noktamız da, aralarında bir gönül ilişkisi bulunduğunu kendisinin de

"Sen yalandan Hātemî ʿāşık geçerdün Mihrīye

Sümme vallahi seni Mihrī yeg sever oğlandan" (133.7) beyitiyle de doğruladığı Hātemî mahlaslı Müeyyed-zāde'nin doğum tarihidir.(Müeyyed-zāde ile Mihrî'nin aşkları tezkirelerde kayıtlıdır.) Abdülkadir KARAHAN'ın İslâm Ansiklopedisi'ndeki Mihrî Hatun maddesinde Müeyyed-zāde'nin doğum tarihi 1456 olarak verilmekte ve Mihrî Hatun'dan biraz büyük olduğu kaydedilmektedir.(1) İşte bütün bunlar gözönününde tutulursa, yaklaşık olarak Mihrî Hatun'un doğumu 1460 yıllarına rastlar. Rus Türkologu Smir-

---

(1) KARAHAN, Abdülkadir, İslâm Ansiklopedisi, Cilt 8, Maarif Vekâleti Yayınevi, İst.1960, s.305

nov ve ondan naklen Krimskiy de, Mihrî Hatun'un 1460 yılında (daha doğru olarak 1456'dan sonra) doğduğu hususunda görüş bildirirken, O'nun hakkında yazanlara dayanarak bu bilgiyi verdiğini söylemektedir.(1)

Kaynaklar Mihrî Hatun'un Amasyalı olduğunda birleşmektedir. Mihrî de,divanında, buna işaret olarak kabul edilmesi gereken, Amasya şehriyle ilgili beyitlere yer verir. Bunlardan birinde şair,

"Nūr ile şehr-i Amāsiyyeyi ma'mūr idesin (111.6) diyor. Bir murabbasında da Lâdik'i, havasıyla, suyuyla, insanlarının yaşama tarzlarıyla, tarihî eserleriyle tanıtırken, ancak o yörelerde yaşayan bir insanın sevgisi ve beğenisiyle konuşmakta (82.gazel), bir başka gazelinde de yine ayni yöredeki Künicek'ten ayni duygularla söz etmektedir.(85.gazel)

Mihrî'nin hayatıyla ilgili bilgi veren kaynaklardan yalnızca Mehmed Zihnî'nin Meşāhirü-Nisā'sında "İstanbul ediplerindendir" biçiminde bir kayda rastlıyoruz. Diğer bütün kaynakların Mihrî'nin Amasyalı olduğunda birleşmelerinden ve şairin eserinden hareket ettiğimizde, bu bilginin yanlış olabileceği düşüncesi haklılık kazanmaktadır.

Amasya, Osmanlı hakimiyeti devrinde, padişahlar ve şehzadelerin özel ilgi gösterdiği bir şehirdir. II.Mehmed'in oğlu II.Bayezid'in veliahd iken orada vali olarak bulunması, şehrin itibarını bir kat daha arttırmıştır. Bizzat Kanuni Sultan Süley-

---

(1) MAŞTAKOVA, Elena, Mihrî Hatun-Divan , Moskova, Asya Halkları Enstitüsü, 1967, s.5

man'ın sık sık orada ikamet ettiği söylenir.

1861'de G.PERRAT (Souvenir d'un Voyage en Asie Mineure s.403) Amasya için şöyle demektedir:

"Amasya, Anadolu'nun Oxford'udur, aşağı yukarı yirmibeşbin kişilik nüfusunun ikibini talebe olup, 18 medreseye tevzi edilmiş bulunuyorlardı."

Kısacası, Selçukîler zamanından beri bir ilim merkezi olan Amasya, Osmanlı şehzadelerine karargâh olduktan sonra, bu bakımdan daha fazla ehemmiyet kazanmış ve Anadolu'nun beş büyük kültür merkezinden biri olmuştur. Sultan II.Murad ve Sultan I. Selim'in doğum yeri olmakla ma'ruf olan bu şehir, bilhassa 15 ve 16.yy.larda pek çok meşhur kişi yetiştirmiştir. Müverrih Şükrullah, hattat Şeyh-zade Hamdullah, büyük edip Tâci Bey ile oğulları Cafer ve Sa'di Çelebiler, şair Mihrî Hatun, ulemadan Müeyyed-zade Abdurrahman Çelebi, Zenbilli Ali Efendi, bunların en büyükleridir. Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin Efendi de Amasya'nın yetiştirdiği meşhurlardandır. Şehirdeki mevcut harabelerden, Osmanlı şehzadelerinin Yeşilırmak'ın sağ kıyısında bir saray inşa ettirmiş oldukları anlaşılmaktadır. Beyler Sarayı denilen bu sarayda, bir harem dairesi ile bir selamlık, ağalara mahsus üç büyük daire, iki hamam, iki mutfak ve her birinde mermer havuzlar bulunan iki büyük bahçe vardır. Saray ve müştemilatı yüksek duvarlarla çevrilmiştir.(1)

İşte Mihrî Hatun böyle bir kültür ve sanat merkezinde, ortamın kendisine sunduğu imkânlardan yararlanarak, Şehzade Ahmed'in

---

(1) İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, s.394

sancak beyliği sırasında, onun etrafında oluşan edebî çevrede yaşamıştır.

Şair, kültür düzeyi yüksek bir aileden gelmektedir. O'nun " Ey belā-keş Mihrī sen beñzer Belāyī neslisin "(40.8) mısraıyla da doğruladığı gibi, Mihrī Hatun'un babası, asıl adı Mehmed Çelebi b. Yahya olan ve Belāyī mahlasıyla şiirler de yazan bir kadıdır. Bayezid devrinin keramet sahibi şeyhlerinden Gümüşlüoğullarından Pir İlyas Şücaaddin, şairin dedesidir.

Yukarıdaki bilgiler bize, bir kadın şair olarak Divan Edebiyatı'ndaki erkek şair egemenliği içine sızabilmek, yer edinmek için nasıl bir ortam içinde bulunulması gerektiğinin de ipuçlarını vermektedir. Mihrî Hatun'un o yy.da bunu yakalayabilmesinin büyük bir şans olduğu kanaatindeyiz. Böyle bir aileden gelen Mihrî, devrinin ilimlerini öğrenmiş, Arapça ve Farsça'ya vakıf olmuş, hepsinden önemlisi de bunları besleyecek zevki de saray çevresinde ele geçirmiştir.

Evliya Çelebi'nin kayıtlarına göre Mihrî Hatun, İslâm Hukuku(fıkıh ve ferayiz) ve kadınla ilgili konularda(hayız ve nifas) nazımla yazılmış, ele geçmeyen risalelerin de sahibidir.

Asıl adının Mihrî olduğunda birleşen kaynakların dışında, Evliya Çelebi Mihrmāh adını, Bursalı Mehmed Tahir Fahrünnisa'yı, Murad URAZ Mihrünnisa'yı ileri sürerlerse de, bu görüşleri için kaynak göstermezler.

"Mihrî'nin edebî çevresi içinde kimler vardı" sorusunu, kendi divanından yararlanarak cevaplamak gerekir. Güvahî ile söyleştiği bir gazelde Mihrî Hatun şöyle diyor:

Mu'āyin işbu şi'ri ger sorarsaň
Nedür derseň Güvāhīnüň günāhı

Ki bir kaç beytüň ile Mihrīyi sen
Niçün yād eylemezsin gāhi gāhi (189.8,9)

Aşık Çelebi de bu konuda " merhum Güvahî ile dahi muasır ve biribiri ile latifeleri var imiş " bilgisini vermektedir.

Şairin çevresinde yer alan bir başka kişi de, Hātemî mahlasını kullanan Müeyyed-zāde'dir. (bkz.133.gazel)

Mihrî Hatun, divanının bir yerinde,

" Şimden gerü Makamî bizüm būsemüz hemān
Yıllarla yürek ağrısı ishāl rencidür " (53.4) biçiminde, Makāmî adlı bir kişiden söz ediyor. Sehî Bey Tezkiresi, Makāmî için " Sirüzlüdür, ilm-i musıkîde bī-nazir ve fenn-i edvarda emir-i sahip serīr idi. Makāmî mahlas demege bais oldur " demekte ve bu kişinin Kanunî'nin Bağdat seferinde öldüğü bilgisini vermektedir. Bu bilgiden hareketle ve divanın Üniversite nüshasının sonunda yer alan Makāmî'ye ait gazelden anladığımız kadarıyla şair Makāmî, Mihrî Hatun'dan oldukça gençtir. Makāmî bu gazelinde Mihrī'nin şairliğini övdükten sonra " Makāmî senin kūyunda ölürse eğer, yerinin cennet olmasına şaşılır mı " diyerek, O'na sevgisini ve hayranlığını dile getirmekten de çekinmemiştir.

Mihrî Hatun'un yukarıda saydığımız adlardan başka, kendi devri şairleriyle tanışıklığı ve muhaberatı olduğu da bilinmektedir. Ahmet Muhtar Hacı Bey-zāde bu konuda " edip Zeynep Hanımla aralarında bir hayli mekātibāt zuhur etmiştir " demekte, Mehmed Zihnî, Meşāhirü'n-Nisā'da " Zeynep Hatun'un muasıratından idi "

bilgisini vermektedir.

Şairin en çok etkisi altında kaldığı ve sanatına ilgi duyduğu kişi, şair Necatî'dir. Necatî'nin

" Ey benüm şi'rüme nazîre diyen
Çıkma rāh-ı edebden eyle hazer
Deme ki işde vezn ü kāfiyede
Şi'rüm oldı Necātîye hemser
Harfi üç olmakla ikisinüñ
Bir midür filhakika 'ayb ü hüner " demesine bakılırsa,

Mihrî'nin ona nazire yazmasına, Necatî pek hoşgörüyle bakmamaktadır.

Mihrî'yi içten bir söyleyişe, zaman zaman yakınmalara iten, hayatının ıstıraplarla geçtiğinden söz etmesine neden olan duygu dünyası hakkında da kısaca bilgi vermek, O'nu diğer kadın şairlerde görülmeyen kadınca bir anlatıma sürükleyen nedenleri açmak için gereklidir.

Kaynaklar Mihrî Hatun'un gönül ilişkilerinden söz ederken Şehzade Ahmed'in veziri Sinan Paşa'nın oğlu İskender Çelebi'ye öncelikle yer vermektedir. Mihrî de,

" İrdi çün āb-ı hayāta Mihrî ölmez haşre dek
Gördi çün zulmet şebinde ol 'ayān İskenderi "(194.5) beyiti ve bu beyitin yer aldığı gazelle bu bilgileri doğrulamakta ve iç dünyasının gizliliklerine bir kapı açmaktadır. Eğer bu gazel, O'nun İskender Çelebi'ye tutkunluğuna bir işaret ise, bu itirafı yapan, yapmak cesaretini gösteren, sevmenin utanılacak bir şey olmadığını 15.yy. Anadolu'sunda dile getirebilen bu kadını, tanımak, tanıtmak gerekir.

Mihrî Hatun'un İskender Çelebi'den başka, Hātemî mahlas-

lı şair Müeyyed-zāde Abdurrahman Çelebi ile de "muaşaka"ları olduğunu tezkireler kaydetmiştir. O da

" Sen yalandan Hātemî ʿāşık geçerdün Mihrîye
Sümme vallahi seni Mihrî yeg sever oğlandan "(133.7)

diyerek bu "sergüzeşt"e işaret etmiştir.

Mihrî Hatun, bir çok talipleri olduğu halde -ki bunlardan biri de Eyüp müderrisi Paşa Çelebi'dir- Gelibolu'lu Ālî'nin dediği gibi,"dünyanın aldatıcılığına kanmayıp, yiğitçe gelip gitmiştir." Tezkirelerde de O'nun hiç evlenmediği kaydına rastlıyoruz.

Şair, güzel, hatta şuh, çağdaşlarının latifelerine ve kaynaklardaki bilgilere bakılırsa hoş-sohbet bir kişiliğe sahiptir.

Hammer Tarihi'nde Mihrî için " Amasya'da doğmuş güzel Mihrî, Iskender'e aşkını nazm ve teşhir etmişdir ki bu şaire Osmanlıların Safo'sudur denmekte, Gibb ise şarklı bir kadının o devirde bu tarz şiirler yazmasını hayretle karşıladığını şu satırlarla dile getirmektedir:

" Bu kadın ozanın şakıdığını, duyuyoruz. Bunu sadece hünerini ve engin bilgisini göstermek için değil, duygularını ifade etmek için yapıyor. Kültürün nimetlerinden yararlanmanın, bir erkeğe göre on kat daha zor olduğunu düşünürsek (cinsiyetinden ötürü içinde bulunduğu baskıcı koşulları dikkate alırsak) onun bir çok engeli yıkan enerjisine ve azmine, şairin tüm en büyük çağdaşlarının eserleriyle kıyaslanacak düzeydeki parlak şiir yeteneğine hayran olmamak elde değildir."

Aşık Çelebi O'nun için yaptığı değerlendirmede kişiliğini belirlemek için, " gerçi zendir amma ol nā-merd nice merd-i meydane çifte zendir " diyor. O'nu bu karara iten bizce, Mih-

özel hayatı olduğu kadar, yine şairin mesnevisinde yer alan beyitleridir. Şöyle diyor Mihrî:

" Bir müennes yegdürür kim ehl ola
Biñ müzekkerden ki ol nā-ehl ola
Bir müennesüñ ki zihni pāk ola
Biñ müzekkerden ki bī-idrāk ola " (Mesnevi,453-454.beyit)

15.yy.da, kadına bakışı,

"Çünkü nākıs ʿakl olur dirler nisā
Her sözin maʿzūr tutmakdur revā" beyitiyle ortaya koyan Mihrî'nin, güzel bir kadın, bir kadı kızı ve şeyh torunu olarak dillere destan aşklara konu olması, bunu savunması, erkeklerin söz sahibi olduğu meclislerde bulunması, onlarla nazım yoluyla latifelere girmesi, Divan Şiiri'nde bir yer edinecek değerde şiirlere sahip olması, onurunu koruyabilmesi, dedikodulara karşı koyması, bize, onun kişiliğinin ipuçlarını vermektedir. Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN da Mihrî'nin, nefsine itimad besleyen, sağlam seciyeli bir şair olduğunu söylerken, "bir kadın olmak hasebiyle, kendi devrinin erkeklerine ve onların zihniyetine karşı nefsini müdafaa etmesi de şahsiyetini belirten delillere eklenebilir" demektedir.

Mihrî'nin bütün hayatı kendisinin de "Geçmiş ki hayıf Mihrī Amasiyyede ʿömrüñ" mısraıyla belirttiği gibi, Amasya'da geçmiştir. Ancak, mısradaki "hayıf" sözcüğü ve Sultan Bayezid'e yazdığı kasidede yer alan "Nola ey kimyā-nazar lutfuñla olsan dest-gīr/ Pāyimāl olup Amāsiyyede olmışdur türāb" beyiti, Mihrî nin gönlünün Amasya'nın dışına çıkmakta olduğunun işareti gibidir.

Tezkirelerdeki kayıtlar, şairin genç yaşta öldüğü etrafında toplanmaktadır. Aşık Çelebi tezkiresindeki kayda göre ölüm tarihi H.912(1506)dir. Amasya'da II.Bayezid tarafından yaptırılmış Zevadiye adıyla anılan Halvetî tekkesinde, dedesinin yanına gömülmüştür.

SANATI:

Yüzyıllara bağlı kalarak Divan Şiiri incelendiğinde, kadın şairlerin ilk defa adını duyurduğu yüzyıl 15.yüzyıldır.Kadın şairlerin Divan Şiiri'ndeki güçleri değerlendirilirken de şöyle denmektedir:

> " Yetişebilen kadın şairler, hakim olan erkek zevkine ve tahassüslerine bağlı kalmış, erkek şairlere -Zatî, Necatî, Şeyhî gibi zamanlarına hakim şahsiyetlere- nazireler yazmış, onlar gibi bedii mazmunlar kullanmaya, teşbihler ve tasvirler yapmaya, nükteler bulmaya çalışmışlardır."(1)

Bu genel değerlendirme içinde Mihrî Hatun'a baktığımızda, O'nun için bir yer ayrıldığına ve "kadın şairlerimiz içinde ancak Amasyalı Mihrî bir dereceye kadar samimi olabilmiş ve cinsî tahassüslerini ifadeden çekinmemiştir" kaydına rastlıyoruz.(2)

Mihrî Hatun'un hayatı konusunda değindiğimiz kişilik özelliklerinin eserine yansıdığını söylemek yanlış olmaz.

Bizce Mihrî Hatun bir hayalin şiirini değil, yaşamının şiirini yazmıştır. Küçük bir çevrede, dedikodulara kulak asmadan

---

(1) URAZ, Murad, age., s.3
(2) URAZ, Murad, age., s.4

sevmiş, sevdiğini itiraf etmiş, sevginin onurunu duymuştur. İşte böyle olunca, Divan Şiiri'nin hayalci, donuk sevgisini yumuşatmış, ona can vermiş, yazdıklarında içten bir söyleyişe ulaşmıştır. Sevdiğine somut sitemler etmiş, şair Güvahî'ye,

"Cihān içinde bir hūba Güvāhī
Seni hak müptelā kılsun ilāhī" beyitiyle ilendiği bir gazelinin sonunda, ilenme sebebini hiç çekinmeden, kadınca bir edayla şöyle açıklamıştır:

" Mu'ayīn işbu şi'ri ger sorarsañ
Nedür derseñ Güvāhīnün günāhı

Ki birkaç beytüñ ile Mihrīyi sen
Niçün yād eylemezsin gāhi gāhi " (189.gazel)

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN, Mihrî'nin şiiriyle ilgili değerlendirmesinde şöyle diyor:

" Mihrî'nin şiirlerindeki bir hususiyet de hisli bir kadının aşklarının, eski edebiyatımızın imkân verdiği azami derecede, pervasız denilebilecek şekilde ifade etmiş olmasıdır. Bu cihet tezkirelerde de belirtilmiştir. Hiçbir Osmanlı kadın şairi(msl. Zeynep, Ayşe, Hubbā vs.) mısralarında onun derecesinde samimi olmamıştır. Ondaki sade dil ve samimilik, eski edebiyatımızda pek az şaire nasib olmuştur." (1)

Mihrî, klâsik divan terbiyesinin dışına çıkmış bir şair değildir. Ancak, aşkın ızdıraplarını anlattığı kimi şiirlerinde bezgin bir ifade kullanmayışıyla dikkat çekmektedir. Şen şakrak, hayat dolu bir kadın, kendine güvenerek konuşur bu şiirlerde:

"Müdde'ī olsa cihān halkı kamu bize ne gam
Ger bizümle ola bir zerre vefāsı yāruñ" (84.5)

---

(1) KARAHAN, Abdülkadir, age., s.306

"Gamzeñ garazı cān ise cānā ne tekellüf
Başum da senüñ cān dahi cānā ne tekellüf" (77.1)

Kimi zaman açık saçık anlatımlara girdiği de olur şairin:

" ʿĀşıkları bir būsesine cān vire her dem
Ağyārla ol sarıla ʿüryān ne kolaysuz " (57.2)

"Şīrīn lebin ağyāra sunar Mihrīye sunmaz
Tūtī baka karga yiye şekker ne kolaysuz " (56.5)

Nihad Sami BANARLI, Mihrî Hatun'un sanatını şöyle değerlendiriyor:

" Divan kültürünün inceliklerine uyarak, bu şiirleri üstadların yolunda, onların mazmunları, onların söz ve mana sanatlarıyla söylemiş, fakat ayni şiirlere onları söyleyenin bir kadın şair olduğunu hissetiren şahsi ve samimi bir ifade vermeye de muvaffak olmuştur." (1)

Gerçekten de, divanı, kelime hazinesi, terkipler, mazmunlar açısından incelediğimizde, Mihrî'ye özgü denecek bir şey bulamayız. Ancak, bu bilinenleri kullanırken şairin yarattığı hava, yazıya geçirilmesi mümkün olmayan sihirli bir havadır. Mihrî, sanki bu kalıplara kendi kişiliğini işlemiştir.

Şair kadın dünyasının duygularını anlattığı aşağıdaki mısranın yer aldığı gazelde, divan şiirinin güzelinin özelliklerini vermekte belirli olan kalıba uyar, fakat araya sıkıştırdığı "Seveni kendüleri sevmege iderler ʿār" (49.6) mısraında ise sadece kadındır.

---

(1) BANARLI, Nihad Sami, age., s.454

" Ben umardum ki baña yār-ı vefādār olasın
Ne bileydüm ki begüm böyle cefākār olasın " diye baş-
layan gazel

" Şimdi bir hāldeyem kim ilenen düşmenine
Der ki Mihrî gibi sen dahi siyehkār olasın" (120.gazel
beyitiyle biterken, Mihrî'nin bir kadın olarak, aşkın karşısın-
da sızlanışını duyarız.

Divanda şairin kadın olduğunu aklımıza getiremeyeceğimiz, çevresine meydan okuyan bir kişilikle karşımıza çıkışı, Mihrî'nin kişiliğini tanıdıktan sonra bir sürpriz değildir:

" Meydānına ʿaşkuñ bugün ihlāsla girdük
Baş oynayıcı bir niçe merd-ānelerüz biz" (63.6)

" Şimdiden girü cihān hūblarınuñ varına yuf
Kurı daʿvālar ile itdügi ikrārına yuf" (76.1)

Er ise gelsün o nā-merd aña göstereyin erlik" (87.5)

" Allah aldayı aldayı şikār eyleyelüm
Meclise cemʿ idelüm gözleri āhū sürisin" (129.3)

" Ya tapuñdan dūr idem cānā rakīb-i kelbi ben
Ya yedürem birgün aña lokma lokma pāresin" (136.4)

O'nun kadın olmasına rağmen, Divan Şiiri'nin kalıplarına uyarak, bir erkek edasıyla, sevdiğinden erkekçe isteklerde bulunduğu beyitleri de az değildir:

" Āşikāre būse cerr itdüm lebinden didi yār
ʿĀrif ol ʿārif katında lutf ü ihsān gizlüdür"(42.9)

" İnʿāma geldük ey dost bir būse vir lebüñden"(98.7)

Mihrî Hatun'un Divan Şiiri'ndeki sevgili ve aşıkın pozisyonlarını değiştirişine, adının yer aldığı mısra ya da beyitlerde rastlıyoruz. Buralarda aşık, bir erkek değil, kadındır. İlginç-

tir ki aşağıdaki alıntı satırlarda da görüldüğü üzere, Mihrî, bir meh-rūya cān ü dilden mübtelā olmaktadır, hūn-rīz çeşm, Mihrî'nin canına kasd eylemiştir, Mihrî, dilberden buse istemektedir; Mihrî, gamzenin tīrine sinesini nişan kılmıştır. Şimdi örneklere bakalım:

" Cān ü dilden oldı bir meh-rūya Mihrī mübtelā" (91.6)

"Cānına kasd eylemiş hūn-rīz çeşmün Mihrīnün" (104.5)

" Mihrīye bir būse en'ām it didüm dilber didi
Sen de gel şükrāne teslīm eyle cān didüm be-çeşm"
(113.6)

" Gamzenün tīrine Mihrī sīnesin kıldı nişān" (114.5)

Yukarıda da görüldüğü üzere, Divan Şiiri'nin aşıkı ve sevgilisinin özellikleri değişmemektedir Mihrî'nin dilinde, ama, şair bir taraftan Mihrî olarak adını yerleştirmekte, diğer taraftan sevgili değil, aşık olanın yerine geçerek, onun ağzından konuşmaktadır.

Yine bununla ilgili olarak,

Māh-ı zi-l-hiccenün onbeş gicesi hoş-şeb idi

Ki eyledi yār ile Mihrī bile seyrān bu gice (145.9) diyen Mihrî, sevgili ile seyran eden bir kadının ağzından-alışılmışın dışında- yazılan bir gazelin sahibi olarak ilgi çekmektedir.

Divanda Mihrî'nin, kendisini, sanatını yücelttiği beyitlere de rastlıyoruz. Bu beyitlerde, Divan Şiiri'nin ustalarına sanki gizlice meydan okumaktadır:

" Gerçi noksān gazelsin leb-i yārı anıcak
Tūtīyi māt ider ey Mihrī şīrīn güftārun " (84.7)

" Bahr-i şi'r içre Mihrī bir dürdür
Ki anı görmemiş ola gavvās" (69.6)

Bu övünüşün," Kandese nā-ehle virürmiş murādını felek / Mihrī ben de cehl ile ma'lūm olaydum kāşki "(185.8) beyitinde, cahil olmadığını belirterek yer aldığını görürüz.

Mihrî Hatun'un dilinde, halk söyleyişlerine ve deyimlere de sıklıkla rastlanmaktadır.Aşağıdaki örneklerin sayısı kolaylıkla çoğaltılabilir.

"Aha geldüm didi geldi bugün bir gonçe-leb gül-ruh" (14.5)
"Yatlu haberle uş beni gözden düşürdiler" (38.1)
"Cevrise yetdi cānuma ey dil-rübā yeter" (47.3)
"Her yaña ağzı suyı akar aña büstān imrenür (51.3)
"Kıl terahhüm vaktidür kim süñüge irdi bıçağ"(74.5)
"Öğünsün düşmen öğünsün eger kalursa yanına" (151.25)
"Buna taş çatlar ey Mihrī ne tahammül demidür"(158.6)
"Varduğınca o bizüm diş biledi kanumuza" (172.2)

Mihrî Hatun, kimi halk söyleyişlerini divan diliyle söylemenin de örneklerini vermiştir:

"Didi dilber hüsnümüñ hayrānı ol didüm be-ser
Didi her dem 'aşkımuñ giryānı ol didüm be-ser(39.1)
"Mezāruñ üzre biten haşr olınca diye giyah
Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur" (49.10)
"Beñzer hadi dilberlerinüñ kare olupdur" (43.1)
"Āsitānum küşesinde tut mekān didüm be-çeşm" (113.5)

Mihrî Hatun'da "didüm-didi" söyleyişine dayanan anlatımlar da çoğunluktadır:

"Didi dilber yapayın göñlini sen vīrānenüñ
Ben didüm cān mülketine hükmi var cānānenüñ" (90.1)
"Didi kaddüm hayālini derūn-ı dilde muhkem tut
Didüm kim bir elif gibi bu cān içre nihāndur bu"(139.3)
"Didüm yüzüñi görmedüm evvelki görüşde
Bürka' götürüp açdı yüzin didi gör işde" (159.1)

Şairin divan boyunca, kimi beyitlerde kendi kendini tekrar ettiğini de görüyoruz. Bir divan şairi için bu uygulama bir anlatım kusuru ise, Mihrî Hatun'un da bu kusura düştüğünü söylemek gerekir.

"Nev-civān ide Züleyhā gibi ey Mihrī seni
Kıla ger lutf ile Yūsuf nazarın şāh saña" (5.5)

"Nev-civān itdi Züleyhā gibi Mihrī seni ʿaşk
Kılalı lutf ile Yūsuf nazarın şāh saña" (6.7)

"Dilinde şām ü seher Mihrīnüñ budur zikri" (2.5) ile (120.5)

"Çokdur cihānda derd-i nigārile mübtezel"(10.5)
"Çokdur cihānda cevr ü cefāsile mübtezel"(149.3)

"Zühre çengin çala çerh içre yere çār-pāresin" (153.2) (201.5)

"Hasret itdi bizi uş sevgilü cānānlara" (86.16)
"Hasret itdi bizi her sevgilü yārānumuza" (172.1)

Biñ yıl ki felek devr ide ʿāşık saña cānā
Getürmeye bir Mihrī gibi anı unutma (161.7)

"Getürmeye sen māh gibi rūy-ı cihānda
Biñ yıl ki felek devr ide devrānlar içinde" (165.2)

"ʿĀşıka derler idi sabr gerek yāhūd sefer" (164.5)
"Didiler lāzımdurur ʿuşşāka sabr ü ya sefer"(197.7)

Mihrî ile ilgili bilgiler veren kaynaklar, O'nun, çağdaşı Necatî'nin sanatına hayranlık duyduğunu ve bu hayranlığın giderek onunla yarışma boyutuna vardığını, bunun O'nu bir nazire şairi yaptığını söylemektedirler. Bu doğru kabul edilse bile, Latifî'nin

Mihrî'nin nazireciliğini de diğer nazireci şairlerden farklı ve üstün gördüğü hatırlanmalıdır. Mihrî ise,

"Mihrī Necātī şi'rine dirsin nazīre līk
Sen bir gedā vü müflis o bir pād-şāhile"(163.7) be-

yitiyle, sanatkarlıkta Necatî'ye yetişemediğini, O'ndan aşağı olduğunu kabul etmektedir. Bu konuda Nihad Sami BANARLI,"Mihrî, şahsiyet sahibi bir kadın olmakla bereber, Necatî'ye nazirelerinin O'na yetişme veya O'nunla yarışma iddiası ciddiye alınamaz" demektedir.

Şairin Necatî ile aralarının iyi olmadığını, Mihrî'nin hayatını anlatırken örnek verdiğimiz Necatî'nin Mihrî'ye yazdığı şiirden, hem de Mihrî'nin " Yüzüne gülse birkaç gün Necātī aldanma "(151.34) mısraından da anlamak mümkündür.

Mihrî'de Necatî'nin etkisini ve Mihrî'nin nazireciliğini göstermek için şu karşılaştırma yeterli olacaktır sanıyoruz.

Necatî, divanının 433.sahifesinde yer alan "döne döne" redifli gazeline şöyle başlar:

" Çıkalı göklere āhum şereri döne döne
Yandı kandīl-i sipihrüñ cigeri döne döne"

Mihrî Hatun, divanının 143.gazeline ayni redifle şöyle giriyor:

" Āteş,i gamda kebāb oldı ciger döne döne
Göklere çıkdı dühānumla şerer döne döne"

Necatî, divanının 169. sahifesindeki 40.gazelde,

" Dilberā sevmek seni ne içün ola 'uşşāka suç
Ben bu suç ile cemālüñden ırağ olmak ne güç "derken,

Mihrî,

" Derd ol dirīgā kişinüñ sevgilü yārı

Yanından ırağ olduğı bir an ne kolaysuz" (57.3) demektedir.

Necatî "benzetdüm" redifiyle

" Gözümde ʿaks-i cemālüñ bahāra beñzetdüm

Yaşum bahārda taşmış pınara beñzetdüm "(370.1) biçiminde söylerken, Mihrî,

" Nigār ruhlarını lāle-zāra beñzetdüm

Benefşe saçlarını müşg-bāra beñzetdüm" (120.1) diyor.

Necatî "dürüst" redifini kullandığı gazelde

" Gül yüzüñde zülfüñ örter hatt-ı reyhānı dürüst

Kim görüpdür kāfiri hıfz ide Kurʾānı dürüst"(36.1) derken, Mihrî, ayni redifle şunları söylüyor:

" Hatt-ı reyhān kim tolanmışdur gülistānı dürüst

Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst"(8.2)

Mihrî'nin, Necatî'nin kimi mısralarını çok yakın bir dille kullandığı da gözden kaçmamaktadır:

" Cānlar virürin ölmege hicrüñde şöyle kim

Tābūt ile kefen baña serv ü semen gelür" Necatî(170.2)

" Kaddüñle ʿizāruñdan ayru düşeli cānā

Tābut ü kefen baña serv ü semen olmışdur"Necatî(84.2)

" Hakkā kad ü haddüñüñ kim olsa hevāsında

Tābūt aña serv olup gülden kefen olmışdur"Mihrî(29.6)

Ayrıca, Mihrî'nin Necatî'nin kimi beyitlerine cevap mahiyetinde yazılmış izlenimi veren beyitleri de vardır.

"Tek yirde gökde zerre kadar minnet olmasun

Orti döşek Necātîye bir būriyā yeter" (108.8) diyen

Necatî'ye Mihrî,

"Sen ey Necātī isterisen būriyā döşek
Yār eşiginde Mihrīye bir kurı cā yeter" (47.6) biçiminde cevap vermektedir.

Samimi, sade anlatımıyla dikkat çeken Mihrî'nin sanatında en çok aksayan, vezindir. Divanı çok sayıda imale ve zihaflarla boğulmuştur. Çalışmamızın ana konusu içine girmediği için "kaç sayıda hangi vezin kullanılmıştır "sorusuna cevap aramadık ama, fā'ilātün/ fā'ilātün/ fā'ilātün/ fā'ilün kalıbının en çok kullanılan kalıp olduğunu belirtmek isteriz. Bu nedenle de, gazellerinin ve divanının sesi oldukça monotondur.

MİHRÎ MAHLASINI KULLANAN DİĞER ŞAİRLER

Tezkirelerde Mihrî Hatun ile ilgili bilgi toplamak üzere yaptığımız çalışmanın bir başka amacı da, bu adı kullanan başka şairlerin olup olmadığıydı. Bu konuda elde ettiğimiz bilgilerin de kısaca dökümünü yaptık.

Fatin Tezkiresi'nde (Hatimetü'l-Eş'ar) Mihrî Efendi adıyla, mevlevi tarikatına mensup bir şairden söz edilmekte, noksan bir kasidesinden örnek verilmektedir

Ramiz Tezkiresi'nde(Ādāb-ı Zurafā) Mihrî adlı bir şairden de şöyle söz edilmektedir:"...H.1165 senesi hilālinde hurşīd-i ruh perfūz merkez-i cennāta irtihal etmişdir. Merhūm merkūb nisāb-ı 'ālem ve maarifden hisseyāb bir şa'ir-i şīrīn-cevāb olmakla tahrīr olundu."

Ayrıca Hammer Tarihi'nde, Bursalı bir Mihrî daha yer almakta, irticalen, doğum ve ölüm gibi özel günlerde söylediği şiirlerle tanınmakta olduğundan bahisle, şahin avında söylediği bir şiiri örnek verilmektedir.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

C Ü M L E

Mihrî Hatun Divanı'ndaki cümlelerin yapısını incelemeye geçmeden önce cümle konusu üzerindeki çalışmalarıyla tanınmış kişilerin birbirine yakın görüşlerine yer vermenin yararlı olacağı kanısındayız.

Prof.Dr. Vecihe HATİBOĞLU, "Türkçenin Sözdizimi" adlı kitabında cümleyi "kalıplaşmamış anlatımlar" biçiminde özellikle adlandırdıktan sonra "bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan sözcükler dizisine tümce denir" biçiminde bir tanım veriyor.(1)

Prof.Dr. Muharrem ERGİN, "Türk Dil Bilgisi" adlı kitabında cümlenin bir kelime grubu olması nedeniyle kelime gruplarını ile cümleyi karşılaştırıp, kelime gruplarını belirtme grupları, cümleyi ise hüküm grubu olarak adlandırır ve cümle tanımında "bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm halinde ifade eden kelime grubudur" der.(2)

Prof.Dr. M.Kaya BİLGEGİL ise cümle için "bir hükmü ifade eden sözdür" tanımını yetersiz bulur. Haber yüklemesinde bu geçerli olsa bile bunun dışında kalan istek, dilek, dua, emir gibi duyguların anlatımında bu tanımın kısır kalacağını savunur. Bu yüzden de cümle için hüküm grupları terimini kul-

---

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, Türkçenin Sözdizimi, Ank.-1982, s.99
(2) ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İst.-1962, s.376

lanmaktan çekinir. Buradan hareketle cümleyi tanımlarken aynen şöyle der: "İki unsur arasındaki olumlu veya olumsuz ilgiyi -sözü dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak- haber veya dilek yoluyla ifade eden kelimeler dizisine cümle denir."(1)

Tahsin BANGUOĞLU'nun Türkçenin Grameri'nde cümle, kendi kendine yeten bir yargı olarak gösterilerek yargı öbeği adıyla karşımıza çıkar. Cümlede bir düşünce, bir dilek veya duygunun tam olarak anlatıldığı üzerinde durulur.(2)

Joseph VENDRYES Dil ve Düşünce'sinde cümlenin yan yana gelmiş sözcüklerin bir toplamı olmadığına dikkat çeker, cümleyi bir bildirişme aracı olarak belirler. "Bildirişmeyi cümlenin toptan anlamı sağlar" dedikten sonra "tek ya da birden fazla yargıyı içeren; dilek, istek ve duyguları belirten dil birimidir" şeklinde bileşik cümleyi de kapsayan daha geniş bir tanıma gider.(3)

Jean DENY de Türk Dili Grameri'nde cümleyi değerlendirirken "bağımsız cümle öbeklerinin her zaman büründükleri şekil" der.(4)

Necip ÜÇOK, Genel Dilbilim (Lengüistik) adlı kitapta "cümle, dile ait olan düşünmenin söz veya ifade birliğidir;

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, Türkçe Dilbilgisi, Ank.-1964, s.12
(2) BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri,İst.-1974, s.496-522
(3) VENDRYES, J., Dil ve Düşünce (çev. B.VARDAR), İst.-1968, s.42
(4) DENY, J., Türk Dili Grameri (çev. A.U.ELÖVE), İst.-1941 s.774

yahut dil durumu içinde manası olan, müstakil en küçük parçasıdır. Cümle, dile ve düşünmeye ait bir vaziyet alma demektir. Vaziyet alma ile yalnız hüküm vermeyi değil, ayni zamanda ilgilenmeyi (sorma, isteme, temenni) de anlamaktayız" demektedir.(1)

Hikmet DİZDAROĞLU Tümce Bilgisi'nde "dil, kendine özgü yapıyı, tümcede açığa vurur. Sözcükler, dil ögelerinden sadece biridir, öteki ögelerle birleşerek tümceyi oluşturur. Bu oluşma, yalın bir sözcük sıralaması değil, yapı, görev ve anlam bağıntısından doğan bir birliktir. Dilin kullanımını belirleyen birim, tümcedir " derken cümle ile dil arasındaki ilişkinin önemini vurgular.(2)

Haydar EDİSKUN'un Yeni Türk Dilbilgisi adlı kitabına baktığımızda da cümle için "içinde ya bir tek bağımsız hüküm, ya da yeteri kadar yan hükümle bir tek temel hüküm bulunan kelime dizisidir" dendiğini görürüz.(3)

Cümle tanımlarını çoğaltmak elbette mümkündür. Ancak kime baş vurursak vuralım, cümlenin gelişigüzel yan yana gelmiş bir kelimeler topluluğu olmadığı, bir yargı bildirişi üzerinde durulduğunu görürüz.

Bu tanımlardan sonra Mihrî Hatun Divanı'ndaki cümleler üzerinde yaptığımız incelemeye geçebiliriz. İncelememize konu

---

(1) ÜÇOK, Necip, Genel Dilbilim (Lengüistik), Ank.-1947, s.104-105

(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, Tümce Bilgisi, Ank.-1976, s.10

(3) EDİSKUN, Haydar, Yeni Türk Dilbilgisi, İst.-1963, s321

olan cümleler beş ana bölümde toplanmıştır:

I- Yüklemin Cinsine Göre Cümle Türleri,

II- Yapılarına Göre Cümle Türleri ,

III- Bağlanışlarına Göre Cümle Türleri,

IV- Kuruluşlarına Göre Cümle Türleri,

V- Anlamlarına Göre Cümle Türleri .

I- YÜKLEMİN CİNSİNE GÖRE CÜMLE TÜRLERİ

Yüklem cümlenin bütününü etkiler. Yüklem türü değiştikçe cümle türü de değişir.(1) Türkçe'de yüklemler, ya fiillerle ya da isim ve isim soylu kelimelerden oluşur.(2) cümlenin temel ögesi olan yüklemi oluşturan kelimenin türüne göre cümleyi sınıflandırdığımızda bir fiil cümlesi, bir de ad cümlesi olarak iki cümle türünün ortaya çıkması doğaldır. İncelememizde ad cümlesi, fiil cümlesi türleri incelendikten sonra, ayrı bir başlık altında incelemeye girmiştir (bkz. s.288).

1. FİİL CÜMLESİ

Kaynaklarda fiil cümlesi, "yüklemi çekimli bir fiil olan bağımsız yargılı anlatımdır"(3); "bildirme veya isteme kiplerinden biriyle kurulan cümledir"(4) biçiminde tanımlanmaktadır.

Belirli bir zamana bağlı olarak bir işi, oluşu, kılışı bildiren bildirme kipleriyle çekime girmiş yüklemleri taşıyan cümleler kimi kaynaklarda "bildirme cümleleri" olarak adlandırılırken, kesin bir zaman anlamı olmayan isteme kipleriyle çekime girmiş yüklemleri olan fiil cümleleri de "isteme cümleleri" adıyla adlandırılmaktadır.(5)

---

(1) HATİBOĞLU, V., age, s.173
(2) DİZDAROĞLU, H., age, s.164
(3) DİZDAROĞLU, H., age, s.170
(4) HATİBOĞLU, V., age, s.174
(5) HATİBOĞLU, V., age, s.175-176

Fiil cümleleri yüklemlerinin zamanları açısından da dikkat çeker. Yüklem ya yalın zamanlı ya da birleşik zamanlıdır.

A. YALIN ZAMANLI FİİL CÜMLELERİ

A.1-Bildirme kipleriyle kurulanlar(Bildirme Cümleleri):

a. Belirli geçmiş zaman çekimine girmiş fiillerin yüklem oluşu:

a.1- Yalın fiiller: Divanda kişilere bağlı olarak -düm/-dün̄/-di/-dük/-dün̄üz/-diler ekleriyle belirli geçmiş zaman çekimine girmiş yalın fiiller, yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, fiil kökü,fiil tabanı + kip eki + kişi eki düzenini korurlar.

1.tekil kişi: -du-m/ -dü-m

Sandum ki sehāb içre nihān oldı kamer(25.14), Nāziklik ile meyvesin aldum dehānınun̄(31.4), Bir tabībe ben didüm bīmār-ı ʿaşka çare ne(32.7), Ey tabīb-i cān meded bīmārunam öldüm meded(65.4), Göz kızardup düşdüm illā āh kim müşkül duzağ(75.1), Bir kesme urdum ol ton̄uz ta gitdi ormanına dek(93.6), Yalan dilün̄e aldanup ey yār inandum(102.2), Sordum lebün̄i çeşme-i hayvāndan el yudum(117.1), Dikkat ile nazar etmekten an̄a inceldüm(1425) Hᵛābdan açdum gözüm nā-gāh kaldırdum seri/Karşuda gördüm turur bir māh-rūy dilberi(194.1)

2.tekil kişi: -du-n̄/ dü-n̄

Bī-mihri sevme didüm pend tutmadun̄(31.8), Mushaf-ı hüsnini gördün̄ çün okı sūre-i nūr(35.6), Eyü çekdün̄ bularun̄ cevr ü cefāsın be yüri(76.2), Ki anun̄ lutfından irdün̄ bu diyāre(82.47), Gön̄lin aldum al ile dirdün̄ hoş

inkār eyledün̄(198.4)

3.tekil kişi: -dı/ -di

Başun̄a toğdı gam-ı zulmetde devlet hāveri(8.17), Saldı beni kapulara bī-ʿitibār idüp(10.4), Aha geldüm didi yeldi bugün bir gonce-leb gül ruh(14.5), Yine eyyām-ı bahār irdi bezendi her diyār(55.1), Gördi bir māh-likāyı yine sevdi gözümüz(64.1), Ferahlar geldi gitdi gussa vü gam(82.43), İrişdi vakt-i şükūfe kenārı hoş göre-lüm(116.1), Bin̄ safāyile geçildi hele bir dem bu gice(146.4),Bu haste gön̄ül derdine dermān yetişdi(186.1) Haddün̄ görinelden gül-i handān unudıldı(192.1)

1.çoğul kişi: -du-k/-dü-k

Lezzetin işbu cihānun̄ şimdi bildük hāsılı(18.2), Leblerin sorduk nigārun̄ āb-ı kevserden lezīz(18.4), Eyü çekdük bu devrānun̄ cefāsın(82.41), Tīğ-ı kahr ile rakībün̄ iki çalduk başın(145.3)

3.çoğul kişi: -dı-lar/ -di-ler

Buldılar vuslat ebed çünkim cihānın yakdılar(19.1),Aldılar gön̄lin ʿaceb bu tercemānın yakdılar(19.5), Çeşmüme dil uyup ruh-ı dil-dāra gitdiler(31.1), Sīnemde yakdılar cigerümde pişürdiler(38.2), Kāfir rakībe her birisi bir taş urdılar(38.4), Dil micmeriyile göyünüp bile tütdiler(46.6), Geçürdiler günümüz her dem āhla kış ü yaz(49.4), Gördiler leylī saçun̄ bendinde mecnūn gön̄lümi(199.4)

a.2- Divanda yalın fiillerden başka, yardımcı fiillerle (et-, eyle-, ol-, kıl-) kurulmuş birleşik fiiller de belirli geçmiş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuşlardır. Bu cümlelerde kimi yüklemlerin yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin eklenme sırasını (isim + fiil) koruduklarını görüyoruz.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Firākuñ gecesinde şu kadar āh itdüm(25.20), Ben kanı helāl itdüm o hūn-hāre nedendür(28.3), Nakş itdi gül varaklarına yazdı yār hat(71.1), Terk itdüñ etmezem deriken mübtelāñı āh(89.2), ʿArz itdi gülşene yine ruhsār-ı yār gül(99.1), Beni āzāde iken ʿaşka giriftār itdüñ(124.5), Şimdi gark itdi gözüm yaşı anı aka aka(158.2) Hasret etdi bizi her sevgilü yārānumuza(172.1), Āşinā olmış iken çün bizi yād itdi felek(191.13), Çeşmiyile hışm itdi egerçi güleyazdı(203.5)

Divanda et- yardımcı fiiliyle kurulmuş fiilin önüne belirli geçmiş zaman 3.tekil kişi çekimiyle tut-fiili eklenerek günümüzde de kullanımı olan kalıp bir yüklem oluşturmuştur. Yükleme eklenen tut-fiili sayesinde cümleye, durup dururken ortaya çıkan bir hareketten söz etme, anlatana göre hareketin yapılış nedenini gereksiz buluş, ince bir olumsuz eleştiri siner. Yapılan hareketin, yapanın istediği sonucu vermeyeceği konusunda, anlatanın kendi yargısını belirtmek için asıl yüklemin başına tut-fiili çeşitli çekimleriyle veya -ip yapılı gerundiumu ala-

rak eklenebilir:

Kaşuña beñzemekiçün senüñ ey zühre-cebīn/ Kendüzin tutdı hilāl etdi kamer döne döne(143.4)

et- yardımcı fiilinin dönüşlülük eki alarak oluşturduğu gövdenin isim soylu bir kelimeyi önüne alarak kurduğu birleşik fiil, belirli geçmiş zaman çekimiyle yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olur:

Rakībi kendüye mahrem idündi ʿāşıkı yād(115.4), Cümle ʿālem halkını ağyār idündüm seni yār(198.6)

eyle-yardımcı fiiliyle kurulanlar:

ʿİlm-i ʿaşkı biz ey Mihrī şöyle tahsīl eyledük(11.5), Ruhlaruñ dil şāhını māt eyledi bir luʿbla(16.3), Gerçi çok seyreyledüm bāğ-ı cihānnsahrāların(16.5), Çeşmi baña vaslını harām eyledi yāruñ(28.3), Sūretin keşfeyledi gül-zāra beñzer şehr-yār(55.5), Düşde gördüm ki rakībi bile reddeyledi yār(59.6), Terk eyledüm ey yār senüñ ʿārı yoluñda(147.3), Göñlin aldum al ile dirdüñ hoş inkār eyledüñ(198.4), Şöyle teşhīs eyledüm cānānı bayram ertesi(200.1), Gülşen-i hüsnüñde bülbül gibi nālān eyledüm

eyle-yardımcı fiiliyle kurulmuş birleşik fiilin isim ögesi bir tamlamadan da oluşabilir. Divandan seçtiğimiz aşağıdaki örnekte tamlamanın isim ögesi birden fazla tamlamadan oluşmuş "terk" kelimesi iki tamlamada da ortak kullanılmış, tamla-

malar "ü" bağlacıyla birbirine bağlandıktan sonra eyle- yardımcı fiiliyle birleşip bir birleşik fiil oluşturmuştur:

Terk-i dil ü cān eyledüm ey dost rehüñde(140.2)

ol-yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Tāli'üñ sa'd oldı Mihrī yendi bahtuñ ahteri(8.17), Cevr ü cefāsı baña nasīb oldı 'ākıbet(10.3), Halka oldı firkatüñden kaddüm benüm ey bī-rahm(34.4), Bülbülden ırağ oldı gül-i ter ne kolaysuz(56.1), Ruhlaruñ nārile dil yandı kebāb oldı yürek(91.1), Dil zevrākı gark oldı talayın mı ne dirsin(130.3), Mihrīye vaslı habībinüñ müyesser oldı çün(141.7), Çünkü zeyn oldı cihān bāğı gülistānlarla(156.1), Geçerken bende oldı dil habībüm āsitānuñda(205.3), Küfr-i zülfine esīr oldum o kāfir beçenüñ(216.2)

ol-yardımcı fiiliyle kurulmuş birleşik fiilin isim ögesi bir tamlamadan oluşabilir:

Dergehüñ dār-ı şifa oldı çü bīmārlara(111.2), Bāb-ı selām oldı eşigi muvahhede(171.2)

ol-yardımcı fiili yalın bir fiil işlemi görerek "yaklaşma fiili" biçiminde karşımıza çıkabilir. Bu haliyle önüne bir ad soylu kelime alarak yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil yapısına ulaşır ve belirli geçmiş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlesinin yüklemi olur:

Dil zevrākı kanlu yaşuma gark olayazdı(203.4)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Dile gerçi cefā kıldı birine biñ vefā kıldı/ Bize vaslın ʿatā kıldı bugün bir gonce-leb gül-ruh(14.4), Vücūdın mahv kıldı yane yane(168.6)

Divanda belirli geçmiş zaman çekimine girerek bildirme cümlelerinin yüklemi olan yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerde vezin ve kafiye nedeniyle ad + yardımcı fiil sırasının bozularak, yardımcı fiil + ad sırasının geçerli oluşuna da rastlanmaktadır.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Çok zemāndur ki yoluña dil ü cān itdi nisār(25.27), Bir dāne ile zülfi göñül mürgini itdi sayd(47.7), Nitekim yāruñ yolında cān virüp itdüm heves(67.1)

et- yardımcı fiili geçişlilik eki alıp gövde biçimiyle belirli geçmiş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlesinin yüklemi olur:

Kaʿbe-i hüsnini çünkim bize etdürdi tavāf(145.8)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Curʿa-i laʿli beni eyledi hayrān bu gice(145.5), Dil-i bīmārumuza eyledi emsem bu gice(146.1), Hamdülillah bizi yār eyledi bī-gam bu gice(146.3), Görmez idi götürüp eyledi mihmān bu gice(148.5)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Saçından oldı mu'attar dimāğ-ı rūy-ı cihān(2.3), Bir perīnüñ halka-i zülfine nā-gāh oldı sayd(32.8), Yüz sürmekile izlerine oldum āşinā(47.5), Oldum esīr āhır o zülf-i müca'ade(149.2), Çünki sen serv-i revān gitdi hemān oldı revān(206.2), Gamuñla hāne-i dil her cihetden oldı harāb(212.3)

ol- yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiilin ad ögesi bir tamlama biçiminde karşımıza çıkabilir:

Oldı rüsvāy-ı cihān gitdi kamu gayret ü 'ār(25.24)

Ad ögesi bir tamlama biçiminde olan birleşik fiilin ol- yardımcı fiili, vezin ve kafiye zorlamasıyla, tamlamanın ögelerinin ortasına yerleşebilir:

Şimdi görüñ uş her güzelüñ oldı gedāsı(195.6)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Cān ile kıldum temāşā rūy-ı cānānı dürüst(8.3), Gamzenüñ tīrine Mihrī sīnesin kıldı nişān(114.5)

ad + yardımcı fiil eklenişinin korunduğu yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiiller, yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olurlarken birleşik fiilin ad ögesiyle yardımcı fiil arasına -vezin ve kafiye nedeniyle- cümlenin diger ögeleri girebilir.

ad ile yardımcı fiil arasına cümlenin dolaylı tümleci

ve özne girebilir:

Düşmen kamu kişiye rakīb oldı ʿākıbet(10.1)

ad ile yardımcı fiil arasına nesne girebilir:

Hem-demi gussa vü gam eyledi devrān bize(86.7)

ad ile yardımcı fiil arasına "ki" bağlacı girebilir:

Her cevrī ki etdiler saña anlar hoş etdiler(31.8)

Yüklem olan yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin ad ögesiyle fiil ögesi arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin diğer ögeleri girerken, birleşik fiilin ad ögesi sonra, fiil ögesi önce getirilerek de vezin ve kafiye sorununa çözüm getirilmiştir.

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne girebilir:

ʿAşk bābından benümle eyledi ol yār bahs

Yardımcı fiille ad ögesi arasına, tek sözcük olarak veya bir sözcük öbeği biçiminde nesne girebilir:

ʿĪsī nefesi eyledi biz mürdeyi zinde(24.2), Lutfiyilė kıldı dil-i vīrānumı maʿmūr(24.3), İtdiler ʿāşık-ı şūrīdelerüñ ʿaşkını pay(26.4), Cān safhasında eyledüm anı müsvedde(149.1), Kılduñ cihān dimāğını tāze bu būyla(152.1) Dūd-ı āhum āhır itdi gün cemālüñi siyāh(184.22)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına sözcük veya sözcük öbeği biçiminde dolaylı tümleç girebilir:

Mihrīyi gamzeñ itdi kanına gark(88.5), Gözümi açup yumın-

ca oldı çesmümden nihān(194.4), Gālib ider derdüme dermānı bayrām ertesi(200.1)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına sözcük veya sözcük öbeği biciminde nesne ve özne girebilir:

Etdi harīm-i kūyını ʿuşşāk-ı dil makām(171.2)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına sözcük veya sözcük öbeği biçiminde nesne ve edat tümleci girebilir:

İtdi bizi ol zāt-ı şerīfile müşerref(24.4), Kıldı āfākı şükūfeyle müzeyyen girdigār(55.1), Eyledük yārile sahrāları seyrān bu gice(145.1)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne, nesne, edat tümleci girebilir:

Eyledi yār beni derdile āvāre meded(15.1)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına sözcük veya sözcük öbeği biçiminde özne ve edat tümleci girebilir:

Ki oldı dil āyinesi derdümle jeng ü gubār(25.20), Ki eyledi yār ile Mihrī bile seyrān bu gice(145.9)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına sözcük veya sözcük öbeği kuruluşunda özne ve dolaylı tümleç girebilir:

Bu sebebden oldı uş ayaklar altında gubār(44.7), Cān ü dilden oldı bir meh-rūya Mihrī mübtelā(91.6)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına öbek halinde edat tüm-

leci girebilir:

Oldı kanlu yaş ile şadurvān iki gözüm(118.3), Bir tabīb oldı bizümle hem-dem bu gice(146.1)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına öbek halinde zarf tümleci ve nesne girebilir:

Eyledüm biñ dil ile cānumı kurbān bu gice(145.8)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına edat tümleci, dolaylı tümleç ve nesne girebilir:

Eyledüñ cevrüñle ʿālemde beni bīzār hey(210.3)

Yalın zamanlı bildirme cümlelerinin fiil + ad sıralamasına uyan yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilden oluşmuş yüklemlerinde, vezin ve kafiye nedeniyle yardımcı fiille ad ögesi arasına bir ünlem cümlesiyle birlikte cümlenin ögelerinden birkaçı girebilir:

Çokdan itdüm dūstum ben cānumı kurbān aña(3.9)

a.3- Divanda yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil olmadığı halde belirtili veya belirtisiz nesnesiyle öbekleşmiş fiillerin belirli geçmiş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olduklarını görüyoruz.Bunların büyük bir kısmı ad + fiil sıralamasına uymaktadırlar:

Çeşmine cān virdüñ ey dil pendümi gūş etmedüñ(4.3), Belā-keş bülbülem bildi figānumdan safā buldı(14.3), Lāleye dağ urdılar şemʿüñ zebānın yakdılar(19.4), Revā gördi

felek biz nidelüm gülşende(25.10), Neylersin itler 'av-'avı 'aklum şaşırdılar(38.3), Zülfüñe baş koşdı gamzeñ yakdı diller şehrini(40.6), Bī-vefā yāra göñül virdüm ü bilmezlik ile(119.3), Safālar virdi 'uşşākuñ yine ruh-ı revānına(151.3), Dil ü cān aldı bilmem dahi ne ister (167.5)

Nesnesiyle öbekleşen fiillerin bir kısmında da önce fiil, sonra ad gelmektedir:

Cihāna virdi ziyā envērise ancak ola(2.2), Cānla virdüm cevābın itmedi tekrār bahs(11.1), Gam-gīn dilümüz buldı ferah gitdi elemler(24.2), Habībüm nakş-ı rūyuñdan göñül buldı musavverlik(87.1), Bir servdür ki tutdı vatan yaşum üstine(155.5), Tutdı āfākı ser-a-ser gün cemālüñ perte-vi(201.1), Gamzeñ hadengi hışmla çün çekdi hançeri(211.2)

Divanda fiil + ad sırasına uyarak nesneyle öbekleşen fiillerde, öbekleşen bu yapının birimleri arasına cümlenin diğer ögelerinin girdiği örneklere de rastlanmaktadır;

Nesneyle öbekleşen fiillerde fiille nesne arasına cümlenin öznesi girebilir:

Şām-ı zülfinde habībüñ tutdı ol miskīn vatan(134.5)

Fiille öbekleştiği nesne arasına cümlenin belirtili nesnesi girebilir:

Virüben 'akl u dil aldum gussa-i yārı satun(213.2)

Fiille öbekleştiği nesne arasına dolaylı tümleç girebilir.

Bu dolaylı tümleçlerin sayısı -değişik türde olmak şartıyla- birden fazla olabilir:

Basdı kereminden yüzüm üstine kademler(24.1)

Fiille öbekleştiği nesne arasına zarf tümleci ve dolaylı tümleç girebilir:

La'li verdi yine ol yāreye merhem bu gice(146.2)

Fiille öbekleştiği nesne arasına edat tümleci girebilir. Bu edat tümleçleri birbirine "ü" bağlacıyla bağlanmış olarak birden fazla sayıda karşımıza çıktığında yüklem "ortak yüklem" dir.

Kodı biñ derd ü gam ü hicrile sevdālar bize(169.1)

Fiille öbekleştiği nesne arasına öbek halinde bir edat tümleci ve dolaylı tümleç girebilir:

Çekdi lebüñüñ hasretile sīnesine dağ(192.3)

Fiille öbekleştiği nesne arasına cümlenin diğer ögeleriyle birlikte ünlem cümlesi girebilir:

Kaldı fikrüñle hayālüñ bize ey dost belek(191.14)

a.4- Mihrî Hatun Divanı'ndaki yalın zamanlı bildirme cümlelerinin belirli geçmiş zaman çekimine girmiş kimi yüklemleri de, cümlelerin dolaylı tümleçleriyle öbekleşmişlerdir. Bu öbekleşmelerin kimilerinde sözcük veya sözcük öbeğinden oluşan dolaylı tümleç önce, fiil sonra gelmiştir:

Göz göre gör beni nice odlara atdılar (31.1), Kadd-i

dil-cūsını gördi raksa girdi servler(55.6), Ki bu hercāyilere uğrada kutsuz başumuz(59.1), Ok nişānına urdı yayuñı as(69.2), İn ʿāma geldük ey dost bir būse vir lebüñden(98.7), Biñ dürlü cefāñile bu cān hulkuma geldi(102.5), Bahr-i muhīte bakdum ü ʿummāndan el yudum(117.3), Düşdüm ayaklara elden komadum yār etegin(128.1), Dün ü gün dilberlerüñ kūyına vardum (167.2), Tāliʿüm saʿd oldı yāhūd kadre irdüm gālibā(194.2)

Fiille öbekleşen ayni yapıdaki birden fazla sayıda dolaylı tümleç birbirlerine "ü" bağlacıyla bağlanmış olabilir. Bu durumda fiil, ortak olarak her bir dolaylı tümleçle öbekleşmektedir:

Āhum tütüni yerlere vü göklere toldı(183.4)

Fiille öbekleşen dolaylı tümleç bir birleşik ad da olabilir:

Nigār ruhlarını lāle-zāra beñzetdüm/ Benefşe saçlarını müşg-bāra beñzetdüm(120.1)

Fiille öbekleşen dolaylı tümleç bir tamlamadan oluştuğunda, fiil, vezin ve kafiye nedeniyle tamlama ögelerinin arasına girebilir:

Ki niçe ol senüñ gibi garībüñ girdi kanına(151.30)

Fiilin öbekleştiği dolaylı tümleç ...den + ...e yapısında da karşımıza cıkabilir:

Cevr-i yārile bu kez geçdi sünükden ilige(177.4)

Divandaki sözcük veya sözcük öbeğinden oluşan dolaylı tümleçle öbekleşen kimi fiillerde -vezin ve kafiye nedeniyle- önce fiilin sonra dolaylı tümlecin geldiğini de görüyoruz:

Cevrise yetdi cānuma ey dil-rübā yeter(47.3), Seni kodum haka efendicügüm(112.4), Bir bölük asılası geldi bir araya bu dem(148.3), Zülfün gamını dest-i ezel yazdı başuma(152.4), Bil şuna benzer bu hār-gāv bindi urgan üstine(162.3), Sen bī-vefā firākile cān irdi hulkuma(163.4), Saldı küffār iline Allah yārānlarumuz(178.2), Düşdi sahrāya yeler derd ile mecnūn gönül(182.2), Uydun ağyāra benümle bir nefes olmadun(210.13), Yakdı hicr āteşine cānumı cānān ehli(216.1)

Tümleciyle öbekleşen fiillerde, fiille öbekleştiği dolaylı tümleç arasına cümlenin diğer ögeleri girebilir. Araya giren bu öge kimi zaman öznedir:

Düşdi Mihrī bir perīnün zülfinün çengāline(75.5), Erişdi ʿandelīb-i dil cemāli gülsitānına(151.2), Aldı ʿaşkun eline yakamı hālüme baka(158.1)

Fiille öbekleştiği dolaylı tümleç arasına cümlenin nesnesinin girdiği de olur:

Vaslını ikrār idüp saldı beni sevdālara(65.3), Kendü elüm ile atdum seni odlara başum(119.3)

Fiille öbekleştiği dolaylı tümleç arasına giren öge kimi zaman da zarf tümlecidir:

Yine dil düşdi bugün bir gözi āhū eline(177.1), Ol çipil

şeklini döndürdi hemān sirkelige(177.5)

Fiille öbekleştiği dolaylı tümleç arasına özne ve nesne birlikte girebilir:

Satdı ʿaşkuñ tāciri ben bendesin hicr ü gama(199.3)

Tümleciyle öbekleşen fiillerde, fille öbekleştiği dolaylı tümleç arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin bir ögesiyle birlikte ünlem cümlesi de girebilir:

Geçdi ey kaşı kemān gamzeñ okı candan öte(37.2)

a.5- Divanda belirli geçmiş zaman çekimli fiilin, kendinden önce gerundium eki almış fiille birlikte yüklem olduğunu da görüyoruz:

Yanında müddeʿi yürīdüp oldı ʿākıbet(10.4)

a.6- Divanda kimi yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemleri belirli geçmiş zaman çekimine girmiş iki fiil taşıyarak "iki sözcüklü yüklem"in örneği olmaktadırlar; yüklemde yer alan bu iki fiilin kişi ekleri açısından da uyum içinde oldukları görülmektedir:

Yakdı yandurdı şehā teşne dili gayret odı(5.4), Döndi inkār eyledi bu dīni yok ikrārsuz(65.3), Atdı geçürdi sīneden ʿāşıklaruñ cānına dek(93.1), Hicr ile yandı göyündi kalmadı cāndan eser(138.3)

İki sözcüklü yüklemi oluşturan belirli geçmiş zaman çekimli fiillerin arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin öge-

leri girebilir:

ʿAşkuñ meyini nūş ideli Mihrī dūstum/ Gitdi başına gelmedi ʿaklı bī-cān yatur(48.5), Dil hānesine geldi çü mihmān yetişdi(186.5)

İki sözcüklü yüklemi oluşturan belirli geçmiş zamanlı fiillerin kişileri farklı olabilir:

Bulmadum kaldı senüñ derdüñe bir çāre başum(119.1)

a.7- Divanda belirli geçmiş zaman çekimine girmiş fiillerin anlama güç kazandırmak, okuyanı etkilemek amacıyla ayni mısrada tekrarlanarak "yinelenmiş yüklem"e örnek oluşturduğuna da tanık oluyoruz:

Ben de senden vaz geldüm vaz geldüm var hey(18.4/8/12...)

a.8- Bildirme cümlelerinin belirli geçmiş zaman çekimli yüklemleri metnimizde "ortak yüklem" olarak da karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere ortak olan, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin fiil kısmıdır.

Rakībi kendüye mahrem idündi ʿāşıkı yād(115.4), Cümle ʿālem halkını ağyār idündüm seni yār(198.6)

Divanda birden fazla sayıdaki ayni yapılı öge, birbirine "ü" bağlacıyla bağlanarak, belirli geçmiş zamanlı yüklemi ortak kullanmaktadırlar:

Zülfüñ ü kaşuñ kadüñ gördüm ki cān andan çıkar(40.1), Āhum tütüni yerlere vü göklere toldı(183.4)

a.9- Yalın fiillerin ve yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiillerin dışında özel birleşik fiillerden "yaklaşma fili" de,belirli geçmiş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Çeşmiyile hışm itdi egerçi güleyazdı(203.5)

a.10- Divanda tur- fiili 3.tekil kişi çekimine girerek, belirli geçmiş zaman çekimine girmiş bir fiille birlikte kullanılıyor, bugünkü kalıp yüklemlerin o dönemde de varlığını gösteriyordu. Ancak günümüzde, bu kullanımın yanısıra ayni anlamı vermek üzere tur- fiilinin geniş zaman çekiminden sıyrılarak -duk partisibiyle birlikte kullanılışı da yaygındır (durduğunu gördüm biçiminde).

Ḳarşuda gördüm turur bir māh-rūy dilberi(194.1)

a.11- Divanda deyimler de belirli geçmiş zaman çekimine girerek, yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuşlardır

Süsenler üstine yürüyüp dil uzatdılar(31.3), Yatlu haberle uş beni gözden düşürdiler(38.1), Gözile gamzesi sanemüñ el bir itdiler(46.1), Yüzümüz sürdük kadem basduğı yire göricek(85.5), Bahr-i muhīte bakdum ü ʿummāndan el yudum(117.3), Düşdüm ayaklara elden komadum yār etegin(128.1), Bugün bir hüsn şāhınuñ yüz urdum āsitānına (151.1), Biñ şeyhi yoldan eylediler bir nigāhile(163.6), Varduğınca o bizüm diş biledi kanumuza(172.2), Mihrīnüñ gözine tar oldı cihān sen gideli(206.5)

Yüklem olan deyimin sözcükleri arasına vezin nedeniyle cümlenin kimi ögeleri girebilir:

Düşürdi bizi dillere eller ne kolaysuz(56.4)

a.12- Birleşik cümlelerin içcümleleri ve yancümlelerinde yüklem olarak belirli geçmiş zaman çekimine girmiş fiillere rastlanmaktadır.

İç içe birleşik cümlenin hem içcümlesinin hem de temel cümlesinin yüklemi, belirli geçmiş zaman çekimine girmiş olabilir:

Yoluña tuhfe getürdüm begüm bu cānı didüm(116.4), Gökyüzinde sandum uçardı hümā pervāz ile(153.5), Dil zülfine asıldı didüm didi neyleyin(190.4), Göñlin aldum al ile dirdüñ hoş inkār eyledüñ(198.4)

Belirli geçmiş zaman çekimine girmiş fiil, iç içe birleşik cümlenin içcümlesinin yüklemi olurken, temel cümlenin yüklemi olan fiil, başka bir zamanda çekime girmiş olabilir:

Gül ruhlarına beñzedüm anuñ dimiş meger(31.3)

"ki"ile birbirine bağlanmış ki'li birleşik cümlelerin her bir cümlesinin yüklemi olan fiiller belirli geçmiş zaman çekimine girmiş olabilirler:

Sandum ki sehāb içre nihān oldı kamer(25.14), Kim ma'ni oldı kim bugün ipin uzatdılar(46.5), Düşde gördüm ki rakībi bile reddeyledi yār(59.6), Kūyuñda gözlerüm yaşı ol denlü akdı kim/ Gark oldı her haremleri dürr ü zebercede(149,4), Cevrile beni şol kadar ağlatdı felek kim/ Sürh-āb gözüm yaşı ile kana boyandı(217 müfred)

ki'li birleşik cümleyi oluşturan cümlelerden birinin yüklemi belirli geçmiş zaman çekimine girmiş bir fiil olurken, diğer cümlenin yüklemi olan fiil değişik bir zamanda çekime girmiş de olabilir:

Şād ol ki bugün devlet ile hān yetişdi (186.6)

Bağlaçlı parantez cümlesinde aracümle, belirli geçmiş zaman çekimli bir fiille kurulmuş olabilir:

Tutaram -bunca zemān oldı ki- gül-zār etegin(128.3)

Bunların dışında, açıklamalı sıralı cümlenin yüklemi de kimi zaman,belirli geçmiş zaman çekimli bir fiildir:

Şöyle teşhīs itdüm anı ya melekdür ya perī(194.4), Şöyle teşhīs eyledüm cānānı bayram ertesi/ Gālib ider derdüme dermānı bayrām ertesi(200.1)

b. Belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş fiillerin yalın zamanlı bildirme cümlelerinde yüklem oluşu:

b.1- Yalın fiiller: Divanda kişilere bağlı olarak -mışam/ -mışsın/-mış/-mışuz/-mışsız/-mışlar ekleriyle belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş yalın fiiller, yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, fiil kökü,fiil tabanı + kip eki + kişi eki düzenini korurlar.

1.tekil kişi: mış-am/ -miş-em

Gelmişem yüz sürüyüp toğrı kılup rāh saña(5.1), Mihrüñi göñülde muhkem tutmışam hak söylerem(66.3), Küfr-i zülfinde habībüñ ʿaşkile cān virmege/ Gelmişem Mansūr-veş ber-dārdan ben dönmezem(104.2), Başuma seng-i melāmet

almışam mercāndan(133.3), Yil gibi yıllar ile hevāsında yelmişem(149.2), Velīk çok okumışam cemālüñ āyetini(179.1)

2.tekil kişi: -mış-sın/ -miş-sin

Mihrümi terk eylemiş Mihrī demişsin düstum(174.5)

3.tekil kişi: -mış/ -miş

Safha-i haddinde yazmış hatt-ı reyhānı dürüst(8.4), Yazmış cemāli levhine reyhān hat-ı rik'a(71.3), Yapılmış bir serīr-i 'ālī eyvān(82.11), Açılmış gonçeler düzmiş yüzīni(82.27), Yapılmış anda bir şāhāne hammām(82.37), Çeşmi salmış dili zülfi hamına toymadı cān(142.3), Getürmiş 'anberīn hālin hümāyūn zülfi yanına(151.4), Ey gamze cigerden gidicek cān bile gitmiş(159.5), Yoğidi dīnüñ bilürdüm şimdi gitmiş āyīnüñ(210.19)

Divandaki bildirme cümlelerinin kimilerinde belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş fiiller, kip anlamında var olan belirsizliğin bir ölçüde silinmesi amacıyla -dur/ -durur bildirme ekini alarak yüklem olmuşlardır:

Kaplamışdur dilberüñ güyā miyānını kemer(8.8), Bir gıdā virmişdürür rūhına 'aşkı Mihrīnüñ(80.7), Saçın būyından ermişdür aña dahi mu'attarlık(87.3), Kamer serv üzre çıkmışdur görinür turreñ altında(97.2), Ben arakdan ölmişem dür aña hayrān olmadan(138.2), Cinān içinde her dāīm habībüm hülle giymişdür(154.5), Mihnet ü derd ü belāyile yıkılmışdur evi(201.6)

3.çoğul kişi: -mış-lar/ -miş-ler

Bu makāmuñ ismini gerçi demişler Künicek(85.1)

Türkçe'de belirsiz geçmiş zaman için bir de -up/ -üp gerundiumu kullanıldığını görüyoruz. Eski Anadolu Türkçesi'nde bu gerundiumlu şekil daha çok üçüncü şahıslarda kullanılmıştır. Diğer kişilerde bu şekille daha az karşılaşırız. Şüphesiz aslında gerundium şekli bir çekimli fiil gibi kullanılamaz. Bu gerundiumların çekimli fiil yerini tutmaları kendilerinden sonra gelen yardımcı fiillerin düşmesi yüzünden ortaya çıkan bir şekildir. Üçüncü şahıslar, bu -durur yardımcı fiilinin ekleşmiş şekillerini daima muhafaza etmişlerdir.(1)

Çekimsiz fiil biçimleri olarak bildiğimiz gerundiumlardan -up/ -üp yapılı gerundiumun, belirsiz geçmiş zamanı karşılayarak yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi oluşlarına Mihrī Hatun Divanı'nda da rastlanmaktadır:

ʿUşşākı kor ihsānları ağyāre olupdur(43.2), Evkār turur arkası dīvāre olupdur(43.2), Şimden gerü bunlaruñ işi dāre olupdur(43.4), Hacı Nābī bizüm Allaha kalupdur işümüz(59.1), Añla ta ʿbīrümüzi hayra dönüpdür işümüz(59.6), Tolupdur gerçi āhumdan zemīn ü āsümān āteş(68.4), Dehānuñ noktasından dür bulupdur çün müdevverlik(87.2), Gerçi ʿālemler tolupdur āh ü zārumdan benüm(105.2), Dehānına gelüpdür cān Mihrī(167.7)

(1) ERGİN, Muharrem, age.,s.285/468
TİMURTAŞ, F.K., Eski Türkiye Türkçesi, İst.-1981, s.122/304

b.2- Divanda yardımcı fiiller de fiil kökü, fiil tabanı + kip eki + kişi eki sıralamasıyla ad veya ad soylu bir sözcükle birlikte kullanılarak belirsiz geçmiş zaman çekimine giriyorlar ve yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi oluyorlardı. Yüklem olan yardımcı fiillerle kurulmuş bu birleşik fiillerin kimilerinde ad + yardımcı fiil sırası, vezin ve kafiye açısından bir aksaklık çıkmadığı sürece korunmuştur.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Hoş tamām itmiş bu beyti içre dīvānı dürüst(8.1), Mushaf-ı hüsnüñi zülfüñden su'āl itmiş rakīb(11.4), Gülsitān etmiş bu ārāyī ser-a-ser nev-bahār(85.2), Senüñ zātuñda cem' itmiş güzellik tāzelik terlik(87.4), Firkatüñden kāmetüm halka etmişem hatem gibi(133.3)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Bühtānlar eylemiş bize ra'nā deyü hātīb(53.2), Nūş eylemişüz rūz-ı ezel cāmını 'aşkuñ(63,2), Hāne-ber-hāne müzeyyen eylemiş rengīn çiçek(85.2), Gitmege 'azm eylemişsin āh şāhum gitme gel(100.1), Cānına kasd eylemiş hūnrīz çeşmüñ Mihrīnüñ(104.5), Zülfine dilber beni 'ahdeylemiş ber-dār ide(137.6), Şol denlü figān eylemişem güllere karşu(178.5)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Ben kemān ebrūların göreli kurbān olmışam(80.4), Kamu

eşcār cem' olmış bu cāya(82.25), Şu'le-i yāruñ cemāliyle müşerref olmışuz(141.2)

Divandaki yardımcı fiillerle kurulmuş kimi birleşik fiillerin yapısı vezin ve kafiye nedeniyle ters dönerek, ekleniş, yardımcı fiil + ad biçiminde olmuş; yardımcı fiil, fiil kökü veya tabanı + kip eki + kişi eki sırasıyla belirsiz geçmiş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuştur.

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Ter gonçe iken eylemişüz ihtiyār ḥat(71.9), Çiçekler vecde gelmiş eylemiş cūş(82.29), Bular hoş 'aşk eyāgın eylemiş nūş(82.30)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Kısmet-i rūz-ı ezelde saña bu olmış nasīb(7.5), Lebi yādına olmış germ lāle(82.17)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Ol mehi kılmış ihāta göz açup seyyāreler(8.12)

Yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil, belirsiz geçmiş zaman çekimine girerek yüklem olurken, kipin anlamındaki belirsizlik -dur/ -durur bildirme ekiyle giderilmeye çalışılmıştır:

'Ādet olmışdur cihānda dūstum bühtān aña(3.2), Kim Kirāmen Kātibīn olmışdurur hayrān aña(3.10), Ten enīs olmış-

dur andan ayru olmaz bir nefes(17.3), Çeşmine rakībinün Mihrī diken olmışdur(29.7), Var ise müşkīn saçun būyından etmişdür güzer(109.7), Ayagın öpmege sen serv-i nāzun/ Gözümün yaşı olmışdur revāne(168.3), Mesken olmışdur kamu bu kūh u sahrālar bize(169.2)

Divanda, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin yardımcı fiil bölümü, tıpkı yalın fiiller gibi -üp yapılı gerundiumu ve -dur yapısını alarak, belirsiz geçmiş zaman + bildirme eki tablosunda,yalın zamanlı bildirme cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Şem'-i ruhsārına meh-rūlarun pervāneler/ Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst(8.10), Sarrāfı da benden beter āvāre olupdur/ Benzer hadi dilberlerinün kare olupdur(43.1), Çerh ser-gerdān olupdur māh-ı tābān imrenür(51.2)

Yardımcı fiille kurulan birleşik fiilin yardımcı fiil bölümü -up + -dur yapısıyla belirsiz geçmiş zamanlı yüklemi oluştururken, birleşik fiilin iyelik eki almış ad ögesiyle yardımcı fiil ögesi arasına vezin zorlaması nedeniyle cümlenin öznesi girebilir:

Hem-demüm āhum olupdur mūnisem gözüm yaşı(109.1), Enīsüm gam olupdur gussa hāne(168.2)

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi, yardımcı fiil, -up yapılı gerundium + -dur yapısıyla belirsiz geçmiş zamanı karşılarken, iki farklı cümlenin yalnızca birinde ad + yardımcı fiil

yapısı korunur; ikinci cümlede yardımcı fiil düşüme uğrar.

-up/ -üp yapılı gerundiumun, eklendiği fiili belirsiz geçmiş zaman çekimine sokuşu tarihsel gelişim içinde bilinen bir olaydır. Ancak divanda rastladığımız az sayıda örnekte -up, -üp gerundium ekini almış fiilin, hareketi, geniş zamanda anlattığını görüyoruz:

Yanında müdde ̔ī yüridüp oldı ̔ākıbet(10.4), Meger ki ney ola hem-dem figānuma her dem/Ki olupdurur yüregi pāre pāre benċileyin(125.3)

Fiilin -up yapılı gerundiumla belirsiz geçmiş zamanı karşılayışını yalnızca yalın cümlelerin yüklemlerinde değil, birleşik cümlelerin yüklemlerinde de görüyoruz. Divanda içiçe birleşik cümlelerin içcümlelerinde, yüklemdeki hareketin belirsiz geçmiş zamanda kesin olarak gerçekleştiği -up + -dur yapısıyla verilmiştir:

Dil zülfüñe asıldı dedüm didi neyleyin/ Her bir kılında biñ asılupdur anuñ gibi(190.4)

Belirsiz geçmiş zamanda çekime giren yardımcı fiil, yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olduğunda, birleşik fiilin ad ögesiyle yardımcı fiil ögesi arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin diğer ögeleri girebilir. Bu durumda ad önce, yardımcı fiil sonra gelerek düzen korunabildiği gibi, sıralama, yardımcı fiil + ad biçiminde yine vezin ve kafiye nedeniyle ters dönebilir. Yardımcı fiilin -dur/ -durur bildirme ekini alıp alma-

ması vezine bağlıdır.

Ad ile yardımcı fiil arasına zarf tümleci girebilir:

Teslīm çokdan eylemişüz yüzi suyile(152.2)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına dolaylı tümleç girebilir:

Yeşil yapraklar olmış aña seyvān(82.11)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne ve dolaylı tümleç girebilir:

Hem olmış ay ü güneş sakfına cām(82.38)

b.3- Divanda, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil olmadığı halde belirtili veya belirtisiz nesneyle öbekleşmiş fiiller, belirsiz geçmiş zaman çekimiyle, yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuşlardır. Bu durumda kimi cümlelerde nesne(ad) + fiil sırasına uyulduğu görülmektedir:

Hüsninüñ şemsi cihān bāğına enver bağlamış(8.5), Ruhlarında kākülüñ miskini ʿanber bağlamış (8.6), Halka kurmış mürg-i cāna zülfi dökmiş dāneler(8.9), Çevresinde dāire çekmişdür anuñ kūh-sār(8.16), Ağaçlar sāye salmış sanki her gāh(82.34)

Belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş yalın zamanlı bildirme cümlelerinin nesneyle öbekleşmiş yüklemlerinde, vezin ve kafiye nedeniyle, önce fiil, sonra nesne olan adın yer aldığını da görüyoruz. Yüklem öbeğinde bulunan nesne tek bir sözcük-

ten oluşabildiği gibi bir tamlamadan da oluşabilir:

Çekmişüz cevr ü cefāsını hezārān hārun(84.3), Çokdan ʿaşk ehline ben bende/ Virmişemdür yaka efendicügüm(112.4)

Nesneyle öbekleşmiş fiillerin yüklem olduğu kimi cümlelerde de yine vezin ve kafiye zorlaması yüzünden, nesneyle, onun öbekleştiği fiil arasına, cümlenin diğer ögeleri giriyordu.

Nesne ile, öbekleştiği fiil arasına özne girebilir:

Dūstum dil mürgine kurmış kara zülfeynün ağ(75.1), Nevāda saza tutmış kuşlar āheng(82.21)

Nesne ile, öbekleştiği fiil arasına dolaylı tümleç girebilir:

Melek salmış meger üstine sāye(82.26)

B.4- Mihri Hatun Divanı'nda belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş kimi fiiller yüklem olurken dolaylı tümleçle öbekleşmiş bir yapı sergilemektedirler. Bu öbekleşmelerde vezin ve kafiye zorlaması olmadıkça önçe dolaylı tümleç(ad), sonra fiil gelmektedir:

Cemʿ olup bir bezme gelmişler niçe cānāneler(8.9), Şīrīn lebiyle ağzuna sögmiş ey Mihrī yār(9.5), Çiçekler vecde gelmiş eylemiş cūş(82.28), Gönli ıraklara virmişsin dilile hoş beni(198.5), Dilber eline almış iki zülfi mārını(202.5)

Dolaylı tümleciyle öbekleşen fiillerle kurulmuş kimi yüklemlarde de vezin ve kafiye nedeniyle, önce fiil, sonra dolaylı

tümleç (ad) kullanıma girmiştir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, fiilin öbekleştiği dolaylı tümleç kimi zaman bir tamlama biçimindedir:

Kellesin ortaya koyup öykünmiş la'lüñe(16.4), Düşmişem derdüñe cānā derde dermān isterem(114.1), Kalmadı Rıdvāna meylüm geçmişem gılmāndan(133.5), Kalmışam hicrüñ mugeylānında yol vir 'āşıka(166.4), Düşmişüz āhū gözüñ sevdāsına Mecnūn-veş(169.4)

b.5- Birden fazla öznesi olan yalın zamanlı bildirme cümlelerinde, belirsiz geçmiş zaman çekimli fiil,"ortak yüklem"dir.

Düzetmiş tūtī kumrī çengine çeng(82.21), Senüñ zātuñda cem' itmiş güzellik tāzelik terlik(87.4)

Birden fazla nesnenin "ü" bağlacıyla bağlandığı yalın zamanlı bildirme cümlelerinin belirsiz geçmiş zaman çekimli yüklemleri de ortak kullanılmıştır:

Çekmişüz cevr ü cefāsını hezārān hāruñ(84.3), Çekmişem hadden aşa cevr ü cefāsın felegüñ(86.1)

b.6- Birleşik cümle türlerinden içiçe birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemi belirsiz geçmiş zaman çekimli olabilir:

Gül ruhlarına beñzedüm anuñ dimiş meger(31.3), Leblerüm sırrın dehānından çıkarmasun dimiş(133.4), Rahm idem bir gün demiş bī-çāre Mihrīye habīb(138.5)

Divandaki kimi içiçe birleşik cümlelerin hem içcümlesinin hem de temel cümlesinin yüklemi belirsiz geçmiş zaman çekimli bir

yalın fiil, ya da yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil olabilir:

Mihrümi terk eylemiş Mihrī dimişsin dūstum(174.5)

c. Gelecek zaman çekimine girmiş fiillerin yalın zamanlı bildirme cümlelerinde yüklem oluşu:

Eski Anadolu Türkçesi'nin gelecek zaman eki olan -ısar/ -iser, bu dönemde geniş ölçüde kullanıldıktan sonra, yerini, -açak/ -eçek ekine bırakmıştır. Bu yeni ek, Eski Anadolu Türkçesi'nin sonlarında ortaya çıktığı zaman, henüz tam hakimiyet -ısar/ -iser ekindeydi.(1)

Mihri Hatun Divanı'nda da gelecek zamanın genelde -ısar/ -iser ekiyle karşılandığını görüyoruz.

c.1- Yalın fiiller: Gelecek zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olan fiiller, divanda 3. tekil kişi çekimindedir.

3.tekil kişi: -ısar/ -iser

Öldüriser āhır gam-ı hicrān seni Mihrī(57.6), Yapısar ʿadlüñ ile her dil-i vīrān kerem(111.6), Āh ü zār ile geçiser gecemüz gündüzümüz(191.9)

-ısar/ -iser gelecek zaman eki, -dur bildirme ekiyle kullanılarak, gelecek zamanda oluşacağı bildirilen harekete kesinlik kazandırılır:

---

(1) ERGİN, Muharrem, age, s.287/473

Yine beñzer ki o la'în çatladısardur tıraka(158.3)

c.2- Yalın fiillerin dışında, yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiiller de -ısar/ -iser gelecek zaman ekini alarak yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olurlar. Bu yüklemlerden kimisinde eklenme sırası ad + fiil şeklinde korunurken, kimisinde de vezin nedeniyle bu sıra ters dönmüş, fiil + ad biçimiyle kurulmuşlardır.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Çıkısar cān bedenden idiser terk-i diyār(25.13)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Fāş eyleyiser sırruñı Mihrī ile karşu(140.5)

c.3- Gelecek zaman çekimine girmiş fiil,kullanım açısından tümleciyle öbekleşerek yüklem öbeği oluşturur. Bu öbekleşmede vezin nedeniyle fiil ile tümleç(ad) arasına cümlenin bir ögesi girebilir:

Çıkısar cān bedenden idiser terk-i diyār(25.13)

Gelecek zaman çekimli fiilin öbekleştiği tümleç birden fazla sayıda ve birbirine "ü" bağlacıyla bağlanmış olabilir:

Geçiser cān ü cihāndan geçmeyiser andan(133.2), Āh ü zār ile geçiser gecemüz gündüzümüz(191.9)

Divandaki bir örnekte de gelecek zaman kip eki olarak -ecek'in -dür bildirme ekiyle birlikte yüklem olduğunu görüyoruz:

Kaçan ise gidecekdür koya gitsün başumuz(59.3)

d. Geniş zaman çekimine girmiş fiillerin yalın zamanlı bildirme cümlelerinde yüklem oluşu:

d.1- Yalın fiiller: Sonu sesliyle biten fiiller geniş zaman çekimine -r + kişi eki sırasıyla girerler.

1.tekil kişi: -r-em/ -r-am

Dilerem ʿarz kılam hālümi ey şāh saña(5.1), Araram hüsn kitābın ki vefā resmi bulam(35.5), Düşmen güler hālüme ben ağlaram müdām(50.2), Yakup ʿaşkuñ odın sīnemde dā'im saklaram cānā(68.2), İñlerem ta subh olınca nālem işitmez habīb(105.2), Bir senüñ gibi yüzi gül-berg-i handān isterem(114.3), Garka virsem bahr-i ʿaşkında direm dil zevrakın(197.8)

2.tekil kişi: -r-sın/ -r-sin

Gitdügüñce lāle-veş bağrumda korsın dağlar(22.5), Sen ey Necātī istersin būriyā döşek(47.6), Çeşmüñ beni öldürdi vü sen yok niçe dirsin(62.6)

3.tekil kişi: -r

Çağırup derd ile dir āh hey vāh saña(6.2), Yaşumı gördükçe her āb-ı revānlar çağlar(22.3), Ölmege yer ister işde geldi urganın sürür(36.2), Firkatüñden iñlesem ditrer zemīn ü āsümān(54.4), Ne özi göynür esirger ne ho yaşını siler(86.10), Sular gözümüñ yaşları rāhını dükkānına dek (93.3), ʿĀlemi zulmetde kor dūd-ı siyāhum gitme gel(100.4)

1.çoğul kişi: -r-uz/ -r-üz

Ol kelb-i laʿīni şu kadar taşlaruz biz(58.4)

3.çoğul kişi: -r-lar/ -r-ler

Dirler gözün aşda olsun olurken elün işde(159.4), Yürürler hūblar bīgānelerle(167.3)

Sonu sessiz harfle biten fiillerin bir kısmı -ar, -er + kişi eki sırasıyla geniş zaman çekimine girer ve yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olur.

1.tekil kişi: -ar-am/ -er-em

Korkaram vasluña dahi geleler el karalar(26.4), Tutaram bunca zemān oldı ki gül-zār etegin(128.3), Görüp ağyārı yanuñda gülerem zāhirā her an(151.18), Yanaram bezm-i şevküñde gözüm ağlar göñül handān(151.19)

2.tekil kişi: -ar-sin/ -er-sin

Sen yalandan Hātemī ʿāşık geçersin Mihrīye(133.7)

3.tekil kişi: -ar/ -er

Sāyesinde hoş geçer dil-dārumuñ her bir levend(16.9), Leblerüñ süñdükçe cānā ağzuma şekker yağar(18.3), Hayātum gider ey dūst yüzüñ görmeyicek(25.6), Her gonçe lebüñ yādına efgānumuz artar(58.2), Anunçün hāne-i dilde yanar her dem nihān āteş(68.2), İçer su yirine kanumı gamzeñ (73.2), Seveni sevmez ü bunlar ha sever sevmeyeni(76.4)

1.çoğul kişi: -ar-uz/ -er-üz

Umaruz şeft-ālūdan geh geh aña şimden gerü(141.5)

3.çoğul kişi: -ar-lar/ -er-ler

Yakarlar sīm kandīl yasemenler(82.3)

Sonu sessiz harfle biten fiillerin bir kısmı da -ur, -ür + kişi eki sırasıyla geniş zaman çekimine girerek yalın zamanlı

bildirme cümlelerinin yüklemi olur.

1.tekil kişi: -ur-am/ -ür-em

Ölürem etmezise hasretle çāre meded(15.1), Kahruñ cihānda ben görürem lutfuñı rakīb(47.4), Bir ben bilürem ancak anı bir Allah ile(163.3), Saña cān virüp aluram baña sensin geregi(207.3), Mihrüñi cān kafesinde virürem rūha gıdā(208.4),

2.tekil kişi: -ur-sın/ -ür-sin

Geldügünce güldürürsin gül gibi dil bülbülin(22.5), Yohsa yarın gül gider kalursın ey miskīn hezār(44.4), Gülşende görürsin güli her hār ile Mihrī(60.5), Dīvāneye bilürsin lāzımdurur selāsil(98.8)

3.tekil kişi: -ur/ -ür

Giceler subha degin ta ki kalur māh saña(6.4), Ol mübārek zātuña her demde sıhhat yaraşur(23.1), Gözedür kıble-nümā gibi gözüm leyl ü nehār(25.7), Dilberüñ bāğ-ı cemāli ki kış ü yaz açılur(35.1), Yār bilür yüregümde nice peykān gizlüdür(42.7), Gitdi başına gelmedi ʿaklı bī-cān yatur (48.5), Hey buña cān mı katlanur ādemler öldürür(50.2), Her bir habīs ile salınur nice ölmeyem(78.2)

1.çoğul kişi: -ur-uz/ -ür-üz

Nitekim yalvaruruz bir çöpe geçmez sözümüz(64.4)

d.2- Mihrī Hatun Divanı'nda et-/ eyle-/ ol-/ kıl- yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiiller geniş zaman çekimine girerek yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuşlardır. Birleşik fiillerde önce ad veya ad soylu sözcüğün gelişi, vezin

ve kafiye zorlamadıkça korunmuştur.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Hāk ider gayret odı bu dil-i miskīni yakup(6.5), Devr ider cām-ı şarābı sāki-i meh-pāreler/ Nūş ider ʿaşkı meyinden ʿāşık-ı bī-çāreler(8.11), Temāşā iderüz vaslunı lutfunla bugün(25.3), Dilleri hayrān ider ʿaşkun sadāsı özgedür(32.3), Her āsitāna yüz sürüyüp būse cerr ider(53.5), Yapışup dāmen-i ağyāra müdārā iderüz(64.4), Tūtīyi māt ider ey Mihrī şīrīn güftārun(84.7), Gördügine meyl ider dil epsem olmaz nidem āh(94.6), Zülfi ʿanber hūb-rūlar hidmet ider nāz ile(153.4), Rakībi yād eder lutfile her dem(167.4)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Epsem olmaz nitekim cehd eylerem bu ʿārsuz(65.1), Giceler ney gibi nālān eylerem gündüz figān(83.2), Şimdi görün ol kāfiri kasd eyler īmānına dek(93.2), Geh hayāl-i yār hem-dem eylerem gāhi gamın(197.2)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Mergūb olur kenāre yazılsa gubār hat(71.5), Mukīm olur bu cāya sāl ü bā-māh(82.45), Gāh zülfi hā'il olur ruhlarına geh hatı(83.6), Senünle şād olur rūh-ı revānı kendümün(94.1)

Kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Cān alur çeşmi dili yağma kılur hükm-i revān(8.13)

Yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin geniş zaman çekimine girerek yüklem olduğu durumlarda birleşik fiil, vezin ve kafiye nedeniyle ters bir sıralanma gösterir.(fiil + ad)

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Zülfine urdukça şāne misk ider efşān aña(3.6), Güle karşu ider efgān bülbül(82.32), Ederem āh her dem her sehergāh(170.4)

Birleşik fiilin ad ögesi, ad çekimine girmiş de olabilir: Hār-ı gamda dil-i giryānum ider nāleleri(215.5)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Ki güneş ʿāleme envārını eyler izhār(25.21)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Zülfüñ sanemā her yana cānlar kılur efşān(140.3)

Geniş zaman çekimine girerek, yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olan yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin ad ögesi ile yardımcı fiili arasına vezin ve kafiye zorlamasıyla cümlenin diğer ögeleri girebilir. Bu olay yaşanırken, birleşik fiillerdeki ekleniş sırasının yardımcı fiil + ad biçi-

minde ters dönüşünün nedeni yine vezin ve kafiye düzenidir.

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne girebilir:

Geh tīg oldı aña gamzeñ ider zülfüñ de çenberlik(87.6)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne ve dolaylı tümleç girebilir:

Eyler bu dil ü cānum ol tīr-i kemāndan haz(72.3)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne ve edat tümleci girebilir:

Olur derdüñle dil āvāre her dem(170.2)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına zarf tümleci, ünlem cümlesi ve dolaylı tümleç girebilir:

İtsün iderüz gāyet hey biz bu ziyāndan haz(72.5)

d.3- Divanda geniş zaman çekimine girmiş kimi fiiller, belirtili veya belirtisiz nesneyle öbekleşerek, yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuşlardır. Bunların bir kısmında ad + fiil sırası geçerlidir:

Çeşmi hışm itdükçe cānā gamzesi hançer çeker(12.4), Rūz ü şeb yaşlar döker dolāb ser-gerdān olup(22.2), Müstedām ol yine vasluñ aña merhem bağlar(22.6), Deprendügince kuvvet virür cāna leblerüñ(31.7), Dil ser-i zülfüñe ber-dār olmaga cānın sürür(36.1), Hasret çekerem derdle kan etmemek olmaz(60.1), Āşıkuñ kadrin bilür yolında cān virseñ revān(67.6), Soñradan hār-ı cefā-tīgla bağrını deler(86.9), Düşmişem derdüñe cānā derde dermān iste-

rem(114.1), Cemālün adına hutbe okur gönül her dem(179.4)

Fiilin öbekleştiği nesne bir fiil adı olabilir:

Bī-güneh ʿāşıkları öldürmek ister zulmile(80.8)

Nesneyle öbekleşmiş geniş zaman çekimli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde bu öbekleşmenin vezin ve kafiye nedeniyle, fiil + ad biçiminde gerçekleştiği de gözlenmektedir:

Dillere virür hayāt āb-ı revānı Künicek(85.1), Pür ider kāseyi her dem içürür kan bize(86.8)

fiil + ad düzeniyle nesneyle öbekleşen fiillerin ad ve fiil ögesi arasına yine vezin ve kafiye zorlaması sonucunda cümlenin diğer ögeleri girebilir.

Fiille, öbekleştiği nesne arasına, dolaylı tümleç girebilir:

Līk kılsan bir nazar hüsni bağışlar cāna cān(8.13), Mihrī bu derde bulur derdine dermān ehli(216.7)

Fiille,öbekleştiği nesne arasına dolaylı tümleç ve özne girebilir:

Sürer cihānda münāfık safāların her bār(49.5)

Fiille, öbekleştiği nesne arasına, zarf tümleci, dolaylı tümleç, yargısız bir ünlem cümlesi ve özne gibi birden çok sayıda sözcük de girebilir:

Görinür sensüz gözüme dūstum her gül diken(134.3)

Fiille, öbekleştiği nesne arasına, yalnızca bir yargısız ünlem cümlesinin girdiği de olur:

Kandīl-i ruhundan yakar ey dost delīl(25.21)

d.4- Divandaki yalın zamanlı bildirme cümlelerinin geniş zaman çekimine girmiş yüklemleri pek çok örnekte cümlenin dolaylı tümleciyle öbekleşerek, bir yüklem öbeği olarak değerlendirilmesi daha uygun olan örnekler yaratmaktadır. Bu öbekleşmelerde kimi zaman fiil önce, bir sözcük veya sözcük öbeğinden oluşan dolaylı tümleç sonra gelmiştir:

Bülbül iñler hārdan ben ağlaram ağyārdan(33.2), Korkaram laʿl-i lebinüñ haberin söylemege(35.3), Āteş-i ʿaşkuñ yanar sīnemde gūyā dem de var(45.3), Düşmen güler hālüme ben ağlaram müdām(50.2), Āsümāniler atar göklere āhum dün ü gün(64.6), Kurtarur ʿisyāndan ol seni himmet idicek(85.7), Āhum şererinden yanar odlara cehennem(108.2), Ağlaram yaş yerine kan dökülür çeşmümden(160.3), Kaçarlar āşinādan Allah Allah(167.3)

Divanda dolaylı tümleçle öbekleşen fiillere baktığımızda önce, sözcük veya sözcük öbeği kuruluşunda olan dolaylı tümleç ögesinin, sonra, fiil ögesinin geldiği kurallı dizilişe de tanık oluyoruz:

Gül-zār-ı hüsnüñ ey dost cennet içine beñzer(34.1), Bağruñ senüñ ʿacebdür seng-i nigīne beñzer(34.4), Şimdi fitne ʿāleme sen çeşmi fettāndan çıkar(40.6), Garka virür ʿālemi yaşumda tūfān gizlüdür(42.5), Şīrīn lebin ağyāra sunar Mihrīye sunmaz(56.5), Çün derdle āh eylemege baş-

laruz biz(58.1), Dīdāra irür mücāvir olanlar çü Mekkede (171.3), Her geh yārumdan ayırur beni yā-Rab dilerem (207.5)

Tümleciyle öbekleşen fiillerde, fiille, öbekleştiği tümleç arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin ögeleri girebilir:

Dolaylı tümleçle, öbekleştiği fiil arasına özne girebilir:
Hamdülillah hālüme her ehl-i zindān imrenür(51.5)

Fiille, öbekleştiği dolaylı tümleç arasına cümlenin nesnesi girebilir:
Alur dīdārı yanına söger ardınca ʿuşşākuñ(151.24)

Dolaylı tümleçle, öbekleştiği fiil arasına, zarf tümleci ve özne girebilir:
Baña cihānda ʿömrüm olınca gıdā yeter(47.7)

Yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiilden oluşmuş dolaylı tümleç ile öbekleşmiş fiil, vezin ve kafiye nedeniyle dolaylı tümlecin ad ve fiil ögesi arasına girebilir:
Şimdi her ʿāşık bizümle itmege korkar bahs(11.5)

d.5- Divandaki bildirme cümlelerinin geniş zaman çekimli yüklemlerinin önünde, tur- fiilini -up gerundium eki alarak, ya da olumsuz geniş zaman çekimiyle yer almış görürüz. Bu kullanım "iki sözcüklü yüklem" türüne örnek oluşturur:
San cinān gülşenidür gülleri turmaz açılur(35.1), Ey dost rakīb ile turup sohbet idersin(63.7)

d.6- Birden fazla sayıdaki ayni ögeler, birbirlerine "ü" bağlacıyla bağlanarak, geniş zaman çekimli yüklemi ortak kullanabilirler.

Öznenin sayısı birden fazla olabilir:

Zātuña cür'et vü hem bāzūña kuvvet yaraşur(23.5), Geh hicr-i yār ü gāh beni gamlar öldürür(50.1), Bulunur hey bu cihānda tāze tāze hūblar/ Nāzenīnler hūblar ü mahbūblar ü mergūblar(184.5,184.6)

Nesnenin sayısı birden fazla olabilir:

Mihrī kim bunca zemān defter ü dīvān karalar(26.4), Geh hayāl-i yār hem-dem eylerem gāhi gamın(197.2)

Öznenin ve nesnenin sayısı birden fazla olabilir:

Gamzesi cānumı çekeşür çeşmi göñlümi(149.6)

Edat tümleci ve nesnenin sayısı birden fazla olabilir:

Beni oş oş ile egler rakībi būse ile(179.7)

d.7- Divanda deyimler de geniş zaman çekimiyle yalın zamanlı bildirme cümlelerinin yüklemi olmuşlardır:

Çıkarur yoldan beni bir zülfi kara yüzi ağ(75.2), Her kimi görse anuñ gül gibi yüzine güler(86.9)

d.8- Divanda yalın cümlelerin yanısıra birleşik cümlelerde de gerek temel cümlenin, gerekse iç ve yancümlelerin yüklemi olan fiiller geniş zaman çekimlidir.

Katmerli birleşik cümle yapısında, içiçe birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemi geniş zaman çekimlidir:

Görmese hüsnüñ kitābından dirüz nā-dān aña(3.5), Dir gö-ren hayli belā-keşdür bu Mihrī derd-mend(16.8), Yaylañi-le hüsnüñi her kim göre dir şāhā/ Kendisidürür gılmān yaylakı cinān ancak(81.3), Şimdi hatını Mihrī gördükçe hadinde dir/ Bu yār-ı cefā-kārum mahbūb idi vaktinde (150.5)

İçiçe birleşik cümlenin hem içcümlesinin hem temel cümlesinin yüklemi geniş zaman çekimlidir:

Der ehl-i ʿaşk içinde Mihrī güzīne beñzer(34.5)

İçiçe birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemi geniş zaman çekimlidir:

Dirler gözüñ aşda olsun olurken elüñ işde(159.4), Garka virsem bahr-i ʿaşkında direm dil zevrākın(197.8)

Şartlı birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemi geniş zaman çekimlidir:

Ölürem etmezise hasretle çāre meded(15.1), Cemālüñi görüp gayra nazar eylerisem/ Dūstum tīr-i müjeñle iki gözümi çıkar(25.5), Yaraşur yolında kurbān olsa yüz biñ cānlar(27.1), Firkatüñden iñlesem ditrer zemīn ü āsümān(54.4)

A.2- İsteme kipleriyle kurulan yalın zamanlı fiil cümleleri

a. İstek çekimine girmiş fiillerin yüklem oluşu:

a.1- Yalın fiiller: Divanda kişilere bağlı olarak -em/ -esin/ -e/ -evüz/ -esiz/ -eler ekleriyle istek çekimine giren fiiller, yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, fiil kökü, fiil tabanı + kip eki + kişi eki düzenini korurlar.

1.tekil kişi: -a-m/ -e-m

Araram hüsn kitābın ki vefā resmi bulam(35.5), Ya yedürem bir gün aña lokma lokma pāresin(136.4), Ben diyem komaya hakkı var ise nānuñda(157.3)

Divanda 1.tekil istek çekiminin -eyüm ekiyle yapıldığını da görüyoruz:

Göreyüm gün yüzüñi bir dem emān iki gözüm(118.5), Öleyüm çekmeyeyüm minnetini anuñ da(157.4)

Divanda istek 1.tekil kişi çekimini yukarıdakilerden farklı olarak -eyin biçiminde de görmek mümkündür. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kişi zamiri kaynaklı kişi eklerinin 1.tekilinde -ın/ -in/ -n eklerine az da olsa rastlarız.(1)

Diyeyin cān ile ben dahi her dem(82.44), Er ise gelsün o nā-merd aña göstereyin erlik(87.5), Vireyin biñ cānsa ol hūn-hārdan ben dönmezem(104.5), Göreyin sen de benüm gibi giriftār olasın(124.6), Sen fāriğ ol ko ben yanayın

(1) ERGİN, Muharrem, age, s.269-270

ol günāhla(163.5)

2.tekil kişi: -a-sın/ -e-sin

Gül yaprağında sanasın anı ki jāledür(21.3), Ha bugün cevr ü cefāñile beni öldüresin(157.2), Bulasın gurbet elinde aña sen merhemi de(164.7)

3.tekil kişi: -a/ -e

Geh yanağından gül ala geh lebinden mül anuñ(55.4), Evvel yazılan Mihrī ola dīvānlar içinde(165.7), Sevdügi ola bir hūb(193.38), Çatlaya şallah rakībā iki gözüñ bebeği(207.4)

1.çoğul kişi: -a-vuz/ -e-vüz

Rūzgār ilte kenāra bulavuz hem-demi de(164.3)

İstek 1.çoğul kişi çekiminin divanda daha çok -a-lum/ -e-lüm ekiyle yapıldığını görüyoruz:

Yudalum biz gam evinde kāse kāse kanlar(20.4), Dögelüm başumuzı taşlara aksun yaşumuz(59.2), Sırrile işleyelüm her işi bitsün işümüz(59.4), Yanalum pervāne-veş çün yanagelmişlerdenüz(66.7), ʿÖmr vefā ideriken cihānı hoş görelüm(115.1), İçelüm turma muhabbet eyāğın getür(129.2)

3.çoğul kişi: -a-lar/ -e-ler

Korkaram vasluña dahi geleler el karalar(26.4), Cān almağ ile mi koyalar seni hūblar(46.7)

a.2- Divanda yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiiller de istek çekimine girerek yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, kimileri ad + fiil eklenme sırasını korurlar.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Bugün gülşen-i hüsnünde ko efgān idelüm(25.2), Ol sana nāz ide sen anı idesin būse kenār(25.19), Cān bülbüli nālān ide gülzār-ı hadünde(28.5), Dilberün yolına Mihrī dürüşüp cehd idelüm(59.7), Sīnemüz def kıluban kāmetümüz çeng idelüm(84.4), Nūr ile şehr-i Amāsiyyeyi ma'mūr idesin(111.6), Meclise cem' idelüm gözleri āhū sürisin(129.3), Ya tapundan dūr idem cānā rakīb-i kelbi ben(136.4), Gel ey dil seyr idelüm biz dahi cānānlarile(156.1), Subha dek 'ayş idelüm şem-i şebistānlarile(156.6)

et- yardımcı fiilinin birleşik fiil kurduğu ad, tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, bir birleşik addan veya bir tamlamadan da oluşabilir:

Nev-civān ide Züleyhā gibi ey Mihrī seni(5.5), Seni hem-ser ideyin basduğı taşlara başum(119.5), Teslīm-i cān idem sanemā başum üstine(155.1), Götürüp perde-i 'uşşākı ser-āgāz idelüm(156.2), 'Aşkı yolında sıdkla kurbān-ı cān ide(171.4)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Allah aldayı aldayı şikār eyleyelüm(129.3), Zülfine dilber beni 'ahd eylemiş ber-dār ide(137.6), 'Ayş eyleyelüm kūşe-i gülşende gel imdi(178.1)

ol-yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Var itdügüñe soñra peşīmān olasın(25.26), Kūyuñda senüñ dā'imā ʿüryān olayın tek(62.4), ʿAşkı rāhında anuñ hāki-le yeksān olalum(64.5), Bilesin bir gün ola ʿaşka giriftār olasın(124.3), Gamı deryāya salup hürrem olalum gemide(164.1), Bülbül gibi kurbān olayın hār-ı cefāda(175.2), Dilber müyesser ola bulasın selāmeti(188.4), Zinde ola ʿaşkuñ şehīdi haşre dek İlyās-veş(201.3)

ol- yardımcı fiilinin önündeki ad ögesi birleşik ad olabilir:

Bülbüle āh ü figān hem-dem ola gonçeye hār(251.1)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Pür nūr kıla haşre dek anuñ mezārını(202.6)

İstek çekimine girerek yalın zamanlı fiil cümlesinin yüklemi olan yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin ad + yardımcı fiil sırasının ters çevrilerek, yardımcı fiil + ad biçiminde kullanımına da rastlıyoruz.

et-yardımcı fiiliyle kurulanlar:

ʿĀşıklarını yaʿni ki ide tār ü mār hat(71.7)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Her demde çeşmüñ eyleye kan böyle mi gerek(89.1)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Tahsīl odur ki ʿāşık maʿşūka ola vāsıl(98.1), Nūş ide sāgar-ı mül meh-tāb ola meşāʿil(98.3), Şimden gerü ʿaşkumla benüm gel ola fānī(198.43)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Ben ayağuñı öpmege cānlar kılam īsār(28.6), Yādlara kıla lutfile ihsān ne kolaysuz(57.4)

Divanda, istek çekimine giren yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin, yardımcı fiiliyle ad ögesi arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin diğer ögelerinin girdiği de görülüyor.

Yardımcı fiille ad ögesi arasına özne girebilir:
Zülfüñde beni ʿaşkile Mansūr gibi/ Cān fedādur yoluña eyleye cānum ber-dār(25.11)

Yardımcı fiille ad ögesi arasına edat tümleci ve nesne girebilir:
Kılalar taʿne taşıyla seni biñ pāre başum(119.4)

ol- fiili, genelde adlarla birlikte kullanılıp yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilleri oluşturur. Ancak bunun yanında, önüne bir çekimli fiil alarak da kullanıma girer. Mihrî Hatun Divanı'nda da ol-fiilinin istek çekimine girerek önüne bir çekimli fiil alışına ve tahmin bildiren bir öbek yüklem oluşuna rastlıyoruz:

Ki anı görmemiş ola gavvās(69.6)

a.3- Divanda istek çekimine girmiş kimi fiiller, nesneyle öbekleşerek kullanılmakta, bu kuruluşla yüklem olurlarken kimi zaman da deyim ya da kalıplaşmış yapılara örnek olmaktadırlar. Vezin zorlaması olmadığı sürece önce nesne olan ad, sonra öbekleştiği fiil kullanıma girer. Kimi örneklerde de, nesne olan sözcüğün ad çekimine girerek fiille öbekleştiği görülür:

Sen yüz viresin ey yüzi gül hāre nedendür(28.5), Mihrī çeke cevrüñi vü lutfuñ göre aġyār(28.7), Kahrın çeke hadden aşırı ʿāşık-ı sādık(56.2), Cevrüñ çekeyüm gayri vefā-dār gerekmez(62.1), Ta hakīkatden yaña yol bulasın mi ʿrāclık(79.2)

Fiilin öbekleştiği nesne bir sıfat tamlaması kuruluşunda olabilir:

Bir būse vire sen de aña rindāne tekellüf(77.5)

Fiille, öbekleştiği nesne arasına, vezin uygulamasındaki kaçınılmaz zorunluluk nedeniyle, cümlenin diğer ögeleri girebilir.

Fiille, öbekleştiği nesne arasına dolaylı tümleç girebilir:

Çeşmi de ura sīneme hançer ne kolaysuz(56.3)

Fiille, öbekleştiği nesne arasına, zarf tümleci de girelir:

Sürelüm imdi zevkile safāsın(82.42)

Nesneyle öbekleşme olayının yaşandığı kimi yüklemlerde

de vezin ve kafiye nedeniyle fiil önce, fiilin öbekleştiği nesne sonra gelmektedir:

Vācib oldur baña şükrāne virem cān bu gice(145.1), Dilber müyesser ola bulasın vahdet(205.5)

a.4- Divanda,istek çekimine girmiş kimi fiiller, dolaylı tümleç ögesiyle öbekleşme eğilimi içindedirler. Bunlar genellikle deyim adını verdiğimiz kalıp kullanımlardır. Bu öbekleşmeyi yaşayan kimi istek çekimli yüklemlerde, önce dolaylı tümleç olan ad, sonra fiil gelir:

Hārı elden koyalum cān virelüm gül yolına(59.3), Gayrıyı yār ide yāruñ seni gözden bıraka(158.6), Bağruma basayın taşı nā-çār giderse(175.4)

Bu öbekleşmede, veznin neden olduğu durumlarda, fiilin önce, tek bir sözcük veya sözcük öbeğinden oluşan dolaylı tümlecin sonra geldiği de görülmektedir:

Yanayın ol nāra ben ol yārdan dönmezem(104.4), Varalum kūyuña her demde figānlar idelüm(191.5)

İstek çekimli fiille, öbekleştiği dolaylı tümleç arasına, vezin ve kafiye nedeniyle, o cümlenin diğer ögeleri veya başka bir cümlenin ögeleri girebilir:

Diyelüm gülşeni bülbüllere her dem korusun(129.5), Götüre bir gün ola biz koyalum anı haka(158.4), Hele biz turalum ihlāsile İmānumuza(172.10)

a.5- İstek çekimine girmiş iki fiilin anlam ve kullanı-

lış gereğince birbirinden ayrı düşünülemediği aşağıdaki örnekte "iki sözcüklü yüklem" türünden söz edilebilir:

Yanalum yakılalum bir pula almaz yüzümüz(64.7)

İstek çekimine girerek " iki sözcüklü yüklem"i oluşturan fiillerden biri kimi zaman da " var-" fiilidir:

Varalum sahn-ı gülistānda temāşā idelüm(84.2), Kefenüñ boynına takup vara yalvare başum(119.6)

a.6- Divanda, öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci birden fazla sayıda olan cümlelerin istek çekimli yüklemleri " ortak yüklem " olarak kullanılmıştır. Birden fazla sayıdaki ayni ögeler kimi zaman birbirlerine " ü " bağlacıyla bağlanmaktadırlar:

Bülbüle āh ü figān hem-dem ola gonçeye hār(25.10), Cefāların göre ʿāşık vefāların ağyār(49.5),Lutfın göre her cāhil ü ebter ne kolaysuz(56.2), Kaşlaruñ yasına kurbān olayın gamzesine(215.4)

İstek çekimiyle ilgili olarak,"ancak ola" yapısının,divanda "ancak bu kadar olur, ancak bu olur" anlamıyla, kalıp bir yüklem biçiminde bolca kullanıldığını görüyoruz:

Tebārekallah eger dilberise ancak ola/ Güzeller içre serverise ancak ola(2.1), Cihāna virdi ziyā enverise ancak ola(2.2), Zecr ise cānā ancak ola gel vefālar it(9.1), ʿĀlem içre varise ancak ola lecläclık(80.2), Dostluk hakkı ise ancak ola var olasın(124.2)

a.7- İstek çekimli fiile, yalın cümlelerin yüklemi ola-

rak rastladığımız gibi,,birleşik cümlelerde de rastlıyoruz.

İçiçe birleşik cümlenin hem temel cümlesinin, hem de iç-cümlesinin yüklemi, kimi zaman da yalnızca temel cümlenin yüklemi istek çekimine girmiş bir fiildir:

Sanasın tāvūsdur gülşende cevlānın sürür(36.3), Deñe yüz şabāşed ola bir ruhı gül gonçe-lebe(84.3), Ben diyem komaya hakkı var ise nānuñda(157.3)

İstek çekimli fiil, şartlı birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemidir:

Vireyin bin cānsa ol hūn-hārdan ben dönmezem(104.5)

İstek çekimli fiil, katmerli birleşik cümleyi oluşturan cümlelerden birinin yüklemidir:

Mezāruñ üzre biten haşr olınca diye giyāh/ Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur(49.10)

b. Dilek-şart çekimine girmiş fiillerin yüklem oluşu:

Dilek-şart çekimine girmiş fiiller ancak dilekli kesik cümlelerin yüklemi olurlar.

b.1- Yalın fiiller: Kişilere bağlı olarak, -sem/ -señ/ -se/ -sek/ -señüz/ -seler ekleriyle dilek-şart çekimine giren fiiller, dilekli kesik cümlelerin yüklemi olurlarken, fiil kökü,+kip eki + kişi eki düzenini korurlar.

1.tekil kişi: -sa-m/ -se-m

Dermān nedürür bilsem aña çāre nedendür(28.1), Yoluñda senüñ cānā bilsem ne günāh itdüm(29.5)

<u>3.çoğul kişi</u>: -sa-lar/ -se-ler

İgen de hadden aşurmayup <u>etseler</u> hele az(49.3)

b.2- Dilek-şart çekimine girmiş fiil, şartlı birleşik cümlenin yancümlesinin yüklemi olur:

<u>Görseler</u> bir nokta-i hüsnüñ Kirāmen Kātibin/ Diyeler kim Allah Allah böyle inşā görmedük(95.3), Ki güneş <u>gör-se</u> yüzin gire sehābe eline(177.1), Ta <u>görse</u> hased ide anuñ nakşına Mānī(193.19)

c. Gereklilik çekimine girmiş fiillerin yüklem oluşu:

Metnimizde gereklilik kipini karşılayan ayrı bir ek yoktur. -malı/ -meli ekinin gereklilik kipi için kullanılışı Osmanlıca içinde olmuştur. Bu ekin gereklilik için kullanılmadığı eski devirlerde gereklilik için, istek veya şart çekimine girmiş fiilin "gerek" sözcüğüyle kullanılması yolu seçilmiştir.(1) Ancak Eski Anadolu Türkçesi döneminde, fiil + sa + gerek yapısı gelecek zaman manası da vermektedir.(2) Mihrî Hatun Divanı'nda da bu yapının gereklilik anlamı değil, gelecek zaman anlamı verdiğini görüyoruz:

Dād etmezseñ dādumuzı hūnī gözüñ/ Beni nā-hak yere <u>öl-dürse gerek</u> āhır kār(28.5), Sen bī-vefā firākıyla cān irdi hulkuma/ Cānā yoluñda <u>çıksa gerek</u> bir gün āhla (163.4), Mihrīyi cevrüñle āhır <u>öldürseñ gerek</u>(166.6)

---

(1) ERGİN,Muharrem, age., s.296/497,498

(2) TİMURTAŞ, F.K., <u>Eski Türkiye Türkçesi</u>, İst.-1981, s.132

d. Emir çekimine girmiş fiillerin yalın zamanlı fiil cümlelerinde yüklem oluşu:

d.1- Yalın fiiller: Fiil kök veya gövdeleri, kip ve kişi eki almadıkları zaman, emir 2.tekil kişiyi karşılarlar. Divanda kişilere bağlı olarak, sün/ -ñ, -üñ, -üñüz/ -sünler ekleriyle emir çekimine girmiş fiiller de, yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, fiil kökü + kip eki++ kişi eki düzenini korurlar.

2.tekil kişi:

Yüregümi yar gel peykānuñı kandan çıkar(40.2),Her gülendāmuñ hevāsına mey-i cām iç yüri(55.7), Tāli ‘üñ yokdur güzellerden ey Mihrī sözi kes(67.7), Gör bu zemāne hūblarınuñ ‘itibārını(202.4)

Bugün kip ve kişi eksiz yapılan emir 2.tekil kişi çekiminin, divandaki az sayıda örnekte -gıl/ -gil ekiyle yapıldığını da görüyoruz:

İşüñ altun etmek isterseñ yüzüñ zer eylegil(32.5), Düstum lutf eylegil ağyārile seyr eyleme(121.4), Etmegil billah nā-hak yire bühtān kimseye(174.5)

3.tekil kişi: -sun/-sün

Yeter atsun müjeñ tīrini kaşuñ(69.2), Bu hasedden dili ağzında rakībüñ kurısun(129.6), ‘Ömri az olsun vü dünyāda dükensün kepegi(207.5)

2.çoğul kişi: -ñ/ -uñ/ -üñ/ -uñuz/ -üñüz

Şimdi görüñ ol kāfiri kasd eyler īmānına dek(93.2), Ger size cānān gerekse cān virüñ cānān buluñ(103.5), Ey cihān halkı bilüñ kim yārdan ben dönmezem(104.1), Yüze yüz yāra mukābil olmasun diñ āyine(122.3), Ummasun kim salına ol yār ile eydüñ rakīb(200.5)

3.çoğul kişi: -sun-lar/ -sün-ler

Lokma lokma koysunlar etümüz her demde(59.5)

d.2- Divanda emir çekimine girmiş kimi yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin, yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, ad + yardımcı fiil sırasını korudukları görülmektedir.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Sen oyna gül rakīble hoş hoş safālar it(9.2), Öldür rakīb-i kāfiri bāri gazālar it(9.3), ʿÖmri çoğolsun el götür imdi duʿālar it(9.5), Cevrüñle beni cānā öldürme tahammül it(29.4), Mihrīye rahm it bugün yohsa bilürsin dūstum(54.5), Sahn-ı çemende gūş it billah ne dir belābil(98.5), Vasluñdan irişdür meded it yaraya melhem(108.4)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Hūblaruñ vasfın ey Mihrī şöyle takrīr eyle sen(13.5), Bister-i nesrīnde ārām eylesün hoş dūstlar(20.3),

Zulm eyleme ʿāşıklaruña lutf eyle(25.17), Dāmenine ter gülüñ yapışmasun saʿy eyle hār(44.6), Ey tabīb-i dil beni bend eyle dermān vaktidür(66.6), Gonçe laʿli yādına nūş eylesün gül-gūn mey(74.3), Ya gel öldür ya kabūl eyle beni bendelige(177.6)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Cān zaʿīf oldı firākuñdan meded kıl dūstum(7.3), Ol vücūd-ı nāzenīnden ırağ olsun elem(23.3), Āh her demde selām olsun o devrānumuza(172.3)

ol-yardımcı fiilinin önündeki ad ögesi, bir zincirleme tamlama yapısı gösterebilir:

Tālib-i iksīr-i ʿaşk ol kimyāsı özgedür(32.5), Mest-i mey-i ʿaşk ol yüri ʿālemde ey Mihrī(62.7)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Bir nazar kıl baña behey kāfir(30.1), Gülsitānında iken ol gonçenüñ feryād kıl(44.4), Seni hak mübtelā kılsun ilāhī(189.1), Terahhum kıl ki ʿuşşākuñ katı yasdıkdadur başı(205.1)

Yüklem olan emir çekimine girmiş yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilde vezin ve kafiye zorlaması nedeniyle önce yardımcı fiil, sonra ad gelebilir:

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Āşinālar sağlığıla eylesün seyrānlar(20.1), Dil ü cān hastesine lutfuñ ile eyle ʿilāc(111.3), Hūbken eyle vefā yoluña cānlar virene(118.6), Ey tāliʿi yok Mihrī hemān eyle tahammül(181.5), Figān ü nāle ile eyle āhı(189.2)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Kıl nasīhat dūstum çeşmüñe Allah ʿaşkına(166.1), Taʿn-ı nā-dāndan sen ey zāhid yüri kıl ihtırāz(196.8), Kıl ʿimāret göñlümüñ vīrānın ey kān-ı kerem(201.6)

İster ad + yardımcı fiil, isterse yardımcı fiil + ad sıralamasina göre kurulsun, emir çekimli yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin iki ögesi arasına cümlenin diğer ögelerinin girişi, divan şairinin vezine ve kafiyeye nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğunun bir göstergesidir.

Yardımcı fiille,ad ögesi arasına nesne girer:

Cān levhasına eyle cemālümi musavver(193.17)

Yardımcı fiille, ad ögesi arasına dolaylı tümleç ve zarf tümleci girer:

Yakanı çāk idüp it gördügüñe derdile āh(49.9)

Yardımcı fiille, ad ögesi arasında özne ve dolaylı tümleç yer alabilir:

Hırka-i ʿirfāndan it zāhid başuña tāclık(79.1), Beste aña cān it(193.14)

Yardımcı fiille, ad ögesi arasına edat tümleci ve nesne girer:

Kıl eşk-i çeşmün ile hāk-i rehini pür gil(98.6)

d.3- Yüklemde,nesneyle fiilin öbekleşmesine emir çekimine girmiş fiillerde de tanık oluyoruz. Kimi zaman, önce nesne olan ad, sonra fiil, kimi zaman da vezin ve kafiye zorlamasıyla önce fiil, sonra onun öbekleştiği nesne kullanıma girerken, nesne, tek bir sözcükten veya bir sözcük öbeğinden, ya da ad çekimine girmiş bir sözcükten oluşabilmektedir:

Teşne cān vir hak taturmasun bir içim su saña(4.4), ʿÖmri çoğolsun el götür imdi duʿālar it(9.5),Cām-ı laʿlinden nigārun sākiyā bir bāde sun(13.3), Cānı vir yār eşiginde gel ey dil sādıkisen(26.5), Mushaf-ı hüsnini gördün çün okı sūre-i nūr(35.6), Dāmenin öp devlet istersen yüzün sür pāyına(42.2), Lāle haddi şevkine ser-mest olup sunsun ayāğ(74.3), Sen özüni kır halkun günāhın ağlama zāhid(151.7)

Nesne ile öbekleşen fiilde, fiille öbekleştiği nesne arasına vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin diğer ögelerinden herhangi biriyle birlikte bir başka cümle de girebilir:

Nesne olan ad ile, öbekleştiği fiil arasına dolaylı tümleçle birlikte başka bir cümle girmiştir:

Vaslundan irişdür meded it yaraya melhem(108.4)

d.4- Divanda, emir çekimine girmiş fiil, cümlenin dolay-

lı tümleç ögesiyle de öbekleşerek, yalın zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olmuştur. Kimi zaman önce dolaylı tümleç olan ad, sonra öbekleştiği fiil, kimi zaman önce fiil, sonra öbekleştiği dolaylı tümleç gelirken, her ikisi arasına vezin ve kafiye zorlamasıyla, cümlenin diğer ögelerinin girdiği olur. Dolaylı tümleç tek bir sözcük ya da bir sözcük öbeği kuruluşundadır.

Fiille, öbekleştiği dolaylı tümleç ard ardadır:

Ney gibi i͠nle derūnundan ko bülbül nālesin(79.6), Mihrī yār ister ise͠n dāmen-i ağyāra yapış(128.4), Yüri bezm-i harābāta igen taʿn eyleme zāhid(151.6)

d.5- Divanda emir çekimine girmiş iki fiilin yüklem görevini birlikte yüklenmesi " iki sözcüklü yüklem " türüne örnek oluşturuyordu:

Mihnetlerile karşu͠na öldükçe ʿāşıku͠n/ Sen oyna gül rakīble hoş hoş safālar it(9.2), Yisün içsün hoş bular yaylaklarda dem-be-dem(20.4), Götür getür meyi sākī bahārı hoş görelüm(116.1), Kostantinede ʿākılise͠n gitme kal imdi(178.7)

Şartlı yancümle emir kipiyle ikileme kurduğunda, yüklem yine iki sözcüklüdür. Bu yapıdaki cümlenin anlamında bir önemsemezlik sezilir.(1)

Unudurlarsa bizi dūstlar unutsun nidelüm(172.10)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.215/5

d.6- Divanda, anlamı güçlendirmek amacıyla yüklemin tekrarlanmasına, emir çekimli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde de rastlıyoruz:

Gel gel ey dilber ki sensin tende cānı kendümün̄(94.1), Ögünsün düşmen ögünsün eger kalursa yanına(151.25), Yüri şāhum yüri ısmarladum Allaha seni(191.2),

d.7- Birden fazla sayıda ayni ögelere sahip cümlelerin emir çekimli yüklemleri ortaktır.

Emir çekimli ortak yükleme sahip cümlelerde nesnelerin sayısı birden fazla olabilir:

Lebün̄ ᶜibāretini gör hakun̄ hidāyetini(179.2)

Emir çekimli ortak yükleme sahip cümlelerin dolaylı tümleçleri de nesneleri de birden fazla sayıda olabilir:

Gözüme nūr irişsün yine gön̄lüme sürūr(118.5), An̄a ᶜināyetini gör ban̄a nezāketini(179.7)

d.8- Divandaki birleşik cümlelerde emir çekimli fiil, temel cümlelerin yüklemi olmuştur.

İçiçe birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemidir:

Gör nice sihr itdi āhır bu iki cādū san̄a(4.3)

Şartlı birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemidir:

Cānı vir yār eşiginde gel ey dil sādıksan̄(26,25)

Katmerli birleşik cümlede, kaynaşık cümlenin temel cümlesinin yüklemi olur:

Mihrī dil-hastenüñ hālin sorarsa yāra diñ/ Bir nefes kalmışdurur ammā ol cānın sürür(36.5)

B- BİRLEŞİK ZAMANLI FİİL CÜMLELERİ

İncelememizin bu bölümünde, fiillerin bir kip eki aldıktan sonra, i- fiilinin belirli geçmiş zamanıyla, belirsiz geçmiş zamanıyla ve şartıyla birlikte kullanıma girişleri gösterilmektedir.

1- Hikaye Birleşik Zamanı

a. Belirsiz geçmiş zamanın hikayesi çekimine girmiş fiilin birleşik zamanlı fiil cümlelerinde yüklem oluşu:

a.1- Yalın fiiller: Divanda birleşik zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olan fiiller, fiil kökü, fiil tabanı + -miş + (i)di yapısını sergiler.

1.tekil kişi: -mış + (i)dü-m/ -miş + (i)dü-m

Yakmasa gam zulmetinde kalmış idüm ta ebed(75.4), Ta ebed zulmet şebinde kalmış idüm dūstuñ(80.5), Çalmış idüm taşa ben nāmūs ü ʿārum şīşesin(132.6), Komış idüm ʿaşkunuñ yolına ben cān ü seri(210.25)

2.tekil kişi: -mış + (i)du-ñ/ -miş + (i)dü-ñ

Vefā kılam demişidüñ cefālaruñ çekene(96.2), ʿAkl ü dil ü cānuñ baña virmişdüñ ezelde(193.25)

3.tekil kişi: -mış + (i)dı/ -miş + (i)di

Tolmışidı her tarāfdan māh ile meydānlar(27.3), Beni bir tīrle öldürmişdi gamzeñ(73.3), Kabağı toldurup dutmışdı

süsen(82.19), Yaralanmışdı ciger gamzesi peykānlarıla(146.2), ʿĀr ü nāmūsı yoluñda yile virmişdi göñül (158.1)

1.çoğul kişi: -mış + (i)du-k/ -miş + (i)dü-k
Rūzgāruñ elemin çekmişidük hayli zemān(146.3), Çok mübārek demlere ermişdük ammā rāstī(200.7)

a.2- Divanda yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiiller, belirsiz geçmiş zamanın hikayesiyle çekime girerek birleşik zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olurlarken, vezin ve kafiye zorlaması olmadığı sürece ad + yardımcı fiil sırasını korumuşlardır.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Mihrīyi bī-ihtiyār etmişdüñ ey dildār-ı men(132.7), Zeyn etmişidi meclisi hüsni letāfeti(144.5), Çāk etmiş idi Mihrī girībān geçen gece(144.6), ʿAhd etmiş idüñ gel berü peymānı unıtma(161.6)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Başumı tūp eylemişdüm ben egerçi çalmağa(27.4), Dilberā ʿahd eylemişdüm yoluña cānum virem(104.3)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Zehr-i hicriyle helāk olmışdı çokdan cān ü dil(80.6), Pür olmışdı gülile sahn-ı gülşen(82.19), Devlet atına

süvār olmışıduk bir niçe yār(145.2)

Divandaki kimi cümlelerde de yüklem olan birleşik fiilde vezin ve kafiye zorlaması nedeniyle, yardımcı fiilin önce, tek sözcük veya tamlama kuruluşundaki ad ögesinin sonra geldiğine tanık oluyoruz:

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Dile cevrin habīb etmişdi kātı '(73.1)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Kānūn-ı 'aşk kāmetümi eylemişdi çeng(149.5)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Olmış idüm āsitānuñ bendesinüñ çākeri(210.26)

Divanda belirsiz geçmiş zamanın hikayesiyle çekime girerek yüklem olan, vezin ve kafiye nedeniyle yardımcı fiil + ad sırasına göre birleşmiş yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin iki ögesi arasına, yine vezin ve kafiye zorlamasıyla cümlenin diğer ögelerinin girdiğini de görüyoruz.

Yardımcı fiille ad ögesi arasına cümlenin nesnesi girebildiği gibi dolaylı tümleç de girebilir:

Dil-rübālar eylemişdi zülfini çevgānlar(27.4), Olmışdı ben gedāsına mihmān geçen gece(144.3)

a.3- Belirsiz geçmiş zamanın hikayesi çekimine girmiş fiiller, yalın cümlelerin dışında, birleşik cümlelerde de yüklem göreviyle kullanılmaktadır.

İçiçe birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemidir:
Vefā kılam demişidüñ cefālaruñ çekene(96.2)

Şartlı birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemi olur:
Beni bir tīrle öldürmişdi gamzeñ/ Arada çeşmüñ olmasaydı māni' (73.3), Yakmasa gam zulmetinde kalmış idüm ota ebed(75.4), Zehr-i hicriyle helāk olmışdı çokdan cān ü dil/ Lutf idüp şīrīn lebi ger itmese güllāclık (80.6)

b. Divanda yalnızca bir kez, belirli geçmiş zamanın hikayesi çekimine giren fiilin yüklem olduğunu görüyoruz. Bu örnekte, birleşik zamanlı çekimlerde geçerli olan fiil kökü, fiil tabanı + kip eki + i- fiilinin belirli kip ekleri + kişi eki sırasının bozulduğu, kişi ekinin birinci fiilin kip ekinin peşine eklendiği görülüyor. Eski Anadolu Türkçesi döneminde belirli geçmiş zamanın hikayesinde kişi ekini asıl fiil alır; arkasından gelen yardımcı fiil, şahıssız olarak "idi" şeklinde bulunur.(1)

b.1- Yalın fiiller:

1.tekil kişi: -dü-m + (i)di

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.305

Öldürdüm idi müdde'i bir çelmeyile tīz(38.3)

c. İsteğin hikayesi çekimine girmiş fiilin birleşik zamanlı fiil cümlelerinde yüklem oluşu:

c.1- Yalın fiiller: Yüklem olan fiiller, fiil kökü, fiil tabanı + -a-, -e- + (y),(i)di yapısıyla çekime girerler.

1.tekil kişi:-a- + (y),(ı)du-m/ -e- + (y),(i)dü-m

Yüzüm üzre sürünüp ilte idüm haste dili(215.6)

3.tekil kişi: -a- + (y),(ı)dı/ -e- + (y),(i)di

Göreydi düstum her dem ideydi ahsend ü şābāşı(205.4)

c.2- Divanda yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiiller, ad + yardımcı fiil eklenme sırasını koruyarak isteğin hikayesi çekimine girmişler ve birleşik zamanlı fiil cümlelerinin yüklemi olmuşlardır.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Çāk ideydi hüllesini hūrī vü gılmānlar(27.2)

Metnimizde yüklemi isteğin hikayesi çekimiyle karşımıza çıkan kimi cümlelerde "kāşki" edatına da sıklıkla yer verildiğini görüyoruz. Bu edat, yüklemi dilek-şart çekimli fiillerle kurulu dilek cümlelerinde bulunur.(1) Ancak, bugün, isteğin hikayesi yerine dilek-şartın hikayesinin rahatlıkla kullanıldığını hatırlayacak olursak, sonuçta, isteğin hikayesinin "kāşki" edatıyla

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.213/Uyarı 2

birlikte kullanılışının doğallığı ortaya çıkacaktır.

Bu cihāna gelmeyüp ma'dūm olaydum kāşki(185.1), Dergehinde ol şehüñ ma'lūm olaydum kāşki/ Hıdmetinde 'akıbet mahdūm olaydum kāşki(196.1), Bu belā-keş cāndan mahrūm olaydum kāşki(196.2), Būstānında piyāz ü sūm olaydum kāşki (196.3), Cevr-i yār ile yanaydum mum olaydum kāşki(196.6)

Divanda, yardımcı fiille kurulmuş kimi birleşik fiiller, isteğin hikayesi çekimiyle yüklem olurlarken, nazım cümlesindeki vezin ve kafiye zorlamasıyla ad + yardımcı fiil sırasını koruyamamışlar, yardımcı fiil + ad tablosunda karşımıza çıkmışlardır:

Derdlü yürek ey Mihrī cefāya ideydi sabr(38.5), Göreydi düştum her dem edeydi ahsend ü şābāşı(205.4)

Divanda isteğin hikayesi çekimine girerek yüklem olan birleşik fiilin, yardımcı fiil ögesiyle ad ögesi arasına, yine vezin ve kafiye nedeniyle cümlenin bir ögesinin girdiğini görüyoruz:

Katuñda olayıdı külli zāyi' (73.5)

c.3- Yardımcı fiil olan isteğin hikayesi çekimli fiilin önündeki ad ögesi birden fazla olduğunda, yardımcı fiilin ortak kullanıldığını görürüz:

Ayağı altında toprak kum olaydum kāşki(196.5)

d. Dilek-şartın hikayesi çekimine girmiş fiil, asıl cümlenin yüklemi olmadığı zaman dilekli kesik cümle kuramaz; şartlı

birleşik cümlenin yancümlesini kurmakla görevlidir.

d.1- Yalın fiiller: Şartlı birleşik cümlenin yancümlesini kuran yalın fiiller, fiil kökü, fiil tabanı + -sa + (y),(ı)dı eklenme sırasına uyarlar.

3.tekil kişi: -sa + (y),(ı)dı/ -se + (y),(i)di

Beni bir tīrle öldürmişdi gamzeñ/ Arada çeşmüñ olmasaydı ma'ni '(73.3)

e. Geniş zamanın hikayesi çekimine girmiş fiilin birleşik zamanlı fiil cümlelerinde yüklem oluşu:

e.1- Yalın fiiller: Yüklem olan fiiller, fiil kökü, fiil tabanı + ( )r + (i)di yapısını sergilerler.

1.tekil kişi:-( )r + (i)dü-m

Ben umardum gele bir zülf-i perīşān bu gice(148.1), Mihrüñi saklar idüm dilde gözüm yaşı velī(206.3), Yoğidi dīnüñ bilürdüm şimdi gitmiş āyīnüñ(210.19)

2.tekil kişi: -( )r + (i)dü-ñ

Gamzeñ okların atarduñ dil ü cān pūtasına(191.11), Hışmile yüzüñ çevirürdüñ hemān benden yaña(210.22)

3.tekil kişi: -( )r + (i)di

Kurardı üstine hayme-i vāle(82.18), Ferahdan her biri karsardı aya(82.25), Egler idi bularuñ lutfı garīb gönlümüzi(172.7), Dünye vü 'ukbāda bu 'izzet yeterdi Mihrīye(209.5)

e.2- Divanda yardımcı fiillerle kurulmuş birleşik fiil-

ler, geniş zamanın hikayesiyle çekime girip yüklem olurlarken kimilerinde önce ad sonra yardımcı fiil getirilerek eklenme sırasının korunabildiği görülmektedir.

et- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Bir zemān Mihrī felekde seyr iderdi şimdi gör(44.7), Yārı ben hem-dem iderdüm baña illā nideyin(176.3)

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Bize meyl eyleridi geh geh o çeşmi karalar(26.1)

kıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Terennümler kılurdı anda bülbül(82.23)

Geniş zamanın hikayesi çekimine girerek yüklem olan birleşik fiilde, nazımdaki vezin ve kafiye zorlaması yüzünden, önce yardımcı fiil, sonra ad gelebilir.

eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Lutfuñı ağyāra eylerdüñ revān cevrüñ baña(210.23)

ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

Firkatüñ zahmiyle Mihrī çokdan olurdı helāk(22.6)

e.3- Divanda, birleşik cümlelerin yapısında da geniş zamanın hikayesi çekimli fiillere rastlıyoruz.

Geniş zamanın hikayesi çekimli fiil, şartlı birleşik cümlede, temel cümlenin yüklemidir:

Görse Hārūtile Mārūtı <u>geçerdi</u> anlara bend(16.2), Kıssa-i Mecnūn ile Leylīyi <u>bilürdüñ</u> yakīn/Hāline baksañ habībüm bu dil-i dīvānenüñ(90.2)

Katmerli birleşik cümlede, birleşik cümlelerden birinin yüklemi, geniş zamanın hikayesi çekimine girmiş olabilir:

Kime hālüm didümse hakkuñda/ Bī-vefā <u>derler idi</u> hep gerçek(88.4)

İçiçe birleşik cümlede, temel cümlenin yüklemi, geniş zamanın hikayesi çekimli bir fiil olabilir:

ʿĀşıka <u>derler idi</u> sabr gerek yāhūd sefer(164.5), Gönlin aldum al ile <u>dirdüñ</u> hoş inkār eyledüñ(198.4)

2- Rivayet Birleşik Zamanı

a. Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti çekimine girmiş fiilin birleşik zamanlı fiil cümlelerinde yüklem oluşu:

a.1- Yalın fiiller: Yüklem olan fiiller, fiil kökü, fiil tabanı + -miş + (i)miş sırasıyla çekime girerler.

<u>3.tekil kişi</u>: -mış + (i)mış/ -miş + (i)miş

<u>Düketmiş imiş</u> ʿömrüñi ey Mihrī güzeller(193.41)

a.2- Yardımcı fiille kurulan birleşik fiil, ad + yardımcı fiil sırası korunarak belirsiz geçmiş zamanın rivayeti çekimiyle yüklem olabilir:

Zāhid güzeli sevmege tevbe etmiş imiş(25.9)

Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti çekimiyle yüklem olan kimi birleşik fiillerde vezin ve kafiye nedeniyle hem ekleniş sırası ters dönmüş, hem de yardımcı fiille ad arasına, cümlenin bir ögesi(nesnesi) girmiştir:

Yār hüsninde meger etmişmiş zülfini tār(25.14)

b. Geniş zamanın rivayeti çekimine girmiş fiilin birleşik zamanlı fiil cümlelerinde yüklem oluşu:

b.1- Yalın fiiller: Yüklem olan fiiller, çekimde, fiil kökü, fiil tabanı + -( )r + (i)miş sırasını izlerler.

2.tekil kişi: -( )r + (i)mış-sın/ -( )r + (i)miş-sin

Āh kim aldarimişsin böyle bilmezdüm seni(198.5)

3.tekil kişi: -( )r + (i)mış/ -( )r + (i)miş

Dil dilermiş īd-i vasluñçün kemān ebrūlaruñ(3.9), Çün dem-i ʿĪsī gibi ʿaşkuñ dirüldürmiş öli(134.4)

b.2- Geniş zamanın rivayeti çekimine girmiş fiile, birleşik cümle türlerinden içiçe birleşik cümlenin temel cümlesinin yüklemi olarak da rastlayabiliriz:

Öldürürdüm dirimiş zülfüñe çeşmüñ beni yār(15.2), Çeşmi dirmiş Mihrīnüñ cānın kıluram yağma(72.5), Yeni hammām dirlermiş aña nām(82.37)

3- Şart Birleşik Zamanı

Şart birleşik zaman çekimine girmiş fiiller, şartlı bir-

leşik cümlelerin yancümlesini kurarlar; bu durumda temel cümlenin yüklemi değillerdir.

a. Belirli geçmiş zamanın şartı çekimine girmiş fiillerin şartlı birleşik cümlelerin yancümlesini kuruşları:

a.1- Yalın fiiller: Belirli geçmiş zamanın hikayesinde olduğu gibi şartında da, kişi ekini asıl fiil alır; arkasından gelen ana yardımcı fiil,"ise" şeklinde, kişi eki almadan kullanıma girer.

2.tekil kişi: -du-ñ + (i)sa/ -dü-ñ + (i)se

Zāhidā döndüñise ger yārdan sen nār içün/ Yanayın ol nāra ben oy yārdan dönmezem(104.4), Ḫūblaruñ derdine düşdüñse yapış dāmenine(216.7)

a.2- Belirli geçmiş zamanın şartı çekimine girerek şartlı birleşik cümlenin yancümlesini kuran birleşik fiilin yardımcı fiiliyle ad ögesi arasına,vezin zorlamasıyla yancümlenin kendi ögeleri girebilir:

Bizden olduñsa rakībüñ sözile bīzār hey/ Gücile gökçeklik olmaz neyleyelüm var hey(184.4)

b. Geniş zamanın şartı çekimine girmiş fiillerin şartlı birleşik cümlede yancümle kuruşları:

b.1- Yalın fiiller: Geniş zamanın şartı çekimine girmiş fiilde çekim sırası, fiil kökü, fiil tabanı + -( )r + (i)se biçimindedir.

1.tekil kişi:-( )r + (i)sa-m/ -( )r + (i)se-m

Döndürürsem yüz yüzüñden kıbleden dönsün yüzüm(110.7)

2.tekil kişi: -( )r + (i)sa-ñ/ -( )r + (i)se-ñ

Mihrī saña biñ cān dileriseñ virür ey dost(77.5), Mihrī yār ister iseñ dāmen-i ağyāra yapış(128.4), Harc it der iseñ ʿaşkum içün ʿömrle cānı/ Olsun begüm olsun (193.1/2)

3.tekil kişi: -( )r+ (i)sa/ -( )r + (i)se

Kim okursa defter-i dīvānumuz bulsun ferah(13.5), Kande bir hūbı görürse bizden artuk cān virür(122.4), Bülbül gibi kurbān olayın hār-ı cefāda/ Sen ruhları gül sūreti gül-zār giderse(175.2)

b.2- Metnimizde, eyle- yardımcı fiiliyle kurulmuş bir birleşik fiil,(ad + yardımcı fiil sırasıyla) geniş zamanın şartı çekimiyle, şartlı birleşik cümlenin yancümlesini kurmuştu:

Cemālüñi görüp gayra nazar eylerisem/ Düştum tīr-i müjeñle iki gözümi çıkar(25.5)

Şartlı birleşik cümlenin yancümlesini kuran geniş zamanın şartı çekimli birleşik fiilin yardımcı fiiliyle ad ögesi arasına vezin zorlamasıyla, yancümlenin kendi iç ögeleri girebilir:

Öldüriser āhır gam-ı hicrān seni Mihrī/ Yār etmezise derdüñe dermān ne kolaysuz(57.6)

II- YAPILARINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ

Dilimizde yargı bildiren birim cümledir. Cümle, yapısı açısından incelendiğinde, kimilerinin birden fazla duygu ve düşünceyi kapsadığını (birleşik cümle), kimilerinin de bir tek duygu ve düşünceyi yansıttığını (yalın cümle) görürüz.

1. YALIN FİİL CÜMLESİ

Bir düşünce ve duyguyu yargıya bağlayan ve yapısında içcümle, yancümle, cümlenin bir ögesi olmak koşuluyla bir cümlemsi bulunmayan, yüklemi çekimli bir fiile dayalı yargılı anlatıma yalın fiil cümlesi denir.

Yalın fiil cümlelerini ögelerinin dizilişine göre sınıflandırdığımızda, yalın düz fiil cümlesi ve yalın devrik fiil cümlesi biçiminde iki cümle türü karşımıza çıkar.

A- YALIN DÜZ FİİL CÜMLESİ

Yalın düz fiil cümlesi, çekimli bir fiilden oluşan yüklemin sonda bulunduğu cümle türüdür.Divanda yer alan bu cümle türünü,yüklemlerinin kiplerine göre sınıflandırırken cümlelerin ögelerinin dizilişlerini de göstermemizin amacı, Mihrî Hatun'un cümle ögelerinin değişik dizilişlerinde küçümsenmeyecek bir başarıya eriştiğini göstermektir.

a. Yüklemi geniş zaman çekimine girmiş yalın düz fiil cümlesi:

özne + yüklem

Dūstum/derdüñ yeter/derdüme dermān isterem(114.1), Yana-

ram bezm-i şevkünde/gözüm ağlar/gönül handān(151.19)

özne + yüklem'den oluşan cümlede, özne bir tamlama kuruluşunda olabilir:

Çerh ser-gerdān olupdur/māh-ı tābān imrenür(51.2)

Özne ve yüklemden oluşmuş cümlede özne, zıt sözcüklerden yapılmış bir ikileme olabilir:

Yalıñuz bir ben miyem/kāfir müselmān imrenür(51.1)

Yalnızca özne ve yüklem ögelerini taşıyan cümlenin yüklemi tur- fiilinin olumsuz geniş zamanıyla kullanılan olumlu bir fiilden oluşurken, cümleye, yüklemdeki hareketin sürekliliği anlamı yerleşir:

San cinān gülşenidür/gülleri turmaz açılur(35.1)

özne + nesne + yüklem dizilişindeki cümlelerde, ögeler, tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, bir sözcük öbeğinden de oluşabilir:

Terk-i ʿādet eylemez/her kişi erkānın sürür(36.4)
Bülbül ağlar gül içün/hār meyānını kucar(180.3)

özne + dol.t + yüklem(nesnesiyle öbekleşmiş fiil)
Müstedām ol yine/vasluñ aña merhem bağlar(22.6)

özne + dol.t. + dol.t. + zarf t. + yüklem
Bir cümlede değişik türden en çok üç dolaylı tümleç bir arada bulunabilir. Bunların sayısı genelde ikidir.(1)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.117

Tablun āvāzı şem'e ırakdan kaba gelür(188.6)

özne + zarf t. + yüklem dizilişindeki cümlelerde, özne ögesi bir tamlamadan oluşabildiği gibi, bu tamlamanın ögelerinin sırası vezin zorlamasıyla ters dönmüş olabilir:

Eyyāmı nev-bahārun tīz geçer/olma gāfil(98.2), Devrān bahārı bir gün irür/kim hazān olur(99.6), Gırra olma hüsne/hūbluğun eyyāmı tīz geçer(187.6)

nesne + yüklem

Rāstī seyreyle 'uşşākı/nevālar gösterür(32.3), Ölmege yir ister/işte geldi/urganın sürür(36.1)

nesne + özne + yüklem

İt kırıcı seni/anı gül-femler öldürür(50.5)

nesne + dol.t. + yüklem dizilişindeki cümlelerde de ögeler, tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, bir sözcük öbeğinden de oluşabilir:

Şīrīn lebin ağyāra sunar/Mihrīye sunmaz(56.5)

nesne + dol.t. + özne + yüklem

Her cevr ü cefāyı saña tāli'ün ider(188.5)

dol.t. + özne + yüklem dizilişini gösteren cümlelerde ögeler sözcük öbeği kuruluşunda olabilir:

Her yaña ağzı suyı akar/aña būstān imrenür(51.3), Hamdülillah/hālüme her ehl-i zindān imrenür(51.5), Her gonçelebün yādına efgānumuz artar(58.2)

Bu eklenme sırasını gösteren yalın düz fiil cümlelerinde, yüklemin ortak kullanıldığını, ayni yapıdaki ögelerin sayısının birden fazla olduğunu da görebiliriz:

Saña sıhhatler ʿadūña renc ü zıllet yaraşur(23.4), Zātuña cür'et vü hem bāzuña kuvvet yaraşur(23.5)

dol.t. + özne + nesne + yüklem

Nideyin/baña felek ummaduğum işler ider(86.4)

dol.t. + nesne + yüklem dizilişindeki cümlelerde, ögeler, tek bir sözcük veya bir sözcük öbeği, yüklem,yalın veya birleşik fiil kuruluşunda olabilir:

Her bī-nevāya vaslı nevāsın ʿata ider(78.4), Düşmişem derdüñe cānā/derde dermān isterem(114.1)

dol.t. + zarf t. + özne + yüklem

Ol mübārek zātuña her demde sıhhat yaraşur/ Ol mutahhar cismüñe her anda rāhat yaraşur(23.1)

dol.t. + dol.t. + nesne + yüklem

Hokka-i laʿlinden ağyāra müferrihler virür(138.2)

dol.t. + nesne + nesne + yüklem

Bir cümlede değişik türde(belirtili,belirtisiz) birden fazla nesne bulunduğunda, önce belirtili, sonra belirtisiz nesne gelir.(1) Belirtisiz nesneyi yüklem öbeği içinde değerlendirmek de diğer geçerli bir yoldur.

---

(1) DİZDAROĞLU,Hikmet, age., s.93.2

Kaşlaruñ yasına cānā cānı kurbān isterem(114.5)

zarf t. + yüklem

Gitdi başına gelmedi 'aklı/bī-cān yatur(48.5)

zarf t. + özne + yüklem

Geh vasl-ı dilber ile geçen demler öldürür(50.1)

zarf t. + dol.t. + yüklem

Her geh şeytāna uyar/elbette īmāndan çıkar(40.7)

zarf t. + dol.t. + zarf t. + özne + yüklem dizilişinde, ayni cümlede birden fazla zarf tümleci görüyoruz. Ancak bunlar, yüklem olan fiili farklı anlamlarla etkilemektedirler:

Nā-gehān nāz-ı nihāndan yine bir rāz açılur(35.2), Nā-gehān genc-i nihāndan yine bir rāz açılur(35.3)

edat t. + yüklem

Her bir habīs ile salınur/nice ölmeyem(78.2)

edat t. + özne + yüklem

Mihnet ü derd ü belāyile gözüm yaşlar ider/ Hasret ü hicr ü cefāyile dilüm başlar ider(86.3)

edat t. + zarf t. + dol.t. + nesne + yüklem

İtlerüñle bir gece kūyuñda mihmān isterem(114.4)

Yüklemi geniş zaman çekimli yalın düz fiil cümlesinde, cümlenin ögelerinden herhangi biri bir öbek halinde olduğu halde, vezin nedeniyle, öbek halindeki ögenin içine cümlenin diğer öge-

lerinin girişine rastlayabiliriz.

Özne öbeği içine nesne girmiştir:

Geh hicr ü yār ü gāh beni gamlar öldürür(50.1)

Özne öbeği içine zarf tümleci ve dolaylı tümleç girmiştir:

Çeng ü kānūn ile her dem saña ʿişret yaraşur(23.6)

b. Yüklemi belirli geçmiş zaman çekimine girmiş yalın düz fiil cümlesi:

Yalın düz fiil cümlesi, yalnızca, belirli geçmiş zaman çekimli fiilde öznesi gizli olan yüklemle kurulmuş olabilir:

Belā-keş bülbülem/bildi/figānumdan safā buldı(14.3), Ey tabīb-i cān meded bīmārunam/öldüm/meded(65.4)

Yalın düz fiil cümlesi, nesneyle öbekleşmiş belirli geçmiş zaman çekimli bir fiilden oluşabilir:

Bī-mihri Mihrī sevme didüm/pend tutmaduñ(31.8)

özne + yüklem dizilişindeki cümlelerde, ögeler, tek bir sözcükten veya bir sözcük öbeğinden oluşabilir:

Vakt-i nev-rūz irdi/bu esnāda gāyet cehl ola(74.4), Ferahlar geldi/gitdi gussa vü gam(82.43), Özi göyündi/dağ urdı özine lāle-i nuʿmān(151.17)

Özne ve yüklemden oluşan yalın düz fiil cümlesinin yüklemi, ayni ögenin birden fazla sayıda olması halinde, ortak kullanılmaktadır:

Ol ruhları gül saçları reyhān yetişdi(186.2),Bir gonçe-dehen serv-i hırāmān yetişdi(186.3)

özne + nesne + yüklem

Şehā/zulmüñ eli şehr-i dili yakdı/dīrīğ(25.13), Çeşmüñ beni öldürdi/vü sen yok nice dirsin(62.6), Hārlar ol gül ʿizāruñ çevre yanın bağladı(199.6)

özne + zarf t. + yüklem

ʿAşkı şehīdi derdile öldi/unutmasın(123.3)

özne + edat t. + yüklem

Eşcār yine dürlü şükūfeyle tonandı(178.1)

özne + dol.t. + yüklem

Allaha kodum anı vü ben saña tayandum(102.3),Cān hulkuma irişdi/hemān kaldı vü bir dem(108.5), Ağyār ile yār oldı vü cānān yola gitdi(181.1)

özne + dol.t.+ nesne + yüklem(yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil)

Ben dilümde nāmını vird itdüm/ammā dilberüm(65.2)

nesne + yüklem dizilişinde kurulan cümlelerde de ögeler, sözcük öbeklerinden kurulmuş olabilir:

Ey/nice dil mülketinüñ hānümānın yakdılar(19.1), Kadd-i dil-cūsını gördi/raksa girdi servler(55.6),

nesne + özne + yüklem

Cevri zemāne hūbları hadden aşurdılar(38.5), Rüsvālığu-

muz halk-ı cihān bildi/ne gam çün(63.5)

nesne + dol.t. + yüklem

Nigārrruhlarını lāle-zāra beñzetdüm(120.1),Cān ü dil nakdini cānān yolına harc eyledüm(132.3)

nesne + zarf t. + yüklem

Çü şāhuñ beytini ma'mūr gördüm(82.13)

Yüklemi belirli geçmiş zaman çekimli bir fiilden oluşan yalın düz fiil cümlesinde, ögeler arasına, vezin zorlamasıyla bir yargısız ünlem cümlesinin girdiği de görülebilir:

'İlm-i 'aşkı biz ey Mihrī şöyle tahsīl eyledük(11.5)

dol.t. + yüklem dizilişindeki cümlelerde, ögeler, söz-cük öbeği yapısında, yüklem yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil,veya nesneyle öbekleşmiş bir fiil olabilir:

Ferahdan şādmān oldum/belālardan emān buldum(106.4), E-gerçi müşkil idi līk cānda hıfz itdüm(179.3), Dil hāne-sine geldi çün mihmān yetişdi(186.5)

dol.t. + özne yüklem

Bu haste göñül derdine dermān yetişdi(186.1)

dol.t. + özne + yüklem dizilişindeki kimi cümlelerin tam-lamadan oluşan ögelerinde vezin nedeniyle tamlamanın ögelerinin yer değiştirdiği görülmektedir:

Mihrīye vaslı habībinüñ müyesser oldı/çün(141.7)

dol.t. + özne + nesne + yüklem

Āteş-i ʿaşka o āşıklar ki cānın yakdılar(19.1),

Yukarıdaki dizilişi gösteren kimi cümlelerin belirtili tamlamadan oluşan dolaylı tümleç ögesinde, tamlamanın ögeleri vezin nedeniyle yer değiştirirken, aralarına da, yine ayni nedenle cümlenin öznesi girmiştir:

Boynına çeşmi ʿāşıkuñ zünnār-ı zülfin bağladı(93.2)

dol.t. + nesne + yüklem

Göñül mülkine çün şāh-ı emīr-i kamrān buldum(106.1),

Neşter-i müjgānuña kaşın kemānın bağladı(199.5)

dol.t. + zarf t. + yüklem

Gülşen-i hüsnüñde bülbül gibi nālān eyledüm(210.9)

dol.t. + özne + zarf t. + yüklem

Baña müfessiri ʿaşkuñ ezelde bildürdi(179.2)

zarf t. + nesne + yüklem dizilişiyle kurulan kimi cümlelerde ögeler, sözcük öbeği yapısında, yüklem ise yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiildir:

Çok cihān gülşenlerin seyr itdük ammā rāstī(95.2), Bugün bir gonçe-fem gördüm/didüm kim hey ne cāndur bu(139.1)

zarf t. + yüklem

Şimdi bildüm/var imişsin/böyle bilmezdüm seni(198.3)

zarf t. + özne + yüklem

Yine eyyām-ı bahār irdi/ bezendi her diyār(55.1)

zarf t. + dol.t. + yüklem

Hızr-veş zulmetde kaldum/ āb-ı hayvān eyle ʿarz(70.1)

Dün ü gün dilberüñ kūyına vardum(167.2)

zarf t. + dol.t. + nesne + yüklem

ʿĀkıbet hār-ı cefāda bağrumı kan eyledüm(210.11)

edat t. + yüklem

Ağyār ile yār oldı vü cānān yola gitdi(181.1), Çeşmiyile hışm itdi egerçi güleyazdı(203.5)

edat t. + özne + yüklem

Ruhlaruñ nārile dil yandı/kebāb oldı yürek(91.1)

edat t. + özne + dol.t. + yüklem

Biñ dürlü cefāñile bu cān hulkuma geldi(102.5)

c. Yüklemi belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş yalın düz fiil cümlesi:

Yalın düz fiil cümlesi, içinde belirsiz geçmiş zaman çekimli bir fiil barındıran, tamlama kuruluşunda bir yüklemden oluşabilir:

Mest-i mey-i ʿaşk olmış vü yüzine götürmiş(43.3), Tālib-i derd olmışuz/dermāna gelmişlerdenüz(66.1)

özne + yüklem'den oluşmuş yalın düz fiil cümlelerinde, yüklem, yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil olabileceği gibi, öbek halinde de kullanıma girmiş olabilir:

Ten enīs olmışdur/andan ayru olmaz bir nefes(17.3), Çiçekler vecde gelmiş/eylemiş cūş(82.29)

özne + dol.t. + yüklem

Kāmeti cān gülşeninde serv ü ʿar ʿar bağlamış/Hüsninüñ şemsi cihān bāğına enver bağlamış(8.5)

nesne + dol.t. + yüklem

Gönli ıraklara virmişsin/ dilile hoş beni(198.5)

nesne + dol.t. + zarf t. + yüklem

Mihrüñi göñülde muhkem tutmışam/hak söylerem(66.3)

dol.t. + özne + yüklem

Çeşmine rakībinüñ Mihrī diken olmışdur(29.7)

dol.t. + zarf t. + özne + nesne + yüklem

Cinān içinde her dāīm habībüm hülle giymişdür(154.5)

d. Yüklemi istek çekimine girmiş yalın düz fiil cümlesi:

İstek çekimli bir fiil, öznesini kişi ekinde saklayarak, tek başına, yalın düz fiil cümlesi kurar:

İçelüm/ turma muhabbet eyāğın tolu getür(129.2)

Yüklemi istek çekimli yalın düz fiil cümlelerinin ögelerinin sıralanışına göre sınıflandırılmasına geçmeden önce, ögelerin bir sözcük öbeğinden oluşabileceğini,yüklemlerin de, yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil olabileceğini, ögeler

tamlamadan oluştuklarında, vezin nedeniyle, tamlama ögelerinin yer değiştirebileceğini belirtmek isteriz.

özne + nesne + yüklem

Ol anuñ ile hoş olsun/biz anı hoş görelüm(115.4)

özne + dol.t. + yüklem

Ol saña nāz ide/ sen anı idesin būse kenār(25.19)

nesne + yüklem

Ol zemānı aña/behey kāfir(30.2), Cān mülkin yıkalum/göklere çıksun tozumuz(64.5), Götür getür meyi sākī/bahārı hoş görelüm(116.1)

nesne + dol.t. + yüklem

Niçe sa'yümüzi yoluñda hebā eyleyesin(86.13), Yaşum ırmağını her çāya revānlar idelüm(191.5)

dol.t. + yüklem

'Aşkı rāhında anuñ hākile yeksān olalum(64.5), Aldı 'aşkuñ eline yakamı/hālüme baka(158.1)

zarf t. + yüklem

Allah/aldayı aldayı şikār eyleyelüm(129.3), Varalum kūyuña/her demde figānlar idelüm(191.5)

zarf t. + edat t. + nesne + yüklem

Ha bugün cevr ü cefāñile beni öldüresin(157.2)

edat t. + nesne + yüklem

Gülün rızāsıçün bāri hārı hoş görelüm(116.3)

e. Yüklemi emir çekimine girmiş yalın düz fiil cümlesi:

Emir çekimindeki bir fiil, öznesini kişi ekinde saklayarak, tek başına, yalın düz fiil cümlesi kurar. Cümle kuran bu fiil, yalın bir fiil olabileceği gibi, yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil de olabilir:

ʿÖmri çoğolsun el götür imdi/du ʿālar it(9.5), Zulm eyleme ʿāşıklaruña/lutf eyle(25.17), Gül mevsiminde gülşene gel/ʿayş ü nūş kıl(99.4), Sākiyā sohbeti kerem it kadehi sun/yürisün(129.1)

özne + yüklem

Ko bizi meh-rūlaruñ mihriyle var sen fāriğ ol(16.6), Mihrī-dil-hasteyi öldürdi gamuñ sen sağ ol(157.5)

nesne + yüklem

Yüreğümi yar/ gel peykānını kandan çıkar(40.2), Tāliʿüñ yokdur güzellerden ey Mihrī/sözi kes(67.7)

nesne + özne + yüklem

Şöyle kan mest olalum/ ʿālemi humret bürisün(129.1)

nesne + dol.t. + yüklem

Lebi cām-ı meyinden yād kılsun(189.5)

nesne + edat t. + dol.t. + yüklem

Zulmeti bir curʿayile hāne-i dilden götür(13.4)

nesne + edat tümleci + özne + yüklem

İlāhī/gülşen-i hüsnin gözüm yaşıyla sen sakla(68.4)

dol t. + yüklem

Ma'na' dükkānıçinde sarrāf ol(69.4), Hey hazer kıl Dūstum/Mihrīnüñ āhından sakın(121.5), Hevā-yı 'aşka yoldaş ol/dilerseñ bulasın vahdet(205.5)

dol.t. + nesne + yüklem

La'l-i nābından beni mahrūm kılsun/rāzıyam(122.2), Rakībe la'l-i nābuñ sun/ko 'āşık(168.4)

zarf t. + yüklem

Gice gündüz zārī kıl/yāruñ saña yār olmasun(135.5), Geh geh kerem it/bas kademüñ o yola karşu(140.2)

zarf t. + nesne + edat t. + yüklem

Şimden gerü vefā hatını kıl kalemle yaz(71.6)

zarf t. + dol.t. + yüklem

Ey dil/ hemīşe cevr ü cefāya tahammül it(78.8), Gül mevsiminde gülşene gel/ 'ayş ü nūş kıl(99.4)

edat t. + nesne + yüklem

Dūstum /tīr-i müjeñle iki gözümi çıkar(25.5)

edat t. + yüklem

Dūstum/ bir kılile bağla ya as(69.3)

f. Yüklemi birleşik zamanlı çekime girmiş yalın düz fiil

cümlelerinin divandaki sayısı çok azdır:

Kahr-ı ağyārile bıçağ sünüge irmişdi(177.4), Çok mübārek demlere ermişdük/ammā rāstī(200.7)

B- YALIN DEVRİK FİİL CÜMLESİ

Çekimli fiilden oluşan yüklemi sonda bulunmayan, içinde de, cümlemsi(cümlenin bir ögesi olan partisipli, gerundiumlu, masdarlı yapı), içcümle(adlaşarak, cümlede çeşitli ögeler olan cümle) ve yancümle bulunmayan bağımsız yargılı anlatıma yalın devrik fiil cümlesi denir.

Divandaki yalın devrik fiil cümlelerini,yükleminin kipine ve ögelerinin dizilişine göre sınıflandırmamızın amacı, hem çok sayıda cümlenin incelemeye girmesi, hem de,şairin değişik öge dizilişli cümleler kurmakta gösterdiği başarıyı sergilemektir.

a. Yüklemi geniş zaman çekimine girmiş yalın devrik fiil cümlesi:

Cümlede yer alan ögeler,tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, bir sözcük öbeğinden de oluşabilir; yüklemde ise, yalın bir fiili veya yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiili, geniş zaman çekimine girmiş buluruz.

yüklem + nesne

Sen ey Necātī/istersin būriyā döşek(47.6), Ağladur bizi/ ne hoş güldürür ağyārumuzı(86.5), Pür ider kāseyi/her dem içürür kan bize(86.8)

yüklem + nesne + özne

Devr ider cām-ı şarābı sākī-i meh-pāreler(8.11), Çıkarur yoldan beni bir zülfi kara zülfeynün ağ(75.1), Yakarlar sīm kandīl yāsemenler(82.3)

yüklem + nesne + dol.t.

Alur dil-dārı yanına/söger ardınca ʿuşşākun(151.25)

yüklem + nesne + dol.t. + özne

Nūş ider ʿaşkı meyinden ʿāşık-ı bī-çāreler(8.11)

yüklem + nesne + zarf t.

Temāşā iderüz vaslunı lutfunla bugün(25.3)

yüklem + özne

Sahrā yüzini tut/geçer eyyām-ı nev-bahār(99.1), Devr-i hüsnün geçer ey yār/kalur bir eyü ad(216.6)

yüklem + özne + nesne

Geh tīğ oldı aṅa gamzeṅ/ider zülfüñ de çenberlik(87.6)
Ciger biryān ü dil haste/akıdur gözleri yaşı(205.6)

yüklem + özne + edat t.

Yürürler hūblar bī-gānelerle(167.3)

yüklem + dol.t.

Dilerem hak hazretinden/Mihrī gibi dūstum(135.5), Yanaram bezm-i şevkünde/gözüm ağlar göñül handān(151.19), Kaçarlar āşinādan/Allah Allah(167.3)

yüklem + dol.t. + özne

Yeter cihānda cübbe de cennet de hülle de(171.5)

yüklem + dol.t. + nesne

Sürer yüzine gözine rakībüñ sā'id ü sākuñ(151.23)

yüklem + dol.t. + zarf t.

Sürünürem yoluña bunca zemān iki gözüm(118.2)

yüklem + dol. t. + özne + nesne + zarf t.

Sürer cihānda münāfık safāların her bār(49.5)

yüklem + zarf t.

Turur yek-pā/tutar elde piyāle(82.17)

yüklem + zarf t. + özne(sözde özne)

Unudılmaz/añılur hayr ile ihsān ehli(216.6)

yüklem + zarf t. + nesne + özne

İçer su yirine kanumı gamzeñ(73.2)

yüklem + zarf t. + dol.t. + özne + nesne

Görinür sensüz gözüme/dūstum/her gül diken(134.3)

yüklem + zarf t. + sözde özne + dol.t.

Bulunur/Mihrī/cihāndur/yine bir meh-rū saña(4.6)

yüklem + edat t.

Oynar güler rakīb ile/senden safāsı yok(78.9)

yüklem + edat t. + zarf t. + nesne

Arturur nāle ile şām ü seher zārumuzı(86.5)

Divandaki yalın devrik fiil cümlelerinde, ilk öge özne olduğunda, diğer ögelerin dizilişi şöyledir:

özne + yüklem + nesne

Ruh-ı zerdi virür ʿaşkdan haberler(82.9), Teşne dil bulur hayātı/bu pıñar egler beni(197.5)

özne + yüklem + dol.t.

Bülbül iñler hārdan/ben ağlaram ağyārdan(33.2), Āteşi ʿaşkuñ yanar sīnemde/gūyā dem de var(45.3), Kendüsi beñzer müselmāna/libāsı kāfirī(194.3)

özne + yüklem + zarf t.

Düşmen güler bu hālüme/ben ağlaram müdām(50.2), Zülfi ʿanber hūb-rūlar hidmet ider nāz ile(153.4)

Birden fazla öznesi olan yalın devrik fiil cümlesinin geniş zaman çekimli fiilden oluşan yüklemi "ortak yüklem"dir:

özne + zarf t. + yüklem + özne + dol t. + nesne

Ruhı devrinde virür zülfi bize ʿömr-i dırāz(64.3)

Birbirine "ile" bağlacıyla bağlanan iki sözcükten oluşan özne öbeği vezin ve kafiye nedeniyle bölünüp, araya, yüklem ve cümlenin diğer ögelerinin girdiği yalın devrik fiil cümlesinin yüklemi, geniş zaman çekimlidir.

özne + yüklem + zarf t. + nesne + özne

Bir ben bilürem ancak anı bir Allah ile(163.3)

özne + yüklem + edat t.

Bülbül ağlar gül içün/hār meyānını kucar(180.3)

özne + dol.t + yüklem + zarf t.

Āhı āhenden geçer/vallahi/çoklar/sevdügüm(121.5)

özne + zarf t. + yüklem + dol.t.

Sen yalandan/Hātemī/ ʿāşık geçersin Mihrīye(133.7)

Divandaki yalın devrik fiil cümlelerinde, ilk öge nesne olduğunda, diğer ögelerin dizilişi şöyledir:

nesne + yüklem + özne

Dilleri hayrān ider ʿaşkuñ sadāsı/özgedür(32.3), Çenberin çerhüñ yakar nār-ı şerārum/düstum(100.4)

nesne + yüklem + dol t.

Bağrum kanını nūş iderem aşum üstine(155.3)

nesne + yüklem + dol.t. + özne + zarf t.

Āsümānīler atar göklere āhum dün ü gün(64.6)

nesne + yüklem + edat t. + zarf t.

Bāğ-ı hüsnüñ sularam gözyaşile şām ü seher(216.3)

nesne + dol t. + yüklem + özne

ʿĀlemi zulmetde kor dūd-ı siyāhum/ gitme gel(100.4)

Ayni cümlede değişik türde nesneler (belirtili, belirtisiz nesne) bir arada bulunduğunda, önce belirtili nesne, sonra

belirtisiz nesne gelir.(1) Bu durumda, belirtisiz nesnenin, yüklemle öbekleşmiş olduğu da düşünülebilir. İki değişik türde nesnenin ayni cümlede yer alışına, yüklemi geniş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlesinde de rastlıyoruz:

nesne + dol t. + yüklem + dol.t. + nesne
Mihrüñi cān kafesinde virürem rūha gıdā(208.4)

nesne + edat t. + yüklem + özne
Ol kelb-i laʿīni şu kadar taşlaruz biz(58.4)

Divandaki yalın devrik fiil cümlelerinde, ilk öge dolaylı tümleç olduğu zaman, cümlenin diğer ögelerinin dizilişi şöyledir:

dol.t. + yüklem + özne
Kendüye kalur her kişinüñ yüzi karası(195.5)

dol.t. + yüklem + nesne
Hezār yerde deler sīnesini ʿuşşakuñ(2.4)

dol.t. + yüklem + nesne + özne
Bizden kaçırur hüsnini dilber/ne kolaysuz(56.1), Dillere virür hayāt āb-ı revānı Künicek(85.1)

Bir cümlede değişik türdeki dolaylı tümleçlerin sayısı üçü geçemez, genelde bu sayı ikidir. Divanda , bu özelliği taşıyan yalın devrik, geniş zaman çekimli fiil cümlelerinde öge-

(1) DİZDAROĞLU,Hikmet, age., s.93/2

ler şöyle sıralanmıştı:

dol.t. + yüklem + dol.t. + özne

Kendü kendümden gelür baña ziyānı kendümüñ(94.6)

dol.t. + yüklem + özne + dol.t.

Hāne-i gamda yeter bu āhile vālar bize(169.2)

dol.t. + yüklem + nesne + edat t.

Gülşende görürsin güli her hār ile /Mihrī(60.5)

dol.t. + nesne + yüklem + özne + zarf t.

Cemālüñ adına hutbe okur göñül her dem(179.4)

Yüklemi geniş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlesinde, sıfat tamlamasından oluşan nesnenin sıfat ve ad ögeleri arasına, vezin ve kafiye zorlamasıyla, cümlenin diğer ögeleri girebilir:

dol.t. + nesne + yüklem + özne + nesne

Destinde deste deste tutar her nigār gül(99.4)

dol.t. + nesne + yüklem + özne

Cānlara pertāb atar/cānā/hilālüñ pertevi(201.2)

dol.t. + zarf t. + özne + yüklem + nesne

Hāne-i gam içre her dem āh ü zār egler beni(197.1)

dol.t. + zarf t.+ özne + yüklem + zarf t.

Cefā hārında bülbül-veş göñül feryād ider her dem(154.3)

dol.t. + özne + yüklem + nesne

Gam-nāk cān ü dilden mül def' ider belābil(98.4), Sīne-i pür-sūzuma çeşmüm akıdur çeşmesin(197.5)

Divanda, vezin zorlamasıyla ögeleri ters dönmüş bir tamlamadan oluşan dolaylı tümleç ögesinin içine yine vezin nedeniyle geniş zaman çekimli yüklemin girdiğini görebiliriz:

Hasretinden ağlaram sen Yūsufuñ Ya'kūb-veş(33.4)

Divanda, yüklemi geniş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi zarf tümleci olduğunda, diğer ögeler şöyle sıralanmaktadır:

zarf t. + yüklem + nesne + dol.t.

Cān ü dilden okur/ey ruhları gül/medh saña(5.3), Pür ider kāseyi/her dem içürür kan bize(86.8)

zarf t. + yüklem + özne + zarf t.

Rūz ü şeb elhān ider bülbülleri hoş şevkle(85.4)

zarf t.+ yüklem + özne + zarf t + dol.t.

Şöyle ditrer cān ü dil her lahza cānān üstine(162.1)

zarf t. + yüklem + özne

Gül 'ömri gibi tīz geçer hüsni bekāsı(195.4)

zarf t. + yüklem + nesne

Ağladur bizi/ne hoş güldürür ağyārumuzı(86.5)

zarf t. + nesne + özne + yüklem + dol.t.

Gice gündüz başını serv salar gülşende(182.4)

zarf t. + dol.t. + yüklem + nesne

Her geh yārumdan ayırur beni/yā-Rab dilerem(207.5)

Divandaki kimi yalın devrik fiil cümlelerinin ilk ögesi edat tümlecidir. Diğer ögeler bundan sonra yerlerini alırlarken değişik sıralanma tabloları ortaya çıkmaktadır:

edat t. + yüklem + nesne

Sāfī meyile/sākī/getür cām-ı sāgarı(99.3)

edat t. + yüklem + özne

Senüñle şād olur rūh-ı revānı kendümüñ(94.1)

edat t. + yüklem + özne + nesne

Her hār ile görür gözi sen gül ʿizārını(202.3)

edat t. + özne + yüklem + nesne

Vaʿde-i vaslı ile dahi nigār egler beni(197.6)

edat t, + dol.t. + yüklem + zarf t. + özne

Anuñçün hāne-i dilde yanar her dem nihān āteş(68.2)

edat t. + zarf t. + yüklem + nesne

Āh ü efgān ile her dem geçürür kārumuzı(86.6), Bir tīr ile hoş tağıdur yüz biñ ʿaskeri(211.3)

Divanda, yüklemleri geniş zaman çekimli yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilden oluşan yalın devrik fiil cümlelerinin kimilerinde, yüklemin ad ve fiil ögesi bölünerek, diğer ögeleri

araya almışlardı:

yüklem(birleşik fiilin yardımcı fiil bölümü) + özne + dol.t. + yüklem(birleşik fiilin ad bölümü)

Eyler bu dil ü cānum ol tīr-i kemāndan haz(71.3)

Yukarıdaki sıralanış tablosu geçerliliğini korurken,kimi zaman da cümlenin sonunda bir başka ögenin varlığı görülür:

yüklem(birleşik fiilin yardımcı fiil ögesi) + edat t. + özne + yüklem(birleşik fiilin ad ögesi) + zarf t.

Olur derdüñle dil āvāre her dem(170.2)

Divandaki yalın devrik fiil cümlelerinin kimilerinin devrik oluşlarının nedeni, ortak olarak kullanılan yüklemin, cümlenin sonunda yer almayışı, ikinci cümlenin yükleminin düşerek,birinci cümlenin yüklemini ortak olarak kullanmasıydı:

Dimāğa bū bağışlar cāna cānlar (bağışlar) (82.6), Gamzesi cānumı çekeşür çeşmi gönlümi(çekeşür) (149.6), Beni oş oş ile egler rakībi būse ile (egler) (179.7), Geh hayāl-i yār hem-dem eylerem gāhi gamın (hem-dem eylerem) (197.2)

Divandaki kimi yalın devrik fiil cümlelerinde de devriklik, ikinci cümlede, yüklemin yardımcı fiilinin düşmesi, birinci cümledeki birleşik fiilin yardımcı fiil bölümünün ortak kullanılması yoluyla oluşmaktaydı:

Giceler ney gibi nālān eylerem gündüz figān(eylerem)(83.2)

b. Yüklemi belirli geçmiş zaman çekimine girmiş yalın devrik fiil cümlesi:

Konuyla ilgili olarak aşağıda vereceğimiz divandan seçilmiş cümlelerde, ögeler, tek bir sözcük veya bir sözcük öbeğinden oluşmakta, tamlamadan oluşan ögelerde, vezin ve kafiye nedeniyle tamlamanın ögeleri yer değiştirebilmekte, yüklem yalın bir fiilden oluşabileceği gibi, yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil olabilmektedir.

Divandaki yüklemi belirli geçmiş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi yüklem olduğu zaman cümlenin diğer ögeleri şöyle sıralanmaktadır:

yüklem + özne

Gitdi güller/biz kılalum nāle vü efgānlar(20.2), Yine eyyām-ı bahār irdi/bezendi her diyār(55.1), Oldı hengām-ı bahār/irdi demi gül-zāruñ(84.1)

yüklem + nesne

Aldılar göñlin/ ʿaceb bu terçemānın yakdılar(19.5), Zülfüñe baş koşdı gamzeñ/yakdı diller şehrini(40.6), Gördi bir māh-likāyı/yine sevdi gözümüz(64.1), Zeyn itdi gülsitānı/irişdi tāze reyhān(217.müfred)

yüklem + özne + dol.t.

Düşdi Mihrī bir perīnüñ zülfinüñ çengāline(75.5),Geldi garra gazeller bize ol cānāndan(133.1), Erişdi ʿandelīb-i dil cemāli gülsitānına(151.2)

yüklem + özne + nesne

Tāli'ün sa'd oldı Mihrī/yendi bahtuñ ahteri(8.17), Nakş itdi gül varaklarına/yazdı yār hat(71.1)

yüklem + özne + zarf t. + nesne

Gördi çeşmüm yine bir şāh-ı cihānı/ne güzel(101.1),Sevdi cānum yine bir hūb-ı zemānı/ne güzel(101.1)

yüklem + özne + nesne + zarf t.+edat t.

Bend itdi bend-i zülfüñ anı şimdi mūyile(152.7)

yüklem + özne + edat t.

Derdā dirīg/geçdi 'ömrüm intizār ile(204.3)

yüklem + özne + edat t. + zarf t.

Geçdi 'ömrüm rūzgāruñ şiddetiyle her zemān(185.2)

yüklem + özne + nesne + dol.t.

Getürdi sabā peyki cilā hāk-i rehüñden(186.4), Satdı 'aşkuñ tāciri ben bendesin hicr ü gama(199.3)

yüklem + özne + zarf t. + nesne + zarf t.

Sevdi gönlüm yine bir hūb-likāyı yeñile(160.1)

yüklem + özne + nesne + edat t.

Aldadı hāli gönül mürgini bir dāne ile(160.2)

yüklem + nesne + özne

Yakdı yandurdı/şehā/teşne dili gayret odı(5.4), Oldı şīrīn la'linüñ ferhādı dil āşüftesi(133.2)

yüklem + nesne + zarf t.

Buldılar vuslat ebed/çünkim cihānın yakdılar(19.1), Nāy itdi cismümi dahi iñlede iñlede(149.5)

yüklem + nesne + zarf t. + özne

Tutdı āfākı ser-ā-ser gün cemālüñ pertevi(201.1)

yüklem + nesne + edat t. + zarf t.

Geçürdiler günümüz her dem āhile kış ü yaz(49.4)

yüklem + nesne + dol.t. + özne

Getürdi cevr ü cefāsın dile hayāl-i habīb(115.2)

yüklem + nesne + dol.t.

Hasret itdi bizi uş sevgili cānānlara(86.16), Nigārā/ta halās etdüñ beni girdāb-ı hasretden(106.4)

yüklem + dol.t.

Nakş itdi gül varaklarına/yazdı yār hat(71.1), Düşdüm ayaklara/ elden komadum yār etegin(128.1), Uyduñ ağyāra/ benümle bir nefes yār olmaduñ(210.13)

yüklem + dol.t. + nesne

İhrām etdüm egnüme ʿaşkı libāsını(171.5), Yüri şāhum yüri ısmarladum Allaha seni(191.2), Gördiler leylī saçuñ bendinde mecnūn göñlümi(199.4)

Öge dizilişi yukarıdaki gibi olan bir cümlede, bir iyelik öbeğinden oluşan dolaylı tümleç ögesinin içine vezin ve kafiye zorlamasıyla cümlenin nesnesinin girdiğini görüyoruz:

Terk eyledüm/ey yār/senün ʿārı yolunda(147.3)

yüklem + dol.t. + özne

Halka oldı firkatünden kaddüm benüm/ey bī-rahm(34.4), Kurıdı cismümde kanum/eridi yürekde yağ(75.3), Yār ile hoş-dem idük/irdi bize bed-nazarun(207.4)

yüklem + dol.t. + özne + zarf t.

Girdi elüme bir meh-i tābān geçen gece(144.2)

yüklem + dol.t. + özne + zarf t. + nesne

Gördi çün zulmet şebinde ol ʿayān İskenderi(194.5)

yüklem + edat t. + özne + zarf t.

Yārlık etdi bizümle meh-i tābān bu gice(145.4)

Divandaki yalın devrik fiil cümlelerinde, ilk öge özne olduğu zaman diğer ögeler şöyle sıralanmaktadır:

özne + yüklem + nesne

Gözüm çün gördi sen yüzi gül boyı ʿarʿarı(211.1)

özne + yüklem + dol.t.

Cān zaʿīf oldı firākundan/meded kıl dūstum(7.3), Bil şuna benzer bu/hār-gāv bindi urgan üstine(162.3)

özne + yüklem + zarf t. + dol.t. + nesne + zarf t.

Laʿli virdi yine ol yāreye merhem bu gice(146.2)

özne + yüklem + nesne + zarf t.

Āhum odı yakdı mihr ü māhı çoklar/sevdügüm(121.1)

özne + nesne + yüklem + edat t.

Ruhlaruñ dil şāhını māt eyledi bir lu'bla(16.3)

özne + nesne + yüklem + dol.t.

Ben kanı helāl itdüm o hūn-hāre/nedendür(28.3), Cām-ı la'lüñ meyin içürdi rakībe/nidelüm(208.5)

özne + dol.t. + yüklem + zarf t.

Cevr ü cefāsı baña nasīb oldı 'ākıbet(10.3)

özne + zarf t. + yüklem + nesne

Gamzeñ hadengi hışmile çün çekdi hançeri(211.2)

Divandaki ,yüklemi belirli geçmiş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlelerinde, ilk öge nesne olduğu zaman, cümlenin diğer ögeleri,onu, değişik sıralarla izlemektedirler.

nesne + yüklem + özne

Mihrī-dil-hasteyi öldürdi gamuñ/sen sağ ol(157.5), Ten yandı/dil göyündi/yürek deldi firkatüñ(211.2)

nesne + yüklem + dol.t.

El-kıssa bu miskīni koduñ dilde vü dişde(159.2), Göñül virdüm saña/olmaduñ āgāh(170.1)

nesne + yüklem + zarf t. + özne

Bu göñlüm zevrakın aldı bugün bir gonçe-leb gül-ruh(14.3)

Cān rahtını yağmaladı ol demde hayālüñ(186.5)

nesne + yüklem + zarf t. + dol.t.

Ol çipil şeklini döndürdi hemān sirkelige(177.5), Zikr ü tesbīhi kodum şām ü seher elümden(206.4)

nesne + özne + yüklem + dol.t.

Zülfüñ gamını dest-i ezel yazdı başuma(152.4)

nesne + dol.t. + yüklem + zarf t. + özne

Yaşum deryāsına saldı bugün bir gonçe-leb gül-ruh(14.1)

Divanda, belirli geçmiş zaman çekimine girerek nesneyle öbekleşmiş fiilin, fiili ile,öbekleştiği nesne arasına, cümlenin başka bir ögesinin girdiği, cümlenin sonunda da, fiille öbekleşen nesnenin bulunduğu yalın devrik fiil cümlesine de yer verilmiştir. Şairin sözcüklerin yerleriyle oynamasının nedeni, hem vezin, hem de kafiye zorlamasıdır.

Şām-ı zülfinde habībüñ tutdı ol miskīn vatan(134.5)

Kimi yalın devrik fiil cümlelerinde de, yine vezin ve kafiye nedeniyle, yüklem, tamlamadan oluşan nesnenin ögelerini bölerek, ortaya yerleşmiştir. Cümlenin sonunda, nesnenin bölünmüş olan kısmı vardır.

Leblerin sorduk nigāruñ āb-ı kevserden lezīz(18.4), Çeşmi baña vaslını harām eyledi yāruñ(28.3), Nāziklikile meyvesin aldum dehānınuñ(31.4), Çemende kāmetini gördüm ol gül-endāmuñ(120.3)

Divandaki belirli geçmiş zaman çekimli yükleme sahip ya-

lın devrik fiil cümlelerinin ilk ögesi dol.t. olduğu zaman, diğer ögelerin dizilişi şöyledir:

dol.t. + yüklem + özne

Zülfüñe baş koşdı gamzeñ/yakdı diller şehrini(40.6), Bülbülden ırağ oldı gül-i ter/ne kolaysuz(56.1), Hābdan açdum gözüm/nā-gāh kaldırdum seri(194.1)

dol.t. + yüklem + nesne

Her diraht-ı hāmdan gösterdi bir rūy-ı nigār(55.2), Allaha kodum anı/vü ben saña tayandum(102.3), Karşuda gördüm turur bir māh-rūy dilberi(194.1)

dol.t. + yüklem + özne + dol.t.

Rūz-ı ezelde yazdı çü hak kaşum üstinė(155.2)

dol.t. + yüklem + özne + edat t.

Ruhları bāğında geçdi ʿömrümüz eyvayile(141.5)

dol.t. + yüklem + zarf t. + özne

Yāreler üstine dağ urdı yine derdlü yürek(191.13)

dol.t. + özne + yüklem + nesne

Habībüm/nakş-ı rūyuñdan göñül buldı musavverlik(87.1)

dol.t. + nesne + yüklem + zarf t. + özne

Bize vaslın ʿatā kıldı bugün bir gonçe-leb gül-ruh(14.4)

dol.t. + nesne + yüklem + özne

Bāzār-ı ʿaşk içinde beni hīçe satdı yār(123.2)

dol.t. + zarf t. + yüklem + zarf t. + özne

Yüzüme gül gibi güldi bugün bir gonçe-leb gül-ruh(14.3)

Divandaki kimi yalın devrik fiil cümlelerinde, belirli geçmiş zamanlı yüklemin, vezin ve kafiye zorlamasıyla, cümlenin dolaylı tümleç öbeğini bölerek, onun içine yerleştiğini ve cümlenin sonunda da bu bölünmüş dolaylı tümlecin bir bölümünün yer aldığını görüyoruz:

Bugün bir hüsn şāhınuñ yüz urdum āsitānına(151.1), Küfr-i zülfine esīr oldum o kāfir beçenüñ(216.2)

Yüklemi belirli geçmiş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlelerinin ilk ögesi zarf tümleci de olabilir. Ondan sonra gelen ögeler, divanda şöyle sıralanmaktadırlar:

zarf t. + yüklem + özne

Gördi bir māh-likāyı/yine sevdi gözümüz(64.1)

zarf t. + yüklem + nesne

Hābdan açdum gözüm/nā-gāh kaldırdum seri(194.1), Şöyle teşhīs etdüm anı/yā melekdür yā perī(194.4)

zarf t. + yüklem + nesne + dol.t.

Ol kadar yakdum/şehā/ ʿaşkuñ fitīlin sīnede(75.3)

zarf t. + yüklem + nesne + zarf t.

Şöyle teşhīs eyladüm cānānı bayrām ertesi(200,1)

zarf t. + yüklem + özne + dol.t. + dol.t.

ʿĪsā-veş irdi nefes ben mürde cisme cāndan(133.1)

zarf t. + yüklem + zarf t. + özne

Nā-gehān girdi içerü bir niçe bed-rūy/didüm(148.2)

zarf t. + özne + yüklem + dol.t. + nesne

Lutf ile cānān çıkardı gam belāsından beni(141.4)

zarf t. + özne + yüklem + zarf t. + dol.t.

Yine dil düşdi bugün bir yüzi meh pāresine(176.1)

zarf t. + nesne + yüklem + dol.t. + özne

Geh tīg oldı aña gamzeñ/ider zülfüñ de çenberlik(87.6)

zarf t. + nesne + yüklem + dol.t.

Āşikāre būse cerr itdüm lebinden/didi yār(42.9)

Divandaki belirli geçmiş zaman çekimli yüklemlere sahip yalın devrik fiil cümlelerinin bir kısmı, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin fiil ögesi, vezin ve kafiye nedeniyle, ad ögesinden önce geldiği için devrik cümle yapısı göstermektedir. Hatta kimilerinde, fiil ve ad ögesi arasına, yine vezin ve kafiye zorunluluğuyla cümlenin diğer ögeleri de girmiştir. Ama hepsinde ortak olan uygulama, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin ad ögesinin, cümlenin sonunda bulunmasıdır.

Birleşik fiilin fiil ögesi, ad ögesinden önce gelmiş ve ikisi arasına özne girmiştir:

ʿAşk bābından benümle eyledi ol yār bahs(11.1), Oldı sahn-ı çemenüñ kūşeleri bāğ-ı behişt(156.6)

Yüklemdeki birleşik fiilin önce fiil ögesi, sonra ad öge-

si kullanıma girerken, aralarına, nesne girmiştir:

ʿÎsî nefesi eyledi biz mürdeyi zinde(24.2), İtdiler ʿâşı-k-ı şûrîdelerüñ ʿaşkını pay(26.4), Cân safhasında eyledüm anı müsvedde(149.1), Dûd-ı âhum âhır itdi gün cemâlüñi siyâh(182.22)

Yüklem olan birleşik fiilin önce gelen fiil ögesiyle ad ögesi arasına dolaylı tümleç girmiştir:

Mihrîyi gamzeñ itdi kanına gark(88.5)

Yalın devrik fiil cümlesinin belirli geçmiş zaman çekimli yükleminde yer alan birleşik fiilin, fiil ögesiyle ad ögesi arasına, birden fazla sayıda öge de girebilir:

İtdi bizi ol zât-ı şerîfile müşerref(24.4), Bu sebebden oldı uş ayaklar altında gubâr(44.7), Cân ü dilden oldı bir meh-rûya Mihrî mübtelâ(91.6), Etdi harîm-i kûyını ʿuşşâk-ı dil makâm(171.2)

Divandaki kimi yalın devrik fiil cümlelerinin belirli geçmiş zaman çekimli yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilden oluşmuş yüklemlerinde eklenme sırası vezin ve kafiye nedeniyle yardımcı fiil + ad biçiminde olup, her iki öge arasına cümlenin diğer ögeleri girmemiştir:

Bir perînüñ halka-i zülfine nâ-gâh oldı sayd(32.8), Gamzenüñ tîrine Mihrî sînesin kıldı nişân(114.5), Bir dâne ile zülfi göñül mürgin itdi sayd(147.7), Kaʿbe-i hüsnini çünkim bize etdürdi tavâf(145.8), Gamuñla hâne-i dil her cihetden oldı harâb(212.3)

c. Yüklemi gelecek zaman çekimli yalın devrik fiil cümlesi:

Divanda bu konuya örnek oluşturan az sayıdaki yalın devrik fiil cümlesinde ilk öge olarak yer alan yüklem, yalın bir fiilden veya yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiilden oluşmaktadır.

yüklem + özne + dol.t.
Çıkısar cān bedenden/idiser terk-i diyār(25.13)

yüklem + nesne
Çıkısar cān bedenden/idiser terk-i diyār(25.13)

d. Yüklemi belirsiz geçmiş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlesi:

Divanda yer alan bu cümle türünde, ögeler, sözcük öbeklerinden oluşabilmekte, tamlamadan oluşan ögelerde, vezin ve kafiye düzenlemesi sonucunda, tamlama ögelerinin yeri değişebilmekte, yüklem olan çekimli fiil, yalın fiillerin yanısıra, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil de olabilmektedir.

Divanda bu konuya uygun yalın devrik fiil cümlelerinin ilk ögesi yüklem olduğunda diğer ögelerin yüklemden sonraki sıralanmaları değişik tablolar oluşturmaktadır.

yüklem + özne, sözde özne(belirtisiz nesne)
Yapılmış bir serīr-i ʿālī eyvān(82.11), Açılmış gonçeler/düzmiş yüzini(82.27)

yüklem + özne + nesne + zarf t.

Çekmişem ben cefānı bin kerre(30.4)

yüklem + nesne

Çekmişüz cevr ü cefāsını hezārān hārun(84.3)

yüklem + dol.t.

Düşmişem çāh-ı zenahdānuna/gerçi rāhatam(51.5), Kalmışam hicrün mugeylānında/yol vir ʿāşıka(166.4)

yüklem + dol.t. + özne + nesne

Tār ü mār etmiş ruhında yār zülf-i ʿanberīn(36.3), Yazmış cemāli levhine reyhān hat-ı rikʿa(71.3)

yüklem + dol.t + zarf t.

Düşmişüz āhū gözün sevdāsına Mecnūn-veş(169.5)

yüklem + dol.t + sözde özne(belirtisiz nesne)

Yapılmış anda bir şāhāne hammām(82.37)

yüklem + zarf t. + nesne

Nūş eylemişüz rūz-ı ezel cāmını ʿaşkun(63.2)

Divandaki belirsiz geçmiş zaman çekimli yüklemleri olan yalın devrik fiil cümlelerinin ilk ögeleri özne olduğunda, diğer ögeler değişik sıralanma tabloları göstermektedir.

özne + yüklem + dol.t. + nesne

Melek salmış meger üstine sāye(82.26)

özne + nesne + yüklem + zarf t.

Ağaçlar sāye salmış sanki her gāh(82.33)

özne + dol.t. + yüklem + nesne

Bir sanem egnine almış sīm ü zer kaftānlar(27.1)

Divandaki, yüklemi belirsiz geçmiş zaman çekimli yalın devrik fiil cümlelerinin ilk ögeleri nesne olduğu zaman, diğer ögelerin sıralanışı şöyledir:

nesne + yüklem + özne

Yeşil dibāyı giymişler çemenler(82.3)/ Hāne ber-hāne müzeyyen eylemiş rengīn çiçek(85.2)

nesne + yüklem + dol.t. + özne

Halka kurmış mürg-i cāna zülfi/dökmiş dāneler(8.9)

nesne + dol.t. + yüklem + özne

Mushaf-ı hüsnüñi zülfüñden su'āl itmiş rakīb(11.4)

Belirsiz geçmiş zaman çekimli yüklemi olan yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi dolaylı tümleç de olabilir:

dol.t. + yüklem + özne

Devlet atına süvār olmış iki sīmin beden(127.1)

Dolaylı tümlecin ilk öge olduğu yalın devrik fiil cümlesinde, nesnesiyle öbekleşmiş belirsiz geçmiş zaman çekimli fiilin fiil ögesiyle, öbekleştiği nesne arasına, vezin ve kafiye aksaklığı yaratmamak için cümlenin başka bir ögesi girebilir.

Cümlenin sonunda da fiille öbekleşen nesneyi buluruz.

Dūstum/dil mürgine kurmış kara zülfeynüñ ağ(75.1)

İlk ögesi dolaylı tümleç olan yalın devrik fiil cümlesinde, yine vezin ve kafiye zorlamasıyla, fiille öbekleşen sıfat tamlamasından oluşmuş nesnenin ad ve sıfat ögeleri arasına, nesneyle öbekleşen fiilin ve cümlenin bir diğer ögesinin girişine de rastlıyoruz:

Eline bāde almış lāle gül-reng(82.22)

Belirsiz geçmiş zaman çekimli yüklemi olan yalın devrik fiil cümlesinde, yapısında belirtili tamlama taşıyan dolaylı tümlecin iki ad ögesi birbirinden uzaklaşarak, biri cümlenin başında, diğeri en sonunda yer alabilir, aralarına da cümlenin öbür ögeleri girmiştir:

Cānına kasd eylemiş hūn-rīz çeşmüñ Mihrīnüñ(104.5)

İlk ögesi zarf tümleci olan belirsiz geçmiş zaman çekimli yükleme sahip yalın devrik fiil cümlelerinde, diğer cümle ögelerinin sıralanışlarını incelediğimizde, ikinci ögenin yüklem olduğunu, üçüncü ögelerin değişiklik gösterdiklerini görüyoruz.

zarf t. + yüklem + özne

Yoğidi dīnüñ/bilürdüm/şimdi gitmiş āyīnüñ(210.19)

zarf t. + yüklem + nesne

Velīk çok okumışam cemālüñ āyetini(179.1)

zarf t. + yüklem + edat t.

Şol deñlü figān eylemişem güllere karşu(178.5)

Divanda, belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin, vezin ve kafiye nedeniyle fiil + ad sıralamasına uymak zorunda kalışı, yalın cümlenin devrik kurulması sonucunu yaratmıştır:

Kısmet-i rūz-ı ezelde saña bu olmış nasīb(7.5), Bular hoş ʿaşk eyāgın eylemiş nūş(82.30)

Divandaki kimi belirsiz geçmiş zamanlı yüklemi olan yalın fiil cümlelerinin devrik olmasının nedeni de, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin yardımcı fiilinin ortak kullanılmasıdır:

Kimi ser-hoş olmış kimi hāmūş(82.29)

e. Yüklemi istek çekimli yalın devrik fiil cümlesi:

Divanda yer alan gazelleri bu açıdan incelediğimiz zaman, yüklemi istek çekimli yalın devrik fiil cümlelerinde, ögelerin sözcük öbeği biçiminde de kurulduğunu, tamlamadan oluşmuş ögelerde vezin ve kafiye nedeniyle tamlama ögelerinin yer değiştirdiğini, yüklemde, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin de yer aldığını görüyoruz.

Metnimizde istek çekimli yüklemin ilk öge olduğu yalın devrik fiil cümlelerinde, yüklemi izleyen ögeler değişik biçimde sıralanmaktadırlar.

yüklem + özne + dol.t. + nesne

Yudalum biz gam evinde kāse kāse kanlar(20.4)

yüklem + özne + edat t.

Gel ey dil/seyr idelüm biz dahi cānānlarile(156.1)

yüklem + nesne

Silelüm laʿl-i meyin ol büt-i ʿayyārelerüñ(129.6), Rūzgār ilte kenāra/bulavuz hem-demi de(164.3), Çekelüm lenger-i hicrānı/koyalum gamı da(164.4)

yüklem + nesne + zarf t.

Göreyüm gün yüzüñi bir dem/emān iki gözüm(118.5)

yüklem + dol.t.

İçelüm laʿl-i şarābından o gül çehrelerüñ(156.3), Varalum kūyuña/her demde figānlar idelüm(191.3)

yüklem + dol.t. + nesne

Göresin gül safhanuñ üstinde hattuñ karesin(136.3)

İstek çekimli yükleme sahip yalın devrik fiil cümlesinde ilk öge özne olduğunda, cümlenin diğer ögeleri şöyle sıralanmaktadır:

özne + yüklem + nesne

Tūtī baka/karga yiye şekker/ne kolaysuz(56.5)

özne + yüklem + dol.t.

Sen yüz viresin/ey yüzi gül/hāra/nedendür(28.5), Rūzgār ilte kenāra/bulavuz hem-demi de(164.3)

özne + nesne + yüklem + zarf t.

Müdde ͑ī nüktelerile sanemüñ ġussaları/ Mihrīyi öldüre bir gün/seni kurtare başum(119.8)

özne + dol.t. + yüklem + zarf t.

͑Āşıkları bir būsesine cān vire her dem(57.2)

Divandaki istek çekimli yüklemi olan yalın devrik fiil cümlelerinde ilk öge nesne olduğu zaman, ikinci öge yüklem olmakta, diğer ögeler ise değişiklik göstermektedir.

nesne + yüklem + özne

Gayrıyı yār ide yāruñ/seni gözden bıraka(158.6)

nesne + yüklem + dol.t.

Yüzümi hāk ideyin gitdügi yollara habīb/ Seni hem-ser ideyin basduğı taşlara/başum(119.5)

nesne + yüklem + edat t.

Bülbüli māt idelüm nāle vü efgānlarile(156.2), Müdde ͑ī-nüñ yüregin tolduralum kanlarile(156.3)

Divanda, ilk ögesi nesne olan yalın devrik fiil cümlesinde, tamlama halindeki nesnenin tamlama ögeleri vezin gereği bölünerek, aralarına, istek çekimli yüklemi ve zarf tümlecini almıştır:

Göñlin hoş ide her dem anuñ hūb sanemler(24.3)

Yüklemi istek çekimli yalın devrik fiil cümlesinin ilk

ögesi dolaylı tümleç olduğu zaman, diğer ögelerim sıralanışı şöyledir:

dol.t. + yüklem + nesne

Meclise cem' idelüm gözleri āhū sürisin(129.3)

dol.t. + zarf t. + yüklem + zarf t.

Şem'-i ruhsārına cānānuñ/ey Mihrī/dā'imā/ Yanalum pervāne-veş/çün yanagelmişlerdenüz(66.7)

İlk ögesi edat tümleci olan, yüklemi istek çekimine girmiş yalın devrik fiil cümlesinde, edat tümlecini izleyen ögelerin değişik sıralanmalar gösterdiklerini görüyoruz:

edat t. + özne + yüklem + zarf t.

Ağyārla ol sarıla 'üryān/ne kolaysuz(57.2)

edat t. + zarf t. + yüklem + nesne

Kadri bilinmeyen 'āşıklar içün haşre değin/ Dögelüm başumuzı/taşlara aksun yaşumuz(59.2)

Divanda, yüklemi istek çekimli yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin, fiil ögesinin önce, ad ögesinin sonra gelmesi ile oluşmuş yalın devrik fiil cümlelerine de rastlıyoruz. Bu cümlelerin en son sözcüğü, birleşik fiilin ad ögesidir.

Ol saña nāz ide/sen anı idesin būse kenār(25.19), Her demde çeşmüñ eyleye kan/böyle mi gerek(89.1)

Divandaki kimi istek çekimli yalın cümlelerin devrik o-

luşlarına, yardımcı fiilin ortak kullanılması neden olmaktadır. Böyle cümlelerde bir yüklem düşmesi olayından söz edilebilir.

Geh miyānını der-āgūş ide geh būse kenār (ide) (55.4)

f. Yüklemi emir çekimli yalın devrik fiil cümlesi:

Divanda, bu cümle türüne örnek oluşturan cümlelerde, ögeler, tek bir sözcükten veya bir tamlamadan oluşmakta, kimi zaman, tamlamadan oluşan ögelerde, vezin gereği tamlamanın öğeleri yer değiştirmektedir. Yüklemler de yalın bir fiil veya yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiilden oluşmaktadır.

Metnimizde emir çekimli yüklemin ilk öge olduğu yalın devrik fiil cümlelerinde, diğer ögeler, yüklemi değişik sıralarla izlemektedirler.

yüklem + özne

Sırrile işleyelüm her işi/bitsün işümüz(59.4)

yüklem + özne + nesne

Bulsun dilüñ enver(193.18)

yüklem + özne + zarf t.

Açılsun/Mihrī/ bed-bahtuñ mübārek fālı bir lahza(154.7)

yüklem + nesne

Öldür rakīb-i kāfiri/bāri gazālar it(9.3), Añla ta'bīrümüzi/hayra dönüpdür işümüz(59.6), Hey begüm/göster cemālüñ/nūrın īmān eyle 'arz(70.2)

yüklem + nesne + dol.t.

Virme cellād eline/as beni ol dāra/meded(15.2), Çıkar

cān rahtını şehr-i bedenden/Mihrī-dil-haste(68.5)

yüklem + nesne + zarf t.

Kerem kıl başum ağrıtma/ko kīl ü kāli bir lahza(154.6)

yüklem + nesne + edat t.

Ko bizi meh-rūlaruñ mihriyle/sen fāriğ ol(16.6)

yüklem + dol.t

Mest-i mey-i ʿaşk ol/yüri ʿālemde/ey Mihrī(62.7), Assı eyle bu bāzārda/hiç anma ziyānı(193.23)

yüklem + dol.t. + özne

Kalsun ol yolda dırnağumuzla dişümüz(59.7)

yüklem + dol.t. + nesne

Hey bu bir kelb-i la ʿīndür/tak bunuñ boynına ip(7.4)

yüklem + zarf t. + nesne

Kes kalem gibi başumı/dilümi yar ey yār(25.12)

yüklem + edat t.

Ganimet gör ʿömri/sarıl bir nāzenīn ile(205.2)

Yüklemi emir çekimli yalın devrik fiil cümlesinde ilk öge özne olurken, diğer ögeler, onu, değişik sıralarla izlemektedir.

özne + yüklem + nesne + dol.t.

Hak bağışlasun/ilāhī/seni ol vālideñe(23.7)

özne + nesne + yüklem + zarf t.

Rakībe laʿl-i nābuñ sun/ko/ʿāşık/ Ciger kanını içsün kana kana(168.4)

özne + zarf t. + yüklem + dol.t.

Dāmen-i vaslı habībüñ hele girsün elüme(84.6)

özne + edat t. + yüklem + zarf t.

Ey dil/demidür/sen dahi şevkile tol imdi(178.4)

İlk ögesi nesne olan, yüklemi emir çekimli yalın devrik fiil cümlelerinde, diğer ögeler, ilk ögeyi, değişik sıralarla izlemektedir.

nesne + yüklem + dol.t.

Cānı vir cānān yolında/yārı kes ağyārdan(105.5), Cihān ü cānı revān it yolına/Mihrī habīb(116.5)

nesne + yüklem + özne

Tīr-i müjeñi/cānā/atsun ko kemān ebrūñ(72.3), Kendü özin gizlesün ol bī-hayā/göstermesün(122.3)

nesne + yüklem + zarf t.

Curʿa-i ʿaşk-ı mecāzı nūş eyle sıdk ile(79.2)

nesne + yüklem + zarf t. + özne

Var hān-kahı bekle riyāyile sen/ey şeyh(63.3)

nesne + zarf t. + yüklem + özne

Hūblaruñ vasfın/ey Mihrī/şöyle takrīr eyle sen(13.5)

Yüklemi emir çekimli yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi dolaylı tümleç olduğu zaman, diğer ögeler, onu değişik sıralarla izlemektedirler.

dol.t. + yüklem + özne

Dögelüm başumuzı/taşlara aksun yaşumuz(59.2), Cān mülkin yıkalum/göklere çıksun tozumuz(64.5)

dol.t. + yüklem + nesne

Müzdine Ak Şemseddīnüñ vir salāvāt/kıl du'ā(85.7), Az it cefāyı/'āşıka göster vefā yüzin(187.5)

dol.t. + yüklem + özne + nesne

Sende bulsun kamusı gevher-i hās(69.4)

dol.t. + yüklem + zarf t.

Mihrīye rahm it bugün/yohsa bilürsin dūstum(54.5), Şem'-i ruhsārına cānānuñ yüri pervāne-veş(162.5)

dol.t. + yüklem + nesne + zarf t.

Billah/ bu Mihrīye getür anı gelişde(159.5)

dol.t. + zarf t. + yüklem + nesne

Mihrīyem/'aşkuñda dahi niçe yıl yeldür beni(110.14)

Divandaki, yüklemi emir çekimli yalın devrik fiil cümlelerinin kimilerinde, ilk öge zarf tümleci ve edat tümleci olurken, ikinci öge, yüklem olmakta, diğer ögelerin sıralanışı değişiklik göstermektedir.

zarf t. + yüklem + özne + zarf t.

Lokma lokma koysunlar etümüz her demde(59.5)

zarf t. + yüklem + dol.t.

Ney gibi iñle derūnuñdan/ko bülbül nālesin(79.6)

edat t. + yüklem + nesne

Bağrınuñ kanı ile pür eyle çeşmüñ sāgarın(74.2)

Divanda,,emir çekimli yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin, önce yardımcı fiili, sonra , ad ögesi kullanıma girerek yüklem olmuş; böylece yalın devrik fiil cümleleri oluşmuştur.

Beni öldür/belādan eyle halās(69.1), Dil kebābından habībe mā-hazar eyle yarağ(74.2), Ta ͑n-ı nā-dāndan sen/ ey zāhid/yüri kıl ihtirāz(196.8)

Kimi zaman da bu yapıdaki devrik cümlenin yükleminin fiil ve ad ögesi arasına, vezin ve kafiye nedeniyle, cümlenin diğer ögeleri girer:

Vasluñdan irişdür/meded/it yaraya melhem(108.4), Cān levhasına eyle cemālümi musavver(193.17), Ol cevrüme kā'īl(193.30)

Divanda, emir çekimli fiil, ortak yüklem olarak kullanıldığında da yalın devrik fiil cümlesi oluşmaktadır:

Lebüñ ͑ibāretini gör hakuñ hidāyetini(179.2)

g. Divandaki yalın devrik fiil cümlelerinin yüklemleri

yalın çekimli olabildikleri gibi birleşik zamanlı çekime girmiş de olabilirler.

Geniş zamanın hikayesi çekimli yüklem, yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi olabilir.

yüklem + özne + nesne
Egleridi buların lutfı garīb gönlümüzi(172.7)

yüklem + dol.t. + özne
Terennümler kılurdı anda bülbül(82.23)

yüklem + dol. t. + nesne
Kurardı üstine hayme-i vāle(82.18)

Yüklemi geniş zamanın hikayesi çekimine girmiş yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi nesne de olabilir.

nesne + özne + yüklem + dol. t.
Yārı ben hem-dem iderdüm baña/illā nideyin(176.3)

nesne + yüklem + dol. t.
Gamzeñ okların atarduñ dil ü cān pūtasına(191.11), Mihrüñi saklar idüm dilde/gözüm yaşı velī(206.3)

Dolaylı tümleç de geniş zamanın hikayesi çekimli yükleme sahip yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi olabilir.

dol.t. + yüklem + zarf t. + özne
Bize meyl eyleridi geh geh o çeşmi karalar(26.1)

Divandaki geniş zamanın hikayesi çekimine girmiş yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin fiil ögesinin, ad ögesinden önce gelmesiyle oluşmuş yalın devrik fiil cümlelerinin en son sözcüğü, birleşik fiilin ad ögesidir.

Firkatüñ zahmıyla Mihrī çokdan olurdı helāk(22.6)

Belirsiz geçmiş zamanın hikayesi çekimli yüklem, yalın devrik fiil cümlesinde ilk öge olarak yer aldığında, ardından gelen ögeler değişik sıralar izlemektedir.

yüklem + özne + edat t.

Yaralanmışdı ciger gamzesi peykānlarile(146.2)

yüklem + nesne + özne

Zeyn etmişidi meclisi hüsni letāfeti(144.5)

yüklem + dol.t. + özne + nesne

Komış idüm ʿaşkuñuñ yolına ben cān ü seri(210.25)

yüklem + edat t. + özne

Pür olmışdı gülile sahn-ı gülşen(82.19)

Belirsiz geçmiş zamanın hikayesi çekimli yükleme sahip yalın devrik fiil cümlelerinin ilk ögesi nesne olabilir.

nesne + yüklem + zarf t.

Rūzgāruñ elemin çekmişdük hayli zemān(146.3)

nesne + dol.t. + yüklem + özne

ʿAr ü nāmūsı yoluñda yile virmişdi göñül(158.2)

nesne + dol.t. + yüklem + zarf t.

ʿAkl ü dil ü cānuñ baña virmişdüñ ezelde(193.25)

İsteğin hikayesi çekimine giren yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin fiil ögesinin, ad ögesinden önce gelmesiyle oluşmuş yalın devrik fiil cümlelerinin en son sözcüğü, yine bu yardımcı fiilin ad ögesidir:

Derdlü yürek/ey Mihrī/cefāya ideydi sabr(38.5)

Geniş zamanın rivayeti çekimli fiil, yalın devrik fiil cümlesinin yüklemi olurken, cümlenin ilk ögesi özne olabilir.

özne + yüklem + edat t. +nesne

Dil dilermiş ʿīd-i vasluñçün kemān ebrūlaruñ(3.9)

Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti çekimli fiil, yüklem olarak, yalın devrik fiil cümlesinin ilk ögesi olabilir.

yüklem + nesne + özne

Düketmiş imiş ʿömrüñi/ey Mihrī/güzeller(193.41)

2. BİRLEŞİK FİİL CÜMLESİ

Cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması yapıldığında belirlenen türlerden birleşik cümle yapısını incelemeye geçmeden önce, bu konuda tanımlar veren dilcilerin görüşlerine yer vermenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Prof. Dr. Vecihe HATİBOĞLU, "birleşik cümle" başlığı altında şunları söylüyor: "Bir tümcede, birden çok çekimli eylem kullanılabilir. Bu tür tümceye birleşik tümce adı verilir. Birleşik tümce, bir veya birkaç içtümce, aratümce, yantümce ile bir temel tümceden kurulan tümceye denir. Birleşik tümcede, yantümce, içtümce, aratümce temel sayılan esas tümceye bağlanırlar.(1)

Prof. Dr. Kaya BİLGEGİL, bir üsttekine yakın bir tanımla "birden ziyade yüklemi bulunan cümlelere birleşik cümle diyoruz" der. O'na göre,"birleşik cümlelerin yapısında bulunan cümlelerin bir kısmının varlığı, daha doğrusu dildeki görevi başka cümlelerle kaimdir. Diğer kısmı da meramın çekirdeğini taşımakta, onlarla ancak tamamlanmaktadır. Birleşik cümlelerde meramın özünü nefislerinde toplayan cümlelere temel cümle, onu veya ondan önce gelen cümlecikleri tamamlayan birleşik sözlere de yan cümlecik denir. Türk dilinin özelliklerinden birini teşkil eden esas unsurun, ikinci derecedeki unsurlardan sonra gelmesi kanunu, burada da göze çarpar, yan cümlecikler, temel cümleden önce gelir. Devrik cümleler ve ki'li birleşik cümleler bu düzenlemenin dışındadırlar."(2)

---

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.146
(2) BİLGEGİL, Kaya, age., s.73-74

Konuyu bunlara yakın bir algılamayla inceleyen Hikmet DİZDAROĞLU, birleşik cümlenin birden çok duygu ve düşünceyi kapsadığını belirttikten sonra, "bu cümle türünde asıl yargı bir çekimli eylem ya da ekeylemle belirlenir. Yan yargılar bağımlıdır, temel yargının tamamlayıcısı, yardımcısı durumundadır. Temel yargıyı daha belirginleştirmek, anlam sınırını genişletmek için tümce kalıbı içinde yer almışlardır. Bir tümcenin birleşik sayılması için, içinde tümcemsi, yantümce, içcümle bulunması zorunludur." der.(1)

Prof. Dr. Muharrem ERGİN,"birleşik cümle, bir asıl cümle ile, onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder." demektedir.(2)

Mecdut MANSUROĞLU bir makalesinde, "Türkçe'de aslen şart cümlesi dışında birleşik cümle yoktur. Başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini, Türkçe, zengin isim-fiilleri (participium) ve zarf-fiilleri (gerundium) ile karşılar." demektedir.(3)

Tahsin BANGUOĞLU, birleşik cümle için, "anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuştur." diyerek birleşik cümle çeşitlerini de belirler.(4)

Haydar EDİSKUN daha açık bir ifadeyle, birleşik cümle için bir temel hükümle yeteri kadar yan hükmün bulunmasını şart koşar. "Yan cümleciğin yüklemi, ya bir fiilimsi ya da ek-fiil ulanmış isim soyundan bir kelime veya bir çekimli fiildir" be-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.190

(2) ERGİN, Muharrem, age., s.382

(3) MANSUROĞLU, Mecdut, Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları. TDAY-Belleten, Ank. 1955, s.59-71

(4) BANGUOĞLU, Tahsin, age. s.547

lirlemesini yapar.(1) Yani yapısında fiilimsi bulunan cümleler O'na göre de birleşik cümledir.

Biz de yukarıda belirttiğimiz tanımlarda birleşilen noktalardan hareketle, bir temel yargı, bir de tamamlayıcı yan yargıların varlığı üzerinde durarak,birleşik cümleyi incelemeye aldık. Önce birleşik cümle yapısını açacağına inandığımız tanımları vermek istiyoruz.

Temel cümle: Birleşik cümlede -kuruluş bakımından düz cümle olduğu sürece ve ki'li birleşik cümle hariç- sonda bulunan ve asıl yargıyı taşıyan cümledir. Başlı başına kullanıldığı zaman yalın bir cümledir. Fakat kendinden önceki cümlemsiler, yancümleler ve içcümlelerle anlamca bağıntılı olduğu için temel cümle niteliğini kazanır.(2)

Cümlemsi: Birleşik cümlede fiilimsilerden oluşan yargısız anlatımın adıdır.(3)

Yancümle: Temel cümlenin verdiği kavramı, bir koşula, bir nedene bağlayan dilek-koşul kipindeki eylemlerle kurulu tümcelere, ya da ki bağlacıyla temel cümleye bağlanan anlatımın adıdır.(4)

İçcümle: Birleşik cümlede temel cümlenin bir ögesi ola-

---

(1) EDİSKUN, Haydar, age., s.378-383
(2) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.146/ DİZDAROĞLU, Hikmet, age. s.191
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.191
(4) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.146-147/ DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.191

rak kullanılan cümlenin adıdır.(1)

Bu yardımcı tanımlardan sonra, birleşik cümlenin özelliklerini şöyle belirleyebiliriz:

Birleşik cümlede, ya çekimli bir fiil, ya da ek-fiilden oluşan bir tek temel cümle bulunur. Yani birleşik cümle, yükleminin cinsine göre, fiil cümlesi de, ad cümlesi de olabilir. Birleşik cümlede, bir veya birden çok sayıda cümlemsi, yancümle, birden fazla cümleden oluşsa da bir cümle işlemi gören içcümle görürüz.

Birleşik cümle, genel bir kavramdır. Yan yargılar, değişik nitelikteki dil birliklerinden oluşur. Bu birliklerin yapılarına göre de çeşitli adlarla adlandırılırlar.

1- GİRİŞİK-BİRLEŞİK FİİL CÜMLESİ

Yan yargısı fiilimsilerden oluşan cümlemsiye dayanan birleşik cümle türüdür. Yapısında bir temel cümle ile, özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, edat tümleci görevinde bir veya birkaç cümlemsi bulunur.(2)

Girişik cümle, yan yargıyı oluşturan fiilimsinin türüne göre de adlandırılır :

a. Yan yargısı fiil adından kurulan girişik cümle:

Bu cümle türüne Tahsin Banguoğlu'nun birleşik cümle sınıflandırmasında "birleşik ad-fiil cümlesi, Hikmet Dizdaroğlu'

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.192
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.193/ BİLGEGİL, Kaya, age., s.74/ HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.153

nun birleşik cümle sınıflandırmasında "eylemlikli girişik cümle" adıyla, Kaya Bilgegil'in birleşik cümle sınıflandırmasında da "yan cümleciğinin yüklemi isim-fiil olan girişik-birleşik cümle" adıyla rastlıyoruz.(1)

Bu tür cümlede, fiil adları, cümlemsileri, yalın durumda, durum takısı alarak, tek başlarına, tamlama biçiminde, öbekleşerek oluştururlar. Fiil adlarının girişik-birleşik cümle kurabilmeleri için, temel cümlenin bir ögesi olmaları, bir sözcük öbeğinde yer alıyorlarsa, o sözcük öbeğinin son sözcüğü olmaları şarttır.(2)

Sonuçta, fiil adlarıyla kurulan girişik cümle için şöyle bir oluşum tablosu yazılabilir:

-mak/-mek, -ma/-me, -ış/-iş/-uş/-üş fiil adlarıyla oluşan cümle ögeleri(cümlemsi) + temel cümle

Mihri Hatun Divanı'ndaki yan yargısı fiil adlarıyla kurulmuş girişik-birleşik fiil cümlesini incelerken, cümlemsinin, temel cümlede üstlendiği görevi esas alarak bir sınıflama yapmayı uygun görüyoruz:

Fiil adından oluşmuş cümlemsi, girişik düz fiil cümlesinde özne olur.

Hasret çekerem/derdle kan etmemek olmaz(60.1), Tīr-i müjeñe sīne nişān etmemek olmaz(60.3), Ta subha degin āh ü

(1) BANGUOĞLU, Tahsin, age., s.547-585/ DİZDAROĞLU,Hikmet, age., s.193/ BİLGEGİL, Kaya, age., s.74
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.193

figān etmemek olmaz(60.5)

Ayni özelliği, girişik devrik fiil cümlesinde de görürüz:

Vakt-i nevrūz irdi/bu esnāda gāyet cehl ola/ Bir nefes olmak habībüñ hāk-i pāyından ırağ(74.4), Siyeh-baht olmak oldı kār ü bārı cān-ı miskīnüñ(92.1)

Fiil adından oluşmuş cümlemsi, girişik düz fiil cümlesinde nesne olurken, nesne öbeğini oluşturan sözcükler arasına vezin zorlamasıyla, cümlenin diğer ögelerinden herhangi biri girebilir:

Hūnını ʿāşıklaruñ çeşmüñ meger dökmek diler(199.5)

Divandaki kimi birleşik devrik fiil cümlelerinde de cümlemsi, nesne göreviyle kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekte istek kipi, ki bağlama edatıyla birlikte kullanılmaktan dolayı -mek masdar isminin ifade ettiği manayı vermektedir.(1)

İster gönül ki kūyını her dem tavāf ide(171.3)

Fiil adından oluşmuş cümlemsi, düz fiil cümlesinde dolaylı tümleç görevindedir:

Zāhid güzeli sevmege tevbe etmiş imiş(25.9), Lebi vasfından anuñ sormağa ben cān virürem(64.2), Gitmege ʿazm eylemişsin/āh şāhum/gitme gel(100.1), Dikkat ile nazar etmekden aña inceldüm(142.5), Bir kerre kadem basmağa/

(1) TİMURTAŞ, F.Kadri, Eski Türkiye Türkçesi,İst.-1961, s.127

cānā/yüzüm üzre/ ʿAhd etmiş idüñ/gel berü/peymānı unıtma(161.6)

Ayni yapıdaki cümlemsi, dolaylı tümleç olarak, girişik devrik fiil cümlesinde de yer alır:

Bister-i nesrīn gerekmez bir dem ārām itmege(1.2), Çün dile dilber hayāli geldi mihmān olmaya(13.2), Ben ayağuñı öpmege cānlar kılam īsār(28.6), Cān virür pervāneveş almağa nārumdan benüm(105.4)

Fiil adından oluşmuş cümlemsi, girişik devrik fiil cümlesinde dolaylı tümleç olurken, vezin zorlamasıyla, öbek halindeki dolaylı tümlecin sözcükleri arasına, cümlenin yüklemi girebilir:

Şimdi her ʿāşık bizümle itmege korkar bahs(11.5), Āsitānını edeb itdük ziyāret itmege(85.5)

-iş/-üş ekiyle kurulmuş cümlemsi, girişik devrik fiil cümlesinde zarf tümleci olabilir:

Biñ cān ile sevdüm seni bir görüşde(147.1), Billah bu Mihrīye getür anı gelişde(159.5)

Bir cümlede, sözcüklerin herhangi birinde, fiilden ad yapma ekinin(-mak/-mek, -ma/-me, -ış/-iş/-uş/-üş) bulunması, o cümlenin, girişik-birleşik cümle olmasını sağlayamaz. Yani, fiil adı olan her sözcük, cümlemsi kuramaz. Fiil adının cümlemsi kurabilmesi, bu eki almış sözcük, eğer tek bir sözcükse kendisinin, bir sözcük öbeği içindeyse, öbeğin en son sözcüğü fiil adı olmak şartıyla o öbeğin, temel cümlenin bir ögesi olmasına bağlıdır. Ya-

ni fiil adı olan sözcük, bir öbek halindeki ögenin kendi içinde, yükleminin dışındaki ögelerden biri oluyorsa, bu cümle, fiil adlarıyla kurulmuş girişik-birleşik cümle olamaz.(1)

Divandan seçilmiş aşağıdaki cümleler, yapılarında fiil adı taşıdıkları halde, bu sözcük, temel cümlenin bir ögesi olan öbek halindeki ögenin son sözcüğü olmadığı için fiil adıyla kurulmuş birleşik cümle değillerdir:

Öldürmege götürdi diyü müdde'ıyi yār/ Çeşmiyile gamzesi baña birden göz etdiler(31.5), Öldürmesi gazā diyü 'uşşāk cem' olup/ Kāfir rakībe her birisi bir taş urdılar (38.4), Buyurmuş iken asmağa ol yār rakībi/ Asılmadan it üzile urgan / ne kolaysuz(57.5)

Bu cümlelerde cümlemsiyi kuran -ma/-me ekleri değil, gerundiumlardır.

b. Yan yargısı partisiplerden kurulan girişik cümle:

Bu cümle türüne, Tahsin Banguoğlu'nun sınıflandırmasında "birleşik sıfat-fiil cümlesi", Hikmet Dizdaroğlu'nun sınıflandırmasında "ortaçlı girişik cümle", Kaya Bilgegil'in birleşik cümle sınıflandırmasında da "yan cümleciğinin yüklemi sıfat-fiil olan girişik birleşik cümle" adıyla rastlıyoruz.(2)

Partisiplerin cümlemsi kurabilmeleri, yalın olarak özne ve zarf tümleci; durum takısı alarak nesne ve dolaylı tüm-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.195.3
(2) BANGUOĞLU, TAHSİN, age., s.547-585/ DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.196/ BİLGEGİL, Kaya, age., s.75

leç görevinde kullanılmaları, ya da tamlamada tamlanan olmaları koşuluna bağlıdır. Cümlenin bir ögesi olmayan partisipler, yan yargı taşımaz ve cümlemsi kuramazlar; dolayısiyle birleşik cümle de kuramazlar. Partisipler, cümlemsileri yalın olarak, durum takısı alarak, tek başlarına, tamlama biçiminde, öbekleşerek oluşturabilirler. Eğer öge, bir öbek halindeyse partisip eki alan sözçük, ögenin en son sözcüğü olmalıdır.(1)

İncelememizin bu bölümünde yan yargısı(cümlemsi) partisiplere dayalı birleşik cümleyi incelerken, cümlenin düz ve devrik oluşuna göre, cümlemsiyi kuran partisip eklerine ve cümlemsinin temel cümlede üstlendiği göreve göre bir sınıflandırma yapmamızdaki amaç, daha fazla sayıda cümlenin incelemeye girmesini sağlamaktır.

-an/ -en partisibiyle kurulan cümlemsi, girişik-birleşik düz fiil cümlesinde özne olur:

Şeydā kılan anı sen gonçe-dehen olmışdur(29.3), Bunlara cān virmeyen elbette cānāndan çıkar(40.1)

Girişik devrik fiil cümlesinde de, ayni yapıdaki cümlemsinin özne oluşuna rastlarız:

Nāy gibi inleyen her dem hasūd olsun müdām(23.6), Ki temāşā ider anları ol arada giden(127.3)

-( )r partisibiyle kurulan cümlemsi, girişik düz fiil cümlesinde zarf tümleci olarak görev yapmaktadır. Partisip e-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.196

ki almış sözcüğün zarf tümleci olabilmesi, durum takısı almamış olmasına bağlıdır.Durum takısı alan partisip ekli sözcükler, ancak, nesne ve dolaylı tümleç görevini üstlenirler.(1)

Gücini çeker dünyede ancak seni buldı(183.6)

-duk/ -dük partisip ekiyle kurulan cümlemsi, girişik düz fiil cümlesinde nesne olurken, partisip ekini almış sözcük, partisip ekinden sonra 1.tekil iyelik ekini almışsa, belirtme durumuna eksiz; 3.tekil iyelik ekini almışsa, -n belirtme durum ekiyle, belirtme durumuna girer:

Her kişi itdügin bu cihānda bulur/velī(123.4), Reh-i ʿaşkuñda neler çekdügüm/ey dost/benüm/ Bilesin/bir gün ola ʿaşka giriftār olasın(124.3)

Divandaki partisiplerle kurulmuş girişik devrik fiil cümlesinin de nesne ögesi -duk/ -dük partisibiyle kurulmuş bir cümlemsi olabilmektedir:

Yollar üzre Mihrīnüñ her dem görür hāk olduğın(3.11), Varalum sahn-ı gülistānda temāşā idelüm/ Serv-i reftārını salınduğını dildāruñ(84.2),Baña itdüklerüñi bulasın īmānuñda(157.1)

-duk/ -dük partisibiyle kurulmuş cümlemsi, birleşik devrik fiil cümlesinin dolaylı tümleci olabilir:

Gördügine meyl ider dil/epsem olmaz nidem āh(94.6)

Divanda, -e istek ekinin -dık partisibi yerine kullanıla-

(1) DİZDAROĞLU Hikmet, age., s.196

rak özne görevli bir cümlemsi kurduğu devrik fiil cümlelerine de rastlıyoruz:

Dili yiter yaka efendicügüm/ Cānı yiter yaka efendicügüm(12.1)

Divanda,"-e istek eki", -an/ -en partisip eki yerine de kullanılmış, istek ekini alan sözcük, temel cümlenin ögesi olmuştur:

Hokka-i yākūt içre billah ol dür-dāneye/ Kim ola cān virmeye/bahre her kān imrenür(51.6)

Partisiplere dayalı girişik-birleşik cümleye yer veren kaynakları incelediğimizde, dil üzerinde çalışanların bir görüş birliğine varamadıklarını görüyoruz.Prof. Dr. Vecihe HATİBOĞLU'nun girişik cümle tanımından ve verdiği örneklerden, içinde partisip eki bulunan sözcüğün yer aldığı her cümleyi bir girişik cümle olarak kabul ettiğini anlıyoruz.(1)

Prof.Dr. M.Kaya BİLGEGİL,"girişik-birleşik cümlede, yan cümlecik, temel cümlenin öznesi, sözde öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci ve zarf tümleci ögelerinden biri veya bu ögelerden birinin tamamlayıcısı olur" demektedir.(2)

Hikmet DİZDAROĞLU ise, girişik cümlenin sınırlarını, diğerlerine göre biraz daha daraltır ve bizim de, partisip eki taşıyan her cümleyi girişik cümle olarak kabul etmeyişimize

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.154
(2) BİLGEGİL, M. Kaya, age., s.74-76.f

kaynaklık eden şu ayırıcı özellikleri verir; nedenlerini de ortaya koyar."Tümcemsiler, mutlaka yüklemle ilgilidirler. Bir tamlamada ya da öbekte yer alıp da yüklemle doğrudan bağıntısı bulunmayan ortaçlar, tek başlarına tümcemsi olamazlar."Sıfat görevindeki, yani bir sıfat tamlamasında tamlayan görevindeki partisipler cümlemsi kuramazlar.(Dolayısıyle partisiplerle kurulan girişik cümleye örnek olamazlar.) Tamlayan görevindeki partisip, ayrı bir sözcük gibi düşünülemez. Tamlama bir bütündür, ögelerini birbirinden ayıramayız. Ayrıca, sıfat tamlaması bir sözcük öbeği olduğundan, partisip eki almış sözcük, o sözcük öbeğinin son sözcüğü de değildir. Yan yargı taşımadıkları için, cümlemsi kurma şanslarını da yitirmişlerdir. Tamlamada asıl anlam tamlanandadır. Bu durumda sıfat işini gören partisipler, artık, fiilimsilik niteliğini taşıyamazlar. Yapıca partisiptirler, fakat anlamca ve görevce niteleme sıfatıdırlar. Bu nedenle bir başka sözcüğün niteleyeni görevindeki partisiplerin bir cümlede bulunması, o cümlenin girişik-birleşik cümle olmasını gerektirmez.(1)

Dil üzerinde çalışanların bu çelişkili görüşlerine yer verebileceğimiz divandan seçtiğimiz cümleleri aşağıda gösteriyoruz:

Çeşm-i pür-efsūn ile diller komaz bend itmedük(54.3), Suyı cüllāba benzer havzı vardur(82.39)

Bu cümleler, Vecihe HATİBOĞLU ve Kaya BİLGEGİL'e göre

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.198.3

içinde partisip eki almış sözcüklerin varlığı nedeniyle, partisiplerin kurduğu cümlemsiye dayalı girişik-birleşik cümle; Hikmet DİZDAROĞLU ve bize göre de, partisip eki almış sözcük, sıfat tamlamasının birinci ögesinde yer aldığı ve yan yargı taşımadığı için de cümlemsi kurma şanslarını yitirdikleri için girişik-birleşik cümle değillerdir.

c. Yan yargısı gerundiumlarla kurulan girişik cümle:

Gerundiumlarla kurulu bir cümlemsiye sahip birleşik cümleye, Tahsin BANGUOĞLU'nun Türkçenin Grameri adlı kitabında, "birleşik zarf-fiil cümlesi", Hikmet DİZDAROĞLU'nun Tümce Bilgisi kitabında "ulaçlı girişik cümle", Kaya BİLGEGİL'in Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında "yan cümleciğinin yüklemi bağ-fiil olan girişik-birleşik cümle" adıyla rastlıyoruz.(1) Vecihe HATİBOĞLU da girişik cümle başlığı altında ayni konuya değinmektedir.(2)

Mihrî Hatun Divanı'nda gerundiumla kurulan bir cümlemsiye sahip birleşik cümleyi incelerken, cümlemsiyi kuran gerundium ekine ve birleşik cümlenin düz veya devrik oluşuna göre bir sınıflandırma yaptık.

-up/ -üp gerundiumuyla kurulan cümlemsi, girişik-birleşik düz fiil cümlesinin zarf tümleci olur:

Süsenler <u>üstine yürüyüp</u> dil uzatdılar(31.2), <u>Cehd idüp</u>

---

(1) BANGUOĞLU, Tahsin, age., s.547-585/ DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.199/ BİLGEGİL, Kaya, age., s.80.4
(2) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.153

bu yolda cān vir/yohsa elden gitdi yār(44.1), Gözleri yaşın revānlar eyleyüp nālān ider(52.5), Yüzümüz sürüp eşigüñde mekānlar idelüm(191.6), Bāğ-ı hüsnüñde görüp dil bülbülinüñ nālesin/ ʿAndelībān sahn-ı gülşende zebānın bağladı(199.2)

-up/ -üp yapılı gerundiumla kurulu cümlemsi, girişik-birleşik devrik fiil cümlesinin de zarf tümleci olur:

Saldı beni kapulara bī-i ʿtibār idüp(10.4), Kellesin ortaya koyup öykünmiş la ʿlüñe(16.4), Vaslını ikrār idüp saldı beni sevdālara(65.3), Gamı deryāya salup hürrem olalum gemide(164.1), Gamuñdan haste olup dil kapuñda yasdanur taşı(205.1)

Girişik-birleşik düz fiil cümlesinde -alı/ -eli gerundiumuyla kurulmuş cümlemsi, temel cümlenin zarf tümleci olur:

Göreli zülfüñ şebinde yüzüñün envārını/ Çerh ser-gerdān olupdur/māh-ı tābān imrenür(51.2), Ben kemān ebrūların göreli kurbān olmışam(80.4), Teşebbüh ideli Mihrī hadüñe verd-i hamrāyı/ Çemende lālenüñ bağrın hasedden tolu kan buldum(106.5), Gavvās olalı ol sanemüñ ʿaşkı bahrına/ Bahr-i muhīte bakdum ü ʿummāndan el yudum(117.4), Cānā/ bu cihān içre güzellükde cemālüñ/ Meşhūr olalı Yūsuf-ı Ken ʿān unudıldı(192.2)

-alı/ -eli gerundiumuyla kurulmuş cümlemsi, girişik-birleşik devrik fiil cümlesinde de zarf tümleci olur:

Nev-civān itdi Züleyhā gibi Mihrī seni ʿaşk/ Kılalı lutf

ile yūsuf nazarın şāh saňa(6.7), Hayālüñ yazalı nakşını dil levhasına/ Gözedür kıble-nümā gibi gözüm leyl ü ne-hār(25.7), Göreli kūyüňda/cānum/sen güzeller şāhını/ Kalmadı Rıdvāna meylüm/geçmişem gılmāndan(133.5), Gitdi ʿaklum bilüm/ey şāh-ı cihān/sen gideli(206.1)

-alı/ -eli gerundiumu, Eski Türkçe'de "-mek için/ -mak için" anlamıyla kullanılarak, nedenlik bildiren zarf yapıyordu. Batı Türkçesi'nde ise "-den beri" anlamıyla bir devamlılık bildirmiştir. Bu nedenle, -alı/ -eli gerundiumunun sonunda kimi kez,"beri" edatını görmemiz mümkündür. İşin ilginç yanı, gerundium eki alan sözcük, fiil olarak işlem gördüğü halde, beri edatını alırken, adın alabileceği"-den" çıkma durum ekini alır ve kurallara aykırı davranır. Bunu, edatın, kendinden önceki sözcüğe, -den ekiyle bağlanması özelliğiyle açıklarız. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca'da "beri" edatı getirilmeden veya düşürülerek de ayni anlamda kullanılıyordu.(1)

-alı/ -eli + dan yapılı gerundiumla kurulmuş cümlemsi,girişik-birleşik düz veya devrik fiil cümlesinin zarf tümleci olur:

Göňlüm evi vīrānım maʿmūr itdi/ Hamdülillah hele ʿaşkuň olalıdan miʿmār(25.22), Mihrī düşeliden heves-i ʿaşkuňa/ yār/ Oldı rüsvāy-ı cihān/gitdi kamu gayret ü ʿār(25.24), Derdini derdine dermān ideliden dilberüñ/ Mihrīnüñ her

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.323

vechle derdine dermān imrenür(51.7).

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca döneminde,-alı/ -eli + -dan/ -den yapılı gerundiumun yapısındaki "ı" sesinin düşüme uğradığı görülür.(1) Bunun örneklerini Mihri Hatun Divanı'nda da görüyoruz:

Hicrüñle gözüm yaşı yağmur gibi yağaldan/ Başdan başa bu ʿālem çayır çemen olmışdur(29.2), Düşelden ʿaşkuñuñ sevdāsına/āh/ Neler oldı benüm başuma vākiʿ (73.4), Tācir-i ʿaşk olaldan şehr-i dilde her zemān/ Gayrılar sīm ile zer ben cān virürem bāclık(80.3), Cānumı benüm sevgüsi odlara yakaldan/ Āhum tütüni yerlere vü göklere toldı(183.4), Haddüñ görinelden gül-i handān unudıldı(192.1) Mahmūr gözüñ gülşen-i hüsnüñde görelden/ Her kūşede bu nergis-i mestān unudıldı(192.4)

Divandaki az sayıda girişik-birleşik cümlede, cümlemsiyi kuran gerundium, -alı/ -eli + -dan/ -den + beri yapısını göstermektedir:

Düşdi sahrāya yeler derd ile mecnūn göñül/ Olalıdan berü ol saçları leylā delüsi(182.2), Derdine düşelden beri baña olan oldı(183.3)

Tekrarlı kullanım yaygınlığına sahip -a/ -e gerundiumu, Mihrî Hatun Divanı'nda da ayni özelliği koruyarak cümlemsi kurmakta ve devrik girişik-birleşik fiil cümlesinin zarf tümlecini

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.323

kurmaktadır:

Āteş-i gamda kebāb oldı ciger döne döne/ Göklere çıkdı duhānumla şerer döne döne(143.1), Ten hayālüñle fener oldı/yanar döne döne(143.2), Şimdi gark itdi gözüm yaşı anı aka aka(158.2)

Divanda, -a/ -e gerundium eki, fiile eklenerek, tekrarlanmadan da kullanılmış ve yine kurduğu cümlemsi, temel cümlenin zarf tümleci olmuştur:

Göz göre gör beni nice odlara atdılar(31.1), Göz göre benüm başumı gavgalara saldı(183.1)

-icek gerundiumuyla kurulan cümlemsi de girişik-birleşik düz fiil cümlesinin zarf tümleci olmaktadır:

Sefīne-i dili gark idicek gözüm yaşı/ Habīb dāmenini ben kenāra beñzetdüm(120.4), Ey/gamze cigerden gidicek cān bile gitmiş(159.5), Mihrī şevk-i 'aşkuñ içre leblerüñ yād idicek/ Bu şīrīn güftārı şekkerler dükkānın bağladı(199.7)

Bu gerundiumun cümlemsi kuruşunu, girişik-birleşik devrik fiil cümlesinde de görüyoruz:

Hayātum gider/ey dost/yüzüñ görmeyicek(25.6), Gül gibi güler göñül gūşa sadāsı iricek(85.4), Yüzümüz sürdük kadem basduğı yire göricek(85.5), Hamdülillah ki müjeñ tīri cigerden geçicek/ Hele peykānları kaldı dile yeter belegi(207.2)

Girişik-birleşik düz fiil cümlesinde zarf tümleci olan cümlemsi, -ınca/ -ince gerundiumuyla da kurulmuş olabilir:

Bahār faslı irince hazānı hoş görelüm(115.1), Sen gonçe-dehen gül gibi yüzüme gülince/ Cān bülbüli bu hār-ı cefādan öleyazdı(203.2)

Divandaki girişik-birleşik devrik fiil cümlelerinde de ayni gerundium, zarf tümleci görevindeki cümlemsiyi kurmaktadır:

İñlerüm ta subh olınca/nālem işitmez habīb(105.2), Cānumuz halka erişince bu olsun sözümüz(191.10), Gözümi açup yumınca oldı çeşmümden nihān(194.4)

Divandaki bir girişik-birleşik cümlede de, çün edatının -up gerundiumuyla birlikte kullanıldığında -ınca/ -ince gerundiumunun yerine geçerek, cümlemsi kurduğu görülmektedir:

Bir nefes Mihrī varur kūyuñda seyrān itmege/ Tīz kaçar çün seg rakībüñ işidüp āvāzını(213.5)

Divandaki kimi cümlelerin yapısında da dilek-şart çekimli bir fiil ve çün edatı bulunuyor,"çün + ...sa" yapısı -ınca/ -ince gerundiumunun yerine kullanılıyordu:

Çün hokka dehānuñ sanemā kılsa tebessüm/ Rūşen görinür lü'lü' vü mercānlar içinde(165.4), Tīg-ı kahrile deler çün şerhā şerhā sīnemi/ Bir nazar kılsa gözi uciyle cānān kimseye(174.3)

Yukarıdaki cümlelerde, çün + ...sa yapısının -ınca/ -ince gerundiumu yerine kullanıldığı konusunda karar verişimiz,"çün" sebep bildiren bağlama edatının bağlayıcılık görevi üstlenmeyi-

şinden kaynaklanmaktadır.

-ı/ -u gerundium ekine dayalı cümlemsinin, divandaki girişik-birleşik düz fiil cümlesinde, kimi zaman tekrarlanarak, kimi zaman da tekrarlanmadan zarf tümleci görevini üstlendiğini görüyoruz:

Allah/aldayı aldayı şikār eyleyelüm(129.3), Gam hānelerinde yine ben ağlayu kaldum(181.2)

-ü gerundium eki, di- fiiline eklenerek -erek gerundimunun yerine kullanılmakta, temel cümlenin yüklemine sorulan "nasıl" sorusuna cevap vererek zarf tümleci olmaktadır:

Öldürmege götürdi diyü müdde'īyi yār/ Çeşmiyle gamzesi baña birden göz etdiler(31.5), Bühtānlar eylemiş bize ra'nā diyü rakīb(53.2)

-uban/ -üben gerundiumuyla kurulmuş cümlemsi, girişik-birleşik düz fiil cümlesinin zarf tümleci olur:

Sīnemüz def kıluban kāmetümüz çeng idelüm(84.4), Rīsmān-ı zülfüñde bir gün/dost/gamzeñ tīgına/ Düşüben cān vireyin/gör 'āşıkuñ cān-bāzını(213.4)

Girişik-birleşik devrik fiil cümlesinde de zarf tümleci ögesi -üben gerundiumuyla kurulmuş bir cümlemsi olabilir:

Virüben 'akl u dil aldum gussa-i yārı satun(213.2)

Divandaki kimi girişik-birleşik düz fiil cümlelerinde de, -madan/ -meden gerundium ekine dayalı cümlemsi, zarf tümle-

ci göreviyle yer almaktadır:

Ecel irişmeden beni derhemler öldürür(50.4), Ruhları nat'ında şeh-mat olmadan cān oynaram(80.2)

Ayni yapıdaki cümlemsiye, yine zarf tümleci göreviyle, devrik girişik-birleşik fiil cümlesinde de rastlıyıruz:

İdegör Ka'be tavāfın itmeden haccāclık(79.4), Görmeden bir dahi yārān yüzini/āh/eger/ Erişe bir gün ecel desti girībānumuza(172.4), Almadan bir berg-i gül erdi hattuñ āh(199.6)

-madan/ -meden gerundiumu, yapısındaki -den çıkma durum ekinin tarihsel gelişimine bağlı kalarak -dın/ -din biçiminde kullanıldığında -madın/ -medin şeklinde karşımıza çıkar. Divanda, -madan/ -meden kullanımının yanısıra, gerundiumun -madın/ -medin biçimiyle, cümlenin zarf tümleci olan cümlemsiyi kurduğu da görülüyor:

Cellād çeşmi cānuma kasd etmedin henüz/ Derdlü yürege gamzesinüñ hançeri geçer(41.4), Bir gonçe kim açılmadın anuñ bite hārı(43.4)

-ken gerundiumuyla kurulmuş cümlemsi, girişik-birleşik düz fiil cümlesinde, temel cümlenin zarf tümlecidir:

Gülsitānında iken ol gonçenüñ feryād kıl(44.4), 'Ömr vefā ideriken cihānı hoş görelüm(115.1), Beni āzāde iken 'aşka giriftār itdüñ(124.6)

Girişik-birleşik devrik fiil cümlesinin zarf tümleci

-ken gerundiumuyla kurulmuş bir cümlemsidir:

Biñ yerde dilüm delmiş iken gamzesi tīri/ Çeşmi de ura sīneme hançer/ne kolaysuz(56.3), Terk itdüñ etmezem deriken mübtelānı/āh(89.2), Vaslı eglerken beni dil-dārumuñ her rūz ü şeb/ Şimdi gör hālüm/hayāl-i rūy-ı yār egler beni(197.3), Geçerken bende oldı dil/habībüm/āsitānuñda(205.3)

Divanda, -dık partisip ekiyle, -çe eşitlik ekinin birleşmesinden oluşmuş -dıkça gerundiumunun eklendiği sözcük, temel cümlenin zarf tümleci olmakta ve yüklemi, devamlılık,israr anlamlarıyla tamamlamaktadır.

-dukça gerundium ekiyle kurulan cümlemsi, düz girişik-birleşik fiil cümlesinin zarf tümlecidir:

Çeşmi hışm itdükçe/cānā/gamzesi hançer çeker(12.4), Lebleruñ sündükçe/cānā/ağzuma şekker yağar(18.3), Yaşumı gördükçe her āb-ı revānlar çağlar(22.3), Gördükçe bini yüz çevirür/merhabāsı yok(78.2)

Devrik girişik-birleşik cümlede de -dukça gerundiumuyla kurulmuş cümlemsi, zarf tümlecidir:

Her seher sabā bāğ-ı cihānda dilberüñ/ Zülfine urdukça şāne misk ider efşān aña(3.6), Nālem işitdükçe ditrer berg/ārām eylemez(22.3), Tutuşur şem'üñ zebānı micmerüñ göynür özi/ Yanduğın gördükçe ruhsāruña ben pervānenüñ (90.3), Cārūb olur kirpiklerüm bāzāra gitdükçe habīb(93.3) Hürrem olsun her kadem basdukça sahrālar size(169.2)

Divanda, dık + ça yapılı gerundiumun, partisip ve eşitlik eki arasına bir 3.tekil iyelik eki girerek, -dığınca biçimiyle karşımıza çıktığını, yüklemi de zaman açısından etkilediğini görüyoruz. -dığınca ekini alan sözcük, temel cümlenin zarf tümleci olup, cümlemsi kurmaktadır.

-dığınca gerundium ekine dayalı cümlemsi, girişik-birleşik düz fiil cümlesinin zarf tümleci olur:

Gördüğince yüz çevirür/yüzüme bakmaz habīb(7.1), Bāğ-ı hüsnüñde sabā depretdüğince zülfüñi/ Gonçeler handān olup zülfüñe reyhān imrenür(51.4)

Ayni yapıdaki gerundiumla kurulan cümlemsi, devrik girişik-birleşik fiil cümlesinin de zarf tümleci olur:

Deprendüğince kuvvet virür cāna leblerüñ(31.7), Varduğınca o bizüm diş biledi kanumuza(172.2)

Kimi zaman da, -dığınca yapılı gerundiumda, -dık partisip ekiyle, eşitlik eki arasına giren, 3.tekil iyelik ekinin dışında, iyelik ekinin diğer kişileridir:

Geldüğüñce güldürürsin gül gibi dil bülbülin/ Gitdüğüñce lāle-veş bağrumda korsun dağlar(22.5), Leblerüñi gördügümce/dūstum/cān imrenür(51.1)

-dık partisip eki, bulunma durum eki -da ile birlikte kullanıldığında, yüklemdeki hareketi zaman açısından etkileyerek zarf tümleci kurar. Böylece, partisip ekinin bu birleşik kullanımla, gerundium ekinin fonksiyonunu üstlendiğini görürüz.

-duk + da yapılı gerundiumun kurduğu cümlemsiye dayalı girişik-birleşik fiil cümlesinin divanda çok az kullanıldığını görüyoruz:

Ol sanem yazdukda ʿuşşākın vefā mektubına/ Ben siyeh-kārı dahi merkūm olaydum kāşki(196.4)

Mihri Hatun Divanı'ndaki, gerundiumlara dayalı bir cümlemsiye sahip girişik-birleşik fiil cümlelerini incelediğimizde, onların bir takım özelliklere sahip olduklarını gördük. Bunları, maddeler halinde, örnekleyerek sunmakta yarar görüyoruz:

1- Bir girişik-birleşik cümlede, ayni yapıdaki gerundiumların sayısı birden fazla olamaz. Ancak, ortak yüklemli girişik-birleşik cümlelerde, ayni yapıdaki gerundiumların ayrı ayrı cümlemsi kurduklarını ve temel cümlenin yüklemini, kimi zaman da yüklemle birlikte başka ögeleri de ortak kullandıklarını görürüz.(1)

Gelmişem yüz sürüyüp toğrı kılup rāh saña(5.1), Cān şemʿasına yanduğumı dūstlar görüp/ Dil micmeriyile göyünüp bile tütdiler(46.6), Yaşum ırmağı kenārın tolanup her demde Salınup seyr idelüm nāle vü efgānlarile(156.4)

Bu konuda biz, dilimizin tekrarlardan hoşlanmayan bir yapıya sahip olduğunu hatırlatarak, ayni yapıdaki gerundiumların birden fazlasının bir cümlede, bir arada bulunmasının doğru ol-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.201/Uyarı 1

madığı kanısındayız. Yukarıdaki örneklerde geçerliliği sınandığı zaman görüleceği üzere, gerundiumlardan, yüklemin anlam bakımından daha muhtaç olanının -ıp yapısını koruması, diğerlerinin, -ınca/ -arak gerundiumlarıyla yer değiştirmesi, hoşlanılmayan bu tekrarı ortadan kaldıracaktır. Örnek cümleler divan nazmına ait olduğu için şairin de vezin ve kafiye zorlamasıyla bu kullanıma yer verdiğini düşünmek de gerekir (rāh kılup/ rāh kılarak, görüp/görünce, tolanup/ tolanarak).

2- Gerundiuma dayalı cümlemsiye yer veren girişik-birleşik cümlelerde, ayrı yapıda birden fazla gerundium bulunabilmektedir. Bunların son ek olarak yer aldığı sözcük veya sözcük öbeklerinin her biri,temel cümlenin yüklemini farklı yönlerden etkilemekte ve her biri ayrı ayrı temel cümlenin zarf tümleci olmaktadırlar.

Hāk ider gayret odı dil-i miskīni yakup/ Bile yanuñda rakīb olalı hem-rāh saña(6.5), Buyurmış iken asmağa ol yār rakībi/ Asılmadan it üzile urgan/ne kolaysuz(57.5), Düşeli şevk-i hayāli lebinüñ/Mihrī/dile/ Āteş-i gamda kebāb oldı ciger döne döne(143.6), Biñ 'azābile geçince bir nefes/cānā/ yine/ Cānı teslīm eyleyüp merhūm olaydum kāşki(196.7)

3- Bir cümlede, varlığını gördüğümüz gerundium, her zaman cümlemsi kuramaz. Başka bir cümlemsinin kendi içindeki zarf tümleci olur.Öbek halindeki bir ögenin son sözcüğünde bulunmayan gerundium eki, cümlemsi kuramaz.(1)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.201/ Uyarı 2

<u>Cānāna cān virüp gamla olduğum helāk</u>/ Dāğ-ı dilümle yazuñ anı taşum üstine(155.4)

Yukarıdaki cümlede cümlemsiyi kuran, -üp gerundiumu değil, -duk partisibidir. Çünkü, -üp gerundiumunu alan sözcük, -duk partisibinin, en son sözcüğünde yer aldığı nesne ögesinin kendi içindeki zarf tümlecidir. Bu nedenle cümle, yan yargısı gerundiumla kurulan girişik-birleşik cümle değil, yan yargısı partisiplerden kurulan girişik-birleşik cümledir.

Göñlüm alalı ol baña itdüklerini/vāh/ Dostlar işidüp ağladı/düşmen katı güldi(183.5)

Bu cümlenin de, yan yargısı gerundiumla kurulan girişik-birleşik cümle olmasının nedeni, -alı gerundiumunun varlığı değil, temel cümlenin zarf tümlecinin en son sözcüğünde yer alan -üp gerundiumunun varlığıdır.

Prof.Dr. M.Kaya BİLGEGİL,"girişik-birleşik cümlede, yüklemi fiilimsilerden meydana gelmiş yan cümlecik, ögelerden biri, veya bu ögelerden birinin tamamlayıcısı olur; yan cümleciğin yüklemi temel cümlenin veya kendinden sonra gelen başka bir cümleciğin zarf tümleci olur (1) diyerek, yan yargısı gerundiumlara dayalı girişik-birleşik cümleye daha geniş bir açıdan bakmaktadır. Oysa, gerundium yüklemle doğrudan ilişki kurmamışsa, fiil adları ve partisiplerde olduğu gibi, bir tamlamada tamlanan, bir

---

(1) BİLGEGİL, M. Kaya, age., s.74/80

öbekte bitim sözcüğü değilse, cümlemsi kuramaz(1)

4-Gerundiuma dayalı cümlemsiye sahip bir girişik-birleşik cümlede, değişik yapıda birden fazla gerundium bulunduğunda, cümlede de o sayıda zarf tümleci görevinde cümlemsinin var olduğu söylenemez. Aşağıdaki cümlede görüldüğü gibi, yalnızca biri, temel cümlenin zarf tümleci öbeğinin son sözcüğü olduğu için cümlemsi kurar; diğeri ise, zarf tümleci öbeğinin kendi içindeki zarf tümleci olur:

Yalvarup biñ ʿözr ile cānum didükçe ben saña/ Hışmla yüzüñ çevirürdüñ hemān benden yaña(210/21/22)

Yukarıdaki cümle, -up gerundiumu nedeniyle değil, -dükçe gerundiumu nedeniyle girişik-birleşik cümledir.

5- -up gerundiumunun belirsiz geçmiş zaman yerine kullanılıp yüklem olduğu cümleler, cümlemsi, yancümle ve içcümle taşımadıkları sürece birleşik cümle değil, yalın cümledirler:

Çerh ser-gerdān olupdur māh-ı tābān imrenür(51.2), Enīsüm gam olupdur gussa hāne(168.2)

İncelememizin bu bölümünde de, genel olarak girişik-birleşik(fiil adlarına, partisiplere, gerundiumlara dayalı cümlemsileri olan) cümlelerde saptadığımız özellikleri maddeledik. Örnekleriyle sunuyoruz:

1-Girişik-birleşik cümlede, cümlemsi görevinde fiilimsi

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.201/ Uyarı 2

(fiil adı, partisip, gerundium) türlerinin ikisi, ya da hepsi, temel cümlenin bir ögesi olmak şartıyla bulunabilirler:(1)

Var itdügüñe soñra peşīmān olasın/ Gül yüzüñ dā'iresini tutıcak bir gün hār(25.26), Yakanı çāk idüp it gördügüñe derdile āh(49.9), Şem' gibi yanduğum hicrüñde görüp ehl-i 'aşk/ Cān virür pervāne-veş almağa nārumdan benüm (105.4), Hūbken eyle vefā yoluña cānlar virene(118.6), Haddüñi görüp korkaram āh itmege/cānā(203.3)

2- Kimi girişik-birleşik fiil cümlelerinde birden fazla değişik türde fiilimsi(fiil adı, partisip, gerundium) bulunduğu halde, bunların hepsi cümlemsi kuramazlar. Biri veya diğerleri, başka bir fiilimsinin kurduğu cümlemsinin iç ögeleri olur. Bu tip cümlelerde, birden çok cümlemsi bulunmadığına dikkat çekmek isterken, cümle türü belirlenmesinin,ögenin en sonundaki sözcüğün fiilimsi türüne göre yapılacağını belirtmek isteriz.

Seveni kendileri sevmege iderler 'ār(49.6), Gitdükçe her dem ol sanem sīnem nişānın atmağa/ Yüzüm sürerem izine ta okı meydānına dek(93.5)

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.203.2

2- İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE

Bu birleşik cümle türüne, değişik kaynaklarda farklı adlarla rastlıyoruz. Prof.Dr. Muharrem ERGİN, iç içe birleşik cümle olarak adlandırdığı bu cümleyi, asıl ve yardımcı cümleler ve onların ilişkileri açısından düşünüldüğünde şartlı ve ki'li birleşik cümlelerden farklı bulur. Bu nedenle de tam, normal bir birleşik cümle sayılamayacağı üzerinde durur.Bunun yanısıra O'na göre iç içe birleşik cümlede, iki cümle birbirine tek bir cümle kurar biçimde bağlanırlar. Yani bu cümle, arka arkaya gelen iki ayrı cümleden farklıdır. Çünkü, cümlede, cümle unsuru veya bir isim unsuru olarak kullanılan cümle, yardımcı cümle, bir unsuru cümle olan cümle ise asıl cümle durumundadır. Onun için, iç içe cümleyi de bir başka birleşik cümle türü olarak kabul etmek gerekir demektedir.(1)

Prof.Dr. Vecihe HATİBOĞLU, tümcenin ad oluşu ve içtümce başlığı altında yer verdiği bu konuya girerken, içtümceyi "bir tümce içinde ad gibi kullanılan bir başka tümce" biçiminde tanımlıyor.(2)

Hikmet DİZDAROĞLU, kaynaşık cümle olarak adlandırdığı bu cümleyi "yan yargısı içtümceye dayalı bileşik tümce" biçiminde tanımlar."Kaynaşık cümlelerde yan yargıyı taşıyan ad ya da eylem tümceleri tek bir sözcük sayılırlar, bu nedenle de bağımsız yargılı tümce kurmayarak temel tümcenin bir ögesi olurlar"(3)

---

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.384
(2) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.152
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.205

diyerek diğer araştırmacılarla birleşir.

Bu cümle türünde, temel cümlenin yüklemi genellikle "de-" fiilidir. Bunun dışında bir cümleyi kendilerine cümle ögesi olarak alan fiiller, özellikle, bil-, gör-, görün-, say-, sayıl-, san-, zannet-, addet-, hisset-, farz et-, duy-, işit-, um- gibi duygu fiilleridir.(1)

Mihri Hatun Divanı'ndaki iç içe birleşik cümleyi, içcümlenin ad ya da fiil cümlesinden oluşmasına göre sınıflandırırken, temel cümlenin yüklemine göre de gruplandırdık.

a. İçcümlesi fiil cümlesine dayanan iç içe birleşik cümle:

Divanda yer alan içcümlesi nesne görevinde bir fiil cümlesi olan kimi düz iç içe birleşik cümlelerde, temel cümlenin yüklemi de- fiiline dayanmaktadır:

Bī-mihri /Mihrī/sevme didüm/pend tutmaduñ(31.8), Zülfüñe tolaşdı dil mürgi didüm/dilber didi(103.3), Yoluña tuhfe getürdüm/begüm/bu cānı didüm(116.4), Leblerüm sırrın dehānından çıkarmasun dimiş(137.4), Göñlin aldum āl ile dirdüñ/hoş inkār eyledüñ(198.4)

Bu özelliği taşıyan cümlede, temel cümlenin yüklemi san- fiili de olabilir:

Ey dost/seni yār-ı vefā-dār ola sandum(102.1)

İçcümlesi nesne görevinde bir fiil cümlesine dayalı kimi

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.384

devrik iç içe birleşik cümlelerin temel cümlesinin yüklemi, yalın ya da birleşik zaman çekimine girmiş de- fiilidir:

Öldürürdüm dirimiş zülfüñe çeşmüñ beni/yār(15.2), Didüm rakībi dāra ʿaceb asdılar mı ola(31.6), Didi dilber hüsnümüñ hayrānı ol/didüm be-ser(39.1), Rahm idem bir gün demiş bī-çāre Mihrīye habīb(138.5)

Aşağıdaki devrik iç içe birleşik cümlelerde temel cümlenin yüklemi gör- fiilinin çekimli biçimi olurken, nesne görevindeki içcümleler sorulu fiil cümleleridir:

Gör nice sihr itdi āhir bu iki cādū saña(4.4), Niçe nakş itdi gör ol nakkāş sunʿından yine(55.2), Gör niçe derde esīr olduñ/ey bī-çāre başum(119.1), Ne cefā eyledi gör çerh bizüm devrānumuza(172.1)

Nesne görevindeki içcümlesi fiil cümlesine dayanan devrik iç içe birleşik cümlenin temel cümlesinde yüklem olarak san- fiilini de görüyoruz:

Sandum sehāb içinde meh-i āsümān yatur(48.1), Gökyüzinde sandum uçardı hümā pervāz ile(153.5)

Divandaki, icçümlesi nesne görevinde bir fiil cümlesine dayanan kimi iç içe birleşik cümlelerin yüklemi, dile- fiilinin geniş zaman 1.tekil kişi çekimindedir:

Dilerem ʿarz kılam hālümi/ey şāh/saña(5.1), Sözüme uymaduñ/ey asılası dil/ dilerem/ Ser-i zülfüñe anuñ āhiri ber-dār olasın(124.4)

Devrik iç içe birleşik cümlenin yüklemi, bil- ve um- fiillerinin çekimli biçimleri de olabilmektedir:

Tāk-ı ebrūñsuz sücūd itmez <u>bilürsin</u> ehl-i ʿaşk(100.5),

Ben <u>umardum</u> gele bir zülf-i perīşān bu gice(148.1)

b. İçcümlesi ad cümlesine dayanan iç içe birleşik cümle:

Divanda, içcümlesi nesne görevinde bir ad cümlesi olan düz iç içe birleşik cümlelerde, temel cümlenin yüklemi de- fiiline dayanmakla birlikte, bil- fiilinin çekimli biçimlerinden de oluşabilmektedir:

Belā-keş bülbülem <u>bildi</u>/figānumdan safā buldı(14.3),

Rīsmān-ı zülfüñle niçün bağlıdur boynum <u>didüm</u>(33.3), Yoğidi dinüñ <u>bilürdüm</u>/şimdi gitmiş āyīnüñ(210.19)

Divanda içcümlesi nesne görevinde kullanılan bir ad cümlesi olan devrik iç içe birleşik cümlelerde, temel cümlenin yüklemi genelde de- fiiline; bunun dışında da san-, gör-, ve bil- fiillerine dayanmaktadır:

Gussasın dilde görüp sordı hayāli/ben <u>didüm</u>/ Hayli müddetdür derūnumda bu mihmān gizlüdür(42.8), Vefālu gerçi güzel çok <u>denürdi</u> devrānda(49.7), Baña rahm itse gerek yār <u>didüm</u> ağyāra(118.7)

<u>San</u> cinān gülşenidür/gülleri turmaz açılur(35.1), <u>Sanasın</u> tāvūsdur/gülşende cevlānın sürür(36.3), Tarāf-ı kūyı <u>san</u> huld-ı berīndür(82.16)

Dīvāneye <u>bilürsin</u> lāzımdurur selāsil(98.8), <u>Bildüm</u> anuñ meyli var benden yaña şimden gerü(141.3)

Temel cümlesinin yüklemi gör- fiilinin çekimli biçimlerine dayalı olan devrik iç içe birleşik cümlelerin içcümleleri sorulu ad cümlelerine dayanmaktadır:

Küfr-i zülfinde <u>gör</u> anuñ niçe Īmān gizlüdür(42.3), Yar neler vardur içinde <u>göre</u> derdlü yüregi(207.1)

c.Açıklamalı Sıralı Cümle'lerin devrik iç içe birleşik cümle oluşları:

"Bir bağlaca dayalı açıklamalı sıralı cümleler de devrik kaynaşık(iç içe birleşik) tümce niteliğindedir. Açıklamalı sıralı tümcelerde, birinci tümcenin sonuna ki bağlacı da gelebilir.(1)

Mihri Hatun Divanı'nda ki bağlacını, de-fiilinin çekimli biçimlerinin sonunda kullanılırken görüyoruz. Bu cümlelerde, ikinci cümleler, birinci cümlenin açıklaması niteliğini taşımaktadırlar. Yine, iç içe birleşik cümlenin özelliği olan, içcümlenin nesne olma özelliği geçerlidir. Temel cümlenin yüklemi olan de- fiili, ki bağlacını alarak, cümlenin en sonunda bulunmama özelliğini taşır. Bu nedenle, bu cümlelere devrik iç içe cümle denmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Ser-te-ser dil mülkini <u>dedüm ki</u> āhir bu tutar(54.2), <u>Didi kim</u> ben görürem günde senüñ gibi hezār(55.8), <u>Dersin ki</u> kanı bülbül ya nev-bahār gül(99.7), <u>Dir ki</u> Mihrī gibi sen dahi siyeh-kār olasın(124.9), Bugün bir gonçe-fem gördüm/

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.207/Uyarı 2, s.241/1

didüm kim hey ne cāndur bu(139.1), Didüm kim bir elif gibi bu cān içre nihāndur bu(139.3)

Birleşik cümledeki cümlemsi ve yancümle sayısı birden çok olabilir ama, içcümle bir tanedir.(1) İçcümle yapısı içinde birden fazla cümle olsa bile bu, topluca temel cümlenin bir ögesi -genellikle nesnesi- olduğundan, tek bir içcümle gibi işlem görür.

İç içe birleşik cümlenin içcümlesi, birbirine bağlaçla bağlanmış iki fiil cümlesinden oluşabilir. İçcümle, topluca temel cümlenin nesnesi görevindedir:

Sandum sehāba girdi veyāhūd tutıldı gün(71.2), Her geh yārumdan ayırur beni yā-Rab/dilerem/ ʿÖmri az olsun vü dünyāda dükensün kepegi(207.5)

İç içe birleşik cümlenin içcümlesi, bağımsız sıralı cümlelerden oluşabilir. İçcümle, topluca, temel cümlenin nesnesi görevindedir:

Didi dilber vaslıdur anuñ devāsı özgedür(32.7), Āşikāre būse cerr itdüm lebinden/didi yār/ ʿĀrif ol ʿārif katında lutf ü ihsān gizlüdür(42.9), Didi miskīn sen misin zülfüm giriftārı hemān/ Nice cānlar boynı bağlıdur kemendümden benüm(103.4), Didiler bu rūh-ı zībāyı sorma özge cāndur bu(139.1)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.192/5

Yüklemi de- fiiline dayalı her cümle, iç içe birleşik cümle olarak değerlendirilemez. Çünkü, bu cümlelerde, temel cümlenin bir ögesi -genellikle nesnesi- görevinde bir içcümle yoktur; de- fiili "cevap ver, söyle" anlamında kullanılmaktadır:

Sensüzin di imdi nice eyleye cān tende karār(25.6), Hey

Kime kaldı di bu güzellik saña kala(187.4)

3- ŞARTLI BİRLEŞİK FİİL CÜMLESİ

Prof.Dr. Vecihe HATİBOĞLU yapı bakımından cümle türlerini incelerken temel cümle ve yancümle kavramları üzerinde durmuş, şartlı birleşik cümle yapısına girmemiş, fakat, bir dilekli yancümle ile bir koşullu yancümlenin tanımını verdikten sonra, bu yapıların birleşik cümlelerde bulunduğu üzerinde durmuştur. O'na göre dilekli yancümle, dilek kipiyle kurularak temel cümleye bağlanır; dilek, istek bildirir. Koşullu yancümle ise koşul birleşik eylemiyle kurulur ve temel cümledeki anlamı, koşullu olarak tamamlar.(1)

Prof.Dr. Muharrem ERGİN, şartlı birleşik cümleyi, Türkçe'nin asli birleşik cümlesi olarak kabul eder."Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli birhareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümle yapamaz. Ancak, istek ve temenni ifade ettiği zaman bitimli bir hareket gösterir. Bunda da, bir kısalma ve klişe-

---

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.145-146-148-149

leşmiş bir ifade vardır. İşte şart kipinin bu durumu, onun yaptığı cümlelerin müstakil olmasına imkan vermemekte ve onları asıl cümleleri tamamlayan yardımcı cümleler haline sokmaktadır." der.(1)

Prof.Dr. Kaya BİLGEGİL ise "şart cümlesinde, şart anlamını yan cümlecik taşır ama, temel cümleyi tamamlamakla değil, sınırlandırmakla görevlidir" diyerek dikkati bu konuya çeker. "Temel cümledeki kavramın vukuu, yan cümlecikteki kavramın vukuuna bağlıdır" der.(2)

Hikmet DİZDAROĞLU'nun Tümce Bilgisi kitabında şartlı birleşik cümle şu özellikleriyle tanıtılıyor: "Bu tümce türünde, asıl yargıyı taşıyan bir temel tümce ile bir yantümce bulunur. Yantümce, dilek ya da koşul kipinden oluşur. Koşul tümcesi bir eylemin yapılıp yapılmayacağını bir başka eylemin oluşuna bağlı kılar. Koşullu yantümcenin belirttiği durum gerçekleşirse asıl eylem yapılabilir. Dilek ve istek bildiren -sa/ -se ekini alan eylemler, tümcenin sonunda bulundukları zaman kesin bir yargı oluşturmazlar, anlamca dilek tümcesi sayılırlar, kurdukları bağımsız tümce dilekli kesik tümcedir.(3)

Şartlı birleşik cümle konusunda bilgi veren kaynakları birleştirici bir yaklaşımla Mihri Hatun Divanı'ndaki cümleleri incelerken, yancümlenin yapısına göre bir sınıflandırma yaptık.

---

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.382/702
(2) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.86/2
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.209

a. Yancümlesi dilek-şart çekimine girmiş bir fiille kurulmuş şartlı birleşik cümle:

Yancümlesi, fiil kökü, fiil tabanı + -sa/ -se yapısıyla oluşan şartlı birleşik cümle, düz fiil cümlesi olabilir. Bağımsız yargı taşımayan yancümle, zaman yancümlesidir:

'Īd-i vasl irse kaçan her kişi kurbānın sürür(36.2), Hasretinden ağlasam işbu cihānı su tutar(54.4), Her kimi görse anuñ gül gibi yüzine güler(86.9)

Bu özelliği taşıyan cümlelerde yancümle, sebep yardımcı cümlesi olarak da görev yapabilir:

Hakkā kad ü haddünüñ kim olsa hevāsında/ Tābūt aña serv olup gülden kefen olmışdur(29.6)

-sa/ -se ekini almış fiillere bağlı sözcükler, devrik şartlı birleşik cümlenin yancümlesidir. Zaman anlamıyla, temel cümlenin zarf tümleci olurlar:

Atsa gamzeñ tīrini cān pūtasına kaşlaruñ/ Gösterür dil dahi/cānā/cevher-i peykān aña(3.4), Firkatüñden iñlesem ditrer zemīn ü āsümān(54.4)

Devrik şartlı birleşik cümlenin yancümlesi, şart anlamıyla, temel cümlenin zarf tümleci olur:

Līk kılsañ bir nazar hüsni bağışlar cāna cān(8.13), Görse Hārūtile Mārūtı geçerdi anlara bend(16.2), Yakmasa gam zulmetinde kalmış idüm ta ebed/ Ruhları nārı hayāli hāne-i dilde çerāğ(75.4), Kıssa-i Mecnūn ile Leylīyi bilürdüñ yakīn/ Hāline baksañ/habībüm/bu dil-i dīvānenüñ(90.1)

Ta görse hased ide anuñ nakşına Mānī(193,19), Dünye vü ʿukbāda bu ʿizzet yeterdi Mihrīye/ Girse bir kez destine anuñ habībi dāmeni(209.5)

Devrik, şartlı birleşik cümlenin yancümlesi, temel cümlenin yüklemindeki hareketin sebebini göstererek, sebep yancümlesi de kurar:

Yüzüñi görmese çıksun niderem iki gözüm(158.5), Ki güneş görse yüzin gire sehābe eline(177.1), Zinde ola ʿaşkuñ şehīdi haşre dek İlyās-veş/ Būyı zülfüñden sabā iltse nesīm-i ʿĪsevī(201.3)

b. Yancümlesi dilek-şart kipinin birleşik zamanlarıyla kurulmuş şartlı birleşik cümle:

-sa/ -se kip ekiyle çekime girmiş fiil, yalnızca hikaye ve rivayet biçiminde birleşik zamanlı çekime girebilir; şartlı birleşik zamanı yoktur.(1)

Divanda, yancümlesi dilek-şartın hikayesi (-sa, -se + -dı -di, -du, -dü) çekimine girmiş fiille kurulan tek bir şartlı birleşik cümle vardı. Bu cümlede, yancümlenin, temel cümlenin zarf tümleci olduğunu görüyoruz:

Beni bir tīrile öldürmişdi gamzeñ/ Arada çeşmüñ olmasaydı māniʿ (73.3)

İstek kipinin hikayesi de şart anlamı taşır.(2) Divanda

(1)ERGİN, Muharrem, age., s.308/538, DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.211

(2)DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.213/Uyarı 3

yancümlesi isteğin hikayesi çekimine girmiş fiille kurulan şartlı birleşik cümleye de rastlıyoruz:

Hevā-yı la'l-i şīrīnüñ içün cān virdügüm Ferhād/ Göreydi/dūstum/her dem edeydi ahsend ü şābāşı(205.4)

c. Yancümlesi şart birleşik zamanıyla kurulmuş şartlı birleşik cümle:

Fiilerin dilek-şart çekimi hariç, diğer kip çekimlerine girmiş biçimlerinin, ek-fiilin şart çekimiyle bir daha çekime uğratılmaları sonucunda elde edilen birleşik zaman çekimli fiil, temel cümlenin yüklemi olmadığı zaman, yancümle kurar.

Zarf tümleci görevindeki yancümlesi geniş zamanın şartı ile kurulan şartlı birleşik cümle, düz cümle kuruluşunda olabilir:

Cemālüñi görüp gayra nazar eylerisem/ Dūstum/tīr-i müjeñle iki gözümi çıkar(25.5), İşüñ altun etmek isterseñ yüzüñ zer eylegil(32.5), Kılmak dileriseñ dil-i vīrāneyi ma'mūr/ Gel göñlümüzi yap katı vīrānelerüz biz(63.8)

Geniş zamanın şartıyla kurulmuş bir yancümleye sahip şartlı birleşik cümle, devrik cümle kuruluşunda da olabilir:

Kim okursa defter-i dīvānumuz bulsun ferah(13.5), Öldüriser āhir gam-ı hicrān seni/Mihrī/ Yār etmezise derdüñe dermān/ne kolaysuz(57.6), Döndürürsem yüz yüzüñden kıbleden dönsün yüzüm(110.7)

Belirli geçmiş zamanın şartı çekimine girmiş bir fiil,

zarf tümleci görevinde bir yancümle kurduğunda, böyle bir yancümle taşıyan şartlı birleşik cümle, düz veya devrik cümle kuruluşunda olabilir. Örneklerde de görüleceği üzere, belirli geçmiş zamanın şart çekiminde kişi eki ek-fiile değil, birinci fiile eklenmektedir.

Zāhidā/döndüñise ger yārdan sen nār içün/ Yanayın ol nāra ben/ol yārdan ben dönmezem(104.4), Bizden olduñsa rakībüñ sözile bīzār/hey/ Gücile gökçeklik olmaz/neyleyelüm/var hey(184.4), Hūblaruñ derdine düşdüñse yapış dāmenine(216.17)

d. Yancümlesi ek-fiilin şartıyla kurulmuş şartlı birleşik cümle:

Bu cümle türünde -sa/ -se eki, ad veya adsoylu sözcüklere eklenerek yancümle kurar. Bu özelliği taşıyan şartlı birleşik cümle, kuruluş bakımından düz veya devrik olabilir:

Cānı vir yār eşiginde gel/ey dil/sādıksañ(26.5), Merd iseñ ġayret demidür sür rakībi/hey meded(44.6), Varise ʿakluñ gel eyle nefsüñe Haccāclık(79.5), Er ise gelsün o nā-merd/aña göstereyin erlik(87.5), Çeşmüñüñ kasdı eger cānise alsun tīzrek(91.1), Ger size cānān gerekse cān virüñ cānān buluñ(103.5), Sūfī/katuñda hūbları sevmek günāh ise/ Sen fāriġ ol ko ben yanayın ol günāhile (163.5)

e. İstek kipinin şartlı birleşik cümlede yancümle kuruşu: Divandaki kimi şartlı birleşik cümlelerde, fiilin istek

çekimine girerek, yancümle kurduğunu görüyoruz. İstek çekiminin ikinci ve üçüncü kişileri bugün de çok az kullanılmakta, onların yerine genellikle emir, kimi zaman da şart çekimi geçmektedir.(1)

Pes ʿandelīb kande göre gülsitān yatur(48.3), Biñ yıl ki felek devr ide ʿāşık saña cānā/ Getürmeye bir Mihrī gibi/anı unutma(161.7)

İstek kipinin hikayesi de, şartlı birleşik cümlenin yancümlesini kurar:

Hevā-yı laʿl-i şīrīnüñ içün cān virdügüm Ferhād/ Göreydi/dūstum/her dem ideydi ahsend ü şābāşı(205.4)

İstek çekimli fiil, ki edatıyla birlikte kullanıldığı zaman, dilek-şart yerine geçer.(2) Bu durumda bir yancümle kurar:

Cānı yok deprede biñ yıl ki hevāsında yele/ Zülfüñüñ bir kılını bād-ı seherden gayri(208.2)

Divanda,-sa ekini almış kimi fiiller, çün sözcüğüyle ayni beyitte kullanıldıklarında, şartlı birleşik cümlenin yancümlesini oluşturmuyorlar, -ınca gerundiumunun yerine geçiyorlardı. Cümlelere dikkat edersek, çün sözcüğünün, bağımlı sıralı cümlenin kuruluşundaki bağlama görevini yerine getiremediğini görürüz:

Çün hokka dehānuñ/sanemā/kılsa tebessüm/Rūşen görinür

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.295
(2) TİMURTAŞ, F.Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, İst.-1981, s.127/320

lü'lü' vü mercānlar içinde(165.4), Tīg-ı kahrile deler <u>çün</u> şerha şerha sīnemi/ Bir nazar <u>kılsa</u> gözi uciyle cānān kimseye(174.3)

Divanda, şartlı birleşik cümlenin yancümle yapısı içinde, çoğunlukla eger edatının yer aldığını görüyoruz:

Öldürürseñ la'lüñ ābı hasretiyle <u>ger</u> beni/ Teşne cān vir/hak taturmasun bir içim su saña(4.5), <u>Eger</u> 'akluñ varise toğru dut rāh(82.33), Ögünsün düşmen ögünsün <u>eger</u> kalursa yanına(151.25), Mihrī <u>ger</u> 'ömr vefā eylerise kesme ümīd(172.9), Yārı ben hem-dem iderdüm illā nideyin/ Müdde'ī girmese <u>ger</u> ikimüzüñ arasına(176.3)

Şartlı birleşik cümlede, yancümle ile, temel cümle yer değiştirebilir.(1) Bu durumda, temel cümle başta, yancümle sondadır:

Hakkı hāzır gör/begüm/korkmazsañ andumdan benüm(103.6)

Bir şartlı birleşik cümlede, ayni türden bir tek yancümle bulunur.(2) Yapısında birden fazla ayni türden yancümle bulunan cümleler "ortak yüklemli sıralı cümleler"dir.

Keremler eyleseñ etseñ nola 'imāretini(212.3)

Kimi şartlı birleşik cümlelerin yancümlelerenin içinde, bir şartlı yapı daha bulunabilir. Bu oluşumları tek bir yancümle olarak değerlendirmek, anlam bütünlüğünü bozmamak gerekir dü-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.213/4
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.214/ Uyarı 6

şüncesindeyiz. Aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere, yancümleyi oluşturan şart çekimli ve şart anlamlı istek çekimli iki fiil, aslında birbirlerine de bağlacıyla bağlanmakta olup, bağlaç, vezin gereği düşmüştür.

Müdde'ī olsa cihān halkı kamu bize ne gam/ Ger bizümle ola bir zerre vefāsı yāruñ(84.5)

Sonuna -se takısı ulanmış kimi sözcükler yancümle kuramaz. Bunlar, cümledeki kullanımlarına göre, zarf tümleci veya edat tümlecidir:(1)

Cehd idüp bu yolda cān vir yohsa elden gitdi yār(44.1), Her kandese 'aşk ehline yoldaşlaruz biz(58.1), Kaçan ise gidecekdür koya gitsün başumuz(59.3)

Divandaki kimi cümlelerde, dilek-şart veya herhangi bir kipin şartı çekimine girmiş fiil, ne zamiri ile birlikte kullanıldığı zaman, bu öbek soru anlamından sıyrılarak"-dığının hepsi, -anın hepsi" anlamlarını üstlenmektedir.(2)

Ne söz söylendise hakkında sādık(82.2), Her ne gelse hoş gelür baña efendümden benüm(103.7), Saña ne her kişi her ne iderse kendü cānına(151.10)

Kimi zaman da yancümlenin yüklemi, şartla birlikte emir veya istek çekimiyle kökteş olarak ikileme kurar.(3) Bu cümleler-

---

(1)DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.213/ Uyarı 5
(2) GENCAN, Tahir Nejat, Dilbilgisi, İst.-1975, s.246
(3) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.149

de kesinlik veya önemsemezlik anlamı buluruz.

Kim ne dirise disün biz olamazuz yārsuz(65.6), Unudurlarsa bizi dostlar unutsun nidelüm(172.10)

-sa/ -se ekini almış fiiller, gerek sözcüğüyle bir öbek oluşturup yüklem olduklarında, bu cümlede cümleyi birleşik cümle yapan bilikler(cümlemsi, içcümle, yancümle) yoksa, -sa + gerek yapısının varlığı o cümleyi birleşik cümle yapmaya yetmez.

-malı/ -meli gereklilik ekinin bulunmadığı eski devirlerde, gereklilik ifadesi için, bir fiilin istek veya şart çekimi ile birlikte gerek sözcüğü(....sa + gerek) kullanılırdı.(1) Bu yapıya Mihrī Hatun Divanı'nda biz de rastladık. Ancak, cümlelerin anlamlarına baktığımızda, -sa + gerek yapısının gereklilik anlamını vermediğini, gelecek zamanı karşıladığını gördük.(2)

Sen bī-vefā firakile cān irdi hulkuma/ Cānā/yolunda çıksa gerek birgün āhile(163.4), Mihrīyi cevrünle/cānā/āhir öldürsen gerek/ Bāri tīz öldür cefādan kurtar Allah aşkına(166.6)

(1) ERGİN, Muharrem, age., s.296/498
(2) TİMURTAŞ,F.Kadri, age., s.132/329

4- Kİ'Lİ BİRLEŞİK CÜMLE

İki cümlenin ki bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan cümleye kimi kaynaklarda "ilgi cümlesi"(1), kimi kaynaklarda "ki bağlacıyla kurulan birleşik cümle"(2), kimilerinde de "ki'li birleşik cümle"(3) adı veriliyor. Ancak, adı ne olursa olsun, kaynakların birleştiği nokta, bu cümlelerin bir birleşik cümle oluşudur.

ki'li birleşik cümlede, Türkçe'nin sözdizimi kuralı- yardımcı cümlenin temel cümleden önce gelmesi- geçerli değildir. Yani, ki bağlacı, kendisinden sonra gelen yardımcı cümleyi kendisinden önceki temel cümleye bağlamak gibi bir özelliğe sahiptir. İlgi cümlelerinde, temel ögeyle yardımcı öge yer değiştirmiştir. Asıl yargı baştaki cümlededir.(4)

Divandaki ki'li birleşik cümleleri,önce yüklemin cinsine göre sınıflandırarak, aşağıdaki grupları elde ettik:

a. Fiil cümlelerinden oluşan ki'li birleşik cümle:

Bu tür cümlelerde, yancümlenin de, temel cümlenin de yüklemi,fiil soyludur.

ʿAşk meydānında tob olsa güneş olmaz ʿaceb/ Kim kamer her dem hilālinden sunar çevgān aña(3.8), Hattuñ inşāsın hadüñ üstinde kim yazdı ʿaceb/ Kim Kirāmen Kātibin olmış-

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.216
(2) BİLGEGİL,M.Kaya, age., s. 94
(3) ERGİN, Muharrem, age., s.383
(4) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.216/1

durur hayrān aña(3.10), Bir nefes kaldı ki Mihrī vire cān firkat ile(15.5), ʿAynuñ dil ü cānlar mı kodı ʿālem-de/ Ki etmedi gamzelerüñ tīriyle anı şikār(25.18), Araram hüsn kitābın ki vefā resmi bulam(35.5), Ko yüzleri ağ olmasun ol hīzlerüñ kim/ ʿUşşākı kor ihsānları ağyāra olupdur(43.2), Gāfil olma ki hazer kıl gayrınuñ olur nigār(44.2), Ağlañ gülüñ ki bugün/eyā dūstlar rakīb/ Ecel irişmeden beni derhemler öldürür(50.4), Düşde gördüm ki rakībi bile reddeyledi yār(59.6), Virme nā-dān eline kim ne bilür/ Altınuñ kıymetini ehl-i resās(69.5)

b. Ad cümlelerinden oluşan ki'li birleşik cümle:

Bu tür cümlelerde, iki cümlenin yüklemi de, ad ya da ad soylu sözcüklere dayalıdır.

Şimdi bir tūtī kelāma mübtelādur Mihrī kim/ Söylese şīrīn sözi kand-ı mükerrerden lezīz(18.5), Kanı ol dem ki bizümle dün ü gün hem-dem idüñ(191.7), Tāliʿ ol şāʿirlerüñ ki eşʿārınuñ maʿnāsı var(200.7)

c. Ad ve fiil cümlelerinden oluşan ki'li birleşik cümle:

Bu tür cümlelerde de, kimi zaman önce fiil cümlesi, sonra ad cümlesi; kimi zaman da önce ad cümlesi, sonra fiil cümlesi gelmektedir.

Nice ʿadl ıssı şehinşāh-ı cihānsın ki gelür/ Āsitānuña güneş hıdmete her gāh saña(5.2), Nice sengīn dil imişsin ki eser itmedi hiç/ ʿĀşık-ı şūrīdenüñ āhı seher-gāh saña (6.6), Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst(8.2),

Lā dimezüz ki ʿāşıka sevdā havāledür(21.1), Dūstum/ʿuşşāka rahm it gül ki hüsnüñ çağıdur(33.1), Derdine vir cānuñ/ey dil/ki anda dermān gizlüdür(42.2), Gel gel/ey dilber/ki sensin tende cānı kendümüñ(94.1), Ki ʿakl ü din ü dil alur/begüm/deccāldür zülfüñ(97.4), Tahsīl odur ki ʿāşık maʿşūka ola vāsıl(98.1), Fevt itme fırsatı ki degül ber-karār gül(99.2)

ad cümlesi + fiil cümlesinden oluşan kimi ki'li birleşik cümlelerde, ad cümlesinin yüklemi olan ad veya ad soylu sözcük, sözcük grubu, bildirme eki almadan yüklem olmuşlardır:

Dil-i āşüfte ki/cānā/aña pend itmedi kār(25.15), Bir gonçe kim açılmadın anuñ bite hārı(43.4), ʿAşkuñ esīri derdle dermānda kim/begüm/ Alsañ bizüm de göñlümüz ele hatāsı yok(78.3)

---

ki, kimi birleşik cümlelerde, iki cümleyi birbirine bağlayan bir bağlama edatıdır. Bu tür birleşik cümlelerde, **birinci cümle, ikinci** cümlenin öznesi, nesnesi, yer tamlayıcısı olabilir.(1)

Bu bilgiye dayanarak, divandaki ki'li birleşik cümleler üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda, ad cümlesinden oluşan yardımcı cümlenin, temel cümleye özne olduğunu gördük:

Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst(8.2), Bir

(1) TULUM, Mertol, Ki'li Birleşik Cümle(Basılmamış Doçentlik Tezi) s.14-15

şehdür ol ki cān ü gönül leşkeri geçer(41.1)

Ad cümlesinden oluşmuş birinci cümle, ikinci cümleye ki ile bağlanırken, onun zarf tümleci de olabilmektedir:

Çok zemāndur ki yoluña dil ü cān itdi nisār(25.27)

Divan üzerinde yaptığımız incelemelerde, ki'den önceki sözcüğün ad olabileceğini de gördük. Bu durumda, ki, bir isimle, onun belirtici unsuru durumundaki bir cümleyi birbirine bağlamakla görevlidir. ki'den önceki ad veya ad soylu sözcük, cümlenin ögelerinden biri olarak karşımıza çıkabilir.(1)

Divandaki ki'li birleşik cümleleri bu açıdan incelediğimizde, ki'den önceki ad soylu sözcük veya sözcük öbeğinin özne görevini üstlendiğini gördük:

Hatt-ı reyhān kim tolanmışdur gülistānı dürüst(8.2), Sāni ʿ-i kudret ki nakş etmiş gülistānı dürüst(8.3), Kör tāli ʿüm ki baña habīb oldı ʿākıbet(10.1), Āteş-i ʿaşka o ʿāşıklar ki cānın yakdılar(19.1), Dilber cemāli üzre a ʿrāklar ki dizilüdür(21.3), Dilberüñ bāğ-ı cemāli ki kış ü yaz açılur(35.1), Şol dil-rübā ki hüsn elinüñ kişveri geçer(40.1), Ol dilberüñ ki hüsni cihān enveri geçer(41.3), Bī-güneh ʿāşıkları öldürmek ister zulmile/ Çeşm-i hūn-rīzüñ ki/hey/di itmesün haccāclık(80.8), Sen ki cān gülşeninüñ bir gül-i nev-restesisin(124.5), Gördüm ol kasr-ı mu ʿallak kim yapılmış bī-nazīr(153.5)

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.94 / TULUM, Mertol, age., s. 14

ki'den önceki sözcük öbeği nesne görevinde de olabilir:

Her cevri ki etdiler saña anlar/hoş itdiler(31.8)

ki'li birleşik cümlede, ana cümleye ki ile bağlanmış olan yardımcı cümle, bir dış cümledir. Bu dış cümle, yüklemi, ve bu yükleme bağlı ögeleriyle bağımsızdır. Ancak, anlam bakımından ana cümlenin varlığına bağımlı bulunmaktadır. Yani kendi başına, kendi kendine yeter durumda değildir. Demek ki, yardımcı cümle, biçimce ana cümleye ki ile bağlı bulunması yanında, anlamca da ana cümleye bağlı bir cümledir.(1)

Kıl terahhüm vaktidür kim süñüge irdi bıçağ(74.5), Nefsüñi ten hānesinde çek kanā'at küncine/ Kim seni esrār-ı gayba ergüre bu aclık(79.3), Du'ālar eyle/Mihrī/şehr-i yāre/ Ki anuñ lutfından irdüñ bu diyāre(82.47)

Divanda ki'nin yargısız ünlem cümlelerini, bir başka cümleye bağlamakta kullanılışına da rastlıyoruz. Bunlardan kimilerinde, ki, vezin gereği cümlenin başında, kimilerinde de ünlem cümlesinin başında yer almaktadır:

Ahsend ki bir hadengile biñ pāre kıldılar(46.2), Ki geçmiş 'ömrümüz hayfā hezār āh(82.46), Geçmiş ki hayıf/Mihrī/ Amāsiyyede 'ömrüñ(178.7), Seni heyhāt ki bir dahi görince gözümüz/ Āh ü zār ile geçiser gecemüz gündüzümüz(191.9)

ki bağlacı kimi zaman da cümleye, zaman kavramıyla bir

---

(1) TULUM, Mertol, age., s.23

zarf tümleci anlamı(zaman kavramıyla) katar.(1)

Gün yüzüñ oldı gözümden ki nihān iki gözüm/ Karañu oldı baña işbu cihān iki gözüm(118.1)

Cümlede,"gün yüzün gözümden nihan olduğundan beri, bu cihan gözüme karanlık oldu" anlamı vardır.

Bir kısım birleşik cümlelerde ki, bilhassa "de-" (eski metinlerde eyt-) fiiliyle,denilmiş olan sözü(eski deyimle kavl ile makul-i kavli) birbirine bağlar.(2)

Didi ancakdur ki derler genc vīrāndan çıkar(40.5), Hadin kim görse der kim yāsemīndür(82.15), Dersin ki kanı bülbül ya nev-bahār gül(99.7), Dir ki Mihrī gibi sen dahi siyeh-kār olasın(124.9)

ki bağlacına,bağlaçlı parantez cümlelerinde de rastlıyoruz. ki bağlacına dayalı aracümle cümleden çıkarıldığında, cümlenin yapısının bozulmadığı görülür.

Bu nev-bahāra -bir gün olur kim- hazān irer(78.5), Bilmezlik ile -gör ki- niçe odlara yandum(102.1)

ki bağlacıyla kesilen cümleden sonra bir başka cümle gelmediğinde oluşan bağlaçlı kesik cümlenin yapısında da ki görülür.(3)

Ne revādur bu ki/her hār ü hase yār olasın(124.7)

(1)BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.94
(2) TULUM, Mertol, age., s.14-15
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.278/4

ki bağlama edatı, istek kipiyle kullanıldığı zaman, -mek masdar isminin ifade ettiği manayı vermektedir.(1)

Gāyetde safādur ki ola yanuñda habīb(25.19), İster göñül ki kūyını her dem tavāf ide(171.3)

Divanda, yapılarında ki ile kalıplaşmış sözcükler taşıyan cümlelere de rastlıyoruz:

illā ki

Ben gedā hāline hem-derd olmadı illā ki bu/ ʿİzz ü cāhum hem-demüm hem şehr-i yārumdur nemed(17.1), Göz kızardup düşdüm illā āh kim müşkül duzağ(75.1)

meger kim

Hūblaruñ cevri meger kim bile yuğrıldı gile(160.7), Meger ki laʿl-i nebātuñ kese harāretini(212.2)

gerçi kim

Gerçi kim ʿaşkuñ yolında cürmi çokdur ʿāşıkuñ/ Ben seni sevmekden özge yok günāhum gitme gel(100.3), Gerçi ki müjeñ hançer ile sīnemi deldi/ Dil dahi senüñdür dileriseñ meh al işte(147.3), Etdi gerçi ki felek/Mihrī/vatandan seni dūr/ Gurbetüñ hoşcaymış hayli dile ʿālemi de (164.6), Yüzüñi görmege gerçi kim virürem cānı ben(181.17)

yaʿni ki

Geldi ʿizārı üstine leşker çeküp bugün/ ʿĀşıklarını yaʿni

(1) TİMURTAŞ,F.Kadri, age., s.127/319

ki ide tār ü mār hat(71.7), Gör bāğ-bānı ya'ni ki uğrı gözetdiler(31.4)

nitekim

Şöyle kim dil hānesinde mihr-i cānān gizlüdür/ Nitekim cānda elif ten içre hem cān gizlüdür(42.1), Epsem olmaz nitekim cehd eylerem bu 'ārsuz(65.1), Nitekim cehd eylerem meyl itmeyem meh-rūlara(75.2), Şöyle ditrer cān ü dil her lahza cānān üstine/ Nitekim pervāne ditrer şem'-i tābān üstine(162.1), Hattun hadün yüzini tutdı nitekim/ey cān/ Zeyn itdi gülsitānı irişdi tāze reyhān(217 müfred)

ta kim

Gündüzin güneşe ta kim gece bedr aya baka(158.5)

san... + ki

Gül yaprağında sanasın anı ki jāledür(21.3), Sandum ki sehāb içre nihān oldı kamer(25.14),Gözlerüm yaşı dükenmez sanki Nil ırmağıdur(33.4), Ağaçlar sāye salmış sanki her gāh(82.34), Sanma bir kimse ki itdügini bulmaya felek(86.11) Sanma ki ta ölince bu yazıyı bozıla(152.4), Dūstlar/sanman ki bir lāle-'izār egler beni(197.1)

her kaçan kim

Her kaçan kim iderem 'aşk-ı hevāsında sadā/ Āhumun perdelerinden niçe şeh-nāz açılur(35.4)

İçinde ki bağlacı taşıyan cümleleri, anlam özellikleri

açısından incelediğimizde, aşağıdaki gruplanmaları elde ettik:

1- Birinci cümle, o kadar, öyle, öyle bir... sözcükleriyle kullanıldığında, cümlede, bir aşırılık anlamı buluruz.(1)

Firākuñ gecesinde şu kadar āh itdüm/ Ki oldı dil āyīnesi derdümle jeng ü gubār(25.20), Kūyuñda gözlerüm yaşı ol denlü akdı kim/ Gark oldı her haremleri dürr ü zebercede(149.4), Kūyuñda/habībüm/ şu kadar ağlamışam kim/ Kanlu gözümüñ yaş ile ʿālem sīle gitdi(181.3), Hicrüñde/habībüm/ şu kadar ağlamışam kim/ Dil zevrakı kanlu yaşuma gark olayazdı(203.4), Degmedüm bir gonçeñe bunca kim efgān eyledüm(210.10)

2- Kimi ki'li cümlelerde, şaşma, beklenmezlik ya da üzgünlük anlamı vardır:

Dil-i āşüfte ki/cānā/ aña pend itmedi kār(25.15), Ne günāh etdük ola çerh-i sitem-kāre ʿaceb/ Ki bizi dūr ider ol dā'imā cānānumuza(172.6), Kanı ol dem ki bizümle dün ü gün hem-dem idüñ(191.7)

3- ki bağlacıyla kurulan cümlelerden birinin yüklemi, emir kipinin üçüncü kişisi, ya da istek kipiyle çekime girmiş bir fiilse, sebep gösterilen, amaç belirlenen cümlelerle karşılaşırız:

Araram hüsn kitābın ki vefā resmi bulam(35.5), Ko yüzleri ağ olmasun ol hīzlerüñ kim/ ʿUşşākı kor ihsānları

---

(1) DİZDAROĞLU Hikmet, age., s.219/6, BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.96/3

ağyāra olupdur(43.2), Gāfil olma ki hazer kıl gayrınuñ olur nigār(44.2), Gelmişem hüsnüñ zekātından ki şey ʿullah idem(66.5), Duʿālar eyle Mihrī şehr-i yāre/ Ki anuñ lutfından irdüñ bu diyāre(82.47), Umma/ey dil bülbüli/ ol gülden igen rahm kim/ Yeg anuñ katında bir hārı hezārumdan benüm(105.3), Dil ü cān hastesine lutfuñ ile eyle ʿilāc/ Ki erür sıhhate lutfuñla anı an kerem(111.3) Dil-i mecrūhuña gam çekme ki bir gün dem ola/ Bulasın gurbet elinde aña sen merhemi de(164.7)

4- ki bağlacını izleyen cümle, bir açıklama cümlesi niteliğini taşır:

Kerem kānıdur ol şehler emīri/ Ki toprakdan götürdi her fakīri(82.49), Ki ʿakl ü din ü dil alur/begüm/deccāldür zülfüñ(97.4), Bugün şādān ü handānam ki mürde cisme cān buldum(106.1), Māh-ı zī-hiccenüñ on beş gicesi hoş şeb idi/ Ki eyledi yār ile Mihrī bile seyrān bu gice(145.9), Nā-dān odur ki sevmedi mahbūbı dünyede(149.7), Tāliʿüm saʿd oldı yāhūd kadre irdüm gālibā/ Kim mahallüm içre gördüm gice toğmış müşteri(194.2)

ki'li birleşik cümlede, yüklem, partisiple öbekleşmiş "olmak" yardımcı fiilinden oluşmuşsa, cümlede ihtimal anlamı yerleşir.(1)

Bahr-ı şiʿr içre Mihrī bir dürdür/ Ki anı görmemiş ola gavvās(69.6)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.219/5

5- KATMERLİ BİRLEŞİK CÜMLE

Cümle türlerini inceleyen kaynaklara baktığımızda, bu cümle türüne yalnızca ikisinde rastladık.

Prof.Dr.M.Kaya BİLGEGİL "karmaşık cümle" adını verdiği bu cümle türünden söz ederken, "çeşitli birleşik cümlelerin bir araya gelmesinden oluşur" demekte, ayrıntılı bilgiye yer vermeden örnekler sunmaktadır. Onun örneklerinden bir ikisi şöyle:

"Beni görünce, bir şey sormak isterseniz çekinmeyiniz."

"Sizi görüp bunları öğrenmeseydim ne sınıfı geçebilirdim, ne Avrupa imtihanlarında başarı gösterebilirdim."(1)

Örneklerden anladığımız üzere, bir cümlenin karmaşık cümle olabilmesi için, bir gerundiumun, bir şart çekimli fiilin bir arada bulunması, ya da birleşik cümle kurmakta görevli olan biçimlerin herhangi ikisinin bir cümlede bulunması -başka bir şarta gerek olmadan- yeterlidir. Bu yapıların temel cümlenin yüklemiyle ilişkili olması şartı aranmamaktadır.

Hikmet DİZDAROĞLU "katmerli birleşik cümle"yi tanımlarken, "ayrı türden en az iki yargıya dayalı birleşik cümledir" diyor. O'na göre katmerli birleşik cümlede en az:

a- Bir cümlemsiyle, bir iç içe birleşik cümle,

b- Bir şartlı yancümleyle bir girişik cümle,

c- Bir şartlı yancümleyle bir iç içe birleşik cümle bulunur.(2)

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.97-98

(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.221

Kaya BİLGEGİL'den farklı olarak Hikmet DİZDAROĞLU'nun konuyla ilgili verdiği örneklerden katmerli birleşik cümlede, birleşik cümle kurmaya yarayan biçimlerin temel cümlenin yüklemiyle ilişkili olması şartını aradığını anlıyoruz. O'nun bir kaç örneğini buraya da almayı, konuya açıklık getireceğini düşünerek gerekli görüyoruz.

"İş sahibi delikanlı odadan çıkarken (1), "iyi pohpohladım" (2) diyordu."

Yukarıdaki cümlede, 1 numaralı yapı cümlemsi, 2 numaralı yapı içcümledir.

" O gün bugün ne zaman herhangi bir yazara ya da esere karşı çıksam (1), çoğu bunu hırçınlığımdan yaptığımı (2) sanıyor."

Yukarıdaki cümlede, 1 numaralı yapı yancümle, 2 numaralı yapı cümlemsidir.

Mihri Hatun Divanı'ndaki katmerli birleşik cümleleri incelerken, biz de, cümlemsi, içcümle veya yancümlenin yüklemle ilişkili olması şartını aradık ve katmerli yapıyı oluşturan birleşik cümlelerin bir araya gelişlerine göre bir sınıflandırma yaptık.

a. Gerundiumla kurulu cümlemsi + içcümle yapılarını taşıyan katmerli birleşik cümle:

Bu cümle türünde cümlemsi, temel cümlenin zarf tümleci; içcümle ise temel cümlenin nesnesidir:

Gösterüp çeşmin didi bu kāfirüñ tutsağıdur(33.3), Demezler ʿāşıkı gördükçe mübtelālardur(49.2), Mezāruñ üzre bi-

ten haşr olınca diye giyāh/ Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur(49.10), Rakībüñ laf urup dermiş anı öldürürün bir gün(87.5), Dil zülfüñi vatan ideli dir kamu ünās/ Yokdur cihānda Mihrī senüñ meskenüñ gibi(190.5)

b. Partisiple kurulu cümlemsi + içcümle yapılarını taşıyan katmerli birleşik cümle:

Bu cümle türüne örnek olan, divandan seçilmiş aşağıdaki cümlelerde, cümlemsi, temel cümlenin öznesi; içcümle ise, temel cümlenin nesnesi durumundadır:

Der gören anuñ girībānıyla gerdānın hemān/ Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst(8.14), Leblerinde dişleri nazmın gören dir gūyıyā/ Hokka-i yākūt içinde dürr ü mercān gizlüdür(42.4)

c. Yancümle + partisiple kurulu cümlemsi yapılarını taşıyan katmerli birleşik cümle:

Bu cümle de de, yancümle, zarf tümleci; cümlemsi ise, nesne görevindedir:

Terk eyle seni terk ideni sen dahi Mihrī/ Ağyāra koyup seni o bī-ʿār giderse(175.5), ʿAkluñ yeterse kimidügi bil bu serveri(211.6)

d. Yancümle + içcümle yapılarını taşıyan katmerli birleşik cümle:

Temel cümlenin içinde yer alan yancümle zarf tümleci; içcümle, nesne görevindedir:

Görmese hüsnüñ kitābından dirüz nā-dān aña(3.5)

Senden ayruğa nazar kılsa derem çıksun gözüm(110.7), Hūb itdi ise dimedi ol pür-cefā seni(187.1)

Divanda, kimi katmerli birleşik cümlelerin üç değişik türde birleşik cümleyi bünyesinde barındırdığını görüyoruz. Bu cümlelerde, birleşik cümle oluşturan yapıların her biri temel cümlenin bir ögesi durumunda olup, temel cümlenin yüklemiyle ilişki içindedir.

Her ki gördiyse cemālin didi tahsīnler idüp/ Mihrīnüñ hakkı budur rūh-ı revānı ne güzel(101.5)

Beyitteki zarf tümleçlerinden biri yancümle, diğeri -üp gerundiumuyla kurulu cümlemsi, nesne ise iç içe birleşik cümlenin içcümlesidir.

Heybette dir gören ʿAlī kuvvetde Hamzadur/ Rezmine düşmenüñ yürüyüp sürse ʿaskarı(211.5)

Beyitteki zarf tümleci yancümle; özne -en partisibiyle kurulu cümlemsi; nesne ise, iç içe birleşik cümlenin içcümlesidir.

İç içe birleşik cümlenin nesne görevindeki içcümlesinin içinde, bir fiil adı, gerundium eki almış bir sözcük, partisip eki almış bir sözcük, ya da şart çekimine girmiş bir fiil bulunabilir. Ancak, bunların varlığı cümleye katmerli birleşik cümle yapmaz. Çünkü içcümle, içinde hangi yapıyı taşırsa taşısın nesne ögesini oluşturur. Temel cümlenin yüklemiyle ilişki kuran, nesne görevindeki içcümledir. İçcümlenin içinde yer alan fiil adının, gerundium ekli sözcüğün, partisip ekli sözcüğün cümlem-

si kuramayışı gibi, şart çekimine girmiş fiil de yancümle kuramamıştır. Temel cümlenin yüklemiyle bağlantıları yoktur. İç içe birleşik cümlenin içcümlesinin yüklemiyle anlam bakımından ilişkilidirler. Bu nedenle aşağıdaki -divandan seçilmiş- cümleler katmerli birleşik cümle değil, iç içe birleşik cümledirler:

Didi yüz sür āsitānumda turup leyl ü nehār(39.4), Didi hūdur ʿāşık öldürmek baña tīmārsuz(65.4), Didi ebrū-yı kemānum atsa gamzem tīrini/ Sīneni her dem aña eyle nişān/didüm be-çeşm(113.2)

III- BAĞLANIŞLARINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ

SIRALI CÜMLE:

Sıralı cümle, cümlenin yapısıyla ilgili bir cümle türü değildir. Cümlelerin birbirine bağlanış ilkesine dayalıdır. Bir anlatım içinde, anlam açısından birbirine bağlı birden çok cümleye rastlanabilir. Her bir cümle, kuruluşca bağımsızdır; tek başına yargılı bir anlatımdır.

Sıralı cümle, yalın cümlelerin anlam bakımından birbirine bağlanmasından oluşabileceği gibi birleşik cümlelerin, ya da bir yalın, bir birleşik cümlenin birbirine bağlanmasından da oluşabilir. Bu nedenle de sıralı cümleyi bir birleşik cümle türü olarak göremeyiz. Sıralı cümle kısaca, yalın ya da birleşik cümlelerin anlam açısından birbirlerini tamamlamaları esprisine dayalı bir sınıflamadan kaynaklanan bir cümle türüdür.(1)

Sıralı cümlelerde, en az iki cümlenin anlam bakımından birbirine bağlanması birkaç yolla olur. Buna dayanarak sıralı cümleleri çeşitlendiririz.

1- BAĞIMSIZ SIRALI CÜMLE:

En az iki bağımsız cümlenin arasındaki anlam bağının, virgül ya da noktalı virgülle sağlandığı cümle türüdür.(2) Başka bir tanımla, anlam bakımından birbirine bağlı olduğu halde, özneleri, tümleçleri, yüklemleri ayrı olan cümlelerdir.(3)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.223/ HATİBOĞLU, Vecihe, age., s. 154/ BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.88

(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.223/1

(3) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.156

İncelediğimiz metin bir divan olduğu için,orjinal yapısında noktalama işaretlerini taşımamaktadır. Ancak, buna dayanarak, divanda bağımsız sıralı cümlenin varlığını aramamak eksiklik doğuracaktı. Bu nedenle biz, anlam gereği bağlantıyı kuran virgül, veya noktalı virgülün bulunması gereken yeri,( ) işaretiyle göstererek, bağımsız sıralı cümleye,ayrıntıya ve bol örneğe yer vermeden bir bölüm açmayı uygun gördük.

Bağımsız sıralı cümleyi oluşturan cümleler, yalın düz fiil cümlesi olabilirler:

Çeşmine cān virdün̄/ey dil/ ( ) pendümi gūş etmedün̄(4.4), Sīnemde yakdılar( ) cigerümde pişürdiler(38.2), ʿUşşākı kor( ) ihsānları ağyāra olupdur(43.2)

Bağımsız sıralı cümlede, biri düz, diğeri devrik iki yalın fiil cümlesinin birbirine bağlandığını görebiliriz:

Ocağun̄a su koyar( ) hayr itmez āhır bu san̄a(4.2), Teşne cān vir( ) hak taturmasun bir içim su san̄a(4.5), Zulmet-i gamda koma( ) hızr ola hem-rāh san̄a(5.4)

Bağımsız sıralı cümlede, birbirine anlam bakımından bağlı olan cümleler, yalın devrik fiil cümlesi olabilirler:

Kadri bilinmeyen ʿāşıklar içün haşre değin/ Dögelüm başumuzı( ) taşlara aksun yaşumuz(59.2), Kurıdı cismümde kanum( ) eridi yürekde yağ(75.3), Ney gibi in̄le derūnun̄dan( ) ko bülbül nālesin(79.6)

Bağımsız sıralı cümlenin yapısında, bir birleşik cümle ile, bir yalın cümle bir araya gelebilir:

Cehd idüp dīdāra ir( ) çekme berriye zahmetin(79.4), Kumrī gibi dost dost di( ) eyleme dürrāclık(79.6), Er ise gelsün o nā-merd( ) aña göstereyin erlik(87.5)

Divanda, iç içe birleşik cümlenin iç cümlesinin bağımsız sıralı cümleden oluştuğu da görülmektedir:

Zülfüñe tolaşdı dil mürgi didüm/dilber didi/ Key hazer kıl( ) kimse kurtılmaz bu bendümden benüm(103.3), Didiler bu ruh-ı zībāyı sorma( ) özge cāndur bu(139.1)

Bağımsız sıralı cümlelerde, birden fazla sayıda ad cümlesi birbirine bağlanmış olabilir:

Gül ruhlaridi hande( ) şehleridi buña bende(159.2), Ebrūsı kemān idi( ) sayd itdügi cān idi/ Bir gonçe-dehān idi( ) matlūb idi vaktinde(150.3)

Bağımsız sıralı cümlede, birbirine bağlanan ad cümlelerinin yalnızca birinde, yüklem, ek-fiil almış olabilir:

Halk içinde Mihrīyem( ) ʿuşşāk içinde mübtezel(137.7)

Bağımsız sıralı cümlede, birbirine bağlanan cümlelerin biri ad cümlesi, diğeri fiil cümlesi de olabilir:

Cānlardı buña kurbān( ) bakmazdı yüze bir an(150.4)

2- BAĞIMLI SIRALI CÜMLE:

Aralarındaki anlam ilgisi bağlaçlarla sağlanan en az iki bağımsız cümleden oluşan yargılı anlatıma bağımlı sıralı cümle denir. Kuruluşça bağımsız olan bu cümlelerin aralarındaki bağ laç kaldırılırsa bağımsız cümleler elde edilir.(1)

Prof.Dr. M.Kaya BİLGEGİL "bağlı cümle" adını verdiği bu cümle türünü tanımlarken "aralarındaki ilgiyi bağlaçlar ya da bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlayan cümlelerdir" demektedir.(2)

Prof.Dr. Vecihe HATİBOĞLU, bağlı sıralı cümlede, cümlelerin anlam bakımından birbirine bağlı olmalarının yanında, öz-neleri, tümleçleri veya yüklemlerinin ortak olması şartını aramaktadır. Bunun yanısıra "bağımlı sıralı cümle de, ama veya benzeri bağlaçlarla da kurulabilir" cümlesiyle diğer iki kaynakla birleşir. Bununla ilgili verdiği aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, bu cümle türünde ögelerin herhangi birinin ortak olması şartı her zaman geçerliliğini koruyamamaktadır. Şöyle ki:

"Ev hiç küçük değildi ama adım atacak yer bulamıyorduk."

"Hava hiç sıcak değildi ama buram buram terliyorduk."(3)

Yukarıdaki cümleler Vecihe HATİBOĞLU'na göre de, bağlaçlarla birbirine bağlanma esasına dayalı,(ortak öge taşımadığı halde) bağımlı sıralı cümlelerdir.

Bu üç kaynağın ortak yanlarından hareketle, biz de, bağım-

---

(1)DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.233
(2) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.90
(3) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.155-156

lı sıralı cümleleri bağlaçların varlığına bağlı kılıp, Mihri Hatun Divanı'ndaki bağımlı sıralı cümleleri incelemeye soktuk. Sınıflandırma yaparken de bağlacın türüne, bağlaçlarla bağımlı hale getirilen cümlelerin yüklemleri açısından türlerine, kuruluşları bakımından da yalın veya birleşik cümle oluşlarına dikkat çekmek istedik. Bunda amacımız, bağımlı sıralı cümlenin, çok sayıda değişik kombinezonlarda oluşabileceğini göstermektir.

Bağımlı sıralı cümleler biri ad, diğeri fiil cümlesi olarak iki düz cümleden oluştuğunda, cümlelerin biri birleşik, diğeri, yalın cümle kuruluşunda olabilir:

Gerçi gamzeñ kasd-ı cān itmekde tīr-endāzdur/ Līki çeşmüñ gibi kan içici bī-din olmaya(1.4)

Bağımlı sıralı cümleler, iki düz yalın fiil cümlesinden oluşabilir.

amma karşıtlık ilgisi kuran bağlaçla kurulan bağımlı sıralı cümleler "karşıtlık cümlesi" adıyla adlandırılmaktadır.(1)

Bir nefes kalmışdurur ammā āh ol cānın sürür(36.5), Çok cihān gülşenlerin seyr itdük ammā rāstī/ Müntehā kaddüñ gibi bir serv-i ra'nā görmedük(95.2)

ü/ vü bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı cümleler "bağlama cümleleri"dir.(2)

Bahr-i muhīte bakdum ü 'ummāndan el yudum(117.3), Ağyār-

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.92/4
(2) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.91/1

la yār oldı vü cānān yola gitdi(181.1)

ya.....ya yapısıyla kurulan bağımlı sıralı cümleler, kesinlik ifade etmemek, muhayyerliğe delālet etmek üzere bir araya gelen cümlelerdir ve "terdidli cümle" adını alırlar.(1)

Dil-i dīvānemüzi zülfüñde/ Dūstum bir kılla ya bağla ya as(69.3)

Bağımlı sıralı cümle, iki düz yalın cümleden oluştuğunda, bu cümlelerin biri ad, diğeri, fiil cümlesi olabilmektedir.

līk bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı cümle:(Karşıtlık cümlesi)

Egerçi müşkīl idi līk cānda hıfz itdüm(179.3)

ammā bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı cümle:(Karşıtlık cümlesi)

Gerçi ey Mihrī cihānda gonçe-leb mahbūblar/ Çokdur ammā biz bunuñ mānendi kat'a görmedük(95.7)

Bağımlı sıralı cümle, iki düz birleşik fiil cümlesinden de oluşabilir:

Lebi vasfından anuñ sormağa ben cān virürem/ 'Arz-ı hāl itmege līkin aña döymez yüzümüz(64.2)

Divanda, tek(dek) sözcüğü ile de iki düz yalın fiil cümlesi birbirine bağlanarak bağımlı sıralı cümle kurulmuştur:

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.91/2

La ꜥl-i nābından beni mahrūm kılsun rāzıyam/ <u>Dek</u> rakībe vasl-ı hānından ꜥatā göstermesün(122.2)

Bağımlı sıralı cümle iki düz fiil cümlesinden oluştuğunda, bunlardan biri yalın diğeri, birleşik cümle kuruluşunda olabilir:

Çeşmüñ beni öldürdi <u>vü</u> sen yok nasıl dirsin(62.6),

Yukarıdaki özelliği gösteren kimi bağımlı sıralı cümlelerde de bağlayıcı sözcük "meger" ve "nitekim" sözcükleridir:

Yapışup dāmen-i ağyāra müdārā iderüz/ <u>Nitekim</u> yalvarıruz bir çöpe geçmez sözümüz(64.4), Hūnını ꜥāşıklaruñ çeşmüñ <u>meger</u> dökmek diler/ Neşter-i müjgānuña kaşuñ kemānın bağladı(199.5)

Divanda, bağımlı sıralı cümlenin, iki yalın ad cümlesinden kurulduğunu da görüyoruz:

Geh şānededür zülfüñ <u>ü</u> geh fikr-i dilümde(159.2)

İçinde"geh....geh"yapısını taşıyan bağimlı sıralı cümleler "bölünme cümleleri" adıyla adlandırılmaktadır.(1)

Bağımlı sıralı cümleler, iki yalın devrik fiil cümlesinden oluşabilir.

Karşıtlık ilgisi kuran "velī" bağlacına dayalı bağımlı sıralı cümleler, "karşıtlık cümleleri"dir.(2)

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.93/8

(2) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.92/4

Hüdā halk itdi ʿālemde velī gül yüzlü dilberler/ Senüñ zātuñda cemʿ itmiş güzellik tāzelik terlik(87.4)

İki devrik yalın fiil cümlesinden oluşan, divandaki bağımlı sıralı cümlelerin kimilerinde, bağlayıcı olarak "ü", "vü" bağlacını görüyoruz:(Bağlama,atıf cümleleri)

Mihrī çeke cevrüñi vü lutfuñ göre ağyār(28.7), Bī-vefā yāre göñül virdüm ü bilmezlik ile/ Kendü elüm ile atdum seni odlara başum(119.3)

İki yalın devrik fiil cümlesi "de" bağlacıyla birbirine bağlanarak, bağlama(atıf) cümleleri de denilen bağımlı sıralı cümleleri kurarlar:

Bildi hadin de yazdı hatın kıl kalemle yār(71.5)

İki yalın devrik fiil cümlesi, ya....ya yapısının varlığına dayalı bir birleştiricilikle bağımlı sıralı cümleye örnek olurlar:(Terdidli cümle)

Ya sevindür ʿīd-i vasluñla ya öldür Mihrīyi(74.5), Ya tapuñdan dūr idem/cānā/rakīb-i kelbi ben/ Ya yedürem bir gün aña lokma lokma pāresin(136.4)

İki yalın devrik fiil cümlesinden oluşan bağımlı sıralı cümlede, cümleleri birbirine anlam bakımından bağlama görevini "ger","gerçi" edatlarının yüklendiğini görüyoruz. Bu edatlar, kelimeleri, kelime gruplarını birbirine bağladığı gibi, cümleleri de birbirine bağlar.(1)

---

(1) TİMURTAŞ, F.Kadri, age., s.99/A

Düşdüm ayaklara elden komadum yār etegin/ Gerçi yārum komadı bir nefes ağyār etegin(128.1)

Divanda, kimi bağımlı sıralı cümleler de, iki yalın devrik fiil cümlesinin "meğer" bağlacıyla birbirlerine bağlanmasından oluşmuşlardır:

Gice gündüz başını serv salar gülşende/ Meger olmış o dahi ol kadd-i ra'nā delüsi(182.4)

Bağımlı sıralı cümleler iki devrik cümleden oluştuğunda, cümlelerden biri yalın ad cümlesi, diğeri, yalın fiil cümlesi kuruluşunda olabılmektedir:

Cihānda çokdurur ammā belā-keş 'āşık/ Kimesne uğramadı āh ü zāra bencileyin(125.2), Gerçi 'īd-i vasluña kurbān idi Mihrī anuñ/ Līk teslīm etdi yāra cānı bayrām ertesi (200.6)

İki devrik fiil cümlesinden oluşan bağımlı sıralı cümlede, cümlelerin biri yalın, diğeri, birleşik olabilir:

Cān alur çeşmi dili yağma kılur hükm-i revān/ Līk kılsañ bir nazar hüsni bağışlar cāna cān(8.13), Mihrüñi saklar idüm dilde gözüm yaşı velī/ Eyledi sırrumı gün gibi 'ayān sen gideli(206.3)

Biri yalın, diğeri birleşik iki fiil cümlesinden oluşan bağımlı sıralı cümlede,"gerçi,egerçi" ve "anuñçün" sözcüklerinin de bağlayıcılık görevini üstlendiklerini görüyoruz:

Başumı tob eylemişdüm ben egerçi çalmağa/ Dil-rübālar ey-

lemişdi zülfini çevgānlar(27.4), Yakup ʿaşkun odın sīnemde dā'īm saklaram cānā/ Anuncün hāne-i dilde yanar her dem nihān ateş(68.2), İnlerem ta subh olınca nālem işitmez habīb/ Gerçi ʿālemler tolupdur āh ü zārumdan benüm(105.2), Etmedi vaslı metaʿına o cān yārlığı/ Dil virüp eylemişüz gerçi hırīdārlığı(180.1)

Bünyesinde iki devrik birleşik fiil cümlesi bulunan bağımlı sıralı cümlede, bağlayıcılığı "vü" bağlacı yapmaktadır:

Seveni sevmez ü bunlar ha sever sevmeyeni(76.4)

"velī" bağlacıyla kurulmuş bağımlı sıralı karşıtlık cümlesinin yapısında biri düz, diğeri, devrik iki fiil cümlesi bulunduğunda, bunlardan biri yalın, öbürü, birleşik cümle yapısında olabilmektedir:

Müddeʿī yārumı menʿ itmege cehd itdi velī/ Azdurımadı ne dirsin anı şeytān bu gice(145.6)

Bağımlı sıralı cümlede, biri yalın devrik, diğeri, yalın düz cümle varsa, bunlardan biri ad, öbürü, fiil cümlesi olabilmektedir:

Çekmezidi bir nefes hārun cefāsın neylesün/ Līkī bülbül gülsitān içre gülün tutsağıdur(33.5), Sünbül ü gül-pūşlar çokdur cihān mülkinde līk/ Bu gülālün gibi bir zülf-i semen-sā görmedük(95.4), Gül ruhlarınun çokdur ʿuşşāk-ı dili ammā/ Çeşmine rakībinün Mihrī diken olmışdur(29.7)

"gūyıyā" benzetme edatı da, biri ad, diğeri fiil cümlesi

olan iki devrik cümleyi birbirine bağlayarak bağımlı sıralı cümle kurmuştur:

Devlet atına süvār olmış iki sīmīn beden/ Gūyıyā halk-ı cihāna biri cāndur biri ten(127.1)

Divanda, iki yalın fiil cümlesi, biri düz diğeri devrik yapıda olmak üzere, birbirlerine, "ammā" bağlacıyla bağlanarak "karşıtlık cümlesi; "vü" bağlacıyla bağlanarak "bağlama, atıf cümlesi;"veyāhūd,yāhūd, ya....ya" bağlacıyla bağlanarak "terdidli cümle" adlarıyla da adlandırılan bağımlı sıralı cümleleri kurmuşlardır:

Sandum sehāba girdi veyāhūd tutuldı gün(71.2), Allaha kodum anı vü ben saña tayandum(102.3), Ya vāsıl it dilbere ya lutf it öldür(167.6), Tāli'üm sa'd oldı yāhūd kadre irdüm gāliba(194.2), Çok mübārek demlere ermişdük ammā rāstī/ Olmaya ol dem gibi āh kanı bayrām ertesi(200.7

Divanda, biri devrik, öbürü, düz iki birleşik ad cümlesinin "velī" bağlacıyla bağlanarak, bağımlı sıralı "karşıtlık" cümlesi oluşturduğunu da görürüz:

Hūblar zülfi hevāsında yeler çokdur velī/ Yokdurur illā benüm gibi yile virmiş emek(91.4)

Biri devrik, öbürü düz iki birleşik fiil cümlesi, "meğer" bağlacıyla birbirlerine bağlanarak bağımlı sıralı cümle kurmaktadırlar:

Gül ruhlarına beñzedüm anuñ dimiş meger/ Süsenler üstine yürüyüp dil uzatdılar(31.2)

Divanda, yapısında şart eki taşıyan yok sözcüğü(yohsa) cümleleri anlam bakımından birbirine bağlayarak, bağımlı sıralı cümle kurmaktadır:

Cehd idüp bu yolda cān vir yohsa elden gitdi yār(44.1), Gülsitānında iken ol gonçenün feryād kıl/ Yohsa yarın gül gider kalursın miskīn hezār(44.4)

Divandaki "çü, çün, çünki, çünkim" bağlaçlarıyla kurulan bağımlı sıralı cümlelerde, çoğu zaman cümleler arasında bir sebep ilişkisinin var olduğunu görüyoruz. Bu cümlelere, bu nedenle "sebep cümleleri" de denmektedir.(1)

"çü, çünki" bağlacıyla kurulu bağımlı sıralı sebep cümleleri, iki veya ikiden çok sayıda düz yalın fiil cümlesinden oluşabilir:

Hāce vuslat kapusın kimse çün āsān açamaz/ ʿÖmr nakdin virelüm vaslı yolında çürisün(129.4)

"çün" bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı sebep cümleleri, iki yalın devrik fiil cümlesinden oluşabilmektedir:

Laʿl-i lebinün yādına bir meh-rūnun/ Hūb olur nūş ide mül çün irişe vakt-i bahār(25.22)

"çü, çün, çünki" bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı sebep cümleleri iki devrik cümleden oluştuğunda, bu cümlelerden biri yalın ad cümlesi, diğeri yalın fiil cümlesi olabilmektedir:

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.92/5

Rüsvālığumuz halk-ı cihān bildi ne gam/çün/ Gūş eylemezüz nāsıhı rindānelerüz biz(63.5), Çünkü sultān oldı dil tahtında ʿaşkuñ dilberā/ Ser-be-ser cān mülkine hükmüñ revāndur lā-cerem(109.4), Gamzesi cānumı çekeşür çeşmi göñlümi/ Eksik degül çü mestler arasında ʿarbede (149.6)

"çü, çünki" bağlacıyla kurulmuş bağımlı sıralı sebep cümleleri, iki devrik fiil cümlesinden oluşurken, bu cümlelerin biri yalın,diğeri, birleşik cümle yapısında olabilmektedir:

Ölince çünki el çekmez göñül dil-dāř mihrinden/ Şifā virmez baña hergiz senüñ ey şeyh talkınuñ(92.4), Cürmine bakup Mihrīyi dūr itme tapuñdan/ Olmaz bu cihānda çü günāh işlemez ʿādem(108.6)

"çünkim" bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı sebep cümleleri iki devrik birleşik cümleden oluştuğunda, bu cümlelerin biri ad, diğeri,fiil cümlesi olabilir:

Yoğimiş çünkim nasībüm vasl-ı cānān olmadan/ El yudum şimden gerü derdüme dermān olmadan(138.1)

"çün" bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı sebep cümlesinde yer alan iki devrik cümlenin biri ad, diğeri, fiil cümlesi olurken, bunların biri yalın, öbürü, birleşik cümle yapısındadır:

Çün ʿandelībisin bugün gül yüzlü yāruñ Mihrīyā/ Var imdi nālān etmege dilber gülistānına dek(93.7)

"çünki" bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı sebep cümlesinin

yapısında biri düz, diğeri devrik iki fiil cümlesi bulunduğu zaman, bunlardan biri yalın, diğeri birleşik cümle yapısında olabilir:

Ey müderris çünki sen tahsīl-i cānān itmedüñ/ Kīl ü kāl içre kalup sen eyleme nā-çār bahs(11.3)

Divandaki, "çü, çün, çünki, çünkim" sözcükleriyle kurulan bağımlı sıralı cümlelere anlam bakımından yaklaştığımızda, bu sözcüklerin kimi zaman belirli geçmiş zaman çekimli fiile, zarf-fiil fonksiyonunu yükleyerek zaman bildirmekte kullanıldıklarını görüyoruz. Bu anlam bugün çoğunlukla -ınca/-ince ekinin fiile eklenmesiyle elde edilmektedir:

Çü düşdi şevk-i ruhı āfitāb çehresinüñ/ Cihāna virdi ziyā enverise ancak ola(2.2), Çün dile dilber hayāli geldi mihmān olmağa/ Pīş-keş cān virelüm mihmānumuz bulsun ferah(13.2), Ka'be-i hüsnini çünkim bize etdürdi tavāf/ Eyledüm biñ dil ile cānumı kurbān bu gice(145.8), Āşinā olmış iken çün bizi yād etdi felek/ Yāreler üstine dağ urdı yine derdlü yürek(191.13)

"zīrā bağlacıyla kurulan bağımlı sıralı cümleler de "sebep cümleleri"dir:

Haddüñi görüp korkaram āh itmege cānā/ Zīrā bu hevādan niçe güller öleyazdı(203.3)

3- AÇIKLAMALI SIRALI CÜMLE

Sıralı cümlelerin bir kısmında, ikinci cümle veya cümleler, birincisiyle ilgili bir açıklama niteliği taşır. İlk cümledeki düşünce, sonraki cümle ya da cümlelerde açıklanır, yorumlanır, daha da aydınlatıcı duruma getirilir.

"Bir giriş cümlesiyle, onun açıklaması durumunda olan yargılı anlatıma açıklamalı sıralı cümle denir" diyen Hikmet DİZDAROĞLU, "bu cümle türünde ilk cümleden sonra, iki nokta üst üste (:) konur" uyarısını yaparken, ikinci cümlenin,birinci cümlenin tam açıklaması olması gerektiğini vurguluyor olsa gerektir. Yazarın açıklamalı sıralı cümle olarak gösterdiği bir kaç cümleyi konuya açıklık getireceği için aşağıya aynen alıyoruz:

Bir zabit haykırıyor:"Buradan yürüyerek geçilmez, eğilin"

Mehmet Ākif'i iki yıl uzaktan tanıdım: Sabahları Beylerbeyi iskelesinde vapura beraber binerdik.(1)

Açıklamalı sıralı cümlelerde, birinci cümlenin sonuna "ki" bağlacı da gelebilir. Bu tür açıklamalı sıralı cümleler devrik iç içe birleşik cümle niteliğindedir.(2) "ki" bağlacı kaldırıldığında, içcümlesi nesne görevinde olan bir iç içe birleşik cümle elde ederiz.

Mihrî Hatun Divanı'nda de- fiilinin çekimli biçimlerinden sonra gelen "ki" bağlacıyla kurulmuş, çok sayıda açıklamalı sıralı cümleye rastlıyoruz:

Bir hayr ağızlu didi ki(:) çokdan uzatdılar(31.6), Ser-te-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.240

(2) DİZDAROĞLU,Hikmet, age., s.241

ser dil mülkini didüm ki(:) āhır bu tutar(54.2), Didi kim(:) ben görürem günde senüñ gibi hezār(55.8), Hadin kim görse der kim(:) yāsemīndür(82.15), Görseler bir nokta-i hüsnüñ Kirāmen Kātibīn/ Diyeler kim(:) Allah Allah böyle inşā görmedük(95.3), Dersin ki(:) kanı bülbül ya nev-bahār gül(99.6), Şādam ol dilber demiş kim(:) kimseye rahm itmezem/ Mihrī gibi bir belā-keş derd-mendüm variken(131.7), Bugün bir gonçe-fem gördüm didüm kim(:) hey ne cāndur bu(139.1)

4- KARMA SIRALI CÜMLE

Bağımsız ve bağımlı sıralı cümlelerin anlam açısından bir arada kullanılmaları gerektiğinde, en az üç cümleye dayanan karma sıralı cümle türü oluşur. Yani iki cümle, birbirine virgül veya noktalı virgülle bağlandıktan sonra, bağlama görevli bir sözcükle üçüncü cümleye bağlanmaktadır.(1)

Bağımsız ve bağımlı sıralı cümleyi ayrı ayrı incelediğimiz ve bir divan üzerinde çalıştığımız için, bağımsız sıralı cümle yapısını göstermek üzere divana noktalama işareti açısından fazla müdahale etmemenin gereğine inandığımızdan, bu konudaki örneklerin sayısını az tuttuk. Yalnızca varlığını göstermek amacıyla, Mihrî Hatun Divanı'ndan seçilmiş bir kaç sayıda karma sıralı cümleyi aşağıya örnek olarak aldık.

Karma sıralı cümlede, bağımlı ve bağımsız sıralı cümlenin

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.243

sırası, anlama göre değişmektedir.

Her kişi itdügin bu cihānda bulur velī/ Ben buldum( ) uş sakın bunı düşmen işitmesün(123.4), Ten yandı( ) dil göyündi( ) yürek deldi firkatüñ/ Gamzeñ hadengi hışmile çün çekdi hançeri(211.2), Gözüm yaşını kan itdüñ( ) beni bī- ʿakl ü cān itdüñ/ Velī ben hasteden ey dost hergiz kesmedüñ kīnüñ(92.2)

IV- KURULUŞLARINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ

Dilimizde, yüklemin sonda bulunduğu, diğer ögelerin yüklemden önce geldiği bir cümle kalıbı vardır. Bu kalıbın, duyulan ihtiyaçla değişikliğe uğratılması sonucunda, kuruluşlarındaki özelliğe göre, cümleler, kimi değişik kuruluşlar gösterir.

Kimi yargılı anlatımlarda yüklem sonda, kimilerinde değildir. Kimilerinde yüklem yoktur, kimi cümlelerde, temel cümle ile bağlantısı olan bir arasöz, ya da çoğunlukla asıl cümle ile bağlantısı olmayan bir aracümlenin varlığına rastlarız.(1)

Bu çeşitlemede temel düşünce, cümlenin kuruluş özelliğini incelemek, cümlelerin hep ayni kalıbı esas almayabileceklerini göstermektir.

Çalışmamızın bu bölümünde, düz ve devrik fiil cümlesini ayrıntıya girmeden incelemeyi uygun görüyoruz. Çünkü, yaptığımız dil incelemesinin genelinde cümle türlerini tanıtırken, bu cümleleri, düzlük ve devriklik açısından da sınıflandırmış, yalın cümleyi incelerken, ögelerin dizilişini şemalar halinde göstermiştik. Bu nedenle bu bölümde, düz ve devrik cümle için tanıtıcı kuruluş yapısını, sayılı örnekte sınırlandırarak, kendimizi tekrardan kaçındık.

1- DÜZ FİİL CÜMLESİ

Basit bir tanımla, yüklemi sonda olan fiil cümlesinin adıdır. Türkçe'nin sözdizimi yapısı, tarih boyunca düz cümleye

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.248

dayalı kalmış, ancak, devrik cümle de eskiden beri yazı dilinde varlığını korumuştur.

Mihrî Hatun Divanı'ndaki,yüklemlerin sonda bulunduğu düz cümlelerde ögelerin kimi sıralanışların fazla örneğe yer vermeden gösteriyoruz:

özne + dol.t + yüklem

Hattuñ benefşe haddüñ hoş yāsemîne beñzer/ Gül-zār-ı hüsnüñ/ey dost/cennet içine beñzer(34.1), Bağruñ senüñ ʿacebdür seng-i nigîne beñzer(34.4)

nesne + dol.t + yüklem

Yüregümi yar gel/peykānın kandan çıkar(40.2), Yaşum ırmağını her cāye revānlar idelüm(191.5)

nesne + yüklem

Muhabbeti bizümle olanı hoş görelüm(115.3)

dol.t. + nesne + yüklem

Ocağuña su koyar/ hayr itmez āhır bu saña(4.2)

dol.t. + özne + nesne + yüklem

Zülfine dilber beni/ ʿahd eylemiş/ber-dār ide(137.6)

dol.t. + zarf t. + özne + yüklem

Ol mübārek zātuña her demde sıhhat yaraşur/ Ol mutahhar cismüñe her anda rāhat yaraşur(23.1)

zarf t. + dol.t. + zarf t. + özne + yüklem

Nā-gehān nāz-ı nihāndan yine bir rāz açılur(35.2)

zarf t. + dol.t. + özne + yüklem

Cellād çeşmi cānuma kasd etmedin henüz/ Derdlü yürege gamzesinüñ hançeri geçer(41.4)

zarf t. + yüklem

Yapışup dāmen-i ağyāra müdārā iderüz(64.4), Allah/aldayı aldayı şikār eyleyelüm(129.3)

zarf t. + nesne + yüklem

Ömr vefā ideriken cihānı hoş görelüm/ Bahār faslı irince hazānı hoş görelüm(115.1)

zarf t. + özne + dol.t. + yüklem

Müstedām ol/ yine vasluñ aña merhem bağlar(22.6)

edat t. + yüklem

Ağyār ile yār oldı/ vü cānān yola gitdi(181.2)

edat t. + nesne + yüklem

Gülüñ rızāsıçün bāri hārı hoş görelüm(116.3)

edat t. + özne + yüklem

Mihnet ü derd ü belāyile gözüm yaşlar ider/ Hasret ü hicr ü cefāyile dilüm başlar ider(86.3)

2- DEVRİK FİİL CÜMLESİ

Yüklem olan çekimli fiili cümlenin sonunda bulunmayan bu yargılı anlatıma Türkçe'miz yabancı değildir. Yapılan araştırmalara göre Oğuz Destanı'nda, Orhun Yazıtları'nda,Dede Korkut Kitabı'nda, Kābus-nāme Çevirisi'nde, Āşıkpaşa-zāde Tarihi'nde devrik cümle, varlığını gösterir. Bu durum, devrik cümlenin eskiden beri yazı dilinde kullanılmakta olduğunun kanıtıdır.(1)

İncelememizin bu bölümünde kuruluşlarına göre cümle türleri hakkında bilgi verirken sözünü ettiğimiz nedenlerle, devrik fiil cümlesini az sayıda örnekte incelemeye sokuyoruz. Yalın devrik fiil cümlesi incelenirken, Mihrî Hatun Divanı'nda devrik cümle yapısı özelliği taşıyan cümlelerdeki ögelerin sıralanışı çok sayıda diziliş şemasıyla gösterilmişti. Burada ise sayılı bir kaç örnekte, devrik fiil cümlesinin son ögesinin ne olduğunu göstermek üzere bir sınıflandırmaya yönelmeyi uygun görüyoruz.

Devrik fiil cümlesinde özne sonda yer alabilmektedir: Saçından oldı mu'attar dimāğ-ı rūy-ı cihān(2.3), Yakdı yandurdı/şehā/ teşne dili gayret odı(5.4), Revā gördi felek/biz nidelüm gülşende(25.10), Zülfüñe baş koşdı gamzeñ/yakdı diller şehrini(40.6), Yine eyyām-ı bahār irdi/ bezendi her diyār(55.1), Çünki sultān oldı dil tahtına 'aşkuñ/dilberā(109.4)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.250

Devrik fiil cümlesinde sonda yer alan öge, nesne de ola-bilmektedir:

Cihāna virdi ziyā/ enverise ancak ola(2.2), Tāli ʿuñ saʿd oldı Mihrī/yendi bahtuñ ahteri(8.17), Gerçi çok seyrey-ledüm bāğ-ı cihān sahrāların(16.6), Ol kān-ı vefā hoş bize gösterdi keremler(24.1), Didi Mihrī ol güle bencile-yin bülbül mi olur(55.8), Gördi çeşmüm yine bir şāh-ı cihānı/ne güzel(101.1)

Devrik fiil cümlesinde, dolaylı tümleç de sonda buluna-bilir:

Çokdan itdüm/düstum/ben cānumı kurbān aña(3.9), Cān zaʿīf oldı firākuñdan/meded kıl düstum(7.3), Āşikāre būse cerr itdüm lebinden/didi yār(42.9), Vaslını ikrār idüp saldı beni sevdālara(65.3)

Devrik fiil cümlesinin sonunda, zarf tümleci de yer ala-bilir:

Düşmen kamu kişiye rakīb oldı ʿākıbet(10.1), Saldı beni kapulara bī-ʿitibār idüp(10.4), Geçürdiler günümüz her dem āhla kış ü yaz(49.4), Bir güzeller şāhını hüsn içre gördüm nā-gehān(54.2), Yüzümüz sürdük kadem basduğı yire göricek(85.5)

Devrik fiil cümlesinde, edat tümleci de son öge olabilir:
Ruhlaruñ dil şāhını māt eyledi bir luʿbla(16.3)

Divandaki devrik fiil cümlelerinden kimileri, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerin ad ögesinin cümlenin sonunda

yer almasıyla oluşmuştur. Bu devrik fiil cümlelerinin kimilerinde, birleşik fiilin fiil ve ad ögesi arasına, vezin zorlamasıyla, cümlenin diğer ögelerinin girdiği de görülmektedir:

ʿAşk bābından benümle eyledi ol yār bahs/ Cānla virdüm cevābın/itmedi tekrār bahs(11.1), Eyledi yār beni derdile āvāre/meded(15.1), Firkatüñ zahmile Mihrī çokdan olurdı helāk(22.6), ʿİsī nefesi eyledi biz mürdeyi zinde(24.2), Lutfıyile kıldı dil-i vīrānumı maʿmūr(24.3), İtdi bizi ol zāt-ı şerīfile müşerref(24.4), İtdiler ʿāşık-ı şūrīdelerüñ ʿaşkunı pay(26.4), Yüz sürmekile izlerine oldum āşinā(47.5), Bir dāne ile zülfi göñül mürgin itdi sayd (47.7), Gamzenüñ tīrine Mihrī sīnesin kıldı nişān(114.5)

3- PARANTEZ CÜMLESİ

İçinde aracümle, ya da yapı bakımından cümle özelliği göstermeyen bir arasöz taşıyan yargılı anlatım "parantez cümlesi" olarak adlandırılmaktadır.(1)

Prof.Dr. Vecihe HATİBOĞLU cümle çeşitleri arasında parantez cümlesini işlememiştir ama "aratümce" adıyla belirlediği yapıyı tanımlarken "birleşik veya yalın tümcelerde, anlamı biraz daha açıklamak için araya giren ve gerektiğinde bağımsız kullanılabilen tümce(2) ifadesini kullanarak dolaylı yoldan parantez cümlesinin varlığına işaret etmiştir.

---

(1) DİZDAROĞLU,Hikmet, age., s.261
(2) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.152

Prof.Dr. M.Kaya BİLGEGİL ara cümleciği tanımında "yardımcı bir açıklama unsuru olarak bir cümlenin içine giren ve çıkarılması o cümlenin anlamında eksiklik doğurmayan sözlerdir" der.(1)

Parantez cümlelerinde aracümle ya da arasöz iki virgül, iki kısa çizgi, ya da parantez içine alınır.

Parantez cümlesinde cümle içindeki anlatım, ya yargılı, ya yargısızdır; ya bağlaçlı, ya da devriktir. Bundan doğan parantez cümleleri de, "aracümleli parantez cümlesi", "arasözlü parantez cümlesi", "bağlaçlı parantez cümlesi", "devrik parantez cümlesi" adıyla anılırlar.(2)

a.ARACÜMLELİ PARANTEZ CÜMLESİ

İçinde aracümle bulunan yargılı anlatımın adıdır. Aracümle ise, bir cümlenin içinde bulunup da, o cümlenin anlamını bir yönden açıklayan ve çıkarıldığı zaman cümlenin yapısında eksiklik doğurmayan yargılı anlatımdır. Aracümlenin öge olarak bir görevi yoktur. Nadiren bir cümlenin ögesi olurlar.(3)

Mihrî Hatun Divanı'nda rastladığımız aracümleli parantez cümlelerini, düz ve devrik cümle kuruluşunda olmalarına göre incelerken, aracümlenin fiil ve ad cümlesi oluşuna göre de sınıflandırdık.

---

(1) BİLGEGİL, M.Kaya, age., s.97/6

(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.261

(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.261-263/Uyarı 1

Parantez cümlesi düz bir fiil cümlesi olup aracümlesi ad cümlesi olabilir:

Bağrun senün -ʿacebdür- seng-i nigīne benzer(34.4), Def ü çeng ü rebābile -demidür- ʿayş ü nūş idem(106.3)

Düz bir fiil cümlesi olan parantez cümlesinin aracümlesi fiil cümlesi de olabilir:

Zülfine dilber beni -ʿahd eylemiş- ber-dār ide(137.6), Bizden oldunsa rakībün sözile bīzār hey/ -Gücile gökçeklik olmaz- neyleyelüm var hey(184.1,2)

Devrik bir fiil cümlesi olan parantez cümlesinin aracümlesi ad cümlesi olabilir:

Bulunur Mihrī -cihāndur- yine bir meh-rū sana(4.6), Merd isen -gayret demidür- sür rakībi hey meded(44.6), İmdi dil bülbüli artur -demidür- gel zārun(84.1), Key hazer kıl gözlerinden -hūnīdür- dilberlerün(126.4), Eksük olmaz -bu cihāndur- ʿāşıka bir yār hey(184.3)

Devrik fiil cümlesi olan parantez cümlesinin aracümlesi de fiil cümlesi olabilir:

Azdurımadı - ne dirsin- anı şeytān bu gice(145.6), Vaslı eglerken beni dil-dārumun her rūz ü şeb/ Şimdi -gör hālüm- hayāl-i rūy-ı yār egler beni(197.3)

Divanda kimi aracümleli parantez cümlelerinde aracümle, mısraın sonunda yer almakta ve sanki aracümle değilmiş gibi gözükmektedir. Bu, metnimizin nazım örneği olmasından(kafiye ve vezin zorlaması yüzünden) kaynaklanmaktadır. Bu özelliği gösteren

cümleyi normal düzenine soktuğumuzda, aracümle hakkında verdiğimiz bilgiler doğrulanmaktadır.

Gözlerüm yaşı dükenmez -sanki Nil ırmağıdur-(33.4)

"Gözlerüm yaşı -sanki Nil ırmağıdur- dükenmez" biçimine dönüştürülebilme imkanımızın olduğu bu cümlede aracümlenin varlığını görüyoruz.

Aracümlenin varlığı, asıl cümle birleşik değilse, onu birleşik cümle yapmaya yetmez. Birleşik olup olmama, asıl cümlenin yapısına bağlıdır. Aracümle, yapıca, asıl cümleyi etkilemez.(1)

Merd iseñ -gayret demidür- sür rakībi hey meded(44.6)

Yukarıdaki cümle, aracümlenin varlığı nedeniyle değil, asıl cümle şartlı birleşik cümle olduğu için bir birleşik cümledir.

Parantez cümlesinde aracümle, bir birleşik cümle olabilir. Fakat, aracümlenin birleşik cümle oluşu, asıl cümle yalınsa, onu birleşik cümle yapmaz. Çünkü, birleşik cümle yapısındaki aracümle, asıl cümlenin bir ögesi değildir. Aşağıdaki cümlelerde aracümle, bir içiçe birleşik cümledir:

Geçmedi -bilmem nedür- devlet kenārumdan benüm(105.1),

Gitmedi -bilmem nedür cürmüm- senüñ benden kīnüñ(210.18)

Aracümleler nadiren asıl cümlenin bir ögesi olabilirler(2)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.261
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.263/Uyarı 1

Divanda, bir parantez cümlesinin aracümlesi, temel cümlenin zarf tümleci olmuştur:

Geleler sağlığile -bir gün ola- yanumuza(172.9)

b. ARASÖZLÜ PARANTEZ CÜMLESİ

İçinde arasöz bulunan yargılı anlatıma "arasözlü parantez cümlesi" adı verilir. Arasöz, bir cümlenin anlamını bütünlerken, yargısız bir anlatım sergiler. Tek başına kullanılmama özelliği taşır. Bu yapısıyla, asıl cümlenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, edat tümleci veya bunların belirteni olur.(1)

Mihrî Hatun Divanı'nda yer alan arasözlü parantez cümlelerini, düz ve devrik oluşlarına göre sınıflandırarak ve arasözün cümlede öge olarak yüklendiği görevi esas alarak inceledik.

Arasözlü devrik parantez cümlelerinde özne görevinde arasözler, açıklamalı öznelerde bulunur. Açıklamalı özne, asıl özneden önce de sonra da gelebilir.

-Kadı vü müftī müderris zāhid ü pīr ü civān-/ Kangısı cān virmedi mahbūb oğlan üstine(162.4)

Arasözlü devrik parantez cümlesinde arasöz, zarf tümleci göreviyle de karşımıza çıkabilir:

-Dil marīzine lebüñden eylemezseñ ger ʿilāc-/Hikmet ile çāre bulmaz olsa biñ lokman aña(3.3)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.263/2

c. BAĞLAÇLI PARANTEZ CÜMLESİ

Yargılı anlatımın içindeki aracümle ya da arasözün "ki" bağlacına dayalı olduğu cümleler "bağlaçlı parantez cümleleri" dir.

Bağlaçlı parantez cümlesinden başka, ki'li birleşik cümlede de ki bağlacıyla karşılaşırız. Ancak, ki'li birleşik cümlede, ki bağlacından sonraki cümlenin kullanılması zorunlu olduğu halde, bağlaçlı parantez cümlesinde böyle bir zorunluluk yoktur. ki bağlacına dayalı aracümle ya da arasöz çıkarıldığında, asıl cümlenin anlamı da yapısı da bozulmaz. Oysa ki'li birleşik cümlede, bağlaçtan önceki ve sonraki cümleler birbirlerini bütünleyerek asıl yargıyı oluştururlar.

Bağlaçlı parantez cümlesinde ki bağlacı, arasözün yalnız sonunda; aracümlenin ise, başında veya sonunda bulunabilir.(1)

Mihrî Hatun Divanı'ndaki bağlaçlı parantez cümlelerinin kimilerinde, ki bağlacı aracümlenin başında yer almaktadır:

ʿAşk bābın dahi bir vechle tahrīr idemez/ Mihrī -kim bunca zemān defter ü dīvān karalar-(26.6), Dil -ki derd-mendündür evvelden-/ Derdine kıl devā be hey kāfir(30.6), Bugün -ki mevsim-i güldür- çemende bülbül ile/ Hurūş ü nāle kılup āh ü zārı hoş görelüm(116.2)

Divandaki kimi bağlaçlı parantez cümlelerinde de ki bağlacının yeri, aracümlenin sonudur:

Bilmezlik ile -gör ki- niçe odlara yandum(102.1), İşidüp

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.269

şīrīn sözin ol la'l-i kandumdan benüm/ -Hak bilür kim- gitdüm oldum kendü kendümden benüm(103.1), L'al-i lebüñle dişlerüñüñ vasfın işidüp/ -Hakka budur ki- dürle mercāndan el yudum(117.4), Tutaram -bunca zemān oldı ki- gülzār etegin(128.3), Aramuzdan -şükür Allah ki- eksildi rakīb(145.7)

4- KESİK CÜMLE

Genellikle yüklemi, bazen de başka ögeleri söylenmeden kullanılan cümleye "kesik cümle" denir.(1) Yüklemsiz kesik cümlelerde cümle anlamsız kalmaz, aksine anlatıma bir duygusallık yerleşerek, etkileme gücü artar. Böyle cümlelerde yüklem düşmesi olayı yaşanmaktadır.

Ma'şūka elinde cevr ü cefā vü 'itāb ü naz(21.4), Dilde gam gözümde nem sīnemde āteş her zemān(131.5), Saña ne/ her kişi her ne iderse kendü cānına(151.10)

Dilek kipinden, dilek kipinin hikaye ve rivayetinden; istek kipinden, istek kipinin hikaye ve rivayetinden; ilgili kiplerin şart biçimlerinden sonra, bildirme kiplerinden birine dayalı bir cümle gelmezse, dilek ve özlemleri belirten, yargı bildirmeyen kesik cümleler oluşur.(2)

Dermān nedürür/ bilsem/aña çāre nedendür(28.1), Yoluñda senüñ/cānā/bilsem/ne günāh itdüm(29.5), İgen de had-

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.161
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.278/3

den aşurmayup etseler hele az(49.3), Alsañ bizüm de gönlümüz ele hatāsı yok(78.3), Dökmese seylāb-ı eşküm bāri üstine nemek(91.2), Bülbül olup kārı dilde her dem efgān olmadan/ Hūbidi/vīrānelerde būm olaydum kāşki(185.4)

Cümle ki bağlacıyla kesilerek ardından başka bir cümle gelmediği takdirde bu cümle de ki'li birleşik cümle değil, bağlaçlı kesik cümledir:(1)

Lā ͑ık ola mı ki ͑aceb kapuñda/ İtlerüñle bile ben dahi olam hıdmet-kār(25.28), Yā-Rab ol serv-i revān kandedürür kandeyi ki(215.1), Beni kurtarmağa yok mu ki bir īmān ehli(216.2)

Kimi cümlelerin kesik cümle oluşlarının nedeni de yüklemin ortak kullanımıdır. İki cümleden birinde yüklem vardır, öbürü yüklemsiz gibi görünür ama ilk cümlenin yüklemine bağlıdır:

͑Ömr bir anda geçer devr-i gül eyyāmı dahi(geçer)(156.7)

Bildirme eki almayan, yani, yükleminde ek-fiilin çekimli biçimi -dir bulunmayan cümleler kesik cümle değillerdir.(2) Çünkü onlar yargı bildirirler. Oysa kesik cümlede yargıyı okuyucu kendi hayal gücüyle tamamlar. Her iki cümlenin birbirine karıştırılmaması gerekir. Aşağıda Mihrî Hatun Divanı'ndan seçilmiş kesik cümle olmayan, bildirme eki almamış ad cümlelerinden örnek vererek konuyu açıklığa kavuşturmayı yararlı görüyoruz:

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.220/7- 278/4

(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.276/Uyarı 1

Tāli ᶜüñ yokdur güzellerden ey Mihrī/çāre ne(7.5), Kaldısa cismüñ bu şehrüñ ıssısında çāre ne(20.5).

V- ANLAMLARINA GÖRE CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Anlatılmak istenenin bildirilmesindeki farklılığa dayalı bir sınıflandırmanın sonucunda, cümlelerin olumlu ya da olumsuz anlatımlı olabildiğini; emir veya dilek bildirişli olabildiğini; anlatımın soruya, kimi zaman da ünleme dayalı olduğunu görürüz.

Mihrî Hatun Divanı'ndaki fiil cümlelerini son olarak bu bakışla bir incelemeye tabi tuttuk.

1- OLUMLU FİİL CÜMLESİ

Türkçemizdeki tüm fiiller, özel takılarla(-ma/ -me fiilden fiil yapan olumsuzluk eki, değil olumsuzluk edatı) olumsuzlaştırılmadıkları sürece, olumlu yapıdadırlar. Olumlu fiil cümleleri, yüklemlerinin sonda oluşuna ve olmayışına göre düz veya devrik; yapılarına göre de yalın veya birleşik olabilirler. Bu cümleler ayrıca, biçimce ve anlamca olumlu olabildikleri gibi, biçimce olumsuz oldukları halde, anlamca olumlu olabilirler.(1) Bu özellikleri taşıyan olumlu fiil cümlesinde yüklem, bir fiile dayanır ve anlam yüklemin bildirdiği hareketin yapılması doğrultusundadır.

Divandaki olumlu fiil cümlelerinin büyük bir kısmı, hem biçimce, hem de anlamca olumludur.Çoğu düz yalın olumlu fiil cümlelerinin yüklemleri,yalın zamanlı çekime girmişlerdir:

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.285/2

Ocağuña su <u>koyar</u>/ hayr itmez āhır bu saña(4.2), Çeşmine cān virdüñ /ey dil/pendüme gūş etmedüñ(4.4), Teşne cān <u>vir</u>/hak taturmasun bir içim su saña(4.5), Cām-ı la'lin-den nigāruñ/sākıyā/bir bāde <u>sun</u>(13.3), Zulmeti bir cur'a-yile hāne-i dilden <u>götür</u>(13.4)

Yüklemi belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş yalın düz olumlu fiil cümlelerinde, yüklemdeki belirsizliğin -dur bildirme ekiyle giderildiği görülmektedir:

'Aşk ehline dergāhuñ hubbü'l-vatan olmışdur(29.1), Çeşmine rakībinüñ Mihrī diken olmışdur(29.7), Cinān içinde her dā'im habibüm hülle giymişdür(154.5)

Yalın düz olumlu fiil cümlelerinin bir kısmının yüklemi, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiildir ve yalın zamanlı fiil çekimine girmişlerdir:

Cānā yeter bu cānuma <u>cevr ü cefālar it</u>(9.1), Öldür rakīb-i kāfiri bāri <u>gazālar it</u>(9.3), Bugün gülşen-i hüsnüñde ko <u>efgān idelüm</u>(25.2), Cevrüñle beni cānā öldürme <u>tahammül it</u>(29.4),Sarrāfı da benden beter <u>āvāre olupdur</u> (43.1)

Yüklemi birleşik zamanlı çekime girmiş yalın düz olumlu fiil cümleleri çok az sayıdadır:

Kahr-ı ağyārile bıçağ sünüge <u>irmişdi</u>(177.4), 'Akl ü dil yoluña gitdi dil ü cān <u>kalmış idi</u>(214.3)

Divandaki yalın devrik olumlu fiil cümlelerinin kimileri yalın zamanlı çekime girmiştir:

Hezār yerde deler sīnesini ʿuşşākuñ(2.4), Cān ü dilden okur/ey ruhları gül/medh saña(5.3), Çıkısar cān beden-den/idiser terk-i diyār(25.13)

Yalın devrik olumlu fiil cümlesinde belirsiz geçmiş zaman çekimine girmiş yüklemde, bildirme ekini de görebiliriz:

Bir gıdā virmişdürür rūhına ʿaşkı Mihrīnüñ(80.7), Çok-dan ʿaşk eline ben bende/ Virmişemdür yaka efendicigüm (112.4), Dehānına gelüpdür cān Mihrī(167.7)

Yalın devrik olumlu fiil cümlesinin yüklemi, yalın zamanlı çekime girmiş yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil de olabilmektedir:

Saçından oldı muʿattar dimāğ-ı rūy-ı cihān(2.3), Musha-f-ı hüsnüñi zülfüñden suʿāl itmiş rakīb(11.4), Hūblaruñ vasfın/ey Mihrī/şöyle takrīr eyle sen(13.5)

Yalın devrik olumlu fiil cümlesinin yüklemi, divanda, bir-leşik zamanlı çekime girerek de kullanılmıştır:

Dil dilermiş ʿīd-i vasluñçün kemān ebrūlaruñ(3.9), Tol-mışıdı her tarāfdan māh ile meydānlar(27.3), Yeni hammām dirlermiş aña nām(82.37), Çalmış idüm taşa ben nāmūs ü ʿārum şīşesin(132.6)

Divandaki , yüklemi yalın zamanlı çekime girmiş kimi o-lumlu düz fiil cümleleri,yapıları açısından birleşik cümledir. Bünyelerinde, gerundiuma, partisibe veya fiil adına dayalı bir cümlemsi; bir içcümle; ya da bir şartlı yancümle taşırlar:

Çeşmi hışm itdükçe/cānā/gamzesi hançer çeker(12.4), Çeş-

müme dil uyup ruh-ı dil-dāra gitdiler(31.1), Rişmān-ı zülfüñle niçün bağlıdur boynum didüm(33.3), Dil ser-i zülfüñe ber-dār olmağa cānın sürür(36.1), Bunlara cān virmeyen elbetde cānāndan çıkar(40.1), Hasretinden ağlasam işbu cihānı su tutar(54.4), Kılmak dilerise𝑛 dil-i vīrāneyi ma'mūr/ Gel göñlümüzi yap/katı vīrānelerüz biz (63.8)

Kimi olumlu düz birleşik fiil cümlelerinde yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil, yalın zamanlı çekime girerek yüklem olmuştur:

Gülsitānında iken ol gonçenüñ feryād kıl(44.4), Gözleri yaşın revānlar eyleyüp nālān ider(52.5), Vaslın isterseñ/ey dil/dil-ber gamile hürrem ol(131.6)

Olumlu düz birleşik fiil cümlesinin yüklemi, birleşik zamanlı çekime de girebilmektedir:

Zāhid güzeli sevmege tevbe etmiş imiş(25.9)

Divandaki kimi olumlu birleşik fiil cümleleri,kuruluş bakımından devrik yapıdadır ve yüklemleri yalın zamanlı çekime girmiştir:

Görmese hüsnüñ kitābından dirüz nā-dān aña(3.5), Bildüre itdügüñi/sevdügüm/Allah saña(6.3), Cem' olup bir bezme gelmişler niçe cānāneler(8.9), Dir gören anuñ girībānıyla gerdānın hemān/ Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst(8.14), Korkaram la'l-i lebinüñ haberin söylemege(35.3)

Olumlu devrik birleşik fiil cümlesinin de belirsiz geçmiş

zaman çekimli yüklemi, kimi zaman bildirme eki almaktadır:

Tapuña bende olaldan cān ü dilden/ Elüñe virmişemdür ihtiyārum(107.4), Var ise müşkīn saçuñ būyından etmişdür güzer(109.7)

Divandaki kimi olumlu devrik birleşik fiil cümlesinin yüklemi, yardımcı fiille kurulmuş bir yalın zaman çekimli birleşik fiildir:

Zülfine urdukça şāne misk ider efşān aña(3.6), Hāk ider gayret odı bu dil-i miskīni yakup(6.5), Ben ayağuñı öpmege cānlar kılam īsār(28.7), Vücūdın mahv kıldı yana yana(168.6)

Kimi olumlu devrik birleşik fiil cümleleri de birleşik zamanlı çekime girmiş bir yüklem taşımaktadır:

Öldürürdüm dirimiş zülfüñe çeşmüñ beni yār(15.2), Beni bir tīrle öldürmişdi gamzeñ/ Arada çeşmüñ olmasaydı māni'(73.3), Vefā kılam demişidüñ cefālaruñ çekene(96.2)

Divandaki kimi fiil cümlelerinde biçimce bir olumsuzluk bulunduğu halde, anlam açısından bir olumluluk göze çarpmaktadır. Bu tür cümlelerin, olumsuz sorulu cümleler olduğu dikkat çekmektedir:

Kangı derūnı ney gibi nālān itmedi(188.2), Bu meclis içre sīnesi kimüñ def olmadı(188.3)

Ayrıca şartlı birleşik cümlenin yancümlesinde ve temel cümlesindeki fiiller olumsuz yapıda olduklarında da anlam bakımından bir olumluluk ortaya çıkmaktadır:

Müşkülüm halloImazidi kūşe-i ders-hānede/ İtmesem hüsnüñ kitābından şeha her bār bahs(11.2)

2- OLUMSUZ FİİL CÜMLESİ

Olumsuz yargı bildiren cümleye(1), başka bir deyişle, yüklemin gösterdiği hareketin yapılmama doğrultusunda belirlendiği cümleye olumsuz fiil cümlesi denir.(2)

Olumsuz fiil cümleleri kuruluş bakımından incelendiğinde, kimilerinin hem biçim hem de anlam bakımından olumsuz olduğu, kimilerinin de biçimce olumlu olduğu halde, anlamca olumsuzluk taşıdıkları göze çarpar.(3)

Olumsuz fiil cümleleri, yüklemlerinin sonda oluşuna ve olmayışına göre düz veya devrik; yapılarına göre de yalın veya birleşik olabilirler.

Divandaki olumsuz fiil cümlelerini, gösterdikleri bu özellikler açısından sınıflandırarak sunuyoruz.

Biçimce ve anlamca olumsuz fiil cümlesinde yüklem, fiilden fiil yapma eki olan -ma/ -me olumsuzluk ekiyle olumsuzlaştırılırken, yalın zamanlı çekime girer, yüklemi sonda yer aldığı için düz fiil cümlesidir ve yalındır:

Zulmet-i gamda koma/hızr ola hem-rāh saña(5.4), Bī-mihri Mihrī sevme didüm/pend tutmaduñ(31.8), Şīrīn lebin ağyā-

---

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.164
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.287
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.291/2

ra sunar/Mihrīye sunmaz(56.5), Kurı lāf ile cihānı bize güldürmeyelüm(59.4), Bitmedi bāğ-ı cihānda dahi hiç bitmeyiser(101.3)

Olumsuz düz yalın fiil cümlesinde yüklem, yalın zamanlı çekime girmiş yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiil de olabilmektedir:

Çeşmine cān virdün/ey dil/pendüme gūş etmedün(4.4), Çeşm-i mestün yine nā-hak yere kan eylemesün(15.3), Bende dil/cānā/tapundan hergiz āzād olmasun(109.6), Kimseler bencileyin ʿaşka giriftār olmasun(135.1)

Divandaki olumsuz yalın fiil cümlelerinin kimileri de devrik kuruluşlu olup, yüklemleri yalın zaman çekimlidir:

Görmeyiserüz haşre değin gussa vü gamlar(24.4), Yıllar ile görmezem yārüm yüzin ben/müddeʿī(67.2), İrilmez yāra cehd ile/ey Mihrī(73.6)

Olumsuz yalın devrik fiil cümlelerinin kimi yüklemlerinde de, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillere rastlanmaktadır:

Bir nazar kılmaz nedür cürmi ʿaceb sultān ana(3.11), Zulm eyleme ʿāşıklaruna/lutf eyle(25.17), Gāfil olman/mübtelālar/işbu pendümden benüm(103.5)

Divandaki olumsuz yalın devrik fiil cümlelerinden birinde, iki çekimli fiilden oluşan yüklemde, fiillerin ilki olumlu, diğeri olumsuz yapıdadır; ancak, cümlenin anlamında yine olumsuzluk geçerlidir:

Gitdi başına gelmedi ʿaklı/bī-cān yatur(48.5)

Divandaki kimi olumsuz yalın devrik fiil cümlelerinin yüklemleri de birleşik zamanlı çekime girmişlerdir:

Çekmezidi bir nefes hārun cefāsın neylesün(33.5), Bu cihān bāğında hiç gül olmaz imiş hārsuz(65.5), Ermeyeydüm bugüne/mahrūm olaydum kāşki(185.5)

Divanda, yüklemi yalın zamanlı çekime girmiş olumsuz düz birleşik fiil cümlelerine de rastlanmaktadır. Bu cümlelerin yapısında gerundiuma, partisibe, fiil adına dayalı bir cümlemsi; şartlı bir yancümle; ya da bir içcümle, temel cümlenin bir ögesidir:

Zulmet-i gamda kodıysa seni yārün gam yime(4.6), Hasret çekerem/derdle kan etmemek olmaz(60.1), Kıble yüzünden ölince yüzümi döndürmezem(110.3), Ayru düşdügüm habībümden hüdā göstermesün(122.1), Bī-kadre bu cihānda kimesne gönül virüp/ Mihrī/senün gibi emegi yile gitmesün(123.5)

Olumsuz düz birleşik fiil cümlelerinin yüklemlerinde, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillere de rastlanmaktadır:

Kimsenün yārı gözinden dūr olup yād olmasun(135.2), Hazret-i hak katına varıcak inkār olmaya(173.3), Cānuma gamzen hadengin geçdügin men' eyleme(209.3)

Divandaki olumsuz devrik birleşik fiil cümlelerinin kimilerinde yüklem, yalın zamanlı çekime girmiştir:

Bister-i nesrīn gerekmez bir dem ārām itmege(1.2), Zülfünün çengāline urma rakībi hışm idüp(7.4), 'Āşık isen 'aşk yolında saklama nāmūs ü 'ār(44.1)

Olumsuz devrik birleşik fiil cümlelerinin yüklemi, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiil de olabilmektedir:

Nāsıhā/etmez eser rüsvāy-ı ʿaşk olana pend(16.6), Zāhidā/ ʿayb eyleme dil virdügüm dil-berlere(83.4), Kimse baña rahm itmedi bilişde görīşde(159.3)

ol- yardımcı fiili, adlarla kullanılarak birleşik fiil oluşturduğu gibi çekime girmiş fiillerle de kullanılmaktadır. Divandaki olumsuz bir fiil cümlesinde, bu yolla yapılmış fiilde, çekimli fiil olumsuzluk eki almış, ol- fiili olumlu kullanılmış olup, cümlenin anlamı olumsuz kalmıştır:

Ki anı görmemiş ola gavvās(69.6)

Olumsuz devrik birleşik fiil cümlesinin yükleminin birleşik zamanlı çekime girdiği de divanda görülmektedir:

Bizi bir būseyile yād etseñ/ Olmaz idi hatā/be hey kāfir (30.5), Nazīrüñ olmazidi ʿahde ber-karār olsañ(96.2), Gül ele girmez imiş tutmayıcak hār etegin(128.4)

Divandaki biçimce olumlu, anlamca olumsuz fiil cümlesini incelerken, iki yapı dikkatimizi çekti. Olumlu sorulu kimi cümleler, biçimce olumlu olmalarına rağmen anlamca olumsuz idiler:

ʿAynuñ dil ü cānlar mı kodı ʿālemde(25.18), Tīg-ı kahrına bularuñ döye mi burc-ı beden(127.2), Kendülügümle mi hemdem oldum āh ü zāra ben(137.3)

Yüklemi olumlu cümle içinde "ne...ne" bağlaçları bulunduğunda, yüklemler biçimce olumlu olduğu halde, cümleler anlam ba-

kımından olumsuz idiler:

Ne özi göynür esirger ne ho yaşını siler(86.10), Ne gül kalur ne ho bülbül ne nev-bahār ü hazān(115.5)

3- SORU CÜMLESİ

Prof.Dr. Vecihe HATİBOĞLU, " herhangi bir ögesinde soru kavramı bulunan cümleye sorulu cümle denir"(1) tanımını verirken, Hikmet DİZDAROĞLU, "bilgi almayı, bir kuşkuyu gidermeyi amaçlayan, ya da soru yoluyla değişik kavramlar bildiren cümleye soru cümlesi denir"(2) diyor.

Soru kavramı, soru takısıyla, soru sıfatlarıyla, soru zamirleriyle, soru zarflarıyla, soru edatlarıyla, hatta soru ögesi bulunmadığı halde ses tonu ile de cümleye yerleştirilebilir.(3)

SORULU FİİL CÜMLESİ

Çekimli fiillerle kurulmuş ve soru kavramı taşıyan yargılı anlatımlardır. Bu cümlelerde yüklem, olumlu veya olumsuz bir fiilden oluşur. Soruların sayıları ve kuruluşları ise ayni özellikleri taşımaz.

Mihrî Hatun Divanı'ndaki sorulu fiil cümlelerini bu nedenle, olumlu sorulu ve olumsuz sorulu fiil cümlesi olarak kümelendirdik.

---

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.167
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.295
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.295-296-297

a. OLUMLU SORULU FİİL CÜMLESİ

Olumlu sorulu düz fiil cümlesi, soru takısından, ya da tek sözcükten oluşan ve tek cevapla karşılanan soru türüne(yalın soru) dayanabilir:(1)

Girye vü zārile turmaz neyiçün ağlar(22.2), Şīrīn sözün kelāmına şeker mi katdılar(31.7), Dişün var iken lü'lü vü mercānı niderler(61.3), Mihrīyi öldüricek kime cefā eyleyesin(86.14), Lutf idüp rahm ide mi ʿāşık-ı bī-çāresine(176.1)

Yalın soruya dayanan olumlu sorulu fiil cümlesi, divanda, devrik kuruluşta da kullanılmaktadır:

Nice katlansun bu yürek nice döysün cān aña(3.1), Zülf-i müşkīnün nola boynuma saldısa kemend(16.1), Hakkın di/ ey felek/sen gördün mi devr idilden/ Halk-ı cihānda bir hūb bu nāzenīne beñzer(34.2), Öykünmekile kaçan sen mehcebīne beñzer(34.3), Kande varam saçların gibi kemendüm var iken(131.1)

Olumlu sorulu fiil cümlesinde iki soru ögesi bir arada bulunabilir:(2)

Hattun inşāsın hadün üstine kim yazdı ʿaceb(3.10), Lā'ık ola mı ki ʿaceb kapuñda/ İtlerüñle bile ben dahi olam hıdmet-kār(25.28), Kande bulına ʿaceb bunlara urgan bu gice(148.3), Ne günāh etdük ola çerh-i sitem-kāre ʿaceb (172.6)

(1) DİZDAROĞLU- Hikmet, age., s.298-303
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.298/2

Divandaki kimi içiçe birleşik cümlelerin içcümleleri soru cümlelerinden oluşmaktadır:

Didüm rakībi dāra ʿaceb asdılar mı ola(31.16), Didi Mihrī ol güle bencileyin bülbül mi olur(55.8), Dil zülfüñe asıldı dedüm/didi neyleyin(190.4)

b. OLUMSUZ SORULU FİİL CÜMLESİ

Bu cümle türünde olumsuz fiil, yüklem görevlidir.

Yanmasun mı ʿāşık-ı bī-çāreler pervāne-veş(19.2), Atmasun mı tīr-i gamzeñden kemān ebrūlaruñ(45.4), Derdle cān bülbüli billah nice cān virmesün/ Bir saçı sünbül yüzi gül berg-i handān üstine(162.2)

Soru kavramı divanda, değişik birimlerle sağlanmıştır. Fazla ayrıntıya girmeden, bunların neler olduğunu göstermek istiyoruz.

Soru takısıyla:

Cān almağ ile mi koyalar seni hūblar(46.7), Etmez mi safā ehli her vakt hazāndan haz(72.4)

Soru sıfatlarıyla:

Kangı derūnı ney gibi nālān itmedi/ Kangı dimāğı yakmadı ʿaşkuñ harāreti(188.2)

Soru zamirleriyle:

Hattuñ inşāsın hadüñ üstinde kim yazdı ʿaceb/ Kangısı cān virmedi mahbūb oğlan üstine(162.4)

Soru zarflarıyla:

Nice katlansun bu yürek/nice döysün cān aña(3.1), Öykünmekile kaçan sen meh-cebīne beñzer(34.3)

Soru edatlarıyla:

Dersin ki kanı bülbül ya nev-bahār gül(99.7), Kanı ol ᶜayş ü ᶜişret kanı ol çeng ü rebāb(172.3)

Soru cümlesinde, cümlenin bir ögesine ilişkin soru, cümlenin bütününü etkiler ama, aslında cümlenin bir ögesine yöneltilmiştir.(1) Divandaki soru cümlelerini bu açıdan incelediğimizde, kimi soru cümlelerinde sorunun yükleme yöneltildiğini görüyoruz:

Niçe şerh eyleyeyin gonçe dehānı haberin(35.2), ᶜAşk bir sırr-ı ilāhīdür/ne bilsün mübtedi(42.10), Hüsnüñ misāli bir dahi gelmiş midür ᶜaceb(48.2), Kaçan bu yüz karasile saçuña öykünür sünbül(151.28)

Kimi soru cümlelerinde ise, özne ile ilgili bir soru vardır:

Hey/buna cān mı katlanur/ādemler öldürür(50.2), Bu meclis içre kimüñ sīnesi def olmadı(188.3), Çeng gibi kimüñ olmadı ham serv-kāmeti(188.3)

Divanda, sorunun nesneye yöneltildiği soru cümlelerine rastlanmaktadır:

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.299

Şīrīn sözin kelāmına şeker mi katdılar(31.7), Kangı derūnı ney gibi nālān itmedi/ Kangı dimāğı yakmadı 'aşkuñ harāreti(188.2)

Soru, zarf tümleciyle de ilgili olabilmektedir: Kendülügümle mi hem-dem oldum āh ü zāra ben(137.3)

Divanda, "ne" soru zamirinin, kendinden önce "her" sözcüğünü alarak şart çekimli bir fiille kullanıldığı zaman soru anlamından sıyrıldığını ve soru cümlesi kurmadığını görüyoruz: Her ne gelse hoş gelür baña efendümden benüm(103.7), Saña ne/her kişi her ne ederse kendü cānına(151.10)

Soru cümlesinin anlam özellikleri:

Cümlenin sorulu biçimde olması, içinde soru eki veya soru sözcükleri bulunması, her zaman bir şeyin öğrenilmek istenmesi anlamına gelmez. Soru yoluyla cümleye değişik anlamlar kazandırılır. Soruların ardında başka dilekler yatar. Bu nedenle, soru cümlelerinin anlam özelliklerini sınırlamak mümkün değildir.(1)

İşte bu nedenle, divanda rastladığımız içinde soru ögesi bulunan cümleleri, anlam özelliklerine göre sıralayarak konuya açıklık getirmeyi amaçladık. Sunuyoruz:

Kimi soru cümleleri, üzüntüleri ve acınmaları dile getirir:

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.305

Nice katlansun bu yürek rice döysün cān aña(3.1), Neyledüm netdüm günāhum bilmezem bu ben garīb(7.1), Her bir habīs ile salınur nice ölmeyem(78.2), Sürmedüm neyliyeyin zevk ü safāsın felegüñ(86.2)

Soru cümlelerinin bir bölüğü, bir işin üstesinden gelinemeyeceğini bildirir. Bu cümlelerde, güçsüzlük, yetersizlik anlamı baskındır:

Niçe bir ʿarz ideyüm hālümi her gān saña(6.1), Eksilmedi ağyār nidem yār eşiginden(58.4)

Soru cümlelerinin kimilerinde, gerçekleşen olayın önemsenmediği, sonuçlarının hoşgörüyle karşılandığı, azımsandığı göze çarpar:

Hār-ı cefāda Mihrī ölürse ne gam/rakīb(50.5), Nola çekdise gözüm yaşları deryāya beni(164.2), Sevdā belürüp başda nola dil de delürse(178.2)

Divandaki kimi soru cümleleri, bir duyguyu, bir düşünceyi karşımızdakine onaylatmak amacına yöneliktir:

Yanmasun mı ʿāşık-ı bī-çāreler pervāne-veş(19.2), ʿAynuñ dil ü cānlar mı kodı ʿālemde(25.18), Etmez mi safā ehli her vakt hazāndan haz(72.4)

Gerçek bilindiği halde, bilinmez gibi davranılarak da soru yöneltilmektedir:

Girye vü zārile turmaz neyiçün ağlar(22.2), Hey/buna cān mı katlanur/ādemler öldürür(50.2), Yā-Rab/nola hālüm ol yār giderse(175.1)

Soru cümlelerinin kimilerinde de dilek saklıdır:

Çekse zülfini sanem ruhları üstine nola(26.3), Nola meydān-ı ʿaşkuñda senüñ cān oynasa Mihrī(87.6), ʿAdlüñ ābı nola dil teşnelere virse hayāt(111.4), Nola dil-ber lutf idüp yād etse ben bī-çāresin(136.1), Gelse ol yār nola külbe-i ahzānumuza(177.2)

Umulan ve beklenen karşılık görülmediği zamanlarda, soru cümlelerinden yararlanılarak yakınma duygusu açığa vurulur:

Cevrüñ baña ağyāra lutfuñ neden olmışdur(29.5), Nice bir bu dil çeke her bī-vefānuñ nāzını/ Nice bir pinhān idem sīnemde dil-ber rāzını(213.1), Nice bir iñledesin derd ile/ey yār/beni/ Nice bir öldüresin cevr ile her bār beni(214.1)

Umulmayan bir durum karşısındaki şaşma duygusu, soru yoluyla cümleye yerleştirilebilmektedir:

Göz göre gör beni nice odlara atdılar(31.1), Çeşmüñ beni öldürdi vü sen yok niçe dirsin(62.6), Neler oldı benüm başuma vākiʿ (73.4), Allah Allah nice ʿayyār ü ne cādūdur bu(142.3)

Soru yoluyla küçümseme de bildirilir. Hatta bu cümlelerin kimilerinde, hafif bir alaya alma da görülmektedir:

ʿAşk bir sırr-ı ilāhīdür ne bilsün mübtedī(42.10), ʿĀşık mı direm aña ki cānān yolında ol/ Cān ü dil ile virmeye 'ta ʿömri vārını(202.2)

Kimi soru cümleleri, karşısındakini beğenme, övme, yücelt-

me amacına yöneliktir:

Lā ʿık ola mı ki ʿaceb kapuñda/ İtlerüñle bile ben dahi olam hıdmet-kār(25.28), Kim var güzeller içre cihānda saña yeter(47.1), Hüsnüñ misāli bir dahi gelmiş midür ʿaceb(48.2), Dişüñ var iken lü'lü' vü mercānı niderler(61.3)

Umulan veya beklenen karşılık görülmediği zamanlarda soru cümlelerinden yararlanılarak, yakınmayla birlikte başa kakma duyguları anlatılır:

Kavlüñ benümle göñlüm alınca mıydı/ey yār(89.3), Niçün ey dost bu efgānuma gūş eylemedüñ(180.2)

Soru cümlelerinde kabullenme, boyun eğme anlamları da bulunmaktadır:

Neyleyelüm bu cihāndur saña da kalmaz felek(91.5), Komaz gülüñ nidelüm dāmenini elden hār(116.3), Neyleyelüm kişiye her şey'i tāliʿdür iden(127.4), Unudurlarsa bizi dostlar unutsun nidelüm(172.10), Gücile gökçeklik olmaz neyleyelüm var hey(184.2)

Divanda, meydan otuma anlamlı soru cümleleri de vardır:
Hey/kime kaldı di bu güzellik saña kala(187.4)

4- EMİR CÜMLESİ

Emir cümlesinde bir hareketin olumlu ya da olumsuz yönde yapılmasını, buyruk biçiminde bildirme vardır. Bu tür cümlelerde, yüklem olan fiil, genelde emir çekimindedir; ancak, her emir çekimli yüklemin var olduğu cümle de emir cümlesi değildir (dualar).

Emir cümlesinde önemli olan emretme, buyurmadır. Kimi zaman, başka zamanlı fiillerle de emir cümlesi kurulur.(1)

Mihrî Hatun Divanı'ndaki emir cümleleri saptanırken, cümlelerin emir anlamını taşıyor olması göz önünde bulundurulmuştur.

Divandaki bir kısım düz kuruluşlu yalın ve birleşik emir cümlesinin yüklemi, emir çekimine girmiş yalın bir fiildir:

'Arz itdi gülşene yine ruhsār-ı yār/gül(99.1), Mihrī yār ister iseñ dāmen-i ağyāra yapış(128.4), Sākıyā/ sohbeti kerem it/kadehi sun yürisün(129.1)

Divanda, bu özellikleri taşıyan devrik emir cümlesine de rastlıyoruz:

Ko bizi bu meh-rūlaruñ mihrile/var sen fāriğ ol(16.6), Cānı vir yār eşiginde gel ey dil sādıksañ(26.5), Mushaf-ı hüsnini gördüñ çün oku sūre-i nūr(35.6)

Kimi düz yalın ya da birleşik emir cümlelerinin yüklemleri, yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiilin emir çekimli biçimidir:

Gülsitānında iken ol gonçenüñ feryād kıl(14.4), Ey ehl-i safā/cehd it 'aşk ile geçür 'ömri(72.2), Vaslın isterseñ ey dil/dil-ber gamile hürrem ol(131.6)

Divanda, yüklemi emir çekimli yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin, devrik yalın veya birleşik emir cümlesi kurduğu-

(1) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.176-177/ DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.325-326-327

nu da görüyoruz:

Dāmenine ter gülüñ yapışmasun sa'y eyle hār(44.6), 'Ārifseñ fırsatı fevt itme bu dem zinhār(55.7), Mihrī/sen kılma şikāyet dest-i cevr-i yārdan(103.7), Kimseyi gūş itme benüm böyle pendüm variken(131.6)

Mihrî Hatun Divanı'nda emir cümlesinin emir kipinin dışında, istek kipiyle de kurulduğunu görüyoruz:

Hārı elden koyalum cān virelüm gül yolına(59.3), Sırrile işleyelüm her işi bitsün işümüz(59.4), Cān mülkin yıkalum göklere çıksun tozumuz(64.5), Bülbüli māt idelüm nāle vü efgānlarile(156.2)

Yüklemleri emir çekimli cümlelerin anlam özellikleri:

Anlam kayması olayına en çok emir kipinde rastlanmaktadır. Yüklemleri emir kipinin çekimli biçimiyle karşımıza çıkan cümlelerin, anlam bakımından her zaman buyurma, emir taşımadıklarına divandaki cümlelerde de tanık oluyoruz. Bu nedenle, emir çekimli yüklemlerle kurulmuş cümleleri, taşıdıkları anlam özelliklerine göre sınıflandırmamanın bir eksiklik doğuracağı düşüncesiyle, bu cümleleri aşağıdaki anlam özelliklerini göz önünde bulundurarak kümelendirdik.

Karşısındakinin davranışından rahatsız olan kişi, emir kipindeki fiillerle kurulu cümlelerle, bir bıkkınlığı, usanç duygusunu açığa vurur. Bu anlatımda emir sezmek de mümkündür.

Yüri/ey Mihrī/var şimden gerü yā hū saña(4.1), Sen aralıkda/ey Mihrī/ko kurı sözi savı(201.7)

Öğüt verme, uyarma, içine düşülen durumdan ders çıkarma anlamlarıyla donanmış cümlelerin yüklemleri emir kipinde olabilir:

Cānı vir yār eşiginde gel/ey dil/sādıksañ(26.5), Halvetüñde/zāhidā/ ʿayb itme ehl-i ʿaşka sen(32.4), Tālib-i iksīr-i ʿaşk ol kimyāsı özgedür(32.5), ʿĀşıkiseñ ʿaşk yolında saklama nāmūs ü ʿār(44.1)

Emir çekimli yüklemleri olan cümleler, bir istek, dilek belirtmek amacıyla da kurulmuş olabilirler:

Dūstum/ ʿarz it cemālüñ cānumuz bulsun ferah/ Küfr-i zülfüñi görüp īmānumuz bulsun ferah(13.1), Dūstum/tīr-i müjeñle iki gözümi çıkar(25.5), Tīr-i müjeñi atsun ko kemān ebrūñ(72.3), Az it cefāyı ʿāşıka göster vefā yüzin (187.5)

Yüklemi emir çekiminde olan cümlelerin kimilerinde buyurma, emretme anlamı değil, tersine, bir dileğin gerçekleşmesi için yalvarma anlamı baskındır:

Cān zaʿīf oldı firākuñdan meded kıl dūstum/ Haste dil derdine lutf it gel ʿilāc it/ey tabīb(7.3), Zülfüñüñ çengāline urma rakībi hışm idüp(7.4), ʿĀşıklaruñı bī-güneh öldürme/dūstum/ Öldür rakīb-i kāfiri bāri gazālar it(9.3), Zulm eyleme ʿāşıklaruña lutf eyle(25.17)

Uğrunda fedakarlıklara girişilen kişinin vefa göstermeyişi, kişiye sitem etme yolunu açar, kimi zaman bu, başa kakma biçiminde ortaya çıkar. Bu anlam özelliğini sergileyen cümlelerin

yüklemleri emir çekimindedir:

Mihnetlerile karşuña öldükçe ʿāşıkuñ/ Sen oyna gül rakīble hoş hoş safālar it(9.2), Bister-i nesrīnde ārām eylesün hoş dūstlar/ Cismümüze püreler ursun bizüm dendānlar(20.3), Ol anuñ ile hoş olsun biz anı hoş görelüm (115.4), Mihrī dil-hasteyi öldürdi gamuñ sen sağ ol(157.5)

Kalıplaşmış karakterlerden yola çıkılarak, bu karaktere sahip kişilerin küçümsendiği, ince bir alaya alındığı, hatta yerildiği cümlelerin yüklemlerini, emir çekimine girmiş bulabiliriz. Bu cümlelerde, azarlama, paylama da başka bir anlam özelliğidir:

ʿĀşıka baş ağrıdup ʿarz itme/nāsıh/cenneti(18.4), Pend itme baña yār içün yarını/nāsıh/ Yārum baña pendüñ saña/hey/var gerekmez(62.5), Efsāne ile/zāhid/künc-i riyāda kalma(98.4)

Emir çekimli yüklemlerin bulunduğu kimi cümlelerde, içinde bulunulan durumun çıkmazlığı anlatılırken, kendisini onaylatmaya çalışan kişi, ayni zamanda ona acınmasını da ister:

Bu cihān bāğında Mihrī nice nālān olmasun(45.7), Āsitānuña nice yüz sürmesün leyl ü nehār(52.2)

Amacın meydan okuma, göz korkutma olduğu kimi cümlelerin yüklemleri de emir çekimine girmiş olabilir:

Er ise gelsün o nā-merd aña göstereyin erlik(87.5)

5- ÜNLEM CÜMLESİ

Duyguları, coşkuları yansıtan; çeşitli ruhsal durumları belirten ve seslenme niteliğinde olan yargılı ya da yargısız anlatıma ünlem cümlesi denir. Öbür cümle türlerinde, bir düşüncenin yargıya bağlanarak anlatılması esastır. Ünlem cümlelerinde ise, duygunun açığa vurulması önemlidir. İster tek sözcükten, ister birçok sözcükten oluşsun; ister yargılı, ister yargısız olsun ünlem cümleleri, yaşanılan zamandaki ve gelecekteki duygu, dilek ve özlemleri en etkili biçimde yansıtan anlatım türüdür.(1)

a. YARGISIZ ÜNLEM CÜMLESİ

Temel kuruluş ögesi olan yüklemden yoksun bulundukları için yargısız kesik cümle niteliğini taşırlar. Seslenme, çağırma kavramları taşırlar.

Ünlemler, ünlem görevinde kullanılan adlar, sıfatlar, zamirler, zarflar, yansımalar, sözcük öbekleri, anlam bakımından cümle değerinde olmakla birlikte, yapı bakamından cümle bütünlüğünde değildirler. Bu nedenle, bir tür kesik cümle olarak algılanmalıdırlar. Bu tür cümlelerin çözümlenmeleri yapılmaz.(2) Biz de divanda rastladığımız yargısız ünlem cümlelerini yukarıda belirtilen nedenle çözümlemeye gitmedik. Sınıflandırmamız yalnızca yargısız ünlem cümlesini kuran yapının türü açısından olacaktır.

a.1- Adların yargısız ünlem cümlesi kuruşları:

Divanda yalın adlar,yargısız ünlem cümlesi kurmakta çok

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.334
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.437

kullanılmıştır.

Bulunur/Mihrī/cihāndur yine bir meh-rū saña(5.1), Öldürürdüm dirimiş zülfüñe çeşmüñ beni/yār(15.2), ʿĀşıka baş ağrıdup ʿarz itme/nāsıh/cenneti(18.4), Sunduğuñ her dem/felek/Mihrīye biñ tas ağudur(33.7), Hem-dem olduñsa habībe gurre olma/müddeʿī(45.5), Hār-ı cefāda Mihrī ölürse ne gam/rakīb(50.5), Gāfil/komazuz hūblaruñ elden ölince/ Zencīr-i ser-i zülfini dīvānelerüz biz(63.4)

Adlar, çoğul eki almış biçimleriyle de yargısız ünlem cümlesi kurmaktadırlar:

Gāfil olmañ/mübtelālar/işbu pendümden benüm(103.5), Dostlar/billahi deñ ol sevdügüm dil-dāra kim(122.5)

Yargısız ünlem cümlesi kuran yapılar arasında iyelik eki almış adları da görüyoruz:

ʿĀdet olmışdur cihānda/dūstum/bühtān aña(3.2), Gel akıtma gözlerümüñ kanlu yaşın/sevdügüm(4.2), Hanum/sen imişsin baña cān anı gerekmez(61.1), Zulmet-i gamda koma Mihrīyi māhum/gitme gel(100.6)

Deyimler, deyim niteliğindeki sözlerden de yargısız ünlem cümlesi kurulabilir:

Sürünürem yoluña bunca zemān/iki gözüm(118.2)

a.2- Ünlemlerin yargısız ünlem cümlesi kuruşları:

Nice feryāda vara nālelerüm/āh/saña(6.1), Hey/bu bir kelb-i laʿīndür tak bunuñ boynına ip(7.4), Yıllar ile ben

yüzin görmem/dirīgā āh/kim(16.9)

Bir ünlem, adla birlikte kullanılarak da yargısız ünlem cümlesi kurar:

Yüri/ey hercā'i/var şimden gerü yā-hū saña(4.1), Ey müderris/çünki sen tahsīl-i cānān itmedüñ(11.3), Cān virürem saña/be hey kāfir(30.1), Öldürmekise ʿāşıkı/hey bīvefā/yeter(47.4)

Yargısız ünlem cümlelerinin kimileri, ünlem + sözcük öbeği, kimileri de seslenme niteliğini taşıyan sözcük öbeklerinden kurulmuştur:

Lutf ile kıl ʿilāc bugün/ey tabīb-i cān(9.4), Dür düşdüñ çünki/ey dil bülbüli/gül-zārdan(20.2), Yohsa yarın gül gider kalursın/ey miskīn hezār(44.4), İt kırıcı seni/anı gül-femler öldürür(50.5) Sözüme uymaduñ/ey asılası dil/dilerem(124.4), Ey tāliʿi yok Mihrī/hemān eyle tahammül (181.5)

Ünlem + sözcük öbeği yapısını gösteren yargısız ünlem cümlesinin sözcük öbeği bölümündeki sıfat tamlamasının(sıfat+ad) ad ögesi düşmüş olabilir:

Ey beni mecnūn gibi ʿaşkıyile şeydā kılan(110.9), A benüm çok sevdügüm/vallahi billahi inan(110.10), Ağlañ gelüñ ol ʿāşıkı/ey hāl bilenler(181.4)

Divanda kimi ünlem cümleleri de doğu dillerinden alınmış kalıplarla kurulmuştur:

Tebārek-Allah/ eger dil-berise ancak ola(2.1), Hamdülillah/

kimseye göstermedüm muhtāclık(80.1), Gördi çü gözüm kāmet-i dil-cūyını cānā/ El-minnet-ü-lillah/yine būstānlar içinde(165.3)

b. YARGILI ÜNLEM CÜMLESİ

Bu cümleler çekimli fiillerle kurulur ve ünlem kavramı taşırlar. Yüklemi emir kipine dayalı olan kimi fiil cümleleri de emir cümlesi değil, ünlem cümlesidir. Bu tip ünlem cümlelerinde anlam buyurmak, emir vermek üstüne kurulmamıştır. Amaç, anlatımın etkili biçimde dile getirilmesidir.(1) Yargılı ünlem cümlesinde yüklem olan fiil yalnızca emir çekimiyle karşımıza çıkmaz. Duygu ve düşünceyi etkili biçimde anlatmak için çeşitli anlam özellikleri yüklediğimiz yargılı ünlem cümleleri, değişik kiplerdeki çekimli fiillerin yüklem olması durumunda da oluşur.

Divandaki yargılı ünlem cümlelerini, girdikleri kip çekimine göre gruplandırarak inceledik, sunuyoruz.

Yargılı ünlem cümlesinin yüklemi emir çekimli bir fiil olduğunda, cümle, kuruluş bakımından düz de devrik de olabilmektedir:

Cān za'īf oldı firākundan/meded kıl/dūstum/ Haste dil derdine lutf it/gel 'ilāc it/ey tabīb(7.3), Öldür rakīb-i kāfiri/bāri gazālar it(9.3), Dil hastedür firākunla/ gel devālar it(9.4), Dost/be-hakk-ı sūre-i ihlās/ Beni öldür/belādan eyle halās(69.1)

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.339/2

Yargılı düz veya devrik ünlem cümlesinin yüklemi, belirli geçmiş zaman çekiminde bir fiil de olabilir. Bu cümlelerin yargısız bir ünlem cümlesiyle beraber kullanılmaları dikkat çekicidir.

Çeşmine cān virdün/ey dil/pendümi gūş etmedün(4.4), Yakdı yandurdı/şehā/teşne dili gayret odı(5.4), Halka oldı firkatünden kaddüm benüm/ey bī-rahm(34.4), Geçdi/ey kaşı kemān/gamzen okı cāndan öte(37.2), Müddeʿī söziyle elden çıkardum yāri/āh(40.7), Yalan dilüne aldanup/ey yār/inandum(102.2)

Yüklemi geniş zaman çekimindeki bir fiil olan cümleler de, anlam bakımından yargılı bir ünlem cümlesi olabilirler. Yine bu cümleler de, divanda, yargısız bir ünlem cümlesi ile desteklenmektedir:

Cevrise yetdi cānuma/ey dil-rübā/yeter(47.3), Ey dost/rakībile turup sohbet idersin(63.7), Tūtīyi māt ider/ey Mihrī/şīrīn güftārun(84.7), Çenberin çarhun yakar nār-ı şerārum/dūstum(100.4)

Anlam dikkate alındığında, gelecek zaman çekimli yüklemle de yargılı ünlem cümlesi kurulabileceğini göstermek isteriz:

Öldüriser āhır gam-ı hicrān seni/Mihrī(57.6), Fāş eyleyiser sırrunı Mihrī ile karşu(140.5)

Divandan seçilmiş aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, okuyanda bıraktığı etki düşünüldüğünde ünlem cümlesi olmaya layık cümlelerin yüklemleri istek çekimindedir:

Şem' -i ruhsārına cānānuñ/ey Mihrī/dā'imā/ Yanalum pervāne-veş çün yanegelmişlerdenüz(66.7), Bu cihān bākī degül saña da kalmaya/felek(86.12), Reh-i 'aşkuñda neler çekdügüm/ey dost/benüm/ Bilesin bir gün ola 'aşka giriftār olasın(124.3)

Divandaki belirsiz geçmiş zaman çekimli yüklemi olan yargılı ünlem cümlesinin, ayni satırda yer alan yargısız bir ünlem cümlesi veye cümleleriyle desteklendiğini görüyoruz:

Düştum/dil mürgine kurmış kara zülfeynüñ ağ(75.1), Ki geçmiş 'ömrümüz/hayfā hezār āh(82.46)

Yapı ve kuruluş bakımından taşıdığı özelliklere göre başka cümle türlerine de örnek olan yargılı ünlem cümlelerinin bu adı alarak ayrıca bir gruba sokulmasına neden olan anlam özelliklerinin neler olabileceğini, fazla ayrıntıya girmeden göstermenin yararına inandığımız için, divandaki yargılı ünlem cümlelerinin kimilerinde yoğunlaşan anlamlara göre bir sınıflandırma yaptık; sunuyoruz.

Divandaki kimi ünlem cümleleriyle sevinç, mutluluk duyguları dile getirilmektedir:

Leblerüñ süñdükçe/cānā/ağzuma şekker yağar(18.3)

İstenen bir şeyin özlenerek anlatımında kullanılan cümlelerin de ünlem cümlesi olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz

Şem'-i ruhsārına cānānuñ/ey Mihrī/dā'imā/ Yanalum pervāne-veş çün yanegelmişlerdenüz(66.7)

Üzüntü ve hayıflanma, divandaki ünlem cümlelerinin başlıca anlam özelliğidir:

Ey/nice dil mülketinüñ hānümānın yakdılar(19.3), Ey dost/rakībile turup sohbet idersin(63.7)

Divanda, usanç, öfke, tedirgin edici bunalımlar, ünlem cümleleriyle açığa vurulmaktadır:

Öldüriser āhır gam-ı hicrān seni/Mihrī(57.6), Āsitānuñdan anı sürmek ile gitmedi/āh(158.4)

Yapılan bir iş beğenilmediğinde, bir durum ve davranış olumlu karşılanmadığında, başa kakma ve ayıplamanın anlatıldığı cümleler de bizce ünlem cümlesidir:

Bī-mihri/Mihrī/sevme didüm pend tutmaduñ(31.8), Kavlüñ benümle göñlüm alınca mıydı/ey yār(89.3), Velī ben hasteden/ey dost/hergiz kesmedüñ kīnüñ(92.2), Dostum/geçmedi bir gün sözümüz yanuñda(157.1)

Ünlem cümleleri, yakınma, acınma duygularının anlatımında da kullanılmaktadır:

Gel akıtma gözlerümüñ kanlu yaşın/sevdügüm(4.2), Virme cellād eline as beni ol dāre meded(15.2), Terk itdüñ etmezem deriken mübtelāñı/āh(89.2)

Genellikle Tanrı'dan, kimi zaman da kişilerden içinde bulunulan kötü durumdan kurtulmaya yardımcı olmaları için, dua yakarış kavramlı ünlem cümlelerinden yararlanılır. Bunu divanda da bolca görüyoruz:

Haste dil derdine lutf it gel ʿilāc it/ey tabīb(7.3),

İlāhī/gülşen-i hüsnin gözüm yaşıyla sen sakla(68.4), Muhtāc itme Mihrīyi yā-Rab muhannede(149.8)

Karşısındakinin kötü duruma düşmesini dilemek amacıyla kurulan ilenme yüklü cümleler de ünlem cümlesidir:

Bildüre itdügüñi/sevdügüm/Allah saña(6.3), Bu cihān bākī degül saña da kalmaya/felek(86.12)

Meydan okuma, korkmadığını sert bir dille bildirmeye yönelik cümleler, bu anlamlarından dolayı ünlem cümlesi olurlar:

ʿĀşıka baş ağrıdup ʿarz itme/nāsıh/cenneti(18.4), Bugün korkutma sen/nāsıh/cāhīmüñ erte nārından(154.6)

Bir davranış, bir tutum, bir düşünce kabul edilmediği zaman, bu duyguları bildiriş, ünlem cümlesini oluşturur:

Gül-zār-ı haddüñsüz baña/ey cān-ı cihānum/ Firdevs-i cinān ü gül-i handānı gerekmez(61.2)

Kimi cümleler, küçümseme, alay, yerme anlamıyla gelişir ve ünlem cümlesi olurlar:

Var hān-kahı bekle riyāyıla sen/ey şeyh(63.3)

Divandaki ünlem cümlelerinin kimilerinde, bir niteliğin aşırı ölçüde bulunuşu, ya da bir hareketin olağan ölçüler dışında yapılışı anlatılmıştır:

Hey/buña cān mı katlanur ādemler öldürür(50.2), Düşelden ʿaşkuñuñ sevdāsına/āh/ Neler oldı benüm başuma vāki ʿ(73.4) Buña taş çatlar/ey Mihrī/ne tahammül demidür(158.6)

Beklenilmeyen olaylar, durumlar karşısındaki şaşma duygu-

sunu belirtmek üzere kurulan ünlem cümlelerinin divandaki sayısı çok fazladır.

Ey/nice dil mülketinüñ hānümānın yakdılar(19.3), Fettān gözüñüñ kasdı dil ü cānmış/ey dost(60.3), Allah Allah/ nice ʿayyār ü ne cādūdur bu(142.3)

Ünlem cümleleriyle yansıtılan duygulardan biri de pişmanlıktır:

Müddeʿī söziyle elden çıkardum yāri/āh(40.7), Ki geçmiş ʿömrümüz/hayfā hezār āh(82.46), Yalan dilüñe aldanup/ey yār/inandum(102.2)

Divanda uyarma anlamının baskın olduğu ünlem cümlelerinin sayısı oldukça fazladır. Bu cümlelerde ayrıca, paylama, azarlama anlamları da kendini gösterir:

Pend itme baña yār içün yarını/nāsıh(62.5), Āsitānından beni menʿ itme/nāsıh/dilberüñ(83.3), Gülüñ bu ʿārızı rengin görüp aldanma/ey bülbül(151.29), Hem-dem edīnme kendüñe ağyārı/sevdügüm(152.6)

Bir şeyin imkansızlığını bildirmek amacıyla kurulan ünlem cümlelerine de rastlanmaktadır:

İrilmez yāra cehd ile/ey Mihrī(73.6), Ey cihān halkı/bilüñ kim yārdan ben dönmezem(104.1)

Bir işin yapılmasını veya yapılmamasını öneren kişi karşısındakine umut verir, onu yüreklendirir. Bu duyguları yaşatan ünlem cümleleri aşağıdadır:

Ey Mihrī/katlan dahi dahi saña netdiler(46.7), Mest-i

mey-i ᶜaşk ol yüri ᶜālemde/ey Mihrī(62.7)

6- DİLEK CÜMLESİ

Cümlenin "dilek cümlesi" olarak adlandırılmasında etken olan, hem anlam, hem de yüklemin yapısında taşıdığı kiplerdir. Anlam bakımından dilek cümlesinin bir dileği, bir isteği, özlemi açığa vurması gereklidir. Yüklemi de, dilek kipine, dilek kipinin hikaye ve rivayetine; istek kipine, istek kipinin hikaye ve rivayetine;ilgili kiplerin şart birleşik zamanına dayalıdır. Buna göre dilek cümleleri, "dilekli dilek cümlesi", "istekli dilek cümlesi", "şartlı dilek cümlesi" olarak sınıflandırılabilir.(1)

Bir başka kaynakta da "yüklemi istek kipi olan cümleye istek cümlesi denir" gibi bir tanım yapılarak,"istek cümlesi dilek kipiyle de kurulabilir" denmekte, istek cümlelerinin çoğunun gerçekleşmemiş bir olayı bildirdiğine dikkat çekilmektedir.(2)

a. DİLEKLİ DİLEK CÜMLESİ

Dilek kipiyle, onun hikaye ve rivayet birleşik zamanlarından oluşur. Bu tür cümleler kesik cümle niteliğindedir. Çünkü kesin bir yargı bildirmeyerek, bir özlemi, bir dileği belirtirler.(3)

Mihrî Hatun Divanı'nda dilek kipiyle kurulan dilek cümlelerinin yalnızca devrik cümle yapısıyla kullanıldığını, dilek

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.357-358-359
(2) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.176
(3) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.357

kipinin hikaye ve rivayet birleşik zamanlarıyla kurulmuş dilek cümlesi bulunmadığını görüyoruz.

Divanda, dilek kipiyle kurulan dilekli dilek cümleleri devrik kuruluştadır:

Dermān nedürür bilsem aña çāre nedendür(28.1), Alsañ bizüm de göñlümüz ele hatāsı yok(78.3), Yaralar urdukça gamzeñ sīne-i mecrūhuma/ Dökmese seylāb-ı eşküm bāri üstine nemek(91.2), Görse tīr-i gamzesinden dilde yüz yüz yaresin(136.1), Öldürmese gücile beni bāri igen de (183.3), İn'ām eylese sā'ile hüsnin zekātını(204.6)

b. İSTEKLİ DİLEK CÜMLESİ

İstek kipiyle, onun hikaye ve rivayet birleşik zamanlarından oluşan dilek cümlesi türüdür.(1)

Mihrī Hatun Divanı'nda, yüklemi istek çekimine girmiş yalın fiilden oluşmuş düz cümlelere rastlandığı gibi, bu cümlelerin devrik kuruluşta olanlarına rastlamak da mümkündür.

Pīş-keş cān virelüm mihmānumuz bulsun ferah(13.2), Cevrüñ çekeyüm gayri vefā-dār gerekmez(62.1), Ta hakīkatden yol bulasın mi 'rāclık(79.2), Görelüm bāri bir kerre vefāsın(82.41), Yanayın ol nāra ben ol yārdan dönmezem(104.4)

Divanda, yüklemi istek çekimine girmiş yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilden oluşan, düz,istekli dilek cümlelerine

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.172-358

de rastlanmaktadır:

Ol saña nāz ide sen anı idesin būse-kenār(25.19), Varalum sahn-ı gülistānda temāşā idelüm(84.2), Sīnemüz def kıluben kāmetümüz çeng idelüm(84.4), Varalum kūyuña her demde figānlar idelüm(191.5), Yüzümüz sürüp eşigüñde mekānlar idelüm(191.6)

Bu özelliği taşıyan cümleler, devrik olarak da kurulabilir:

Nev-civān ide Züleyhā gibi/ey Mihrī/seni(5.5), Göñlin hoş ide her dem anuñ hūb-sanemler(24.3), İtlerüñle bile ben dahi olam hıdmet-kār(25.28), Kūyuñda senüñ dā'imā ʿüryān olayın tek(62.4), Yüzümi hāk ideyin gitdügi yollara habīb(119.5)

Divandaki kimi devrik kuruluşlu istekli dilek cümlelerinde de yalın fiil, isteğin hikayesi çekimine girmiştir:

Ermeyeydüm bugüne mahrūm olaydum kāşki(185.5), Yüzüm üzre sürinüp ilte idüm haste dili(215.6)

İstek kipinin hikayesiyle kurulmuş kimi istekli dilek cümlelerinde yüklem, yardımcı fiille kurulmuş bir birleşik fiildir:

Çāk ideydi hüllesini hūrī vü gılmānlar(27.2), Derdlü yürek/ey Mihrī/cefāya ideydi sabr(38.5), Bu cihāna gelmeyüp maʿdūm olaydum kāşki(185.1), Ben bu cāndan/āh/ezel mahrūm olaydum kāşki(185.2), Hūb idi vīrānelerde būm olaydum kāşki(185.4), Mihrī/ben de cehl ile maʿlūm olaydum kāşki (185.8)

c. İstek çekimli yüklemlerin istekli dilek cümlesi kurmayışları:

Divanda, yüklemleri istek çekiminde olan kimi cümlelerin, anlam bakımından istekli dilek cümlesi olmadıklarını görüyoruz. Bunun nedeni, istek kipinde yaşanılan zaman ve anlam kaymasıdır. Dilek cümlesi, yalnızca biçime dayalı bir adlandırmanın değil, özellikle anlam açısından bir değerlendirmenin sonucunda ortaya çıkan, yapısında dilemek bulunan cümle türüdür.

Bu görüşümüzü doğrulayan divandan seçilmiş cümleleri, isteğin, zaman ve anlam bakımından kaydığı kipe göre sınıflandırarak gösteriyoruz.

İstek kipi gelecek zaman anlamı verir.(1) Bu durumda istekli dilek cümlesi kurulamaz.

Bir nefes kaldı ki Mihrī vire cān firkat ile(15.5), Zülfine dil-ber beni ʿahd eylemiş ber-dār ide(137.6), Erişe bir gün ecel desti girībānumuza(172.4)

İstek kipi geniş zaman yerine kullanılabilir.(2) Bu durumda da cümle, istekli dilek cümlesi değildir.

Bülbüle āh ü figān hem-dem ola gonçeye hār(25.10), Korkaram vasluña dahi geleler el karalar(26.4), Rāyegān viresin būse sen ağyāra nedendür(28.6) ʿĀşıkları bir būsesine cān vire her dem/ Ağyārile ol sarıla ʿüryān ne kolaysuz (57.2)

(1) TİMURTAŞ, F.Kadri, age., s.126/316
(2) TİMURTAŞ, F.Kadri, age., s.126/317

Divandaki, yüklemi istek çekimli bir fiil olan soru cümlelerinde de, isteğin gelecek zamana veya geniş zamana kaydığını ve istekli dilek cümlesi kurmadığını görüyoruz:

Mihrī/niçesi şerh idesin vasfı beyānın(24.5), Cān almağ ile mi koyalar seni hūblar(46.7), Mihrīyi öldüriçek kime cefā eyleyesin(86.14), Şimdi kim vire safā bu dil-i vīrānumuza(172.7)

İstek kipinin dilek-şart kipi yerine kullanıldığı kimi cümlelerde de, istek çekimli fiilin dilek cümlesi kurmadığını, birleşik cümle türlerinden şartlı birleşik cümlenin yancümlesini oluşturduğunu görüyoruz:

Yaraşur sahn-ı çemendeki ide feryād hezār(25.2), Hevā-yı laᶜl-i şīrīnüñ içün cān virdügüm Ferhād/ Göreydi/dūstum/ her dem edeydi ahsend ü şābāşı(205.4)

Divanda"...sa nola" yapısına dayanan dilek anlamlı cümlelerle de karşılaşıyoruz. Yapıda "ne" soru sözcüğü bulunmasına rağmen, cümleler soru cümlesi değildir. Çünkü, -sa ekini almış fiil dilek bildirirken, "nola" yapısındaki fiil de istek çekimine girmiş ve istenen, dilenen şeyin yerine getirilmesi için bir yalvarma söz konusudur:

Boynuma taksañ nola/cānā/kemend-i zülfüñi(36.2), Nola dil-ber lutf idüp yād etse ben bī-çāresin(136.1), Laᶜlüñ nola ger teşnelere virse hayātı(165.5), Keremler eyleseñ etseñ nola ᶜimāretini(212.3)

"...sa nola" yapısı her zaman da dilek anlamlı cümle kur-

maz.Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, bir soru cümlesi içinde de bu yapıya rastlayabiliriz:

Nola çekdise gözüm yaşları deryāya beni(164.2)

Divanda rastladığımız kimi cümlelerin yükleminde, ol- fiili, olumsuzluk eki alarak olumsuz fiil gövdesi olmuş, istek çekimine girmiş, fakat istek bildirmeyerek, "yoktur" sözcüğünün yerine kullanılmıştır:

Āsitānuñ gibi dil-i miskīne bālīn olmaya(1.2), Dūstum/ cem' etseler ʿālemde bī-tāliʿleri/ Bir dahi Mihrī gibi baht-ı siyeh-kār olmaya(173.5), Olmaya bencileyin bir dahi rüsvā delüsi(182.3), Olmaya ol dem gibi/āh/kanı bayrām ertesi(200.7)

İstek çekimli yüklemleri olan cümlelerin anlam özellikleri:

İstek çekimine girmiş fiiller,"kesinlik ifade etmemek, muhayyerliğe delalet etmek üzere bir araya gelen terdidli cümle"lerle karşımıza çıktığında, istekli istek cümlesinde istenen şey, birden fazla olur; kişi çaresizlik içinde bunlardan hangisini yerine getireceğini bilemez:

Ya tapuñdan dūr idem/cānā/rakīb-i kelbi ben/ Ya yedürem bir gün aña lokma lokma pāresin(136.4)

İstek çekimli yüklemleri olan soru cümleleri, güçsüzlük, çaresizlik bildirirler:

Neyleyem bī-çāre göñlüm bir dem olmaz yārsuz(65.1)

Gelecekten umutlu olunduğunu, beklenti içinde olunduğunu anlatan cümlelerde yüklem, istek çekimlidir:

Bu cihāndur dem ola Mihrīye rahm eyleye yār/ Dahi yer kalmaya ağyār saña dilkilige(177.7), Bir gün ola igen dahi gam çekme haste dil/ Dil-ber müyesser ola bulasın selāmeti(188.6)

İçine düşülen acınılacak durumu gizli bir dille anlatan cümlelerde yüklem, istek çekimine girmiş olabilir:

Gitdi güller biz kılalum nāle vü efgānlar(20.2), Yudalum biz gam evinde kāse kāse kanlar(20.4), Ne hālile geçer sensüz göre ahvāli bir lahza(154.4)

Dua, ilenme amaçlı cümlelerin yüklemleri,istek çekimine girmiştir:

Zulmet-i gamda koma hızr ola hem-rāh saña(5.4), Dūstluk hakkı ise ancak ola var olasın(124.2), Bilesin bir gün ola ʿaşka giriftār olasın(124.3), Baña itdüklerini bulasın īmānuñda(157.1), Pür nūr kıla haşre dek anuñ mezārını(202.6)

Kesin kararlılık bildiren cümlelerin yüklemleri, istek çekimlidir:

İçelüm turma muhabbet eyağın tolu getür/ El bir idüp açalum defter-i ʿişret dürisin(129.2), Ser verem bu sırrı fāş itmeyem diyāre ben(137.4)

Sevinç, mutluluk anlamıyla yoğunlaşmış cümlelerde de yüklemlerin istek çekimli olduğunu görüyoruz. Bu cümlelerde coşkun

bir anlatım da göze çarpmaktadır:

Allah aldayı aldayı şikār eyleyelüm/ Meclise cem' idelüm gözleri āhū sürisin(129.3), İçelüm la'l-i şarābından o gül çehrelerün/ Müdde'īnün yüregin tolduralum kanlarla(156.3)

AD CÜMLESİ

Yüklemi ad, ad soylu sözcük, ya da sözcük öbeği olan bağımsız yargılı anlatıma ad cümlesi denir. Yüklemi fiil olmayan bütün cümleler, ad cümlesi sayılır; öznenin ne olduğunu, ya da bir durumu bildirirler.(1)

Ad cümlelerinin yargı bildirişi ek-fiille sağlanır. Adlar ve ad soylu sözcükler, ancak ek-fiilin çekimli biçimleriyle yüklem niteliğini kazanır ve cümle kurarlar.(2)

Çokdur cihānda derd-i nigār ile mübtezel(10.5), Şerbet-i la'lüñ imiş haste dile/dost/şifā(15.4), Sen gülidüñ çemende ben bülbül(30.2)

Ad cümlelerine olumsuzluk kavramı "değil" sözcüğüyle kazandırılır. Bu sözcük, ek-fiilin çekimli biçimleriyle de kullanıma girebilir. Zaten "değil" sözcüğü, genelde, ek-fiilin olumsuzluğunu yapan sözcüktür.

Gözlerüñ cān ferzine hācet degül sürmek semend(16.3), Bu cihān bākī degül saña da kalmaya felek(86.12), Eksik degül çü mestler arasında 'arbede(149.6)

Ad cümlelerinde yüklemlerin çekimsiz görünüşleri:

Ad cümlelerinde yüklem olan ad veya ad soylu sözcükler ek-fiilin belirli, belirsiz geçmiş zaman ve şart birleşik zaman çekimine girmedikleri gibi, bildirme eklerini almamış görünerek de

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.164
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.165

yüklem olabilirler. Biçimsel olarak yapılan değerlendirmede bunların varlığına gerek duyulur. Çünkü, adların yüklem olup cümle kurabilmeleri, ek-fiilin varlığına bağlıdır. Bu durumda, ek-fiilin geniş zaman üçüncü kişi çekimi olan -dır/ -dir/ -dur/ -dür veya bunların çoğulları olan bildirme eklerinin düşüme uğradığından söz etmek doğru olacaktır. Bu düşme, anlamda bir eksiklik yaratmaz, hatta öyle cümleler karşımıza çıkar ki,bunların düşmüş olması, cümleye değişik bir anlam kazandırır.

Divandaki ek-fiil çekimi almamış adların veya ad soylu sözcüklerin ad cümlelerinde yüklem oluşlarını aşağıda örnekliyoruz:

Meylüm sañadur hānum kurbān yoluña cānum/ Gerçeği sözümüñ bu gayrısı yalan ancak(81.4), Ne söz söylendise hakkında sādık(82.2), Yeg anuñ katında bir hārı hezārumdan benüm(105.3), Kanlu yaşum/ey dost/senüñ rāh-ı gamuñda (130.3), Gerçi çok o sanemüñ ʿaşkınuñ āşüfteleri(182.3), Kendisi müselmāna beñzer libāsı kāfirī(194.3)

Bildirme eki almayan ad cümleleri, yüklemsiz kesik cümle değildir.(1) Çünkü yargı bildirirler. Yargısız kesik cümlelerle karıştırılmamalıdır. Aşağıda, ad cümlelerinin bildirme ekini düşürdüğü halde yargı bildirişlerini gösteriyoruz:

Yanaram bezm-i şevküñde gözüm ağlar göñlüm handān(151.19)

Aşağıdaki cümleler ise yüklem düşmesi olayı yüzünden yar-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.276/ Uyarı 1

gısız kesik cümledir:

Dilde gam dīdede nem sīnede āteş her bār(yār) (25.25), Ko bu mahbūblaruñ dünyede ağyārına yuf(olsun) (76.2)

Yüklemleri çekime girmemiş ad cümlelerinin gösterdiği özellikler:

Divandaki kimi ad cümlelerinin yüklemleri bildirme eki almamış gibi göründükleri halde, aslında, başka bir ad cümlesinin yüklemindeki bildirme ekini ortak kullanmaktadırlar:

Kaşları kavs-i felekdür sūreti bedr-i kamer(8.7)

Yüklemleri çekime girmemiş ad cümlelerinin kimilerinde yüklemin anlamına aşırılık katan bir "ne" sözcüğü görülmektedir. "ne", soru anlamını yitirmiş ve soru cümlesi kurmamıştır:

Bir dem ol dil-ber cemālinden ırağ olmak ne güç(12.1), Gülsitānda gonçenüñ yanında hār olmak ne hoş(12.2), Ne vakt-i ferah devrān-ı ʿālem bu deme hayrān/ Biñ cāna deger bir an ne hoşca zemān ancak(81.6)

"ne" sözcüğü, bildirme ekini düşürmüş bir adla birlikte yüklem olduğu zaman, cümleye bir önemsemezlik, gerçekleşecek olan durumun sonuçlarına boyun eğiş anlamları yerleşir. "ne" sözcüğünün varlığı, cümleyi soru cümlesi yapmaz. Böyle cümlelerde "ne" sözcüğü kaldırılmalı, yüklem olan addan sonra bir "değil" sözcüğünün varlığı düşünülmelidir.

Müddeʿī olsa cihān halkı kamu bize ne gam(84.5), Başum da senüñ cān dahi cānā ne tekellüf(77.1)

"gerek" sözcüğü, dilek-şart çekimine girmiş bir fiille kullanılarak(...sa + gerek) gelecek zaman anlamıyla, fiil cümlelerinin yüklemi olurken(1), diğer yandan da, bir addan sonra gelip, bildirme eki alarak veya almayarak, ad cümlelerinin de yüklemi olmaktadır:

Zāhidā/saňa behişt Mihrīye didār gerek(129.7), Bī-vefā mahbūblara rīş-hande ʿāşıklar gerek(184.9), Sādık-ul-kavl olana yār-ı muvāfıklar gerek(184.10), Gerçeği terk it yüri saňa münāfıklar gerek(184.11)

Ad cümlesi kuran dilbilgisi birlikleri:

Türkçe'nin yapısında ad özelliği etkili ve yaygın bulunduğundan, ad cümlesi çok kullanılır. Fiiller dışında bütün dilbilgisi birlikleri ad cümlesi kurarlar.

Mihrî Hatun Divanı'ndaki ad cümlelerinin yüklemlerini, bu açıdan inceleyerek, bu birliklerin hangilerinden yüklem yapıldığını örneklerle gösteriyoruz.

Divanda adlar, yalın olarak, tekil veya çoğul biçimde, bildirme eklerinden herhangi birini almakta ve ad cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Dil hastedür firākuňla gel devālar it(9.4), Vaz gel hercāīlerdür şimdiki yārānlar(20.6), Velīk her dem olardan

---

(1) TİMURTAŞ, F.Kadri, age., s.132/329

gelen cefālardur(49.1), Cān ü dilden bu cihān halkı saña ahbābdur(52.4), Her kandese ʿaşk ehline yoldaşlaruz biz(58.1), Dizer bir kılda ʿuşşākı meger hüsnüñ kıyāmetdür(97.4)

Adlar, ek-fiilin çekimli biçimini almadan da ad cümlelerinin yüklemi olabilmektedir (bkz. Ad cümlelerinde yüklemlerin çekimsiz görünüşleri. s.288-289):

Meylüm sañadur hānum kurban yoluña cānum(81.4), Dirahtı nārvenle serv ü ʿarʿar(82.7)

Birleşik adlar da -bildirme eki alarak veya almadan- ad cümlelerinin yüklemi olmaktadır:

Ey şeh-i hūbān-ı ʿālem/sūretüñ meh-tābdur(52.3), Niçe şeh-bāzdur gör kim beg iltür āşiyānına(151.5), Bir hefteligе hem-demidür gonce safāsı(195.3)

Divandaki kimi ad cümlelerinin yüklemi, fiil adlarının ek-fiil çekimiyle birleşmesinden oluşmuştur:

Yolına cān virmek imiş/Mihrī/ancak çāresi(136.5), ʿĀdeti monlalaruñ mahbūb sevmekdür hatīb(217.7)

Divandaki ad cümlelerinin kimilerinin yüklemleri de, yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiilin masdarına, çekimli ek-fiil eklenmesiyle oluşmuştur:

Çāresi sabr eylemekdür/Mihrī/kassām-ı ezel(169.6), Dostı yād etmek imiş ʿādetüñüz āhır kār(191.16)

Sıfatlar yalın olarak, ya da addan ad yapma eki alarak

yüklem göreviyle ad cümlesi kurarlarken, her zaman, ek-fiilin çekimli biçimlerini göremeyebiliriz.Yüklemlerin sıfat oluşunda dikkati çeken, aslında birer sıfat tamlaması olan bu sözcük öbeklerinde, tamlamanın ad ögesinin düşüme uğramış olmasıdır.

Şāʿirlerün bir niçesi gāyet yalancıdur(53.2), Teşnedür dil lebleründen çeşme-i cān eyle ʿarz(70.1), Gerçegi sözümün bu gayrısı yalan ancak(81.4), Kanlu yaşum/ey dost/ senün rāh-ı gamunda(130.3), Yanaram bezm-i şevkünde gözüm ağlar gönül handān(151.19)

Birleşik sıfatlar, bildirme eki alarak, divandaki kimi ad cümlelerinin yüklemi olmuşlardır:

Gerçi gamzen kasd-ı cān itmekde tīr-endāzdur(1.4), Ki ol hevāyıla sabā ʿanber-feşāndur lā-cerem(109.7)

Divandaki kimi ad cümlelerinde zamirler, yalın olarak, ya da durum takısı alarak yüklem olurlarken, yapılarında bildirme ekini de taşımaktadırlar:

Dilinde şām ü seher Mihrīnün budur zikri(2.5), Meylüm sanadur/hānum/kurbān yoluna cānum(81.4), Dil dahi senün dür dilerisen/meh/al işte(147.2), ʿĀrif oldur nāzenīnler derpeyince seyr idüp/ Her kenāre eyleye seyrānı bayrām ertesi(200.3), Sana cān virüp aluram bana sensin geregi (207.3)

Belirtili ya da belirtisiz ad tamlamaları, yalın durumda, veya durum takısı alarak divandaki kimi ad cümlelerinin yüklemi olurlarken, nazım cümlelerindeki vezin gereği tamlamaların öge-

leri yer değiştirebilmektedir:

Pes mekānıdur garīb olanlaruñ külhānlar(20.5), Hürrem iden ʿālemi/cānā/cemālüñ bāğıdur(33.1), Egerçi ʿādetidür hūblaruñ çü ʿāşıka nāz(49.3), Ey tabīb-i dil/beni bend eyle dermān vaktidür(66.6), İçindedür anuñ ol şāh-ı devrān(82.12), Ki kerīm zāt olanuñ şānıdur ihsān kerem(111.1), Derd ile cān bülbülidür āh ü figān eyleyen(126.2)

Ad cümlelerinin yüklemi olan ad tamlamalarında, tamlamanın birinci ögesinin düştüğünü de görebiliriz:

Bir heftelige hem-demidür gonce safāsı(195.3)

Belirtili tamlamada araya sözcük girişi olayı yaşanırken, tamlamanın birinci ögesi düşebilir. Geriye kalan eksik ögeli öbek, bildirme eki alarak ad cümlesinin yüklemi olur:

Gün cemālidür cihān rūyına viren nūr ü fer(8.7)

Birinci ögesi düşmüş iyelik öbekleri(1), yalın biçimde, ya da durum takısı alarak ad cümlelerinin yüklemi olurlarken, bildirme eklerini,veya ek-fiilin diğer çekimli biçimlerini alır:

Āsitānuñdur bugün peşt ü penāhum/gitme gel(100.2), Elümüzdeydi belī topla çevgān bu gice(145.3)

Divandaki kimi ad cümlelerinin yüklemleri de, bildirme eki almış,Farsça kurallara göre yapılmış tamlamalardır:

---

(1) KÜKEY, Mazhar, Türkçenin Sözdizimi, Ankara-1975, s.11

Kaşları kavs-i felekdür sūreti bedr-i kamer(8.7), Ey dil/bahār faslı vü çün devr-i lāledür(21.1), Sābit kademüz sākin-i mey-hānelerüz biz(63.3), Hadüñ berg-i semendür/gül ʿizārum(107.3), Rüsvāy-ı cihānam bugün ʿaşkuñla/bil işte(147.3), Dehānuñ/cānum/ü zülfüñ benüm ʿömr-i dırāzumdur(154.2), Devr-i hüsnüñdür bugün sāyende hoş gör ʿāşıkı(174.2)

Divanda sıfat tamlamaları da, yalın biçimde,ya da durum takısı alarak, ad cümlelerinin yüklemi olmaktadırlar: ʿİlm-i cādūlukda bir üstāddur çeşmüñ senüñ(16.2), Şöyle şīrīn lokmadur pālūde-i terden lezīz(18.3), Bī-güneh mahbūsdur çāh-ı zenahdānuñda dil(40.3), ʿÖmrüm tavīlligine yine sābit delīldür(46.4), Ehl-i ʿaşkuñ secde-gāhı kıblesi ol bābdur(52.2), Gerçi noksān gazelsin leb-i yārı anıcak(84.7), Ben seni sevmekde gerçek ʿāşıkam sanma yalan(110.9), Terahhum kıl ki ʿuşşākuñ katı yasdıkdadur başı(205.1)

I- YÜKLEMLERİNİN ZAMANLARINA GÖRE AD CÜMLELERİ

Divandaki ad cümlelerini yüklemlerinin zamanlarına göre sınıflandırırken, ek-fiilin var olan zamanlarına bağlı kaldık.

A- YALIN ZAMANLI AD CÜMLELERİ:

Bu cümle türünde, ek-fiilin geniş veya şimdiki zaman çekiminden oluşmuş bildirme eklerinin, ad ve ad soylu sözcüklere eklenerek yüklem oluşu söz konusudur. Aslında, zaman bildiren bir takıya rastlanmaz.(1)

Divandaki yalın zamanlı ad cümlelerinin kimilerinde ad veya ad soylu sözcük, 1.tekil kişi bildirme ekini(-am/ -em/ -in) alarak yüklem olmaktadır:

Sensüzin di imdi nice eyleye cān tende karār(25.6), Düşmişem çāh-ı zenahdānuña gerçi rāhatam(51.5), Ey tabīb-i cān/bīmāruñam/öldüm meded(65.4), Degme bir derdile ölmez ʿāşıkam ben cānı pek(91.3), Şādam/ol cānān meger efgānum işidüp dimiş(103.2), Bugün şādān ü handānam ki mürde cisme cān buldum(106.1), Cān ü dilden bendenem ben Allah hakkıçün/begüm(110.1), Rāzıyam/cānā/gerek ağlat gerek güldür beni(110.13), ʿAndelībem gül yüzüñ şevkinde nālān isterem (114.2)

Kimi yalın zamanlı ad cümlelerinin yüklemi de, 2.tekil kişi bildirme ekini(-sın/ -sin) almış bi ad veya ad soylu sözcüktür

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.166

Nice ʿadl ıssı şehinşāh-ı cihānsın ki gelür(5.2), Kim anuñ bir danesisin/saña rifʿat yaraşur(23.7), Gerçi noksān gazelsin leb-i yārı anıcak(84.7), Cān ü dilden bir muhibbisin sen anuñ girçek(85.6), Çün ʿandelībisin bugün gül yüzlü yāruñ/Mihrīyā(93.7), Gel ey dil-ber ki sensin tende cānı kendümüñ(94.2), Sen ki cān gülşeninüñ bir gül-i nev-restesisin(124.5), Saña cān virüp aluram baña sensin geregi(207.3)

Ad veya ad soylu sözcük, 3.tekil kişi bildirme ekini(-durur) alarak, divandaki kimi yalın zamanlı ad cümlelerinin yüklemi olmaktadır:

Dūstum/lāzımdurur dīvāneye elbette bend(16.1), Dīvāneye bilürsin lāzımdurur selāsil(98.8), Cihānda çokdurur ammā belā-keş ʿāşık(125.2), Kapuñda yegdürür giymek ʿabā vü şālı bir lahza(154.5)

Divanda, -durur yapısındaki geniş zaman ekinin düşüme uğramasıyla -dur biçimine dönüşmüş bildirme ekinin, ad veya ad soylu sözcüklerin sonuna eklenerek,yalın zamanlı ad cümlelerinin yüklemi oluşlarına daha çok rastlıyoruz:

Gerçi gamzeñ kasd-ı cān itmekde tīr-endāzdur(1.4), Gün cemālidür cihān rūyına viren nūr ü fer(8.7), Dil hastedür firākuñla gel devālar it(9.4), Vaz gel hercāīlerdür şimdiki yārānlar(20.6), Gerçi çokdur āsitānuñda senüñ der-bānlar(27.5), ʿAşk bir sırr-ı ilāhīdür ne bilsün mübtedī(42.10) Cān ü dilden bu cihān halkı saña ahbābdur(52.4), Şāʿirlerüñ bir nicesi gāyet yalancıdur(53.2)

-dur bildirme ekini alarak yalın zamanlı ad cümlesinin yüklemi olan ad veya ad soylu sözcük, bildirme ekinden önce, ad durum eklerinden birini de almış olabilir:

Meylüm sañadur/hānum/kurbān yoluña cānum(81.4), İçindedür anuñ ol şāh-ı devrān(82.12), Āsitānuñdur bugün peşt ü penāhum gitme gel(100.2)

Bildirme eki kimi zaman da, masdar eki alarak adlaşmış sözcüğe eklenmekte, yalın zamanlı ad cümlesinin yüklemi bu yolla oluşmaktadır:

ʿĀdeti monlalaruñ mahbūb sevmekdür hatīb(217.7)

Ad ve ad soylu sözcükler, divanda, 1.çoğul kişi bildirme ekini(-uz/ -üz) alarak da yalın zamanlı ad cümlesinin yüklemi olmuşlardır. Bu yüklemlerde, bildirme ekinden önce, çoğul eki, veya durum ekleri gelebilmektedir:

Her kandese ʿaşk ehline yoldaşlaruz biz(58.1), Bülbüller ile gūyā ki kardaşlaruz biz(58.2), Rāzıyuz/tek her uyuz it yimesünler leşümüz(59.5), ʿAşk āteşine yanıcı pervānelerüz biz(63.1), Tālib-i derd olmışuz dermāne gelmişlerdenüz(66.1), Cānā/kapuñda cānla serden geçenlerüz(190.3)

B- BİRLEŞİK ZAMANLI AD CÜMLELERİ

Çekimli fiillere eklenerek birleşik zamanlı fiil oluşturan "idi, imiş, ise" yapısı, ad ve adsoylu sözcüklere de eklenerek, ad cümlesinin yüklemini oluşturur. Hikmet DİZDAROĞLU, bu cümleleri "ek-eylemin bileşik zamanları hikaye, rivayet,koşul

bileşik zamanı adını taşır" diyerek birleşik zamanlı ad cümleleri olarak görmektedir.(1)

Divandaki kimi ad cümlelerinin ad ya da ad soylu sözcüklerden veya sözcük öbeklerinden oluşmuş yüklemleri, i- fiilinin belirli geçmiş zamanını(idüm/ idüñ/ idi/ idük/ idüñüz/ idiler) bünyelerinde taşımaktadırlar:

Sen gülidüñ çemende ben bülbül(30.2), Hicr āteşiyle dil ho ezelden kebāb idi(38.2), Öldürmesi muhakkak idi dün rakībi yār(46.5), Haste dile hayāliydi emsem eyleyen (50.3), Mest idüm/ ʿaşkı meyinden bir bāde sunup(145.5), Hızr-veş āb-ı hayāt isteyene rehber idüñ(191.3), Yārile hoş-dem idük irdi bize bed nazaruñ(207.4)

Kimi ad cümlelerinin yüklemleri de i- fiilinin belirsiz geçmiş zamanıyla(imişem/ imişsin/ imiş/ imişüz/ imişsiniz/ imişler) oluşmuştur:

Şerbet-i laʿlüñ imiş haste dile/dost/şifā(15.4), Hānum/ sen imişsin baña cān anı gerekmez(61.1), Dost/nāzik yār imişsin böyle bilmezdüm seni/ Dil yakıcı nār imişsin böyle bilmezdüm seni(198.1)

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.167/2

II- YAPILARINA GÖRE AD CÜMLELERİ

Cümleler tek, ya da birden çok duygu ve düşünceyi kapsayabilirler. İşte buradan hareketle, ad cümlelerinin yapıları incelendiğinde,"yalın ad cümlesi" ve "birleşik ad cümlesi" kavramları, tanımları ortaya çıkar.

Yalın ad cümlelerimde yüklem ad veya ad soylu bir sözcükten oluşur, tek bir yargı bildirir. Yapıca kendinden önceki ya da sonraki cümlelere bağlı değildir. İçinde cümlemsi, içcümle ve yancümle taşımaz. Ancak, yalın cümle, sözcük sayısı az olan cümlenin adı değildir. Yalın ad cümlesi, tek bir sözcükten de oluşabilir ama, birden fazla ögenin oluşturduğu yalın cümlelerin kullanımı diğerlerine oranla daha fazladır.

Divandaki yalın ad cümlelerini, yalın fiil cümlelerini incelerken izlediğimiz yönteme uyarak, yükleminin sonda bulunup bulunmadığına ve ögelerinin sıralanış düzenine göre sınıflandırdık. Böylece, bir yalın düz ad cümlesi, bir de yalın devrik ad cümlesi ortaya çıktı.

1-a. YALIN DÜZ AD CÜMLESİ

Bu ad altında incelediğimiz cümle türünde, yüklem görevini üstlenen ad veya ad soylu sözcük, cümlenin en son sözcüğüdür. Cümle, tek bir yargı bildirmektedir.

Bu bölümdeki incelememizde, yüklemin dışındaki ögelerin sıralanışını göz önünde tutarak bir sınıflandırma yaptık. Sunuyoruz.

Mihrî Hatun Divanı'ndaki kimi yalın düz ad cümlelerinin ögeleri özne + yüklem dizilişindedir:

ʿAşk bir sırr-ı ilāhīdür/ne bilsün mübtedī(42.10), Ehl-i ʿaşkuñ secde-gāhı kıblesi ol bābdur(52.2), Ey şeh-i hūbān-ı ʿālem/sūretüñ meh-tābdur(52.3), Cevrüñ de vefādur baña/derdüñ de devādur(62.2), Dil dahi senüñdür/dilerseñ meh al işte(142.7), Māh-ı zi-l-hiccenüñ on beş gicesi hoş şeb idi(145.9)

Divanda, ögeleri, özne + dol.t. + zarf t. + yüklem sırasını izleyen yalın düz ad cümlelerine de rastlanmaktadır:

Mihrī hüsnüñ gülsitānında bugün dollābdur(52.5)

Divandaki yalın düz ad cümlelerinin kimilerinde, ögelerin sıralanışı dol.t. + yüklem biçimindedir:

Dil-i mecrūhumuzuñ yarasına merhem idüñ(191.7)

Yalın düz ad cümlelerinin kimilerinde, ögelerin, dol.t. + özne + yüklem sırasını koruduklarını görüyoruz:

Sākī elinde sāgar-ı sāfī piyāledür(21.2), Mushafında hüsninüñ/cānā/hatuñ i ʿrābdur(52.1), ʿĀrife bir harf besdür/hiç tatvīl eyleme(67.7)

Kimi yalın düz ad cümlelerinde ögeler, dol.t. + zarf t. + yüklem sıralanışındadır:

ʿĀşık dilinde şām ü seher āh ü nāledür(21.4), ʿÖmrüm tavīlliğine yine sābit delīldür(46.4), ʿAşkınuñ meydānına merdāne gelmişlerdenüz(66.2), Diyār-ı Rūm içinde şimdi birdür(82.40)

Divanda, ögeleri, zarf t. + özne + dol.t. + yüklem sırasını gösteren yalın düz ad cümleleri de görülmektedir:

Cān ü dilden bu cihān halkı saña ahbābdur(52.4)

Kimi yalın düz ad cümleleri, edat t. + yüklem'den oluşmuştur:

Yārile hoş-dem idük/irdi bize bed nazaruñ(207.4)

Yalın düz ad cümlelerinin ögeleri, edat t. + özne + zarf t. + yüklem biçiminde de sıralanabilmektedir:

Hicr āteşiyle dil ho ezelden kebāb idi(38.2)

Yalın ad cümleleri, ad veya ad soylu tek bir sözcükten de oluşabilir:

Za'f-ı gam-ı hicrüñle ko ölsün/yeridür(25.15), Rāzıyuz/tek her uyuz it yimesünler leşümüz(59.5), Ey tabīb-i cān/bīmāruñam/öldüm meded(65.4), 'Andelībem/gül yüzüñ şevkinde nālān isterem(114.2), İcürür çerh elinden/ 'ādetidür(168.5)

1-b. YALIN DEVRİK AD CÜMLESİ

Bu cümle türünde, yüklem olan ad veya ad soylu sözcük, cümlenin sonunda bulunmaz. Divandaki bu tür cümleleri incelerken sonda bulunmayan yüklemin, cümlenin hangi ögeleri arasında bulunduğunu göstermek amacıyla, cümleleri ögelerinin dizilişlerine göre sınıflandırmayı gerekli görüyoruz.

Yalın devrik ad cümlesinde yüklem, cümlenin ilk sözcüğü olabilmektedir.

yüklem + özne

Vaz gel/hercāīlerdür şimdiki yārānlar(20.6), Bir baht-ı siyeh tāli ʿi yok başlaruz biz(58.5), Teşnedür dil/leblerüñden çeşme-i cān eyle ʿarż(70.1), Budur firdevs bāğınuñ güzīni(82.28), Yüzüñe beñzerem dermiş/ ʿacebdür hāleti şem ʿüñ(151.14)

yüklem + dol.t. + özne

Çokdur cihānda derd-i nigārile mübtezel(10.5), Bī-güneh mahbūsdur çāh-ı zenahdānuñda dil(40.3)

yüklem + dol.t. + zarf t. + özne

Dūstum/lāzımdurur dīvāneye elbette bend(16.1)

yüklem + zarf t. + özne

Āsitānuñdur bugün peşt ü penāhum/gitme gel(100.2)

yüklem + zarf t. + edat t.

Rüsvāy-ı cihānam bugün ʿaşkuñla/bil işte(147.3)

Yalın devrik ad cümlelerinde yüklem, cümlenin ilk sözcüğü olabildiği gibi, cümlenin ortalarında, ögelerin arasında da yer alabilmektedir.

özne + yüklem + dol.t.

Cān fedādur yoluña/eyleye cānum ber-dār(25.11), Cevrüñ vefādur baña/derdüñ de devādur(62.2)

dol.t. + yüklem + özne

ʿİlm-i cādūlukda bir üstāddur çeşmüñ senüñ(16.2)

dol.t. + zarf t. + yüklem + özne

Genc-i gam vīrānesinde şimdi yārumdur nemed(17.1), Bize hemīşe budur armağanı/hoş görelüm(115.2)

zarf t. + yüklem + özne

Ey dil/ hemīşe böyledür ʿaşkuñ ʿalāmeti(188.1)

2- BİRLEŞİK AD CÜMLESİ

Birleşik cümlelerde temel cümlenin yüklemi çekimli bir fiil olabildiği gibi, ek-fiilin çekimli biçimleriyle kullanıma giren ad veya ad soylu sözcükler de olabilir. Yani birleşik cümleler, yüklemlerinin cinsine göre ya fiil cümlesidir, ya da ad cümlesidir.

Birleşik fiil cümlesi, fiil cümlesi ana başlığı altında incelenmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde de, Mihrī Hatun Divanı'ndaki birleşik ad cümlesi incelemeye girmektedir.

Birleşik ad cümlesinin yapısında, temel yargıyı taşıyan bir temel cümle bulunur, yan yargıları da, cümlemsi, yancümle, içcümle taşır.(1)

1- GİRİŞİK-BİRLEŞİK AD CÜMLESİ

Yüklemi ad veya ad soylu bir sözcükten oluşan bir temel cümle ile, temel cümlenin bir ögesi olan cümlemsilerden oluşan bağımsız yargılı anlatımlardır. Cümlemsi adı altında toplanan yapılarda ise, temel cümlenin bir ögesi olmak koşuluyla fiil ad-

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.192

ları, partisipler ve gerundiumlar bulunur.

a. Fiil adlarıyla kurulan girişik-birleşik ad cümlesi:

Temel cümlenin yükleminin ad veya ad soylu bir sözcük, fiil adlarıyla kurulan cümlemsinin temel cümlenin bir ögesi olduğu birleşik cümle türüdür.

Divanda, -mak/ -mek fiil adlarıyla kurulan cümlemsiler, birleşik düz ve devrik ad cümlelerinde temel cümlenin öznesi olmuşlardır:

Bir dem ol dil-ber cemālinden ırağ olmak ne güc/ Bir nefes cānānesiz ʿālemde sağ olmak ne güc(12.1), Bī-vefā hercāyiler sevdāsına yelmek ʿabes(67.6), Yolına cān virmek āsāndur aña şimden gerü(141.7), Kapuñda yegdürür giymek ʿabā vü şālı bir lahza(154.5)

-mak/ -mek ve -ma/ -me fiil adlarıyla kurulan cümlemsiler, divandaki birleşik düz ve devrik ad cümlelerinde dolaylı tümleç olmuşlardır:

Gerçi gamzeñ kasd-ı cān itmekde tīr-endāzdur(1.4), Şemʿ-i ruhuña ta giceler subha dek/ey dost/ Per yakmada pervāneye yoldaşlaruz biz(58.3), Yolına cān virmege cānāne gelmişlerdenüz(66.1), Ben seni sevmekde gerçek ʿāşıkam/sanma yalan(110.9), Rāzıyam biñ cānla asılmağa ol dāra ben (137.6), Bülbül olup kārı dilde her dem efgān olmadan/ Hūbidi/vīrānelerde būm olaydum kāşki(185.4)

b. Partisiplerle kurulan girişik-birleşik ad cümlesi:

Partisiplerle kurulan cümlemsinin, temel cümlenin bir ögesi olduğu birleşik cümle türüdür. Temel cümlenin yüklemi ise,ad veya ad soylu bir sözcüktür.

Divanda, -an/ -en partisibiyle kurulan cümlemsiler, birleşik düz ve devrik ad cümlelerinde özne olmuşlardır:

Gün cemālidür cihān rūyına viren nūr ü fer(8.7), Hürrem iden ʿālemi/cānā/cemālüñ bāğıdur(33.1),Bu yanan cānum fitīlidür yüregüm yağıdur(33.6), Haste dile hayāliydi emsem eyleyen(50.3), Dost/hicrüñdür dem-ā-dem bağrumı kan eyleyen(126.1), Neyleyelüm/kişiye her şey'i tāliʿ dür iden (127.4),Şübhesüz nā-dān ü ebter cilf ü bī-idrākdür/ Ehl-i şiʿr içre seni yeg görmeyen Selmāndan (133.6)

-an/ -en partisibiyle kurulan cümlemsiler, divandaki birleşik düz ad cümlelerinde, temel cümlenin dolaylı tümleci de olmuşlardır:

Sādık-ul-kavl olana yār-ı muvāfıklar gerek(184.10), Hızr-veş āb-ı hayāt isteyene rehber idüñ(191.3)

Divanda, -dık/ -dik partisibiyle kurulan cümlemsiler, birleşik düz ve devrik ad cümlelerinin öznesi olmuşlardır:

Dūd-ı āhumdandur ebr olduğı her dem dağlar(22.1), Sunduğuñ her dem/felek/Mihrīye biñ tas ağıdur(33.7), Yidügüm derd içdügüm gamdur enīsüm gussa/yār(94.2), Yaş degüldür gözüm akıtdukı kaddüñ göricek(142.6), Ebrūsı ke-

mān idi sayd itdügi cān idi(150.3)

c. Gerundiumlarla kurulan girişik-birleşik ad cümlesi:

Temel cümlenin yükleminin ad veya ad soylu bir sözcük olduğu, gerundiumlarla kurulan cümlemsinin de, temel cümlenin bir ögesi olduğu birleşik cümle türüdür. Bu tür birleşik cümlede gerundium ekini almış sözcük, temel cümlenin zarf tümleci görevindedir.

Bülbül-i gūyā olup efgāna gelmişlerdenüz(66.4), Gerçi noksān gazelsin leb-i yārı anıcak(84.7), Cemālüñ bāğın idelden temāşā/ Cihān bāğına yokdur i'tibārum(107.2), Seni sevelden/be hey kāfir/saña budur sözüm(110.8), Akabince gözümüñ yaşı revān sen gideli(206.2)

İçiçe birleşik cümlede, temel cümlenin yüklemi fiillere dayandığı için, içiçe birleşik ad cümlesi türünden söz edilemez. Ancak, içiçe birleşik cümlelerin içcümleleri ad cümlesinden oluşabilir:

Belā-keş bülbülem bildi/figānumdan safā buldı(14.3), Rīsmān-ı zülfüñle niçün bağlıdur boynum didüm(33.3), Vefālu gerçi güzel çok denürdi devrānda(49.7)

2- ŞARTLI BİRLEŞİK AD CÜMLESİ

Bu cümle türünde temel cümlenin yüklemi ad veya ad soylu bir sözcük olurken, yancümle dilek-şart kipinden oluşur. Şartlı

yancümle temel cümlenin öznesi, nesnesi, zarf tümleci olur.(1)

Divandaki şartlı birleşik ad cümlelerinde, yancümlenin düz ad cümlesinin zarf tümleci olduğunu ve kimilerinde, zaman cümlesi olarak kullanıldığını görüyoruz:

Söylese şīrīn sözi kand-ı mükerrerden lezīz(18.5), Sakalı gelse her kişi eller gülincidür(53.3)

Devrik şartlı birleşik ad cümlelerinin divandaki kimi örneklerinde yancümle zarf tümleci olarak görev yaparken, şart cümlesi kurmaktadır. Bu şart bildirmenin içinde bir ihtimal, öyle sayma, farz etme, sonucun değişmeyeceğine inanış gibi anlam incelikleri de sezilmektedir:

Düşdi Mihrī bir perīnüñ zülfinüñ çengāline/ Key hünerdür bu belādan kurtarursa cānı sağ(75.5), Hasret-i çāh-ı zenahdānuñdurur ger varise/ Bu cihān gülşenlerin Mihrīye zindān eyleyen(126.5), İtseñ yegidi sen bu hevādan ferāgati(188.6)

Zarf tümleci görevindeki yancümle, devrik şartlı birleşik ad cümlesinde sebep cümlesi olarak da kullanılmıştır:

Berk-ı āhumla ʿaceb yanmaz ise yılduzumuz(64.6)

Şartlı birleşik ad cümlelerinde yancümleyi kuran yapıyı incelediğimizde, kimi yancümlelerin, fiil köküne dilek-şart eki -sa/ -se'nin getirilerek kurulduğunu görüyoruz:

Ey Mihrī/saña yār cefā etse ʿaceb mi(183.6), Dil bülbüli

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.209

feryād ü figān etse demidür(186.3)

Şartlı birleşik ad cümlelerinin kimilerinde de yancümle, belirli geçmiş zamanın şartı ile kurulmuştur:

Geldise hattı gül yüzine/Mihrī/gam degül(71.9), Ne söz söylendise hakkında sādık(82.2), Dil virdüm ise saña/ey cān/böyle mi gerek(89.1)

Kimi şartlı birleşik ad cümlelerinin yancümlesinde de geniş zamanın şart çekimine girmiş bir fiil bulunmaktadır:

Düstum/cevr ü cefādan öldürem derseñ beni/Degme bir derdile ölmez ʿāşıkam ben cānı pek(91.3), Urmazısam ben ʿaceb dendānı bayrām ertesi(200.2)

3- KATMERLİ BİRLEŞİK AD CÜMLESİ

Bu cümle türünde temel cümlenin yüklemi ad veya ad soylu bir sözcük olurken, cümlede, ayrı türden en az iki yan yargı bulunur.

Mihrî Hatun Divanı'nda katmerli birleşik ad cümlesine çok az yer verilmiştir. Aşağıda görüleceği üzere, her ikisi de, şartlı bir yancümle ile,partisiplerle kurulan bir girişik-birleşik cümlenin varlığına dayanmaktadır. Her iki örnekte de, -an/-en partisibine dayalı cümlemsi, temel cümlenin öznesi; şartlı yancümleler ise zarf tümleci görevindedir:

Laʿl-i nābuñdur sorarsam aña dermān eyleyen(126.1), Kande baksañ hārdur bağrına basan gonçeyi(137.2)

III- BAĞLANIŞLARINA GÖRE AD CÜMLELERİ

1- BAĞIMSIZ SIRALI AD CÜMLELERİ

Kuruluşça bağımsız en az iki ad cümlesinden oluşan ve aralarındaki anlam bağıntısı virgül ya da noktalı virgülle belirlenen yargılı anlatımın adıdır.(1)

İncelediğimiz metin bir divan olduğu için noktalama işaretlerini taşımamaktadır, ancak anlam bakımından birbirini tamamlayan cümlelere rastlamamak mümkün değildir. Kaldı ki, virgül ve noktalı virgülün bir metine yerleşmesi bir biçimsel gereklilik değil, anlam açısından bir gerekliliğin sonucudur. Bu nedenle, cümlelerin yapısı üzerinde çalıştığımız bu divanda, bağımsız sıralı ad cümlelerinin varlığından söz etmemek bir eksiklik doğuracaktır. Buna meydan vermemek üzere, divanda saptadığımız anlam açısından bağımlı sıralı ad cümlelerini de incelemeye aldık. Virgül veya noktalı virgülün bağlayıcılığının gerekli olduğu yerleri de ( ) işaretiyle gösterdik

Divandaki kimi bağımsız sıralı ad cümleleri, yalın cümlelerden oluşmaktadır:

Bu cihāndur( )şādlık sonında lābüdd gam da var(45.5), Sābit kademüz( )sākin-i mey-hānelerüz biz(63.3), Kimi keldür( )kimi kördür( )kimi sākıt bularuñ(147.4), Bir gonçe-dehān idi( )matlūb idi vaktinde(150.3)

Divanda, yapı bakımından biri yalın diğeri birleşik olan

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.223

ad cümlelerinden oluşmuş bağımsız sıralı ad cümlelerine de rastlanmaktadır:

Yidügüm derd( )içdügüm gamdur( )enīsüm gussa/yār(94.2), Ebrūsı kemān idi( )sayd itdügi cān idi(150.3)

Anlam açısından birbirine bağlı olan divandaki kimi bağımsız sıralı cümlelerde, cümlelerden yalnızca biri ad cümlesidir:

Dil <u>hastedür</u> firākuňla( )gel devālar it(9.4), Kim anuň bir <u>dānesisin</u>( )saňa rif'at yaraşur(23.7), Cān <u>fedādur</u> yoluňa( )eyleye cānum ber-dār(25.11)

Divandaki bağımsız sıralı ad cümlelerinin kimilerinin yüklemleri ortaktır:

Ehl-i 'aşkuň secde-gāhı kıblesi <u>ol bābdur</u>(52.2), Ruhuň <u>güldür</u> baňa gonçe-dehānuň(107.3)

Kimi bağımsız sıralı ad cümlelerinin de öznelerinin ortak olduğunu görüyoruz:

Sāye-bānum mahremüm 'ālemde varumdur <u>nemed</u>(17.1), Sevdügüm yārüm vefā-dārum nigārumdur <u>nemed</u>(17.3)

Bağımsız sıralı ad cümlesinin yüklemlerinden biri ek-fiilin belirli geçmiş zaman çekimiyle yüklem olup, diğeri ise ek-fiil çekimini almadığında, bu cümlelerin yüklemleri kip açısından uyumlu oldukları halde, kişi bakımından uyum göstermeyebilir:

Sen gülidüň çemende( )ben bülbül(idüm)(30.2)

2- BAĞIMLI SIRALI AD CÜMLESİ

Kuruluşça bağımsız en az iki ad cümlesinden oluşan ve aralarındaki anlam ilgisi bağlaçlarla sağlanan yargılı anlatımın adıdır.(1)

Mihrî Hatun Divanı'ndaki bağımlı sıralı ad cümlelerini incelerken, kuruluşça bağımsız ad cümlelerini bağlayan bağlaçlara göre bir sınıflandırma yaptık.

"lîk, velîk, velî" ile bağlanan bağımlı sıralı ad cümleleri, karşıtlık ilgisiyle birbirlerine bağlandıkları için "karşıtlık cümleleri" olarak da adlandırılırlar. Divandaki bu tür cümlelerin yapısında, bir yalın, bir birleşik ad cümlesi görülebildiği gibi iki birleşik ad cümlesi de görülebilir:

Güzellerile gönül gerçi âşinâlardur/ Velîk her dem olardan gelen cefâlardur(49.1), Hûblar zülfi hevâsına yeler çokdur/velî/ Yokdurur illâ benüm gibi yile virmiş emek (91.4)

"ü, vü" ile bağlanan bağımlı sıralı ad cümleleri, "bağlama cümleleri" olarak da tanınır.

Geh şânededür zülfün ü geh fikr-i dilümde(159.2)

"nitekim" ile bağlanan bağımlı sıralı ad cümleleri,"temsil" veya "teşbih" cümleleri adıyla da bilinmektedir:

Şöyle kim dil hânesinde mihr-i cânân gizlüdür/ Nitekim cânda elif ten içre hem cân gizlüdür(42.1)

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.233

"çü, çün, çünki" ile birbirine bağlanan cümleler, arasında sebep ilgisi bulunan bağlı cümlelerdir; sebep (ta'lil) cümleleri olarak tanınırlar.(1) Divandaki kimi yalın ad cümleleri, bu bağlaçlarla birbirlerine beğlanarak bağımlı sıralı ad cümlelerine örnek oluşturmaktadır:

'Uşşāklaruz çün yine bī-gānelerüz biz(63.7)

Divandaki kimi bağımlı sıralı ad cümlelerinde, cümlelerden yalnızca biri ad cümlesidir:

Gül ruhlaruñuñ çokdur 'uşşāk-ı dili ammā/ Çeşmine rakībüñüñ Mihrī diken olmışdur(29.7), Çün 'andelībisin bugün gül yüzlü yārüñ/Mihrīyā/ Var imdi nālān etmege dil-ber gülistānına dek(93.7), Sünbül ü gül-pūşlar çokdur cihān mülkinde līk/ Bu gülālüñ gibi bir zülf-i semen-sā görmedük(95.4)

3- AÇIKLAMALI SIRALI CÜMLELERDE AD CÜMLESİNİN YER ALIŞI:

Açıklamalı sıralı cümlelerde birinci cümlenin sonuna "ki" bağlacı gelebilir; ikinci cümle ise, birinci cümlede anlatılmak isteneni açıklığa kavuşturur. Açıklamalı sıralı cümleler, devrik kaynaşık cümle niteliğindedir.(2)

Divandaki açıklamalı sıralı cümlelerin örnekleri, temel cümlesinin yüklemi fiil olduğu için, fiil cümlesi ana başlığı altında incelenmiştir. Ancak, yalnızca hatırlatmak amacıyla belir-

(1) BİLGEGİL, Kaya, age., s.92/5
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.240-241/1

telim ki açıklamalı sıralı cümlenin içcümlesi, nesne görevinde bir ad cümlesi olabilmektedir:

Didüm kim bir elif gibi bu cān içre nihāndur bu(139.3)

IV- KURULUŞLARINA GÖRE AD CÜMLELERİ

1- DÜZ AD CÜMLESİ

Yargı ögesi olan yüklemi ad veya ad soylu sözcükten oluşan ve bu ögenin, cümlenin sonunda bulunduğu cümle türüdür.

Divandaki yalın düz ad cümlelerinin kimilerinde, ad veya ad soylu sözcük, bildirme eki alarak yüklem olmuştur:

Sākī elinde sāgār-ı sāfī piyāledür(21.2), ʿÖmrüm tavīlligine yine sābit delīldür(46.4), Düşmişem çāh-ı zenahdānuña gerçi rāhatam(51.5), ʿAşkunuñ meydānına merd-āne gelmişlerdenüz(66.2)

Divanda, yüklemi bildirme eki alan düz ad cümleleri, yapıları açısından birleşik cümle özelliği de göstermektedirler:

Hürrem iden ʿālemi/cānā/cemālüñ bāğıdur(33.1), Sakalı gelse her kişi iller gülincidür(53.3), Yolına cān virmege cānāne gelmişlerdenüz(66.1), Dil bülbüli feryād ü figān etse demidür(186.3)

Divandaki yalın düz ad cümlelerinde, ad veya ad soylu sözcüklerin kimileri, bildirme eki almadan yüklem olmuşlardır:

Otı sünbül hāki ʿanber ābı kevser halkı hūb(85.3), Zāhidā/saña behişt Mihrīye dīdār gerek(129.7), Kendüsi müselmāna beñzer/libāsı kāfirī(194.3)

Yüklemleri bildirme eki almayan kimi düz ad cümleleri de yapıları açısından birleşik cümledir:

Söylese şīrīn sözi kand-ı mükerrerden lezīz(18.5), İtle-

rün̄le hem-dem olduğum baña ʿālemde bes(67.5), Sādık-ul-kavl olana yār-ı muvāfıklar gerek(184.10)

Divandaki yalın düz ad cümlelerinde, ad veya ad soylu sözcüklerin kimileri de, ek-fiilin belirli geçmiş ve belirsiz geçmiş zamanı ile yüklem olmuşlardır:

Hicr āteşiyle dil ho ezelden kebāb idi(38.2), Bir zemān şehr-i Amāsiyyede İskenderidün̄(191.3), Dost/nāzik yār i-mişsin/böyle bilmezdüm seni(198.1)

Yüklemleri ek-fiilin belirli geçmiş zamanı ile oluşmuş kimi düz ad cümleleri,birleşik cümle yapısı göstermektedir:

Ebrūsı kemān idi/sayd itdügi cān idi(150.3), Hızr-veş ā-b-ı hayāt isteyene rehber idün̄(191.3)

2- DEVRİK AD CÜMLESİ

Devrik ad cümlesinde, ad veya ad soylu bir sözcükten oluşmuş yüklem, cümlenin sonundan öne alınmıştır.

Divandaki devrik ad cümlelerini, yüklem olan ad veya ad soylu sözcüğün düz cümleye göre sonda bulunan yerine, cümlenin hangi ögesinin yerleştiğini göstererek, inceledik.

Divandaki kimi yalın devrik ad cümlelerinde, cümlenin sonunda, özne bulunmaktadır:

Çokdur cihānda derd-i nigārile mübtezel(10.5), ʿİlm-i cādūlukda bir üstāddur çeşmün̄ senün̄(16.2), Genc-i gam vīrānesinde şimdi yārumdur nemed(17.1), Vaz gel hercāīlerdür şimdiki yārānlar(20.6), Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lā-

dık(82.2), Toludur dūd-ı āhumla semālar(170.4)

Yalın devrik ad cümlelerinde, cümlenin sonunda bulunan özne bir tamlamadan oluştuğunda, yüklem olan ad veya ad soylu sözcük, özneyi oluşturan tamlamanın tamlayan ve tamlananı arasına girebilmektedir:

Dilinde şām ü seher Mihrīnüñ budur zikri(2.5), Gül ruhlaruñuñ çokdur ʿuşşāk-ı dili/ammā(29.7)

Divandaki yalın devrik ad cümlelerinin sonda yer alan cümle ögesi, dolaylı tümleç de olabilmektedir:

Cān fedādur yoluña/eyleye cānum ber-dār(25.11), Tāli ʿuñ yokdur güzellerden/ey Mihrī/sözi kes(67.7), Sünbül ü gül-pūşlar çokdur cihān mülkinde/līk(95.4), Kanlu yaşum/ey dost/senüñ rāh-ı gamuñda(130.3)

Devrik yalın ad cümlelerinin kimilerinde, zarf tümleci ögesi sonda bulunmaktadır:

Elümüzdeydi belī topla çevgān bu gice(45.3), Bu yār-ı vefā-dārum mahbūb idi vaktinde(150.1)

Kimi yalın devrik ad cümlelerinde de, edat tümleci sonda yer almaktadır:

Dil hastedür firākuñla/gel devālar it(9.4), Rüsvāy-ı cihānam bugün ʿaşkuñla/bil işte(147.3)

Yüklemi bir tamlamadan oluşmuş kimi devrik ad cümlelerinde yüklemin tümleyicisi, cümlenin sonunda yer alırken, yüklem olan ad soylu sözcükle tümleyicisi arasına -vezin nedeniyle-

cümlenin başka bir ögesi girebilmektedir:

Çün ʿandelībisin bugün gül yüzlü yārüñ/Mihrīyā(93.7)

Divandaki devrik ad cümlelerinden kimilerinde, bir cümle ögesinin tümleyicisinin sonda yer aldığını da görüyoruz:

Kapuñda yegdürür giymek ʿabā vü şālı bir lahza(154.5)

Yapısı açısından birleşik cümle özelliği gösteren devrik ad cümlelerinin divandaki örneklerinde, cümlenin sonundaki öge özne olabilmektedir:

Gün cemālidür cihān rūyına viren nūr ü fer(8.7), Dost/ hicrüñdür dem-ā-dem bağrumı kan eyleyen(126.1), Rāzıyam biñ cānla asılmağa ol dāra ben(137.6)

Yalnızca yüklem ve özneden oluşmuş kimi birleşik ad cümlelerinde yüklem, öbek halindeki özneyi bölüp, onun içine yerleşmiştir. Cümlenin sonunda, özne öbeğinin bir bölümünü görürüz:

Haste dile hayāliydi emsem eyleyen(50.3)

Devrik birleşik ad cümlesinde zarf tümleci de sonda yer alabilmektedir:

Gerçi noksān gazelsin leb-i yārı anıcak(84.7), Yolına cān virmek āsāndur şimden gerü(141.7), Yaş degüldür gözüm akıtdukı kaddüñ göricek(142.6)

3-PARANTEZ CÜMLESİNDE AD CÜMLESİNİN ARA CÜMLE OLUŞU:

Aracümleli parantez cümlesinin aracümlesi ad cümlesi olabilmektedir. Aracümlelerin genellikle öge olarak bir görevi yok-

tur. Bu nedenle de, aracümlenin varlığı, asıl cümle birleşik değilse, onu birleşik cümle saymamızı gerektirmez. Birleşik olup olmama, asıl cümlenin yapısına bağlıdır. Aracümle, yapıca asıl cümleyi etkilemez.(1)

Aracümlesi ad cümlesi olan divandaki kimi parantezli cümleler, yapıca yalındır:

Bulunur/Mihrī/-cihāndur- yine bir meh-rū saña(4.6), İmdi/dil bülbüli/artur-demidür- gel zāruñ(84.1), Def ü çeng ü rebābile -demidür- 'ayş ü nūş idem(106.3), Key hazer kıl gözlerinden -hūnīdür- dil-berlerüñ(126.4), Eksük olmaz -bu cihāndur- 'āşıka bir yār/hey(184.3)

Aracümlesi ad cümlesi olan parantezli cümlelerin kimileri de yapıca birleşiktir:

Merd iseñ -gayret demidür- sür rakībi/hey meded(44.6), Kıl terahhüm -vaktidür- kim süñüge irdi bıçağ(74.5)

Bağlaçlı parantez cümlesinin "ki" bağlacına dayalı aracümlesi de ad cümlesi olabilmektedir. Bu tip cümlelerde, aracümle çıkarılırsa, asıl cümlenin yapısı da, anlamı da bozulmaz.

Dil -ki derd-mendüñdür evvelden-/Derdine kıl devā/be hey kāfir(30.6)

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.261

V- ANLAMLARINA GÖRE AD CÜMLELERİ

1- OLUMLU AD CÜMLESİ

Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden oluşan ve olumlu yargı bildiren cümledir.

a. Biçimce ve anlamca olumlu ad cümlesi

Bir durumun gerçekleşmesini ya da olmasını bildiren cümlerdir.

Divandaki biçimce ve anlamca olumlu kimi ad cümlelerinin yüklemleri bildirme eki almış olup, yapı bakımından yalın, kuruluş bakımından da düz cümledir:

'Āşık dilinde şām ü seher āh ü nāledür(21.4), Güzellerile göñül gerçi āşinālardur(49.1), Mushafında hüsninüñ/ cānā/hattuñ i'rābdur(52.1), Ey şeh-i hūbān-ı 'ālem/sūretüñ meh-tābdur(52.3)

Yüklemi bildirme eki alan biçimce ve anlamca olumlu kimi ad cümleleri de yalın ve devrik kuruluştadır:

Dilinde şām ü seher Mihrīnüñ budur zikri(2.5), Çokdur cihānda derd-i nigārile mübtezel(10.5), Dūstum/lāzımdurur dīvāneye elbette bend(16.1)

Divandaki, yüklemi bildirme eki alan biçimce ve anlamca olumlu ad cümlelerinin bir kısmı yapıca birleşik; kuruluşça düz cümledir:

Gerçi gamzeñ kasd-ı cān itmekde tīr-endāzdur(1.4), Yolıña cān virmege cānāna gelmişlerdenüz(66.1), Bülbül-i gü-

yā olup efgāna gelmişlerdenüz(66.4)

Birleşik yapıdaki, yüklemi bildirme eki almış biçimce ve anlamca olumlu ad cümlesi, kuruluş bakımından devrik de olabilmektedir:

Dūd-ı āhumdandur ebr olduğı her dem dağlar(22.1), Dost/ hicrüñdür dem-ā-dem bağrumı kan eyleyen(126.1), Neyleyelüm/kişiye her şey'i tāli ʿdür iden(127.4), Terahhüm kıl ki ʿuşşākuñ katı yasdıkdadur başı(205.1)

Divanda, ek-fiilin belirli geçmiş zaman çekimini almış ad veya ad soylu sözcüklerin, biçimce ve anlamca olumlu yalın düz ad cümlesinin yüklemi oldukları da görülmektedir:

Hūblar içre/sanemā/sen dahi bir server idüñ(191.4),Hey benüm beycügezüm/sen dahi bir ādem idüñ(191.8), Yār ile hoş-dem idük/irdi bize bed-nazaruñ(207.4)

Ek-fiilin belirli ve belirsiz geçmiş zaman çekimini almış ad veya ad soylu sözcükler, divandaki biçimce ve anlamca olumlu yalın devrik ad cümlesinin de yüklemi olmaktadırlar:

Şerbet-i laʿlüñ imiş haste dile/dost/şifā(15.4), Yolına cān virmek imiş/Mihrī/ancak çāresi(136.5), Hem-sohbetidi dil-ber ü cānān geçen gece(144.1), Hoş rūha gıdā idi sanem hüsni nevāsı(195.1), Hayli hoş sehhār imişsin/böyle bilmezdüm seni(198.2)

Divandaki birleşik düz ve devrik biçimce ve anlamca olumlu ad cümlelerinin yüklemleri, ek-fiilin belirli geçmiş zaman çekimine girmiş bir ad veya ad soylu sözcüktür:

Öldürmesi muhakkak idi dün rakîbi yār(46.5), İtseñ yeg idi sen bu hevādan ferāgati(188.6), Hızr-veş āb-ı hayāt isteyene rehber idüñ(191.3)

Yüklemleri "var" sözcüğüne dayalı cümleler de biçimce ve anlamca olumlu ad cümleleridir.

"var" sözcüğü, kimi zaman, bildirme eki almaksızın biçimce ve anlamca olumlu yalın düz ve devrik ad cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Her tarafdan cān ü dilde sad hezār ʿuşşāk var(8.15), Gerçi dil mecrūhdur hicrüñle/gözde nem de var(45.1), Saña/ey kanlu yaşum/āhum gibi hem-dem de var(45.2), Her kūşede gerçi niçesi var/gerekmez(62.3), Bildüm anuñ meyli var benden yaña şimden gerü(141.3), Gerçi var her kūşesinde niçe biñ gül hirmeni(209.2)

Divandaki kimi birleşik düz biçimce ve anlamca olumlu ad cümlesinin yüklemi de, bildirme eki almamış bir "var" sözcüğüdür:

Tāliʿ ol şāʿirlerüñ ki eşʿārınuñ maʿnāsı var(201.7)

"var" sözcüğü, ek-fiilin belirsiz geçmiş zamanıyla, biçimce ve anlamca olumlu düz ve devrik ad cümlesinde yüklem görevindedir:

Hey/neler varmış cihānda dahi bunlardan lezîz(18.1), Şimdi bildüm var imişsin/böyle bilmezdüm seni(198.3)

b. Biçimce olumsuz anlamca olumlu ad cümlesi

Kimi ad cümlelerinin sonunda yüklem olarak görev alan "değil" sözcüğü, yalnızca bir biçimsel olumsuzluk taşır.(1) Cümlenin anlamında bir olumluluk sezeriz. "değil" ile birlikte kullanılan ad soylu sözcük, olumsuzluğu "değil" ile yaşarken, onun karşıtı olan olumlu sözcük, anlamıyla cümleye yerleşir:

Hayāli dīde vü dilden degüldür hālī bir lahza(154.1)

2- OLUMSUZ AD CÜMLESİ

Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden oluşan, bir durumu, bir oluşu ters yönde bildiren cümlenin adıdır.(2) Başka bir deyişle, olumsuz yargı bildiren, yüklemi ad veya ad soylu sözcüğe dayalı cümleye olumsuz ad cümlesi denir.(3)

a. Biçimce ve anlamca olumsuz ad cümlesi

Bu cümle türünde genel olarak, "değil" sözcüğünün yüklem olduğunu görürüz.

Divanda "değil" sözcüğü bildirme eki almadan, olumsuz düz ve devrik yalın ad cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Bu cihān bākī degül/saña da kalmaya felek(86.12), Eksik degül çü mestler arasında ʿarbede(149.6)

Divanda olumsuz birleşik devrik ad cümlesinin yükleminde

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.284/4
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.287/1
(3) HATİBOĞLU, Vecihe, age., s.164

de, bildirme eki almamış bir "değil" sözcüğünü görmek mümkündür:

Gözlerüñ cān ferzine hācet degül sürmek semend(16.3)

Biçimce ve anlamca olumsuz ad cümlesi kuran "değil" sözcüğü, divandaki kimi cümlelerde, bildirme eki alarak devrik birleşik ad cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Yaş degüldür gözüm akıtdukı kaddüñ göricek(142.6), Yalıñuz şehr degüldür baña zindān görinen(206.5)

Ad soylu bir sözcük olan "yok", yüklem görevinde bulunduğu zaman, biçimce ve anlamca olumsuz ad cümlesi kurar. Divanda bu sözcüğün,bildirme eki almaksızın,yalın düz ve devrik ad cümlesinin olumsuzluğunu yaptığını görüyoruz:

Ben bendesine zerrece meyl ü vefāsı yok(78.1), Gördükçe bini yüz çevirür/merhabāsı yok(78.2), Oynar güler rakīb ile/senden safāsı yok(78.9), Kaddüñ gibi yok serv-i hırāmānlar içinde/ Haddüñ gibi yok berg-i gülistānlar içinde (165.1), La'lüñ gibi yok la'l-i bedahşānlar içinde(165.6)

"yok" sözcüğü, bildirme eki alarak, divandaki biçimce ve anlamca olumsuz yalın ve birleşik devrik ad cümlesinin yüklemi olmaktadır:

Tāli'üñ yokdur güzellerden/ey Mihrī/çāre ne(7.5), Yokdurur/Mihrī/bugün da'vāya ma'ni gösterür(20.6), Yokdurur illā benüm gibi yile virmiş emek(91.4), Cihān bāğına yokdur i'tibārum(107.2)

Divanda, ek-fiilin belirsiz geçmiş zamanıyla yüklem görevini üstlenen "yok" sözcüğü, biçimce ve anlamca olumsuz yalın ve

birleşik devrik ad cümlesi kurmaktadır:

Yoğimiş rūy-ı zemīnde vasl-ı dil-berden lezīz(18.2), Yoğimiş çünkim nasībüm vasl-ı cānān olmadan(138.1), Yār idinmek yoğimiş bildüm ki her cilf oğlanı(184.15)

b. Biçimce olumlu anlamca olumsuz ad cümlesi

Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden kurulu ve içinde "ne...ne" yapısı bulunan cümleler, biçim bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz cümlelerdir.(1)

Ne hüsnüm āfitāb vü ne hōd māh-gencidür/ Ne kaşlarum kemān vü ne zülfüm nişāncıdur(53.1)

Yüklemi "var" sözcüğüne ya da ad soylu başka bir sözcüğe dayalı olumlu sorulu cümleler de biçimce olumlu, anlamca olumsuz ad cümleleridir.(2)

Var mıdur bir yer gamuñdan ağladukça/dūstum/ Gözlerümüñ kanlu yaşı ile rengīn olmaya(1.3), Kim var güzeller içre cihānda saña yeter(47.1), Ne revādur bu ki her hār ü hāsa yār olasın(124.5), Var mıdur bir dem beni hicrüñle bīmār etmedük(210.5)

Divanda, olumsuz fiillerin istek çekimine girerek "yoktur" yükleminin yerine kullanıldığına da tanık oluyoruz. Yapı bakımından olumsuz fiil cümlesi olarak görünmelerine rağmen, yüklem, çekimli fiilin yerine yerleşmesi gereken "yoktur" sözcüğüne dayan-

---

(1) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.291/3
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.290/2

dığı için, taşıdığı bu orjinalliği belirtmek üzere, bu cümleleri, olumsuz ad cümleleri içinde göstermeyi uygun görüyoruz:

Būy-ı zülfüñ gibi ʿanber-bār ü miskīn olmaya/ Hadd ü kaddüñ gibi raʿnā serv ü nesrīn olmaya(1.1), Bister-i nesrīn gerekmez bir dem ārām itmege/ Āsitānuñ gibi dil-i miskīne bālīn olmaya(1.2), Düstum/cemʿ etseler ʿālemde bī-tāliʿleri/ Bir dahi Mihrī gibi baht-ı siyeh-kār olmaya(173.5)

3- SORULU AD CÜMLESİ

Yüklemi adlardan ya da ad soylu sözcüklerden oluşan ve soru kavramı veren cümlelerdir. "mi" soru takısıyla, soru sıfatlarıyla, soru zamirleriyle, soru zarflarıyla, soru edatlarıyla kurulan cümleler olumlu sorulu ad cümleleridir.

Divanda, mi soru takısı, bildirme eki almadan, adlarla, ad soylu sözcüklerle kullanıma girmekte ve olumlu sorulu birleşik düz, birleşik devrik ad cümlesinin yüklemi olmaktadır:

ʿAceb mi laʿl-i nābuñdan senüñ yākut reng alsa(87.2), Ey Mihrī/saña yār cefā etse ʿaceb mi(183.6)

mi soru takısı, bildirme ekiyle birlikte kullanılarak da adlara, ad soylu sözcüklere eklenir, divandaki, yapısı bakımından yalın ve birleşik; kuruluşu bakımından düz ve devrik olumlu sorulu ad cümlelerinin yüklemi olur:

Ey felek/Mihrī siyeh-pūş etdüñise gam mıdur(17.4), Virse ziyā cemāli cihāna ʿaceb midür(41.3), Yalıñuz bir ben miyem sen dil-rübāya mübtelā(52.4), Bu mıdur ʿādetüñ eyü

gökçek(88.3),

Divanda soru takısının dışında, soru zarflarıyla kurulmuş devrik yalın ve birleşik olumlu sorulu ad cümlelerine de rastlanmaktadır:

Terk-i dil ü cān etmeyicek dost yolında/ Ey Mihrī/nice tālib-i cānānelerüz biz(63.9), Nice zülf ü nice mū ʿanber-gisūdur bu(142.1), Nice şīrīn nice dil-ber nice mehrūdur bu(142.2)

Soru edatları da, divandaki olumlu sorulu yalın devrik ad cümlesinin yüklemi olmaktadırlar:

Kanı ol ʿayş ü ʿişret kanı ol çeng ü rebāb(172.3)

S O N U Ç

Dildeki sözcüklerin birbirleriyle hangi ilişkiler içinde bulundukları, nasıl sıralandıkları, bir dilde kurulması mümkün cümle tiplerinin saptanması, dili bir dizge olarak kabul eden yapısal dilbilim akımının başlıca uğraşısı olmuştur.(1) Dildeki söz örgüsünün aydınlatılması için birim, cümledir.

Dilin alt basamağında ses, üst basamağında ise cümle yer alır. Dil sözcüklere değil, cümleye dayalıdır; dilin yapısı, özelliği, cümlede kendini gösterir. Sözcükler, yalnızca geleneksel bir anlamı olan sembollerdir.(2)

İşte dilbilim içinde bu kadar önemli bir yere sahip olan sözdizimi, fonoloji ve morfoloji ile ilgili çalışmalara oranla, bizde en az işlenmiş dilbilim alanıdır. Türk Dili üzerine yazılmış gramer kitapları, cümle konusuna sınırlı bölümler ayırmışlar; örnekler üzerinde aydınlatıcı olma konusunda da oldukça cimri davranmışlardır.

Mihrî Hatun Divanı üzerinde bir sentaks çalışması yapmaya karar verirken, karşılaşacağımız güçlükleri biliyorduk. Başlangıçta, bir araştırma metodunun yokluğu ile karşılaştık. Ancak bu yokluk, bize ayni zamanda, olmayana bir teklif şansını veriyordu. Bizden sonraki çalışmalara da -kimi eksiklikler taşıyabileceği düşüncesini gözardı etmeksizin- bir örnek oluştura-

(1) AKSAN, Doğan, age., s.30
(2) DİZDAROĞLU, Hikmet, age., s.7

caktı. Bunun heyecanıyla işe başlamak, bize yararlı katkılar sağlamıştır. Yaptığımız çalışmadan çıkacak ilk sonuç, cümle türleri konusunda yapılacak bir çalışma için uyguladığımız metoddur.

İncelemeye aldığımız divan bir 15.yy. kadın divan şairine aittir. Böylece, üzerinde çalıştığımız cümleler de, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan cümle türleridir. İncelememiz sonucunda hayranlıkla gördük ki, Türkçe'nin cümle türleri ve yapısı ana ilkeler açısından hiç değişmemiştir. Bu kadar dış baskıya rağmen Türkçe kendi yapısında kararlılık göstermiştir. Bu konuda karar vermek için, günümüzde var olduğu gösterilen cümle türlerini saptamakla işe başladık. Saptadığımız bu türleri, divanda, sıkı bir sistemle aradık. Bu arayışta, divandaki cümleler bizi yokluğa sürüklemedi. Cümle türü olarak bugün ne varsa, 15.yy. Türkçesi'nde de hepsi vardı. Teferruata ait farklılıklar, o cümle türleri içinde incelenmiştir.

Cümlenin unsurlarına ayrı bir bölüm açmayı -asıl amacımızın dışında kaldığı için- gerekli görmedik. Ancak, düz ve devrik cümle türlerini incelerken, ögelerin dizilişlerindeki değişik kombinezonları gösterdik. Böyle bir bölümün eksikliğini de bu yolla kapattık.Amacımız, şairin cümle kuruluşunda özgürce bir tutum takınabildiğini ve buna dilin de gerekli ortamı sağlamaktaki yetkinliğini sergilemekti. Böylece, ayrı bir bölümde, kendi kendimizi tekrardan kaçındığımız gibi, çok sayıda örnekle şairin,sözcüklere nasıl hükmettiğini de göstermiş olduk. İncelememiz boyunca, hemen hemen gazellerdeki bütün cümleler, ilgili bölümlerinde yerlerini aldı.

Çalışmamızda cümlelerin, taşıdıkları özelliklere göre sayısal dökümü yer almamaktadır. Çünkü amacımız "hangi türde, ne kadar cümle var" sorusuna cevap aramak değildi. Biz, bir daha söylemek gerekirse, günümüz cümle yapısı ve türlerinin 15. yy.da da var olduğunu göstermek üzere bu çalışmayı yönlendirdik. Bu nedenle, rakamlara dayalı bir çalışma yapmadık. Ancak, bu çalışmanın aydınlattığı ölçüde gelecekte böyle bir çalışmaya yönelmeyi amaçlıyoruz.

İncelememizde, kelime gruplarına da ayrıca bir başlık açmadık, fakat, ana konumuz olan cümle türlerini incelerken, gerektiği yerde, dolaylı olarak, bu gruplardan söz ettik (Sıfat grupları, tamlamalar, bağlama grupları gibi). Böylece, kelime grupları cümle dışında ayrıca değerlendirilmemiş, konunun bütünlüğünü bozmamak amacımız gerçekleşmiştir. Bu da uyguladığımız metodun bize ait oluşunun bir göstergesidir.

Cümle türleri konusunda, gazellerde yer alan cümleler, öncelikle yüklemlerine göre "ad cümlesi" ve "fiil cümlesi" olarak iki ana gruba ayrılmış; sonra ad cümleleri de fiil cümleleri de kendi ana başlıkları altında, yapılarına, bağlamışlarına, kuruluşlarına(bunun içinde ögelerinin dizilişlerine), anlamlarına göre, alt gruplara ayrılmıştır.

Yapılarına göre cümleleri incelerken, cümlenin bir ögesi olma görevini üstlenen fiil adları, partisipler ve gerundiumlara dayalı birleşik cümleler konusunda, kaynak kitapların bir fikir birliğine varamadıklarını gördük. Bunun üzerine, Hikmet DİZDAROĞLU'nun "sözcük öbeklerinde, öbeğin son sözcüğü olmayan fiil adları, partisipler, yardımcı öge durumunda oldukları için, yine

sözcük öbeğinin son sözcüğü olmayan gerundiumlar, yüklemle doğrudan ilişki kurmadıkları için cümlemsi kuramazlar ve onların bu durumda yer aldıkları cümleler de , o cümleyi birleşik cümle yapmaya yarayan başka özellikler gerçekleşmediği takdirde, birleşik cümle değillerdir." biçimindeki açıklamalarına bağlı kaldık. Fakat, birleşik cümle konusunda görüş bildiren diğer dilcilere de yer verdik ve karşılaştırma yaptık.

İçiçe birleşik cümle özelliklerini taşıyan cümlelerde, yüklemin de- fiiline dayandığını, bunun yanısıra duygulara dayalı fiillerin de bu cümlelerin yüklemi olabileceğini örnekleriyle gösterdik ve Prof.Dr. Muharrem ERGİN'in bu konudaki fikrini doğrulamış olduk.

ki'li birleşik cümleler incelenirken Mertol TULUM'un bu konuyla ilgili doçentlik tezindeki bilgilere bağlı kalınmıştır.

Sıralı bağımsız cümle ise tamamen bir noktalama meselesidir. Anlama göre gerekli gördüğümüz yerlere noktalama işaretlerini yerleştirerek, kendi yorumumuza göre bu cümle türünün varlığını gösterdik.

Gerekli oluşu ifade eden tasarlama cümlelerinde -malı/ -meli eki yerine "...sa gerek" yapısının kullanılışı dönemin bir özelliği olmakla birlikte, metnimizde bu yapının gereklilik kipini karşılamayışı, Prof. Dr. Faruk Kadri TİMURTAŞ'ın Eski Türkiye Türkçesi adlı kitabının 132. sahifesinde sözünü ettiği gelecek zaman yerine kullanılışı, dikkat çekici bir özelliktir.

Bunlardan başka, divandaki gazellerde, ad durum eklerinden kimilerinin birbiri yerine kullanıldığına da rastladık. Bu olayın geçerli olduğu cümlelerin kimilerinde sözcük, datif(yönel-

me) eki yerine, akkuzatif(belirtme) eki almıştır:

Yüri zāhid cennetüñi var saña şimden gerü(141.1), Ağlañ gelüñ ol ʿāşıkı ey hāl bilenler(181.4), Gamuñdan haste olup dil kapuñda yasdanur taşı(205.1)

Günümüze göre kimi bozuk kuruluşlu cümlelerde de lokatif (bulunma) eki yerine, datif(yönelme) eki kullanılmaktadır:

Mihnetlerile karşuña öldükçe ʿāşıkuñ/ Sen oyna gül rakīble hoş hoş safālar it(9.2), Sürünürem yoluña bunca zemān iki gözüm(118.2)

Divandaki kimi gazellerde "beñzer" sözcüğünün kullanılışı, günümüz cümle yapısına göre bozukluk yaratmaktadır. Bu olayın yaşandığı beyitlere dikkat ettiğimizde, bozukluğun nedeninin kafiye olan sözcükten kaynaklandığını görüyoruz. Aslında "beñzer" sözcüğünün bulunduğu mısrada yer alan çekimli fiilin, partisip eki almış olması gerekmektedir. Şöyle ki:

ʿAhd itmiş(i)düñ Mihrīyi öldürmege cānā/ Beñzer begüm ol ʿahdla peymān unudıldı(192.5)

Beyitin ikinci mısraʿı, "ol ʿahdla peymān unudulmuşa beñzer" biçiminde olmalıydı.

Sarrāfı da benden beter āvāre olupdur/ Beñzer hadi dilberlerinüñ kare olupdur(43.1)

Beyitin ikinci mısraʿı "dilberlerinüñ hadi kare olacağa beñzer" biçiminde kurulmalıydı.

Çeşm-i pür-efsūn ile diller komaz bend itmedük/ Sihrle beñzer cihānı bu iki cādū tutar(54.3)

İkinci mısra,"bu iki cādū sihrle cihānı tutacağa beñzer"

biçiminde kurulmalıydı.

Yine benzer ki o la'in çatladısardur tıraka(158.3) mısra'ında da "o la'in tıraka çatlatacağa benzer" biçiminde bir değişikliğin gerekliliği göze çarpmaktadır.Ancak, cümleler bu şekilde hatasız kurulduğu zaman gazellerin kafiye düzenleri bozulmaktadır.

Bu örneklerin yanısıra, "benzer" sözcüğünün, partisip (sıfat-fiil) göreviyle kullanıldığı cümlelerde, genelde bir bozukluk yoktur:

Hakkın di ey felek sen gördün mi devr idelden/ Halk-ı cihānda bir hūb bu nāzenīne benzer(34.2), Sūretin keşf eyledi gül-zāra benzer şehr-i yār(55.5)

Divandaki kimi cümlelerde şairin, divan şiirinin vaz geçilmez ögeleri olan vezin ve kafiye nedeniyle hatalı kullanımlara yer verdiğini gördük:

Gözíyle gamzesi sanemün el bir etdiler/ Sanduk sīnem aña nişān idüp atdılar(46.1) beyitinin ikinci mısra'ında "sanduk sīneme nişān idüp atdılar" söyleyişi yer almalı, "aña" sözcüğü kullanılmamalıydı.

Cān almağ ile mi koyalar seni hūblar/ Ey Mihrī katlan dahi dahi saña netdiler(46.7) beyitinin ikinci mısra'ında da, "netdiler" sözcüğü -birinci mısradaki anlamla bağ kurulduğunda- "nedecekler" olmalıdır.

Hem-demi gussa vü gam eyledi devrān bize(86.7) biçiminde düzenlenen cümlenin yüklemi, "hem-dem eyledi" olmalı, yardımcı

fiille kurulmuş birleşik fiilin ad bölümündeki akkuzatif eki, "gussa vü gam" sözcüklerine eklenmelidir.

Sen kılmaduğın derdüme dermānı unıtma(161.1) cümlesinde, "derman" sözcüğünün sonundaki akkuzatif eki, "kılmaduğın" sözcüğüne eklenmelidir.

Hicrüñde olan dīdesi giryānı unıtma(161.3) cümlesinde ise, "giryān" sözcüğünün sonundaki akkuzatif eki, "olan" sözcüğünün sonunda yer almalıdır.

Divanda, cümledeki sözcüklerin yerlerinin, anlamı zorlayacak kadar ters yerleştirildiğine az da olsa rastlıyoruz:

"Sen gedā-yı hūb olduñ Mihrī ʿaşka pādişāh(184.23)

"Mihrī gedā-yı hūb, sen ʿaşka pādişāh olduñ" cümlesinin sözcüklerinin mısraya, yukarıda görüldüğü gibi yerleştirilişi gerçekten ilgi çekicidir.

Bildirme ekinin kişi olarak uyumsuz olduğu bir mısrada, Mihri Hatun şöyle diyor:

Beni cevrile sen öldürmek/ Kim görüpdür revā be hey kāfir(30.3)

Bu beyitteki ikinci mısrada yer alan "görüpdür" sözcüğü yerine, birinci mısradaki "sen" sözcüğüyle anlam ilişkisi taşıdığı için, "görüpsin" sözcüğünün yerleşmesi gerekirdi.

Mihrî Hatun Divanı'ndaki kimi sözcükler, başka bir sözcük yerine kullanılarak, cümlenin anlamında bozukluk yaratmıştır:

Devlet aña zıllet bu cefā-kāre nedendür(28.7) mısraında cefā-kār sözcüğü yerine, cefā-keş'in kullanılması gerekirdi. Yine bir başka beyitte,

Dile cevrin habīb itmişdi kātı‘/ Dirīgā yine beñzer itdi rāci‘(73.1) diyen Mihri'nin "kātı‘" yerine katı‘, "rāci‘" yerine rücu‘ demek istediği açıktır.

Divandaki cümlelerin yüklemlerinde, bir çekimli fiilin önünde, " gel, ko" fiillerinin yer alışına sıkça rastlanmaktadır:

Haste dil derdine lutf it gel ‘ilāc it ey tabīb(7.3),

Bugün gülşen-i hüsnüñde ko efgān idelüm(25.2) vb...

Divanda, şiirde kısa ve öz söylemek ve vezne uymak için yapılan kısaltmalara -dilbilim terimiyle silmelere- rastlıyoruz. Silmelere, kimi beyitlerde, birinci mısrada yer alan bir sözcüğün ikinci mısrada tekrarlanmasından kaçınmak eğilimi hakimdir:

Düşmen kamu kişiye rakīb oldı ‘ākıbet/ Kör tāli‘üm ki baña habīb (düşmen) oldı ‘ākıbet(10.1), ‘Andelībem gül yüzüñ şevkinde nālān (olmak) isterem(114.2) vb...

Şairi silme yapmaya iten nedenlerden belki de en önemlisi vezne uymaktır:

Kahruñ cihānda ben görürem lutfuñı rakīb/ Öldürmekise (kasduñ) ‘āşıkı hey bī-vefā yeter(47.4) vb...

Divandaki kimi cümlelerde de vezne ve kafiyeye uymak için ekler, da ve ki edatları, sesler, silmeye uğramıştır:

Öldürmesi muhakkak idi dün rakībi yār(un), Bir būse vire (46.5)

(sin) sen de aña rind-āne tekellüf(77.5), Müdde'ī olsa cihān halkı kamu bize ne gam/ Ger bizümle ola(da) bir zerre vefāsı yāruñ(84.5), Boynına Mihrīnüñ gel sal zülf-i 'anberīnüñ/ Dīvāneye bilürsin (ki)lāzımdurur selāsil(98.8) Yoğimiş çünkim nasībüm vasl-ı cānān olma(k)dan(138.1)vb...

Divandaki kimi cümlelerde de vezin nedeniyle yapılan silme sonucunda, sözcüğün yapısı bozulmuştur:

Bī-çāre Mihre müşteriyiken kamu ünāŝ/ Bende etdiyise sañazemān böyle mi gerek(89.5), Du'ādur her kelām(ı) saña Mihrüñ(170.6) vb...

Divanda, vezne ve kafiyeye uymak amacıyla yapılan yukarıda örneklediğimiz gibi kısaltmalara(silme) rastlanmasının yanısıra, yine vezin ve kafiye gereğince, bunun tam tersi olan gereksiz sözcüklere, eklere yer verildiğini de görüyoruz. Bu sözcükler, beyitlerin veya mısraların anlamına bakınca, fazlalık olarak görülmekte ve hatalı cümle kuruluşuna örnek oluşturmaktadırlar:

Güzellerile göñül gerçi āşinālardur(49.1), Cānum sen imişsin baña cān anı gerekmez(61.1), Sanma bu dervīşi cānā nāne gelmişlerdenüz(66.5), İtseñ yeg idi sen bu hevādan ferāgati(188.6), Tīz vir beri anları gerekdür baña anı(193.27)

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir divan üzerinde bir sentaks incelemesi olarak yaptığımız bu çalışmada, kendimizce bir tesbite, tesbit ettiklerimizi örneklendirmeye elimizden

geldiğince gayret gösterdik. Belki de önemli olan en büyük sonuç, uzun bir geçmişe sahip olan ve değişik alanlarda yayılım gösteren dilimizin, sentaksında görülen kararlılıktır. Bizden sonra bu alanda yapılacak çalışmalarda metodlar, örnekler değişse de sonuçta birleşeceğimize inanıyoruz.

N O T L A R

Çalışmamızı her ne kadar sentaks alanına hasretmiş isek de, imlâ ile ilgili bir "notlar" bölümü açmayı gerekli görüyoruz.

Asıl nüsha olarak kabul ettiğimiz Üniversite nüshasında, kimi eklerin yazılışında hareke kullanılarak eklerin dönem özellikleri korunmuş, pek azında da, hareke kullanımıyla yapılan uyarı, eklerin dönem özelliklerini bozmuştur.

1.tekil iyelik ekinin sessizle biten köklere eklenişinde gördüğümüz sesli harf, ötre ile ü okutulmaktadır:

el-üm الُم (157.2b)

Kimi zaman da eki köke bağlayan bu yardımcı sesli, ötreli vav (وُ) ile gösterilmektedir:

hâl-üm-e حالوُمه (158.1b)

3.tekil iyelik ekinin düz sesliyle okunması, kimi zaman esre ile sağlanmıştır:

elem-i-n المِن (146.3a)

el-i-n-e الِنه (177.1b)

1.çoğul iyelik eki Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalnız yuvarlak şekilli kullanılmıştır. Divanda da buna uyulduğunu, yalnızca bir yerde esre ile i okutulduğunu görüyoruz:

dil-imiz دلمِز (24.2)

Bu ekin sonu sessizle biten köklere eklenişinde aldığı

yardımcı ses, Eski Anadolu Türkçesi'nde hep yuvarlaktır. Ancak, divandaki az sayıda örnekte, bu yardımcı seslerin esre ile -ı/-i okutulduğunu görüyoruz:

iş-imüz اشمز (59.1a), (59.6b)

baş-ımuz باشمز (59.2b)

leş-imüz لشمز (59.5b)

diş-imüz دشمز (59.7b)

Kimi zaman genitif ekin seslisi ötre ile harekelenmiştir:

ne-nüñ نڭك (190.1a)

Birinci tip kişi eklerinin 1.tekil kişisinin üstün ile -em okutulduğuna rastlanabilmektedir:

dile-r-em دلرَم (124.4)

Kip eklerindeki sesliler kimi zaman harekelenmiştir:

öl-eyin mi اولَاينمى (130.4b)

in-er اينَر (143.5b)

ol-ur اولُور (157.2b)

çatlad-ısar-dur چتلدِسردر (158.3b)

bırak-a برقَه (158.6b)

Bildirme 3.tekil kişide, seslinin, ötre ile harekelendiği de görülebilmektedir:

çatlad-ısar-dur چتلدسردُر (158.3b)

Gerundium eki -a, üstün ile harekelenmiştir:

ak-a ak-a آقَه آقَه (158.2)

Yapım eklerinden kimisi, kimi zaman harekelenmiştir:

çat-la-d-ısar-dur چتلَدسردر (158.3b)

dilki-lig-e دلکلِکه (177.7)

Kök sözcüklerin seslilerinde de, üstün, esre, ötre işaretlerinin kullanıldığını görebiliriz:

çevürür چوُرُر (7.1)

dir دِر (125.5)

sorarsam صوُررسم (126.1)

öleyin mi اُولاینمی (130.4)

elemin اَلَمن (146.3)

meh مَه (147.2)

olura اُولوره (157.2)

üyma اُویما (190.3)

ünās اُناس (190.5)

Divanda, eklerin kullanımında görülen belli başlı özellikler de şöyledir:

Divandaki gazellerde istek 1.tekil kişi çekiminde, -am/-em, -ayın/-eyin, -ayum/-eyüm biçiminde üç kullanım yer almaktadır. Vezin gereği, istek çekiminin tek heceli olması durumunda -am/-em, iki heceli olması durumunda daha çok -ayın/-eyin kullanılmış, -ayum/-eyüm kullanımına daha az yer verilmiştir.

-am/-em: ol-am (25.28)

kıl-am (28.6), (77.2), (175.1)

bul-am (35.5)

id-em (106.3),(136.4),(155.1)

vir-em (145.1)

-ayın/-eyin: eyle-y-eyin(35.2)
di-y-eyin(82.44)
yan-ayın(104.4), (163.5)
ol-ayın(175.2), (215.4)
yud-ayın(175.3)

-ayum/-eyüm: id-eyüm(6.1)
kıl-ayum(82.35)
gör-eyüm(118.5)

Divanda, belirtili tamlamalardaki tamlayan ekinin kullanılmadığı göze çarpmaktadır:

hüsni sermāyesi(6.3) hüsni şem'adānın(19.2)
gönlüm zevrakın(14.1) gönlüm evi vīrānını(25.22)
gedā hāline(17.2) gamzeleri hançeri(28.4)

1. ve 2. kişi iyelik eki almış sözcüklerin belirtme durumuna girişleri genelde eksizdir:

Dūstum 'arz it cemālüñ cānumuz bulsun ferah(13.1), Derpeyinçe yollarına düşdügüm dil-berlerüñ/ Dir gören hayli belā-keşdür bu Mihrī derd-mend(16.8), Cān viremez yolumda dime Mihrī dūstum/ Sādıklaruñ cihānda bu dahi beri geçer(41.5), Bāğ-ı hüsnüñ sularam göz yaşile şām ü seher (216.3)

1.ve 2. kişi iyelik eki almış sözcüklerin belirtme durumuna girişlerinde, vezin gerektirdiği zaman akkuzatif eki kullanılmıştır:

Küfr-i zülfüñi görüp īmānumuz bulsun ferah(13.1), Musha-

f-ı hüsnüñi ezber okuram şey'üllah/ Kapuña geldi vir ihsānuñı Kur'ān ehli(216.4)

3.kişi iyelik eki almış sözcükler, divanda, belirtme durumuna genellikle -n ekiyle girmektedirler. Ancak vezin nedeniyle, bu özelliği taşıyan sözcüklerden kimilerinin ek almadan, kimilerinin de "-n-i" ekleriyle belirtme durumuna girdiklerini az da olsa görmekteyiz:

cevāb-ı-n (11.1)	yüz-i-n (16.9)
vasf-ı-n(13.5)	lezzet-i-n (18.2)
vasl-ı-n (14.4)	leb-leri-n(18.4)
kelle-si-n (16.4)	niçe-si . (24.5)
sahrā-ları-n (16.5)	hülle-si-n-i (27.2)

3. tekil kişi iyelik eklerinin Osmanlıca'da uyuma bağlanıncaya kadar, -ı/-i/-sı/-si biçiminde yalnızca düz şekilleri vardır. Divanda bu durum genelde geçerlidir. Ancak, bir gazelde kafiye zorlamasıyla, ekin bünyesindeki düz sesli, vav harfiyle yuvarlaklaştırılmıştır:

düri-sü-n (129.2b), süri-sü-n (129.3b), hūri-sü-n (129.7b)

-dük partisip ekinin sesli harfi, bir yerde, "ye" harfi kullanılarak, -dik biçiminde okutulmuştur:

sev-dig-üm(4.2)

Bildirme 1.tekil kişi eki -em, metnimizde bir yerde, -in olarak kullanılmıştır:

sensüz-in (25.6)

Çoğul ekinin imlâsında "lamelif+re" kullanılışına, bir yerde rastladık:

kimse-ler-ün̄ (135.4)

Divanda, akkuzatif eki -i'nin hemze ile gösterilişine sıklıkla rastlanmaktadır:

mürdeyi	مردۀ	(24.2)
vīrāneyi	ويرانۀ	(63.8)
kāseyi	كاسۀ	(86.8)
Leylīyi	ليلئ	(90.2)
gonçeyi	غنچۀ	(137.2)
Mihrīyi	مهرئ	(139.7)
bī-çāreyi	بيچارۀ	(142.7)

Asıl nüsha olarak kabul ettiğimiz Üniversite nüshasında sözcük başındaki "i" ve "e" lerin imlâsı karışıktır. Ayni sözcükler hatta ayni mısrada kimi zaman "i" ile, kimi zaman "e" ile yazılmıştır. Bu sözcükler okunurken aslına sadık kalınmış, imlâlarının karışıklığına dikkat çekilmek istenmiştir.

itdi (24.4), iderüz (25.3), etmiş imiş (25.9), idemez (26.6), itdiler (31.5), etmek isterseñ(32.5), etdürmedüñ (33.7), etmedin (41.4), itdi (145.4), etdi (145.4)

Divanda, "ey" sözcüğü, vezin gereği açık ya da kapalı hece olarak değerlendirildiğinde, imlâ değişmemektedir. "Ey" edatının vezin gereği kısa okunması gereken yerlerden birkaç örnek göstermek isteriz:

Tāli'uñ yokdur güzellerden ey Mihrī sözi kes(67.7), Kanlu

yaşuñdan ey Mihrī dürr ü mercān eyle ʿarz(70.5), İrilmez yāra cehd ile ey Mihrī(73.6)

Divandaki kimi cümlelerde, anlam bakımından çokluk bildiren bir sözcük yer aldığı halde, ayrıca bir de çoğul ekinin kullanılması, vezin ve kafiye zorunluluğudur:

Cemʿ olup bir bezme gelmişler niçe cānāneler (8.9), Yaraşur yolında kurbān olsa yüz biñ cānlar(27.1), Rāzıyuz her uyuz it yimesünler leşümüz(59.5)

Gerundium eki -up/-üp, metnin genelinde yuvarlak sesli taşıdığı halde, bir yerde یپ yazılışı ile -ip biçiminde karşımıza çıkmıştır. Bunu, bir imlâ yanlışlığı olarak görmek gerekir. Çünkü, ayni beyitteki, ayni gerundium eki, metnin genelinde olduğu gibi -üp biçiminde kullanılmaktadır:

Saldı beni kapulara bī-iʿtibār idüp/ Yanında müddeʿī yüridip oldı ʿākıbet(10.4)

Bugün, zaman bildiren zarf tümleci kurmakta yararlandığımız "dığında" yapısı yerine, divanda, "dığınca" yapısının kullanıldığını ve yine zarf tümleci kurduğunu görüyoruz:

Geldügüñce güldürürsin gül gibi dil bülbülin/ Gitdügüñce lāle-veş bagrumda korsun daglar(22.5), Leblerüñi gördügüm ce dūstum cān imrenür(51.1)

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

DİVANIN TETKİKİ

Mihrî Hatun Divanı'nı muhteva bakımından incelediğimiz zaman, eserin bir tevhid ile başladığını görürüz. Onu, "Tazarru'nāme-i Mihrī Hakīre" başlığı altında, 462 beyitten oluşan bir mesnevi takip etmekte, 29 beyitten oluşmuş ikinci tevhidle mesnevi arasında "Çar 'Anasır" başlığıyla dört kıt'a yer almaktadır. Divanın bundan sonraki dizilişinde, on tanesi Şehzade Ahmed'e, biri II.Bayezid'e, biri de Şehzade Süleyman'a yazılmış oniki kaside yer almaktadır. Bunlardan sonra divan, "gazeliyyat" ile devam eder.

I- TEVHİDLER

"Yazdı cān levhasında bismillah" mısra'ıyla başlayan birinci tevhidinde Mihrî, hakkın nimetlerini över, yeryüzündeki her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın koruyuculuğuna olan inancını dile getirir.

İkinci tevhid, "Evvel ol aheddür bī-zevāl/ Birligine yokdur anuñ kīl ü kāl" beyitiyle başlar. Bu tevhidin bütününde, Tanrı'nın ezelî ve ebedî olduğunu, her şeyin O'nun emriyle var olduğunu, hayrın ve şerrin O'ndan geldiğini, kulların huzur ve devlet bulmaları için O'nun emirlerine uymaları gerektiğini, nefsine uyup O'na karşı gelenlerin "zelīl ü hor" olacaklarını anlatarak, kullara doğru yolu göstermeye çalışır. Mihrî bu tevhidin bir beyitinde şöyle der:

"Seni dögüp sögene kıl du'ā
Ta şefi'i ola resūl-i kibriyā"

Mihrî'nin dünyanın geçiciliği üzerinde duran beyitleri, insanın, nefsi ile zıt gitmesi gerektiğini anlatışı, yine ikinci tevhidinde yer almaktadır. Hoşgörüye dayalı Yunusça bir din anlayışı sergiler kimi beyitlerinde:

"Tavāf itmek dilerseñ Mekke'yi
Her fakīre hor bakma di eyi"

O'nun Mevlana'ya benzer bir anlatımı da şöyle tevhidinde:

"Ger dağlarca eylerseñ günāh
Tövbe kılsañ afv ider anı Ilāh"

Tevhidin sonlarına doğru Mihrî, günahkar olduğundan bahisle Tanrı'ya sığınır, yalvararak günahlarının affı için dualar ider.

II- MESNEVÎ (Tazarru'nāme-i Mihrī-Hakīre)

462 beyitten oluşan bu bölümde, fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün vezni kullanılmış olup, araya bu veznin dışında bir vezinle yazılmış gazeller de girmiştir. Hz.Muhammed'in vasıflarını öven iki na'atında Mihrî, O'ndan şefaat bekler. Daha sonra, günahkar bir kul olarak kendi iç sorgulamasını yaparken,O'nu, bütün divanında olduğu gibi çok samimi bir anlatımın içinde buluruz:

"Neyledüñ nitdüñ ne tahsīl eyledüñ
Hakka lāik nice tedbīr eyledüñ" (M.115)

"'Ilm ile her dem-be-dem 'āmil misin
Yohsa nā-dān ebter ü cāhil misin" (M.117)

Mesneviyi süsleyen gazellerinde de O, aynı söyleyiş içindedir. Tanrı katında günahkâr olduğunu ifade etmekte ve mağfiret dilemektedir.

Mesnevinin ilerlemiş bölümlerinde, işlediği günahlardan ötürü, mahşer gününde Tanrı'nın kendisini bağışlaması için yalva-

rırken,

"Pāk-i zātuñ hakkıçün ya İlāh
Hem sıfatuñ hakkıçün ya İlāh" (M.269) beytinde de görüldüğü gibi günahkar bir insanın sızlanışı içindedir.

Bunu takip eden bölümde Hz. Âdem, Nuh, İdris, İbrahim, İsmail, Yakub, Yusuf, Eyüb, Davud, Süleyman, Musa, İsa ve Hz. Muhammed Mustafa'nın mucizelerini birer birer anlatır ve bunların hatırları için; Peygamberlerden sonra, çār-yār-ı güzin ve Hasan ile Hüseyin'i överek, Tanrı katında dinimizce makbul kişiler(şehitler, gaziler, hakikat ehli, tarikat ehli) hatırı için; Kâbe, Merve vü Zemzem, Ravza-i Nūr hatırı için bağışlanmasını diler.

Bunlardan sonra, dostlarını duaya çağırmakla dua bölümünü açan şairin, Sultan Bayezid'i medhini görüyoruz:

"Biz fakīre ol velī ni'metdürür
Sāyesinde cānumuz rahatdurur" (M.409)

Padişaha ve geçmişlerine dua ile sürdürdüğü bu bölümün sonunda Allah'a, "Tazarru'nāme"sini bitirmek için ona fırsat verdiği için şükretmektedir:

"Hamdülillah 'avn idüp Rabb-ül-enām
Bu tazarru'nāmeyi kıldum tamām" (M.443)

Dua bölümünün içinde Mihrî, Tanrı'dan, eserini okuyanların günahlarını bağışlaması için de dilekte bulunmakta, eserdeki kusurları için de özür dileyici bir dil kullanmaktadır.

III- KASİDELERİ

Divanda yer alan kasidelerin birini Sultan Bayezid'e, birini Şehzade Süleyman'a, on tanesini de çoğu zaman bayram teb-

rikleri vesilesiyle Şehzade Ahmed'e sunmuştur. Eserinin genelinde olduğu gibi, kasidelerinde de ağdalı bir dil kullanmamıştır.

"Īdüñi mübārek kıla ʿömrüñi ziyāde
İkbāl ü saʿadetde makāmuñ ola aʿlā" diyerek bitirdiği

kasideyi Şehzade Ahmed'e sunduğunu, ayni kasidedeki

"Kimdür ol şehin-şāh-ı cihān Ahmed Handur
Dal oldı anuñ devleti ismine müsemmā" beyitinden anlıyoruz.

Kasidelerinin tümünde, sunduğu kişiyi övdüğü, ömrüne, saadetine, devletine dua ettiği beyitleri yer alır. Onlardan lutf ve ihsan diler:

"Bu baht-ı siyeh Mihrīye şāhā nazar it kim
İksīr ide hāk eyledi devrān anı zīrā"

Kıl duʿā Mihrī hemān ko sözi tatvīl eyleme
Ol şehüñ medhinde ācizdür bilürsin her lisan

"Nola ey kimyā-nazar lutfuñla olsañ dest-gīr
Pāyimāl olup Amāsiyyede olmışdur türāb

IV- GAZELLERİ

Divanın gazeliyyat bölümünde, Mihrî Hatun'a ait 216 şiir bulunmaktadır. Bunların içinde 8 tanesi murabba(8/49/82/86/110/184/191/210 no.lu şiirler) 1 tanesi müstezad(193 no.lu şiir),bir tanesi de tahmis(151 no.lu şiir) şeklinde yazılmış olup, geri kalan 206 tanesi gazeldir. Divan ayrıca, Mihrî'ye ait 7 tane de müfred barındırmaktadır. Bu şiirlerden başka, Üniversite nüshasında, müstensihin Mihrî Hatun'a ait sanarak yer verdiği, Makamî nin Mihrî'ye yazdığı açıkça belli olan bir gazel daha yer almaktadır. Divanın bütünlüğünü bozmamak amacıyla, metnimize bu gazel de dahil edilmiş, ancak cümle türü incelememize alınmamıştır.

NÜSHALARIN TANITIMI

Mihrî Divanı'nın İstanbul'daki yazmaları üç tanedir.

1- İstanbul Üniversite Ktb.

2 tevhid, 1 mesnevî, 2 na'at, 12 kaside, 206 gazel, 8 murabba, 1 muhammes, 1 müstezad, 7 müfred.

Mihrî Divanı'nın en tam ve doğru nüshası budur. Üniversite Kütüphanesi'nde T.1994 numarada kayıtlıdır.

Baş:

Yazdı cān levhasında bismillah
Kudret-i lāilāheillallah

Son:

Şöyle berk itdi senüñ mihrüñi kim ol
Ḳopısar 'aşḳuñ ile mihrüñ ile der-i 'araṣāt

Divan, 200x120 -145x80 ebadında, her sahifede 17 satıra yer verilerek, ta'lik yazıyla yazılmıştır. Cildi kahverengi meşin şemseli ve köşebendli, kenar suludur. Abadî kâğıt üzerine, çift sütun, başlıklar kırmızı, diğerleri siyah mürekkeple yazılmış olup, müstensihi Kanber Nebî-zāde Muhammed b. Ahmed'dir. 171 yapraktan ibaret olan divanda nazım şekillerine göre bir tasnif yoktur, her şekil kafiyesi sırasında yer almıştır.

2- Ayasofya Ktb.

2 tevhid, 1 mesnevî, 2 na'at, 8 kaside, 132 gazel, 2 murabba.

Baş tarafında I.Mahmud'un tuğralı mührü bulunan bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümünde, I.Mahmud namına vak-

fedilen kitaplar arasında, 3974 numara ile kayıtlıdır.

Baş:
Yazdı cān levhasında bismillah
Kudret-i lāilāheillallah

Son:
Hamdülillah bezm-i ḥüsnünde ḥabībüm Mihrīnün
Sāgar-ı çeşmi lebün ʿaksile kandur lā-cerem

Bu nüsha Üniversite Ktb. nüshasına göre çok eksiktir. 230x140 ebadında olan divan, her sahifede 12 satıra yer verilerek, taʿlik yazıyla yazılmıştır. Kahverengi meşin şemselidir. Abādi kâğıt üzerine çift sütun yazılmış olup, şiir başlıkları altın yaldızlıdır. 151 yapraktan ibarettir.

3- Ali Emirî Manzum Eserler(Millet Ktb.)

2 tevhid, 1 mesnevî, 2 naʿat, 7 kaside, 137 gazel

Ali Emirî Manzum Eserler Bölümünde 414 numara ile kayıtlıdır.

Baş:
Yazdı cān levhasında bismillah
Kudret-i lāilāheillallah

Son:
Hamdülillah bezm-i ḥüsnünde ḥabībüm Mihrīnün
Sāgar-ı çeşmi lebün ʿaksile kandur lā-cerem

197x123 ebadında olup, cildi kabartma mor kâğıt kaplıdır. Abādi taklidi bir kâğıt üzerine siyah mürekkeple, başlıkları ve Mihrî adları kırmızı mürekkeple, çift sütun yazılmıştır. Sahifelerde 13 satır yer alır. 147 yaprak olan bu nüsha da, Üniversite Ktb. nüshasına göre eksiktir.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

1. Arap alfabesinde bulunup da yeni alfabemizde bulunmayan işaret ve harfler, aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

ʼ : Hemze (ء)

s̲ : ث

ḥ : ح

h̲ : خ

z̲ : ذ

ṣ : ص

ż, ḍ : ض

ṭ : ط

ẓ : ظ

ʻ : ع

ġ : غ

ḳ : ق

ñ : ك

2. Arapça ve Farsça sözcüklerdeki uzun ünlüler, aşağıda olduğu gibi gösterilmiştir:

ā : آ

ū : و

ī : ى

M E T İ N

Fā ᶜilātün mefā ᶜilün faᶜlün

1. Yazdı cān levhasında bismillāh
Kudret-i lāilāheillāllah

2. Gösterür ṭoġrı yol biḥamdillāh
Himmet-i lāilāheillāllah

3. Dü cihāna ṭolupdurur lā-şekk
Şöhret-i lāilāheillāllah

4. Ehl-i ᶜaşk dillerin müşerref ider
Sohbet-i lāilāheillāllah

5. Ergürür ḫaste dillere ṣıḥḥat
Şerbet-i lāilāheillāllah

6. İledür seni ḥakka bir demde
Kurbet-i lāilāheillāllah

7. Urulur ta olınca yevm-i ḳıyām
Nevbet-i lāilāheillāllah

8. Ṭaġıdur leşkerini iblīsüñ
Nuṣret-i lāilāheillāllah

9. Ẓulmetini dilüñ münevver ider
Ṭalᶜat-ı lāilāheillāllah

10. Yed-i ḳudretle seng-i ḫāre virür
Ḥumret-i lāilāheillāllah

Ülb, Alb, Elb, S6
(2a) ṭoġrı / ṭoġru A,E
(3a) ṭolupdurur / ṭolıdurur A,E,S
(5a) ergürür / irgürür E
(6a) iledür seni ḥaḳḳa / iledür ḥaḳḳa sini A,E
(7a) urulur / urlar A, ururlar E

11. Virdi miftāḥ-ı ġaybı cān ü dile
Ḳuvvet-i lāilāheillāllah

12. Kalbüñi ġıll ü ġışdan eyler pāk
Ṭā ʿat-i lāilāheillāllah

13. Gösterür ehl-i ʿaşḳa esrārı
Ḥikmet-i lāilāheillāllah

14. Her dem endāma lerzeler düşürür
Heybet-i lāilāheillāllah

15. Ṭoyurur ḫalḳı ḫvān-ı raḥmetle
Ni ʿmet-i lāilāheillāllah

16. Cān dimāġın ṭolu mükerrer ider
Lezzet-i lāilāheillāllah

17. Ehl-i tevḥīde tāc-ı devletdür
Kisvet-i lāilāheillāllah

18. Mihrī mücrimleri ṭamuda ḳomaz
Şefḳat-i lāilāheillāllah

19. Gice gündüz dilüñde ẕikr eyle
ʿĀdet-i lāilāheillāllah

20. İledür bī-gümān behişte seni
Midḥat-ı lāilāheillāllah

Ü1b, A2a, E2a, S6
(12a) ġıll ü ġışdan / ġıll-i ġışdan A
Ü2a, A2a, E2a, S6
(14a) her dem / bir dem A
(15a) ḫvān-ı raḥmetle / ḫūn-ı raḥmetle Ü,A
(16a) ṭolu / ṭolı A
Ü2a, A2a, E2a, S7
(18a) ṭamuda / düzaḫda Ü,S

Tażarru'nāme-i Mihrī Ḥaḳīre

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ey kerīm ü ḳādir ü ḥayy ü ebed
Vey ḳadīm ü ṣāni' ü ferd ü ṣamed

2. Bī-vezīr ü bī-naẓīr ü bī-miṡāl
Bī-melāl ü bī-zevāl ü ẕü'l-celāl

3. Rāzıḳ ü rezzāḳ ü ḥayy ü lā-yemūt
Cümle eşyāya virür her demde ḳut

4. Ḳāḍı-ül ḥācāt sensin ey kerīm
Sen ki rabb-ül-'ālemīnsin ey raḥīm

5. Cümle ḫalḳuñ ḫālıḳı ma'būdısın
Cümle 'abduñ cānla maḳṣūdısın

6. Sen aḥadsın bir daḫi yoḳdur ilāh
Birligüñe cümle eşyādur güvāh

7. Ḥaḳden ḫalḳ eyledüñ ādem 'ıyān
Sen yaratduñ ins ü cinni bī-gümān

Ü2a, A2b, E2b, S7
(1a) ḳādir ü ḥayy / ḳādir ḥayy A // ḥayy ü ebed / ḥayy ebed A,E
(1b) ḳadīm ü ṣāni' ü ferd ü ṣamed / ḳadīm-i ṣāni' ferd-i aḥad A, ḳadīm ü ṣāni' ferd ü aḥad E
(2a) bī-vezīr ü bī-naẓīr ü bī-miṡāl / bī-vezīr bī-naẓīr bī-miṡāl A
(2b) bī-zevāl ü ẕü'l-celāl / bī-zevāl ẕü'l-celāl A,E
(3a) rāzıḳ ü rezzāḳ ü ḥayy / rāzıḳ rezzāḳ ḥayy A, rāzıḳ ü rezzāḳ ḥayy E
(3b) virür / viren A,E,S
(7b) ins ü cinni / ins ü cin A

8. Hem ezelsin hem ebedsin hem ṣamed
Ey ṣıfātı قل هو الله احد

9. Birligüñe şekkümüz yoḳ ey raḥīm
İki diyen dil saña olsun remīm

10. Cümle ʿālem ḫalḳı açup gözlerin
Ṭapuña ṭutupṭururlar yüzlerin

11. Senden umarlar ḳamusı raḥmeti
Nā-tüvānlar senden ister nuṣreti

12. Raḥmetüñ deryāsına yoḳdur kenār
Ey kerīm ü ey raḥīm ü girdigār

13. Dilde ismüñ ḫalḳ-ı ʿālem ẕikr ider
Mü'min olan birligüñe şükr ider

14. Hikmetüñle aḳıdur āb ḥacer
Ḳudretüñ virür ḳurı neyden şeker

15. Emrüñile bu felek etmez ḳarār
Ḥikmetüñile gelür leyl ü nehār

16. İbtidāña yoḳdurur hiç intihā'
Sensin evvel sensin āḫir ey ḫüdā

Ü2a, A2b, E2b, S7
(9b) iki diyen / anı diyen E
Ü2b, A3a, E2b, S8
(12b) ey kerīm ü ey raḥīm ü girdigār / ey kerīm ey raḥīm girdigār A, ey kerīm ü ey raḥīm girdigār E
Ü2b, A3a, E3a, S8
(14a) āb ḥacer / anı ḥacer Ü
(15a) emrüñile / emrüñle A,E
(15b) ḥikmetüñile / ḥikmetüñle A,E
(16a) ibtidāña yoḳdurur hiç intihā / ibtidā yoḳdur aña hiç intihā E

17. Onsekiz biñ ʿālemüñ sübḥānısın
Yaradılmışuñ ḳamu sulṭānısın

18. Cümle maḫluḳuñ bilürsin ḥālini
Her ne vechile geçer aḥvālini

19. Sen yaratduñ bī-tekellüf ʿālemi
Sen yaratduñ bī-tereddüd Ādemi

20. Her ne deñlü kim cihānda var ünās
Ḳamu senden raḥmet eyler iltimās

21. Ḳudretüñe ḫalḳ-ı ʿālem lā dimez
Dergehüñe kimdürür aʿlā dimez

22. Ḳamuya sensin viren cünbişleri
Ḳamusı senden umar baḫşişleri

23. ʿAḳl-ı kül cehd idüp ola bī-mecāl
Etmeye keyfiyetüñden ḳıl ü ḳāl

24. Kimse bilmez kim nedür māhiyyetüñ
Sen ʿalīmsin sen bilürsin ḥikmetüñ

25. Bir şecerde bitürürsin gül diken
Ḫalḳ idersin ḫākden vech-i ḥasen

26. Ḥikmetüñ ile gelür bu sāl ü māh
Ḳudretüñ ile ṭurur bu bār-gāh

Ü2b, A3a, E3a, S8
(17a) sübḥānısın / sübḥānsın Ü,S
(17b) sulṭānısın / sulṭānsın Ü,A,S
(18b) vechile / vechle A,E
Ü2b, A3a, E3a, S9
(23b) etmeye / itmeye A,E
Ü3a, A3b, E3b, S9
(26a) ḥikmetüñ ile / ḥikmetüñile Ü,S, ḥikmetüñle A
(26b) ḳudretüñ ile / ḳudretüñile Ü,S, ḳudretüñle A

27. Ḥikmetüñle oldı çerḫ ü āsümān
Ḳudretüñle oldı keyvān pās-bān

28. Dergehüñ derd ehlinüñ dermānıdur
Bāḳi sensin cümle ʿālem fānidür

كما قال الله تعلى كل من عليها فان ويبقى وجه
ربّك ذوالجلال والاكرام

29. Pādişehsin bī-şerīk ü bī-vezīr
Emrüñ ile seyr ider şems-i münīr

30. Ḳamusı bendeñdürür sen pādişāh
Kim senüñ ḥükmündedür bu bār-gāh

31. Ḳudretüñ sırrına idrāk iremez
Ḥikmetüñ fikr iden ʿaḳluñ diremez

32. Her ne kim bu ʿālem-i eşyāda var
Dir ki senden ġayrı yoḳ perverdigār

33. Bu muḥaḳḳaḳ s̱ābit oldı ḥaḳdurur
Tañrı birdür andan artuḳ yoḳdurur

Ü3a, A3b, E3b, S9
(27a) çerh ü āsümān / çerh-i āsümān A
(29a) şerīk ü / şerīk A
(29b) emrüñ ile / emrüñle A // şems-i münīr / şems ü münīr Ü,A,S
Ü3a, A3b, E3b, S10
(31a) iremez / ermez A, irmez E
(31b) diremez / dirmez A,E
(32a) ʿālem-i eşyāda / ʿālemi eşyā A
(32b) ġayrı / ġayr Ü,S

34. Ger şerīki olsa ta yevm-el-ḳıyām
Bulımazdı işbu ʿālem hiç nizām

لو كان فيهما الهة الاّ الله لفسد تا

35. İmdi niçe pādişehdür gör anı
Cümle gözler göz açup gözler anı

36. Cümle ʿabdün şāhıdur ol pādişāh
Cümlenüñ maḳṣūdıdur o bir ilāh

37. Cümlesi ʿilminde nā-dāndur anuñ
Cümlesi emrinde ḥayrāndur anuñ

38. Birligine küllisi iḳrār ider
Kāfir olur her ki aña inkār ider

39. Çün ider her şey'e bir āyet delīl
Kim gümānsuz birdür ol rabb-ı celīl

ففى كلّ شيئ آية تدلّ على انّه واحد

40. Ḳamu ʿālem ṭolıdur Allah ile
Sen de pāk it ḳalbüñ illā-Allāh ile

Ü3a, A3b, E3b, S10
(34a) şerīki / şerīk A
(34b) bulımazdı / bulmazıdı A, bulmaz idi E
Ü3a, A4a, E4a, S10
(36b) cümlenüñ / cümle A
Ü3b, A4a, E4a, S11
(40a) ṭolı / ṭolu A,E // Allah ile / Allahla A
(40b) illā-Allāh ile / illā-Allāhla A

41. Ger dilerseñ bulasın maḳṣuduñı
Mihrī yād it her nefes maʿbūduñı

فی توحید الباری عزّ اسمه

42. Cümle eşyānuñ ḳamu tevḥīdi illā-Allāh di
Cümle maḫlūḳuñ ḳamu maḳṣūdı illā-Allāh di

43. Cümle mevcūduñ ḳamu mescūdı illā-Allāh di
Naʿre-i yā-hū ile her demde illā-Allāh di

44. Ṭālib-i ḥaḳḳ olmaġa dā'im saña irşād ider
Ḳayd-ı ḥaḳdan ġayrısından nefsüñi āzād ider

45. Cürm yaḳmış ḳalbüñi tevḥīd ile ābād ider
Naʿre-i yā-hū ile her demde illā-Allāh di

46. Her arada ḥaḳḳı yād it yād ḳalma bir nefes
Ġayrı söz ḥācet degüldür ʿārifiseñ sözi kes

47. Ḳamu dillerde hemān hū hū ola tesbīḥ bes
Naʿre-i yā-hū ile her demde illā-Allāh di

Ü3a, A3b, E3b, S10
(41a) maḳṣūduñı / maḳṣūdunı E
(41b) maʿbūduñı / maʿbūdunı E
Ü3b, A4a, E4a, S11
(42a) tevḥīdi / tevḥīd A // Allāh di / Allāhdur A,E
(42b) maḳṣūdı / maḳṣūd A // Allāh di / Allāhdur A,E
(43a) Allāh di / Allāhdur A,E
(43b) yā-hū ile / yā-hūyla Ü,A
Ü3b, A4b, E4a, S11
(45a) tevḥīd ile / tevḥīdle A
(45b) yā-hū ile / yā-hūyla Ü,A
(46a) ḳalma / ḳılma E
(46b) ʿārifiseñ / ʿārifseñ A, ʿārif iseñ E
Ü3b, A4b, E4b, S12
(47a) bes / pes Ü,A,S

48. Pertev-i tevḥīd şem'iyle dilüñi enver it
Kendüñe her demde illāhūyı ṭurma manẓar it

49. Cān ü dilden imdi bu ẕikri dilüñde ezber it
Na're-i yā-hū ile her demde illā-Allāh di

50. Ḳalbüñi iġvāya virme nefsüñüñ vesvāsile
Ḳoma dil āyinesini kim ḳala ol pasla

51. Bu kelāmı dilde yād it her nefes ıḫlāṣile
Na're-i yā-hū ile her demde illā-Allāh di

52. Mihrī ger a'mā degülseñ ḥaḳḳı tanı aç gözüñ
Dāīm illāhūyla ġafletden uyar kendüzüñ

53. Her seḥer biñ 'özr ile dergāha ṭutduḳça yüzüñ
Na're-i yā-hū ile her demde illā-Allāh

فی نعت رسول الله صلی الله علیه وسلم

54. Ey kerīm-i maẓhar-ı nūr-ı ḫüdā
Şāh-ı iklīm-i risālet Muṣṭafā

55. Ey risālet kişverine pādişāh
Vey şerī'at taḥtına ṣāḥib külāh

56. Ey ḥabīb-ullāh vey tāc-ı rüsül
Ḳamudan öñ ḥaḳ seni itdi ḳabūl

Ü3b, A4b, E4b, S12
(48a) pertev-i tevḥīd şem'iyle / pertevi şemsile tevḥīdüñ A,E
(48b) manẓar / rehber A,E
(50a) vesvāsla / vesvāsıla E
(53a) 'özr ile / 'özrle A,E
(54a) kerīm-i maẓhar-ı nūr-ı ḫüdā / kerīm ü maẓhar ü nūr-ı ḫüdā Ü,S

57. Sen ḳamu mürsellerüñ sulṭānısın
Sen ḳamu mü'minlerüñ cānānısın

58. Rūḥ-ı pāküñ ḫalḳ edinmüşdür ḥabīb
Cürm bīmārına sensin çün ṭabīb

59. ʿĀlemi mevcūd itmedin ilāh
ʿĀlem-i ervāḥa ḳıldı seni şāh

60. Bü'l-beşerdür gerçi Ādem yā Resūl
Senüñile buldı mevcūdāt uṣūl

61. Sen ebu-l-ervāḥ idüñ ey pāk-ı dīn
Olmadın bu ʿālem-i eşyā yaḳīn

62. Āb-ı luṭfuñuñ erişdi ḳaṭresi
Ẓāhir oldı āb-ı Ḫıżruñ çeşmesi

63. Bād-ı ḫulḳuñ şemmesinden bu cihān
Oldı her eṭrāfı ṣaḥrā gülsitān

64. Muʿcizeñ burc-ı şerefde āftāb
Daʿvetüñ evc-i semāda māh-tāb

65. Sidre-i ravżañdurur her ṣubḥ ü şām
Her ḫavāṣṣ ervāḥına dār-üs-selām

66. Beyt-i maʿmūruñdur ey bedr-i dücā
Her ẕünūb emrāżına dār-üş-şifā

Ü4a, A5a, E4b, S12
(57b) cānānısın / cānānsın A
Ü4a, A5a, E4b, S13
(58a) rūḥ-ı pāküñ ḫalḳ edinmişdür / rūḥ-ı pāküñ idinmişdür Ü
Ü4a, A5a, E5a, S13
(60b) senüñile / senüñle A,E
(61a) ervāḥ idüñ / ervāḥduñ A,E
(63b) eṭrāfı ṣaḥrā / eṭrāf ṣaḥrā A,E

67. Enbiyālar serverisin sen hemin
Ey kerīm ü رحمة للعالمين

68. Ḥaḳ seni ḳıldı güzīn-i enbiyā'
Oldı ḥaḳ dīnüñ ḳamu derde şifā'

هوالّذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحقّ
لیظهره علی الدین کلّه

69. Didiler ḥaḳḳuñda çün ḫayr-ül-resūl
Ṣıdḳ ile ehl-i ʿuḳūl itdi ḳabūl

70. Olmasañ olmazdı hergiz kār ü bār
Gelmeseñ gelmezdi bu leyl ü nehār

71. Hādi-i şerʿüñ eger olmasa sedd
Küfr ile ḳalmışidi ʿālem ta ebed

72. Her ulu'l-el-bāba emrüñ pīşvā
Her ulü'l-ebṣāra şerʿüñ reh-nümā

73. Kim saña ḳıldı cefā ḳılduñ vefā
Kim saña ḳıldı cezā ḳılduñ sezā

74. Saña lā'ıḳ olduġıçün her ʿaṭā
ʿĀdet olmışdur eyā kān-ı vefā

Ü4a, A5b, E5a, S13
(67a) serverisin sen / serveri sensin A,E
(67b) kerīm ü / kerīm A,E
Ü4a, A5b, E5a, S13
(69b) ṣıdḳ ile / ṣıdḳla A,E
Ü4a, A5b, E5b, S13
(70a) kār ü bār / kār bār Ü,A,S
Ü4b, A5b, E5b, S13
(71b) küfr ile / küfrle A,E
Ü4b, A5b, E5b, S14
(74a) olduġıçün / olduḳçün A, olduḳçün E

75. Şevketüñi göricek ey āf-tāb
Sāye-bānidi saña her dem seḥāb

76. Yazdı evvel ismüñi levḥa ḳalem
Olmasañ olurdı bu ʿālem ʿadem

77. Olmasañ sen olmazidi kā'ināt
Ḫārdan gül hem daḫi neyden nebāt

78. Çün vucūda geldüñ ü bulduñ ẓuhūr
Dinile ḳılduñ cihān rūyını nūr

79. İrmese senden ʿināyet her ḳula
Ṭolmışidi işbu ʿālem küfr ile

80. ʿĀṣī olsa cümle ʿālem bī-ʿaded
Senden irse ġam degül ẕerre meded

81. Ümmetüñ mücrimlerinüñ yā Resūl
Sen şefīʿisin niçün olur melūl

82. Saña virildi nübüvvet ibtidā
Ẕātuñile yine oldı intihā

83. Her nebīye gerçi indi bir kitāb
Ḳamuya furḳāndan erdi fetḥ-i bāb

84. Geldüñ etdüñ dīnle dünyāyı nūr
Bildi ḥaḳsıñ ins ü cin vaḥş ü ṭuyūr

Ü4b, A5b, E5b, S14
(75b) sāye-bānidi / sāye-bāndı A,E // dem / dāim E
(76a) levḥa ḳalem / levḥ ü ḳalem E
Ü4b, A6a, E5b, S14
(78a) geldüñ ü bulduñ / geldüñ bulduñ A,E
(79b) küfr ile / küfrle A
(82b) ẕātuñile / ẕātuñla A,E
Ü4b, A6a, E6a, S15
(83b) furḳāndan / Ḳur'āndan A,E
(84b) vaḥş ü ṭuyūr / vaḥş-i ṭuyūr A

85. Geldi dīnüñ mihri enver eyledi
Ṭaġıdup küfri münevver eyledi

86. Kim ki itdi seni cāndan iḫtiyār
Olısar iki cihānda baḫtiyār

87. Kim ki seniñçün cihānda içdi sem
Aña tiryāk olur ol sem pes ne ġam

88. Çekmeyeler seni sevenler cefā
Görmeyeler saña uyanlar belā

89. Ta ebed buldı saʿādet ol kişi
Na't-i pāküñ medḥdür her dem işi

90. Kime kim olsañ cihānda dest-gīr
İki ʿālemde bulur ʿizzetle yir

91. Cürm ile bīmāram ey kān-ı kerem
Şefḳatüñden umaram derdüme em

92. Ṣıdḳile her kim ki saña ṭutdı yüz
Şefḳatüñden āḫır olmaz nā-ümīd

93. Çünkü sen ḫatm-i rüsülsün pür kerem
Ḳoma beni ben günāh ile ḳalam

94. Cürmümi bildüm şefāʿat ḳıl baña
Yā Resūl-Allah sıġındum uş saña

95. ʿArż olıcaḳ ḥażretüñe cümle ḥāl
Eyleme maḥşer gününde pāyimāl

Ü4b, A6a, E6a, S15
(87b) pes / bes A,E
Ü5a, A6b, E6a, S15
(91a) cürm ile / cürmle A,E
(92a) saña ṭutdı yüz / ṭutdı saña yüz A,E
Ü5a, A6b, E6a, S16
(93b) günāh ile / günāhla A

96. İşbu ʿāṣi Mihrīye ol dest-gīr
Ṭāʿati yoḳ cürm ü ʿiṣyānı kes̲īr

97. Gerçi kim etmişdürür biñ biñ günāh
Ḳıl ḳapuñda küll-i ʿaybını tebāh

98. Anı utandırma ḥaḳdan ḳıl meded
Cürmile ḳapuña düşdi etme redd

قصیده در نعت رسول اکرم علیه السلام

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

99. Ey güzīn-i enbiyā vü menbaʿ-ı luṭf u vefā
Vey resūl-i kibriyā maḥbūb-ı maṭlūb-ı h̲üdā

100. ʿAdl-ı bünyādını muḥkem itdi emrüñ nitekim
Ẓulmi maʿdūm itdi şerʿüñ şems gösterdi żiyā

101. Çün vucūduñ nūrdur ey ṣūreti bedr-i ḳamer
Düşmese sāyeñ ʿaceb midür zemīne cā-be-cā

102. Gerçi āh̲ır ẓāhir oldı ẕāt-ı pāküñ ʿāleme
Ḳamudan maʿnīde sen geldüñ cihāna ibtidā

103. Olmışidüñ sen ḥarīm-i sırr-ı maḥrem ey resūl
Yoğiken insān mevcūd olmadın ʿarż u semā

Ü5a, A6b, E6b, S16
(96a) işbu / uşbu A,E
(97b) ḳapuñda / ḳatuñda A,E // tebāh / penāh A,E,S
(98b) cürmile / cürmle A,E
(99a) luṭf u vefā / luṭf-ı vefā A,E,S
(100b) ẓulmi maʿdūm itdi / ẓulm-maʿdūm etdi A,E // şems / şemsi Ü /// gösterdi / getürdi E
Ü5a, A7a, E6b, S16
(101a) ṣūreti bedr-i ḳamer / ṣūret-i bedr-i ḳamer A,E
Ü5a, A7a, E6b, S17
(103b) ʿarż u semā / ʿarż-ı semā A

104. İreli hulkuñ nesîmi 'âleme her dem-be-dem
Hurrem olmışdur yeler şâm ü seher bâd-ı şabâ

105. 'İzzet içre kimi kıldı saña hem-tâ ol kerîm
Kimi beñzetdi nebîlerde dü 'âlemde saña

106. Rûz-ı mahşerde şefî'i olmaga cürm ehline
Eyledi seni şefâ'at ma'deni kân-ı 'atâ

107. Ol kadar 'azm eyledüñ fevk-al-'alâya her nefes
'Arş-ı a'lâyile yer oldı saña taht-es-serâ

108. Çün kadem basduñ felek farkına ey mahbûb-ı hak
Leylet-ül-isrâda hak her hâcetin kıldı revâ

109. Şer'inüñ şem'inden olmışdur münevver bu cihân
Şefkatüñ h^vânından irmişdür kamu rûha gıdâ

110. Dü cihânda rûşen oldı çeşmi anuñ ta ebed
Hâk-i pâyüñ cevherin her kim ki kıldı tûtiyâ

111. Ehl-i cürmüñ derdine sensin dü 'âlemde tabîb
Cürmile dermânda kaldum umaram senden devâ

112. Cân ü dilden şad hezârân âlüñe etbâ'ına
Eylerem her dem selâm ü medhle zikr ü senâ

Ü5b, A7a, E6b, S17
(104b) şâm ü seher / şâm-ı seher A
(106b) kân-ı 'atâ / kânı 'atâ A
(107b) 'arş-ı a'lâyıla / 'arş-ı a'lâya A,E // yer / per
A,E, bir S
Ü5b, A7a, E7a, S17
(108a) mahbûb-ı hak / matlûb-ı hak A,E
(109b) h^vânından / hûnından A,E
(110a) çeşmi / çeşm A,E
(111b) kaldum / kıldum E
Ü5b, A7a, E7a, S18
(112a) âlüñe / tapuña A,E
(112b) selam ü medhle / selam medhle A, selam ü medh ile E

113. Tapunı çün mesned etdi raḥmete raḥmān senüñ
Şefḳatüñi rū-siyeh Mihrī ider senden recā

فى الموعظه

114. İmdi ey bī-çāre ʿāṣī gel beru
Neyledüñ ne iltdüñ cihāndan ilerü

115. Neyledüñ netdüñ ne taḥṣīl eyledüñ
Ḥaḳḳa lā'iḳ niçe tedbīr eyledüñ

116. Var mıdur ḳalbüñde ḥaḳḳuñ ḳorḳusı
Gitdi fevt oldı mı nefsüñ iblīsi

117. ʿİlm ile her dem-be-dem ʿāmil misin
Yoḫsa nādān ebter ü cāhil misin

118. Nefs-i emmāreye mi uyduñ müdām
Gelmedi mi ḳalbüñe yevm-ül-ḳıyām

119. Özüñi her demde virdüñ ġaflete
Niçe viresin cevābı ḥażrete

120. Rūz ü şeb itdüñ günāh uṣanmaduñ
Ol ḫüdādan bir nefes utanmaduñ

Ü5b, A7b, E7a, S18
(113a) raḥmete raḥmān / raḥmet-i raḥmān E
(114b) cihāndan / cihānda A,E,S // ilerü / al beru Ü,S
(116b) fevt oldı mı / fevt oldı E
(117a) ʿilm ile / ʿilmle A
(117b) yoḫsa / yoḳsa A,E
(119b) viresin / virürsin A, virirsin E // cevābı ḥażrete / cevāb ḥażrete A, cevāb ol ḥażrete E

شعر این محل

Fā ᶜilātün fā ᶜilātün fā ᶜilātün fā ᶜilün

121. Cürm ü ᶜiṣyān oldı ey dil çünkü her dem ḫū saña
Nefs-i emmāreye uyduñ gelmedi ḳorḫu saña

122. ᶜİlm-i tevḥīdi dilüñden eksik etme bir nefes
Çün bilürsin āḫir ey ġāfil gerekdür bu saña

123. Geldüñ uş fānī cihāna irtiḥāl etseñ gerek
Son nefesde vay eger raḥm etmezise ḫū saña

124. Ḥaḳdan uṭanmaduñ olduñ her günāha mürtekib
Ölecegüñ ṣanmaduñ ey rū-siyāhum tū saña

125. Geçdi ᶜömrüñ bu cihān dārında Mihrī cürm ile
Eslemedüñ nitekim virdüm naṣīḥat şu saña

126. Bulmaḳ istersen cināna dest-res
Tevbeyi dilden giderme her nefes

127. Raḥmetinden Mihrī ḳaṭᶜ itme ricā
Erraḥim-ül- ᶜālemīndür ol ḫüdā

Ü6a, A7b, E7b, S19
(121a) cürm ü ᶜiṣyān / cürm-i ᶜiṣyān A
(121b) ḳorḫu / ḳorḳu A,E
Ü6a, A8b, E7b, S19
(123b) etmezise / itmez ise E
(124a) günāha / günāhı E
(124b) tū saña / tū A
(125a) cürm ile / cürmle A,E
(125b) eslemedüñ / işlemedüñ E

كما قال عزّ وجلّ لا تقنطوا من رحمة اللّه

ان اللّه يغفرالذّنوب جميعا

128. ʿAybunı setr ide settār-ül-ʿuyūb
Cürmüñi ʿafv ide ġaffār-üz-ẕunūb

مناجات بحضرت خدا عز و جلّ

129. Ey ḫudāvendā kerīm ü bī-zevāl
Ey raḥīm ü ḳādir ü vey ber-kemāl

130. Sensin ol bī-mis̱l ʿādil pādişāh
Cümle maḥkūmuñdadur bu bār-gāh

131. Çerḫ ü eflāk ü zemīn ü āsümān
On sekiz biñ ʿālem ü işbu cihān

132. Ḳamu maḫlūḳāt ü bu uçmaḳ ṭamu
Her ne kim vardur bu ʿālemde ḳamu

133. Baḥr-i luṭfuñ ḳaṭresidür bī-gümān
Ḳamusınuñ pādişāhısın ʿayān

134. Sensin ey ḫallāḳ rabb-ül-ʿālemīn
Cümle bir bilür seni ʿilm-ül-yaḳīn

Ü6a, A8a, E8a, S20
(129a) ḫudāvendā / ḫudāvend E // kerīm ü bī-zevāl / kerīm bī-zevāl A
(129b) raḥīm ü ḳādir / raḥīm ḳādir A,E,S
(131a) çerh ü eflāk ü zemīn ü āsümān / çerh-i eflāk zemīn ü āsümān A, çerh-i eflāk ü zemīn ü āsümān E
(131b) ʿālem ü işbu / ʿālem işbu A,E
(132a) maḫlūḳāt ü bu / maḫlūḳāt bu A,E

135. Birsin ammā yerde gökde ṭolısın
Senden artuḳ ulu yoḳ sen ulısın

136. Dīde-i ḳalbinde olan nūr ü fer
Senden özge dah̲iye ḳılmaz naẓar

137. Gūşına efsāne te's̲īr eylemez
Dil dah̲i inkārı taʿbīr eylemez

138. Ḳamusına sensin ey ḥaḳ reh-nümā
Ṭoġrı varmayan olur senden cüdā

139. Gerçi kim ẓāhirdesin gözden nihān
Līk bāṭında ʿayānsın her zemān

140. Her ne ḳılsañ ḳudretüñ var ey ḳadīr
Cümle eşyā ḥāline sensin h̲abīr

141. Yoġiken deyyār ü hem çerh ü zemīn
Varidüñ sen ey h̲udāvendā hemīn

142. Çünkü sen maḳṣūd idindüñ ey vedūd
Buldı emrüñle ʿadem külli vücūd

143. Çün bu ʿālī çetri ḳurduñ āşkār
H̲oş müzeyyen oldı her ṣahn ü diyār

144. Hem ṭoḳuz ṭaḳı yaratduñ yėdi ferş
Kimini ferş eyledüñ kimini ʿarş

Ü6b, A8b, E8a, S21
(135a) ṭolısın / ṭolusun A,E
(135b) ulısın / ulusun A,E
(136a) nūr ü fer / nūr fer A,E
(141a) deyyār ü hem çerh ü zemīn / deyyār hem çerh-i zemīn A, deyyār hem çerh ü zemīn E
(141b) h̲udāvendā hemīn / h̲udāvā kerīm A, h̲üdāvend-i kerīm E
Ü6b, A8b, E8b, S21
(143b) ṣahn ü diyār / ṣahn-ı diyār A
(144a) hem / her Ü,S

145. Eyledün her bir diyārı lāle-zār
Kūh u ṣaḥrālarda itdün çeşme-sār

146. Her ṭarafda āb-ı enhār eyledün
Her ḥacer üstinde eşcār eyledün

147. Ḳamu elvān eyledün her ki gerek
Yerde insan eyledün gökde melek

148. Kimini her dem getürürsin ʿayān
Kimini bir dem geçürürsin revān

149. Renc-i faḳruñ derdine sensin ʿilāc
Hiç ḳomazsın birini bir laḥẓa ac

150. Sen yaratduñ ins ü cin uçmaḳ ṭamu
Birligüñe cümle şāhiddür ḳamu

151. Yaradırsın ḫākden sīm ile zer
Bitürürsin bir ḳurı neyden şeker

152. Çok ʿacāyibler düzüp eflākde
Ġonçeler iẓhār idersin ḫākde

153. Gösterirsin geh semāda āf-tāb
Berḳ idersin geh zemīne māh-tāb

Ü6b, A9a, E8b, S22
(145b) kūh u ṣaḥrālarda / kūh u ṣaḥrālarla Ü, kūh-ı ṣaḥrālarda A
(146a) āb-ı enhār / anı enhār Ü
(148b) bir / her S
(149b) ac / aç E
Ü7a, A9a, E8b, S22
(151a) sīm ile / sīmle A
(152b) ġonçeler / ġonceler A,E

154. Akıdursın katreden deryāları
Gösterirsin zerreden hāverleri

155. ʿArz idersin geh münevver āf-tāb
Gāh eylersin hicāb aña sehāb

156. Her tarafda akıdursın āblar
Halk idersin ābdan cüllāblar

157. Geh zemistān getürürsin geh bahār
Geh hazān eylersin ü geh lāle-zar

158. Geh gül ile zeyn idersin her diyār
Geh idersin gonçeye hem-sāye hār

159. Geh güli hem-dem idersin bülbüle
Geh virürsin cümle evrākın yile

160. Geh idersin nergise zerrīn külāh
Geh urursın lāleye dag-ı siyāh

161. Geh virürsin hande gülşende güle
İtdürürsin gāh efgān bülbüle

162. Buldurursın geh benefşeye vucūd
Hidmetüñ pāyına ta bula sücūd

Ü7a, A9a, E8b, S22
(154b) gösterirsin zerreden hāverleri / gösterirsin zerrelerden hāveri Ü,A,S
Ü7a, A9a, E9a, S23
(156a) akıdursın / akıdursıñ E
Ü7a, A9b, E9a, S23
(157b) eylersin ü geh lāle-zār / eylersin geh lāle-zār Ü, eylersin vü gāh lāle-zār S
(158b) gonçeye / gonceye A,E
(162a) geh / gāh S

163. Kudretüñ zerrinden itdüñ erguvān
Ḥamdüñiçün süsene virdüñ zebān

164. Geh idersin bu zemīni sebze-pūş
Geh reyāḥīne virürsin būy-ı ḫoş

165. Geh bisaṭ itdüñ zemīn üzre çemen
Geh bitürdüñ sünbül ü serv ü semen

166. Gāh murġānı idersin ḫūb-lisān
Ḥamd iderler birligüñe her zemān

167. Cümlesi emrüñle oldı her ki var
Cümlesi ṣun'uñdur ey perverdigār

168. Cümlenüñ ḫallāḳı sensin ya ilāh
Mülk senüñdür ḳul senüñ ey pādişāh

169. Mihrī depretdükçe aġzında lisān
Ög ḥakuñ ḳudretlerini her zemān

170. Seni yoḳdan oldurur var eyleyen
Bir avuç ṭopraḳdan iẓhār eyleyen

171. Sen bugün baḳma fenā gül-zārına
Tīz geçer mevsümi ḳalmaz yarına

Ü7a, A9b, E9a, S23
(163a) zerrinden / zerrīnden E
(163b) ḥamdüñiçün / ḥamdüñçün A,E
(164b) zemīni sebze-pūş / zemīn-i sebze-pūş A
Ü7a, A9b, E9a, S24
(165b) sünbül ü serv ü semen / sünbül ü serv-i simīn A
(166a) gāh / geh S
(166b) iderler / ururlar E
Ü7b, A10a, E9b, S24
(169a) depretdükçe / deprendükce A,E
(171b) mevsümi / mevsim A,E

شعر اين محل

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

172. Ger ögerseñ bülbülüñ gülşende āh-ı zārın ög
Gel berü işbu cihānuñ bī-beḳā gülzārın ög

173. ʿĀḳıliseñ sen bu dünyā dostlarından çek elüñ
Dünye gibi bī-vefādur bāri bir yararın ög

174. Bu fenā ʿālemde ḫadd ü ḫāle ḳılma iʿtibār
Ol beḳā mülkinde bāḳī ḫūblaruñ dīdārın ög

175. Çünkü ḫalḳ itdi ḫudā çār ʿanāṣırdan seni
Hiç vucūduñ şehrin ögme sen anuñ miʿmārın ög

176. Bir avuç topraḳdan etdi dest ü pā vü virdi cān
Medḥ iderseñ ḳudretüñ her demde kār ü bārın ög

177. Ög ḥaḳuñ görklü ḥabībin kim didi levlāk aña
Enbiyālar serveridür Aḥmed-i Muḫtārın ög

178. Ger şefīʿ olmaḳ dilerseñ āḫıretde Muṣṭafā
Ālini aṣḥābını her demde çār-ı yārın ög

Ü7b, A10a, E9b, S24
(172a) āh-ı zārın / āh ü zārın E
(172b) gel berü / gel yeter A,E // gülzārın / gülzāruñ E
(173a) ʿāḳıliseñ / ʿaḳılsañ A,E
(173b) bāri bir yararın / yāri yeter yarın A,E
Ü7b, A10a, E9b, S25
(174b) dīdārın ög / dīdārın A, dīdāruñ ög E
(175a) çār ʿanāṣırdan / çār ü ʿanāṣırdan Ü,A
(175b) mi ʿmārın ög / mi ʿmārın A, mi ʿmārıñ ög E
(176a) dest ü pā vü virdi cān / dest ü pā vü rūy-ı cān A /
dest ü pā vü rūy ü cān E
(176b) kār ü bārın ög / kār-ı bārın A
(177a) görklü ḥabībin / görklüsin A,E

179. Kāfirüñ inkārına gūş etme ki ehl-i nārdur
Müminüñ ḳālu-belāda ṣıdḳla iḳrārın ög

180. Çünkü ṭoymaz cīfe-i murdāra nefsüñ kerkeṣi
Ṭut dilüñ imdi yeter bu dünyenüñ murdārın ög

181. Vir ḫaber ʿıṣyāndan özge sen ne taḥṣil eyledüñ
İmdi ey Mihrī bize ḫulḳuñ yeter ās̱ārın ög

مناجات در مناسب احوال آدمیان

182. Ey ḫudā yā ḫālıḳ u perverdigār
ʿĀlim ü dānā vü bīnā ber-ḳarār

183. Kimse bilmez sen bilürsin her ki var
Her nihānı sen ḳılursın āşikār

184. Yoġ(i)ken insān yaratduñ bi-ʿaded
Ḳudretüñe yoḳdurur pāyān ü ḥad

185. Eyledüñ her birini bir işe ṭuş
Anuñ ile eyledüñ göñlini ḫoş

Ü7b, A10a, E9b, S25
(179a) gūş etme ki / gūş etme E
Ü7b, A10b, E10a, S25
(180b) murdārın ög / murdārın A
(181b) yeter / beter A,E // ās̱ārın / ās̱āruñ E
(182a) ḫudā yā ḫālıḳ / ḫudā-yı ḫālıḳ Ü,S // ḫālıḳ u perverdigār / ḫālıḳ-ı perverdigār A,E
Ü8a, A10b, E10a,S26
(183a) her ki var / ne ki var E
(184a) yaratduñ / yaraduñ A
(185b) anuñ ile / anuñla A,E

186. Kimini ḳılduñ resūl-i kibriyā
Kimini ḳılduñ veliyy-i evliyā

187. Kimine virdüñ velāyet bī-şümār
Kimine ḳılduñ hidāyet bī-mirār

188. Kimini kılduñ muʿaẓẓam pādişāh
Kimini bende etdüñ aña yā ilāh

189. Kimini ʿālim yaratduñ ey ẖudā
Kimini zāhid yaratduñ bī-riyā

190. Kimine erzāni ḳılduñ devleti
Kimine ḳılduñ muḳadder miḥneti

191. Kimisinüñ eyledüñ ḥükmin revān
Kimini maḥkūm ḳılduñ her zemān

192. Kiminüñ virdin münācāt eyledüñ
Kiminüñ yirin ẖarābāt eyledüñ

193. Kime virdüñ ẖūb-cemāl ü ẖadd ü ẖāl
Kimisini eyledüñ āşüfte-ḥāl

194. Kimisini ʿāşıḳ-ı zār eyledüñ
Kimini maʿşūk-ı cefā-kār eyledüñ

195. Kimini firḳatde nālān eyledüñ
Kimini vuṣlatda şādān eyledüñ

196. Kimine ʿac eyledüñ her dem serīr
Kimi bulmaz künc-i miḥnetde ḥaṣīr

Ü8a, A10b, E10a, S26
(187b) bī-mirār / bī-ḳarār A,E
Ü8a, A11a, E10a, S26
(191a) ḥükmin / ḥükmüñ E
Ü8a, A11a, E10b, S26
(193a) ẖadd ü ẖāl / ẖadd ẖāl A,S

197. Kimisi tahṣīl ider bī-cehd-i genc
Kimisi genc isteyürek buldı renc

198. Kimisi şākirdürür her bārda
Kimisi mü'min kimi inkārda

199. Yā ilāhī ins ü cinn ü vaḥş ü ṭuyūr
Her ne kim ʿālemde ḳılduñ sen ẓuhūr

200. Ḳamusı bendeñdürür eyü yavuz
Ṣıġınup faẓluña ṭutar saña yüz

201. Ṣanʿatıdurur ḫaṭā derbānlaruñ
ʿĀdeti olur ʿaṭā sulṭānlaruñ

202. Her ne deñlü ḳullaruñ etse ḫaṭā
Varacaḳ yiri ṭapuñdur ey ḫudā

203. Bir avuc ṭopraḳdurur çünküm bular
Bunlaruñ mevlāsile ne baḥṣi var

204. Bir avuc ṭopraġ iken bunlar ey ḥaḳ
Göz ḳulaḳ virdüñ daḫi hem el ayaḳ

205. Ḳullaruñuñ gerçi kim noḳṣānı çoḳ
Raḥmetüñün ḥaddi vü pāyānı yoḳ

206. Luṭf idüp ḳılma naẓar ʿiṣyānına
Ḳalma bu ʿāṣīlerüñ noḳṣānına

Ü8a, A11a, E10b, S27
(197b) isteyürek / isteyerek E
(198a) bārda / yārda E
Ü8a, A11b, E10b, S27
(203b) ne baḥṣi / ne baḥiṣ A,E
Ü8b, A11b, E10b, S28
(204a) ṭopraġ iken / ṭopraġken A,E
(205b) ḥaddi vü pāyānı / ḥadd ü pāyān A,E
Ü8b, A11b, E11a, S28
(206a) ʿiṣyānına / ʿiṣyānıma Ü
(206b) ḳalma / ḳılma E

207. Rahmetüñ çokdur rahîmsin ey hudā
'Āṣî kullaruñ ider senden ricā

208. Kullaruñ 'āṣîleridür gerçi kem
Sen kerîmsin anlara eyle kerem

209. Koma bunlar kim ide dāim günāh
Biñ bir aduñ hürmetiçün yā ilāh

شعر این محل

210. Zinde diller cürm ile bulur memāt
Lutfuñ ile virmeseñ yā-Rāb hayāt

211. Olmasañ her düşmüşe sen dest-gîr
Nārdan cürm ehli bulmazdı necāt

212. Yazmasañ dil safhasına sen sebak
Hall olunmazidi hergiz müşkilāt

213. Kamunuñ fi'li degül senden nihān
Şerr eger hayrāt ü ihsān seyyi'āt

214. Saña sığınduk melāmet eyleme
Sunula şol dem ki elümüze berāt

Ü8b, A11b, E11a, S28
(208a) kem / kim E,S
(209a) koma / kamu meh A, kamu E // kim / ki A
(210a) cürm ile / cürmle A,E
(210b) lutfuñ ile / lutfıñla A, lutfuñla E // virmeseñ / virseñ A,E
(212b) olunmazidi / olunmaz idi E
Ü8b, A11b, E11a,S29
(213b) hayrāt ü ihsān / hayrāt-ı ihsān A,E
Ü8b, A12a, E11a, S29
(214b) elümüze / elümüz A

215. Cümle Īmān ehli ile yā ilāh
Raḥmet eyle Mihrī itdükde vefāt

مناجات در اظهار عجز نفس

216. İmdi ey dānā-yı bīnā-yı ilāh
Ḳamusınuñ ḥāline sensin güvāh

217. Bāḳi sensin cümlesi ma‘dūmdur
Cümlenüñ ḥāli saña ma‘lūmdur

218. Bir siyeh-rūyam işüm cürm ü günāh
Benciley in yoḳdurur baẖtı siyāh

219. Ḳullaruñuñ gerçi vardur cürmi çoḳ
Benciley in cürmi çoḳ ‘ālemde yoḳ

220. Etmedüm dergāhuña lā'ıḳ ‘amel
Dā'imā etdüm fesād ü hem-ẖalel

221. Bir eyü a‘māli ‘ādet etmedüm
Farżuña bir dem iṭa‘at itmedüm

222. Her nefesde işledüm cürm ü ẖaṭā
Her fesādı kendüme gördüm revā

223. Etmişemdür ben cihānda çoḳ ẕünūb
Sen penah itdüñ ey settār-ül-‘uyūb

Ü8b, A12a, E11a, S29
(215a) ehli ile / ehlile A,E
Ü9a, A11b, E11b, S29
(218a) cürm ü günāh / cürm-i günāh A
(218b) baẖtı siyāh / baẖt-ı siyāh A,E
(219a) cürmi / cürm A
(220b) fesād ü hem-ẖalel / fesād-ı hem-ẖalel A
Ü9a, A12a, E11b, S29
(221a) a‘māli / a‘māl A,E
(222a) cürm ü ẖaṭā / cürm-i ẖaṭā A

224. İşledüm ben baña lā'iḳ her ki var
Yüz ḳaralıġı cihānda ṣad hezār

225. Ben baña lāyıḳına virdüm rıżā
Sen saña lāyıḳın işle ey ḫudā

226. İḫtiyārumla degüldür bu ḳażā
Nefs-i şūmum eylemişdür iḳtiżā

227. Şimdi uş bī-çāre vü dermāndayam
Bilmezem kim ne ḳılam ya neyleyem

228. Fikr idicek itdügüm ʿiṣyānları
Aḳıduram yaş yerine ḳanları

229. Bāṭınumı bu fikir ḳurd gibi yir
Ḳorḳaram beni ḳabūl itmeye yir

230. Ḳopıcaḳ yerden ḫalā ʿıḳ ser-be-ser
Beni bilmem ḳangısından idiser

231. Ḥaşr olıcaḳ ey dirīġa vay baña
Meskenüm eylerse ger taḥt-es-s̱erā

232. Ḥaḳḳı dā'im ẕikr idüp şükr itmedüm
İşbu ʿömrüm āḫırın fikr itmedüm

233. Şādi-i dünyā baña virdi ġurūr
Āḫiretden āḫır itdi beni dūr

234. Pend-i vāʿiẓ itmedi baña es̱er
Gelmedi ḳalbüme bir ẕerre ḥaẕer

Ü9a, A12b, E11b, S30

(225b) sen saña lāyıḳın işle ey ḫudā / nefs-i şūmum anı eyler iḳtiżā Ü

(226b) eylemişdür iḳtiżā / anı eyler iḳtidā A, anı eyler iḳtiżā E

(227a) bī-çāre vü dermāndayım / bī-çāre-i dermāndayım A,E

(228a) idicek / idiçek E

(230b) ḳangısından / ḳanḳısından A,E

235. İmdi ey ḫallāḳ-ı ʿālem luṭfı çoḳ
Ḫalḳ içinde bencileyin ʿāṣī yoḳ

236. Bunca cürm ile saña döndüm meded
ʿĀṣīyem ben sen raḥīmsin etme red

237. Gerçi eyler ʿāṣīler biñ biñ günāh
Yine sensin bunlara püşt ü penāh

238. Ḳamunuñ sübḥānısın sulṭānısın
Kime yalvarsın bular sen ḫānsın

239. Ġarḳa virdi beni deryā-yı maʿāṣ
Luṭfuñ ile dest-gīr ol vir ḫalāṣ

240. Rū-siyāh ü pür günāh ü bī-mecāl
Dergehüñe āḫır olur ittiṣāl

241. Ḳoma bini benligümde yā ġani
Ḳıl ʿināyet dā imā göster seni

242. Bu dilümden ẕemm ile telbīsi kes
Tevbe vü tevfīḳa irgür her nefes

243. Olmasun dil levḥ-i cürm ile nuḥās
Gelmesün āyīne-i ḳalbüme pas

Ü9b, A12b, E12a, S31
(235a) luṭfı / luṭuf A
(236a) cürm ile / cürmile A,E
Ü9b, A13a, E12a, S31
(237b) bunlara / anlara A,E
(238a) sulṭānısın / sulṭānsın A
(239b) luṭfuñ ile / luṭfuñile A
(240a) günāh ü bī-mecāl / günāh bī-mecāl A
(242a) ẕemm ile / ẕemmle A,E
(242b) tevbe vü tevfīḳa / tevbe-i tevfīḳa A,E
(243a) cürm ile / cürmle A,E

244. Dā'imā ḫayr işi baña eyle ḫū
Diyeyüm her dem-be-dem illāhū

245. Ẕikrüñi her dem didir Ḳur'ān ile
Son nefesde yoldaş it Īmān ile

246. Dilümi ḳaṭ' itme istiġfārdan
Göñlümi döndür ḳamu murdārdan

247. Ger su'āl-i ḳabre çeksem ıżtırāb
Dilümi şaşurma āsān it cevāb

248. Beni ḫaṣmuma melāmet eyleme
'Aybımı setr it nedāmet eyleme

249. Açılıcaḳ her ṭaraf yazuḳlu baş
İtme sırrım ḥaşr olıcaḳ ḫalḳa fāş

250. Ḥażretüñe varıcaḳ ḫasmum dilüm
Ḳamusın ḫoşnūd eyle ya kerīm

251. Defterümi ṣun ekiime sırr ile
Sen bilürsin ḥāli yine sen bile

252. Kimseye fāş eyleme esrārumı
Yoḫsa seng ile yıḳarlar dārumı

253. Bu ḫacālet baña yiter her zemān
Kim ḳamu gizlülerüm saña 'ayān

Ü9b, A13a, E12b, S32
(244a) baña eyle / eyle baña A,E
(245a) Ḳur'ān ile / Ḳur'ānla A
(245b) Īmān ile / Īmānla A
(248b) setr it nedāmet eyleme / setr it .... eyleme Ü
Ü10a, A13b, E12b, S32
(251a) ṣun / ṣuñ E // sırr ile / sırrile A
(252b) yoḫsa seng ile / yoḳsa sengle A,E

254. Varıcak mīzāna bu ben rū-siyāh
Ağır itme küfemi sen yā ilāh

255. Geçeriken hem sırātı bī-haber
Düşürüp itme beni zīr ü zeber

256. Nār-ı dūzahdan beni sen kıl emīn
Sen rahīmsin saña sıgındum hemīn

257. Mihrīyi ʿafv eyle ey rabb-ül-enām
İtme fāhiş cürmüni yevm-ül-kıyām

258. Mücrim ü eksüklüyem ben mübtezel
Saña lāyık yok elümde bir ʿamel

259. Dergehüñde karadur işbu yüzüm
Kamu emrüñe mutiʿem yok sözüm

260. Gerek it makbūl ü gerek eyle red
Ne sözi var diye mevlāsına ʿabd

شعر این محل

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

261. Etmeziseñ ben günāh-kāruña sultānum meded
Yanısar nār-ı cahīme ta ebed cānum meded

262. İtmedüm hergiz cihānda saña lā'ık bir ʿamel
Yokdurur bir zerre hayrum çok ʿisyānum meded

Ü10a, A13b, E12b, S33
(254b) agır itme / akar etme A,E
(255a) geçeriken / geçer iken E
Ü10a, A13b, E13a, S33
(258a) mücrim ü eksüklüyem / mücrim-i eksüklüyem A,E
Ü10a, A14a, E13a, S33
(261a) etmeziseñ / itmez iseñ E

263. Dergehüñe geldüm uş bīmār-ı cürmem yā ḥakīm
Raḥmetüñden ḳıl devā derdüme dermānum meded

264. Raḥmetüñ muḥtācıyam geldüm ṭapuña ya ġanī
Raḥmetüñden Mihrīyi redd itme raḥmānum meded

265. Ḳurtar ey kān-ı kerem dest-i zebānīden yaḳam
Yevm-i maḥşerde ḳoma elde girībānum meded

مناجات در طلب مغفرت

266. Ey ẖudāyā ṭutmuşam ṭapuña yüz
Gice gündüz dikmişem ḳapuña göz

267. Āciz ü bī-çāre vü maḥzūn ü ẖor
Düşdüm uş ṭapuña itme beni dūr

268. Dönmedi ḳapuñda maḥrūm bir aḥad
Beni daẖi eyleme yā-Rab red

269. Pāk-i ẕātuñ ḥaḳḳıçün yā ilāh
Hem sıfātuñ ḥaḳḳıçün yā ilāh

Ü10a, A14a, E13a, S34
(264a) geldüm ṭapuña / ṭapuña geldüm E
Ü10b, A14a, E13a, S34
(265a) dest-i zebānīden / dest-i zebāndan A
(266b) dikmişem / dönmüşem E
(267a) bī-çāre vü maḥzūn ü ẖor / bī-çāre-i maḥzūn-ı ẖor A /
bī-çāre-i maḥzūn ü ẖor E
Ü10b, A14a, E13b, S34
(269b) hem sıfātuñ / adl ü dāduñ Ü,S

270. Biñ bir aduñ ḥaḳḳıçün yā ilāh
ʿAdl ü dāduñ ḥaḳḳıçün yā ilāh

271. Enbiyānuñ nāzı ḥaḳḳı yā ilāh
Evliyānuñ rāzı ḥaḳḳı yā ilāh

حضرت آدم عليه السلام

272. Ḥaḳḳıçün anuñ ki ol iken ʿadem
Anı mevcūd eyledüñ evvel ḳadem

273. Ol mübārek cismine virdüñ çü rūḥ
Ḥamd ile açdı gözin buldı fütūḥ

274. Baġlayup ṣaf ṣaf melekler geldiler
Emrüñ ile aña secde ḳıldılar

حضرت نوح عليه السلام

275. Ḥaḳḳıçün anuñ ki‿ana virdüñ necāt
Hem aña göstermedüñ biñ yıl memāt

Ü10b, A14a, E13b, S34
270a Ü nüshasında yoktur.
270b Ü nüshasında önceki beyitin 2.mısraı olarak vardır.
Ü10b, A14b, E13b, S35
(271a) enbiyānuñ / enbiyā A,E // nāzı / niyāzı A,E,S
(272a) ol iken / olken A,E
(273a) cismine / ḳalbine A,E
(273b) ḥamd ile / ḥamdla A,E // gözin / gözüñ E
(274b) emrüñ ile / emrüñle A,E

276. Sen ʿināyet ḳılduñ erdükde ṭūfān
Ġarḳa virdüñ cümle aʿdāsın revān

حضرت ادريس عليه السلام

277. Ḥaḳḳıçün anuñ ki terk itdükde cān
Anı gördi ḳamudan evvel cenān

278. Ḥūrī vü ġılmāna oldı ḥulle-kār
Buldı ehl-i cennet içre iʿtibār

حضرت ابراهيم عليه السلام

279. Ḥaḳḳıçün anuñ ki etdiler revān
Oldı āteş aña ol dem gülsitān

280. Nār-ı Nemrūd itmedi aña żarār
Oldı ol melʿūn görüp zīr ü zeber

حضرت اسماعيل عليه السلام

281. Ḥaḳḳıçün anuñ ki emrüñi revān
Ṭutup itdi yoluña ḳurbān cān

282. Fāʿil ü muḫtārsın çünkim ey ḥaḳ
Kesmedi anuñ boġazını bıçaḳ

Ü10b, A14b, E14b, S35
(278a) ḥūrī vü ġılmāna / ḥūr ü ġılmāna A,E
Ü11a, A15a, E13b, S36
(279a) etdiler / atdılar A,E
Ü11a, A14b, E14a, S36
(282a) fāʿil ü muḫtārsın / fāʿil-i muḫtārsın A,E,S

حضرت يعقوب عليه السلام

283. Hakkıçün anuñ ki niçe niçe yıl
Akıdurdı gözlerinden kanlu sīl

284. Künc-i mihnetde ġam idi hem-demi
Biñ belāyile geçürdi bir demi

حضرت يوسف عليه السلام

285. Hakkıçün anuñ ki merġūb eyledüñ
Kamudan hüsn içre mahbūb eyledüñ

286. Gāh bende gāhi āzād eyledüñ
Gāh hākim-i Mısr ü Baġdād eyledüñ

حضرت ايّوب عليه السلام

287. Hakkıçün anuñ ki aña her subh ü şām
Olmış idi derd ile uyhu harām

288. Şükr iderdi her nefes her hāline
Bakmaz idi dünyenüñ ahvāline

Ü11a, A14b, E14a, S36
(284a) ġam idi / ġamdı A,E
(284b) belāyıla / belāyla A, belā ile E
(286a) gāhi āzād / gāh āzād A,E,S
(286b) Mısr ü Baġdād / Mısr-ı Baġdād A
Ü11a, A15b, E14b, S36
(287a) subh ü şām / subh şām A
(287b) olmış idi / olmışdı A,E // derd ile / derdile A
Ü11a, A15b, E14b, S37
(288b) bakmaz idi / bakmazidi A

حضرت داود عليه السلام

289. Ḥaḳḳıçün anuñ ḳaçan ki elḥān ider
İns ü cinnüñ ḳamusın ḥayrān ider

290. İşidenler ol bülend āvāzını
Yitürür ʿaḳlını bulmaz özini

حضرت سليمان عليه السلام

291. Ḥaḳḳıçün anuñ ki aña ʿayn-el-yaḳīn
Rām olmışdı cemiʿ-i ins ü cin

292. Emrine fermān idi her ṣubḥ ü şām
Bendesi idi ḳamusı ḫāṣ ü ʿām

حضرت موسى عليه السلام

293. Ḥaḳḳıçün anuñ ki aña ḳılduñ ʿaṭā
Eyledüñ anuñ ʿāṣaṣın ejdehā

294. Ṭūrı ḳılduñ dā'imā aña maḳām
Eyledüñ anuñ ile biñ bir kelām

Ü11a, A15b, E14b, S37
(289a) ḳaçan ki / ḳaçan A,E
(289b) ins ü cinnüñ / ins-i cinnüñ A
Ü11b, A15b, E14b, S37
(291b) ins ü cin / ins-i cin A
(292a) fermān idi / fermāndı A,E // ṣubḥ ü şām / ṣubḥ-ı şām A
(292b) bendesi idi / bendesidi A // ḫāṣ ü ʿām / ḫāṣ-ı ʿām A
(294b) anuñ ile / anuñile A

حضرت عیسی علیه السلام

295. Ḥaḳḳıçün anuñ ki aña virdüñ rıżā
Eyledüñ aña semā üstinde cā

296. Hem nebīdür hem mücerred pākdür
Meskeni şimdi anuñ eflākdür

حضرت سیّد الانبیا محمّد مصطفی صلّی اللّه
تعالی علیه وسلّم

297. Ḥaḳḳıçün anuñ ki odur tāc-ı resūl
Kim kelāmullah aña oldı nüzūl

298. Hem ḥabīb idündüñ anı hem nebī
Oldı ḳatuñda ḳamudan efḍali

299. İmdi anuñ nūrdan Burāḳı ḥaḳḳıçün
Dergehüñe iştiyāḳı ḥaḳḳıçün

300. İmdi aña gönderdügüñ Ḳur'ān ḥaḳı
İmdi aña bildürdügüñ īmān ḥaḳı

301. İmdi anuñ mi'rācı ḥaḳḳı ey ḫudā
İmdi anuñ ezvācı ḥaḳḳı ey ḫudā

302. İmdi anuñ evlādı ḥaḳḳı ey ḫudā
İmdi anuñ etbā'ı ḥaḳḳı ey ḫudā

حضرت صدیق رضی اللّه عنه

303. Ḥaḳḳıçün anuñ ki ol ṣādıḳdurur
Her işi dergāhuña lāyıḳdurur

304. Zühd ü taḳvāsıdur anuñ bī-riyā
Oldur evvel çār-ı yār-ı Muṣṭafā

Ü12a, A16a, E15a, S38
(304a) zühd ü taḳvāsıdur / zühd-i taḳvāsıdur E

حضرت عمر رضى اللّه عنه

305. Ḥaḳḳıçün anuñ ki ʿadl idi işi
Din yolında ol ḳomış idi başı

306. Ḳangı yerde kim anı görse hemīn
Ṭurmazidi anda iblīs-la ʿīn

حضرت عثمان رضى اللّه عنه

307. Ḥaḳḳıçün anuñ ki aña ibtidā
ʿĀdet olmışidi ḥılmile ḥayā

308. Sīnesi Ḳur'ān ile pür nūr idi
Maʿrifetle dā'imā maʿmūr idi

حضرت على كرّم اللّه وجهه ورضى اللّه عنه

309. Ḥaḳḳıçün anuñ ki aña ol pāk-dīn
لحمك لحمى didi ʿayn-el-yaḳīn

310. Menbaʿ-ı kān ü saḫādur ol velī
Oldurur cümle velīler evveli

Ü12a, A16b, E15b, S39
(305a) ʿadl idi / ʿadldi A,E
(305b) ol ḳomış idi başı / ḳomışidi ol başı A,E
(306a) ḳangı / ḳankı A,E
(308a) Ḳur'ān ile / Ḳur'ānla A,E // nūr idi / nūrdı Ü,S
(308b) maʿmūr idi / maʿmūrdı A, pür nūr idi E
(309b) ʿayn / ʿilm A,E

حضرت حسن رضی اللّه عنه

311. Hakkıçün anuñ ki hasm-ı bī-amān
İçürüp zehri helāk etdi revān

312. Gitdi tenden çünkü anuñ ol dem cānı
Cennet-ül-me'vāda oldı meskeni

حضرت حسین رضی اللّه عنه

313. Hakkıçün anuñ ki çekdi çok cefā
Oldı āhir ol şehīd-i Kerbelā

314. İmdi anda virilen cānlar hakı
Kerbelāda dökülen kanlar hakı

315. Ġāzīler hakkı şehīdler cānı çün
Hasanuñ zehri Hüseynüñ kanıçün

316. Yoluña cān terk idenler hakkıçün
Togrı yoluña gidenler hakkıçün

317. Hem hakīkat ehlinüñ takvāsıçün
Hem tarīkat ehlinüñ ʿukbāsıçün

318. Hem münevver Kaʿbe-i Aʿzam hakı
Hem musaffā Merve vü zemzem hakı

Ü12a, A16b, E15b, S40
(311a) hasm-ı bī-amān / hasm ü bī-amān Ü,S
(312ab) Gitdi tenden çünkü anuñ ol dem cānı
Cennet-ül-me'vāda oldı meskeni /
Cennet-ül-me'vāda oldı meskeni
Gitdi tenden çünkü anuñ ol dem cānı A,E
Ü12b, A17a, E16a, S40
(318b) Merve vü zemzem / Merve-i zemzem A,E, Merve zemzem S

319. Hem mübārek beyt-i ma'mūruñ ḥaḳı
Hem müberrā ravża-i nūruñ ḥaḳı

320. Hem ḥarem içre olan demler ḥaḳı
Ravżaya yüz süren ādemler ḥaḳı

321. Ḳubbe-i ṣaḥrāda olan taşiçün
Mescid-i Aḳṣāya konan başiçün

322. Ol nebiyy Allah ḫalīl raḥmān içün
Sufre-i ḫᵛānında yinen nān içün

323. Ḥażretüñi bir bilen ḳullar ḥaḳı
Rūz ü şeb ḥamdüñ ḳılan diller ḥaḳı

324. Mihrī-i 'āṣīyem ḳamu fi'lüm günāh
Cümle fi'lüm saña ma'lūm ey ilāh

325. Sen bilürsin ḳamu ḥālüm ben kimem
Ehl-i cürmüñ ḳamusından ben kemem

326. Sensin o sulṭān ḳamu biz ḳullaruz
Sen ġanīsin biz ḳamu yoḫsullaruz

327. Biz ḫaṭā ḳılduḳ ḳamu luṭf işle sen
'Āṣīlerüñ cürmini baġışla sen

شعر این محل

328. Dergehüñe ṭutmışuz yüz ey ḫudā
Eylemişüz çoḳ fesād ü çoḳ ḫaṭā

Ü12b, A17a, E16a, S40
(319b) ravża-i nūruñ / ravża vü nūruñ Ü,S
Ü12b, A17a, E16a, S41
(321a) taşiçün / taş içün E
(321b) başiçün / baş içün E
(322b) sufre-i ḫᵛānında / sufre-i ḫūnında Ü,A
(323b) rūz ü şeb / rūz-ı şeb A

329. Rū-siyāhuz pür günāhuz külli ʿayb
Yine senden umarız ʿafv ü ʿaṭā

330. Ẓulmetinde ḳoma ʿiṣyānuñ bizi
Ey ḳamuya dest-gīr ü reh-nümā

331. Müflis ü ḫōr ü ḥaḳīr ü mübtezel
Ṭapuña geldük sıgınduḳ biz gedā

332. Cümle ʿiṣyān ehline sen ḳıl meded
Ol ḥabībüñ ḥürmetiçün ey ḫudā

333. Boynumuzı baġlamışdur nefs-i şūm
Eylemişdür bizi derde mübtelā

334. Cümle islām ehliy(i)le Mihrīye
Sen raḥīmsin dūzeḫi görme revā

موعظه در احوال فنای روزکار

335. İmdi ey ġāfiller açuñ gözüñüz
Ġaflete virmeñ igen (iñen)de özüñüz

336. Mevt yaḳındur size ṣanmañuz ıraġ
Ḳabrüñüze varmadan eyleñ yaraġ

337. ʿĀḳıbet çünkim irür her nefse mevt
Ḳıl yaraġı olmadan nā-gāh fevt

338. Yol erine çünki vācibdür yaraġ
Didiler bir gün gerek biñ yıl yaraġ

Ü12b, A17b, E16b, S41
(329b) ʿafv ü ʿaṭā / ʿafv-ı ʿaṭā A
Ü13a, A17b, E16b, S42
(334a) islām ehliy(i)le / islām ehl ile Ü,S
Ü13a, A18a, E17a, S42
(338b) bir gün gerek biñ yıl yaraġ / biñ yıl yaraġ bir gün gerek A

339. Maʿṣiyetden dürüşüñ oluñ beri
Çün bilürsüz var cihānuñ āḫırı

340. Geldük uş fānī cihāna neyledük
Aṣṣımuz virdük ziyāna neyledük

341. Biz bize iş eyledük yüz ḳaresin
İstemedük hiç günāhuñ çāresin

342. Ölecegüz ölümümüz añmaduḳ
Nolacaḳdur iş ṣoñunı ṣanmaduḳ

343. Ṭutmaduḳ bir gün ḫudānuñ emrini
Añmaduḳ bir dem ḥabībi şerʿini

344. Nā-ḥaḳ işler işledük pāyānı yoḳ
Çoḳ ḫaṭālar söyledük evzānı yoḳ

345. Bu fenā ʿālemdürür gelen geçer
Bir müsāfir-ḫānedür ḳonan göçer

346. Sen gerekse bu cihānda biñ yaşa
İki ḳapulu bir evdür ey paşā

347. Gelen āḫır ġāfil iken bī-ḫaber
Birine girür birisinden çıḳar

348. Niceler benim deriken bu cihān
Salṭanat fikrindeyiken virdi cān

349. Niceler ṭutdum deriken ʿālemi
Degmedi ṣādiliġine bir ġamı

Ü13a, A18a, E17a, S43
(342b) ṣoñunı / ṣoñun A
(344b) evzānı / oranı Ü,A,S
(345a) gelen / gelür Ü,S
Ü13b, A18b, E17a, S43
(347a) ġāfil iken / ġāfilken A,E
(347b) girür birisinden / girür ü birisinden S
(348a) deriken / der iken E

350. Olınur her derd içün gerçi ṭaleb
Līk yoḳ ʿömr-i beḳāya bir sebeb

351. Bulsa ger sulṭān olan mevte meded
Bāḳi ḳalaydı Süleymān ta ebed

352. Hikmet ile bulsa Loḳmān ger ẓafer
Ḫayret ile cānı ḳılmazdı sefer

353. Bāḳi ḳalsa ʿömr ile ʿālemde rūḥ
Bāḳi ḳalurdı cihān mülkinde Nūḥ

354. Çün düketdi her birisi dānesin
Gelmedi bunlar cihāna ṣanasın

355. Bu cihāna çün gelen lā-büd gider
Ger emīr ü ger gedāyı hāk ider

356. Kişi olsa ger yedi ıḳlīme şāh
Olisardur ʿāḳıbet ḫāk-i siyāh

357. Ol diyenler kim benüm ibn-i filān
Ḳalmadı ʿālemde bunlardan nişān

358. Sürse ʿālemde kişi biñ yıl ṣafā
Ṭagıdur āḫır anuñ hākin hevā

Ü13b, A18b, E17a, S43
(350a) derd içün / derdçün Ü,S, dertcün A
Ü13b, A18b, E17b, S44
(352a) hikmet ile / hikmetile A,E // Loḳman ger / ger Loḳman A,E
(352b) ḫayret ile / ḥasretile A,E
(353a) ʿömr ile / ʿömrle A
(353b) mülkinde / rūyında A,E
(357a) ibn-i filān / ibn ü filān Ü,S
(357b) ḳalmadı / ḳılmadı E
(358b) ṭagıdur / ḍagıdur A,E

359. Kime virmedi cihānda taht baht
Ki etmedi āhır aña bir bahta taht

360. Kimi etmedi cihānda tāc-dār
Ki etmedi āhır aña dünyāyı tar

361. Kimi kıldı sām-süvār ü pehlevān
Soñra miskīnlik ile virmedi cān

362. Kimi kıldı bu cihānda pādişāh
Ki etmedi tahtın anuñ āhır tebāh

363. Devlet ile kimse tutmaz ʿālemi
Defʿ-i mevte çāre bulmaz ādemi

364. Tutamaz kimse cihānı mihr ile
Niçe ʿankālar uçurdı kahr ile

365. Saltanat tahtında iken nā-gehān
Düşürür başları ayaga cihān

366. Çünki hiç imiş bu dünyā bī-bekā
Kāmil iseñ umma sen bundan vefā

Ü13b, A19a, E17b, S44
(359a) taht baht / taht ü baht E
(360a) tāc-dār / tāc ü dār Ü
(361b) miskinlik ile / miskinlikle Ü,A,S
Ü13b, A19a, E17b, S45
(362a) cihānda / cihāna A,E
Ü14a, A19a, E17b, S45
(363a) devlet ile / devletile A,E
Ü14a, A19a, E18a, S45
(364a) mihr ile / mihrle A,E
(364b) uçurdı / uçardı E // kahr ile / kahrla A,E
(365a) tahtında iken / tahtındayken A
(365b) düşürür / dürşürür A,E
(366a) hiç imiş / hiçmiş A,E
(366b) kāmil iseñ / kāmilseñ A,E

شعر اين محل

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

367. Çünki bildüñ ey göñül dünyā-yı fāni hiç imiş
Ol seni terk etmeden terk et sen anı hiç imiş

368. Var imiş çün 'ālemüñ bir şādisinde biñ ġamı
İmdi aldanma yalancı şādmānı hiç imiş

369. Ḥaḳ rıżāsında anı ṣarf etmeziseñ ḥāṣılı
H̲ār-ı mihnetde bu 'ömrüñ cāvidānı hiç imiş

370. Gel bu mekkānuñ metā'ına h̲ırīdār olma kim
Bu metā'uñ āh̲ır aṣṣısı ziyānı hiç imiş

371. Çün yaḳındur çeşmüñüñ aġ ü ḳarasından ecel
İmdi ḳo bu rah̲t ü bah̲tı kāmrānı hiç imiş

372. 'Ayşuñı nīş eyler imiş nūşuñı ḳan 'āḳıbet
Pes bunuñ bir iki günlük zinde-gānı hiç imiş

Ü14a, A19a, E18a, S45
(367a) hiç imiş / hiçmiş A,E
(367b) anı hiç imiş / anı A,E
(368a) var imiş / varmış A,E
(368b) hiç imiş / hiçmiş A,E
(369b) h̲ār-ı mihnetde / dār-ı mihnetde A,E
Ü14a, A19b, E18a, S46
(370b) aṣṣısı ziyānı hiç imiş / aṣṣı vü ziyānı hiçmiş A,E
(371a) çeşmüñüñ aġ ü ḳarasından / çeşmüñ aġı ḳarasından A,
çeşminüñ aġı ḳarasından E
(371b) rah̲t ü bah̲tı kāmrānı / rah̲tı bah̲t-ı kāmrānı A, rah̲tı
bah̲t ü kāmrānı E
(372a) eyler imiş / eylerimiş A,E

373. Şöyle teşhîş eyledüm Mihrî cihânuñ lezzetin
ʿİlm ile şavm ü şalât imiş kalanı hiç imiş

در احوال فنای روزکار

374. Çünki hiç imiş bu dünyâ bî-bekâ
Kâmil(i)señ umma sen bundan vefâ

375. Bir yalancıdur inanma sözine
ʿÂkıl iseñ güle bakma yüzine

376. Rahtımuzı viriser bizim dahi
Defterümüz düriser bizim dahi

377. Dem ola bizüm de kaydumuz yiye
Gelmemiş gibi olavuz dünyeye

378. Basılup ayaklara yir olavuz
Unudulmışlar ile bir olavuz

379. Bu cihânda kimse bâki kalmadı
Ol gidenler soñra bunda gelmedi

Ü14a, A19b, E18a, S46
(373b) ʿilm ile / ʿilmle A // şavm ü şalât imiş / şavm ü şalvet imiş Ü,S, şavm-ı şalâtmış A
374. beyit yalnız A ve E nüshasında vardır.
Ü14a, A19b, E18b, S46
375. beyit E nüshasında 378. beyitle yer değiştirmiştir.
(375b) ʿâkıl iseñ / ʿâkılsañ A,E // güle / gülle A,E
(376a) viriser / düriser E
(377b) olavuz / olayuz A,E
(378b) unudulmuşlar ile / unudulmuşlarile A
Ü14b, A19b, E18b, S46
(379a) cihânda / cihâna A,E
(379b) soñra / sanki A,E

380. Ḳamu mülkün mālikī Allāhdur
Zīhi dil ki ẕikri illāllāhdur

شعر این محل

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

381. Ey dilüm gel ḥaḳḳı ẕikr it her nefes lāl olmadan
İrmeden mevt ü ecel hem ḳabre idḫāl olmadan

382. Ḳāmetün püşt-i ḫam it her demde āh ü zār ile
Ney gibi inlet derūnun dā'imā lāl olmadan

383. Ḳabrüne gelmezden öndin ḫışmla Münkir Nekīr
Sen cevāba ḥāżır ol kendüne ol ḥāl olmadan

384. Leşker-i 'iṣyānunı ḳatı eyle gel tevfīḳle
Nefsün iblīsi senün 'ālemde deccāl olmadan

385. Ḳurtarıgör Mihrī sen dest-i zebānīden yaḳan
Nār-ı dūzeḫ boynuna maḥşerde ḫalḫāl olmadan

دعا مهری حقیره

386. İmdi ey dostlar gelün eyü yavuz
El du'āya götürelüm cümlemüz

Ü14b, A19b, E18b, S47
(380b) ẕikri / ẕikr Ü,S
Ü14b, A20a, E18b, S47
(381a) ḥaḳḳı / ḥaḳḳ A
(381b) mevt ü ecel / mevte ecel A,E
(382a) āh ü zār ile / āh-ı zārla A
(382b) lāl / nāl A,E
(383a) öndin / evvel A,E
(385a) yaḳan / yaḳan E
Ü14b, A20a, E19a, S47
(386b) cümlemüz / çümlemüz A

387. Cümle halkuñ hālıkı ol bī-nazīr
Kamu düşmişlere olan dest-gīr

388. Kamunuñ gönlinde esrārın bilen
Kamunuñ her işde maksūdun viren

389. Kullarına her nefes ihsān iden
Zāhir ü bātın işin pinhān iden

390. Olduġınca işbu cāna ten kafes
Virüp aldukça cihānda cān nefes

391. Olmamaġiçün rızāsından cüdā
Kalmamaġiçün zünūba mübtelā

392. Ol habībi hakkı kim itdi anı
Kulları içün şefāʿat maʿdeni

393. Ālinüñ etbāʿınuñ ervāhıçün
Hem sahābı çār-ı yārı rūhıçün

394. Enbiyālar evliyālar hakkıçün
Hak yolında bī-riyālar hakkıçün

395. Ol saʿādet menbaʿı püşt ü penāh
Taht-ı Rūm içinde oldur pādişāh

396. Heft kişver ya'ni Sultān Bayezīd
Kılmak içün haşre dek ʿömrin mezīd

397. Toġmaġiçün dā'im ol enver-cemāl
Kılmaġiçün zulmet-i ġam irtihāl

Ü14b, A20a, E19a, S47
(390b) aldukça / aldukça A,E
Ü14b, A20b, E19a, S48
(391a) olmamaġiçün / itmemekcün A, itmemek içün E
(391b) kalmamaġiçün / kalmamak içün E
(392b) kulları içün / kullarçün A
Ü15a, A20b, E19a, S48
(396b) kılmak içün / kılmaġiçün A,E

398. Olmagiçün dā'imā fi'li sevāb
Görmemek içün dü 'ālemde 'azāb

399. Olmagiçün 'āleme dā'im 'ālem
Görmemek içün cihān yüzinde gam

400. Olmagiçün dā'imā şāh-ı cihān
Virmek içün aña 'ömr-i cāvidān

401. Virmek içün her murādını hudā
Kılmak içün cümle maksudın revā

402. Bulmak içün tā ebed 'ömr-i kesīr
Olmak içün her fakīre dest-gīr

403. Aña ilhām kılmak içün zü'l-celāl
Aña ma'lūm olmak içün cümle hāl

404. Kılmak içün Mihrīye kimyā-nazar
Etmek içün bu kara topragı zer

405. Sāyesinde hoş geçer halk-ı cihān
Hāşa kim mahrūm olam ben nā-tüvān

406. Hem o tūbā şāh-ı devlet sāyesi
Ki oldurur dil gencinüñ sermāyesi

407. Ya'ni kim Sultān Ahmed Hānumuñ
Saltanat tahtında ol sultānumuñ

408. Olduġınca işbu 'ālem ber-karār
Kılmagiçün 'ömrin anuñ sad hezār

Ü15a, A20b, E19b, S48
(398b) görmemek içün / görmemekçün A
(399b) yüzinde / rūyında A,E
Ü15a, A21a, E19b, S49
(406a) şāh-ı devlet / şāh u devlet Ü,A,S
(406b) oldurur / odur E
(408b) 'ömrin / 'ömrüñ Ü,S

409. Biz faḳīre ol velī niʿmetdürür
Sāyesinde cānumuz rāḥatdurur

410. Devleti devrinde görmedük ʿaẕāb
Ḳılmaġiçün ʿömrin anuñ bī-ḥesāb

411. Ol ḳamuyı ḫalḳ iden perverdigār
Yiri gögi yaradan bir girdigār

412. Ki oldurur her nā-tüvāna dest-gīr
Bendesidür ger ṣaġīr ü ger kebīr

413. Ol ḥabīb-i ḥażretinüñ ḥaḳḳıçün
Ümmeti ṭutduġı dīnüñ ḥaḳḳıçün

414. Mürşid ü kāmillerüñ esrārıçün
Ümmetinüñ cümlesinüñ varıçün

415. Ḳılmaġıçün raḥmet ölenlerine
Vermekiçün ʿömr ḳalanlarına

416. Yoldaş etmeklik(i)çün Ḳur'ān ile
Soñra göndermekiçün Īmān ile

417. Beklemek içün şer-i şeyṭāndan
Ṣaḳlamaḳ içün ḳurı bühtāndan

Ü15a, A21a, E20a, S49
(412a) ki oldurur / oldurur E
Ü15b, A21b, E20a, S50
(413a) ḥabīb-i ḥażretinüñ / ḥabībi ḥażretinüñ A,E //
ḥaḳḳıçün / ḥaḳ içün Ü,S
(414a) mürşid ü kāmillerüñ / mürşid-i kāmillerüñ A,E
(415b) ʿömr / ʿömri A,E
(416a) Ḳur'ān ile / Ḳur'ānla A
(416b) Īmān ile / Īmānla A
(417a) beklemek içün / beklemekçün A,E
(417b) ṣaḳlamaḳ içün / ṣaḳlamaġçün A, ṣaḳlamaḳçün E //
ḳurı / ḳuru Ü,S

418. Çıḳıcaḳ yazuḳlu tenden cānumuz
Hem-reh etmeklik içün Īmānumuz

419. Ḳudretile girü zinde olıcaḳ
Mürde tenler cümlesi cān bulıcaḳ

420. Ol ḥabīb ile ḳoparmaḳlıġ(i)çün
Ümmetile bile olmaḳlıġ(i)çün

421. Ḳalmamaḳ içün ḥabībinden ıraġ
Etmek içün yüzümüz yanında aġ

422. Biz ḳamu eksüklüden maḳṣūdumuz
Rāżı olmaḳlıġ(i)çün maʿbūdumuz

423. Yolumuzda ḫarc idenlerçün emek
Anlaruñla ki yidük nān ü nemek

424. Görmemek içün olar bir dem elem
Çekmemek içün iki ʿālemde ġam

425. Ḳamu geçmişlerümüzüñ ey ġanī
Cennet içre olmaḳ içün meskeni

426. Adımuz iylikle yād olmaḳ içün
Hem Belāyī rūhı şād olmaḳ içün

Ü15b, A21b, E20a, S50
(418b) etmeklik içün / etmeklikçün A,S
(419a) girü / yine A,E
(419b) cümlesi / cümlesin A,E
(420a) ḥabīb ile / ḥabīble A,E
(421a) ḳalmamaḳ içün / ḳalmamaġçün A,E
(421b) etmek içün / etmekçün A,E
Ü15b, A21b, E20b, S51
(424a) görmemek içün / görmemekçün A // olar / olur Ü,S
(424b) çekmemek içün / çekmemekçün A
Ü15b, A22a, E20b, S51
(425b) olmaḳ içün / olmaġçün A,E

427. Din diregi cümle ʿâlimler ki var
Virmek içün ʿömr-i bâḳî ṣad hezâr

428. Geçmişine etmek içün raḥmeti
Ḳılmaḳ içün rûzî her dem cenneti

429. Daḫi anlar kim bize ögretdi ḥarf
Ḥaḳḳımızda eyledi taʿlîm-i ṣarf

430. ʿİlm ile ḳoparmaġiçün anları
Çekmemek içün ʿaẕâbı canları

431. Hem rıżâ-yı ḥaḳ içün ki oldur ḫudâ
Hem ḳabûl olmaḳlıġıçün bu duʿâ

432. Bu żaʿîfe Mihrî-i dil-ḫasteye
ʿÂciz ü bî-çâre vü dem-besteye

433. İrmek içün ol ḫudâdan feth-i bâb
Olmaġiçün bu duʿâsı müstecâb

Ü16a, A22a, E20b, S51
(427b) virmek içün / virmekçün A
(428a) etmek içün / etmekçün A
(428b) ḳılmaḳ içün / ḳılmaġçün A
(430a) ʿilm ile / ʿilmle A
(430b) çekmemek içün / çekmemekçün A
431. beyit E nüshasında yoktur.
(431a) rıżâ-yı ḥaḳ içün / rıżâ ḥaḳḳıçün A
(432a) Mihrî-i dil-ḫasteye / Mihrîye dil-ḫasteye E
(432b) bî-çâre vü dem-besteye / bî-çâre-i dem-besteye A,E
Ü16a, A22a, E20b, S52
(433a) irmek içün / ermekçün A
(433b) olmaġiçün / olmaḳ içün E

434. Bu du'ā içün getirse her ki el
Rūzī ḳılsun ḥaḳḳ aña 'ilm ü 'amel

435. Nār-ı dūzeḫden olar bulsun necāt
Kim du'ādan soñra vire ṣalavāt

شعر اين محل

Müstef'ilün fa'ūlün müstef'ilün fa'ūlün

436. Ġam-gīn dilleri bil şādān iden du'ādur
Giryān gözleri bil ḫandān iden du'ādur

437. Ey niçe pādişehler bende oldı bed-du'ādan
Ey niçe bendeleri sulṭān iden du'ādur

438. Her dem senüñ 'uyūbuñ rüsvāylıḳ deminde
Faẓl ile ḫudānuñ pinhān iden du'ādur

439. Fevt olıcaḳ cihāndan ḳarañu sīn içinde
Ta ḥaşre dek mekānuñ nūrān iden du'ādur

440. Ḫōr baḳma her faḳīre cehd eyle al du'āsın
Zīrā ki müşkil işi āsān iden du'ādur

441. Ey Mihrī yüzüñ urup al miskīnüñ du'āsın
Derdüñe dü cihānda dermān iden du'ādur

Ü16a, A22a, E20b, S52
(434a) du'ā içün / du'āçün A
(434b) 'ilm ü 'amel / 'ilm-i 'amel A
Ü16a, A22b, E21a, S52
(438a) rüsvāylıḳ deminde / rüsvāylıḳ E
(438b) faẓl ile / faẓlile A,E
(439a) cihāndan / cihānda A,E // ḳarañu / ḳaralu E
(439b) ḥaşre / ḥaşr A
440. beyit E nüshasında yoktur.
(441a) yüzüñ / yüz A,E
(441b) derdüñe / derdine E

442. İylükle yād olasın cehd eyle her du'āda
Kim saña her murādı iḥsān iden du'ādur

خاتمهٔ رساله

443. Ḥamdülillah 'avn idüp Rabb-ül-enām
Bu ṭażarru'-nāmeyi ḳıldum tamām

444. Ḥamdülillah variken 'aḳlum bilüm
Bu ilāhiyātı naẓm itdi dilüm

445. Ḥamdülillah kim ecel virdi emān
Bu ṭażarru'-nāmeyi ḳıldum beyān

446. Ta oḳuyanlara nafi' olmaġiçün
Diñleyenler cürmi ref' olmaġ içün

447. Söyledüm geldükçe elden her ki var
Ḳılmadum taṭvīl ḳıldum iḫtiṣār

448. Raḥmet ol ṣāḥib-kemālüñ cānına
Ki oḳuyup ṭa'n etmeye noḳṣānına

449. Setr ide eksüklügin her ne ki var
Etmeye cühhāle 'aybın āşikār

Ü16a, A22b, E21a, S53
(442a) cehd / çehd A
Ü16b, A22b, E21a, S53
(443b) ṭażarru'nāmeyi / ṭażarru'nāme'i Ü,A,S
(444a) variken / varken A,E
(445b) ṭażarru'nāmeyi / ṭażarru'nāme'i Ü,A,S
(446b) cürmi / cürm A
Ü16b, A23a, E21a, S53
(448b) ki oḳuyup / oḳuyup E
Ü16b, A23a, E21b, S53
(449a) eksüklügin / eksükligini A,E // her ne ki var / her ne var A, her zemān E

450. İşidüp ṭa'n etmeye her bī-ḫaber
Mihrīnüñ ḳalbine gelmeye keder

451. Çünki nāḳıṣ 'aḳl olur dirler nisā
Her sözin ma'ẕūr ṭutmaḳdur revā

452. Līk Mihrī dā'īnüñ ẓannı budur
Bu sözi der ol ki kāmil uṣludur

453. Bir mü'enneṣ yegdürür kim ehl ola
Biñ müẕekkerden ki ol nā-ehl ola

454. Bir mü'enneṣün ki ẕihni pāk ola
Biñ müẕekkerden ki bī-idrāḳ ola

455. İmdi ey ehl-i sa'ādet müslimīn
Budurur sizden temennāmuz hemīn

456. Oḳuduḳça bu kitābı siz 'azīz
Mihrīnüñ cānına raḥmet diyesiz

457. Her kim oḳurṣa eylerem andan ricā
Kim dirīg itmeye Mihrīden du'ā

458. Ḫayr ile yād idesiz sizden diler
Zīrā ḳulı ḳul du'āsı yarlıġar

459. Ḫayr ile her kim ki yād eyler anı
Dü cihānda çekmesün miḥnet cānı

460. Oḳuyanı yārab it yanuñda ḫaṣ
Diñleyeni ḳıl günāhından ḫalāṣ

Ü16b, A23a, E21b, S54
(451b) ma'ẕūr / maġrūr S
(452a) līk / līkī Ü,S
(457a) oḳursa / oḳur A,E // eylerem / eyledüm A
(458a) hayr ile / hayrla A,E
(458b) zīrā / zira Ü,S
Ü17a, A23b, E21b, S54
(459a) ḫayr ile / ḫayrla A,E

461. Naẓm iden bī-çāreye ḳıl raḥmeti
Vaḳt-i āḫırda vir aña nuṣreti

462. Ḳıl anuñ şeyṭāndan īmānın emīn
Cümle islām ehli (i)le yā muʿīn

+

چار عناصر

خاك

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Çünki mevcūd oldı Ādem ḫākden
Mihrī mihr umma igen eflākden

2. Pes bu dehr-i pīrezen murdārdur
ʿĀḳıl iseñ geñ yüri nā-pākden

آب

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Çünki evvel Ādem aṣlı oldı āb
Ḥaḳ kelāmından didi bize kitāb

2. Her ki gelmişdür cihāna bī-s̱ebāt
Olıser يا ليتني كنت تراب

Ü17a, A23b, E22a, S55
(462b) islām ehli (i)le / islām ehlile Ü,S
+ Bu dört kıtʿa yalnız Ü nüshasında ve S metninde vardır.
Ü17a, S55
(2b) yüri / yüzi S

نار

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Aṣluñ ey bī-çāre Ādem oldı od
Od olıcaḳ lā-büd olur anda dūd

2. Geç cihānuñ varlıġından fāriġ ol
Tā ki nāruñ nūr ide senüñ vedūd

باد

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Ādemi yelden yaratdı çün ḫudā
Yile ṭayanma ki olursun hebā

2. Ġaflet uyḫusından uyan ölmeden
Mihrī ʿālem lā-beḳādur lā-beḳā

در توحيد بارى

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Elif — Evvel ol aḥaddur bī-zevāl
Birligine yoḳdur anuñ ḳīl ü ḳāl

2. Bā — Beḳā oldur cihānda bī-gümān
Ḥaḳ buyurdı كلّ من عليها فان

3. Tā — Taʿalallāh yaratdı ʿālemi
Anda mevcūd itdi cümle ādemi

Ü17b, A23b, E22a, S56
(2a) beḳā oldur / bāḳī oldurur E

4. Sā Süreyyādan serāya dek ne var
Anuñ emri ile oldı āşikār

5. Cim Cihānı yoġiken var eyledi
Birligine mü'min iḳrār eyledi

6. Ḥā Ḥayāt oldur viren ölmişlere
Dest-gīr oldur ḳamu ḳalmışlara

7. Ḫı Ḫay(ı)r ü şer ne kim işlersin iş
Anuñ emrinsüz olınmaz biñ dürüş

8. Dāl Devlet bulmaḳ isterseñ ey ḳul
Emrile ol pādişāhuñ her dem ol

9. Zel Zelīl ü ḫōr olur emrin ṣıyan
ʿĀḳıbet mahrūm olur nefse uyan

10. Re Rāhın gözle gümrāh olmaġıl
Ḳıl ḥaẕer iblīse hem-rāh olmaġıl

11. Ze Zinhār ol ḍalāletden beri
Bulmaḳ isterseñ behişt içre yeri

12. Sin Seni dögüp sögene ḳıl duʿā
Ta şefiʿi ola resūl-i kibriyā

Ü17b, A23b, E22a, S56
(4a) serāya dek / serāy dek A,E // ne var / ne ki var E
(4b) emri ile / emrile A,E
(5a) yoġiken / yoġken A,E
Ü17b, A23b, E22a, S57
(6b) dest-gīr / dest-gir A
(7a) ḫay(ı)r ü şer / ḫayr şer Ü,A,S // işlersin iş / işlersin sen iş Ü,S
(7b) emrinsüz / ünsüz E
Ü17b, A24a, E22a, S57
(8b) emrile / emrle Ü,A,S

13. Şın Şefi'i olmak dilerseñ ger resūl
'İlm-i tevḥīdle dā'im yoldaş ol

14. Ṣāt Ṣanduñ mı cihānı ber-ḳarār
Bu fenādur āḫır olur tār ü mār

15. Ḍād Ẓıdd ol nefsüñ ile her nefes
Geçmesün 'ömrüñ cihān içre 'abes

16. Ṭī Ṭavāf etmek dilerseñ Mekkeyi
Her faḳīre ḫōr baḳma di eyi

17. Ẓī Ẓulm 'ādet idünme kendüñe
Zīrā ḫayr itmez saña öñdin soña

18. 'Ayın 'Aynuñdan revān it yaş ü ḳan
Her nefes nefsüñ elinden ḳıl figān

19. Ġayın Ġafletden uyar gönül gözin
Tā göresin şübhesiz cennet yüzin

20. Fe Fenā 'ālemden eylersin sefer
Ḥażrete cürm ile varma ḳıl ḥaẕer

Ü17b, A24a, E22b, S57
(13a) dilerseñ ger resūl / dileriseñ ger resūl A,
dilerseñ resūl E
(13b) 'ilm-i tevḥīdle / ilm ü tevḥīd ile Ü,S
(14b) bu / bir A,E
(15a) nefsüñ ile / nefsüñle A,E
Ü17b, A24a, E22b, S58
(16b) ḫōr / ḫ ār Ü,S // eyi / iyi A, nebī E
(17a) edünme / etme A, itme E
Ü18a, A24a, E22b, S58
(18a) yaş ü ḳan / yaş-ı ḳan A,E
(19b) tā göresin / tā ki göresin E
Ü18a, A24b, E22b, S58
(20a) eylersin / eylersiñ E
(20b) cürm ile / cürmile A

21. Kāf Katl it nefsüñi hoş fārig ol
Kim ne dirse disün sen sādık ol

22. Kef Ger daglarca eylerseñ günāh
Tevbe kılsañ ʿafv ider anı ilāh

23. Lām Līkin tevbeyi terk itmegil
Gaflet uyhusıle gāfil yatmagıl

24. Mīm Mihrī-ʿāsīyem bir rū-siyāh
Dergehüñe var ümidüm yā ilāh

25. Nun Ne dil ile kılam medhüñ beyān
Sen şehüñ medhinde ʿāciz her lisān

26. Vāv Vay baña ki hayrum zerre yok
Tapuña lāyık ʿamel yok cürm çok

27. He Hemān ey hayy-ı rabb-el-ʿālemīn
Fazluña sıgınmışamdur ben hemīn

28. Lām elif Lām-elif lā dimezem noksānuma
ʿAfvuñı eyle şefiʿ ʿısyānuma

29. Ye Yaratduñ beni ey rabb-ül-enām
Rahmetüñi umaram yevm-el-kıyām

Ü18a, A24b, E22b, S58
(22a) daglarca / taglarça A, taglarca E
(22b) ʿafv / ʿaf A
(23a) tevbeyi / tevbe'i Ü,A,S
Ü18a, A24b, E23a, S58
(25a) dil ile / dille A,E
(25b) şehüñ / şāhuñ A,E
Ü18a, A24b, E23a, S59
(26a) ki / kim E

قصیده در مدح سلطان احمد طاب ثراه

Mef ʿūlü mefā ʿīlü mefā ʿīlü fa ʿūlün

1. İrdi yine ṣubḥuñ nefesinden dem-i ʿĪsā
Ḳıldı ḳamu ḫoş ʿazm-ı remīm olmışı iḥyā

2. Ṣaçdı yine la ʿl üstine şebnem dür-i şeh-vār
Gülşende bugün luṭf ile bu bād-ı mesīhā

3. Her levḥa-i berg üzre niçe dürlü ḳalemler
Yazdı yüri ḳıl kudret-i naḳḳāşı temāşā

4. Luṭf-ı eṣerinden bugün ol rabb-i kerīmüñ
Oldı bu cihān bāġı ḳamu cennet-i me'vā

5. Pāk eyledi ferrāş-ı ṣabā rūy-ı cihānı
Getürdi bahār ebr-i gözinden aña çün mā

6. Her küşede bir serv-i sehī āb ü revāndur
Kim rūh-ı revāna virür ol cām-ı muṣaffā

7. Çün vaḳt-i bahār oldı vü hengām-ı çemendür
Bu demde gülistāndan ıraġ olmaya aṣlā

8. Gül mevsimidür çünki bugün ṣaḥn-ı çemende
Ney gibi fiġān eylegil ey bülbül-i şeydā

9. ʿAyş it demidür bezm-i çemende güle ḳarşu
Fevt itme ṣaḳın fırṣatı bu dem dime lā lā

10. Gül ruḫları yādına bugün cānı revān it
Tīz açıla şāyed bulmazsın anı ferdā

Ü18a, A27a, E25a, S59
(1a) ṣubḥuñ / saçuñ A,E
(2b) luṭf ile / luṭfile A
Ü18b, A27a, E25a, S60
(6a) āb ü revāndur / āb-ı revāndur A,E

11. Benzer ki gülistāna yine sāye ṣalupdur
Bir ruḫları gül ġonçe-dehen ḳāmeti bālā

12. Ḫoş gör bu demi kim virür ol rūḥa fütūḥı
Bir ẕerre dimāġunda ḳomaz ʿillet-i sevdā

13. Kimdür bu şehinşāh-ı cihān Aḥmed Ḫāndur
Dal oldı anuñ devleti ismine müsemmā

14. Gül-zār cemāli(y)le meger buldı leṭāfet
Ki oldı çemen eṭrāfı yine ḫūb ü muṭarrā

15. Miṡlüñ gibi ey şāh-ı zemān rūy-ı cihāna
Bu devr-i felek bir daḫi göstermedi ḳaṭʿā

16. Ḫāk-i rehüñe ḳılmaġa iṡār-ı şükūfe
Sebz üzre ḳodı sīm ü zer esbāb-ı müheyyā

17. Rezmüñe muḳābil ṭuramaz Sām ü Nerīmān
Rüstem olamaz erlik içinde saña hem-tā

18. Uzatsa dilin devletüñüñ şemʿine düşmen
Cān virmege pervāne ṣıfat geldi ne pervā

Ü18b, A27b, E25b, S60
(11a) ṣalupdur / ṣalubdur Ü,E,S
(11b) ġonçe / ġonce E
(13a) kimdür bu şehinşāh / kimdür şehinşāh A,E
(13b) devleti ismine / devlet-i ismine A,E
(14b) eṭrāfı / eṭrāf A,E // ḫūb ü muṭarrā / ḫūb-ı muṭarrā A,E
(16b) sīm ü zer / sīm-i zer A
Ü18b, A27b, E25b, S61
(17a) ṭuramaz / ṭurmaz A // Sām ü Nerīmān / Sām-ı Nerīmān A,E
(17b) olamaz / olmaz Ü,A,S
(18a) devletüñüñ / devletüñ E

19. Bālā ḳadüñi gördi meger ṭarf-ı çemende
Ḥayretde ṭurur serv ü ṣanevber daḫi yek-pā

20. Sen serv-i revān pāyına yüz sürmek içündür
Büstānda revān her yaña mā olduġı icrā

21. Bitmedi ḫaṭuñ gibi gülistānda benefşe
Çeşmün gibi yā nergis eyā gözleri şehlā

22. Ḫaṭṭuña benefşe öykünel i çeşmüñe nergis
Oldı bularuñ biri siyeh-rū biri aʿmā

23. Bitmedi dahi bitmeyiser bāġ-ı cihānda
Bir sencileyin ruḫları gül lebleri ḥamrā

24. Bir daḫi naẓar eylemeye rūy-ı cināna
Her kim ḳıla sen ruḫları zībāyı temāşā

25. Gül ruḫlaruñı gördi çü hengām-ı çemende
Dil bülbüli bu şiʿri hemān eyledi inşā

26. Ey talʿat-ı ḫurşīd eyā ḥüsn ile ġarrā
ʿĪd ayı gibi kaşlaruñ oldı çü ḥüveyda

27. Sen ḳaşı kemān ġamzesi oḳ çeşmi ḥarāmī
Bir tīr ile ḳıldı dil ü cān mülkini yaġma

Ü18b, A27b, E25b, S61
(19b) serv ü ṣanevber / serv-i ṣanevber A,E
(20a) sürmek içündür / sürmekçündür A
(20b) büstānda / būstanda A,E
Ü19a, A28a, E26a, S61
(23a) cihānda / cihāna Ü,S
(23b) Bir sencileyin ruḫları gül lebleri ḥamrā / Her kim ḳıla sen ruḫları zībāyı temāşa Ü
24. beyit yalnız A ve E nüshalarında vardır.
(25a) ruḫlaruñı / ruḫlarını E
Ü19a, A28a, E26a, S62
(26a) ḥüsn ile / ḥüsnle A,E
(27a) oḳ / oḫ A,E
(27b) tīr ile / tīrle A,E

28. Hey rāżıyuz ol ġamzelere ḳanumuz içsün
Rāḥatlar ola rūḥına ʿāfiyye vü ṣıḥḥa

29. Dil murġini bir bend ile ḫoş dāma düşürdi
Cān boynına zülfüñ ṣalalı ḥalḳa-i sevdā

30. Ḫurşīd-i cihān-tābdurur gerçi degüldür
Āyīne-i ḥüsnüñ gibi ey māh-ı mücellā

31. Çıḳsun hele biñ miḥnet ile cānı cihānda
Her kim ki senüñ yoluña cān virmeye cānā

32. Ḫaddüñi görüp ḳorḳaram āh itmege nā-gāh
Āhumla yanar dā'ire-i çerḫ-i muʿallā

33. Olduḳça bahār ile müzeyyen ḳamu ʿālem
Ṭurduḳca zemīn ile zemān ḳubbe-i mīnā

34. Ter taze vü sebz ola şehā bāġ-ı cemālüñ
ʿÖmrüñi mezīd eylesün ol ḥayy ü tüvāna

35. Bu māh-ı ṣıyām ile bu ʿīd ayı ḥaḳḳıçün
Biñ ʿöżr ile ṭapuñdan ider anı temennā

Ü19a, A28a, E26a, S62
(28a) içsün / açsun E
(29a) bend ile / bendle A
(30a) cihān-tābdurur / cihān-tāb virür E
(31a) miḥnet ile / miḥnetle A,E // cānı / cān A,E
(32a) ḫaddüñi / ḫaddeñi E
Ü19a, A28a, E26a, S62
(32b) yanar / yana Ü,A,S
Ü19a, A28b, E26a, S62
(33b) zemīn ile / zemīnle A
Ü19a, A28b, E26b, S62
(34b) ḥayy ü tüvānā / ḥayy-ı tüvānā A,E
(35a) ṣıyām ile / ṣıyāmile A
(35b) ʿöżr ile / ʿöżrile A // ṭapuñdan / ṭapuñda E,S

36. Bu baht-ı siyeh Mihrīye şāhā nazar it kim
İksīr ide hāk eyledi devrān anı zīrā

37. Medh itmege hüsnüñi gülistān-ı çemende
Bir bülbül-i hoş-tābdurur bu dahi gūyā

38. Büstān-ı hadüñ leblerüñüñ gonçelerinden
Dil bülbülini redd ide mahrūm ide hāşā

39. ʿĪdüñi mübārek kıla ʿömrüñi ziyāde
İkbāl ü saʿādetde makāmuñ ola aʿlā

وله فی مدحه طاب مسواه

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Teşnedür dil şun lebüñden çeşme-i hayvān aña
Mürdedür cismüm gamuñdan nola virseñ cān aña

2. Geldügince cān tenden karşu çıksa tañ mıdur
Mülket-i dilde hayālüñ oldı çün sultān aña

3. Revzenüñden zerre-veş üstüñe düşer Müşteri
Gördi beñzer gün cemālüñ oldı ser-gerdān aña

4. Bakışuñuñ tīrile dil hānesin zeyn eyledi
Sīnede gamzeñ hayāli olalı mihmān aña

Ü19b, A28b, E26b, S63
(38a) büstān-ı / būstān-ı A,E // gonçelerinden / goncelerinden A,E
(39b) ikbāl ü saʿādetde / ikbāl-i saʿādetde Ü,A,S
Ü19b, A26a, E24b, S63
(1a) şun / çün Ü,S, şuñ E
(3a) revzenüñden / revzeninden E
(3b) cemālüñ oldı / cemālün ki oldı A
Ü19b, A26b, E24b, S63
(4a) bakışuñuñ / yā kaşuñuñ Ü,A,S

5. Eyledüm yoluña īsār etmek içün ḫüsrevā
Gözlerümüñ ḳanlu yaşın dürle mercān aña

6. Ḫāliṣ zer ḳılmaḳ içün ḳalbini ʿāşıḳlaruñ
Genc-i ḥüsnüñ cevherin ṣaḳlar dil-i vīrān aña

7. Gülşen-i ḥüsnüñde bülbül mürġ-i ḫoş elḥān oḳur
Her seḥer gül defterinden nāme-i ʿünvān aña

8. Bezm-i hüsnüñ içre lāle sāḳi olsa ṭañ mıdur
Ṭolular içir gülistānda gül-i ḫandān aña

9. Almaġa āsān idi cennet cemāli meyvesin
Ruḫlarında olmasa ṣuʿbān ṣaçı bāġ-bān aña

10. Kimdür ol Sulṭān Aḥmed kim cihān ḫüsrevleri
Āsitānında olupdur bende-i fermān aña

11. Muṣḥaf-ı ḥüsnine her nā-dān ḳılursa bir naẓar
Keşf olur ol demde ezber şübhesüz Ḳur'ān aña

12. Ruḫları şevḳına bülbül niçe nālān olmasun
Yaraşur gül ḳarşusına nāle vü efġān aña

13. Gülşen-i ḥüsnüñde zülfin depredüp bād-ı ṣabā
Gösterür ṭāvūs-veş her dem-be-dem cevlān aña

Ü19b, A26b, E24b, S64
(5a) etmek içün / etmekçün A, itmekçün E
(6a) ḫāliṣ zer / ḫāliṣ ü zer Ü,S // ḳılmaḳ içün / ḳılmaġiçün A, ḳılmaġçün E
(6b) dil-i vīrān / dili virān Ü,S
(8b) ṭolular içir / ṭolular içre A, ṭolular icre E
(9a) āsān idi / āsāndı A
(9b) ṣaçı / ṣaçıñ S // bāġ-bān aña / bāġ-bān A,E
(12b) nāle vü efġān / nāle-i efġān A
Ü20a, A26b, E25a, S64
(13b) ṭāvūs-veş / ṭāvus-veş S

14. Kūy-ı yārı bir nefes terk eylemez hüccāc-ı ʿaşḳ
Ehl-i ʿaşḳa Kaʿbedür yeter ruḫ-ı cānān aña

15. Çeşmüñün ḳasdı eger cānise ey şāh-ı cihān
Yolına olsun fedā bir cān nedür biñ cān aña

16. ʿĪd-ı vaṣlıdur bugün gel āsitānında şehüñ
Vaḳtidür Mihrī ḳıl imdi cānuñı ḳurbān aña

17. ʿĪd-ı edḥāsın mübārek ḳılsun ol ḥayy-i ḳadīm
Devlet-i rifʿatde virsün ʿömr-i cāvīdān aña

وله فى مدحه انار الله برهانه

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. ʿĪd-ı vaṣlın ʿarż idüp çünkim götürdi şeh niḳāb
Nūra ġarḳ itdi cihānı ẓāhir oldı āfitāb

2. Bir şeh-i devrān-ı ʿādildür cihān rūyında kim
ʿĀdeti luṭf ü mürüvvetdür ḳamu fiʿli ṣavāb

3. Sāyesinde ḫoş geçer ḫalḳ-ı cihān mīr ü gedā
Devleti devrinde hergiz kimse çekmez ıżṭırāb

4. Ey saʿādet isteyen gel cān ü dilden bende ol
Āsitānına yüz ur bulmaḳ dilerseñ feth-i bāb

5. ʿAdli mīzānına geldi keffe oldı mihr ü māh
Luṭfı deryāsında oldı baḥr-i ʿummān bir ḥabāb

Ü20a, A26b, E25a, S64
(14b) yeter / yiter Ü,S
Ü20a, A27a, E25a, S64
(15a) cānise / cānsa A, cān ise E,S
Ü20a, A27a, E25a, S65
(17a) ʿĪd-ı edḥāsın / ʿĪd u edḥāsın Ü,S // ḳadīm / kerīm E
(17b) virsün / ṭursun Ü,S

6. Devleti esbinde görüp çekdi ʿināyetini zemīn
Geldi meydān-ı saʿādetde felek öpdi rikāb

7. Kimdür ol Sulṭān Aḥmed ibn-i Sulṭān Bāyezīd
Gicesi ḳadr olsun anuñ dā'imā gündüzi ʿīd

8. Salṭanat taḫtı üzre çıḳup yine şāh-ı muḥterem
Tāc-ı devlet urınup giydi sehā luṭf u kerem

9. Rūşen itdi gün cemāli pertevinden ʿālemi
ʿArż idüp şeh ruḫlarını ḫoş cihāna ṣubḥ-dem

10. Çün ṭuluʿ itdi şeref burcında yine āfitāb
Her kişi medḥ itmege biñ cān ü dilden açdı fem

11. Devleti devrinde bu ḫalḳ-ı cihān oldı feraḥ
Niʿmeti (ḫᵛān)ile ṭoldı ḳamu ʿālemde niʿam

12. Cān ü dilden rūz-ı ʿīdında gelüp bel bagladı
Ol hümāyūnuñ melekler ḫizmetine dem-be-dem

13. Bir şehinşāh-ı cihāndur bī-naẓīr ü bī-bedel
Bir naẓar ḳılsañ ḳomaz cānda melāmet dilde ġam

14. Kimdür ol Sulṭān Aḥmed ibn-i Sulṭān Bāyezīd
Salṭanat taḫtında olsun ḥaşre dek ʿömri mezīd

15. Ey şeh-i devrān hemīşe ḫalḳa mīr-i aʿẓam ol
Haşre dek her dem cihān rūyında şāh-ı ʿālem ol

16. Bulduġınca nām-ı şöhret āl-i Os̠mān ḫüsrevā
Ḳamusından ey şehīnşāh-ı zemān sen aʿlem ol

17. Irmasun ḥaḳ üstümüzden ol hümā-fer sāyuñı
Devlet ü rifʿatle bu ḫalḳ-ı cihāna maḥrem ol

18. Ṭurduġınca bu zemīn ü āsmān ey şehriyār
Zevḳ ü ʿişret sür cihān rūyında şād ü ḫürrem ol

Ü20a, A27a, E25a, S66
(11b) ḫᵛān / ḫūn Ü,A,E,S

19. Dostlaruñ her dem cihān rūyında olsun şād-mān
Dā'imā düşmenlerüñ çeksün elem sen bī-ġam ol

20. Burc-ı iḳbāl ü şerefde bu semā ṭurdukça sen
Ey saʿādet āfitābı devlet ile her dem ol

21. Kimdir ol Sulṭān Aḥmed ibn-i Sulṭān Bāyezīd
Gicesi ḳadr olsun anuñ dā'ima gündüzi ʿīd

22. Geldügince ṣavm-ı ʿīd ey şāh-ı devrān her zemān
Ol serīr-i salṭanat taḫtında her dem şādımān

23. Sen saʿādet taḫt-gāhında muḳīm ol ḥaşre dek
Devletüñ devrinde ḫoş geçsün ḳamu pīr ü civān

24. ʿĪd-i ḥüsnüñde görüp ḳaşuñ hilālin ḫüsrevā
Ḫurrem olsun dā'imā sāyende bu ḫalḳ-ı cihān

25. Ṭurduġınca bu zemīn ü āsmān olduḳça ʿīd
Eylesün ol ḥaḳ seni ḥalḳ-ı cihāna kāmrān

26. Gelmesün cānā cemālüñ āfitābına küsūf
İrmesün ʿömrüñ diraḫtı bergine bād-ı ḫazān

27. Ḳıl duʿā Mihrī hemān ḳo sözi taṭvīl eyleme
Ol şehüñ medḥinde ʿācizdür bilürsin her lisān

28. Kimdür ol Sulṭān Aḥmed ibn-i Sulṭān Bāyezīd
Gicesi ḳadr olsun anuñ dā'imā gündüzi ʿīd

وله فی مدحه طاب ثراه

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Maṭlaʿından ʿāleme ʿarż ideli ḫürşīd tāb
Ḳalmadı ḳatʿā cihān rūyında ẓulmetden seḥāb

2. Nūr virmezdi bu āfāḳ içre hergiz māh anuñ
Gün cemāli enverinden etmese ger iktisāb

3. Ditreden ḫūrşīdi tīġı ḫavfıdur her ṣubh-dem
Bī-sebeb ṣanmañ ki bu eflāke dā'im inḳılāb

4. Maṭla'ından şems-i lerzān çıḳduġı her dem budur
Gün cemāline muḳābil olmaġa eyler ḥicāb

5. Yaluñuz bir meh degüldür ḳapusı üftādesi
Biñ ṣafāyile gelür baş üzre her ṣubḥ āfitāb

6. Dergehinde pās-bān olalı keyvān ol mehüñ
Gelmedi devrinde bir seyyārenüñ çeşmine ḫᵛāb

7. Mezra'-ı ḫᵛānında ḫırmen olsa tañ mıdur cihān
Oldı çün luṭf-ı hevāsı(y)la felekler āsiyāb

8. Ebr-i luṭfı tāze ter ḳılsa nola cān gülşenin
Mihr ü mehdür külegi çerḫ aña olmışdur dūlāb

9. Esmese gül-zāre ḥüsnüñ gülşeninden bu nesīm
Virmez idi ḫalḳa ḳaṭ'ā būy-ı reyḥān gül gülāb

Ü21a, A25a, E23a, S68
(3a) ditreden / titreden A,E // ḫūrşīdi tīġı ḫavfıdur / ḫūrşīd tīġ ḫavfıdur A, ḫūrşīdi tīġ ḫavfıdur E
(4a) çıḳduġı / çıḳduḳı A
(5b) ṣafāyıla / ṣafāyla A, ṣafā ile E
(6b) ḫᵛāb / ḫāb Ü
(7a) mezra'-ı ḫᵛānında / mezra-i ḫūnında A, mezra'-i ḫūnında E
Ü21a, A25a, E23b, S68
(8a) nola cān gülşenin / nola cān cān gülşenin Ü
(8b) dūlāb / ṭolāb A,E
Ü21a, A25a, E23b, S69
(9a) esmese / iletmese A,E // ḥüsnüñ gülşeninden / ḥüsn-i gülşeninden A, ḥüsn-i gülşeninde E
(9b) virmez idi / virmezidi A,E

10. Şīr-veş bindikçe devlet atına ol müşterī
Çerh çeker her dem i ʿnānını felek ṭutar rikāb

11. Vireli ʿadlüñ eliyle ʿāleme luṭfuñ maʿāş
Şiddetinden rūzgāruñ kimse çekmez ıżṭırāb

12. Ol hümānuñ göreli simürg-i ʿālī himmetin
Devleti ḫᵛānında geldi oldı ʿālem bir ẕebāb

13. Ḥimmeti deryāsı içre bir gemidür bu cihān
Luṭfınuñ baḥrinde anuñ oldı ʿummān bir ḥabāb

14. Ol şehüñ şol resmedür ʿadli cihān rūyında kim
Kim niẓām-ı ʿālem olur aña her dem intisāb

15. Ol cihāngir-i zemānuñ görse tīġı lemʿasın
Ḳorḳusından kendüzini bilmeye Efrāsiyāb

16. Mekteb-i re'yinde ebced ṭıfıldur bil şübhesüz
Görmese ḥüsni kitābından ulu-ül-ebṣār bāb

17. Ol muṭavvel luṭfınuñ olmaz meʿānisi beyān
Arasañ cümle kitābı faṣl ü faṣl ü bāb bāb

Ü21a, A25a, E23b, S69
(10a) bindikçe / bindikce A,E
(11a) ʿadlüñ / ʿadli A,E // luṭfuñ / luṭfı A,E
(12b) ḫᵛānında / ḫūnında A,E // oldı ʿālem / oldı ol dem A,E
Ü21b, A25b, E23b, S69
15. beyit A ve E nüshasında 11. beyit olarak sıraya girmiş, 16. beyitte sıra düzelmiştir. 16. beyit tüm nüshalarda 16. beyit iken 11-15 arası birer atlamalı olarak gider.
(16a) ṭıfldür / ṭıflīdür Ü,S
(16b) ulu-ül-ebṣār / ulu-el-bāb bāb A,E
(17a) luṭfınuñ / luṭfuñ A
(17b) faṣl ü faṣl / faṣl faṣl A,E

18. Buldı ikbāl (ü) sa'ādet oldı her dem bahtiyār
Her ki kıldı hidmetin cānile dilden irtikāb

19. Āfitāb-ı 'ālem-ārā heft-kişver bī-nazīr
Pādişāh-ı 'asr a'lem kāmurān rif'at-me'ab

20. Kimdür ol hākān-ı a'zam ya'ni Sultān Bāyezīd
Haşre dek bulsun cihān rūyında 'ömr-i bī-hesāb

21. Ey şeh-i devrān cihān rūyında devlet isteyen
Āsitānında bulursın pādişāhun feth-i bāb

22. Buldı lutfun şemmesinden bu cihānun bāgı bār
Oldı la'lün çeşmesinden āb-ı hayvān ü cüllāb

23. Zinde olur ta haşre dek bulur hayātı teşne-dil
Hızr-veş her mürdeye virsen şehā lutfunla āb

24. Saltanat tahtında her dem sana ey kān-ı kerem
'Adl-i hil'at tāc-ı devlet 'ādet olmışdur savāb

25. Agladur her dem şehā bī-çāre Mihrīyi felek
Dāmen-i rahmün ile sil yaşını ey kāmiyāb

26. Nola ey kimyā nazar lutfunla olsan dest-gīr
Pāyimāl olup Amāsiyyede olmışdur türāb

Ü21b, A25b, E23b, S70
(18b) cānile / cānla A, cān ile E
(19b) rif'at me'ab / rif'at yāb A,E
Ü21b, A25b, E24a, S70
(21a) devlet / 'izzet A,E
(22a) bār / rag E
(22b) āb-ı hayvān ü cüllāb / āb-ı hayvān-ı cüllāb A,E
(23a) olur ta haşre / olur haşre E // bulur hayātı / bilür hayātı E
(24b) savāb / sana E
Ü21b, A26a, E24a, S70
(25b) rahmün ile / rahmünile A

27. Dehr elinden h̲āne-i ġamda yiyüben içmege
Eşk-i çeşmüm āb olmışdur yüregüm hem kebāb

28. Ḳıl ʿimāret luṭf idüp bu dil h̲arābın h̲üsrevā
Her cihetden leşker-i ġam eylemişdürür h̲arāb

29. Ḳılsaṅ ey Yūsuf naẓar luṭfuṅla ben bī-çāreye
İʿtiḳadum budurur bulam Zelīhā-veş şebāb

30. Salṭanat tah̲tında şāhā devlet ile her nefes
Müstedām ol ḥaşredek görme dü ʿālemde ʿaẕāb

31. ʿİzzet ile ol semā olduḳça dā'im pāyidār
Devlet ile ṭur cihān ṭurdukça ey ʿālī-cenāb

32. Faẓluṅ ile ḳıl ʿināyet luṭfuṅ ile it ḳabūl
Ben ġarīb üftādenüṅ yārāb duʿāsın müstecāb

وله فی مدحه طاب ثراه

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. H̲oş dem degül mi mevsim-i faṣl-ı bahār-ı ʿīd
H̲urrem degil mi oldı cihān sebze-zār-ı ʿīd

A26a, E24a
28. beyit yalnız A ve E nüshalarında vardır.
Ü21b, A26a, E24a, S71
(29a) luṭfuṅla / luṭfuṅile A,E
(30a) devlet ile / devletile A,E
(30b) ḥaşre / ḥaşr A
(31a) ʿizzet ile / ʿizzetile A,E // olduḳça / olduḳca A,E
(31b) devlet ile / devletile A,E // ṭurdukça / durdukca A, ṭurdukca E
Ü22a, A26a, E24a, S71
(32a) faẓluṅ ile / faẓluṅla A,E // luṭfuṅ ile / luṭfuṅla A

2. Her cā müzeyyen oldı şukūfile ḳıl naẓar
Ṣahn-ı çemende ṭoldı semen lāle-zār-ı ʿīd

3. Ṣubḥuñ nesīmi ireli ṣaḥn-ı benefşeye
Oldı cihān dimāġı ḳamu müşk-bār-ı ʿīd

4. Her gül-sitānda lāle vü nesrīn ü yāsemen
Her bir çemende serv ile eyler çenār ʿīd

5. Ser cümle döndi cennete ṣaḥrā yüzi temām
Mā-i maʿīn aḳıdup ider kūhsār ʿīd

6. Gül talʿatında gördi meger laʿl-i gonçesin
Her bir nihāl-i sebzede eyler hezār ʿīd

7. Ḥüsni münevver etse cihānı ʿaceb midür
Burc-ı şerefde eyledi ol şehriyār ʿīd

8. Ol kāmiyāb-ı şāhı Süleymāna ṣıdḳ ile
Kim ola ki etmeye dil ü cānı nisār ʿīd

9. Gördi cemāl-i kaʿbesinüñ nūrını ʿayān
Maḳṣūda irdi imdi ṣagīr ü kibār-ı ʿīd

10. Keşf eyleyeli ḥüsn-i ziyāsını ʿāleme
Ṭoldı sürūr u ʿişret ile her diyār ʿīd

11. Zülfile ruḫları yeter ol ḫüsrevüñ hemān
El-ḳıṣṣa ḫalḳ-ı ʿāleme leyl ü nehār ʿīd

12. Her cān ki vaṣlı ʿīdine ḳurbān olur anuñ
Bulur saʿādetini vü olur baḫtiyār-ı ʿīd

13. Olsun hemīşe ʿīd ile nevrūz her güni
Görsün cihānda devlet ile ṣad hezār ʿīd

14. Ol meh-liḳāyı gördi nice ḫande olmasun
Yıllarla geçdi görmek içün intiẓār ʿīd

Ü22a, S72
(9b) imdi / idi S

15. Yārab kıl anı taht-ı sa'ādetde ber-karār
Bākī degülse neyleyelüm bī-karār 'īd

16. Her dem devām-ı devletine Mihrī kıl du'ā
Ta haşr olınca eyleye ol tācidār 'īd

17. Olsun İlāhi sāye-i devletde müstedām
Etsün müdām o sāye-i perverdigār 'īd

وله فى مدحه انار الله برهانه

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Çün rūz-ı 'īd mevsim-i fasl-ı bahārdur
'İşret demi ferah gün hoş rūzgārdur

2. Subhun nesīmi ireli her cāya kıl nazar
Rengīn çiçekler ile kamu lāle-zārdur

3. Kudret eliyle gör yine reyhānī hatları
Yazdı yeşil varaklara ki ol girdigārdur

4. Hızr misāl olsa cihān tañ mı sebze-pūş
Āb-ı hayāt irgüren ebr-i bahārdur

5. Enfās-ı bād irişdi meger gül-sitāna kim
Sahn-ı benefşe şām ü seher müşg-bārdur

6. Hāl-i zebānla derilüp hakkı zikr ider
Gülşenler içre mürg-i hezārān hezārdur

7. Ferş-i zeberced üstine kuruldı haymeler
Gūyā kimisi zer kimi sīmden hisārdur

8. Envā'ı zīnetile cihān olsa tañ mı zeyn
'Arz eyleyen cemālini çün şehriyārdur

Ü22b, S73
(5b) şām ü seher / şām seher S

9. Sulṭān Aḥmed ol ki ferīdūn-ı dehrdür
Mülk-i cihānda devlet ile tācidārdur

10. Olsa ʿaceb mi ẖalḳa güneş gibi ʿayān
Ol pādişāh ki sāye-i perverdigārdur

11. Mis̱lini görmedi döneli bir daẖi felek
Bunca ki māh ü sāl ü leyl ü nehārdur

12. Bāġ-ı İremde ruẖları gül laʿli gonçedür
Ṣaḥn-ı çemende ḳāmeti serv ü çenārdur

13. Dil mürgi bend-i zülfine tolaşsa vechi var
Zīrā kemend-i dāmına cānlar şikārdur

14. Her cān şehā ki olmaya ḳurbānı ḥüsnüñüñ
Taḥḳīḳ bil ki āẖır anuñ yeri nārdur

15. Ey āfitāb ʿaks-i ruẖuñla güneş igen
Faẖr etmesün cihānda aña müsteʿārdur

16. Sen müşterī cenāba şehā gelmesün zevāl
Niteki āfitāb-ı semāda süvārdur

17. Mādem ki bu sipihr-i felek eylemez ḳarār
Mādem ki bu zemīn ü zemān ber-ḳarārdur

18. Ol sen hemīşe taẖt-ı saʿādetde muḥterem
Gelsün ṭapuña şol ki ṣaġīr ü kibārdur

19. Eyyām-ı devletüñde cihān begleri gelüp
Ṭursun ṭapuñda ḥidmet içün her ki vardur

20. Medḥ eylemek şehā seni Mihrī muḥāldur
Meddāḥ saña bencileyin ṣad hezārdur

وله فی مدحه طاب ثراه

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Çünki gösterdi cihāna ruẖlarından yār gül
Eyledi rūy-ı zemīn eṭrāfını envār gül

2. Ṭagıdup sünbüllerin bāg-ı cihānuñ ḫoş ṣabā
Virdi eṭrāfa revāyiḥ eyledi iẓhār gül

3. Ḳudretinden gör ki ṣāni' nice gösterdi 'ayān
Ḥākden berg-i semen lāle şecerden ḫār gül

4. Döşedi çünkim zümürrüdden besātını çemen
Gūşına ṭaḳındı şebnemden dürr-i şeh-vār gül

5. Nev-bahāruñ leẕẕetin bulmaḳ dilerseñ bāġa gel
Her ṭaraf serv ü semen her kūşesi gül-zār gül

6. Yine hengām-ı çemendür gülşeni seyr eylegil
Her ṭaraf serv ü semen her kūşesi gül-zār gül

7. Na're urduḳça seḥer mürgi meger ta'sīr ider
Ġonçe güler serv ṣalar başını oynar gül

8. Şāḫ-ı serv üzre çıḳup bülbül oḳur şi'r-i laṭīf
Ḥüsnüñ ebyātın meger kim eyledi iş'ār gül

9. Ṭurma nālān ol ruḫı şevḳında miskīn 'andelīb
'Ādetidür çünkim itmek bülbülini zār gül

10. Ruḫlaruñla ḫaddüñ ü çeşmüñ görelden ḫüsrevā
Nergisi lāle semenden eyler istifsār gül

Ü23a, A32b, E30b, S75
(2b) eṭrāfa / ezhāra Ü,A,S
Ü23a, A33a, E30b, S75
(3a) nice / niçe A
(5b) her ṭaraf serv ü semen her kūşesi gül-zār gül / kıl temāşā nergis ü nesrīn çemen ruhṣār gül A,E
6. beyit yalnız A ve E nüshasında vardır.
(7a) urduḳça / urduḳca A,E
(7b) ġonçe güler / ġonce güler A, ġonce gelür E // oynar / īşār E
Ü23a, A33a, E30b, S76
(10a) ḫaddüñ vü çeşmüñ / ḫaddüñi çeşmüñ A,E
(10b) nergisi lāle semenden / nergis lāle semenden A, nergis ü lāle semenden E,S

11. Meclis-i ṣaḥn-ı çemende dāmeninden dem-be-dem
Maḳdemine sen şehüñ yāḳut ider īs̱ār gül

12. Şāh-ı Sulṭān Aḥmedüñ devrānıdur bezminde gör
Lāle sāḳī ġonçe bāde oldı ḥıdmet-kār gül

13. Būy-ı luṭfuñdan bulup virür cihān bāġına bū
Reng-i rūyuñdan alup merġūb olur her bār gül

14. Ḫūb oḳur ʿaşkuñ maḳāmātın nevāda rāstı
ʿAndelībe ḫoşça taʿlīm eylemiş edvār gül

15. Yañılup çün ruḫlaruña beñzerem dimiş meger
Sözinüñ bildi ḫaṭāsın itdi istiġfār gül

16. Çeşmüñi görmez meger nergis ki olupdur bī-baṣar
Ḥüsnüñe ḳılup naẓar oldı ulu-ül-ebsār gül

17. Yazmaġa ḫaddüñ berātın gör ġubār-ı ḫaṭṭ ile
ʿĀrıż-ı süsende çekmiş ḥall(i)le pergār gül

18. Gül yüzüñ bāg-ı cihāna ʿarż olaldan hüsrevā
Ẓāhir oldı ṣanki nūr-ı Aḥmed-i Muḫtār gül

19. Gerçi eyyāmında nev-rūzuñ çemen sulṭānıdur
Līk faḫr ider ki ola bezminde ḥidmet-kār gül

Ü23b, A33a, E31a, S76
(11b) yāḳut ider īs̱ār gül / yāḳut ider īs̱ār A
(12b) ġonçe / ġonce A,E
Ü23b, A33b, E31a, S76
(14b) ḫoşça / ḫoşca A,E
(15b) istiġfār gül / istiġfār A
(16a) nergis ki olupdur / nergis olupdur E
(16b) ḥüsnüñe / saña A,E
(17a) ḫaṭṭ ile / ḫaṭṭla A
Ü23b, A33b, E31a, S77
(19b) ider ki ola / ider ola E, eyler ki ola S

20. Ḥall olınmaz gördi ʿaşḳuñ müşkilātından sebaḳ
Ṣafḥa-i ḥüsnüñde ebced başladı tekrār gül

21. Ġonçe ẖāmūş oldı ġayretden dehānuñ göreli
Ruẖlaruñ gördi ẖacāletden güler nā-çār gül

22. Gülşen-i ḥüsnüñ şehā besdür gerekmez cenneti
Gerçi kim her kūşeṣinde niçe yüz biñ var gül

23. Leblerüñe beñzerem didügiçün bād-ı ṣabā
Ġonçenüñ çāk ideli aġzın ḳatı ḳorḳar gül

24. Zīneti ḥüsnüñ gülistānında ögrenmiş meger
Baġlamış bāġ-ı cihānda gör ne ẖoş etvār gül

25. Devleti bāġında Mihrī ḥamdülillah bir şehüñ
Serv-ḳaddi sāyesindesin ne ġam her bār gül

26. Niçe kim ola şükūfeyle müzeyyen nev-bahār
Niçe kim bāġ-ı cihānda açıla her bār gül

27. Nev-bahārı ḥüsnüñüñ ter-tāze olsun ta ebed
Niçe kim ola çemen iḳlīmine serdār gül

28. ʿĪdüñi etsün mübārek ol kerīm ü lā-yezāl
Geldügince nev-bahār olduḳça bu gül-zār gül

Ü23b, A33b, E31a, S77
(20b) ḥüsnüñde / ḥüsninden A,E
(21a) ġonçe / ġonce A,E // ẖāmūş / hāmūş E
(22b) niçe / nice A,E
Ü24a, A34a, E31b, S77
(27a) nev-bahārı ḥüsnüñüñ / nev-bahār-ı ḥüsnüñ E
Ü24a, A34a, E31b, S78
(28a) kerīm ü lā-yezāl / kerīm lā-yezāl A,E
(28b) olduḳça / olduḳca A,E

وله فى مدحه طاب مثواه

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ḥażret-i ḫāḳān-ı a'ẓam pādişāh-ı bī-miṡāl
Eyledi ḫalḳ-ı cihānda anı a'lem ẕül-celāl

2. Ẓāhir olaldan cihāna gün cemāli enveri
Nūra ġarḳ oldı bu 'ālem itdi ẓulmet irtiḥāl

3. Ḫulḳ u luṭf ile müretteb bī-naẓīr ü bī-bedel
'İlm ü ḥilm ile mükemmel aḥsen ü ṣāḥib-cemāl

4. Bir şeh-i devrān-ı 'ādildür bugün 'ālemde kim
Devleti devrinde hergiz kimse çekmez infi'āl

5. Ya'ni ol Sulṭān Aḥmed kim kerem kānı bugün
Salṭanat taḫtında bir şāh-ı cihāndur müste'āl

6. Nūr virmezdi cihān rūyına ḳandīl-i semā
Gün cemāli enverinden olmasa ger ittiṣāl

7. Beñzeyem diyü kemān ebrūlarile ḥüsnine
Gāh bedr eyler ḳamer kendü özin gāhi hilāl

8. Tal'atı mihrī gibi göstermedi şems-i münīr
Gerçi devr eyler felek leyl ü nehār ü māh ü sāl

Ü24a, A32a, E29b, S78
(2a) olaldan / olalı E // cemāli enveri / cemāl-i enveri E
(3a) luṭf ile / luṭfla A,E // naẓīr ü bī-bedel / naẓīr-i bī-bedel A
(3b) 'ilm ü ḥilm ile / 'ilm-i ḥilmle A // aḥsen ü ṣāḥib-cemāl / aḥsen-i ṣāḥib-cemāl A,E
(7b) özin / özni A
Ü24a, A32a, E30a, S78
(8b) nehār ü māh ü sāl / nehār māh sāl A

9. Kaşına benzedügi bugün bu bedr ayuñ hilāl
İrte bir gün ḥüsnine öyküne ya'ni ne iḥtimāl

10. Bir şehinşāh-ı zemāndur kim cihān ḫüsrevleri
Her cihetden lā dimez emrine eyler imtis̱āl

11. 'Aḳl-ı küll şakird-i ṭıfl mekteb-i re'yindedür
Kimse etmez ol şehüñ keyfiyetinden ḳīl ü ḳāl

12. Ruḫlarında zülfini depretdüginçe bād-ı ṣubḥ
Cān ü dil iḥrāḳına tā irişür rīḥ-ı şimāl

13. Bir cihān-gīr-i zemāndur ol bugün 'ālemde kim
Rüstem-i Zāl olsa rezmine gelüp etmez cidāl

14. Ṣubḥ dem peyk-i ṣabā irüp dil-i şūrīdeme
Didi ey ġam-gīn göñül ḫandān ol didüm ne ḥāl

15. Didi vaṣl-ı 'īdidür şāhuñ gerekdür müjde-gān
Ben didüm cān lā'iḳ ise ibtidā benden meh al

16. Muṣḥaf-ı ḥüsninde fāla niyyet itdüm ol şehüñ
Evvel elifle ḥā geldi āḫirinde mīm ü dāl

17. Ġam yime şimden gerü baḫt-ı siyāhuñ maḥv olup
Ṭali'üñ sa'd oldı ey Mihrī mübārekdür bu fāl

Ü24a, A32a, E30a, S79
(9a) ayuñ / anuñ A,E
(9b) ya'ni ne iḥtimāl / ya'ni iḥtimāl E
(10a) cihān / zemān E
(12a) depretdüginçe / depretdügince A,E
Ü24a, A32b, E30a, S79
(13a) cihān-gīr-i zemāndur / cihān-gīri zemāndur Ü,S
(13b) Rüstem-i Zāl / Rüstem ü Zāl Ü,S
Ü24b, A32b, E30a, S79
(15b) lā'iḳ ise / lāyıḳsa A,E
(16a) muṣḥaf-ı ḥüsninde / muṣḥafı ḥüsninde Ü,S
(16b) mīm ü dāl / mīm dāl A

18. Rif'atuñ burc-ı şerefde ḳāīm olsun tā ebed
Tal'atuñ mihrine şāhā irmesün hergiz zevāl

19. Dostlaruñ fevḳa'l-ulāda her dem olsun şādman
Düşmānuñ taḥt-es-serāda dā'im olsun pāymāl

20. 'Ömrüñi ḳılsun cihānda devlet ile müstedām
'Īdüñi etsün mübārek ol kerīm ü lā-yezāl

21. Devletüñ devrinde bulsun her gedā 'izzet müdām
Ni'metüñ ḫᵛānından alsunlar cihān ḫalḳı nevāl

وله فی مدحه طاب ثراه

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Ṣubḥ-dem gülşene irdi yine ustād-ı nesīm
Virdi ḫoş būy-ı leṭāfet bezedi var ne kim

2. Sebzenüñ ṭıflına göstermek içün neşv gelüp
Dem-be-dem ṣahn-ı gülistānda ider ders ta'līm

3. Beñzedüp bāġ-ı cihānı yine firdevse bugün
Eyledi lāle ile gülşeni cennāt-ı na'īm

4. Cān dimāġını mu'aṭṭar ḳılur uş her demde
Gül ü nesrīn ü reyāḥīn ile gülşende nesīm

Ü24b, A32b, E30a, S79
(20a) devlet ile / devletile A
Ü24b, A32b, E30a, S80
(20b) kerīm ü lā-yezāl / kerīm-i lā-yezāl
Ü24b, A31a, E28b, S80
(1b) būy-ı leṭāfet bezedi var ne kim / būy-ı leṭāfet bezc Ü
(2a) göstermek / gömek Ü
(3b) lāle ile / lāleyle A
(4b) gül ü nesrīn ü reyāḥīn ile / gül-i nesrīn ü reyāḥīn ile Ü,S, gül-i nesrīn reyāḥīnile A

5. Eger-i lutfı ile eyledi her bāġı behişt
Çün naẓar itdi gülistāna bu dem rabb-i kerīm

6. Niçe nakş itdi gülistāndaki her bir varaḳa
Yed-i ḳudretle bugün gör yine naḳḳaş-ı ḳadīm

7. Fevt olup gitmiş iken luṭfına ḥaḳḳuñ naẓar it
Gör nice buldı ḥayāt uşda yine ʿaẓm-ı remīm

8. Gülşenüñ her ṭarafı serv ü sehī oldı yine
Virdi ḫoş zevḳ u ṣafā cān u cihāna nitekim

9. Oldurur taḫt-ı saʿādetde bugün ḫān Aḥmed
Ṣıfatı şems-i münevverdür anuñ zātı ḥalīm

10. Rāḥatı ʿadlüñ ile buldı kamu ḫalḳ-ı cihān
Revnaḳı nāmuñ ile buldı şehā heft ıḳlīm

11. Būy-ı zülfüñden eger virmese gülşende ṣabā
Gül gülistānda cihān ḫalḳına virmezdi şemīm

12. Ḥüsrevā gül ruḫuñuñ şevḳ(i)le gülşende ṭurup
Ṭūr-veş her şecer üstinde hezār oldı Kelīm

Ü24b, A31a, E28b, S80
(5a) luṭfı ile / luṭfile A
Ü24b, A31a, E29a, S80
(6a) niçe / nice E
Ü24b, A31a, E29a, S81
(7a) gitmiş iken / gitmişken A, gitmişiken E
(7b) nice / niçe A
(8a) serv ü sehī / serv-i sehī A,E
(8b) zevḳ u ṣafā / zevḳ-ı ṣafā A
Ü25a, A31a, E29a, S81
(10a) ʿadlüñ ile / ʿadlüñile A, ʿadlüñle E
(10b) nāmuñ ile / nāmuñla A,E
Ü25a, A31b, E29a, S81
(11a) ṣabā / żiyā E
(11b) şemīm / şebnem E

13. Hurrem itdükçe cihān rūyını geldükçe bahār
Olasın devlet ile taht-ı sa'ādetde mukīm

14. Sebze-zār üstine her dem getürür bād-ı sabā
Hāk-i pāyüñe nisār etmek içün zer ile sīm

15. Bāġ-ı 'ömrüñe hazān irmeye hakdan dilerem
'Īd-i edhānı mübārek kıla rahmān ü rahīm

16. Bir cihān-gīr-i zemānsın ki ire virmez emān
Lem'a-i tīġuñ ider dīv-i Nerīmānı dü nīm

17. Yüzüñe karşu cedel eyleyemez Sām ü süvār
Rüstem-i Zāl olımaz erlik ile saña kerīm

18. Buldı lutfuñ eserinden bu cihān bāġı behişt
Gördi kahruñ sıfatın kim dem urur nār-ı cahīm

19. Mihrī üftādeye rahmuñla şehā eyle nazar
Eyleye saña nazar haşre dek ol hayy ü 'alīm

20. Saklasun emn ü emānında seni dā'im ahed
Cān içinde nitekim ola elif harfi kadīm

Ü25a, A31b, E29a, S81
(13a) itdükçe / itdükce E // geldükçe / geldükce A,E
(13b) devlet ile / devletile A
(14b) nisār / īsār A,E // etmek içün / etmekçün A, itmekçün E /// zer ile / zerile A
(16b) lem'a-i tīġuñ / himmetüñ tīġı Ü,S // Nerīmānı / Nerīmān Ü,S
Ü25a, A31b, E29a, S82
(17a) eyleyemez / eylemez A // Sām ü süvār / Sām-ı süvār A,E
(17b) Rüstem-i Zāl / Rüstem ü Zāl Ü,S // olımaz / olmaz A, olamaz E /// erlik ile / erlikle A
Ü25a, A31b, E29b, S82
(18b) nār / nā Ü
(19b) haşre / haşr A // hayy ü 'alīm / hayy-ı 'alīm A,E

قصيدۀ سلطان احمد

Mef ʿūlü fā ʿilātü mefā ʿīlü fā ʿilün

1. Vaḳt-i bahār irüp ḳomadı dilde ẕerre ġam
Bu demde ġam kimesneye lā'iḳ olur mı hem

2. Nergis gözini süzdi görüp çeşm-i nāzını
Gül ruḫlarını oḫşadı nesrīn ü lāle hem

3. Oldı çemen ʿarūsına bād-ı ṣabā ḳarīn
Gördi yüzin şükūfe saçar üstine direm

4. Dildār la ʿli yādına gül-gūn mey içmege
Ḫoşdur bu demde al elüñe sāḳī cām-ı Cem

5. Gül ḳarşusına cām-ı ṣabūḥı sen eyle nūş
Sıġma deriye ġonçe gibi gel açıl bu dem

6. Gül ruḫlaruñı gördi meger gülşen içre kim
Ṣaḥn-ı çemende tutdı hemān ʿandelīb dem

7. Ḥüsnüñ berātını iltdi ṣabā gül-sitāna çün
Gördi tebessüm eyledi her ġonçe açdı fem

8. Zülfüñ cihān dimāġına ḫoş būy-ı cān virür
Depretdüginçe bād-ı ṣabā anı ṣubḥ-dem

9. Beñzer cemāli bāġını keşf itdi şehriyār
Gül gibi geldi ṣūret-i nevrūz-ı muḥterem

10. Ya ʿni cihāna ḫān olan ol ḫān Aḥmedüñ
ʿAdlini ẕikr ider melek evc-i felekde hem

Ü25b, A30a, E28a, S82
(4a) la ʿli / la ʿl A,E
(4b) cām-ı Cem / cām u Cem Ü
Ü25b, A30b, E28a, S83
(7a) berātını / berātın A,E
(10a) ḫān / cān A,E

11. Ger bahr-i lutfunuñ ire bir katresi revān
Bula vücūd mu'tekif-i küşe-i ʿadem

12. Bulur hayāt-ı tāze vü ter sebze-zār olur
Ey serv-i nāz her yere başsañ ne dem kadem

13. Tasvīrini cemālünüñ ey āfitāb-ı hüsn
Rūz-ı ezelde yazdı göñül levhine kalem

14. Şāhā hevā-yı zülfine sābit kadem turup
Mihrüñ deminde Mihrī virür subh gibi dem

15. Sensin çerāġ-ı rūşeni subh-ı saʿādetüñ
Ey menbaʿ-ı sahāvet vey maʿden-i kerem

16. ʿĪdüñ mübārek olsun eyā hüsrev-i zemān
İkbāl ü devletüñ günine ermesün elem

17. Oldukça pür kevākible āsmān şehā
Sen ʿālem içre devlet ile olasın ʿalem

وله فى مدحه طاب ثراه

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. ʿĀrıżuñ ʿarż ideliden hatt-ı reyhān şekil
Beni dīvāne kılup eyledi hayrān şekil

Ü25b, A30b, E28b, S83
(11a) lutfunuñ / lutfunuñ E
(11b) vücūd / vücūdu E
(12a) hayāt-ı / hayāt A,E
(13a) cemālünüñ / cemālinüñ
(15b) menbaʿ-ı sehāvet / menbaʿ vü sehāvet Ü
Ü25b, A30b, E28b, S84
(16b) devletüñ günine ermesün elem / devletüñ göstermesün elem A,E
(17a) pür / pīr Ü // kevākible / kevākiple A
(17b) devlet ile / devletile A

2. Kaşlaruñ zühre cebīnüñde ki ṭuġra çekdi
Ne ḳalem yazdı ḫaṭuñ üstine ʿünvān şekil

3. Lāle ḫaddüñe irüp zülf-i siyāhuña ṣabā
Gör ne zīnetler ider sünbül ü reyḥān şekil

4. Dil diler ġamzeñ oḳına yer ola anuñ için
Derd ile kendü özin eyledi peykān şekil

5. Lālenüñ derd ile dāġ oldı ḥasedden cigeri
ʿĀrıżuñ ʿarż ideli sen gül-i ḫandān şekil

6. Dü cihān gülşeni bil gözüme zindān görinür
Baña yār olmayıcaḳ sen büt-i rıḍvān şekil

7. ʿĀlemüñ ḫalḳı yoluñda nice cān virmeye kim
Ṣāni ʿüñ ṣunʿı ṭapuñdur yüzün īmān şekil

8. Göreli çāh-ı zenahdānuña düşdi dil ü cān
Eyledi başuma ʿālemleri zindān şekil

9. Çeşm-i şehlānı ne remz ile işāretler ider
Dil ü cān ḳaṣdına gör nergis-i fettān şekil

Ü26a, A28b, E26b, S84
(3a) ḥaddüñe / ḥaddüñde Ü,S
(3b) sünbül ü reyḥān / sünbül-i reyḥān A,E
(4a) anuñ içün / anuñçün A,E
(4b) derd ile / derdile A // özin / özni A, özüñi E
Ü26a, A29a, E26b, S84
(5a) derd ile / derdile A // ḥasedden / ḥasden A, ḥasedinden E
Ü26a, A29a, E27a, S85
(7b) ṭapuñdur / ṭapundur E
(9a) remz ile / remzile A,E

10. Mihr ü meh beñzeye mi yüzüñe öykünmek ile
Ger ola lebleri pür laʿl-i bedeḫşān şekil

11. Şevḳ-ı dendānuñ ile laʿl-i dür-efşānuñ içün
حاشه الله ki diyem lü'lü' vü mercān şekil

12. Çevresin āb-ı ḥayātuñ ki ṭutar mūr-ı ḫaṭuñ
Gūyıyā ḫātemidür müḥr-i Süleymān şekil

13. Mürde-i cān ü dile virdi ḥayāt-ı ebedi
Leblerüñ olduġıçün çeşme-i ḥayvān şekil

14. Zülf-i ṭāvūsını gör gülşen-i ḥüsn içre nice
Cilveler ʿarż ḳılur her yaña cevlān şekil

15. Ḳadd-i dil-cūy-ı nihālini görüp rāst didüm
Bu ne ḫoş meyve ile naḫl-ı ḫırāmān şekil

16. Olma ḫāmūş yaraşmaz saña ey ġonçe-dehen
Ḳıl tebessüm ki ola her kūşe gülistān şekil

17. Leb-i mey-gūnı ḫayāliyle gözüm ḫānesinüñ
Ḳapaġı ṣāfī ṭolupdur yine pür ḳan şekil

Ü26a, A29a, E27a, S85
(10a) mihr ü meh / mihr meh A // öykünmek ile / öykünmekle A,E
(10b) bedeḫşān şekil / bedeḫşān A
(11a) dendānun ile / dendānuñla A // efşānuñ içün / efşānuñçün A,E
(11b) lü'lü' vü mercān / lü'lü-yi mercān A, lü'lü-i mercān E
(14a) ṭāvūsını / tārını E
(15b) meyve ile / meyveyle A, meyveli E
Ü26a, A29b, E27a, S86
(17a) ḫayāliyle / ḫayālle A, ḫayāl ile E,S
(17b) ṭolıbdur / ṭolıdur E

18. Devr ide devr-i felek çenberi çerhün yıḳıla
Görmeye sencileyin bir meh-i tābān şekil

19. Baña iḳbāl ü saʿādetde yeter manṣıb ü cāh
Vaṣluñuñ şemmesi geh geh ola iḥsān şekil

20. Yüzüñe ḳarşu muḳābil olımaz şems ü ḳamer
Gördi burtardı yüzin eyledi noḳṣān şekil

21. Dehenüñ sırrını bilmedügiçün ġonçe açılup
Ḳaldı ḥayretde yatur ḥāli perīşān şekil

22. Ravża-i kūyuñı gördükde derim ḫuld-ı naʿīm
Yaraşur ḥūr ile ġılmān ola der-bān şekil

23. ʿArş-ı aʿlāya erişür elüm ey şāh-ı cihān
Her ḳaçan kim varuram kūyuña mihmān şekil

24. Devr-i Dārā bozulup devr-i Sikender mi añılur
Şehriyār olalı sen ḫüsrev-i ḫāḳān şekil

25. ʿĪd-i vaṣluña irersem eger ey māh-liḳā
Ḳılayın cānı fedā yoluña ḳurbān şekil

26. Gördi meydān-ı saʿādetde güneş tob oldı
Çünki Ḫān Aḥmedüñ ol zülfini çevgān şekil

Ü26a, A29b, E27a, S86
(18a) çenberi / çenber A,E
(19a) iḳbāl ü saʿādet / iḳbāl-i saʿādet A
Ü26b, A29b, E27a, S86
(19b) şemmesi geh geh ola / şemmesine k'ola Ü, şemmesiñe ki ola E, şemmesiñe geh ola S
Ü26b, A29b, E27b, S86
(20a) olımaz / olmaz A, olamaz E // şems ü ḳamer / bedr-i ḳamer A,E
(20b) burtardı / yurtardı E
(21b) ḳaldı / ḳıldı E // yatur / yatar A,E
(22b) ḥūr ile / ḥūrile A
(24b) ḫāḳān / ḫūbān A,E

27. Düşmenüñ başını tegrek gibi her yaña döker
Tīġ-i ḳahruñ ki ḳaçan berḳ ura ʿüryān şekil

28. Her ki yavuz ṣanurısa saña ey şāh-ı kerem
Gözi giryān ola vü sīnesi biryān şekil

29. Dilerem luṭf-ı şehinşāh ile maʿẕūr ola
Mihrīnüñ olmaduġın luṭfiye aḳrān şekil

30. Şāh-ı ʿālīden irüşürse ʿināyet naẓarı
ʿAceb olmaz ger olam şiʿr ile Selmān şekil

31. Ḥamdülillah ki ḫoşuz luṭfı nesīmile bugün
Āh eger çerḫ-i felek cevr ide devrān şekil

32. Āferin diye vü taḥsīn ide Cibrīl-i Emīn
Her ḳaçan kim oḳusam medḥüñi Hassan şekil

وله فی مدحه طاب ثراه

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Şahā dilerse her kişi kim baḫtı hār ola
Başḳosun ayaġuña ki aña baḫt yār ola

2. Bu ḫulḳ ü bu saḫāvet ü bu luṭf ü bu kerem
Kim sende var cihānda daḫi kimde var ola

Ü26b, A29b, E27b, S87
(27b) tīġ-i ḳahruñ ki / tīġ-i ḳahruñla E
Ü26b, A30a, E27b, S87
(30a) şāh-ı ʿālīden / şāh-ı ʿalemden E
(30b) şiʿr ile / şiʿrle A,E
(31b) çerḫ-i felek / cevr-i felek E

3. Göster cihāna gülşen-i ḥüsnüñ ki ḫüsrevā
Gül gibi güle sūret-i ʿālem bahār ola

4. Ey ser-efrāz nāzla seyr it ki būstān
ʿAks-i ruḫuñla ṣahn-ı çemen lāle-zār ola

5. Sünbül ṣaçuña gül yüzüñe lāle ḫaddüñe
Ger beñzerem dirse ḳatı şerm-sār ola

6. Gül ruḫlaruña kendüzini ʿarż ḳılmasun
Ḥüsnüñ ḳatında aña daḫi ne ʿitibār ola

7. Gül beñzerem ḫadüñe diyü lāf ururdı gör
Geldi ki dest-būs ide ne vechi vār ola

8. Cānā cihān dimāġını ḫoş müşg-bū ḳılur
Zülfüñ ʿiẕāruñ üzre ḳaçan tār ü mār ola

9. Yārab ʿizz ü devlet ile Ḫan Aḥmedüñ
Bir güni bu cihānda hezārān hezār ola

10. Ḥılm ü vaḳār ü luṭf ü şefāʿat dedükleri
Bu dehr-i dūn içinde meger sende var ola

11. Cān levḥasında yazdum ḫaṭuñ ḫayālini
Tā ḥaşr olınca ṣaḳlaya ol yādigār ola

12. Firdevs bāġınuñ gül-i ḫandānısın çü sen
Bülbüllerüñ şehā be niçün ġamda zār ola

Bu kaside yalnız Ü ve S nüshalarında vardır.
Ü27a, S88
(4a) būstān / gülistān S

13. Ger sen semend-i devlete olsañ süvār ey şāh
Rüstem öñüñce biñ dil ile ġaşye-dār ola

14. Ḥüsnüñ güni münevver ola ḥaşre dek şehā
Niteki āsmān ü zemīn ber-ḳarār ola

15. Bād-ı ḫazān irişmeye ʿömrüñ bahārına
Rūy-ı cihān niteki ḫazān ü bahār ola

16. ʿÖmrüñ bināsı muḥkem ola ḥaşre dek senüñ
Baḫtuñ ʿaṣāsı devlet ile pāydār ola

17. Budur duʿāsı şām ü seḥer Mihrīnüñ şehā
ʿÖmrüñ güni cihānda hezārān hezār ola

18. Dil ʿandelībi derd ile ḳılsun ḳo nāleler
Çün ḳarşusında sencileyin gül-ʿiẕār ola

Ġazeliyyāt-ı Mihrī-i Ḥaḳīre

1

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Būy-ı zülfüñ gibi 'anber-bār ü miskīn olmaya
Ḥadd ü ḳaddüñ gibi ra'nā serv ü nesrīn olmaya

2. Bister-i nesrīn gerekmez bir dem ārām itmege
Āsitānuñ gibi dil-i miskīne bālīn olmaya

3. Var mıdur bir yer ġamuñdan aġladukça dūstum
Gözlerümüñ ḳanlu yaşı ile rengīn olmaya

4. Gerçi ġamzeñ ḳaṣd-ı cān itmekde tīr-endāzdur
Līki çeşmüñ gibi ḳan içici bī-dīn olmaya

5. Olmadı bir dem düşelden Mihrī 'aşḳuñ nārına
Sīne yanup dil göyünüp dīde nem-gīn olmaya

2

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. Tebārekallah eger dilberise ancaḳ ola
Güzeller içre bugün serverise ancaḳ ola

2. Çü düşdi şevḳ-ı ruḫı āfitāb çehresinüñ
Cihāna virdi żiyā enverise ancaḳ ola

3. Ṣaçından oldı mu'aṭṭar dimāġ-ı rūy-ı cihān
'Abīr-i miskle bū 'anberise ancaḳ ola

---

1 Ü27b, A35a, E33a, S90
(1a) 'anber-bār ü miskīn / 'anber-bār miskīn A,E
(1b) serv ü nesrīn / serv nesrīn A,E,S
(3a) ġamuñdan / ġamından E
(3b) yaşı ile / yaşıyile A, yaşıyla E
(4a) līki / līk A,E

4. Hezār yerde deler sīnesini ʿuşşāḳuñ
Ḫadeng-i ġamzeleri ḫançerise ancaḳ ola

5. Dilinde şām ü seḥer Mihrīnüñ budur ẕikri
Tebārekallah eger dilberise ancaḳ ola

3

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Hoşgörür benden raḳībi raḥm idüp cānān aña
Nice ḳatlansun bu yürek nice döysün cān aña

2. ʿAşıḳuñ ḥaḳḳında çoḳ söz söyler inanma raḳīb
ʿĀdet olmışdur cihānda dūstum bühtān aña

3. Dil marīżine lebüñden eylemezseñ ger ʿilāc
Ḥikmet ile çāre bulmaz olsa biñ Loḳmān aña

4. Atsa ġamzeñ tīrini cān pūtesine ḳaşlaruñ
Gösterür dil daḫi cānā cevher-i peykān aña

5. "ʿAḳl-ı küll ü dāniş ü ʿilm ü ülu'l-el-bāb bāb"
Görmese ḥüsnüñ kitābından dirüz nā-dān aña

6. Her seḥer bād-ı ṣabā bāġ-ı cihānda dilberüñ
Zülfine urduḳca şāne misk ider efşān aña

7. Ṣafḥa-i ḥüsninde başlamış vefā resmin yazar
Lāciverd ile yed-i ḳudret ḫaṭ-ı reyḥān aña

---

2 Ü27b, A34b, E32a, S90
(1a) dilberise / dilber ise E
(1b) serverise / serv ise E
Ü27b, A34b, E32b, S91
(2b) enverise / enver ise E
(3b) ʿanberise / ʿanber ise E // miskle / müşkle A,E
(4a) deler sīnesini / delerse seni A,E
(4b) ḫançerise / ḫançerler ise E
(5a) şām ü seher / şām seher A
(5b) dilberise / dilber ise E

8. ʿAşk meydānında ṭob olsa güneş olmaz ʿaceb
Kim ḳamer her dem hilālinden ṣunar çevgān aña

9. Dil dilermiş ʿīd-i vaṣluñçün kemān ebrūlaruñ
Çoḳdan itdüm dūstum ben cānumı ḳurbān aña

10. Ḫaṭṭuñ inşāsın ḫadüñ üstinde kim yazdı ʿaceb
Kim Kirāmen Kātibin olmışdurur ḥayrān aña

11. Yollar üzre Mihrīnüñ her dem görür ḫāk olduġın
Bir naẓar ḳılmaz nedür cürmi ʿaceb sulṭān aña

4

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

1. Dūstum çün yüze gülmek eylemişsin ḫū saña
Yüri ey hercāī var şimden gerü yā ḫū saña

2. Gel aḳıtma gözlerümüñ ḳanlu yaşın sevdügüm
Ocaġuña ṣu ḳoyar ḫayr itmez āḫır bu saña

3. Çeşmine cān virdüñ ey dil pendümi gūş etmedüñ
Gör nice siḥr itdi āḫir bu iki cādū saña

4. Öldürürseñ la ʿlüñ ābı ḥasretiyle ger beni
Teşne cān vir ḥaḳ ṭaturmasun bir içim ṣu saña

---

3 Ü27b, A35b, E33a, S91
(1b) döysün / dövinsün S
Ü28a, A35b, E33a, S91
(3b) ḥikmet ile / ḥikmetile A,E
(4b) peykān / pekān A
(5a) ʿaḳl-ı kül / ʿaḳl ü kül Ü,A,S
(6b) urduḳca / vardıḳça Ü, vurduḳca A, vardıḳca S // misk / müşk A,E
Ü28a, A35b, E33b, S92
(7b) lāciverd ile / lāciverdile A,E

5. Zulmet-i gamda kodıysa seni yārün gam yime
Bulunur Mihrī cihāndur yine bir meh-rū saña

5

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fa'lün

1. Gelmişem yüz sürüyüp togrı kılup rāh saña
Dilerem 'arz kılam hālümi ey şāh saña

2. Nice 'adl ıssı şehinşāh-ı cihānsın ki gelür
Āsitānuña güneş hidmete her gāh saña

3. Cān ü dilden okur ey ruhları gül medh saña
Rūz ü şeb bülbül-i can subh ü seher-gāh saña

4. Yakdı yandurdı şehā teşne dili gayret odı
Zulmet-i gamda koma hızr ola hem-rāh saña

5. Nev-civān ide Züleyhā gibi ey Mihrī seni
Kıla ger lutf ile Yūsuf nazarın şāh saña

---

4 Ü28a, A35a, E32b, S92
(1a) hercāi / hercāyi Ü,A
(2a) sevdügüm / sevdügim Ü,E,S
(3b) nice / niçe A
(4b) taturmasun / tabıtmasun A,E

5 Ü28a, A34a, E31b, S93
(1a) sürüyüp / sürüyü Ü,S, sürüp E
Ü28b, A34a, E31b, S93
(2a) nice / ince S
(3a) okur / akar A,E // medh saña / medh ü senā E, medh senā A
(3b) rūz ü şeb / rūz şeb Ü,S
Ü28b, A34a, E32a, S93
(5b) lutf ile / lutfla A

6

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Niçe feryāda vara nālelerüm āh saña
Niçe bir 'arż ideyüm ḥālümi her gāh saña

2. İşidüp bülbül-i şeydā meger āh-ı seḥerüm
Çağırup derd ile dir āh hey vāh saña

3. Ḥüsni sermāyesi elden gidicek bir gün ola
Bildüre itdügüñi sevdügüm Allah saña

4. Gün yüzüñ burc-ı şeref üzre ṭulū' itdügiçün
Giceler ṣubḥa degin ta ki ḳalur māh saña

5. Ḥāk ider ġayret odı bu dil-i miskīni yaḳup
Bile yanuñda raḳīb olalı hem-rāh saña

6. Nice sengīn dil imişsin ki eger itmedi hiç
'Āşıḳ-ı şūrīdenüñ āhı seḥer-gāh saña

7. Nev-civān itdi Züleyḫā gibi Mihrī seni 'aşḳ
Ḳılalı luṭf ile Yūsuf naẓarın şāh saña

---

6 Ü28b, A34a, E32a, S93
(1a) niçe / nice E,S // vara / vire E
(2b) çağırup derd ile / çıḳarup derdle A, çıḳarup derd ile E // dir āh hey vāh saña / der āh beni vāh saña A,E
Ü28b, A34b, E32a, S93
(3a) ḥüsni sermāyesi / ḥüsn sermāyesi A,E
(4a) yüzüñ / yüzi Ü,S
(4b) ḳalur / ḳılur E
Ü28b, A34b, E32a, S94
(5b) yanuñda / yanunça A, yanunca E // hem-rāh / her āh E
(6a) nice / niçe A,S // dil imişsin ki / dilmişsin ki A,E
(6b) şūrīdenüñ / şūrīdeler A,E // āhı seḥer-gāh saña / āhı seḥergāh saña A, āh-ı seḥergāh saña E
(7a) itdi Züleyḫā gibi seni 'aşḳ / ide Züleyḫā gibi ey Mihrī seni E
(7b) luṭf ile / luṭfla A

7

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Neyledüm netdüm günāhum bilmezem bu ben ġarīb
Gördügince yüz çevürür yüzüme baḳmaz ḥabīb

2. Gāhi ki bir göz ucıyla merḥabā eylerdi yār
Yine beñzer ki araya fitne bıraḳdı raḳīb

3. Cān żaʿīf oldı firāḳuñdan meded ḳıl düştum
Ḫaste dil derdine luṭf it gel ʿilāc it ey ṭabīb

4. Zülfünüñ çengāline urma raḳībi hışm idüp
Hey bu bir kelb-i laʿīndür ṭaḳ bunuñ boynına ib

5. Ṭāliʿüñ yoḳdur güzellerden ey Mihrī çāre ne
Ḳısmet-i rūz-ı ezelde saña bu olmuş naṣīb

8

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ol cihān gülzārınuñ raʿnā ġazel-ḫānı dürüst
Ḫoş tamām itmiş bu beyti içre dīvānı dürüst

2. Ḫaṭṭ-ı reyḥān kim ṭolanmışdur gülistānı dürüst
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

3. Cān ile ḳıldum temāşā rūy-ı cānānı dürüst
Ṣāniʿ-i ḳudret ki naḳş etmiş gülistānı dürüst

4. Ṣafḥa-i ḫaddinde yazmış ḫaṭṭ-ı reyḥānı dürüst
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

---

7 Ü28b, A36a, E33b, S94
(1a) bu ben ġarīb / ben bu ġarīb E
(1b) çevürür / çevirür E // yüzüme / yüzime E
(2a) gāhi ki / gāh ki A,E
(3a) firāḳuñdan / firāḳından E
(3b) ḫaste / ḥaste Ü
(4a) zülfünüñ / zülfinüñ E

5. Ḳāmeti cān gülşeninde serv ü ʿarʿar baġlamış
Ḥüsninüñ şemsi cihān baġına enver baġlamış

6. Ruḫlarında kākülüñ miskīni ʿanber baġlamış
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

7. Ḳaşları ḳavs-i felekdür ṣūreti bedr-i ḳamer
Gün cemālidür cihān rūyına viren nūr ü fer

8. Ḳaplamışdur dilberüñ güyā miyānını kemer
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

9. Cemʿ olup bir bezme gelmişler niçe cānāneler
Ḥalḳa ḳurmış mürġ-i cāna zülfi dökmiş dāneler

10. Şemʿ-i ruḫsārına ol meh-rūlaruñ pervāneler
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

11. Devr ider cām-ı şarābı sāḳi-i meh-pāreler
Nūş ider ʿaşḳı meyinden ʿāşıḳ-ı bī-çāreler

12. Ol mehi ḳılmış iḥāṭa göz açup seyyāreler
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

13. Cān alur çeşmi dili yaġma ḳılur ḥükm-i revān
Līk ḳılsañ bir naẓar ḥüsni baġışlar cāna cān

14. Dir gören anuñ girībānıyla gerdānın hemān
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

15. Şehr-i Amāsiyyede bir ḫūb ü raʿnā gül ʿiẕār
Her ṭarafdan cān ü dilde ṣad hezār ʿuşşāḳ var

16. Çevresinde dāire çekmişdür anuñ kūhsār
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

17. Ṭāliʿüñ saʿd oldı Mihrī yendi baḫtuñ aḫteri
Başuña ṭoġdı ġam-ı ẓulmetde devlet ḫāveri

18. Ol melek-manẓar kamer-çehrile çerḫüñ çenberi
Ḥāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst

9

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Cānā yeter bu cānuma cevr ü cefālar it
Zecrise cāna ancaḳ ola gel vefālar it

2. Miḥnetlerile ḳarşuña öldükçe 'āşıḳuñ
Sen oyna gül raḳīble ḫoş ḫoş ṣafālar it

3. 'Āşıḳlaruñı bī-güneh öldürme dūstum
Öldür raḳīb-i kāfiri bārī ġazālar it

4. Luṭf ile kıl 'ilāc bugün ey ṭabīb-i cān
Dil ḫastedür firāḳuñla gel devālar it

---

8 Ü29a, A36b, E34a, S95
(1b) içre / icre E
(3a) cān ile / cānla Ü,A,S
(5a) serv ü 'ar'ar / serv-i 'ar'ar A,E
Ü29a, A36b, E34b, S95
(6a) kākülüñ miskīni / kākül-i miskīni A, kākül-i müşkini E
(7b) nūr ü fer / nūr fer A
Ü29a, A36b, E34b, S96
(11a) cām-ı şarābı / cām-ı şarāb A
(12a) seyyāreler / sitāreler S
Ü29a, A37a, E34b, S96
(14a) dir / der Ü,A,S
(15a) ḫūb ü ra'nā / ḫūb-ı ra'nā A,E
(15b) ṭarafdan / tarafda A,E // cān ü dilden / cān ü dilde Ü,S /// 'uşşāḳ / 'uşşāḳı A,E
Ü29b, A37a, E34b, S96
(17b) ḫāveri / ḥaveri Ü

5. Şīrīn lebiyle aġzuña ṣögmiş ey Mihrī yār
ʿÖmri çoġ olsun el götür imdi duʿālar it

10

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Düşmen ḳamu kişiye raḳīb oldı ʿāḳıbet
Kör ṭāliʿüm ki baña ḥabīb oldı ʿāḳıbet

2. Dil derdine devālar umarken veren baña
Şerbet yerine zehri ṭabīb oldı ʿāḳıbet

3. Luṭf ü vefāsı müddeʿīye oldı dāʾimā
Cevr ü cefāsı baña naṣīb oldı ʿāḳıbet

4. Ṣaldı beni ḳapulara bī-ʿitibār idüp
Yanında müddeʿī yüridip oldı ʿāḳıbet

5. Çoḳdur cihānda derd-i nigārile mübteẕel
Mihrī senüñ işüñ de ġarīb oldı ʿāḳıbet

---

9 Ü29b, A37a, E35a, S96
(1b) zecrise / zecr ise E
(2a) miḥnetlerile / miḥnetler ile E // öldükçe / öldükce A,E
(2b) raḳīble / raḳīb ile E
Ü29b, A37a, E35a, S97
(3b) ġazālar / ġınālar Ü
(4a) luṭf ile / luṭfile A
(4b) firāḳuñla / firāḳuñ ile E
(5b) el / al E
10 Ü29b, A36a, E34a, S97
(3a) luṭf ü vefāsı / luṭfı vefāsı A, luṭfı vü vefāsı E
(5a) derd-i nigārile / derd ü nigārile Ü, derd-i nigār ile E, derd ü nigār ile S
(5b) işüñ de / işinde E

11

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. 'Aşk bābından benümle eyledi ol yār bahs
Cānla virdüm cevābın itmedi tekrār bahs

2. Müşkülüm hallolmazidi küşe-i dershānede
İtmesem hüsnün kitābından şehā her bār bahs

3. Ey müderris çünki sen tahsīl-i cānān itmedün
Kīl ü kal içre kalup sen eyleme nā-çār bahs

4. Mushaf-ı hüsnüni zülfünden su'āl itmiş rakīb
Eylemek cā'iz midür Kur'andan küffār bahs

5. 'İlm-i 'aşkı biz ey Mihrī şöyle tahsīl eyledük
Şimdi her 'āşık bizümle itmege korkar bahs

12

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Bir dem ol dilber cemālinden ırag olmak ne güc
Bir nefes cānānesiz 'ālemde sag olmak ne güc

2. Gülsitānda gonçenün yanında hār olmak ne hoş
Lāle gibi bülbülün bagrında dag olmak ne güc

3. Ben gedāsını komazlar yüz sürem dergāhına
Pādişāhun āsitānında yasag olmak ne güc

4. Çeşmi hışm itdükçe cāna gamzesi hançer çeker
Mest elinde dostlar kılıç bıçag olmak ne güc

---

11 Ü29b, A37b, E35a, S97
(1b) cānla / cān ile E
Ü30a, A37b, E35a, S98
(2b) her bār / her nār Ü
(3b) içre / icre E // nā-çār / nā-cār A
(4b) cā'iz / caīz Ü,A
(5b) korkar / korhar A,E

5. Gülşen-i ḥüsni kenārın ṭutdı Mihrī ḫaṭṭ-ı yār
Bülbülüñ tāze gülistānında zaġ olmaḳ ne güc

13

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

1. Dūstum ʿarż it cemālüñ cānumuz bulsun feraḫ
Küfr-i zülfüñi görüp īmānumuz bulsun feraḫ

2. Çün dile dilber ḫayāli geldi mihmān olmaġa
Pīş-keş cān virelüm mihmānumuz bulsun feraḫ

3. Cām-ı laʿlinden nigāruñ sāḳıyā bir bāde ṣun
Meclisümüz germ olup devrānumuz bulsun feraḫ

4. Ẓulmeti bir curʿayile ḫāne-i dilden götür
Ol ṣafādan külbe-i aḫzānumuz bulsun feraḫ

5. Ḫūblaruñ vaṣfın ey Mihrī şöyle taḳrīr eyle sen
Kim oḳursa defter-i dīvānumuz bulsun feraḫ

14

Mefā ʿilün mefā ʿilün mefā ʿilün mefā ʿilün

1. Bu göñlüm zevraḳın aldı bugün bir ġonce-leb gül-ruḫ
Yaşum deryāsına ṣaldı ḅugün bir ġonce-leb gül-ruḫ

---

12 Ü30a, A37b, E35b, S98
(2a) ġonçenüñ / ġoncenün A,E // ḫār / ḫʿār E
(2b) daġ / ṭaġ A,E
(4a) itdükçe / etdükce A, itdükce E
(4b) ḳılıc / ḳılıç A // bıçaġ / bıcaġ E

13 Ü30a, A38a, E35b, S99
(2a) çün / cün A
(4a) curʿayile / curʿayla A, curʿa ile E
(5b) defter-i dīvānumuz / defter ü dīvānumuz Ü

2. Bülendī kaddi nāzile salınup ser-firāzile
Gülistān sahnına geldi bugün bir gonce-leb gül-ruh

3. Belā-keş bülbülem bildi figānumdan safā buldı
Yüzüme gül gibi güldi bugün bir gonce-leb gül-ruh

4. Dile gerçi cefā kıldı birine biñ vefā kıldı
Bize vaslın 'atā kıldı bugün bir gonce-leb gül-ruh

5. Alup şīrīn zebānile elinden Mihrīnüñ vārın
Aha geldüm didi yeldi bugün bir gonce-leb gül-ruh

15

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Eyledi yār beni derdile āvāre meded
Ölürem etmezise hasretle çāre meded

2. Öldürürdüm dirimiş zülfüñe çeşmüñ beni yār
Virme cellād eline as beni ol dāre meded

3. Çeşm-i mestüñ yine nā-hak yere kan eylemesün
Suçını bildüre katlin sine bir pāre meded

4. Şerbet-i la'lüñ imiş haste dile dost şifā
Demidür eyle devā bu dil-i bīmāre meded

---

14 Ü30b, A38a, E36a, S99
(1a) gonçe / gonce A,E
(2a) nāzile / nāzla A, nāz ile E // salınup / salındı Ü,S /// ser-firāzile / ser-firāz ile A,E
Ü30b, A38a, E36a, S100
(4a) birine / yirine E
(5a) zebānile / zebānla A

5. Bir nefes ḳaldı ki Mihrī vire cān firḳat ile
Çıḳmasun ḥasretle hey meded ol yāre meded

16

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Zülf-i müşgīnüñ nola boynuma ṣaldıysa kemend
Dūstum lāzımdurur dīvāneye elbette bend

2. 'İlm-i cādūluḳda bir üstāddur çeşmüñ senüñ
Görse Hārūtile Mārūtı geçerdi anlara bend

3. Ruḫlaruñ dil-şāhını māt eyledi bir lu'bla
Gözlerüñ cān ferzine ḥācet degül sürmek semend

4. Kellesin ortaya ḳoyup öykünmiş la'lüñe
Anuñçün çār-sūlar içre ber-dār oldı ḳand

5. Gerçi çoḳ seyreyledüm bāġ-ı cihān ṣaḥrāların
Rāstī ḳaddüñ gibi hiç görmedüm serv-i bülend

6. Ḳo bizi meh-rūlaruñ mihriyle var sen fāriġ ol
Nāṣiḥā etmez eṡer rüsvāy-ı 'aşḳ olana pend

7. Ḫūblaruñ tīġ-ı cefāsından yüzüm döndürmezem
Ṭoġrasalar sīnemi ger rīze rīze bend bend

8. Der-peyince yollarına düşdügüm dil-berlerüñ
Dir gören ḫayli belā-keşdür bu Mihrī derd-mend

9. Yıllar ile ben yüzin görmem dirīġā āh kim
Sāyesinde ḫoş geçer dil-dārumuñ her bir levend

---

15 Ü30b, A38b, E36a, S100
(1a) derdile / derd ile E
(1b) etmezise / etmezse A, itmez ise E
(2a) dirimiş / dirmiş A, dir imiş E // zülfüñe / zülfine E
(3b) ṣuçını / ṣaçını E
(5b) firḳat ile / firḳatle A,E

16 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü30b, S101

17

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Genc-i gam vīrānesinde şimdi yārumdur nemed
Sāyebānum mahremüm 'ālemde varumdur nemed

2. Ben gedā hāline hem-derd olmadı illā ki bu
'İzz ü cāhum hem-demüm hem şehriyārumdur nemed

3. Ten enīs olmışdur andan ayru olmaz bir nefes
Sevdügüm yārüm vefā-dārum nigārumdur nemed

4. Kış güninde gāh ki esdükçe bād-ı zemherīr
Hāne-i halvet-gehümde germ-i nārumdur nemed

5. Ey felek Mihrī siyeh-pūş etdünise gam mıdur
Kālıba cem' olmadan rūh ihtiyārumdur nemed

18

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Yok sanurdum 'ālem içre cānile serden lezīz
Hey neler varmış cihānda dahi bunlardan lezīz

2. Lezzetin işbu cihānun şimdi bildük hāsılı
Yog(i)miş rūy-ı zemīnde vasl-ı dilberden lezīz

3. Leblerün sündükçe cānā agzuma şekker yagar
Şöyle şīrīn lokmadur pālūde-i terden lezīz

4. 'Āşıka baş agrıdup 'arz itme nāsıh cenneti
Leblerin sorduk nigārun āb-ı kevserden lezīz

---

17 Ü31a, A38b, E36b, S102
(2b) 'izz ü cāhum / 'izz-i cāhum A
(4a) esdükçe / esdükce A,E
(5a) etdünise / itdünse E

5. Şimdi bir ṭūṭī kelāma mübtelādur Mihrī kim
Söylese şīrīn sözi ḳand-ı mükerrerden lezīz

19

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. 'Āteş-i 'aşḳa o 'āşıḳlar ki cānın yaḳdılar
Buldılar vuṣlat ebed çünkim cihānın yaḳdılar

2. Yanmasun mı 'āşıḳ-ı bī-çāreler pervāne-veş
Māh-rūlar çünki ḥüsni şem'adānın yaḳdılar

3. Hicrle ṣanma seni yaḳdı vucūdum ḫūblar
Ey nice dil mülketinüñ ḫānümānın yaḳdılar

4. La'line öykündügiçün lāle ruḫsārına şem'
Lāleye daġ urdılar şem'ün zebānın yaḳdılar

5. Dīlle cān virdi Mihrī tercemān dilberlere
Aldılar göñlin 'aceb bu tercemānın yaḳdılar

20

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Āşinālar ṣaġlıġile eylesün seyrānlar
Durdıġınca bu cihān geldükçe bu devrānlar

2. Dūr düşdüñ çünki ey dil bülbüli gülzārdan
Gitdi güller biz ḳılalum nāle vü efġānlar

---

18 Ü31a, A39a, E36b, S102
(1a) içre / icre E // cānile / cānla A,E
(3a) süñdükçe / süñdükce A, ṣuñduḳca E // yaġar / yaḳar A,E
19 Ü31b, A41b, E39a, S102
(2b) şem'adānın / şem'-i zātın Ü, şem'dānın S
(3a) ḫūblar / ḫūbları A,E
(4b) lāleye / lālenüñ Ü // şem'ün / şem'anuñ A
(5a) dīlle / dille A,E

3. Bister-i nesrînde ārām eylesün ḫoş dostlar
Cismümüze püreler ursun bizüm dendānlar

4. Yisün içsün ḫoş bular yaylaḳlarda dem-be-dem
Yudalum biz ġam evinde kāse kāse ḳanlar

5. Ḳaldısa cismüñ bu şehrüñ ıssısında çāre ne
Pes mekānıdur ġarîb olanaruñ külḫānlar

6. Yoḳdurur Mihrî bugün da ʿvāya maʿni gösterür
Vaz gel hercā'îlerdür şimdiki yārānlar

21

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿîlü fāʿilün

1. Ey dil bahār faṣlı vü çün devr-i lāledür
Lā dimezüz ki ʿāşıḳa sevdā ḥavāledür

2. Bezm-i çemende ṣaḥn-ı gülistānda devr iden
Sāḳî elinde sāġar-ı ṣāfî piyāledür

3. Dilber cemāli üzre aʿrāḳlar ki dizlüdür
Gül yaprağında ṣanasın anı ki jāledür

4. Maʿşūḳ elinde cevr ü cefā vü ʿitāb ü nāz
ʿĀşıḳ dilinde şām ü seḥer āh ü nāledür

---

20 Ü31b, A44b, E42b, S103
(1a) saġlıġıla / saġlıġla Ü,S
(1b) durduġınca / ṭurduġınca A,E
(2a) bülbüli / bülbül A,E
Ü31b, A44b, E42b, S104
(3b) püreler / büreler A,E
(4a) yaylaḳlarda / yalaḳlarda A
(4b) yudalum / yutalum A,E
(6b) hercā'îlerdür / hercāilerdür Ü,A,S

5. Bu rūz içinde kūşe-i gülşende Mihrīyā
Devlet anuñ ki hem-demi bir çeşmi āledür

22

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Eşk-i çeşmümden olur cūş etdügi ırmaġlar
Dūd-ı āhumdandur ebr olduġı her dem daġlar

2. Rūz ü şeb yaşlar döker dolāb ser-gerdān olup
Girye vü zārī ile ṭurmaz neyiçün aġlar

3. Nālem işitdükçe ditrer berg ārām eylemez
Yaşumı gördükçe her āb-ı revānlar çaġlar

4. Gözlerüme sensüz ey rūh-ı revānum bir nefes
Gülşen ile neyleyüm külḫān görinür bāġlar

5. Geldügüñce güldürürsin gül gibi dil bülbülin
Gitdügüñce lāle-veş baġrumda ḳorsun daġlar

6. Firḳatüñ zaḫmiyle Mihrī çoḳdan olurdı helāk
Müstedām ol yine vaṣluñ aña merhem baġlar

---

21 Ü31b, A76a, E74a, S104
(1a) faṣlı vü çün / faṣlı çü hem A,E
(3a) cemāli / cemāl Ü,S
(3b) ṣanasın / ṣañasın E
(4a) cevr ü cefā / cevr cefā A
(4b) āh ü nāledür / āh-ı nāledür A

22 Ü32a, A46b, E44a, S105
(1a) āhumdandur / āhumdandurur A,E // daġlar / ṭaġlar A,E
(2a) rūz ü şeb / rūz şeb A,S
(2b) zārī ile / zārīyle Ü,A,S // neyiçün / niçün A,E
(3a) işitdükçe / işitdükce A,E
(3b) gördükçe / gördükce A,E // āb-ı revānlar / āb ü revānlar Ü
(4b) gülşen ile / gülşenine E

23

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ol mübārek zātuña her demde ṣıḥḥat yaraşur
Ol muṭahhar cismüñe her anda rāḥat yaraşur

2. Dār-ı rif'atde ṣafā vü zevḳle leyl ü nehār
Ṣaḥn-ı ṣıḥḥatde güzel ḫānumla ṣoḥbet yaraşur

3. Ol vücūd-ı nāzenīnüñden ırag olsun elem
Düşmenüñe ḫāne-i gam içre miḥnet yaraşur

4. Teb niçün ṭutar seni ṭutsun raḳīb-i kāfiri
Saña ṣıḥḥatler 'adūña renc ü zillet yaraşur

5. Tīg-i ḳahr ile 'adūñuñ başını ḳaṭ' itmege
Zātuña cür'et vü hem bāzūña ḳuvvet yaraşur

6. Nāy gibi iñleyen her dem ḥasūd olsun müdām
Çeng ü ḳānūn ile her dem saña 'işret yaraşur

7. Ḥaḳ bagışlasun ilāhī seni ol vālideñe
Kim anuñ bir danesisin saña rif'at yaraşur

8. Hamdülillah kim mülāḳāt oldı Mihrī-dā'iye
Der görenler zātuña erkān-ı devlet yaraşur

---

23 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü32a, S105
(1b) cismüñe / çeşmüñe S

24

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

1. Ol kān-ı vefā hoş bize gösterdi keremler
   Basdı kereminden yüzüm üstine kademler

2. 'Īsī nefesi eyledi biz mürdeyi zinde
   Ġam-gīn dilümüz buldı ferah gitdi elemler

3. Lutfıyile kıldı dil-i vīrānumı ma'mūr
   Gönlin hoş ide her dem ānuñ hūb-ṣanemler

4. İtdi bizi ol zāt-ı şerīfiyle müşerref
   Görmeyiserüz haşre degin ġuṣṣa vü ġamlar

5. Mihrī niçesi şerh idesin vaṣfı beyānın
   Takrir idemez dil ne hu tahrīr kalemler

---

24 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
   Ü32b, S106

25

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Elif Ey ḳāmeti mevzūn ü eyā ḫūb-nigār
Bitmedi ḳaddüñe benzer daḫi bir serv ü çenār

2. Be Bugün gülşen-i ḥüsnüñde ḳo efġān idelüm
Yaraşur ṣaḥn-ı çemendeki ide feryād hezār

3. Te Temāşā iderüz vaṣluñı luṭfuñla bugün
Dil-i dervīşe 'aṭā eyleseñ ey şāh ne var

4. Se S̱enā-ḫ'ān olalı bülbül-i cān gülşende
Ḥüsnüñe ḳarşu olur şām ü seḥer ḫoş güftār

5. Cim Cemālüñi görüp ġayra naẓar eylerisem
Dūstum tīr-i müjeñle iki gözümi çıḳar

6. Ha Ḥayātum gider ey dost yüzüñ görmeyicek
Sensüzin di imdi nice eyleye cān tende ḳarār

7. Hı H̱ayālüñ yazalı naḳşını dil levḥasına
Gözedür ḳıble-nümā gibi gözüm leyl ü nehār

8. Dāl Dād etmez(i)señ dādumuzı ḫūnī gözüñ
Beni nā-ḥaḳ yere öldürse gerek āḫir-i kār

9. Zel Ẕāhid güzeli sevmege tevbe etmiş imiş
Döndi cürmini bilüp itdi yine istiġfār

10. Re Revā gördi felek biz nidelüm gülşende
Bülbüle āh ü fiġān hem-dem ola ġonçeye ḫār

11. Ze Zülfüñde beni 'aşḳ(i)le Manṣūr gibi
Cān fedādur yoluña eyleye cānum ber-dār

12. Sin Senden çevürürsem yüzümi itme mecāl
Kes ḳalem gibi başumı dilümi yar ey yār

13. Şın Şehā ẓulmüñ eli şehr-i dili yaḳdı dirīġ
Çıḳısar cān bedenden idiser terk-i diyār

14. Ṣad Ṣandum ki seḥāb içre nihān oldı ḳamer
Yār ḥüsninde meger etmiş ~~imiş~~ zülfini tār

15. Ḍād Żaʿf-ı ġam-ı hecrüñle ḳo ölsün yeridür
Dil-i āşüfteyi cānā aña pend itmedi kār

16. Ṭı Ṭavāf-ı ḥaremüñ eylemişem bunca zemān
İʿtiḳādum budur ey dost beni yaḳmaya nār

17. Ẓı Ẓulm eyleme ʿāşıḳlaruña luṭf eyle
Eylemişdür bularuñ ʿaşḳuñ odı cānına kār

18. ʿAyn ʿAynuñ dil ü canlar mı ḳodı ʿālemde
Ki etmedi ġamzelerüñ tīriyile anı şikār

19. Ġayn Ġāyetde ṣafādur ki ola yanunda ḥabīb
Ol saña nāz ide sen anı idesin būse kenār

20. Fe Firāḳuñ gecesinde şu ḳadar āh itdüm
Ki oldı dil āyinesi derdümle jeng ü ġubār

21. Ḳāf Ḳandīl-i ruḥuñdan yaḳar ey dost delīl
Ki güneş ʿāleme envārını eyler iẓhār

22. Kef Gönlüm evi vīrānını maʿmūr itdi
Ḥamdülillah hele ʿaşḳun olalıdan miʿmār

23. Lām Laʿl-i lebinüñ yādına bir meh-rūnuñ
Ḫūb olur nūş ide mül çün irişe vaḳt-ı bahār

24. Mīm Mihrī düşeliden heves-i ʿaşḳuña yār
Oldı rüsvāy-ı cihān gitdi ḳamu ġayret ü ʿār

25. Nūn Nem var daḫi ʿaşḳuñda budur taḥṣīlüm
Dilde ġam dīdede nem sīnede āteş her bār

26. Vav Var itdügüñe soñra peşīmān olasın
Gül yüzüñ dā'iresini ṭutıcaḳ bir gün ḫār

27. He Hebā eyleme saʿyini bu ben mīskīnüñ
Çoḳ zemāndur ki yoluña dil ü cān itdi niṣār

28. Lām elif Lā'iḳ ola mı ki ʿaceb ḳapuñda
İtlerüñle bile ben daḫi olam ḫidmetkār

29. Ye Yeter cevr ü cefāñile beni şām ü seḥer
Dūstum ḫāne-i ġamda iñilet zār ü nizār

---

25 Ü32b, A43a, E40b, S107
(1a) ḳāmeti mevzūn / ḳāmeti ra'nā A,E
(1b) serv ü çenār / serv çenār A,E
(2b) çemendeki ide / çemende ide E
Ü32b, A43a, E41a, S107
(4a) s̱enā ḫ ān / s̱enā ḫūn A
(4b) şām ü seḥer / şām seḥer A
(5a) eylerisem / eylersem A,E
(6b) di imdi / didi A,E
(7a) naḳşını / naḳşı Ü
9. beyit yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü32b, A43b, E41a, S108
(10b) ġonçeye / ġonceye A,E
11. beyit yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü33a, A43b, E41a, S108
(13a) şehr-i dili / şehr ü dili Ü
(13b) çıḳısar / çıḳsa E
(14a) içre / icre E
(14b) etmiş imiş / etmişmiş Ü,S
(15b) āşüfteyi / āşüfte ki A,E
(17a) 'āşıḳlaruña / 'āşıḳlarına E
Ü33a, A43b, E41b, S108
(18b) tīriyile / tīriyle Ü,S, tīri bile E
Ü33a, A43b, E41b, S109
(19a) ṣafādur k'ola / ṣafādur ola E
(20b) jeng ü ġubār / jeng ġubār A,E
Ü33a, A44a, E41b, S109
(25a) dahi 'aşkuñda / dag-ı 'aşkunda Ü,S
(25b) dilde ġam dīdede nem sīnede āteş her bār / dilde ġam sīnede āteş dīdede nem her bār E
(26b) ṭutıcaḳ / ṭutacaḳ E
(27a) eyleme sa'yini / eylemesün mi E
(28a) lā'iḳ / lāyıḳ A,E

26

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Bize meyl eyleridi geh geh o çeşmi ḳaralar
Men' iderler oları bir iki yüzi ḳaralar

2. Düşeli 'aşḳı hevāsıy(ı)la deryā-yı ġama
Görmedi zevraḳ-ı dil ḥadd ü kenār ü ḳaralar

3. Çekse zülfini ṣanem ruḫları üstine nola
Yaraşur Kā'benüñ örtüsi ki ola ḳaralar

4. İtdiler 'aşıḳ-ı şūrīdelerüñ 'aşḳuñı pay
Ḳorḳaram vaṣluña daḫi geleler el ḳaralar

5. Cānı vir yār eşiginde gel ey dil ṣādıḳ(i)señ
'Āşıḳ oldur ki anuñ ṭopraġa ḳanın ḳaralar

6. 'Aşḳ bābın daḫi bir vechle taḥrīr idemez
Mihrī kim bunca zemān defter ü dīvān ḳaralar

27

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Bir ṣanem egnine almış sīm ü zer kaftānlar
Yaraşur yolında ḳurbān olsa yüz biñ cānlar

2. Bu libāsuñ vaṣfın işitse meleklerden revān
Çāk ideydi ḥüllesini ḥūrī vü ġılmānlar

3. Kevkeb-i seyyāre-veş seyreyledükçe gündüzin
Ṭolmışidi her ṭarāfdan māh ile meydānlar

4. Başumı ṭūb eylemişdüm ben egerçi çalmaġa
Dil-rübālar eylemişdi zülfini çevgānlar

5. Dergehüñden dilberā dūr itme Mihrī bendeñi
Gerçi çoḳdur āsitānuñda senüñ der-bānlar

---

26 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü33b, S110

27 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü33b, S110

28

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

1. Bîçâre gönül bilmezem âvâre nedendür
Dermân nedürür bilsem aña çâre nedendür

2. Her dem felegüñ cevri ile yâr cefâsı
Bilsem ki bu ben baḫt-ı siyeh-kâre nedendür

3. Çeşmi baña vaṣlını ḥarâm eyledi yârüñ
Ben ḳanı ḥelâl itdüm o ḫûn-ḫâre nedendür

4. Çün delmezimiş ġamzeleri ḫançeri baġrum
Bes bu yüregümde görinen yâre nedendür

5. Cân bülbüli nâlân ide gülzâr-ı ḫadüñden
Sen yüz viresün ey yüzi gül ḫâre nedendür

6. Ben ayaġuñı öpmege cânlar ḳılam îsâr
Râygân viresin bûse sen aġyâre nedendür

7. Mihrî çeke cevrüñi vü luṭfuñ göre aġyâr
Devlet aña zillet bu cefâ-kâre nedendür

29

Mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü mefâ'îlün

1. Cân boynına zülfeynüñ 'anber-resen olmışdur
'Aşḳ ehline dergâhuñ ḥubbü'l-vaṭan olmışdur

---

28 Ü33b, A47a, E45a, S111
(2a) cevri ile / cevriyle Ü,A,S
(2b) bilsem ki / bilmem ki A,E
Ü34a, A47a, E45a, S111
(4a) delmezimiş / delmezmiş A, delmez imiş E
(4b) sen yüz viresün ey yüzi gül ḫâre nedendür Ü,S
Ü34a, A47b, E45a, S111
(5a) Bu mısra Ü ve S nüshasında yoktur.
(5b) Bu mısra Ü ve S nüshasında (4b) olarak yer almıştır.
(7a) luṭfuñ / luṭf A,E

2. Hicrüñle gözüm yaşı yağmur gibi yağaldan
Başdan başa bu ʿālem çayır çemen olmışdur

3. Dil bülbüli feryādın artursa ʿaceb midür
Şeydā kılan anı sen ġonce-dehen olmışdur

4. Cevrüñle beni cānā öldürme tahammül it
ʿAşkuñ ġamıyla ḫūd baña olan olmışdur

5. Yoluñda senüñ cānā bilsem ne günāh itdüm
Cevrüñ baña aġyāra lutfuñ neden olmışdur

6. Hakkā kad ü ḫaddüñüñ kim olsa hevāsında
Tābūt aña serv olup gülden kefen olmışdur

7. Gül ruḫlaruñuñ çokdur ʿuşşāk-ı dili ammā
Çeşmine rakībüñüñ Mihrī diken olmışdur

30

Fāʿilātün mefāʿilün fāʿilün

1. Cān virürem saña behey kāfir
Bir nazar kıl baña behey kāfir

2. Sen gülidüñ çemende ben bülbül
Ol zemānı aña behey kāfir

3. Beni cevrile sen öldürmek
Kim görüpdür revā behey kāfir

4. Çekmişem ben cefāñı biñ kerre
Sen de it bir vefā behey kāfir

5. Bizi bir būseyile yād etseñ
Olmaz idi ḫatā behey kāfir

---

29 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü34a, S111
(1a) zülfeynüñ / zülfüñ S
(2a) yağaldan / yağaldı S

6. Dil ki derd-mendündür evvelden
Derdine ḳıl devā behey kāfir

7. Cān ü dilden saña bu ʿālemde
Mihrīdür mübtelā behey kāfir

31

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Çeşmüme dil uyup ruḫ-ı dildāra gitdiler
Göz göre gör beni nice odlara atdılar

2. Dil düzdi bāġ-ı ḥüsnine el ṣunmasun deyu
Zülf-i siyāh mārı gülistānda yatdılar

3. Gül ruḫlarına beñzedüm anuñ dimiş meger
Süsenler üstine yürüyüp dil uzatdılar

4. Nāziklikile meyvesin aldum dehānınuñ
Gör bāġbānı yaʿni ki uġrı gözetdiler

5. Öldürmege götürdi diyü müddeʿīyi yār
Çeşmiyle ġamzesi baña birden göz itdiler

6. Didüm raḳībi dāra ʿaceb aşdılar mı ola
Bir ḫayr aġızlu didi ki çoḳdan uzatdılar

7. Deprendügince ḳuvvet virür cāna leblerüñ
Şīrīn sözüñ kelāmına şekker mi ḳatdılar

---

30 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.

8. Bī-mihri Mihrī sevme didüm pend ṭutmaduñ
Her cevri ki etdiler saña anlar hoş itdiler

32

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Çekmeyen bilmez nedür yārüñ cefāsı özgedür
Düşmeyen bilmez nedür hicrüñ belāsı özgedür

2. Olmayan 'āşıḳ ne bilsün ehl-i 'aşḳuñ ḥālini
Şerḥ olınmaz bu beyānuñ māCerāsı özgedür

3. Rāstī seyr eyle 'uşşāḳı nevālar gösterür
Dilleri ḥayrān ider 'aşḳuñ ṣadāsı özgedür

4. Ḫalvetüñde zāhidā 'ayb itme ehl-i 'aşḳa sen
Künc-i ġamda 'āşıḳuñ da bī-riyāsı özgedür

5. İşüñ altun etmek isterseñ yüzüñ zer eylegil
Ṭālib-i iksīr-i 'aşḳ ol kīmyāsı özgedür

6. Būy-ı zülf-i dilberüñ ġayrin getürme ey ṣabā
Bu dil-i sūzānuma ḳıble havāsı özgedür

---

31 Ü34b, A39b, E37a, S112
(1b) göz göre gör / göz göre E
Ü34b, A39b, E37a, S113
(2b) mārı / yārı E
(3a) beñzedüm / beñzerüm A,E
Ü34b, A39b, E37b, S113
(4a) nāziklikile / nāziklik ile E
(4b) bāġbānı / bāġbān Ü,S
(5a) götürdi diyü / götürdi E
(5b) çeşmiyle / çeşmle A // göz / gör Ü /// itdiler / etdiler A,S, atdılar E
(6b) aġızlu / aġızlı Ü,S
(8b) itdiler / atdılar Ü,S, etdiler A

7. Bir ṭabībe ben didüm bīmār-ı ʿaşḳa çāre ne
Didi dilber vaṣlıdur anuñ devāsı özgedür

8. Bir perīnüñ ḥalḳa-i zülfine nā-gāh oldı ṣayd
Şimdi Mihrī miskīnüñ dām-ı belāsı özgedür

33

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Ḫürrem iden ʿālemi cānā cemālüñ bāġıdur
Dūstum ʿuşşāḳa raḥm it gel ki ḥüsnüñ çaġıdur

2. Bülbül iñler ḫārdan ben aġlaram aġyārdan
Müstedām olsun bizümle hayli derd ortaġıdur

3. Rīsmān-ı zülfüñle niçün baġludur boynum didüm
Gösterüp çeşmin didi bu kafirüñ ṭutsaġıdur

4. Ḥasretinden aġlaram sen Yūsufuñ Yaʿḳūb-veş
Gözlerüm yaşı dükenmez ṣanki Nīl ırmaġıdur

5. Çekmezidi bir nefes ḫāruñ cefāsın neylesün
Līki bülbül gülsitān içre gülüñ ṭutsaġıdur

6. Bezm-i ḥüsnüñe vücūdum şemʿdür pervāne dil
Bu yanan cānum fitīlidür yüregüm yaġıdur

7. Dehr elinden bir ṣafā cāmını nūş etdürmedüñ
Ṣunduġuñ her dem felek Mihrīye biñ ṭas āġıdur

---

32 Ü34b, A45b, E43a, S113
Ü34b, A45b, E43b, S114
(2a) seyr eyle / seyr eyler A,E
Ü35a, A45b, E43a, S114
(8b) miskinüñ / müşgīnüñ A,E, miskīnüñ S
33 Ü35a, A42a, E39b, S114
Ü35a, A42a, E39b, S115
5. beyit E nüshasında yoktur.
(5b) gül yüzüñ gülşende cānā bülbülüñ ṭutsaġıdur A
6. beyit E nüshasında yoktur.
(6a) şemʿdür / şemʿadur A

34

Mef'ūlü fā'ilātün mef'ūlü fā'ilātün

1. Ḫaṭṭuñ benefşe ḫaddüñ ḫoş yāsemīne beñzer
Gülzār-ı ḥüsnüñ ey dost cennet içine beñzer

2. Ḥaḳḳın di ey felek sen gördüñ mi devr idelden
Ḫalḳ-ı cihānda bir ḫūb bu nāzenīne beñzer

3. Yüzüñ görüp ḥasedden bedr olmasun ḳamer hiç
Öykünmekile ḳaçan sen meh-cebīne beñzer

4. Ḥalḳa oldı firḳatüñden ḳaddüm benüm ey bī-raḥm
Bağruñ senüñ 'acebdür seng-i nigīne beñzer

5. 'Aşḳuñ yolunda cānā cān virdügüm görenler
Der ehl-i 'aşḳ içinde Mihrī güzīne beñzer

35

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Dilberüñ bāğ-ı cemāli ki ḳış ü yaz açılur
Şan cinān gülşenidür gülleri ṭurmaz açılur

2. Niçe şerḥ eyleyeyin ġonçe-dehānı ḫaberin
Nā-gehān nāz-ı nihāndan yine bir rāz açılur

3. Ḳorḳaram la'l-i lebinüñ ḫaberin söylemege
Nā-gehān genc-i nihāndan yine bir rāz açılur

4. Her ḳaçan kim iderem 'aşḳı hevāsında ṣedā
Āhumuñ perdelerinden niçe şeh-nāz açılur

5. Araram ḥüsn kitābın ki vefā resmi bulam
Hā cefā bābıy(i)le mes'ele-i nāz açılur

---

34 Ü35a, A46a, E43b, S115
(1b) içine / aḥsene E
(3b) cebīne / ḥabībe A,E
(4a) firḳatüñden / firḳatden

6. Muṣḥaf-ı hüsnini gördün çün okı sūre-i nūr
Mihrī ʿāşıḳlara ʿālemde bu fāl az açılur

36

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Dil ser-i zülfüñe ber-dār olmaġa cānın sürür
Ölmege yir ister işde geldi urġanın sürür

2. Boynuma ṭaḳsañ nola cānā kemend-i zülfüñi
ʿĪd-i vaṣl irse ḳaçan her kişi ḳurbānın sürür

3. Tār u mār etmiş ruḫında yār zülf-i ʿanberīn
Ṣanasın ṭāvūsdur gülşende cevlānın sürür

4. ʿĀşıḳa maʿşūḳ çün cevr idegelmişdür ezel
Terk-i ʿādet eylemez her kişi erkānın sürür

5. Mihrī-i dil-ḫastenüñ ḥālin ṣorarsa yāre diñ
Bir nefes ḳalmışdurur ammā āh ol cānın sürür

37

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Dili virdüm yalıñuz ṣanma saña cān biledür
Dil nedür cān daḫi cānā saña ḳurbān biledür

---

35 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü35b, S115
Ü35b, S116
(2b) nāz / nār S
36 Ü35b, A42b, E40b, S116
(1a) işde / işte E
(2b) irse / erse A, olsa E
Ü35b, A43a, E40b, S116
(3a) tār u mār / tār-mār A,E
(3b) ṭāvūsdur / ṭāvusdur A,E
(5b) ḳalmışdurur / ḳalmışdur Ü,E,S // ammā / amā A

2. Geçdi ey kaşı kemān gamzeñ okı cāndan öte
Dahi çeşmüñ niçe bir sīneme müjgān biledür

3. Nidelüm gözden ırag olduñise dost yeter
Çün hayālüñ dil-i vīrānuma mihmān biledür

4. Görüp ol yāri baña söylemesün diyü rakīb
Muttaṣıl sāye gibi gör niçe şeyṭān biledür

5. Mihrī bülbül gibi efgānunı dilden koma kim
Lāle haddinde anuñ çün gül-i handān biledür

38

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Düşmenler üstine ṣanemüñ el üşürdiler
Yatlu haberle uş beni gözden düşürdiler

2. Hicr āteşiyle dil ho ezelden kebābidi
Sīnemde yakdılar cigerümde pişürdiler

3. Öldürdüm idi müdde'i bir çelmeyile tīz
Neylersin itler 'av'avı 'aklum şaşurdılar

4. Öldürmesi gazā diyü 'uşşāk cem' olup
Kāfir rakībe her birisi bir ṭaş urdılar

---

37 Ü35b, A41b, E39b, S117
(1a) dili / dil A,E
(2a) geçdi / geodi A
(2b) niçe / nice E
Ü36a, A41b, E39b, S117
(3a) olduñise / olduñsa A, olduñ ise E
(4a) yāri / yār A,E
(4b) niçe / nice Ü,E,S

5. Derdlü yürek ey Mihrī cefāya ideydi ṣabr
Cevri zemāne ḫūbları ḥadden aşurdılar

39

Fā ͑ilātün fā ͑ilātün fā ͑ilātün fā ͑ilün

1. Didi dilber ḥüsnümüñ ḥayrānı ol didüm be-ser
Didi her dem ͑aşḳumuñ giryānı ol didüm be-ser

2. Didi ḥüsnüm gülsitānınuñ hezārān derdle
Rūz ü şeb bülbül gibi nālānı ol didüm be-ser

3. Didi Kā ͑be kūyumuñ etseñ ṭavāfın ṣıdḳla
͑Īd-i vaṣlumuñ hemān ḳurbānı ol didüm be-ser

4. Didi yüz sür āsitānumda ṭurup leyl ü nehār
Sen de ḫidmetkārumuñ der-bānı ol didüm be-ser

5. Didi ey Mihrī saña cānān gerekse cān vir
İmdi gel ͑aşḳum yolında fānī ol didüm be-ser

40

Fā ͑ilātün fā ͑ilātün fā ͑ilātün fā ͑ilün

1. Zülfüñ ü ḳaşuñ ḳadüñ gördüm ki cān andan çıḳar
Bunlara cān virmeyen elbette cānāndan çıḳar

---

38 Ü36a, A42b, E40a, S117
(1b) yatlu / yanlu E,S
(2a) dil ḫo / dil ü ḫo E // kebābidi / lebābdı A,E
(3a) öldürdüm idi / öldürdümdi A, öldürmedi E // çelmeyile/ çelmede A,E
Ü36a, A42b, E40b, S117
(4b) her birisi / her biri Ü
39 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü36a, S118

2. Tīr-i ġamzeñ ṭutmasun jengār ġamdan düstum
Yüregümi yar gel peykānuñı ḳandan çıḳar

3. Bī-güneh maḥbūsdur çāh-ı zenaḫdānuñda dil
Zülfüñe aṣ ḳurtar ol miskīni zindāndan çıḳar

4. Ben vefā umduḳça ol bī-raḥm dilber āh kim
Cevri ḥadden aşurur nāzile orandan çıḳar

5. Ġamzesi düzdi bulup dilde ḫayāli ḫaznesin
Didi ancaḳdur ki derler gene vīrāndan çıḳar

6. Zülfüñe baş ḳoşdı ġamzeñ yaḳdı diller şehrini
Şimdi fitne ʿāleme sen çeşmi fettāndan çıḳar

7. Müddeʿī söziy(i)le elden çıḳardum yāri āh
Her geh şeyṭāna uyar elbette īmāndan çıḳar

8. Ey belā-keş Mihrī sen beñzer Belāyī neslisin
Saña dā'im bī-vefālar ġālibā andan çıḳar

41

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Şol dil-rübā ki ḥüsn elinüñ kişveri geçer
Bir şehdür ol ki cān ü göñül leşkeri geçer

2. Ol dil-rübāya dil nice olmaya müşterī
Cümle cihān güzellerinüñ serveri geçer

---

40 Ü36a, A39b, E37b, S118
(1a) zülfüñ / zülf E
Ü36b, A40a, E37b, S119
(4b) nāzile / nāz ile E
(5b) ancaḳdur ki / elhaḳdur ki A,E
(6b) çeşmi fettāndan / çeşm-i fettāndan A,E
Ü36b, A40a, E38a, S119
(7a) söziy(i)le / sözile E

3. Virse żiyā cemāli cihāna ʿaceb midür
Ol dilberüñ ki hüsn(i) cihān enveri geçer

4. Cellād çeşmi cānuma ḳaṣd etmedin henüz
Derdlü yürege ġamzesinüñ ḫançeri geçer

5. Cān viremez yolumda dime Mihrī düstum
Ṣādıḳlaruñ cihānda bu daḫi beri geçer

42

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Şöyle kim dil ḫānesinde mihr-i cānān gizlüdür
Nitekim cānda elif ten içre hem cān gizlüdür

2. Dāmenin öp devlet istersen yüzüñ sür pāyına
Derdine vir cānuñ ey dil anda dermān gizlüdür

3. Ḳaşı bismillah ile oḳı cemāli muṣḥafın
Küfr-i zülfinde gör anuñ nice īmān gizlüdür

4. Leblerinde dişleri naẓmın gören dir gūyıyā
Ḥoḳḳa-i yāḳūt içinde dürr ü mercān gizlüdür

5. Müddeʿīyi güldürüp aġlatmasun diñ beni yār
Ġarḳa virür ʿālemi yaşumda ṭūfān gizlüdür

6. Ġam degül ṭutsa ḫaṭı yārüñ ʿiẕārı çevresin
Ẓulmetüñ içinde lā-büdd āb-ı ḥayvān gizlüdür

7. Ġamzesi oḳlarına sīnem nişān olalı āh
Yār bilür yüregümde niçe peykān gizlüdür

8. Ġuṣṣasın dilde görüp ṣordı ḫayāli ben didüm
Ḫayli müddetdür derūnumda bu mihmān gizlüdür

---

41 Ü36b, A46a, E44a, S119
(1b) cān / cā Ü
(2b) serveri / servi Ü
(3b) dilberüñ ki / dilberüñ E
(4b) yürege / yüzine A,E

9. Āşikāre būse cer itdüm lebinden didi yār
ʿĀrif ol ʿārif katında lutf ü ihsān gizlüdür

10. ʿAşk bir sırr-ı ilāhīdür ne bilsün mübtedī
Hamdülillah Mihrī cāhilden bu ʿirfān gizlüdür

43

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Sarrāfı da benden beter āvāre olupdur
Beñzer hadi dilberlerinüñ kare olupdur

2. Ko yüzleri ag olmasun ol hīzlerüñ kim
ʿUşşākı kor ihsānları agyāre olupdur

3. Mest-i mey-i ʿaşk olmış ü gözine götürmiş
Evkār turur arkası dīvāre olupdur

4. Bir gonçe kim açılmadın anuñ bite hārı
Şimden gerü bunlaruñ işi vāre olupdur

5. Her bādede cānān lebi yādına ey Mihrī
Sarrāfı da benden beter āvāre olupdur

---

42 Ü36b, A46b, E44b, S120
(2b) dil anda / dil ki anda Ü,A,S
(3a) bismillah ile / bismillahla A
Ü37a, A47a, E44b, S120
(4b) dürr ü mercān / dürr mercān A
(6) Gussasın dilde görüp sordı hayāli ben didüm
Hayli müddetdür derūnumda bu mihmān gizlüdür A,E
(8) Gam degül tutsa hatı yārüñ ʿizārı çevresin
Zulmetüñ içinde lā-büdd āb-ı hayvān gizlüdür A,E
Ü37a, A47a, E44b, S121
(9a) āşikāre / āşikāra A,E

43 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü37a, S121

44

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. ʿĀşıkiseñ ʿaşk yolında saklama nāmūs ü ʿār
Cehd idüp bu yolda cān vir yohsa elden gitdi yār

2. Fārig olup ger göñülsüz isteriseñ yārunı
Gāfil olma ki hazer kıl gayrınuñ olur nigār

3. ʿĀlemi gark eyleriseñ kimse silmez yaşuñı
Soñra ger kan aglariseñ günde biñ kez zār zār

4. Gülsitānında iken ol gonçenüñ feryād kıl
Yohsa yarın gül gider kalursın ey miskīn hezār

5. Hār elinden dāmenin kurtarmagiçün dilberüñ
Sen dahi her gülsitāna yüz urup yalvar ne var

6. Merd iseñ gayret demidür sür rakībi hey meded
Dāmenine ter gülüñ yapışmasun sa'y eyle hār

7. Bir zemān Mihrī felekde seyr iderdi şimdi gör
Bu sebebden oldı uş ayaklar altında gubār

45

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Gerçi dil mecrūhdur hicrüñle gözde nem de var
Hamdülillah kim visālüñden aña merhem de var

2. Dil-garībin nār-ı hicrān ger yakarsa gam yeme
Saña ey kanlu yaşum āhum gibi hem-dem de var

3. Tīg-ı kahruñdan cigerler pārelendi gerçi āh
ʿĀteş-i ʿaşkuñ yanar sinemde gūyā dem de var

---

44 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü37a, S121
(1a) yār / ʿār Ü
Ü37b, S122
(6a) merdiseñ / merdseñ Ü

4. Atmasun mı tīr-i ġamzeñden kemān ebrūlaruñ
Yalıñuz cānum degül aña hedef sīnem de var

5. Hem-dem olduñsa habībe ġurre olma müdde'ī
Bu cihāndur şādlıḳ soñında lā-büd ġam da var

6. Sāye-i dildārla germ olma sen 'āşıḳlara
Dilberüñ la'li nebātın dişlemiş ādem de var

7. Bu cihān bāġında Mihrī nice nālān olmasun
Bir senüñ gibi ḫuṣuṣā ġonçe-leb gül-fem de var

46

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Gözi(y)le ġamzesi ṣanemüñ el bir itdiler
Ṣanduḳ sīnem aña nişān idüp atdılar

2. Aḥsend ki bir ḫadeng(i)le biñ pāre ḳıldılar
Cān pūtasını ṭoġrısı ṭoġrı gözetdiler

3. 'Aşḳuñ yolında oḫ gibi ṭoġrı gelen şehā
Nāmūsı şīşelerini çoḳdan uşatdılar

4. 'Ömrüm ṭavīlligine yine s̱ābit delīldür
Çün ruḫlarında zülfi ṣanemler uzatdılar

5. Öldürmesi muḥaḳḳaḳ idi dün raḳībi yār
Kim mā'ni oldı kim bugün ipin uzatdılar

6. Cān şem'asına yanduġumı dūstlar görüp
Dil micmeriy(i)le göy(ü)nüp bile tütdiler

---

45 Ü37b, A45a, E43a, S122
(2a) nār-ı hicrān ger yaḳarsa / ger yaḳarsa nār-ı hicrān E
(2b) hem-dem de var / hem de var A
(3b) yanar / yeter E
Ü37b, A45b, E43a, S122
(4a) ġamzeñden / ġamzenden E
Ü37b, A45b, E43a, S123
(6a) olma sen / olmasun Ü,S

7. Cān almaġ ile mi ḳoyalar seni ḫūblar
Ey Mihrī ḳatlan daḫi daḫi saña netdiler

47

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Kim var güzeller içre cihānda saña yeter
Yāḫūd belā-keş 'āşıḳ-ı şeydā baña yeter

2. Dil ḥücresinde her gece 'aşḳuñ muṭavvelin
Görmege cān delīl ü tenüm būriyā yeter

3. Zecrise ḥadden aşdı gözüm yaşı başdan
Cevrise yetdi cānuma ey dil-rübā yeter

4. Ḳahruñ cihānda ben görürem luṭfuñı raḳīb
Öldürmekise 'āşıḳı hey bī-vefā yeter

5. Yüz sürmekile izlerine oldum āşinā
Kūyuñda itlerüñle bu ben mübtelā yeter

6. Sen ey Necāti ister(i)señ būriyā döşek
Yār eşiginde Mihrīye bir ḳurı cā yeter

---

46 Ü37b, A39a, E37a, S123
(1a) gözile / ḳaşile A,E
(1b) sīnem / sīm A,E
(2b) pūtasını / postasını A,E // ṭoġrısı toġrı / ṭoġrısı ṭoġru Ü,S, ṭoġrusı ṭoġrı E
(3a) ṭoġrı / ṭoġru Ü,S
(4b) zülfi ṣanemler / zülf ṣanemler A,E
Ü38a, A39a, E37a, S123
(5a) muḥaḳḳaḳ idi / muḥaḳḳaḳdı A,E
(6b) micmeriy(i)le / micmerile A,E // tütdiler / tüttütdiler E
Ü38a, A39b, E37a, S123
(7a) almaġ ile mi / almaġile mi A,E
(7b) daḫi daḫi / āḫı daḫi A,E

7. Bir dāne ile zülfi göñül mürġin itdi ṣayd
Baña cihānda ʿömrüm olınca ġıda yeter

48

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Gördüm ruḫını zülfi şebinde nihān yatur
Ṣandum seḥāb içinde meh-i āsumān yatur

2. Ḥüsnüñ miṡāli bir daḫi gelmiş midür ʿaceb
Her kūşesinde berg-i gül-i erġuvān yatur

3. Ḳılsa vaṭan ʿaceb mi bu dil āsitānuñı
Pes ʿandelīb ḳande göre gülsitān yatur

4. Ben ḳumri gibi dost derem ṣubḥ olınca āh
Ol ḫoş raḳīble ṣarılup cana can yatur

5. ʿAşḳuñ meyini nūş ideli Mihrī dūstum
Gitdi başına gelmedi ʿaḳlı bī-cān yatur

---

47 Ü38a, A40a, E38a, S124
(2b) görmege cān delīl ü tenüm būriyā yeter / görmege cān ... būriyā yeter Ü
(3a) zecrise / zecr ise E
(3b) cevrise / cevr ise E
(4a) lutfuñı / lutfını E
Ü38a, A40b, E38a, S124
(7a) dane ile / daneyle A // zülfi / zülf A,E
48 Ü38a, A41a, E38b, S124
(1a) zülfi / zülf A,E
Ü38a, A41a, E38b, S125
(4b) raḳīble / raḳīb ile E
Ü38a, A41a, E39a, S125
(5b) ʿaḳlı / ʿaḳl Ü,S

49

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. Güzellerile gönül gerçi āşinālardur
Velīk her dem olardan gelen cefālardur

2. Demezler 'āşıkı gördükçe mübtelālardur
Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur

3. Egerçi 'ādetidür ḫūblaruñ çü 'āşıḳa nāz
İgen de ḥadden aşurmayup etseler hele az

4. Geçürdiler günümüz her dem āhla ḳış ü yaz
Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur

5. Cefāların göre 'āşıḳ vefāların aġyār
Sürer cihānda münāfıḳ ṣafāların her bār

6. Seveni kendüleri sevmeġe iderler 'ār
Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur

7. Vefālu gerçi güzel çoḳ denürdi devrānda
Biz anı görmemişüzdür cihānda bir anda

8. Bilimedüm bularuñ nāmı var nişān kande
Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur

9. Ölince Mihrī cihānda bu sırrı itme tebāh
Yaḳanı çāk idüp it gördüğüñe derdle āh

10. Mezāruñ üzre biten ḥaşr olınca diye giyāh
Figān güzeller elinden ki bī-vefālardur

50

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Geh hicr-i yār ü gāh beni ġamlar öldürür
Geh vaṣl-ı dilber ile geçen demler öldürür

---

49 Bu murabba yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü38b, S125

2. Düşmen güler bu ḥālüme ben aġlaram müdām
Hey buña cān mı ḳatlanur ādemler öldürür

3. Ḫaste dile ḫayāliy(i)di emsem eyleyen
Müşkil budur ki şimdi beni emler öldürür

4. Aġlañ gülüñ ki birgün eyā dostlar raḳīb
Ecel irişmeden beni derhemler öldürür

5. Ḫār-ı cefāda Mihrī ölürse ne ġam raḳīb
İt ḳırıcı seni anı gül-femler öldürür

51

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Leblerüñi gördügümce düştum cān imrenür
Yalıñuz bir ben miyem kāfir müselmān imrenür

2. Göreli zülfüñ şebinde yüzüñün envārını
Çerḫ ser-gerdān olupdur māh-ı tābān imrenür

3. Serv ḳaddüñ nāzla seyr itdügince bāġda
Her yaña aġzı ṣuyı akar aña büstān imrenür

4. Bāġ-ı ḥüsnüñde ṣabā depretdügince zülfüñi
Ġonçeler ḫandān olup zülfüñe reyḥān imrenür

5. Düşmişem çāh-ı zenaḫdānuña gerçi rāḥatam
Ḥamdülillah ḥālüme her ehl-i zindān imrenür

6. Ḥoḳḳa-i yāḳūt içre billah ol dür-dāneye
Kim ola cān virmeye ol baḥre her kān imrenür

---

50 Ü38b, A44b, E42a, S126
(1b) dilber ile / dilberile A,E
(3a) ḫayāliy(i)di emsem / ḫayāliyle ey emsem Ü,S // eyleyen / eyliyen S
(5b) ḳırıcı / ḳabirci S

7. Derdini derdine dermān ideliden dilberüñ
Mihrīnüñ her vechle derdine dermān imrenür

52

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Muṣḥafında ḥüsnünüñ cānā ḫaṭūñ i'rābdur
Ṣūretüñ 'uşşāḳa cāmi' ḳaşlaruñ miḥrābdur

2. Āsitānuña niçe yüz sürmesün leyl ü nehār
Ehl-i 'aşḳuñ secde-gāhı ḳıblesi ol bābdur

3. Dil şeb-i zülfüñde gümrāh olmasa olmaz 'aceb
Ey şehr-i ḫūbān-ı 'ālem ṣūretüñ meh-tābdur

4. Yalıñuz bir ben miyem sen dil-rübāya mübtelā
Cān ü dilden bu cihān ḫalḳı saña aḥbābdur

5. Gözleri yaşın revānlar eyleyüp nālān ider
Mihrī ḥüsnüñ gülsitānında bugün dūlābdur

53

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Ne ḥüsnüm āfitāb vü ne ḫōd māh-gencidür
Ne ḳaşlarum kemān vü ne zülfüm nişāncıdur

---

51 Ü39a, A42a, E40a, S126
(2a) yüzüñüñ / ḥüsnüñüñ A,E
Ü39a, A42a, E40a, S127
(3b) aḳar aña / aḳar ki A,E
(7a) ideliden / idenelden A,E
52 Ü39a, A44a, E42a, S127
(2a) niçe / nice Ü,E,S
Ü39a, A44b, E42a, S128
(5b) dūlābdur / dollābdur Ü,S

2. Bühtānlar eylemiş bize ra'nā diyü hatīb
Şā'irlerün bir nicesi ġāyet yalancıdur

3. Lāġile būse istese bizden 'aceb degül
Sakalı gelse her kişi äller gülincidür

4. Şimden gerü Makāmī bizüm būsemiz hemān
Yıllarla yürek aġrısı ıshāl rencidür

5. Her āsitāna yüz sürüyüp būse cer ider
Bu bāb içinde Mihrī de senden dilencidür

54

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Her seher vaktinde dilber çün sabāya rū tutar
Zülfi būyıyla cihān etrāfını hoş bū tutar

2. Bir güzeller şāhını hüsn içre gördüm nā-gehān
Ser-te-ser dil mülkini didüm ki āhir bu tutar

3. Çeşm-i pür-efsūn ile diller komaz bend itmedük
Sihrle benzer cihānı bu iki cādū tutar

4. Firkatünden inlesem ditrer zemīn ü āsümān
Hasretünden aġlasam işbu cihānı su tutar

---

53 Ü39a, A45a, E42b, S128
(1a) hüsnüm / çeşm E
(2b) bir nicesi / birincisi A,E
(3a) lāġile / lāġla A,E
Ü39b, A45a, E43a, S128
(5a) sürüyüp / sürüp E

5. Mihrîye rahm it bugün yohsa bilürsin dūstum
İrteden tîz hüsnünün āyînesini mū tutar

55

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Yine eyyām-ı bahār irdi bezendi her diyār
Kıldı āfākı şükūfeyle müzeyyen girdigār

2. Niçe nakş itdi gör ol nakkāş sun'ından yine
Her diraht-ı hāmdan gösterdi bir rūy-ı nigār

3. Devlet anlarun ki bu esnāda ola gülzārda
Bir elinde cām-ı sāgar bir elinde zülf-i yār

4. Geh yanagından gül ala geh lebinden mül anun
Geh miyānını der-āgūş ide geh būse-kenār

5. Gül gibi geldi yine 'ālem bahārile bugün
Sūretin keşf eyledi gülzāra benzer şehr-yār

6. Kadd-i dil-cūsını gördi raksa girdi servler
Ana germ olup çemende ayasın karşar çenār

7. Her gül-endāmun hevāsına mey-i cām iç yüri
'Ārifisen fırsatı fevt itme bu dem zinhār

---

54 Ü39b, A41a, E39a, S128
(1a) dilber çün / çün dilber A,E
(1b) zülfi būyıyla / zülf būyla A, zülf būyıla E
(2a) içre / icre E
(3a) pür-efsūn ile / pür-efsūnla A
Ü39b, A41a, E39a, S129
(4a) firkatünden / firkatinden E
(4b) hasretünden / hasretinden E
(5b) hüsnünün āyînesini / hüsnünün aynasını A, hüsnün āyînesini E

8. Didi Mihrī ol güle bencileyin bülbül mi olur
Didi kim ben görürem günde senüñ gibi hezār

56

Mef ʿūlü mefā ʿīlü mefā ʿīlü fā ʿūlün

1. Bizden ḳaçırur ḥüsnüni dilber ne ḳolaysuz
Bülbülden ıraġ oldı gül-i ter ne ḳolaysuz

2. Ḳahrın çeke ḥadden aşırı ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ
Luṭfın göre her cāhil ü ebter ne ḳolaysuz

3. Biñ yerde dilüm delmiş iken ġamzesi tīri
Çeşmi de ura sīneme ḫançer ne ḳolaysuz

4. Yoḳ yire dehānı ḫaberin itdi deyü fāş
Düşürdi bizi dillere eller ne ḳolaysuz

5. Şīrīn lebin aġyāra ṣunar Mihrīye ṣunmaz
Ṭūṭī baḳa ḳarga yiye şekker ne ḳolaysuz

57

Mef ʿūlü mefā ʿīlü mefā ʿīlü fa ʿūlün

1. Benden çevirür yüzini cānān ne ḳolaysuz
Meyl itmedügi ḳulına sulṭan ne ḳolaysuz

---

55 Ü39b, A40a, E38b, S129
(3a) anlaruñ ki / anlaruñ E
(6b) ḳarṣar / ḳarṣ E
(7a) mey-i ḫām / mey-i cām A,E
(7b) ʿārifisen / ʿārifseñ A, ʿārif iseñ E
Ü39b, A40a, E38b, S130
(8a) bencileyin / ben gibi E
56 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü40a, S130

2. ʿĀşıkları bir būsesine cān vire her dem
Aġyārla ol ṣarıla ʿüryān ne ḳolaysuz

3. Derd ol dirīġā kişinüñ sevgilü yāri
Yanından ıraġ olduġı bir an ne ḳolaysuz

4. Sā'illerine virmeye hiç ḥüsni zekātın
Yādlara ḳıla luṭfla iḥsān ne ḳolaysuz

5. Buyurmış iken aṣmaġa ol yār raḳībi
Aṣılmadan it üzile urġan ne ḳolaysuz

6. Öldürise ser āḫır ġam-ı hicrān seni Mihrī
Yār etmez ise derdüñe dermān ne ḳolaysuz

58

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Çün derdle āh eylemege başlaruz biz
Her ḳandese ʿaşḳ ehline yoldaşlaruz biz

2. Her ġonçe lebüñ yādına efġānumuz artar
Bülbüller ile gūya ki ḳardaşlaruz biz

3. Şemʿ-i ruḫuña ta giceler ṣubḥa dek ey dost
Per yaḳmada pervāneye yoldaşlaruz biz

4. Eksilmedi aġyār nidem yār eşiginden
Ol kelb-i laʿīni şu ḳadar ṭaşlaruz biz

---

57 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü40a, S130

5. Ḫūblarda vefā bulımaduḳ Mihrī cihānda
Bir baḫtı siyeh ṭāliʿi yoḳ başlaruz biz

59

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Ḥacı Nābī bizüm Allaha ḳalupdur işümüz
Ki bu hercāyilere uġradı ḳutsuz başumuz

2. Ḳadri bilinmeyen ʿāşıḳlar içün ḥaşre degin
Dögelüm başumuzı ṭaşlara aḳsun yaşumuz

3. Ḫārı elden ḳoyalum cān virelüm gül yolına
Ḳaçan ise gidecekdür ḳoya gitsün başumuz

4. Ḳuru lāf ile cihānı bize güldürmeyelüm
Sırrile işleyelüm her işi bitsün işümüz

5. Loḳma loḳma ḳoysunlar etümüz her demde
Rāżıyuz tek her uyuz it yimesünler leşimüz

6. Düşde gördüm ki raḳībi bile reddeyledi yār
Aña taʿbīrümüzi ḫayra dönüpdür işümüz

7. Dilberüñ yolına Mihrī dürüşüp cehd idelüm
Ḳalsun ol yolda bizüm dırnaġumuzla dişümüz

---

58 Ü40a, A49a, E47a, S131
(1b) ḳandese / ḳande ise E // yoldaşlaruz / ḫaldaşlaruz A,E
(2b) bülbüller ile / bülbüllerile A
(4a) aġyār / aġyārı A,E
Ü40b, A49b, E47a, S131
(5a) bulımaduḳ / bulmaduḳ E
(5b) ṭāliʿi / ṭāliʿ A,E

59 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü40b, S131

60

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Hasret çekerem derdle kan etmemek olmaz
Mihnet belümi devr-i kemān etmemek olmaz

2. Göz yaşını kaddün görüp ey serv-i revānum
Yüz suyile sen serve revān etmemek olmaz

3. Fettān gözünün kasdı dil ü cānmış ey dost
Tīr-i müjene sīne nişān etmemek olmaz

4. Per yakmada pervāne sıfat şem'-i ruhuna
'Aşkun beni üstād-ı cihān etmemek olmaz

5. Gülşende görürsin güli her hār ile Mihrī
Tā subha degin āh ü figān etmemek olmaz

61

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Sensüz sanemā cismüme bu cānı gerekmez
Cānum sen imişsin baña cān anı gerekmez

2. Gülzār-ı hadünsüz baña ey cān-ı cihānum
Firdevs-i cinān ü gül-i handānı gerekmez

---

60 Ü40b, A48a, E46b, S132
(1a) çekerüm / cigerüm Ü,S // derdle / derd ile E
(2a) serv-i revānum / kaş kemānum E
(2b) yüz suyıla / yüz suyıla A, yüz sürile E // serve revān / serv revān A,E
(3a) gözünün / gözinün E // kasdı / kasd A /// dil ü cānmış / dil ü cān imiş E
Ü40b, A48a, E46a, S133
(4a) şem'-i ruhuna / şem'-i ruhunde A,E
(4b) etmemek olmaz / etmemek A
Ü40b, A48b, E46a, S133
(5a) hār ile / hārla A

3. Dişün var iken lü'lü' vü mercānı niderler
La'lün var iken çeşme-i ḥayvānı gerekmez

4. Derdün yeter ey dost benüm derdüme emsem
Dil ḫastene cānā daḫi dermānı gerekmez

5. Ḫaddün(i)le ḳaddün ü ruḫun var iken ey dost
Serv ü semen ü lāle vü reyḥānı gerekmez

6. Cānānunı terk it didi cānun gerekise
Mihrī didi cānānı gerek cānı gerekmez

7. Öldürmekse ey dost raḳībi yeter elḥaḳ
Ol ḳelb-i la'īnün bir avuç ḳanı gerekmez

62

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Sen var(i)ken ey dost baña yār gerekmez
Cevrün çekeyüm ġayri vefādār gerekmez

---

61 Ü40b, A48b, E46a, S133
(1a) cismüme / çismüme A, çeşme E
(1b) cānum / ḫānum Ü
Ü41a, A48b, E46a, S133
(2a) cān-ı cihānum / cān ü cihānum Ü,S
(2b) firdevs-i cinān ü gül-i ḫandānı / firdevs-i cinānı gül-i ḫandānı Ü,A,S
(3a) Dişün var iken lü'lü' vü mercānı niderler / la'lün varken çeşme-i ḥayvānı niderler Ü // var iken / varken A,S /// lü'lü' vü mercān / lü'lü'-i mercān A
(3b) var iken / varken Ü,A,S
(5a) kaddün ü ruhun / kaddün vü ruruhun A,E // var iken / varken Ü,A,S
(5b) serv ü semen ü lāle vü reyḥānı / serv semen lāle-i reyḥānı A
Ü41a, A48b, E46b, S133
(6a) gerekise / gerekse E
(7a) öldürmekse / öldürmek ise E // elḥaḳ / ancaḳ A,E

2. Cevrüñ de vefādur baña derdüñ de devādur
Bīmār-ı dile bir dahi tīmār gerekmez

3. Cānā bu cihān içre vefādār ṣanemler
Her kūşede gerçi niçesi var gerekmez

4. Kūyuñda senüñ dā'imā ʿüryān olayın tek
Cennetde baña ḥülle vü destār gerekmez

5. Pend itme baña yār içün yarını nāṣıḥ
Yārum baña pendüñ saña hey var gerekmez

6. Çeşmüñ beni öldürdi vü sen yoḳ niçe dirsin
Gamzeñ ḫo şehādet ider inkār gerekmez

7. Mest-i mey-i ʿaşḳ ol yüri ʿālemde ey Mihrī
Pes rind ü ḫarābāt olana ʿār gerekmez

63

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. ʿAşḳ āteşine yanıcı pervānelerüz biz
Bu āteşe per yaḳmayıcaḳ ya nelerüz biz

2. Nūş eylemişüz rūz-ı ezel cāmını ʿaşḳuñ
Tā ḥaşre dek‿ol şevḳ(i)le mestānelerüz biz

3. Var ḫān-ḳahı bekle riyāyıla sen ey şeyḫ
S̱ābit ḳademüz sākin-i meyḫānelerüz biz

4. Ġāfil ḳomazuz ḫūblaruñ elden ölince
Zencīr-i ser-i zülfini dīvānelerüz biz

5. Rüsvālıġumuz ḫalḳ-ı cihān bildi ne ġam çün
Gūş eylemezüz nāṣıḥı rindānelerüz biz

6. Meydānına ʿaşḳuñ bugün iḫlāṣla girdük
Baş oynayıcı bir niçe merd-ānelerüz biz

---

62 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü41a, S134

7. Ey dost raḳībile ṭurup ṣoḥbet idersin
ʿUşşāḳlaruz çün yine bī-gānelerüz biz

8. Ḳılmaḳ dilerisen̄ dil-i vīrāneyi maʿmūr
Gel gön̄lümüzi yap ḳatı vīrānelerüz biz

9. Terk-i dil ü cān etmeyicek dost yolında
Ey Mihrī nice ṭālib-i cānānelerüz biz

64

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Gördi bir māh-liḳāyı yine sevdi gözümüz
Göz ucından göze göz odlara atduḳ özümüz

2. Lebi vaṣfından anun̄ ṣormaġa ben cān virürem
ʿArż-ı ḥāl itmege līkin an̄a döymez yüzümüz

3. Ruḫı devrinde virür zülfi bize ʿömr-i dırāz
Feraḥından bir olupdur gicemiz gündüzümüz

4. Yapışup dāmen-i aġyāra müdārā iderüz
Nitekim yalvaruruz bir çöpe geçmez sözümüz

---

63 Ü41a, A48b, E46b, S134
(1a) āteşine yanıcı / āteşine yanmaġa yanıcı E
(1b) yaḳmayıcaḳ / yaḳmaġacaḳ E
Ü41b, A49a, E46b, S135
(3a) riyāyıla / riyāyla A, riyā ile E
(5a) rüsvālıġumuz / rüsvālıġum A
(5b) eylemezüz nāṣıḥı / eylemişüz nāṣıḥ A,E
(6b) niçe / nice E
(7a) raḳībile / raḳīble A, raḳīb ile E
(8a) dilerisen̄ / dilersen̄ A,E // vīrāne'i / vīrāneyi E
(8b) vīrānelerüz biz / vīrāneleriz A
(9a) terk-i dil ü cān / terk ü dil ü cān Ü
(9b) nice / niçe A,S

5. ʿAşḳı rāhında anuñ ḫāk ile yeksān olalum
Cān mülkin yıḳalum göklere çıḳsun tozumuz

6. Āsumānīler atar göklere āhum dün ü gün
Berḳ-ı āhumla ʿaceb yanmaz ise yıldızumuz

7. Ruḫı şemʿine anuñ Mihrī çü pervānelerüz
Yanalum yaḳılalum bir pula almaz yüzümüz

65

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Neyleyem bī-çāre göñlüm bir dem olmaz yārsuz
Ebsem olmaz nitekim cehd eylerem bu ʿārsuz

2. Ben dilümde nāmını vird itdüm ammā dilberüm
Bir dem añmaz ādem olmaz bir nefes aġyārsuz

3. Vaṣlını iḳrār idüp ṣaldı beni sevdālara
Döndi inkār eyledi bu dīni yok iḳrārsuz

4. Ey ṭabīb-i cān meded bīmāruñam öldüm meded
Didi ḫūdur ʿāşıḳ öldürmek baña tīmārsuz

5. Görmedüm bir ḫūb kim yanında olmaya raḳīb
Bu cihān baġında hiç gül olmaz imiş ḫārsuz

---

64 Ü41b, A47b, E45a, S135
Ü41b, A47b, E45a, S136
(3a) ruḫı / ruḫ A,E // zülfi / zülf A,E /// ʿömr-i dırāz / ʿömr ü dırāz Ü
(3b) ferahından bir olupdur / ferahında bir olupdur A / ferahında olupdur E
Ü41b, A47b, E45b, S136
(4a) yapışup / yabışup A
(5a) ḫāk ile / ḫākle Ü,A,S
(6a) dün ü gün / dün gün A,E
(6b) yanmaz ise / yanmazsa A

6. Ḫūblaruñ mihrini Mihrī ölürüz terk itmezüz
Kim ne dirise disün biz olamazuz yārsuz

66

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Yolına cān virmege cānāne gelmişlerdenüz
Ṭālib-i derd olmışuz dermāne gelmişlerdenüz

2. Başumı ṭop etmekiçün zülfüñüñ çevgānına
ʿAşḳuñuñ meydānına merd-āne gelmişlerdenüz

3. Mihrüñi göñülde muḥkem ṭutmışam ḥaḳ söylerem
Ṣıdḳla Manṣūr-veş urgāne gelmişlerdenüz

4. Gülsiṭān-i ḥüsnüñüñ her kūşesinde dūstum
Bülbül-i gūyā olup efgāne gelmişlerdenüz

5. Gelmişem ḥüsnüñ zekātından ki شی لله idem
Ṣanma bu dervīşi cānā nāne gelmişlerdenüz

6. Ey ṭabīb-i dil beni bend eyle dermān vaḳtidür
Zülfüñüñ zencīrine dīvāne gelmişlerdenüz

7. Şemʿ-i ruḫsārına cānānuñ ey Mihrī dāʿimā
Yanalum pervāne-veş çün yanegelmişlerdenüz

---

65 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü41b, S136
66 Ü42a, A48a, E45b, S137
(2a) etmekiçün / etmekçün A, itmekçün E
(3a) göñülde / göñlümde A,E
(4a) hüsnüñüñ / hüsninüñ E
(6b) zülfüñün / zülfinüñ E

67

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Nitekim yārüñ yolında cān virüp itdüm heves
Vuṣlatına bulmadum 'ālemde bir gün dest-res

2. Yıllar ile görmezem yārum yüzin ben müdde'ī
Sāyesi gibi ḳatından eksik olmaz bir nefes

3. Lā'l-i şīrīnüñe ben cān virürem irmez elüm
Āh kim ḳarşumda dā'im lā-tekellüf yer meges

4. Nice feryād idesin 'aşḳuñ belāsından göñül
Bulmaduñ 'ālemde çün feryāduña feryād-res

5. Kūyuñ içre giceler ta ṣubḥ olınca dūstum
İtlerüñle hem-dem olduġum baña 'ālemde pes

6. 'Āşıḳuñ ḳadrin bilür yolında cān virseñ revā(n)
Bī-vefā hercāyiler sevdāsına yelmek 'abes

7. 'Ārife bir ḥarf pesdür hiç taṭvīl eyleme
Ṭāli'uñ yoḳdur güzellerden ey Mihrī sözi kes

---

67 Ü42a, A49b, E47a, S137
Ü42a, A49b, E47a, S138
(2a) yıllar ile / yıllarile A
(2b) sāyesi gibi ḳatından / sāyesi ḳatından A,E
(3b) yer / bir E,S
(4a) idesin / ideyin Ü,S
(4b) feryāduña / feryādına E
5. 'Ārife bir ḥarf pesdür hiç taṭvīl eyleme
Ṭāli'uñ yoḳdur güzellerden ey Mihrī sözi kes Ü,S
Ü42b, A49b, E47a, S138
(5b) pes / bes A,E,S
6. Kūyuñ içre giceler ta ṣubḥ olınca dūstum
İtlerüñle hem-dem olduġum baña 'ālemde pes Ü,S
Ü42b, A49b, E47b, S138
(6a) revā / revān Ü,S
7. 'Āşıḳuñ ḳadrin bilür yolında cān virseñ revān
Bī-vefā hercāyiler sevdāsına yelmek 'abes Ü,S
(7a) pesdür / besdür E,S

68

Mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün

1. Ruhuñ envārı şevkinden ṭolupdur bu cihān āteş
Vücūdum mülkini yoḳsa ʿaceb mi her zemān āteş

2. Yaḳup ʿaşḳuñ odın sīnemde dā'im ṣaḳlaram cānā
Anuñçün ḫāne-i dilde yanar her dem nihān āteş

3. Firāḳuñla viṣālüñile dil mehcūr ey dilber
Olur her nār bir gülşen olur her gülsitān āteş

4. İlāhī gülşen-i ḥüsnin gözüm yaşıyla sen ṣaḳla
Tolupdur gerçi āhumdan zemīn ü āsümān āteş

5. Çıḳar cān rahtını şehr-i bedenden Mihrī-dil-ḫaste
Fedā ḳıl yār yolında ki ider nā-geh ziyān āteş

69

Fā ʿilātün mefā ʿīlün fe ʿilün

1. Dost be-ḥaḳḳ-ı sūre-i iḫlāṣ
Beni öldür belādan eyle ḫalāṣ

2. Yeter atsun müjeñ tīrini ḳaşuñ
Oḳ nişānına urdı yayuñı aṣ

3. Dil-i dīvānemüzi zülfüñde
Dūstum bir ḳılile bagla ya aṣ

4. Ma ʿnā dükkānıçinde ṣarrāf ol
Sende bulsun ḳamusı gevher-i ḫāṣ

---

68 Ü42b, A49b, E47b, S138
(1a) ṭolupdur / ṭolıdur E
Ü42b, A50a, E47b, S138
(3a) meḥcūr / meḥcūri Ü
Ü42b, A50a, E47b, S139
(4a) gülşen-i ḥüsnin / gülşen-i hüsnüñ E
(5b) yār / cān E

5. Virme nādān eline kim ne bilür
Altınuñ ḳıymetini ehl-i raṣāṣ

6. Baḥr-ı şi'r içre Mihrī bir dürdür
Ki anı görmemiş ola ġavvāṣ

70

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Teşnedür dil leblerüñden çeşme-i cān eyle 'arż
Ḫıżr-veş ẓulmetde ḳaldum āb-ı ḥayvān eyle 'arż

2. Ruḫlaruñuñ pertevin setr etmesün kāfir ḫaṭuñ
Hey begüm göster cemālüñ nūrın īmān eyle 'arż

3. Müntehā ḳaddüñ gibi bir nārven görsün henüz
Būstāna gel bugün serv-i ḫırāman eyle 'arż

---

69 Ü42b, A50a, E47b, S139
(2b) urdı / erdi Ü,A,S // aṣ / yaṣ Ü,A,S
Ü42b, A50a, E48a, S139
(3a) zülfüñde / zülfinde E
(3b) ḳılile / ḳıl ile E
4. Ma'nā dükkānıçinde ṣarrāf ol
Sende bulsun ḳamusı gevher-i ḫāṣ /
Bahr-i şi'r içre Mihrī bir dürdür
Ki anı görmemiş ola ġavvāṣ Ü,S
(4a) ma'nā / ma'nā' E // dükkān / dükkānı Ü,S
5. Virme nādān eline kim ne bilür
Altınuñ ḳıymetini ehl-i raṣāṣ /
Ma'nā dükkānı içinde ṣarrāf ol
Sende bulsun ḳamusı gevher-i ḫāṣ Ü,S
6. Baḥr-ı şi'r içre Mihrī bir dürdür
Ki anı görmemiş ola ġavvāṣ /
Virme nādān eline kim ne bilür
Altınuñ ḳıymetini ehl-i raṣāṣ Ü,S
(6a) dürdür / dürr düz A,E

4. Pādişāhum seyr iderken bāġ-ı ḥüsnüñ küşesin
Bu dil-i dervīşüñe sib-(i) zenahdān eyle ʿarż

5. Ḫāk-i pāyine nis̱ār etmeklikiçün dilberüñ
Ḳanlu yaşuñdan ey Mihrī dürr ü mercān eyle ʿarż

71

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. ʿArż itdi gülşene görün ol gül ʿiẕār ḫaṭ
Naḳş itdi gül varaḳlarına yazdı yār ḫaṭ

2. Ṣandum seḥāba girdi veyāḫūd ṭutıldı gün
Olmış güneş yüzinde meger āşikār ḫaṭ

3. Yazmış cemāli levḥine reyḥān ḫaṭ-ı riḳāʿ
Devr-i ḳamerde gör nice bulmış ḳarār ḫaṭ

4. İster ki laʿli çeşmesile tāze ter ola
Āb-ı kenāre geldügi bu sebze-zār ḫaṭ

5. Bildi ḫadin de yazdı ḫaṭın ḳıl ḳalemle yār
Mergūb olur kenāre yazılsa ġubār ḫaṭ

6. Şimden gerü vefā ḫaṭını ḳıl ḳalemle yaz
Cān levḥasında ṣaḳlayalum yādigār ḫaṭ

---

70 Ü43a, A50a, E48a, S139
(1a) leblerüñden / leblerinden E
(1b) āb-ı ḥayvān / āb ü ḥayvān A
Ü43a, A50b, E48a, S139
(2a) ruḫlaruñuñ / ruḫlarınuñ E
(3a) ḳaddüñ gibi bir nārven görsün / ḳaddüñ gibi .... görsün henüz Ü
Ü43a, A50b, E48a, S140
(5a) etmeklikiçün / etmeklikçün A, itmeklikçün E
(5b) dürr ü mercān / dürr mercān Ü,A,S

7. Geldi ʿiẕārı üstine leşker çeküp bugün
ʿĀşıḳlarını yaʿni ki ide tār ü mār ḫaṭ

8. Ṣanma cemāli āyinesinden gözüm ıram
Bir toz getürmekile sen ey nā-bekār ḫaṭ

9. Geldise ḫaṭṭı gül yüzine Mihrī ġam degül
Ter ġonçe iken eylemişüz iḫtiyār ḫaṭ

72

Mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

1. Cān bülbüli etdükçe sen ġonçe-dehāndan ḥaẓ
İtmedi cihān içre bir bāġ-ı cināndan ḥaẓ

2. Ey ehl-i ṣafā cehd it ʿaşḳile geçür ʿömri
Bulmaḳ dilerisen ger cānile cihāndan ḥaẓ

3. Tīr-i müjeñi cānā atsun ḳo kemān ebrūñ
Eyler bu dil ü cānum ol tīr ü kemāndan ḥaẓ

4. Gülzār-ı cemālüñi bozdı mı ṣanur ḫaṭṭuñ
Etmez mi ṣafā ehli her vaḳt ḫazāndan ḥaẓ

---

71 Ü43a, A50b, E48b, S140
(1a) gül ʿiẕār / gül ʿidār A
(3a) cemāli levḥine / cemāl levḥine A
(4a) laʿli / laʿl A,E
(7b) tār ü mār / tār mār A,E
Ü43a, A51a, E48b, S140
(8a) ıram / ayıram A,E
(8b) getürmekile / getürmeyile A
Ü43a, A51a, E48b, S141
(9b) ġonçe iken / ġonceyken A, ġonce iken E

5. Çeşmi dir(i)miş Mihrün cānın kıluram yağma
İtsün iderüz ğayet hey biz bu ziyāndan ḥaẓ

73

Mefā'īlün mefā'īlün fa'ūlün

1. Dile cevrin ḥabīb etmişdi ḳāṭı'
Dirīğā yine beñzer itdi rāci'

2. İçer şu yirine ḳanumı ğamzeñ
'Aceb budur ki olmaz daḫi ḳāni'

3. Beni bir tīrle öldürmişdi ğamzeñ
Arada çeşmüñ olmasaydı māni'

4. Düşelden 'aşḳunuñ sevdāsına āh
Neler oldı benüm başuma vāḳi'

5. Ṭapuñdan ummazidüm dost āḫir
Ḳatuñda olayıdı külli żāyi'

---

72 Ü43a, A51a, E48b, S141
(1a) ğonçe-dehāndan / ğonce-dehenden E
Ü43b, A51a, E48b, S141
(2a) 'aşḳile / 'aşḳ ile E
(2b) dilerisen / dilerseñ E // cānile / cān ile E
Ü43b, A51a, E49a, S141
(3b) dil ü cānum / dil cānum A
(4a) cemālüñi / cemālini E
(4b) her / hey A,E
(5a) Mihrüñ / Mihrīnüñ E

6. İrilmez yāra cehd ile ey Mihrī
Kişide olmayıcak zerre ṭāli'

74

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Bir büt-i gül-çehre ile 'ārif ol 'azm eyle bāġ
Fırṣatı fevt itme seyrān it ki tīz giçer bu çaġ

2. Baġruñuñ kanı ile pür eyle çeşmüñ sāġarın
Dil kebābından ḥabībe mā-ḥażar eyle yaraġ

3. Gonçe la'li yādına nūş eylesün gülgūn-mey
Lāle ḫaddi şevḳına ser-mest olup ṣunsun eyaġ

4. Vaḳt-i nevrūz irdi bu eṣnāda ġāyet cehl ola
Bir nefes olmaḳ ḥabībüñ ḫāk-i pāyinden ıraġ

5. Ya sevindür 'īd-i vaṣluñla ya öldür Mihrīyi
Ḳıl teraḥḥüm vaḳtidür kim süñüge irdi bıçaġ

---

73 Ü43b, A51a, E49a, S141
Ü43b, A51b, E49a, S141
(4a) 'aşḳuñuñ / 'aşḳınuñ E
(5a) ummazidüm / ummaz idüm E
(5b) ḳatuñda / ḳapuñda E // olayıdı / olaydı A, ola idi E
Ü43b, A51b, E49a, S142
(6b) olmayıcaḳ / olmayacaḳ E
74 Ü43b, A51b, E49b, S142
(1a) giçer / geçer A,E,S
(2a) baġruñuñ / baġrınuñ E
(3a) la'li / la'l A,E
(4a) cehl ola / sehl ola A,E

75

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Dūstum dil mürġine ḳurmış ḳara zülfeynüñ aġ
Göz ḳızardup düşdüm illā āh kim müşkül duzaġ

2. Nitekim cehd eylerem meyl itmeyem meh-rūlara
Çıḳarur yoldan beni bir zülfi ḳara yüzi aġ

3. Ol ḳadar yaḳdum şehā ʿaşḳuñ fitīlin sīnede
Ḳurıdı cismümde ḳanum eridi yürekde yaġ

4. Yaḳmasa ġam ẓulmetinde ḳalmış idüm ta ebed
Ruḫları nārı ḫayāli ḫāne-i dilde çerāġ

5. Düşdi Mihrī bir perīnüñ zülfinüñ çengāline
Key hünerdür bu belādan ḳurtarursa cānı saġ

76

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Şimdiden girü cihān ḫūblarınuñ vārına yuf
Ḳurı daʿvālar ile itdügi iḳrārına yuf

2. Eyü çekdüñ bularuñ cevr ü cefāsın be yüri
Niçe bir yalvaralum yārına aġyārına yuf

---

75 Ü44a, A51b, E49b, S142
(1a) zülfeynüñ / zülfinüñ E,S
(1b) ḳızardup / ḳararup E
(2b) zülfi / zülf A,E
Ü44a, A52a, E49b, S142
(3b) cismümde / çeşmümde E
Ü44a, A52a, E49b, S143
(4a) ḳalmış idüm / ḳalmışidüm A,E
(4b) nārı / yārı E
(5b) ḳurtarursa / ḳurtulursa E

3. Hey bu rīş handelerüñ bir begi vü biñ dil ile
   ʿĀşıkuñ aldayıcı ḳavli yalan yārına yuf

4. Seveni sevmez ü bunlar ha sever sevmeyeni
   Ḳo bu maḥbūblaruñ dünyede bī-ʿārına yuf

5. İʿtimād itdügiçün ʿahdine hercāīlerüñ
   Mihrīnüñ daḫi cihānda çürük efkārına yuf

77

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Ġamzeñ ġarażı cān ise cānā ne tekellüf
   Başumda senüñ cān daḫi cānā ne tekellüf

2. Ger sen ḳılasın dost ser-i zülfüñi çevgān
   Ben daḫi ḳılam başumı meydāne tekellüf

3. Geldükçe ḫayālüñ dile mihmān ṭutar elde
   Ḫūn-ı cigerümle ṭolu peymāne tekellüf

4. Kūyuñda raḳībüñi aṣayduḳ boġazından
   İt degmeñüz olmaz yazuḳ urġane tekellüf

5. Mihrī saña biñ cān dileriseñ virür ey dost
   Bir būse vire sen de aña rindāne tekellüf

---

76 Ü44a, A52a, E50a, S143
   (1b) daʿvālar ile / daʿvālarla A
   (2a) be yüri / yüri var E
   Ü44a, A52b, E50a, S143
   (3a) dil ile / dille A,E
   (5b) çürük efkārına / cevrüñ inkārına A,E
77 Ü44a, A52a, E50a, S143
   (1a) cān ise / cānsa A,E
   Ü44a, A52a, E50a, S144
   (2a) ser-i zülfüñi / ser-i zülfini E
   (3b) ṭolu / ṭolı A // peymāne / bīmār E
   (5a) dileriseñ / dilerseñ E

78

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Cürmüm nedür ki dilbere bizden ṣafāsı yoḳ
Ben bendesine ẕerrece meyl ü vefāsı yoḳ

2. Her bir ḫabīs̱ ile ṣalınur nice ölmeyem
Gördükçe bini yüz çevirür merḥabāsı yoḳ

3. 'Aşḳuñ esīri derd ile dermānda kim begüm
Alsañ bizüm de göñlümüz ele ḫaṭāsı yoḳ

4. Her bī-nevāya vaṣl-ı nevāsın 'aṭā ider
Ben bī-nevāya zerrece vaṣl-ı 'aṭāsı yoḳ

5. Bu nev-bahāra bir gün olur kim ḫazān irer
Ġırra olma ḥüsne sevdügüm āḫır beḳāsı yoḳ

6. Her māh-rūy 'āşıḳuñ āhı dühānile
Hiç görmedüñ ki soñra yüzinüñ ḳarası yoḳ

7. Atma Ḫalīl-veş beni odlara ey raḳīb
'Āşıḳ bu yolda yanmaġa ṣanma rıżāsı yoḳ

8. Ey dil hemīşe cevr ü cefāya taḥammül it
Ṣanma cihānda her kişinüñ bir belāsı yoḳ

9. Mihrī gerekse yolına cān vir gerek cihān
Oynar güler rakīb ile senden safāsı yok

79

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Hırka'-i 'irfāndan it zāhid başuña tāclık
Ger dilerseñ görmeyesin ta ebed muhtāclık

2. Cur'a-i 'aşk-ı mecāzı nūş eyle sıdk ile
Ta hakīkatden yaña yol bulasın mi'rāclık

3. Nefsüñi ten hānesinde çek kanā'at küncine
Kim seni esrār-ı gayba ergüre bu aclık

4. Cehd idüp dīdara ir çekme beriyye zahmetin
İdegör Kā'be tavāfın itmeden haccāclık

5. Niçe bir nā-hak yere kanlar dökersin zulm ile
Varise 'akluñ gel eyle nefsüñe haccāclık

---

78 Ü44b, A54b, E52b, S144
(1b) meyl ü vefā / meyl-i vefā A
(2a) habīs ile / habīsle A
(2b) bini / beni A,E
(3a) derd ile / derdle Ü,A,S
4.beyit yalnızca A ve E nüshalarında vardır.
(4b) 'atāsı / nevāsı E
(5a) nev-bahāra / nev-bahār A,E // kim / ki E /// irer / ider E
Ü44b, A55a, E52b, S145
(6a) āhı dühānıla / āh-ı dühānla A, āh-ı dühānı ile E
(6b) karası yok / karası A
8.beyit Ü ve S nüshasında en son beyittir. A ve E nüshasında ise sondan bir önceki beyittir.
(8a) cevr ü cefāya / cevr-i cefāya A
(9b) rakīb ile / rakīble A

6. Ney gibi inle derūnundan ḳo bülbül nālesin
Ḳumrī gibi dost dost di eyleme dürrāclıḳ

7. Aṭlasına virme sen Mihrī emīrüñ fāriġ ol
Dervīşüñ yiter palāsı ʿārife dībāclıḳ

80

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Dāmen-i dilberden olalı başuma ṭaclıḳ
Ḥamdülillah kimseye göstermedüm muḥtāclıḳ

2. Ruḫları naṭʿında şehmāt olmadan cān oynaram
ʿĀlem içre varise ancaḳ ola leclāclıḳ

3. Tācir-i ʿaşḳı olaldan şehr-i dilde her zemān
Ġayriler sīm ile zer ben cān virürem bāclıḳ

4. Ben kemān ebrūların göreli ḳurbān olmışam
Ġamzesi tīrine sīnem itmişem evmāclıḳ

5. Ta ebed ẓulmet şebinde ḳalmış idüm düstuñ
Māh-tābı ḥüsninüñ ger itmese iḫrāclıḳ

6. Zehr-i hicriyle helāk olmışdı çoḳdan cān ü dil
Luṭf idüp şīrīn lebi ger itmese güllāclıḳ

7. Bir ġıdā virmişdürür rūḥına ʿaşḳı Mihrīnüñ
Görmez ol ta ḥaşre dek rūy-ı cihānda aclıḳ

8. Bī-güneh ʿāşıḳları öldürmek ister ẓulmile
Çeşm-i ḫūn-rīzüñ ki hey di itmesün ḥaccāclıḳ

---

79 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü44b, S145

80 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü45a, S146
(1a) olalı / ideli S
(4a) ebrūların / ebrūlaruñ S

81

Mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü mefâ'îlün

1. Sen rûh-ı revân ey cân dil-i mürdeme cân ancak
Gül ruhlarınuñ şevki gün gibi 'ayân ancak

2. Lâle hadüñi bülbül gülşende görüp ider
'Âlemde gül-i ter çok bu gonçe-dehân ancak

3. Yaylañile hüsnüñi her kim göre dir şâhâ
Kendüsidürür gılmân yaylakı cinân ancak

4. Meylüm sañadur hânum kurbân yoluña cânum
Gerçegi sözümüñ bu gayrısı yalan ancak

5. İtüñle eşigüñde çün her gice hemdemdür
İzzet ise Mihrîye yiter bu hemân ancak

6. Ne vakt-i ferah devrân-ı 'âlem bu deme hayrân
Biñ câna deger bir an ne hoşca zemân ancak

82

Mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün

1. Kulakdan olmış ıduk gerçi 'âşık
Bi-hamdillah ki hoş gösterdi hâlık

2. Ne söz söylendise hakkında sadık
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lâdık

---

81 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü45a, S147
(3b) cinân / hûbân S

82 Ü45a, A52b, E50b, S147
(1a) olmış ıduk / olmışıduk A,E
Ü45b, A52b, E50b, S147
(2b) yaylak imiş / yaylakmış A (Nakaratlardaki fark bir kez burada gösterilmiştir.)

3. Yeşil dībāyı giymişler çemenler
Yakarlar sīm kandīl yāsemenler

4. Her eṭrāfı gül ü serv ü semenler
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

5. Kenārı ṣāfī cūy-ı erġuvānlar
Aḳar her yaña da āb-ı revānlar

6. Dimāġa bū baġışlar cāna cānlar
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

7. Hevāsı mu'tedildür ṣuyı kevser
Diraḫtı nārvenle serv ü 'ar'ar

8. Otı reyḥān ü sünbül ḫāki 'anber
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

9. Biter deryāsı içre nīlūferler
Ruḫ-ı zerdi virür 'aşḳdan ḫaberler

10. Gülistānlar teferrüc-gāh yerler
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

11. Yapılmış bir serīr-i 'ālī eyvān
Yeşil yapraḳlar olmış aña seyvān

12. İçindedür anuñ ol şāh-ı devrān
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

13 Çü şāhuñ beytini ma'mūr gördüm
İçinde berḳ urur ol nūrı gördüm

---

82 (4a) eṭrāfı / eṭrāf A // gül ü serv ü semenler / gül-i serv semenler A, gül ü serv semenler E
Ü45b, A52b, E50b, S148
(5b) yaña da / yañda A, yanda E // āb-ı revānlar / āb ü revānlar Ü,S
(7b) serv ü 'ar'ar / serv 'ar'ar A,E
(8a) reyḥān ü sünbül / reyḥān sünbül A
Ü45b, A53a, E51a, S148
(13b) nūrı / nūr A

14. Aña saf baglamışlar hūrī gördüm
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lādık

15. Ki bir hūrşīd meh-tal'at cebīndür
Hadin kim görse der kim yāsemīndür

16. Taraf-ı kūyı san huld-ı berīndür
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lādık

17. Lebi yādına olmış germ lāle
Turur yek-pā tutar elde piyāle

18. Kurardı üstine hayme-i vāle
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lādık

19. Pür olmışdı gülile sahn-ı gülşen
Kabagı toldurup dutmışdı sūsen

20. Çemen sultānı güldür vech-i ahsen
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lādık

21. Düzetmiş tūtī kumrī çengine çeng
Nevāda sāza tutmış kuşlar āheng

22. Eline bāde almış lāle gül-reng
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lādık

23. Terennümler kılurdı anda bülbül
Safāsından didi handān olup gül

24. Surāhī mül demidür ne tahammül
Ne hoş yaylak imiş bu şehr-i Lādık

---

82 (14a) hūrī / hūr A
Ü45b, A53a, E51a, S149
(15a) hūrşīd meh-tal'at / hūrşīd-i tal'at-ı meh A
Ü46a, A53a, E51a, S149
(20a) çemen sultānı / çemen sultān A,E
Ü46a, A53b, E51a, S149
(21b) saza / saz A,E

25. Ḳamu eşcār cem' olmış bu cāya
Ferahdan her biri ḳarşardı aya

26. Melek ṣalmış meger üstine sāye
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

27. Güle nergis ṭurup süzmiş gözini
Açılmış ġonçeler düzmiş yüzini

28. Budur firdevs bāġınuñ güzīni
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

29. Çiçekler vecde gelmiş eylemiş cūş
Kimi ser-ḫōş olmış kimi ḫāmūş

30. Bular ḫoş 'aşḳ eyāġın eylemiş nūş
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

31. Emīr-i 'āşıḳān gül bu ḳaranfil
Biter anda benefşe nergis ü gül

32. Güle ḳarşu ider efġān bülbül
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

33. Eger 'aḳluñ varise ṭoġru dut rāh
Varıdur elmalu baġçeye her gāh

34. Aġaçlar sāye ṣalmış ṣanki her gāh
Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

---

82 Ü46a, A53b, E51b, S150
(29b) kimi / kimisi S
(31a) gül bu ḳaranfil / gül yūsuf ḳaranfil A,E
(31b) biter / yeter Ü
Ü46a, A54a, E51b, S150
(33a) Eger 'aḳluñ varise ṭoġru dut rāh / Ger 'āḳılsañ aña doġrı ṭut rāh A, Eger 'āḳıl iseñ aña ṭoġrı ṭut rāh E

35. Ne dil ile ḳılayum taḳrīr anı
    Dinilmez ḥaşre dek anuñ beyānı

36. Bulunmaz ser-te-ser gezseñ cihānı
    Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

37. Yapılmış anda bir şāhāne ḥammām
    Yeni ḥammām dirlermiş aña nām

38. Hem olmış ay ü güneş saḳfına cām
    Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

39. Ṣuyı cüllāba beñzer ḥavẓı vardur
    Māl-ā-māl olmış içi āb-ı güldür

40. Diyār-ı Rūm içinde şimdi birdür
    Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

41. Eyü çekdük bu devrānuñ cefāsın
    Görelüm bārī bir kerre vefāsın

42. Sürelüm imdi zevḳile ṣafāsın
    Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

43. Zehī vaḳt ü zehī zevḳ ü zehī dem
    Feraḥlar geldi gitdi ġuṣṣa vü ġam

44. Diyeyin cān ile ben daḫi her dem
    Ne ḫoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

---

82 Ü46a, A54a, E51b, S151
(35a) dil ile / dilile A,E // ḳılayum / ḳılam Ü,A,S
Ü46b, A54a, E51b, S151
(38a) ay ü güneş / ay güneş A
Ü46b, A54a, E52a, S151
(39b) āb-ı güldür / āb ü güldür Ü,S
(42a) imdi zevḳile ṣefāsın / zevḳle imdi ṣefāsın A, zevḳ ile imdi ṣefāsın E
(44a) diyeyin / diyeyüm A,E

45. Zehī ferhunde ṭāliʿ bunda her gāh
Muḳīm olur bu cāya sāl ü bā-māh

46. Ki geçmiş ʿömrümüz ḥayfā hezār āh
Ne hoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

47. Duʿālar eyle Mihrī şehr-i yāre
Ki anuñ luṭfından irdüñ bu diyāre

48. Ki gördüñ gizlü genci āşikāre
Ne hoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

49. Kerem kānıdur ol şehler emīri
Ki ṭopraḳdan götürdi her faḳīri

50. Ḫudā olsun ilāhi dest-gīri
Ne hoş yaylaḳ imiş bu şehr-i Lādıḳ

83

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Olmasun aġyār ile yāri ilāhī kimsenüñ
Arṭmasun günden güne derdile āhı kimsenüñ

2. Giceler ney gibi nālān eylerem gündüz fiġān
Olmasun bencileyin ḥāli ilāhī kimsenüñ

3. Āsitānından beni menʿ itme nāṣıḥ dilberüñ
Kaʿbeye yüz süricek ḳalmaz günāhı kimsenüñ

4. Zāhidā ʿayb eyleme dil virdügüm dilberlere
Olmamaḳ bunlara olur mı nigāhı kimsenüñ

5. Ḥüsn eline şāh olalıdan yıḳar dil şehrini
Böyle ẓālim olmasun hiç pādişāhı kimsenüñ

6. Gāh zülfi hā'il olur ruhlarına geh hatı
Kalmasun Mihrī sehāb içinde māhı kimsenüñ

84

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fā'ilün

1. Oldı hengām-ı bahār irdi demi gülzāruñ
İmdi dil bülbüli artur demidür gel zāruñ

2. Varalum sahn-ı gülistānda temāşā idelüm
Serv-i reftārını salındugını dildāruñ

3. Deñe yüz şabāşed ola bir ruhi gül gonçe-lebe
Çekmişüz cevr ü cefāsını hezārān hāruñ

4. Sīnemüz def kıluban kāmetümüz çeng idelüm
Diñlesün yār makāmātı nedür edvāruñ

5. Müddeʿī olsa cihān halkı kamu bize ne gam
Ger bizümle ola bir zerre vefāsı yāruñ

6. Dāmen-i vaslı habībüñ hele girsün elüme
Tutmışam tīg-i belāsına boyun agyāruñ

7. Gerçi noksān gazelsün leb-i yāri añıcak
Tūtīyi māt ider ey Mihrī şīrīn güftāruñ

---

83 Ü46b, A55b, E53b, S152
(1a) agyār ile / agyārile A
(1b) artmasun / artmasun A,E // derdile / derd ile E
Ü47a, A55b, E53b, S153
(6a) hā'il / hāil A
84 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü47a, S153

85

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Bu maḳāmuñ ismini gerçi demişler Künicek
Dillere virür ḥayāt āb-(ı) revānı Künicek

2. Gülsitān etmiş bu ārāyī ser-ā-ser nev-bahār
H̲āne ber-h̲āne müzeyyen eylemiş rengīn çiçek

3. Otı sünbül h̲āki 'anber ābı kevs̲er ḫalḳı h̲ūb
Cennete beñzetdüm anı ben hem-ān-dem göricek

4. Rūz ü şeb elḥān ider bülbülleri h̲oş şevḳle
Gül gibi güler göñül gūşa ṣadāsı iricek

5. Āsitānını edeb itdük ziyāret itmege
Yüzümüz sürdük ḳadem başduġı yire giricek

6. Bir 'azīzüñ bu maḳāmıdur ki Mihrī ṣıdḳla
Cān ü dilden bir muḥibbisin sen anuñ girçek

7. Müzdine Aḳ Şemseddīnüñ vir ṣalavāt ḳıl du'ā
Ḳurtarur 'ısyāndan ol seni himmet idicek

86

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Çekmişem ḥadden aşa cevr ü cefāsın felegüñ
Görmedüm z̲erre ḳadar mihr ü vefāsın felegüñ

2. Sürmedüm neyliyeyin zevḳ u ṣafāsın felegüñ
Āh elinden felegüñ dād elinden felegüñ

3. Mihnet ü derd ü belāyile gözüm yaşlar ider
Ḥasret ü hicr ü cefāyile dilüm başlar ider

---

85 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü47a, S153
Ü47b, S154
(4a) ider / oḳur S

4. Nideyin baña felek ummaduġum işler ider
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

5. Arturur nāle ile şām ü seḥer zārumuzı
Aġladur bizi ḫoş güldürür aġyārumuzı

6. Āh ü efġān ile her dem geçürür kārumuzı
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

7. Hem-demi ġuṣṣa vü ġam eyledi devrān bize
Raḥm idüp luṭfını göstermedi bir an bize

8. Pür ider kāseyi her dem içirür ḳan bize
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

9. Her kimi görse anuñ gül gibi yüzine güler
Ṣoñradan ḫār-ı cefā-tīġla baġrını deler

10. Ne özi göynür esirger ne ḫo yaşını siler
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

11. Görmedük bir güli gülşende ki ṣolmaya felek
Ṣanma bir kimse ki itdügini bulmaya felek

12. Bu cihān bāḳī degül saña da ḳalmaya felek
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

13. Niçe sa'yümüzi yoluñda hebā eyleyesin
Niçe bir ehle cefā cehle vefā eyleyesin

14. Mihrīyi öldüricek kime cefā eyleyesin
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

15. Gözümüz yaşını döndürdi bizüm ḳanlara
Bir nefes derdümüz irgürmedi dermānlara

16. Ḥasret itdi bizi uş sevgilü cānānlara
Āh elinden feleġüñ dād elinden feleġüñ

---

86 Bu murabba yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü47b, S154

87

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

1. Ḥabībüm naḳş-ı rūyuñdan göñül buldı muṣavverlik
Cemālüñ āfitābından cihān ṭoldı münevverlik

2. 'Aceb mi la'l-i nābuñdan senüñ yāḳūt reng alsa
Dehānuñ noḳṭasından dür bulupdur çün müdevverlik

3. Egerçi būdurur her dem Ḫıtānuñ miski 'ālemde
Ṣaçın būyından ermişdür aña dahı mu'aṭṭarlıḳ

4. Ḫüdā ḫalḳ itdi 'ālemde velī gül yüzlü dilberler
Senüñ ẕātuñda cem' itmiş güzellik tāzelik terlik

5. Raḳībüñ laf urup dermiş anı öldürürün bir gün
Er ise gelsün o nā-merd aña göstereyin erlik

6. Nola meydān-ı 'aşḳuñda senüñ cān oynasa Mihrī
Geh tīġ oldı aña ġamzeñ ider zülfüñ de çenberlik

88

Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. Depele ey raḳīb gel beni tek
Dāmeninden ḥabībümüñ el çek

2. Ḳapusından ḳaçan gidesin āh
Meger Allah ala seni tīzçek

3. Beni öldür raḳībe raḥm it yār
Bu mıdur 'ādetüñ eyü gökçek

4. Kime ḥālüm didümse haḳḳuñda
Bī-vefā derler idi hep gerçek

---

87 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü48a, S155

5. Mihrīyi ġamzeñ itdi ḳanına ġarḳ
Dūstum yarasına gel nemek ek

89

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Dil virdümise saña ey cān böyle mi gerek
Her demde çeşmüñ eyleye ḳan böyle mi gerek

2. Terk itdüñ etmezem deriken mübtelāñı āh
Ḫūblar içinde 'ahd ü emān böyle mi gerek

3. Ḳavlüñ benümle göñlüm alınca mıydı ey yār
Döndüresin yüzüñi revān böyle mi gerek

4. Sen bī-vefāyı sevdümise kāfir olmadum
Nāz ü 'itāb ü cevr hemān böyle mi gerek

5. Bī-çāre Mihre müşteriyiken ḳamu ünās
Bende etdiyise saña zemān böyle mi gerek

---

88 Ü48a, A57a, E55a, S156
(1a) tek / dek A, dög E
(4a) didümse / diremse S
(4b) derler idi / derleridi A, dirler idi E
89 Ü48b, A56a, E54a, S156
(1a) virdümise / virdüm ise E
Ü48b, A56a, E54a, S157
(3a) alınca mıdı / alınca mıydı Ü,E,S
(3b) yüzüñi / yüzini E
(4a) sevdümise / sevdüm ise
(4b) 'itāb ü cevr / 'itāb cevr A
(5a) Mihre / Mihrī Ü,S // müşteriyiken / müşteriken A,E
(5b) etdiyise / etdise Ü, itdise E,S

90

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Didi dilber yapayın gönlini sen vīrānenüñ
Ben didüm cān mülketine ḥükmi var cānānenüñ

2. Kıṣṣa-i Mecnūn ile Leylīyi bilürdük yaḳīn
Ḥāline baḳsañ ḥabībüm bu dil-i dīvānenüñ

3. Ṭutuşur şem'üñ zebānı micmerüñ göynür özi
Yanduġın gördükçe ruḫsāruña ben pervānenüñ

4. 'Aşḳdan fāriġ olan diller ne bilsün ḥālini
Ṭutuşup hicr āteşile gice gündüz yananuñ

5. Çün ṣabā peyki getürdi yār kūyından eger
Müjde-gānı cān gerekdür Mihrī bu şükrānenüñ

91

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ruḫlaruñ nārile dil yandı kebāb oldı yürek
Çeşmüñüñ ḳaṣdı eger cānise alsun tīzrek

2. Yaralar urduḳça ġamzeñ sīne-i mecrūḥuma
Dökmese seylāb-ı eşküm bāri üstine nemek

3. Dūstum cevr ü cefādan öldürem derseñ beni
Degme bir derdile ölmez 'āşıḳam ben canı pek

4. Ḫūblar zülfi hevāsına yeler çoḳdur velī
Yoḳdurur ammā benüm gibi yile virmiş emek

---

90 Ü48b, A57a, E55a, S157
(1b) mülketine ḥükmi var / mülkine ne ḥükmi var E
(2a) Mecnūn ile / Mecnūnla A
Ü48b, A57b, E55a, S157
(3b) yanduġın / yandügin E // gördükçe / gördükce A,E
(4b) ṭutuşup / dutuşup A, duṭuşup E

5. Ḳılmaduñ bir gün ḥabībüñ zülfine hem-ser beni
Neyleyelüm bu cihāndur saña da ḳalmaz felek

6. Cān ü dilden oldı bir meh-rūya Mihrī mübtelā
Cānıdur bir kimsenüñ kim adını olmaz demek

92

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1. Ṣalaldan boynuma ḥalḳa kemend-i zülf-i müşkīnüñ
Siyeh-baḫt olmaḳ oldı kār ü bārı cān-ı miskīnüñ

2. Gözüm yaşını ḳan itdüñ beni bī-ʿaḳl ü cān itdüñ
Velī ben ḫasteden ey dost hergiz kesmedüñ kīnüñ

3. Raḳībā beni menʿ itme nigāruñ ḫāk-i pāyından
Eger menʿ ideriseñ bil ne dīnüñ var ne āyīnüñ

4. Ölince çünkü el çekmez göñül dil-dār mihrinden
Şifā virmez baña hergiz senüñ ey şeyḫ talḳınuñ

5. Görelden Mihrī ḫaddüñle semen-sīmānı ey meh-rū
Başından çıḳdı sevdāsı gül ü servile nesrīnün

---

91 Ü48b, A55a, E53a, S157
(1a) nārile / derdile E // dil yandı / yandı dil E
(1b) çeşmüñüñ / çeşmünüñ E // cānise / cān ise E
Ü48b, A55b, E53a, S158
(2b) üstine / üstüne E
(3b) derdile / derd ile E // pek / bek A,E,S
(4a) çoḳdur velī / çoḳdan beri E
(4b) ammā / illā Ü,S // gibi / kimi A

92 Ü49a, A56a, E53b, S158
(1b) kār ü bārı / kār bār A,E // cān-ı miskīnüñ / cān ü miskīnüñ Ü
(3b) iderisen / ider isen E // āyīnüñ / īmānuñ E
Ü49a, A56a, E53b, S159
(5b) gül ü servile / gül-i servile Ü,S, gül ü serv ile E

93

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

1. Ġamzeñ ḫadengin yā ḳaşuñ tā çekdi peykānına dek
Atdı geçürdi sīneden 'āşıḳlaruñ cānına dek

2. Boynına çeşmi 'āşıḳuñ zünnār-ı zülfin bağladı
Şimdi görüñ ol kāfiri ḳaṣd eyler īmānına dek

3. Cārūb olur kirpiklerüm bāzāra gitdükçe ḥabīb
Ṣular gözümüñ yaşları rāhını dükkānına dek

4. Budur 'aceb kim ol kemān ebrūsı tīrin atmadan
Yasına ḳurbān olmaġa cānum gider yanına dek

5. Gitdükçe her dem ol ṣanem sīnem nişānın atmaġa
Yüzüm sürerem izine tā oḳı meydānına dek

6. Ṭarusı ṭarlası ṣanup ṭolandı ḳūyuñı raḳīb
Bir kesme urdum ol toñuz ta gitdi ormanına dek

7. Çün 'andelībisin bu gün gül yüzlü yāruñ Mihrīyā
Var imdi nālān etmege dilber gülistānına dek

94

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Gel gel ey dilber ki sensin tende cānı kendümüñ
Senüñile şād olur rūḥ-ı revānı kendümüñ

2. Yidügüm derd içdügüm ġamdur enīsüm ġuṣṣa yār
Sensüzin niçe geçer gör bu zemānı kendümüñ

3. Dil ne çekmişdür Zelīḫā-veş belā-yı hicr ile
Eline girince sen Yūsuf-ı s̱ānī kendümüñ

---

93 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü49a, S159
(1b) atdı / itdi S
(7a) var imdi / varimdi S

4. Kāmetüm çeng oldı ten bir kıla döndi rāstī
Eyleyince āh sen mūy-meyānı kendümüñ

5. Dost mecnūn olalı leylī saçuñ sevdāsına
Gör ne çıkdı ʿāleme nām ü nişānı kendümüñ

6. Gördügine meyl ider dil epsem olmaz nidem āh
Kendü kendümden gelir baña ziyānı kendümüñ

7. Cān vire hicrüñde Mihrī mihrüñi terk itmeye
Çürüyüp ger hāk olursa üstühānı kendümüñ

95

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Matlaʿ-ı hüsnüñ gibi bir burc-ı aʿlā görmedük
Māh-ı ruhsāruñ gibi bir şems-i garrā görmedük

2. Çok cihān gülşenlerin seyr itdük ammā rāstī
Müntehā kaddüñ gibi bir serv-i raʿnā görmedük

3. Görseler bir nokta-i hüsnüñ Kirāmen Kātibin
Diyeler kim Allah Allah böyle inşā görmedük

4. Sünbül ü gül-pūşlar çokdur cihān mülkinde līk
Bu gülālüñ gibi bir zülf-i semen-sā görmedük

5. Hayy‿ider bir demde biñ ʿazm-ı remīm olmışları
Hak bilür kim böyle enfās-ı mesīhā görmedük

---

94 Ü49a, A56b, E54b, S159
(1b) senüñile / senüñ ile E
Ü49b, A56b, E54b, S160
(3a) belā-yı hicr ile / belā vü hicrle A, belā vü hicr ile E
Ü49b, A57a, E54b, S160
(5a) leylī / leyl A,E // sevdāsına / sevdāsile A,E
(5b) nām ü nişānı / nām nişānı A
(6a) epsem / ebsem A,E,S

6. Dil garībin gerçi bend itdi hevā-yı zülf-i dost
Āh kim cān ḳurtarur biz bundan aṣlā görmedük

7. Gerçi ey Mihrī cihānda ġonçe-leb maḥbūblar
Çoḳdur ammā biz bunuñ mānendi ḳaṭ'ā görmedük

96

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. Nola begüm keremüñden bizümle yār olsañ
Güzeller içre ne var sen bir iḫtiyār olsañ

2. Vefā ḳılam demişidüñ cefālaruñ çekene
Naẓīrüñ olmazidi 'ahda ber-ḳarār olsañ

3. Ġamuñla sen daḫi bilseñ neler çeker 'āşıḳ
Bu cevri etmezidüñ ṭālib-i dil-dār olsañ

4. Bahār faṣlı vü gül devri ġonçe 'ālemidür
Demidür imdi ey dil sen daḫi hezār olsañ

5. Cihānda 'izz ü sa'ādet yeterdi Mihrī saña
Ayaġı ṭopraġına dilberüñ ġubār olsañ

---

95 Ü49b, A56b, E54a, S160
(2b) müntehā / şehā E // serv-i ra'nā / serv ü ra'nā Ü
(3a) bir / bu Ü,S
(4a) sünbül ü gül-pūş / sünbül-i gül-pūş A,E
Ü49b, A56b, E54b, S161
(7a) ey / kim E
(7b) biz / bir E // mānendi / mānend A

96 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü49b, S161
(2b) olmazidi / olmazdı Ü
Ü50a, S161
(3b) etmezidün / etmezdün Ü

97

Mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün

1. Yine dil mürġine dāne döker ne ḥaldür zülfüñ
Meger cān boynına ḥalḳa ṣalar muḥtāldür zülfüñ

2. Ḳamer serv üzre çıḳmışdur görinür ṭurrañ altında
Cemālüñ gülsitānından egilmiş daldur zülfüñ

3. Egerçi çeşm-i ḫūn-rīzüñ içer nā-ḥaḳ yere ḳānı
Velī ḳatline ʿuşşāḳuñ igen fi-l-ḥaldür zülfüñ

4. Dizer bir ḳılda ʿuşşāḳı meger ḥüsnüñ ḳıyāmetdür
Ki ʿaḳl u dīn ü dil alur begüm deccāldür zülfüñ

5. Hevā-yı zülfüñüñ Mihrī daḫi geçmez hevāsından
Ki anı yel gibi yeldürdi niçe meh-sāldur zülfüñ

98

Mef ʿūlü fā ʿilātün mef ʿūlü fā ʿilātün

1. Taḥṣīl odur ki ʿāşıḳ ma ʿşūḳa ola vāṣıl
Ḥāṣıl budur cihānda taḥṣīlden ne ḥāṣıl

---

97 Ü50a, A55a, E52b, S161
Ü50a, A55a, E52b, S162
(2b) gülistānından / gülistānında A,E
Ü50a, A55a, E53a, S162
(3a) içer / açar E
(3b) fi-l-ḥāldür zülfüñ / fi-l-ḥāldür A
(4a) dizer / direr Ü, dirüz S
(4b) ʿaḳl u dīn ü dil / ʿaḳl dil ü dīn A, ʿaḳl ü dīn E // deccāldür / meger deccāldür E
(5a) zülfüñüñ / zülfinüñ E
(5b) ki anı / ḳānı A,E // niçe meh-sāldur / nice sāldur A,E

2. Cūy kenāre her dem seyr eyle ol revāne
Eyyāmı nev-bahāruñ tīz geçer olma ġāfil

3. Devlet anuñ ki bu dem rūy-ı nigāra ḳarşu
Nūş ide sāġar-ı mül meh-tāb ola meşā'il

4. Efsāne ile zāhid künc-i riyāda ḳalma
Ġam-nāk cān ü dilden mül def' ider belābil

5. Efġānlar itdügince şām ü seḥerde her dem
Ṣaḥn-ı çemende gūş it billah ne dir belābil

6. Dūlāb-veş nigāruñ gördükçe gülsitānda
Ḳıl eşk-i çeşmüñ ile ḫāk-i rehini pür gil

7. İn'āma geldük ey dost bir būse vir lebüñden
Maḥrūm ḳılma luṭf it şey'illah etse sā'il

8. Boynına Mihrīnüñ gel ṣal zülf-i 'anberīnüñ
Dīvāneye bilürsin lāzımdurur selāsil

99

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. 'Arż itdi gülşene yine ruḫsār-ı yār gül
Ḫāmūş olma key ṣaḳın ey murġ-i zār gül

---

98 Ü50a, A57b, E55b, S162
(4a) efsāne ile / efsāneyle A
(5a) şām ü seḥerde / şām seḥerde A
Ü50a, A57b, E55b, S163
(6a) gülistānda / gülistānın Ü,S
(6b) çeşmüñ ile / çeşmüm ile Ü,S, çeşmüñile A
Ü50b, A57b, E55b, S163
(8a) boynına / boynuna E // 'anberīnüñ / anbernüñ Ü

2. Ṣaḥrā yüzini ṭut geçer eyyām-ı nev-bahār
Fevt itme fırṣatı ki degül ber-ḳarār gül

3. Ṣāfī meyile sāḳī getür cām-ı sāġarı
Bülbül terennüm ile geçer gül ʿiẕār gül

4. Gül mevsiminde gülşene gel ʿayş ü nūş ḳıl
Destinde deste deste ṭutar her nigār gül

5. Nergis gözüñ ḫayāl ile ser-mest sebzede
Gonçe tebessüm itmege uş intiẓār gül

6. Devrān bahārı bir gün irür kim ḫazān olur
Evrāḳını ḳılur ḥaẕer it tār ü mār gül

7. ʿÖmrüñi ḫoş geçür ki geçer Mihrī devr-i gül
Dersin ki ḳanı bülbül ya nev-bahār gül

100

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Gitmege ʿazm eylemişsin āh şāhum gitme gel
Ḳorḳaram kim saña te'ṡīr ide āhum gitme gel

2. Ḳılma maḥrūm ḫān-ı vaṣluñdan dil-i sā'illeri
Āsitānuñdur bugün püşt ü penāhum gitme gel

---

99 Ü50b, A58a, E56a, S163
(3a) meyile / mey ile E // cām-ı sāġarı / cām ü sāġarı E
(4a) ʿayş ü nūş / ʿayş nūş A,S
(4b) nigār gül / nigār A
(5a) ḫayāl ile / ḫayālle Ü,A,S // sebzede / sebzde A,E
(5b) intiẓār / intiṭār Ü
Ü50b, A58b, E56a, S163
(6a) irür / ider Ü
(7b) ḳanı / fāni A,E

3. Gerçi kim ʿaşkuñ yolında cürmi çokdur ʿâşıkuñ
Ben seni sevmekden özge yok günāhum gitme gel

4. Çenberin çarhuñ yakar nār-ı şerārum dūstum
ʿĀlemi zulmetde kor dūd-ı siyāhum gitme gel

5. Ṭāk-ı ebrūñsuz sücūd itmez bilürsin ehl-i ʿaşk
Ehl-i islāma yazıkdur kıble-gāhum gitme gel

6. Gün cemālüñle münevver olmışiken cān ü dil
Zulmet-i ġamda koma Mihrīyi māhum gitme gel

101

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Gördi çeşmüm yine bir şāh-ı cihānı ne güzel
Sevdi cānum yine bir hūb-ı zemānı ne güzel

2. Gerçi gülşende iken çok biter serv-i sehī
Rāstī bu ṣanemüñ kadd-i revānı ne güzel

3. Bitmedi bāġ-ı cihānda dahi hiç bitmeyiser
Ruhları güllerile ġonçe-dehānı ne güzel

4. Kirpigi okların atmaġa göñül pūtasına
Bu gözi āhūnuñ ebrū-yı kemānı ne güzel

---

100 Ü50b, A58a, E55b, S164
(1b) korkarum kim / korharum ki A,E
(2a) hᵛān / hūn A // sā'īlleri / sāīlleri A,E
Ü50b, A58a, E56a, S164
(4b) ʿālemi / hālümi Ü
(5a) ebrūñsuz / ebrūña E
(6a) cemālüñle / cemālüñden Ü,S // olmışiken / olmış iken E,S
(6b) zulmet / zulmeti Ü,S

5. Her ki gördiyse cemālin didi taḥsīnler idüp
Mihrīnün ḥaḳḳı budur rūḥ-ı revānı ne güzel

102

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Ey dost seni yār-i vefā-dār ola ṣandum
Bilmezlik ile gör ki niçe odlara yandum

2. İnanmaz idüm kimseye öldüm dise elḥaḳ
Yalan dilüñe aldanup ey yār inandum

3. Dūr itme tapuñdan beni aġyār söziyle
Allaha ḳodum anı vü ben saña ṭayandum

4. Göz yaşı gibi sen de naẓardan düşürürseñ
Derdā vü dirīgā vü hezār āh efendüm

5. Bin dürlü cefāñile bu cān ḥulḳuma geldi
Çıḳmaz nideyin ben hū bu 'ālemden uṣandum

6. Bir mūyuñı virmez bu cihān mülkine Mihrī
Vallahi vü billahi inan kim budur andum

103

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. İşidüp şīrīn sözin ol la'l-i ḳandümden benüm
Ḥaḳ bilür kim gitdüm oldum kendü kendümden benüm

2. Şādam ol cānān meger efġānum işidüp dimiş
Gitmemiş 'aşḳum dahi bu derd-mendümden benüm

---

101 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü51a, S164

102 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü51a, S165

3. Zülfüñe tolaşdı dil mürgi didüm dilber didi
Ki ey hazer kıl kimse kurtılmaz bu bendümden benüm

4. Didi miskīn sen misin zülfüm giriftārı hemān
Niçe cānlar boynı bagludur kemendümden benüm

5. Ger size cānān gerekse cān virüñ cānān buluñ
Ġāfil olmañ mübtelālar işbu pendümden benüm

6. Mushaf-ı hüsnüñ hakiçün bir nazar kıl hālüme
Hakkı hāzır gör begüm korkmazsañ andumdan benüm

7. Mihrī sen kılma şikāyet dest-i cevr-i yārdan
Her ne gelse hoş gelür baña efendümden benüm

104

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ey cihān halkı bilüñ kim yārdan ben dönmezem
Serv-kadd ü lāle-had dil-dārdan ben dönmezem

2. Küfr-i zülfinde habībüñ 'aşkla cān virmege
Gelmişem Mansūr-veş ber-dārdan ben dönmezem

3. Dilberā 'ahd eylemişdüm yoluña cānum virem
Dūstum vallah ol ikrārdan ben dönmezem

4. Zāhidā döndüñise ger yārdan sen nār içün
Yanayın ol nāra ben ol yārdan ben dönmezem

---

103 Ü51a, A58b, E56b, S165
Ü51a, A58b, E56b, S166
(3a) zülfüñe / zülfine E
(4b) boynı / boynu E
Ü51b, A58b, E56b, S166
(7b) her ne gelse / her ki gelse Ü,S

5. Cānına ḳaṣd eylemiş ḫūn-rīz çeşmüñ Mihrīnüñ
Vireyin biñ cānsa ol ḫūn-ḫᵛārdan ben dönmezem

105

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Bulmadum bir gün vefā sevgülü yārumdan benüm
Geçmedi bilmem nedür devlet kenārumdan benüm

2. İñlerem ta ṣubḥ olınca nālem işitmez ḥabīb
Gerçi 'ālemler ṭolupdur āh ü zārumdan benüm

3. Umma ey dil bülbüli ol gülden igen raḥm kim
Yeg anuñ ḳatında bir ḫārı hezārumdan benüm

4. Şem' gibi yanduġum hicrüñde görüp ehl-i 'aşḳ
Cān virür pervāne-veş almaġa nārumdan benüm

5. Cānı vir cānān yolında yārı kes aġyārdan
Yoḫsa ey Mihrī nolur 'ālemde vārumdan benüm

106

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

1. Bugün şādān ü ḫandānam ki mürde cisme cān buldum
Göñül mülkine çün şāh-ı emīr-i kāmrān buldum

---

104 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü51b, S166
(1b) serv ḳadd ü lāle-ḫadd / serv ḳadd lāle-ḫad S
105 Ü51b, A59a, E57a, S167
(1a) sevgülü / sevgüli E
(1b) bilmem / bilmen A,E
(2b) ṭolupdur / ṭolıdur E
(3b) ḳatında / ḳaşında E // hezārumdan benüm / hezārumdan A

2. Bu eşk-i seyl-i ceyḥūnum ḳo baḥr-i nīl olsun kim
Kenārında ḳadüñ gibi sehī serv-i revān buldum

3. Def ü çeng ü rebābile demidür ʿayş ü nūş idem
Viṣāl-i yār ile çünkim şarāb-ı erġuvān buldum

4. Nigārā tā ḫalāṣ etdüñ beni girdāb-ı ḥasretden
Ferahdan şādmān oldum belālardan amān buldum

5. Teşebbüh ideli Mihrī ḫadüñe verd-i ḫamrāyı
Çemende lālenüñ baġrın ḥasedden ṭolu ḳan buldum

107

Mefāʿīlün mefāʿīlün faʿūlün

1. Benefşem ḫaṭṭuñ ü ḥüsnüñ bahārum
Hemān pesdür baña sevgülü yārum

2. Cemālün bāġın idelden temāşā
Cihān bāġına yoḳdur iʿtibārum

3. Ruḫuñ güldür baña ġonçe dehānuñ
Ḫadüñ berg-i semendür gül ʿiẕārum

4. Tapuña bende olaldan cān ü dilden
Elüñe virmişemdür iḫtiyārum

---

106 Ü51b, A60b, E58b, S167
Ü52a, A61a, E58b, S167
(2b) kenārında / kenārumda A,E
(3a) çeng ü rebābile / çeng rebābile A, çeng ü rebāb ile E // ʿayş ü nūş / ʿayş nūş A
(3b) yār ile / yārla Ü,A,S
Ü52a, A61a, E59a, S168
(5b) baġrın / baġruñ E // ṭolu / ṭolı A

5. İki ʿālemde yārından ilāhi
Ayırma Mihrīyi perverdigārum

108

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Çün bir nefes oldum saña ben bende ki hem-dem
ʿĀlemde niçün pes çekerem ölmek içün ġam

2. Ḳorḳutma beni nār-ı ceḥīm ile ey nāṣıḥ
Āhum şererinden yanar odlara cehennem

3. Öldürse gerek bini ḫayāl-i lebüñ ey dost
Bu ḫaste dile ḳılmaz iseñ ẕerre kadar em

4. Ġamzeñ ne ʿaceb yüregüme yaralar urdı
Vaṣluñdan irişdür meded it yaraya melhem

5. Ey dost benüm ḥālüme luṭf it naẓar eyle
Cān ḥalḳuma irişdi hemān ḳaldı vü bir dem

6. Cürmine baḳup Mihrīyi dūr itme ṭapuñdan
Olmaz bu cihānda çü günāh işlemez ādem

---

107 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü52a, S168
(1b) pesdür / besdür S

108 Ü52a, A60b, E58b, S168
(1b) niçün pes çekerem ölmek içün ġam / niçün ölmekçün pes çekerem ġam A,E
(2a) ḳorḳutma / ḳorḫutma A, ḳorḫma E // ceḥīm ile / ceḥīmle A
(3a) bini / seni A,E
(3b) ḳılmaz isen / ḳılmazsan Ü,A,S
(4b) yaraya / yarama E // melhem / merhem A,E
(5b) hemān kaldı vü bir dem / hemān vir dem E

109

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Hasretüñden sūretüm zerdi 'ayāndur lā-cerem
Firkatüñden gözlerüm yaşı revāndur lā-cerem

2. Hem-demüm āhum olupdur mūnisem gözüm yaşı
Kimse bilmez hālümi derdüm nihāndur lā-cerem

3. Niçe Ferhād olmasun 'aşkuñ beyābānında dil
Gice gündüz zikri sen şīrīn-zebāndur lā-cerem

4. Çünki sultān oldı dil tahtında 'aşkuñ dilberā
Ser-be-ser cān mülkine hükmüñ revāndur lā-cerem

5. Ol kemān ebrūña cānum nice kurbān itmeyem
Ġamzeñ oklarına çün sīnem nişāndur lā-cerem

6. Bende dil cānā tapuñdan hergiz āzād olmasun
Kim hayālüñ göñlümüñ tahtında hāndur lā-cerem

7. Varise müşkīn saçuñ būyından etmişdür güzer
Ki ol hevāyile sabā 'anber-feşāndur lā-cerem

8. Yıkma göñlin āşıkuñ uyma rakībe dūstum
Çün bilürsīn iblīsüñ sözi yalandur lā-cerem

9. Hamdülillah bezm-i hüsnüñde habībüm Mihrīnüñ
Sāgar-ı çeşmi lebüñ 'aksile kandur lā-cerem

---

109 Ü52b, A76a, E74b, S169
(1b) firkatüñden / firkatden E
(2a) hem-demüm / hem-dem Ü
(2b) bilmez / bilmezem A
(3b) zikri / fikri A,E
(4b) ser-be-ser / ser-te-ser E
Ü52b, A76b, E74b, S169
(7a) varise / varsa A, var ise E // müşkīn saçuñ būyından etmişdür / müşkīn saçından būy itmişdür E
(7b) ki ol hevāyile / ki ol hevāyla A, ki hevā ile E
(8b) iblīsüñ / iblisüñ A
8.beyit Ü,A,S nüshalarında var, E nüshasında yoktur.

110

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Hüsnüñüñ üstindeki ol māh ḥaḳḳıçün begüm
Cān ü dilden bendenem ben şāh ḥaḳḳıçün begüm
2. Her seḥer-gāh itdügüm bu āh ḥaḳḳıçün begüm
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

3. Ḳıble yüzüñden ölince yüzümi döndürmezem
Virseler bir ḳıluña iki cihānı virmezem
4. Gerçi aylar yıllar oldı ben yüzüñi görmezem
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

5. Eyledüm seni sevelden ġayrılardan dil beri
Dimedüñ bir gün ki hey bī-çāre miskīn gel beri
6. Günde biñ kez ġamzeñ ursa yüregüme ḫançeri
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

7. Döndürürsem yüz yüzüñden ḳıbleden dönsün yüzüm
Senden ayruġa naẓar ḳılsa derem çıḳsun gözüm
8. Seni sevelden behey kāfir saña budur sözüm
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

9. Ey beni Mecnūn gibi 'aşḳıyile şeydā ḳılan
Ben seni sevmekde gerçek 'āşıḳam ṣanma yalan
10. A benüm çok sevdügüm vallahi billahi inan
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

11. Ġamzeñüñ peykānı sīnemde 'ayāndur dūstum
Ḥalimüz ḫod gün gibi saña 'ayāndur dūstum
12. Yoluña cān virürem bunca zamāndur dūstum
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

13. Rāżıyam cānā gerek aġlat gerek güldür beni
Dönmezem senden gerek dirgür gerek öldür beni
14. Mihrīyem 'aşḳuñda daḫi niçe yıl yeldür beni
Ṣādıḳam yoluñda ben Allah ḥaḳḳıçün begüm

---

110 Bu murabba yalnız Ü ve S nüshalarında vardır.
Ü52b, S170

111

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Dest-gīr ol bu ben üftādeye ey kān-ı kerem
   Ki kerīm ẕāt olanuñ şānıdur iḥsān kerem
2. Dergehüñ dār-ı şifā oldı çü bīmārlara
   Senden irdi ḳamu derd ehline dermān kerem
3. Dil ü cān ḫastesine luṭfuñ ile eyle ʿilāc
   Ki erür ṣıḥḥate luṭfuñla anı ān kerem
4. ʿAdlüñ ābı nola dil-teşnelere virse ḥayāt
   Ki virür mürdeye ʿĪsī nefesüñ cān kerem
5. Ḥaḳḳa minnet ḳademüñ başdı yüzüm üzre bu dem
   Ḥamdülillah ḫoş ediser yine devrān kerem
6. Nūr ile şehr-i Amāsiyyeyi maʿmūr idesin
   Yapısar ʿadlüñ ile her dil-i vīrān kerem
7. Mihrī üftādeye raḥm it demidür luṭf ile
   Dest-gīr ol aña ʿadlüñle gel ey kān-ı kerem

112

Feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Dili yiter yaḳa efendicigüm
   Cānı yiter yaḳa efendicigüm
2. Yüregüm yāresine vuṣlatuñuñ
   Merheminden yaḳa efendicigüm
3. Ne çeker cevrüñ ile ḫaste dilüm
   Ḥāline bir baḳa efendicigüm
4. Çoḳdan ʿaşḳ eline ben bende
   Virmişemdür yaḳa efendicigüm

---

111 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü53a, S171

5. Unudursañ belālu Mihrīyı
Seni ḳodum ḥaḳa efendicigüm

113

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Didi cānān terk ḳıl yolumda cān didüm be-çeşm
Didi çeşmüm ḫūnīdür tez ol hemān didüm be-çeşm

2. Didi ebrū-yı kemānum atsa ġamzem tīrini
Sīneñi her dem aña eyle nişān didüm be-çeşm

3. Didi serv ḳaddümüñ gelse ḫayāli dīdeñe
Gözlerüñ yaşın revān eyle revān didüm be-çeşm

4. Didi laʿlüm yādına cān meclisinde māḥażar
Nūş ḳıl dil sāġarından ṭolu ḳan didüm be-çeşm

5. Didi kim gel itlerümden yād olma bir nefes
Āsitānum kūşesinde ṭut mekān didüm be-çeşm

6. Mihrīye bir būse enʿām it didüm dilber didi
Sen de gel şükrāne teslīm eyle cān didüm be-çeşm

---

112 Ü53a, A59b, E57b, S172
(1a) yiter / yeter A,E
(1b) yiter / yeter A,E
Ü53b, A59b, E57b, S172
(3a) cevrüñ ile / cevrüñile A,// dilüm / dilüñ A,E
(3b) baḳa / baḳsa A,E
(4a) ʿaşḳ / ʿaşḳun A,E // bende / bendeyi A
(5a) unudursañ / unıdursañ A
113 Ü53b, A59b, E57b, S172
(1b) tez / tīz A,E
2.beyit E nüshasında yoktur.
(2a) ġamzem / ġamzeñ A
(4b) ṭolu / ṭolı A

114

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Düşmişem derdüñe cānā derde dermān isterem
Dūstum derdüñ yeter derdüme dermān isterem

2. Gülsitān-ı ḥüsnüñi dūr itme çeşmümden şehā
'Andelībem gül yüzüñ şevḳinde nālān isterem

3. Bu dil-i şūrīdenüñ taḥtında sulṭān bolmaġa
Bir senüñ gibi yüzi gül-berg-i ḫandān isterem

4. Dūstum kūyuñda ben ḫāra hemān 'izzet yeter
İtlerüñle bir gice kūyuñda mihmān isterem

5. Ġamzeñüñ tīrine Mihrī sīnesin ḳıldı nişān
Ḳaşlaruñ yāsına cānā cānı ḳurbān isterem

115

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. 'Ömür vefā ideriken cihānı ḫoş görelüm
Bahār faṣlı irince ḫazānı ḫoş görelüm

2. Getürdi cevr ü cefāsın dile ḫayāl-i ḥabīb
Bize hemīşe budur armaġanı ḫoş görelüm

3. Niçe sevelüm anı kim seve o ġayrıları
Muḥabbeti bizümile olanı ḫoş görelüm

4. Raḳībi kendüye maḥrem idündi 'āşıḳı yād
Ol anuñile ḫoş olsun biz anı ḫoş görelüm

---

114 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü53b, S172

5. Ne gül ḳalur ne ḫo bülbül ne nev-bahār ü ḫazān
Cihānla gel ey Mihrī bu cānı ḫoş gördüm

116

Mefāʿīlün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1. Götür getür meyi sāḳī bahārı ḫoş görelüm
İrişdi vaḳt-i şükūfe kenārı ḫoş görelüm

2. Bu gün ki mevsim-i güldür çemende bülbül ile
Ḫurūş ü nāle ḳılup āh ü zārı ḫoş görelüm

3. Ḳomaz gülüñ nidelüm dāmenini elden ḫār
Gülüñ rıżāsı(i)çün bāri ḫārı ḫoş görelüm

4. Yoluña tuḥfe getürdüm begüm bu cānı didüm
Dedi getür sen eli boşda varı ḫoş görelüm

5. Cihān ü cānı revān it yolına Mihrī ḥabīb
İtüm dimiş saña bu iʿtibārı ḫoş görelüm

---

115 Ü54a, A60a, E58a, S173
(1a) ideriken / ider iken E
(2a) cevr ü cefāsın / cevr cefāsın A
(3b) bizümile / bizüm ile E
Ü54a, A60b, E58a, S173
(4a) ʿāşıḳı / ʿāşıḳ A,E // yād / yār A,E
(4b) anuñile / anuñla E
(5a) nev-bahār ü ḫazān / nev-bahār ḫazān A
(5b) cānı / ḫānı A,E
116 Ü54a, A60a, E58a, S173
Ü54a, A60a, E58a, S174
(2a) bülbül ile / bülbüle A,E
(3a) gülüñ / göñül A,E
(3b) gülüñ rıżāsı(i)çün / göñül rıżāsı içün A,E
(5a) cihān ü cānı / cihānı cānı A,E

117

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Gördüm yüzüñi āhla efgāndan el yudum
Sordum lebüñi çeşme-i hayvāndan el yudum

2. Gözüm göreli sidre kadüñ müntehāsını
Cān gülşeninde serv-i hırāmāndan el yudum

3. Ğavvāş olalı ol sānemüñ 'aşkı bahrına
Bahr-i muhīte bakdum ü 'ummāndan el yudum

4. La'l-i lebüñle dişlerüñüñ vasfın işidüp
Hakkā budur ki dür(i)le mercāndan el yudum

5. Öldürmesün igen dahi gamzeñ di Mihrīyi
Ben hūnī gözlerüñ görelü (k)andan el yudum

118

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Gün yüzüñ oldı gözümden ki nihān iki gözüm
Karañu oldı baña işbu cihān iki gözüm

2. Dimedüñ bu dahi āşüftelerümden biridür
Sürünürem yoluña bunca zemān iki gözüm

3. Bāğ-ı hüsnüñde görüp müdde'iyi dīdelerüm
Oldı kanlu yaş ile şādurvān iki gözüm

4. Gözümüñ suları her cānibe bāğı tolanur
Her kaçan seyr idesin serv-i revān iki gözüm

---

117 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü54a, S174

5. Gözüme nūr irüşsün yine göñlüme sürūr
Göreyüm gün yüzüñi bir dem emān iki gözüm

6. Ḫūbken eyle vefā yoluña cānlar virene
Böyle ḳalmaz bu güzellik de hemān iki gözüm

7. Baña raḥm itse gerek yār didüm aġyāra
Mihrīyi eyleme billah yalan iki gözüm

119

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Gör nice derde esīr olduñ ey bī-çāre başum
Bulmadum ḳaldı senüñ derdüñe bir çāre başum

2. Topraġuñ çünki gözüñ yaşile yoġrılmış ezel
Biz aña neyleyelüm ey yazusı ḳare başum

3. Bī-vefā yāra göñül virdüm ü bilmezlik ile
Kendü elüm ile atdum seni odlare başum

4. Vay eger güldüre düşmānlarumı yār baña
Ḳılalar ṭa'ne ṭaşiyle seni biñ pāre başum

5. Yüzümi ḫāk ideyin gitdügi yollara ḥabīb
Seni hem-ser ideyin basḍugı ṭaşlare başum

6. Göredursun bu gözüm bāri ölince yüzini
Kefen(in) boyn(ın)a takup vara yalvare başum

7. Bilmezem baḫt-ı siyāhumla nice aġlayayın
Seni ġam ḫānelerinde yine āvāre başum

---

118 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü54b, S174

8. Müdde'ī nüktelerile ṣanemüñ ġuṣṣaları
Mihrīyi öldüre bir gün seni ḳurtare başum

120

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lün

1. Nigār ruḫlarını lāle-zāra beñzetdüm
Benefşe ṣaçlarını müşg-bāra beñzetdüm

2. Cemāli gülşenini gördüm ü didüm elḥaḳ
Şukūfeyile müzeyyen bahāra beñzetdüm

3. Çemende ḳāmetini gördüm ol gül-endāmuñ
Gözini nergis ü boyın çenāra beñzetdüm

4. Sefīne-i dili ġarḳ idicek gözüm yaşı
Ḥabīb dāmenini ben kenāra beñzetdüm

---

119 Ü54b, A58b, E56b, S175
Ü54b, A59a, E56b, S175
(3a) virdüm ü bilmezlik ile / virdüm bilmezlikile A, virdüm bilmezlik ile E
(3b) kendü / kendi E // elüm ile / elümile A
Ü54b, A59a, E57a, S175
(4b) ḳılalar / ḳıla
Ü54b, A59a, E57a, S176
(5b) ideyin / ideyim A,E
(6a) göredursun / göretursun A,E
(6b) boynuña / boynuna E
(7a) aġlayayın / aġlayayım A,E

5. Dilinde şām ü seḥer Mihrīnüñ budur ẕikri
Vefāsı yoḳ ṣanemi rūzgāra beñzetdüm

121

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Niçe bir hicrüñle idem āhı çoḳlar sevdügüm
Āhum odı yaḳdı mihr ü māhı çoḳlar sevdügüm
2. Dürlü dürlü dilberā cevr ü cefāñile beni
Ḳaṣduñ öldürmek midür billahi çoḳlar sevdügüm
3. Her ne yüzden cevr iderseñ ben ḫo yüz döndürmezem
Sen dahi ḥāżır göre Allahı çoḳlar sevdügüm
4. Dūstum luṭf eylegil aġyārile seyr eyleme
Dīvüñ olmasun melek hem-rāhı çoḳlar sevdügüm
5. Hey ḥaẕer ḳıl dūstum Mihrīnüñ āhından ṣaḳın
Āhı āhenden geçer vallahi çoḳlar sevdügüm

---

120 Ü55a, A61a, E59a, S176
(1a) ruḫlarını / ruḫların A
(2a) cemāli / cemāl A,E // gülşenini / gülşeni Ü,S, gülşenüñi E /// gördüm ü didüm / gördüm didüm A,E
(2b) şukūfeyile / şukūfe ile E
(3b) gözini / gözin A,E
(4a) dili / dil A
(4b) dāmenini / dāmenüñi E
(5a) şām ü seḥer / şām seḥer A
121 Ü55a, A61a, E59a, S177
(1b) çoḳlar / çoḳdan E
(2a) cefāñile / cefā ile E
Ü55a, A61b, E59a, S177
(3a) ben ḫo yüz döndürmezem / biz ḫo yüz döndürmeziz Ü,S
Ü55a, A61b, E59b, S177
(4a) aġyārile / aġyārla A, aġyār ile E
(5b) āhı / āh A,E

122

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ayru düşdügüm ḥabībümden ḫüdā göstermesün
Oldugum serv-i bülendümden ḫüdā göstermesün

2. La'l-i nābından beni maḥrūm ḳılsun rāżıyam
Dek raḳībe vaṣl-ı ḫvānından 'aṭā göstermesün

3. Yüze yüz yāre muḳābil olmasun deñ āyine
Kendü özin gizlesün ol bī-ḥayā göstermesün

4. Ḳande bir ḫūbı görürse bizden artuḳ cān virür
'Ārifāne ẕevḳ idüp zāhid riyā göstermesün

5. Dūstlar billahi deñ ol sevdügüm dildāra kim
Mihrīye cevr idüp aġyāra vefā göstermesün

123

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Biz bendesine düşmen işin bāri etmesün
Bir ḫaste ṣıḥḥat ister iken cānı gitmesün

2. Bāzār-ı 'aşḳ içinde beni hīçe ṣatdı yār
Ayaġa düşdük ise yabanlara atmasun

3. Ol bī-vefāya billah eyit ey nesīm-i ṣubḥ
'Aşḳı şehīdi derdile öldi unutmasun

---

122 Ü55a, A61b, E59b, S177
Ü55a, A62a, E59b, S177
(3a) muḳābil olmasun deñ āyīne / muḳābil deñ āyīne E
(3b) özin / özni A,E
Ü55a, A62a, E60a, S178
(5a) dūstlar / dūstum A,E // deñ ol sevdügüm dildāre / deñ çoḳ sevdügüm dildāre E

4. Her kişi itdügin bu cihānda bulur velī
Ben buldum uş ṣaḳın bunı düşmen işitmesün

5. Bī-ḳadre bu cihānda kimesne göñül virüp
Mihrī senüñ gibi emegi yile gitmesün

124

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Ben umardum ki seni yār-ı vefā-dār olasın
Ne bileydüm ki begüm böyle cefā-kār olasın

2. Hele sen ḳā'ide-i cevrde eksik ḳomaduñ
Dūstluḳ ḥaḳḳı ise ancaḳ ola var olasın

3. Reh-i 'aşḳuñda neler çekdügüm ey dūst benüm
Bilesin bir gün ola 'aşḳa giriftār olasın

4. Sözüme uymaduñ ey aṣılası dil dilerem
Ser-i zülfine anuñ āḫiri ber-dār olasın

5. Sen ki cān gülşeninüñ bir gül-i nev-restesisin
Ne revādur bu ki her ḫār ü ḫas-ı yār olasın

---

123 Ü55b, A62b, E60b, S178
(1a) biz / bir A,E // bāri / yāri A,E
(1b) ister iken / isterken A
Ü55b, A63a, E60b, S178
(2a) ṣatdı / ṣaydı Ü,S
(2b) düşdük ise / düşdükse Ü,S, düşdükise A
(3b) derdile / derdle A, derd ile E
Ü55b, A63a, E61a, S178
(4a) cihānda / cihāndur A,E
(4b) buldum / bulmadum Ü,S // uş ṣaḳın bu / ṣaḳın bu Ü,S
(5b) emegi / iki E

6. Beni āzāde iken ʿaşḳa giriftār itdüñ
Göreyin sen de benüm gibi giriftār olasın

7. Sen çıḳarduñ beni zülfine uyup başdan ey dil
Göreyin sen dahi bu yolda ki ber-dār olasın

8. Bed-duʿā etmezem ammā ki ḫüdādan dilerem
Bir senüñ gibi cefā-kāra hevā-dār olasın

9. Şimdi bir ḥāldeyem kim ilenen düşmenine
Dir ki Mihrī gibi sen dahi siyeh-kār olasın

125

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1. Ḫüdā yaratdı mı ola bed-sitāre bencileyin
Felek getürdi mı ola baḫtı ḳare bencileyin

2. Cihānda çoḳdurur ammā belā-keş ʿāşıḳlar
Kimesne uġramadı āh ü zāre bencileyin

3. Meger ki ney ola hem-dem fiġānuma her dem
Ki olupdurur yüregi pāre pāre bencileyin

4. Gönül evinde bir ʿāşıḳ ḥabībinüñ ismin
Yazar mı āhıyile her duvāre bencileyin

---

124 Ü55b, A63a, E61a, S178
Ü55b, A63b, E61b, S179
(6a) āzāde iken / āzādeyken A
(7a) zülfine uyup başdan / başdan zülfine uyup E
(8b) hevādār olasun / hevādār ola A,E
(9a) ḥaldeyüm / ḥaldeyüz A,E

5. Cihāna geleli Mihrī dir erdügine ʿaceb
Ḫüdā yaratdı mı ola bī-sitāre bencileyin

126

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Dūst hicrüñdür dem-ā-dem bagrumı ḳan eyleyen
Laʿl-i nābuñdur ṣorarsam aña dermān eyleyen

2. Gülşen-i ḥüsnüñde cānā giceler ta ṣubḥa dek
Derd ile cān bülbülidür āh ü efġān eyleyen

3. Aġlamaḳdan münḳaṭıʿ olmazdı çeşmüm neyleyem
Ḳanlu yaşumdur raḳīb-i kelbi ḫandān eyleyen

4. Key ḥaẕer ḳıl gözlerinden ḫūnīdür dilberlerüñ
Günde biñ kez hey budur nā-ḥaḳ yere ḳan eyleyen

5. Ḥasret-i çāh-ı zeneḫdānuñ oluram ger varise
Bu cihān gülşenlerin Mihrīye zindān eyleyen

---

125 Ü55b, A62a, E60a, S179
(1a) yaratdı mı ola / yaratdı ola A,E // bed / bī A,E
(1b) getürdi mi / getürdi A,E // baḫtı ḳare / baḫt-ı ḳare E
Ü56a, A62b, E60a, S179
(2a) ʿāşıḳlar / ʿāşıḳ Ü,S
Ü56a, A62b, E60a, S180
3.beyit E nüshasında 4.beyitle yer değiştirmiştir.
(4a) bir / bu Ü,S
(4b) āhıyla / eliyle E
Ü56a, A62b, E60b, S180
(5b) yaratdı mı ola / yaratdı ola E
126 Ü56a, A62a, E60a, S180
(2b) derd ile / derdile A // āh ü efġān / āh efġān A
(3b) raḳīb-i kelbi / raḳīb ü kelbi Ü,S
(4a) ḫūnīdür dilberlerüñ / ḫūnīdür dil dilberüñ A,E
(4b) ḳan eyleyen / eyleyen A
(5a) varise / varsa A,E

127

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Devlet atına süvār olmış iki simīn beden
Gūyiyā halk-ı cihāna biri cāndur biri ten

2. Biri İskender-i devrān birisi Haydār Şah
Tīg-ı kahrına bularuñ döye mi burc-ı beden

3. Bularuñ biri melekdür biri ferişte 'ayān
Ki temāşā ider anları ol arada giden

4. Mihrī mihrin bularuñ göremez illā ki rakīb
Neyleyelüm kişiye her şey'i tāli'dür iden

5. 'Īd-i edhā ne mübārek gündi gördüm hōş
Devlet atına süvār olmış iki simīn beden

128

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Düşdüm ayaklara elden komadum yār etegin
Gerçi yārum komadı bir nefes agyār etegin

2. Olalı 'aşk ile şīrīn lebinüñ Ferhādı
Dil-i dīvāne vatan eyledi taglar etegin

3. Degmedüm bir güle bu tāli'i yok başumı gör
Tutaram bunca zemān oldu ki gülzār etegin

4. Mihrī yār ister iseñ dāmen-i agyāra yapış
Gül ele girmez imiş tutmayıcak hār etegin

5. Öl diril ol yakasuz ey dil eger 'ārifseñ
Hūbları̄uñ koma elden hele zinhār etegin

---

127 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü56a, S180

128 Bu gazel yalnız U ve S nüshasında vardır.
U56b, S181

129

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Sāḳiyā ṣoḥbeti kerem it ḳadeḥi ṣun yürisün
Şöyle ḳan mest olalum 'ālemi ḫumret bürisün

2. İçelüm ṭurma muḥabbet eyaġın ṭolu getür
El bir idüp açalum defter-i 'işret dürisün

3. Allah aldayı aldayı şikār eyleyelüm
Meclise cem' idelüm gözleri āhū sürüsün

4. Ḫāce vuṣlat ḳapusın kimse çün āsān açamaz
'Ömr naḳdin virelüm vaṣlı yolında çürüsün

5. Ġonçeler bezmine ol zāġ raḳībi ḳomasun
Diyelüm gülşeni bülbüllere her dem ḳorusun

6. Silelüm la'l-i meyin ol büt-i 'ayyārelerüñ
Bu ḥasedden dili aġzında raḳībüñ ḳurusun

7. Zāhidā saña behişt Mihrīye dīdār gerek
Aña maḥbūbı yeter saña cinānuñ ḥūrisün

130

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. 'Aşḳuñ meyini ele alayın mı ne dirsin
Ġayret kelimin ṣuya ṣalayın mı ne dirsin

2. Dil ṣaḳladuġı şīşe-i 'ārı ṭaşa cānā
Hengāme-i 'aşḳuñda çalayın mı ne dirsin

3. Ḳanlu yaşum ey dūst senüñ rāh-ı ġamuñda
Dil zevraḳı ġarḳ oldı ṭalayın mı ne dirsin

4. Ṭutmazsañ elüm luṭfuñ ile ḳaldum ayaḳda
Cānā demidür yoḫsa öleyin mi ne dirsin

---

129 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü56b, S181

5. Miḥrāb ḳaşuñ ṭaḳıdurur ḳıble-i cānum
Dil ḳıblesine secde ḳılayın mı ne dirsin

6. Eksik ḳomaduñ Mihrīye sen cevr ü cefāda
Bir yār-ı vefādārı bulayın mı ne dirsin

131

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ḳande varam şaçlaruñ gibi kemendüm variken
Halḳa-i zülfüñ gibi boynumda bendüm variken

2. Ṭūbāya meyl etmezin ben sidre ḥaḳḳı dūstum
Müntehā ḳaddüñ gibi serv-i bülendüm variken

3. H̱ūblar içre ger şeh-devrānsa bende olmazam
Ehl-i ḥüsn içre senüñ gibi efendüm variken

4. Leblerüñ ẕikri yeter dil ṭūṭīsinüñ şekkeri
Neylerin ḳandi dehānum ṭolı ḳandüm variken

5. Dilde ġam gözümde nem sīnemde āteş her zemān
Kime derdüm yanayın ben kendü kendüm variken

6. Vaṣlın isterseñ ey dil dilber ġamıyla ẖürrem ol
Kimseyi gūş itme benüm böyle pendüm variken

7. Şādam ol dilber demiş kim kimseye raḥm itmezem
Mihrī gibi bir belākeş derd-mendüm variken

---

130 Ü56b, A61b, E59b, S182
(1b) kelimin / kelimīn Ü,S // ṣalayın mı / ṣayan mı A,E
(2b) hengāme / sengāme Ü
Ü57a, A61b, E59b, S182
(4a) luṭfuñ ile / luṭfuñla A
Ü57a, A61b, E59b, S183
(6a) cevr ü cefāda / cevri cefāda A
131 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü57a, S183
(4a) ṭūṭīsinüñ / ṭūṭīnün S

132

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Gülşene meyl itmezem gül gibi yārum variken
Bülbüli gūş itmezem āhile zārum variken

2. Serve baş indirmezem ṭūbāya boynum egmezem
Müntehā kaddüñ gibi ra'nā çenārum variken

3. Cān ü dil naḳdini cānān yolına ḫarc eyledüm
Ḫoş ṣafā sürdüm cihānda elde varum variken

4. Sīnemüñ gencīnesinden eksik olmaz la'l ü dür
Müflis olmaz dil ne ġam bu eşk-bārum variken

5. Neylerem ben 'izz ü cāhı ya cihānuñ rif'atin
Ītlerile eşiginde i'tibārum variken

6. Çalmışidüm ṭaşa ben nāmūs ü 'ārum şīşesin
'Ālem içre ġayretüm ḫalḳ içre 'ārum variken

7. Mihrīyi bī-iḫtiyār etmişdüñ ey dildār-ı men
Başda 'aḳlum vü elümde iḫtiyārum variken

133

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Geldi çün ġarrā ġazeller bize ol cānāndan
'Īsī-veş irdi nefes ben mürde cisme cāndan

2. Oldı şīrīn la'linüñ ferhādı dil āşüftesi
Geçiser cān ü cihāndan geçmeyiser andan

3. Firḳatüñden ḳāmetüm ḥalḳa etmişem ḫātem gibi
Başuma seng-i melāmet almışam mercāndan

4. Ruḫlaruñ gül-zārına erdükçe cānā bād-ı ṣubḥ
'Ālemi ḫoş bū ṭutar ol sünbül ü reyḥāndan

---

132 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü57a, S183

5. Göreli kūyuñda cānum sen güzeller şāhını
Kalmadı Rıdvāna meylüm geçmişem gılmāndan

6. Şübhesüz nā-dān ü ebter cilf ü bī-idrākdür
Ehl-i şi'r içre seni yeg görmeyen Selmāndan

7. Sen yalandan Hātemī 'āşık geçersin Mihrīye
Sümme vallahi seni Mihrī yeg **sever oglandan**

134

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Kim görürse dir ser-i zülfeynüñ ey gonçe-dehen
Baglamış müşkīn resenler nāfe-i āhū-huten

2. Geh-geh ol serv-i sehī seyr etdügince bāgda
Hāk-i pāyine yüzüñ sür benden ey serv ü semen

3. Senüñ ile dilberā 'ālem kamu gülzārdur
Görinür sensüz gözüme dūstum her gül diken

4. Çün dem-i 'Īsī gibi 'aşkuñ dirildürmiş öli
Gelmeyince başuma bilmedüm ol nesneyi ben

5. Mihrīnüñ biñ cān ile gitdi dil-i bī-çāresi
Şām-ı zülfinde habībüñ tutdı ol miskīn vatan

---

133 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü57b, S184

134 Ü57b, A63a, E61a, S185
(1b) resenler / resler E // nāfe-i āhū-huten / nāfe-i āhū-yı huten E
(2b) serv ü semen / serv semen A,E
(3a) senüñ ile / senüñile A,E
(3b) gözüme / gözime E
(4a) dem-i 'Īsī / demi 'Īsī Ü,A
(4b) nesneyi / nesne'i A
(5a) cān ile / cānla Ü,A,S
(5b) miskīn / müşkīn E

135

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Kimseler bencileyin 'aşka giriftār olmasun
Kimsenüñ bencileyin sevdügi agyār olmasun

2. Kimsenüñ yārı gözinden dūr olup yād olmasun
Kimseler gam hānesinde çār ü nā-çār olmasun

3. Kimseler dil-haste olup düşmesün yārdan cüdā
Kimsenüñ şehrinde 'ālem gözine tar olmasun

4. Kimselerüñ gül gibi yāri yüzine gülmesün
Kimseler bülbül gibi feryād idüp zār olmasun

5. Dilerem hak hazretinden Mihrī gibi dūstum
Gice gündüz zāri kıl yāruñ saña yār olmasun

136

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Nola dilber lutf idüp yād etse ben bī-çāresin
Görse tīr-i gamzesinden dilde yüz yüz yāresin

2. Çeşm-i hūn-rīzüñ elinden kime feryād ideyin
Kim içer kanumı her dem gözlemez āvāresin

3. Dūd-ı āhından eger tā bilesin 'āşıklaruñ
Göresin gül safhanuñ üstinde hattuñ karesin

4. Ya tapuñdan dūr idem cānā rakīb-i kelbī ben
Ya yedürem bir gün aña lokma lokma pāresin

---

135 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü58a, S185

5. Yolına cān virmek imiş Mihrī ancak çāresi
Yāriçün agyāra varup nice bir yalvaresin

137

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Niçe bir 'izzet ideyin yār içün agyāre ben
Niçe bir yalvarayın bir gül içün biñ hāre ben

2. Kande baksañ hārdur bagrına basan gonçeyi
'Āciz oldum dūstlar varmaga bir gülzāre ben

3. Hār-ı gayret pāreler bir anda biñ kez cigerüm
Kendülügümle mi hem-dem oldum āh ü zāre ben

4. Leblerüm sırrın dehānından çıkarmasun dimiş
Ser verem bu sırrı hiç fāş itmeyem diyāre ben

5. Yüz çevürür beni gördükçe rakībe meyl ider
Sevdügümden gayrı bilmem neyledüm ol yāre ben

6. Zülfüne dilber beni 'ahdeylemiş berdār ide
Rāzıyam biñ cānla asılmaga ol dāre ben

7. Halk içinde Mihrīyem 'uşşāk içinde mübtezel
Yār katında 'āciz ü āvāre vü bī-çāre ben

---

136 Ü58a, A62b, E60b, S186
(2a) ideyin / ideyim A,E
(3b) hattuñ karesin / hattuñ kare A
(4a) rakīb-i kelbi / rakībi kelbi Ü,S, rakīb kelb A
(5a) virmek imiş / virmekimiş A
(5b) yāriçün / yārçün A, yār içün E

137 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü58a, S186
(1b) hāre ben / hāre sen S

138

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

1. Yoġimiş çünkim naṣībüm vaṣl-ı cānān olmadan
El yudum şimden gerü derdüme dermān olmadan

2. Ḥokḳa-i la ʿlinden aġyāra müferriḥler virür
Ben arakdan ölmişemdür aña ḥayrān olmadan

3. Hicr ile yandı göyündi ḳalmadı cāndan eşer
Āteş-i tennūr-ı ġamda sīne biryān olmadan

4. Olalı şeydāsı bir ẕerre günāhum bilmezem
Her ne dirse dilberüñ emrine fermān olmadan

5. Raḥm idem bir gün demiş bī-çāre Mihrīye ḥabīb
Bu kelāmı ṣaḳlasun yā-Rabb yalan olmadan

139

Mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün

1. Bu gün bir ġonçe-fem gördüm didüm kim hey ne cāndur bu
Didiler bu ruḫ-ı zībāyı ṣorma özge cāndur bu

2. Düşelden leblerüñ ʿaksi bu cām-ı dīdeme cānā
Görenler dir ḳabaġumı-ki ṣāfi ṭolu ḳandur bu

3. Didi ḳaddüm ḫayālini derūn-ı dilde muḥkem ṭut
Didüm kim bir elif gibi bu cān içre nihāndur bu

4. Didi şükrāne vaṣlum çün vir evvel baş ü cān didüm
Yolında öldügüm çoḳdan yoluñda dermiyāndur bu

5. Müjeñ tīrini sīnemden dirīġ itme ki evvelden
Ḫadeng-i ġamze-i dilberleriçün bir nişāndur bu

---

138 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü58b, S187

6. Getür bād-ı ṣabā luṭf it ḥabībüñ zülfi būyından
Dil-i mecrūḥuma zīrā be-ġāyet armaġandur bu

7. Görüp ıġmāz-ı ʿayn itme kimine Mihrīyi cānā
Reh-i ʿaşḳuñda cān virür senüñ ḫayli zemāndur bu

140

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

1. Çün perdesini keşf ide gül bülbüle ḳarşu
Bülbül daḫi cān virse ʿaceb mi güle ḳarşu

2. Terk-i dil ü cān eyledüm ey dūst rehüñde
Geh geh kerem it baş ḳademüñ o yola ḳarşu

3. Zülfüñ ṣanemā her yaña cānlar ḳılur efṣān
Depretse ṣabā zülfüñi ger sünbüle ḳarşu

4. ʿĀşıḳlaruñ iñletme gel ey rūḥ-ı revānum
Sini sevenüñ yüzine bārī güle ḳarşu

5. Mihrüñde senüñ bir gün eyā māh-likā āh
Fāş eyleyiser sırruñı Mihrī ile ḳarşu

---

139 Ü58b, A63b, E61b, S188
(1a) kim / ki A,E
(1b) bu ruḫ-ı zībāyı ṣorma / ṣorma bu ruḫ-ı zībāyı E
(2a) cānā / nāgāh A,E
(2b) ṭolu / ṭolı A
(3a) didi / didüm E
Ü58b, A64a, E61b, S188
(4a) baş ü cān / baş cān A
Ü58b, A64a, E62a, S188
(4b) yoluñda / yolunda E
(6a) zülfi būyından / būy-ı zülfinden E
140 Ü59a, A64b, E62a, S189
Ü59a, A64b, E62b, S189
(5a) mihrüñde / mihrinde E

141

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

1. Kūy-ı cānān çün yeter mesken baña şimden geru
Yüri zāhid cennetüñi var saña şimden geru

2. Şuʿle-i yāruñ cemāliyle müşerref olmışuz
İmdi ey meh var ḳalursañ ḳal ṭaña şimden geru

3. Gördi beni zülfini dilber dışına aldı çün
Bildüm anuñ meyli var benden yaña şimden geru

4. Luṭf ile cānān çıḳardı ġam belāsından beni
Ġuṣṣa çekmem ṣarınursam būrıyā şimden geru

5. Ruḫları bāġında geçdi ʿömrümüz eyvāyile
Umaruz şeft-ālūdan geh geh aña şimden geru

6. Gülsitānda ġonçe laʿlin gördi yāruñ lāle çün
Ṭaġlara düşüp didi yā-hū saña şimden geru

7. Mihrīye vaṣlı ḥabībinüñ müyesser oldı çün
Yolına cān virmek āsāndur ana şimden geru

142

Fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilün

1. Nice zülf ü nice mū ʿanber-gīsūdur bu
Var ise sünbül ü reyḥāna viren būdur bu

---

141 Ü59a, A64a, E62a, S189
(2a) müşerref / tenevvür A,E
(2b) meh var ḳalursañ / meh-rū ḳalursañ E
(4a) luṭf ile / luṭfla A,E
(4b) şimden geru / şimden A
Ü59a, A64a, E62a, S190
(5a) eyvāyile / eyvāyla A, eyvā ile E
(6a) laʿlin / laʿlüñ E
(7a) ḥabībinüñ / ḥabībüñ E

2. Bir nazarda niçe ʿāşıḳları ferhād eyler
Nice şīrīn nice dilber nice meh-rūdur bu

3. Çeşmi ṣalmış dili zülfi ḫamına ṭoymadı cān
Allah Allah nice ʿayyār ü ne cādūdur bu

4. Saña āl itmesün aldanma ey dil ġamzesine
Dilleri ṣayd edici gözleri āhūdur bu

5. Diḳḳat ile naẓar etmekden aña inceldüm
Bilmedüm daḫi miyān mı veyāhud mūdur bu

6. Yaş degüldür gözüm aḳıtduḳi ḳaddüñ göricek
Serv ayaġına yüzin sürmekçün ṣudur bu

7. Dir gören ol ṣanem-i lāle-ruḫı birbirine
Mihrī-i bī-çāreyi āşüfte ḳılan budur bu

143

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Āteş-i ġamda kebāb oldı ciger döne döne
Göklere çıḳdı duḫānumla şerer döne döne

---

142 Ü59a, A64b, E62b, S190
(1a) zülf ü nice / zülf nice A,E // gīsūdur / sarādur E
(1b) var ise / varsa Ü,A;S
(2b) nice dilber nice mehrūdur bu / nice mehrū nice dilberdür bu E
(3b) ʿayyār ü ne cādūdur / ʿayyār ne cādūdur Ü,A,S
Ü59b, A64b, E62b, S190
(5a) diḳḳat ile / diḳḳatle A
(5b) bu / mū A,E
6.beyit: Dir gören ol sıfatı lāle-ruḫı birbirine
Mihrī bī-çāreyi āşüfte ḳılan budur bu Ü,E,S
Ü59b, A65a, E62b, S190
(7a) ṣanem-i / ṣıfāt-ı A,E

2. Cān firāḳuñla fitīl oldı göñül ḫānesine
Ten ḫayālüñle fener oldı yanar döne döne

3. Ḫāk-i pāyüñe yüzin sürmekiçün şems ü ḳamer
Ser-i kūyuña gelür şām ü seḥer döne döne

4. Ḳaşuña beñzemekiçün senüñ ey zühre-cebīn
Kendüzin ṭutdı hilāl etdi ḳamer döne döne

5. Cān cān-bāzını gör laʿlüñe irişmek içün
Rīsmān-ı ser-i zülfüñden iner döne döne

6. Düşeli şevḳi ḫayāl-i lebinüñ Mihrī dile
Āteşi ġamda kebāb oldı ciger döne döne

144

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. El virmiş idi ḫoş bize devrān geçen gece
Hem-ṣoḥbetidi dilber ü cānān geçen gece

2. Ẓulmet şebinde ḳalmış idüm ḫayli derdile
Girdi elüme bir meh-i tābān geçen gece

3. Bir dil-rübā vü ḥüsn elinüñ şāhı luṭf idüp
Olmışdı ben gedāsına mihmān geçen gece

---

143 Ü59b, A65b, E63b, S191
(2b) fener / fenār E
(3a) sürmekiçün / sürmekçün A,E // yüzin / yüzüñ E
(3b) şām ü seḥer / şām seḥer A
Ü59b, A66a, E63b, S191
(4a) beñzemekiçün / beñzemekçün A,E
(5a) irişmek içün / irişmekçün A,E
Ü59b, A66a, E64a, S191
(6a) şevki ḫayāl-i lebinüñ / şevk-i ḫayāli lebinüñ A,
şevḳ-i ḫayāl-i lebinüñ E
(6b) kebāb / kitāb Ü

4. Dilber ḫayāli şevḳi ile yandı ṣubḥa dek
Bir ayag üzre şem'-i şebistān geçen gece

5. Zeyn etmişidi meclisi ḥüsni leṭāfeti
Ol ḫaṭṭ ü ḫāl ü zülf-i perīşān geçen gece

6. Bir ġonçe-la'l şevḳine mest-āne germ olup
Çāk etmişidi Mihrī girībān geçen gece

145

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Eyledük yārile ṣaḥrāları seyrān bu gice
Vācib oldur baña şükrāne virem cān bu gice

2. Devlet atına süvār olmış(ı)duḳ bir niçe yār
Bizüm olmışıdı başdan başa meydān bu gice

3. Tīġ-i ḳahr ile raḳībüñ iki çalduḳ başın
Elümüzdeydi belī ṭop(ı)la çevgān bu gice

---

144 Ü59b, A68b, E67a, S191
(1a) virmiş idi / virmişidi A,E
(1b) hem-ṣoḥbetidi / hem-ṣoḥbet idi E // dilber ü cānān / dilber-i cānān A, dilber cānān E
Ü59b, A69a, E67a, S191
(2a) ḳalmış idüm / ḳalmışdum A, ḳalmışidüm E // derdile / derd ile E
Ü59b, A69a, E67a, S192
(4a) şevḳi ile / şevḳiyile A
(4b) ayag / ayagı A,E
(5a) etmişidi / etmişdi A,E // ḥüsni leṭāfeti / ḥüsn-i leṭāfeti A, ḥüsn ü leṭāfeti E
(5b) ol / evvel E // ḫaṭṭ ü ḫāl ü zülf-i perīşān / ḫaṭṭ ḫāl zülf-i perīşān A
(6b) etmişidi / etmişdi E

4. Zāhir itdi ruhını zülfi sehābın götürüp
Yārlık etdi bizümle meh-i tābān bu gice

5. Mest idüm ʿaşkı meyinden dahi bir bāde sunup
Curʿa-i laʿli beni eyledi hayrān bu gice

6. Müddeʿī yārumı menʿ itmege cehd itdi velī
Azdurımadı ne dirsin anı şeytān bu gice

7. Aramuzdan şükür Allah ki eksildi rakīb
Hele ser-vaktümüze ermedi hicrān bu gice

8. Kaʿbe-i hüsnini çünkim bize etdürdi tavāf
Eyledüm biñ dil ile cānumı kurbān bu gice

9. Māh-ı zī-l-hiccenüñ on beş gicesi hoş şeb idi
Ki eyledi yār ile Mihrī bile seyrān bu gice

146

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Bir tabīb oldı bizümle yine hem-dem bu gice
Dil-i bīmārumuza eyledi emsem bu gice

2. Yaralanmışdı ciger gamzesi peykānlarile
Laʿli verdi yine ol yāreye merhem bu gice

3. Rūzgāruñ elemin çekmiş(i)dük hayli zemān
Hamdülillah bizi yār eyledi bī-gam bu gice

4. Meclisinde sanemüñ rāhat olup subha degin
Biñ safāyile geçildi hele bir dem bu gice

---

145 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü60a, S192
(1a) gice / gece S

5. Fırṣat el virmiş(i)ken būse-ḳenār it yāri
Dā'imā girmez ey Mihrī ele bu dem bu gice

147

Mef ʿūlü mefā ʿīlü mefā ʿīlü fa ʿūlün

1. Bilsem ki perī misin ey cān yoḫsa ferişte
Biñ cān ile sevdüm seni bir kerre görüşte

2. Gerçi ki müjeñ ḫançer ile sīnemi deldi
Dil daḫi senüñdür dilerseñ meh al işte

3. Terk eyledüm ey yār senüñ ʿārı yoluñda
Rüsvāy-ı cihānam bu gün ʿaşḳuñla bil işte

4. Kūyuñda gedā olalı ey şāh-ı cihānum
Meyl eylemezem ẕerrece firdevs-i behişte

5. Dilber didi bir būse virem cān virür iseñ
Mihrī didi bir cāna ne minnet meh al işte

---

146 Ü60a, A68b, E66b, S193
(2b) verdi / urdı Ü
(4a) degin / ḳadar E
(4b) ṣafāyıla / ṣafā ile E
147 Ü60a, A65a, E63a, S193
(1a) perī misin / melek misin A,E
(1b) cān ile / cānla A // kerre / kere E
Ü60b, A65a, E63a, S194
(2a) ḫançer ile / ḫançerle A
(2b) dileriseñ meh al / diler iseñ al E
3.beyit E nüshasında yoktur.
(3b) ʿaşḳuñla / ʿaşḳuñda A
(5a) virür iseñ / virürseñ A

148

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Ben umardum gele bir zülf-i perīşān bu gice
Şem'-i ruhsārına pervāne kılam cān bu gice

2. Nā-gehān girdi içerü bir niçe bed-rūy didüm
Bunda mı saldı Süleymān dīvi yeksān bu gice

3. Bir bölük asılası geldi bir araya bu dem
Kande bulına 'aceb bunlara urgan bu gice

4. Kimi keldür kimi kördür kimi sākıt bularuñ
Kimlere kıldı musāhib bizi devrān bu gice

5. Şeb-i yeldā gicesi Mihrīye gör netdi felek
Görmez idi götürüp eyledi mihmān bu gice

149

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Bir hoş gazel didüm yine ben hatt-ı Ahmede
Cān safhasında eyledüm anı müsvedde

2. Yil gibi yıllar ile hevāsında yelmişem
Oldum esīr āhır o zülf-i müca'ade

3. Çokdur cihānda cevr ü cefāsıla mübtezel
Bulınmaya benüm gibi bir dahi gam-zede

4. Kūyuñda gözlerüm yaşı ol deñlü akdı kim
Garķ oldı her haremleri dürr ü zebercede

---

148 Ü60b, A69a, E67a, S194
(2a) içerü / içeri A,E
(3a) asılası / asmalular A,E
(3b) bulına / buluna E
(4a) sākıt / sākat A,E
(5b) görmez idi / görmezidi A

5. Ḳānūn-ı ʿaşḳ ḳāmetümi eylemişdi çeng
Nāy itdi cismümi daẖi iñlede iñlede

6. Ġamzesi cānumı çekeşür çeşmi gönlümi
Eksik degül çü mestler arasında ʿarbede

7. Dānā odur ki ẖūblara zāhid gönül vire
Nā-dān odur ki sevmedi maḥbūbı dünyede

8. Kimse cihānda müddeʿiye boynın egmesün
Muḥtāc itme Mihrīyi yā-Rabb muẖannede

9. Gūyā siperde āyinelerdür żiyā virür
Tīr-i ẖadeng-i ġamzesi peykānı sīnede

150

Mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

1. Bu yār-ı cefā-kārum maḥbūb idi vaḳtinde
Bu gözleri mekkārum ẖoş ẖūb idi vaḳtinde

2. Gül ruẖlaridi ẖande şehlerdi buña bende
Şeft-ālūsı ṭurfanda merġūb idi vaḳtinde

3. Ebrūsı kemān idi ṣayd itdügi cān idi
Bir ġonçe-dehān idi maṭlūb idi vaḳtinde

4. Cānlardı buña ḳurbān baḳmazdı yüze bir an
ʿĀşıḳları hep ḳurbān-āşūb idi vaḳtinde

5. Şimdi ẖaṭını Mihrī gördükçe ẖadinde dir
Bu yār-ı cefā-kārum maḥbūb idi vaḳtinde

---

149 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü60b, S195

150 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü61a, S195
(4a) ḳurbān / fermān Ü

151

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1. Bu gün bir ḥüsn-şāhınuñ yüz urdum āsitānına
2. Erişdi ʿandelīb-i dil cemāli gülsitānına
3. Ṣafālar virdi ʿuşşāḳuñ yine rūḥ-ı revānına
4. Getürmiş ʿanberīn ḫālin hümāyūn zülfi yanına
5. Niçe şeh-bāzdur gör kim beg iltür āşiyānına

6. Yüri bezm-i ḫarābāta igen taʿn eyleme zāhid
7. Sen özüñi ḳır ḫalḳuñ günāhın aġlama zāhid
8. Günāhı kimsenüñ senden ṣorulmaz söyleme zāhid
9. Şarāb-ı laʿl-i dilberden beni menʿ eyleme zāhid
10. Saña ne her kişi her ne iderse kendü cānına

11. Yüzüñ envārı şevḳından olupdur zīneti şemʿüñ
12. Ki her dem nārı nūr etmek olur māhiyeti şemʿüñ
13. Dili kesilmek olmışdur anuñçün ʿādeti şemʿüñ
14. Yüzüñe beñzerem dermiş ʿacebdür ḥāleti şemʿüñ
15. Baş ortaya ḳoyup söyler ne kim gelse zebānına

16. Çü gördi nār-ı hicrüñde beni yaḳduġını ey cān
17. Özi göyündi daġ urdı özine lāle-i nuʿmān
18. Görüp aġyārı yanuñda gülerem ẓāhirā her an
19. Yanaram bezm-i şevḳüñde gözüm aġlar göñül ḫandān
20. Hemān ol şemʿa döndüm kim güler dāʾim ziyānına

21. Döşenmiş bāġ-ı ḥüsnüñde ruḫuñ üzre gül evrāḳuñ
22. Dimāġın ʿanberīn būyı muʿaṭṭar kıldı āfāḳun
23. Sürer yüzine gözine raḳībüñ sāʿid ü sāḳuñ
24. Alur dildārı yanına söger ardınca ʿuşşāḳuñ
25. Ögünsün düşmen ögünsün eger ḳalursa yanına

26. Leṭāfet gülsitānında begüm ḫaddüñdürür ter-gül
27. Olupdur berg-i gül üstinde ḫālüñ dāne-i fülfül
28. Ḳaçan bu yüz ḳarası(y)la ṣaçuña öykünür sünbül
29. Gülüñ bu ʿārızı rengin görüp aldanma ey bülbül
30. Ki niçe ol senün gibi ġarībüñ girdi ḳanına

31. Görüp bir hūb ü zībāyı ey Mihrī şakın aldanma
32. Olur bu hūbluguñ lā-büdd zevāli yakın aldanma
33. Görürsüñ günde biñ kerre anuñ ahlākın aldanma
34. Yüzüñe gülse birkaç gün Necāti şakın aldanma
35. Ki gerçekler inanmadı bu dünyānuñ yalanına

152

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Bu hüsn ü bu melāhat ü bu hulk ü hūyla
Kılduñ cihān dimāgını tāze bu būyla

2. Cānā bu cānı sidre kadüñ müntehāsına
Teslīm çokdan eylemişüz yüzi şuy(ı)la

3. Dil her ne deñlü çekse gamuñdan belā senüñ
Döndürmez ol yüzini eger postı şoy(ı)la

4. Zülfüñ gamını dest-i ezel yazdı başuma
Şanma ki ta ölince bu yazuyı bozıla

5. Devlet hümāsı olmış(i)ken ismüñ ey perī
Pervāz urup neden ki uçasın şimdi tüyile

6. Hem-dem edinme kendüñe agyārı sevdügüm
Sen meh şıfatlu yürimesün zengī rūyla

7. Zencir tutmazidi bu dīvāne Mihrīyi
Bend itdi bend-i zülfüñ anı şimdi mūyla

---

151 Bu tahmis yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü61a, S196
152 Ü61b, A66b, E64b, S198
(1a) hüsn ü bu melāhat ü bu hulk ü hūyla / hüsn bu melāhat bu hulk-ı hūyla A, hüsn ü bu melāhat bu hulk ü hūyla E
Ü62a, A66b, E64b, S198
(4a) başuma / başına A,E
(4b) bozıla / yuyıla A,E
(5b) urup / olup E
(6a) hemdem / hemrāh A,E // agyārı / agyār A
(7b) bend / bende A,E // anı şimdi mūyla / anı mūyıla E

153

Fā ᶜilātün fā ᶜilātün fā ᶜilātün fā ᶜilün

1. Bu gice bir kasr-ı ᶜālī içre bir şeh-bāz ile
ᶜİşret etdük subha dek meh-tāba karşu sāz ile

2. Zühre çengin çala çerh içre yere çār-pāresin
Her kaçan ol māh-rūlar ayrıldı āvāz ile

3. Kāmetüm çeng eyleyüp düzdi nevāda rāstı
Çekdi tenüm kıl kılup ᶜuşşākı hoş şeh-nāz ile

4. Ol Süleymān-ı zemānuñ meclis-i hāsında hoş
Zülfi ᶜanber hūb-rūlar hidmet ider nāz ile

5. Gördüm ol kasr-ı muᶜallak kim yapılmış bī-nazīr
Gökyüzinde sandum uçardı hümā pervāz ile

6. Hamdülillah añdı bugün sohbet itdük Mihrīyā
Bu gice bir kasr-ı ᶜālī içre bir şeh-bāz ile

154

Mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Temāşā ideli çeşmüm o hadd ü hāli bir lahza
Hayāli dīde vü dilden degüldür hāli bir lahza

2. Dehānuñ cānum ü zülfüñ benüm ᶜömr-i dırāzumdur
Ölürem āh görmezsem o mīm ü dālı bir lahza

3. Cefā hārında bülbül-veş gönül feryād ider her dem
Cemālüñ gülşenin göster hoş olsun hāli bir lahza

4. Reh-i ᶜaşkuñda ᶜuşşākuñ nazar kıl hāline cānā
Ne hālile geçer sensüz göre ahvāli bir lahza

---

153 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü62a, S199
(6b) bir / bu Ü

5. Cinān içinde her dāīm ḥabībüm ḥülle giymişdür
Ḳapuñda yegdürür giymek ʿabā vü şālı bir laḥẓa

6. Bugün ḳorḳutma sen nāṣıḥ cahīmüñ erte nārından
Kerem ḳıl başum aġrıtma ḳo ḳīl ü ḳāli bir laḥẓa

7. Cemālüñ muṣḥafın ʿarż it begüm kim saʿd-ı ekberdür
Açılsun Mihrī bed-baḫtuñ mübārek fālı bir laḥẓa

155

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Cān vir ġamumla ger dir(i)señ başum üstine
Teslīm-i cān idem ṣanemā başum üstine

2. Sehm-i belāña sīnemi ḳılsam siper nola
Rūz-ı ezelde yazdı çü ḥaḳ ḳaşum üstine

3. Mey-gūn lebüñ ḫayāli ile rūz ü şeb müdām
Baġrum ḳanını nūş iderem aşum üstine

4. Cānāne cān virüp ġam(i)le olduġum helāk
Dāġ-ı dilümle yazuñ anı ṭaşum üstine

5. Ḳaddüñ ḫayāli dīde-i Mihrīde dūstum
Bir servdür ki ṭutdı vaṭan yaşum üstine

156

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Çünki zeyn oldı cihān bāġı gülistānlar(i)le
Gel el dil seyr idelüm biz daḫi cānānlar(i)le

---

154 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü62a, S199
(3b) ḥāli / ḫāli Ü

155 Ü62b, A66a, E64a, S200
(3a) ḫayāli ile / ḫayāliyle Ü,A,S // rūz ü şeb / rūz şeb A
(5b) yaşum / başum E

2. Götürüp perde-i ʿuşşakı ser-āġāz idelüm
Bülbüli māt idelüm nāle vü efġānlar(i)le

3. İçelüm laʿl-i şarābından o gül çehrelerüñ
Müddeʿīnüñ yüregin ṭolduralum ḳanlar(i)le

4. Yaşum ırmaġı kenārın ṭolanup her demde
Ṣalınup seyr idelüm serv-i ḫırāmānlar(i)le

5. Yaḳalum cān ü göñül mūm(i)le ten micmerini
Ṣubḥa dek ʿayş idelüm şemʿ-i şebistānlar(i)le

6. Oldı ṣaḥn-ı çemenüñ küşeleri bāġ-ı behişt
Bezm-i ḫāṣ eyleyelüm gel berü ġılmānlar(i)le

7. ʿÖmr bir anda geçer devr-i gül eyyāmı daḫi
Bāḳī ḳalmaz bu zemān bari geçür anlar(i)le

8. Mihrī hem-dem olagör ʿömr-i ṭavīl ister iseñ
Zülfi sünbül gözi nergis ḫaṭı reyhānlar(i)le

157

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Dūstum geçmedi bir gün sözümüz yanuñda
Baña itdüklerüñi bulasın īmānuñda

2. Ha bugün cevr ü cefāñile beni öldüresin
Yarın elüm olura hele girībānuñda

3. Sen ciger zaḫmına her demde ṭurup ek nemegi
Ben diyem ḳomaya ḥaḳḳı var ise nānuñda

4. Yüzüme baḳma raḳībüñ sözi ~~ile~~ ḳo beni
Öleyüm çekmeyeyüm minnetini anuñ da

---

156 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü62b, S200
(2b) bülbüli / bülbül S

5. Mihrī dil-ḫasteyi öldürdi ġamuñ sen ṣaġ ol
Sevdügüm var saña şimden geru dermanuñ da

158

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Düştum ḫaste dili hicrüñ odı nice yaḳa
Aldı 'aşḳuñ eline yaḳamı ḥālüme baḳa

2. 'Ār ü nāmūsı yoluñda yile virmişdi göñül
Şimdi ġarḳ itdi gözüm yaşı anı aḳa aḳa

3. Müdde'ī gerçi bizüm aramuza girdi velī
Yine benzer ki la'īn çatladısardur ṭıraḳa

4. Āsitānuñdan anı sürmek ile gitmedi āh
Götüre bir gün ola biz ḳoyalum anı ḥaḳa

5. Yüzüñi görmese çıḳsun niderem iki gözüm
Gündüzin güneşe tā kim gece bedr aya baḳa

6. Buña ṭaş çatlar ey Mihrī ne taḥammül demidür
Ġayrıyı yār ide yāruñ seni gözden bıraḳa

---

157 Ü63a, A68a, E66a, S201.
(2a) öldüresin / öldür sen A, öldürseñ E
(3b) var ise / varsa Ü,A,S // nānuñda / yanuñda E,S
4.beyit Ü nüshasında yoktur.
(4a) sözi ile / söziyle A,S
(4b) anuñ / añuñ E
158 Ü63a, A65a, E63a, S202
(2a) 'ār ü nāmūsı / 'ārı nāmūsı A,E
(3b) o la'īn / la'īn E // daraḳa / ṭıraḳa Ü,S
(4a) sürmek ile / sürmekle A,E
Ü63a, A65b, E63a, S202
(5a) iki / anı E
(6b) seni / sini A

159

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

1. Didüm yüzüñi görmedüm evvelki görüşte
Bürka' götürüp açdı yüzin didi gör işte

2. Geh şânededür zülfüñ ü geh fikr-i dilümde
El-kıssa bu miskîni koduñ dilde vü dişde

3. Göz gördi göñül bildi ki ben güşte-i 'aşkûm
Kimse baña rahm itmedi bilişde görişde

4. Çün alduñ elüñe yakamı hâlüme bak kim
Dirler gözüñ aşda olsun olurken elüñ işde

5. Ey gamze cigerden gidicek cân bile gitmiş
Billah bu Mihrîye getür anı gelişte

160

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Sevdi göñlüm yine bir hûb-likâyı yeñile
Çâre mi var ki benüm gözüm ü göñlüm yañıla

2. Aldadı hâli göñül mürgini bir dâne ile
Dâm-ı zülfine göñül düşdi mi kendü dek ile

3. Aglaram yaş yerine kan dökülür çeşmümden
Yâr rahm eyleyüben silmedi bir gün yeñile

4. Düşeli 'aşkı hevâsına anuñ leyl ü nehâr
Geçdi kûyında günüm derd(i)le âh etmegile

5. Ney gibi tîg-ı cefâsıyla delindi cigerüm
İmdi dil sen de figân eyle derdinden iñile

---

159 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü63a, S202

6. Bulmaduḳ yār-i vefādār behey yār diriġ
Cānumuz çıḳdı vefāsız güzeli sevmegile

7. Bir nefes Mihrī vücūduñdan ıraġ olmadı ġam
Ḫūblaruñ cevri meger kim bile yuġrıldı gile

161

Mef ᶜūlü mefā ᶜīlü mefā ᶜīlü fa ᶜūlün

1. Sen ḳılmaduġuñ derdüme dermānı unıtma
Ben ḥasret ile virdügüm ol cānı unıtma

2. Ḳanlu yaşum irdükçe revānlar idüben āh
Çāk itdügüm ey dūst girībānı unıtma

3. Dilberler ile sen güle gezdükçe ḥabībüm
Hicrüñde olan dīdesi giryānı unıtma

4. Luṭfuñla ᶜimāret ḳılıcaḳ müdde ᶜī gönlin
Cevrüñle yıḳılmış dil-i vīrānı unıtma

5. Ḳıldukça ḥamā'il ḳolını boynuña aġyār
Zülfüñ gibi ben göñli perīşānı unıtma

6. Bir kerre ḳadem basmaġa cānā yüzüm üzre
ᶜAhd etmiş idüñ gel berü peymānı unıtma

7. Biñ yıl ki felek devr ide ᶜāşıḳ saña cānā
Getürmeye bir Mihrī gibi anı unıtma

---

160 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü63b, S203
(1a) sevdi / sevdi ki S
(2b) kendü deñile / götürdüñ yeñile S
(5b) derdinden / derūndan S

161 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü63b, S203

162

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Şöyle ditrer cān ü dil her lahza cānān üstine
Nitekim pervāne ditrer şem'-i tābān üstine

2. Derdle cān bülbüli billah nice cān virmesün
Bir saçı sünbül yüzi gül berg-i handān üstine

3. Zāhidün 'ıgmaz-ı 'ayn itdügi mahbūbı görüp
Bil şuna benzer bu hār gāv bindi urgan üstine

4. Kadı vü müftī müderris zāhid ü pīr ü civān
Kangısı cān virmedi mahbūb oglan üstine

5. Şem'-i ruhsārına cānānun yüri pervāne-veş
Sen ey Mihrī cān virüp her dem-be-dem yan üstine

163

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. Gam gecesinde geçdi günüm āh ü vāhile
Bir dem musāhib olmadum ol yüzi māhile

2. Cürmüm nedür katunda senün bir gün ey felek
Kim hem-ser etmedün beni zülfi siyāhile

3. Hicrün gamında dil ne çeker şimdi düstum
Bir ben bilürem ancak anı bir Allahile

4. Sen bī-vefā firākıle cān irdi hulkuma
Cānā yolunda çıksa gerek bir gün āhile

5. Sūfi katunda hūbları sevmek günāh ise
Sen fārig ol ko ben yanayın ol günāhile

---

162 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü64a, S204

6. Hey ġāfil olma ġamzelerinden güzellerüñ
Biñ şeyhi yoldan iylediler bir nigāhile

7. Mihrī Necāti şi'rine dirsin nazīre līk
Sen bir gedā vü müflis o bir pād-şāhile

164

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Ġamı deryāya ṣalup hürrem olalum gemide
Bāḳī ḳalmaz çü cihān hoş görelüm bu demi de

2. Nola çekdise gözüm yaşları deryāya beni
Ġarḳa virmişdi gözüm zevraḳın evvel nemi de

3. Rūzgāruñ elemile niçe bir aġlayavuz
Rūzgār ilte kenāra bulavuz hem-demi de

4. Açalum 'aşḳ hevāsı(y)la bu dil yelkenini
Çekelüm lenger-i hicrānı ḳoyalum ġamı da

5. 'Āşıḳa derler idi ṣabr gerek yāhūd sefer
Bu kelām ḥaḳḳı budur gerçek imiş ādemi de

6. Etdi gerçi ki felek Mihrī vaṭandan seni dūr
Ġurbetüñ hoşçay(i)miş hayli dile 'ālemi de

---

163 Ü64a, A67b, E65b, S205
(1a) āh ü vāhla / āh vāhla A,E
(1b) yüzi / nūrı E
Ü64a, A67b, E66a, S205
(2b) zülfi siyāhla / zülf-i siyāhla A,E
Ü64a, A68a, E66a, S205
(4a) firāḳıla / firāḳla Ü,A,S
(5a) günāh ise / günāhise A
(6b) iylediler / iyledeler Ü,S

7. Dil-i mecrūhuña gam çekme ki bir gün dem ola
Bulasın gurbet elinde aña sen merhemi de

165

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Kaddüñ gibi yok serv-i hırāmānlar içinde
Haddüñ gibi yok berg-i gülistānlar içinde

2. Getürmeye sen māh gibi rūy-ı cihāna
Biñ yıl ki felek devr ide devrānlar içinde

3. Gördi çü gözüm kāmet-i dil-cūyuñı cānā
El-minnetü'lillah yine būstānlar içinde

4. Çün hokka dehānuñ şanemā kılsa tebessüm
Rūşen görinür lü'lü' vü mercānlar içinde

5. La'lüñ nola ger teşnelere virse hayātı
Biñ dürlü nihān çeşme-i hayvānlar içinde

6. Haddüñ gibi gül bitmedi bir bāg-ı cinānda
La'lüñ gibi yok la'l-i bedahşānlar içinde

7. 'Uşşākaruñ cem' idicek defter-i 'aşka
Evvel yazılan Mihrī ola dīvānlar içinde

---

164 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü64a, S205
Ü64b, S206
(5a) yāhūd / yāhū Ü
165 Ü64b, A67a, E65a, S206
(2a) cihāna / cihānda Ü,S
(3a) kāmet-i dil-cūyuñı / kāmeti dil cūyuñı Ü,S
(3b) būstānlar / bustānlar A,E
(4b) lü'lü' vü mercānlar / lü'lü-yi mercānlar Ü,A,S
Ü64b, A67a, E65b, S207
(6a) cinānda / cihānda E

166

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Kıl naṣīhat dūstum çeşmüñe Allah 'aşkına
Bī-güneh ḳan etmesün hey hey di billah 'aşḳına

2. Ol cefā-ḫū yāruma yārabbi sen inṣāf vir
'Āşıḳ ü ṣādıḳ-ḳademler itdügi āh 'aşḳına

3. Mıṣr-ı ḥüsnüñ Yūsuf(ı) dil teşnedür bir cur'a ṣun
La'lüñ ābından zenehdānuñdaki çāh 'aşḳına

4. Ḳalmışam hicrüñ muġeylānında yol vir 'āşıḳa
Ka'be-i vaṣluña varan dūstum rāh 'aşḳına

5. Dilberā çün her gedāya āsitānuñdur sened
Sürme ḳapuñdan beni bu 'ālī dergāh 'aşḳına

6. Mihrīyi cevrüñle cānā āḫır öldürseñ gerek
Bārī tīz öldür cefādan ḳurtar Allah 'aşḳına

167

Mefā'īlün mefā'īlün fa'ūlün

1. Gönül geçmez hevādan Allah Allah
Uṣanmaz dil-rübādan Allah Allah

2. Dün ü gün dilberüñ kūyına vardum
Geçilmez mübtelādan Allah Allah

3. Yürürler ḫūblar bī-gānelerle
Ḳaçarlar āşinādan Allah Allah

---

166 Ü64b, A66a, E64a, S207
(1a) çeşmüñe / çeşmine E
(2a) yārabbi / yā-Rabb Ü,A,S
(2b) 'āşıḳ ü ṣādıḳ / 'āşıḳ-ı ṣadıḳ E
Ü64b, A66b, E64b, S207
(4a) muġeylānında / muġeylāyında A,E

4. Rakībi yād eder lutfile her dem
Bizi anmaz vefādan Allah Allah

5. Dil ü cān aldı bilmem dahi ne ister
O şāhum ben gedādan Allah Allah

6. Ya vāsıl it dilbere ya lutf it öldür
Beni kurtar belādan Allah Allah

7. Dehānına gelüpdür cān Mihrī
Dahi ölmez cefādan Allah Allah

168

Mefā ʿīlün mefā ʿīlün fa ʿūlün

1. Gönül vireli sen nā-mihribāne
Terahhüm kılmadun bir dem de cāne

2. Olaldan ʿaşkun ile cān yoldaş
Enīsüm gam olupdur gussa hāne

3. Ayagın öpmege sen serv-i nāzun
Gözümün yaşı olmışdur revāne

4. Rakībe laʿl-i nābun sun ko ʿāşık
Ciger kanını içsün kane kane

5. İçürür çerh elinden ʿādetidür
Kime şerbet kime zehri zemāne

6. Düşelden ʿaşkunun nārına Mihrī
Vücūdın mahv kıldı yane yane

---

167 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü65a, S207

168 Ü65a, A67b, E65b, S208
(2a) ʿaşkun ile / ʿaşkunile A
(4b) içsün / açsun E
(6a) ʿaşkunun / ʿaşkınun E

169

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Gör ne yüz gösterdi bu zülf-i semen-sālar bize
Ḳodı biñ derd ü ġam ü hicrile sevdālar bize

2. Ḫurrem olsun her ḳadem başduḳça ṣaḥrālar size
Ḫāne-i ġamda yeter bu āhla vālar bize

3. Çekmişüz yüz biñ cefāsın her cihetden gerçi āh
İtmedi bir dem vefā bu ḫūb ü ra'nālar bize

4. Düşmişüz āhū gözüñ sevdāsına Mecnūn-veş
Mesken olmışdur ḳamu bu kūh ü ṣaḥrālar bize

5. Pāre ḳılsa itlerüñ cānā raḳīb-i kāfiri
Olmazidi daḫi bir vechile ġavġalar bize

6. Çāresi ṣabr eylemekdür Mihrī ḳassām-ı ezel
Böyle yazmış çünkü her vechile inşālar bize

170

Mefā'īlün mefā'īlün fa'ūlün

1. Göñül virdüm saña olmaduñ āgāh
Edersem ṭañ mıdur her demde ṣad āh

---

169 Ü65b, A67a, E65a, S208
(1b) derd ü ġam ü hicrile / derd ü ġam-ı hicrile A, derd ü elem-i hicrile E
2.beyit Ü ve S nüshalarında yoktur.
Ü65b, A67a, E65a, S209
(3b) ḫūb ü ra'nālar / ḫūb-ra'nālar A,E
(4a) düşmişüz / düşmüşüz Ü
(5b) vechile / vechle E
(6b) vechile / vechle E

2. Olur derdüñle dil āvāre her dem
Dil-ārāmum gele gör ḥāli geh gāh

3. Mükedder ḥālüme olmasa raḥmüñ
Ölürem sevdügüm derdüñle vallah

4. Ṭoludur dūd-ı āhumla semālar
Ederem āh her dem her seḥer-gāh

5. Göñülle mihrüñe kim vermese dil
Olursa ṭañ mıdur rāhuñda güm-rāh

6. Du ʿādur her kelām saña Mihrüñ
Ki dergāhuñ aña sa ʿd oldı her gāh

171

Mef ʿūlü fā ʿilātü mefā ʿīlü fā ʿilün

1. Ka ʿbe yüzinde nūrı görüp didi Aḥmede
Müzdüñe virelüm ṣalavātı Muḥammede

2. Etdi ḥarīm-i kūyını ʿuşşāk-ı dil maḳām
Bāb-ı selām oldı eşigi muvaḥḥede

3. İster göñül ki kūyını her dem ṭavāf ide
Dīdāra irür mücāvir olanlar çü Mekkede

4. Merve ḥaḳḳı ṣafāsın anuñ ol bilür hemān
ʿAşḳı yolında ṣıdḳla ḳurbān-ı cān ide

5. İḥrām etdüm egnüme ʿaşḳı libāsını
Yeter cihānda cübbe de cennet de ḥulle de

6. Dil-teşnesine zemzem-i la ʿlü(ñ)i rer(i)se
Ḫār-ı cefāda olmış(i)düm ben beriyyede

---

170 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü65b, S209

7. Mihrī süreli yüzin eşigine düştum
Ḳalmadı meyli daḫi cinān-ı muḫallede

172

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Ne cefā eyledi gör çerḫ bizüm cānumuza
Ḥasret etdi bizi her sevgilü yārānumuza
2. Rūzgāruñ biz umarduḳ ki vefāsın görevüz
Varduġınca o bizüm diş biledi ḳanumuza
3. Ḳanı ol 'ayş ü 'işret ḳanı ol çeng ü rebāb
Āh her demde selām olsun o devrānumuza
4. Görmeden bir daḫi yārān yüzini āh eger
Erişe bir gün ecel desti girībānumuza
5. Kārumuz etdi felek bülbül-veş zār ü fiġān
Ḥasret ideli bizi bu gül-i ḫandānumuza
6. Ne günāh etdük ola çerh-i sitem-kāre 'aceb
Ki bizi dūr ider ol dā'imā cānānumuza
7. Egleridi bularuñ luṭfı ġarīb göñlümüzi
Şimdi kim vire ṣafā bu dil-i virānumuza
8. Ṣaldı küffār iline Allah yārānlarumuz
Neyledi bu felegi gör ki müselmānumuza
9. Mihrī ger 'ömr vefā eylerise kesme ümīd
Geleler ṣaġlıġ ile bir gün ola yanumuza
10. Unudurlarsa bizi dostlar unutsun nidelüm
Hele biz ṭuralum ıḫlāṣla īmānumuza

---

171 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır
Ü65b, S210

172 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü66a, S210
(4a) görmeden / görmedim S

173

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Var mıdur 'ālemde bir dilber cefā-kār olmaya
Ḥīle-i cevr ü sitemkārile mekkār olmaya

2. Kande olur sünbüllerin māh üzre ṭagıtdukda dost
Zülfinüñ bir ḳılına yüz biñ dīl-figār olmaya

3. Ġamzenüñ cānuma biñ biñ zaḫm ḳılduġın sehā
Ḥażret-i ḥaḳ ḳatına varıcaḳ inkār olmaya

4. Himmet ü cūduñ ḫayālümden ne ṭañ olmasa dūr
Luṭf ü iḥsānuñ umar bir ben güneh-kār olmaya

5. Dūstum cem' etseler 'ālemde bī-ṭāli'leri
Bir daḫi Mihrī gibi baḫt-ı siyeh-kār olmaya

174

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Hem-dem olmasun ilāhi āh ü efġān kimseye
Maḥrem olmasun cihānda zār ü giryān kimseye

2. Devr-i ḥüsnüñdür bugün sāyende ḫoş gör 'āşıḳı
Bāḳī ḳalmaz dūstum bil kim bu devrān kimseye

3. Tīg-i ḳahrile deler çün şerḥa şerḥa sīnemi
Bir naẓar ḳılsa gözi ucile cānān kimseye

4. Ḳorḳaram aġyār bir gün yār kūyından beni
Sürdüre cennetden uymasun bu şeyṭān kimseye

---

173 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü66a, S211

5. Mihrümi terk eylemiş Mihrī dimişsin dūstum
Etmegil billah nā-ḥaḳ yire bühtān kimseye

175

Mef ʿūlü mefā ʿīlü mefā ʿīlü fa ʿūlün

1. Yā-Rab nola ḥālüm benüm ol yār giderse
Ḥasretle ḳılam niçeye dek zār giderse

2. Bülbül gibi ḳurbān olayın ḫār-ı cefāda
Sen ruḫları gül ṣūreti gül-zār giderse

3. ʿAhdine vefā ḳılmadı ol yār nidem āh
Ḳanlar yudayın derd(i)le her bār giderse

4. Ḳoydum ben elümile benüm başuma ḫāki
Baġruma başayın ṭaşı nā-çār giderse

5. Terk eyle seni terk ideni sen daḫi Mihrī
Aġyāra ḳoyup seni o bī- ʿār giderse

176

Fā ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilün

1. Yine dil düşdi bugün bir yüzi meh-pāresine
Luṭf idüp raḥm ide mi ʿāşıḳ-ı bī-çāresine

---

174 Ü66b, A68a, E66b, S212
(1b) zār ü giryān / zār giryān A
Ü66b, A68b, E66b, S212
(2a) ḥüsnündür / ḥüsnünde A,E
(4a) korḳaram / korḫaram A,E
(4b) sürdüre / sūdre E // bu şeyṭān kimseye / bu şeyṭān A
(5a) mihrümi / mihri A,E
(5b) billah nā-ḥaḳ yire / nā-ḥaḳ yire billah E
175 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü66b, S212

2. ʿAcabā laʿl-i lebinden yine emsem ḳıla mı
Yüregümde görinen ġamzeleri yāresine

3. Yāri ben hem-dem iderdüm baña illā nideyin
Müddeʿi girmese ger ikimüzüñ arasına

4. ʿAşḳı rāhında bulur mı dil ü cān terk edici
Bir benüm gibi cihān içre daḫi arasına

5. Ne ḳadar cevr ederiseñ ṣanemā terk etmez
Mihrī mihrüñi senüñ ta meger ol vare sine

177

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Yine dil düşdi bugün bir gözi āhū eli(n)e
Ki güneş görse yüzin gire seḥābe eli(n)e

2. Gelse ol yār nola külbe-i aḥzānumuza
Yüzüm üstine ḳadem basmaġa bu gölgelige

3. Nola ol rūḥ-ı revānum ḳosa iḥsānlar idüp
Ḫāk-i pāyine yüzüm sürmege bir kerrelige

4. Ḳahr-ı aġyārile bıçaḳ süñüge irmişdi
Cevr-i yārile bu kez geçdi süñükden ilige

5. Yārı yanumda görüp ḫışm(ı)la çün baḳdı raḳīb
Ol çipil şeklini döndürdi hemān sirkelige

6. Reh-i ʿaşḳuñda ʿömr geçdi mülāzımlıġile
Ya gel öldür ya ḳabūl eyle beni bendelige

---

176 Ü67a, A65b, E63b, S213
(3a) nideyin / nideyüm A,E
(3b) ikimüzüñ / ilümüzüñ E
(4a) bulur mı / ḳalur mı A,E
(5a) ederiseñ / ideriseñ A, ider iseñ E
(5b) vare sine / arasına E

7. Bu cihāndur dem ola Mihrīye raḥm eyleye yār
Daḫi yer ḳalmaya aġyār saña dilkilige

178

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Eşcār yine dürlü şukūfeyle ṭonandı
ʿAyş eyleyelüm kūşe-i gülşende gel imdi

2. Sevdā belürüp başda nola dilde delürse
Pes vaḳt-ı bahār irdi vü enhār bulandı

3. Nice aġlayasın ḫār ü cefāsıy(ı)la ey dil
Baḳ ġonçelerüñ ḥüsnine gül gibi gel imdi

4. Gel vaḳt-ı ṣafā devr-i bahāruñ günidür
Ey dil demidür sen daḫi şevḳile ṭol imdi

5. Şol deñlü figān eylemişem güllere ḳarşu
Bülbüllerüñ uyḫusı uçup cümle uyandı

6. Yüz sürmek içün pāyine her serv-i revānuñ
Gözüm yaşı Ceyḫūn-ı revān bāġı ṭolandı

7. Geçmiş ki ḥayıf Mihrī Amāsiyyede ʿömrüñ
Ḳosṭanṭinede ʿāḳiliseñ gitme ḳal imdi

---

177 Ü67a, A69b, E67b, S214
(2b) üstine / üstüne E
(4a) aġyārıla / aġyārla A, aġyār ile E
(4b) yārile / yār ile E
(5b) sirkelige / serlige E
(6a) mülāzımlıġıla / mülāzımlıkla A, mülāzımlık ile E
178 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü67a, S214
(4a) günidür / gözenidür Ü

179

Mefā ʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1. Egerçi yazamadum ḥüsnüñüñ kitābetini
Velīk çoḳ oḳumışam cemālüñ āyetini

2. Baña müfessiri ʿaşḳuñ ezelde bildürdi
Lebüñ ʿibāretini gör ḥaḳuñ hidāyetini

3. Egerçi müşkil idi līk cānda ḥıfẓ itdüm
Ṣaçuñ mesāiliy(i)le yüzüñ ḥavāṣetini

4. Cemālün adına ḫutbe oḳur göñül her dem
Kim itdi imdi cihānda bunuñ ḫiṭābetini

5. Ḳo zülfi ḳıṣṣasın oḳı cemāli muṣḥafını
Götürmek ister(i)sen cān ü dil ḍalāletini

6. Müyesser ola görem mi ḥabībümüñ bir gün
Cefāsı terkiy(i)le cevrinüñ nihāyetini

7. Beni oş oşile egler raḳībi būse ile
Aña ʿināyetini gör baña nezāketini

8. Kişiye ẓulm begüm pād-şāhı eyleyicek
Kimüñ ḳapusına varup ider şikāyetini

---

179 Ü67b, A75a, E73b, S215
(1a) yazamadum / yazmadum A,E // ḥüsnüñüñ / ḫaṭṭuñuñ A, ḫaṭṭınuñ E
(1b) oḳumışam / aḳmışam E
(3a) müşkil idi / müşkildi Ü,S
(4b) ḫiṭābetini / ḫiṭābesi A
(5a) oḳı / oḳu E
Ü67b, A75b, E73b, S216
(6a) ḥabībümüñ / ḥabībümi Ü,S
(6b) terkiyle / terkile A,E
(7a) oşile / oşla A,E // egler / iñledür A,E /// būse ile / būseyle A,E
(8b) varup / varsa Ü,S

9. Cefālaruñ ġamile cevrüñüñ risālesini
Oḳımayan ne bilür Mihrīnüñ ḥikāyetini

180

Fā ʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Etmedi vaṣlı metāʿına o cān yarlıġı
Dil virüp eylemişüz gerçi ḫırīdārlıġı

2. Niçün ey dost bu efġānuma gūş eylemedüñ
Bülbülüñ ḫoş mı gelür yoḫsa güle zārlıġı

3. Bülbül aġlar gül içün ḫār meyānını ḳucar
Virmesün kimselere dünyede nā-çārlıġı

4. Yüzine güldügiçün şişlere ṣancar güli ḫar
Nidelüm ol ḫu(y) ḳomaz ḳandese aġyārlıġı

5. Mihrī dil-ḫasteden ey dost çevürme yüzüñi
Gel unutma ṣanemā eski vefādārlıġı

181

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Aġyār(i)le yār oldı vü cānān yola gitdi
Ten bunda ḳalup rūḥ-ı revānum bile gitdi

2. Ġam ḫānelerinde yine ben aġlayu ḳaldum
Raḥm etmedi dil ḫastesine o güle gitdi

---

179 Ü67b, A75b, E73b, S216
(9a) cevrüñüñ / cevrinüñ E
180 Ü67b, A74a, E72b, S216
(1a) vaṣlı / cān E
(3a) gül içün / gülçün A
(4a) yüzine / yüzüme A,E

3. Kūyuñda ḥabībüm şu ḳadar aġlamışam kim
Ḳanlu gözümüñ yaşile ʿālem sile gitdi

4. Aġlañ gelüñ ol ʿāşıḳı ey ḥāl bilenler
Cānānı ḥabībi anuñ ıraḳ ile gitdi

5. Ey ṭāliʿi yoḳ Mihrī hemān eyle taḥammül
Anca bu hevālarda emegüñ yile gitdi

182

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Oldı dil bülbüli bu gül-i ruḫ-zībā delüsi
Biñ ola bencileyin ʿāşıḳ-ı şeydā delüsi

2. Düşdi ṣaḥrāya yeler derd ile mecnūn göñül
Olalıdan berü ol ṣaçları leylā delüsi

3. Gerçi çoḳ o ṣanemüñ ʿaşḳınuñ āşüfteleri
Olmaya bencileyin bir daḫi rüsvā delüsi

4. Gice gündüz başını serv ṣalar gülşende
Meger olmış o daḫi ol ḳadd-i raʿnā delüsi

5. Ol mehüñ Mihrī cihān ḫalḳı da dīvānesidür
Sen seni ṣanma hemān dünyede tenhā delüsi

183

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Bir eyü güzeller güzeli göñlümi aldı
Göz göre benüm başumı ġavġalara ṣaldı

---

181 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü68a, S217

182 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü68a, S217

2. Ḳurdurdı hemān gözlerine ḳaşları yayın
Kirpikleri oḳların atup bagrumı deldi

3. Öldürmese gücile beni bārī igen de
Derdine düşelden berü baña olan oldı

4. Cānumı benüm sevgüsi odlara yaḳaldan
Āhum tütüni yerlere vü göklere ṭoldı

5. Göñlüm alalı ol baña itdüklerini vāh
Dostlar işidüp agladı düşmen ḳatı güldi

6. Ey Mihrī saña yār cefā etse ʿaceb mi
Gücini çeker dünyede ancaḳ seni buldı

184

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Bizden olduñsa raḳībüñ sözile bīzār hey
2. Gücile gökçeklik olmaz neyleyelüm var hey
3. Eksük olmaz bu cihāndur ʿāşıḳa bir yār hey
4. Ben de senden vāz geldüm vāz geldüm var hey

5. Bulunur hey bu cihānda tāze tāze ḫūblar
6. Nāzenīnler ḫūblar ü maḥbūblar ü merġūblar
7. Rūy-ı ʿālemde hemān ḳaṭʿ olmadı merġūblar
8. Ben de senden vāz geldüm vāz geldüm var hey

9. Bī-vefā maḥbūblara rīş-ḫande ʿāşıḳlar gerek
10. Ṣādıḳu'l-ḳavl olana yār-ı muvāfıḳlar gerek
11. Gerçegi terk it yüri saña münāfıḳlar gerek
12. Ben de senden vāz geldüm vāz geldüm var hey

---

183 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü68a, S218

13. Mıṣr-ı dilde Yūsuf-ı cāndan ʿazīz etdüm seni
14. Cevr ile pīr eyledüñ āḫır Züleyḫā-veş beni
15. Yār idünmek yoġimiş bildüm ki her cilf oġlanı
16. Ben de senden vāz geldüm vāz geldüm var hey

17. Yüzüñi görmege gerçi kim virürem cānı ben
18. Sen daḫi ḫūblarda bir ʿāşıḳ-perest idüñ igen
19. Gördügüñce beni ʿiġmāż idüp ayruḳlanma sen
20. Ben de senden vāz geldüm vāz geldüm var hey

21. Gerçi ʿaşkuñ nārına düşelden itdüm ḫayli āh
22. Dūd-ı āhum āḫır itdi gün cemālüñi siyāh
23. Sen gedā-yı ḫūb olduñ Mihrī ʿaşḳa pādişāh
24. Ben de senden vāz geldüm vāz geldüm var hey

185

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Ben ne resm-i kevn ile mersūm olaydum kāşki
Bu cihāna gelmeyüp maʿdūm olaydum kāşki

2. Geçdi ʿömrüm rūzgāruñ şiddetiyle her zemān
Ben bu cāndan āh eẕel maḥrūm olaydum kāşki

3. Ḳılletile ẕilletile añulup her bābda
Ṣoñra ʿizz ü nāzile maḫdūm olaydum kāşki

4. Bülbül olup kārı dilde her dem efġān olmadan
Ḫūbidi vīrānelerde būm olaydum kāşki

5. Muttaṣıl ġam ḫānesinde cān ʿaẕābile geçer
Ermeyeydüm bu güne maḥrūm olaydum kāşki

---

184 Bu murabba yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü68b, S218

6. Bunca ma'lūmātile meşhūr olınca 'āleme
Dürlü mechūlātile mazmūm olaydum kāşki

7. Şimdiki halkuñ katında terklikdür i'tibār
Keşlü tarhānalarında gūm olaydum kāşki

8. Kandese nā-ehle virürmiş murādını felek
Mihrī ben de cehl ile ma'lūm olaydum kāşki

186

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Bu haste göñül derdine dermān yetişdi
Virāne göñül tahtına sultān yetişdi

2. Zeyn itmege cān gülşenin el-minnetü-lillah
Ol ruhları gül saçları reyhān yetişdi

3. Dil bülbüli feryād ü figān etse demidür
Bir gonçe-dehen serv-i hırāmān yetişdi

4. Getürdi sabā peyki cilā hāk-i rehüñden
Ta gözlerüme kuhl-i Sıfāhān yetişdi

5. Cān rahtını yagmaladı ol demde hayālüñ
Dil hānesine geldi çü mihmān yetişdi

6. Şükrāne vir ey Mihrī revān yolına cānı
Şād ol ki bu gün devlet ile hān yetişdi

---

185 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü69a, S219

186 Ü69a, A71b, E69b, S220
(1a) göñül / dilüñ A,E
Ü69a, A71b, E70a, S221
(3a) demidür / yeridür E
(4a) peyki / peyk E // rehüñden / rehinden A,E
(6b) devlet ile / devletile A

187

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

1. Böyle cihâna hûb yaratdı hüdâ seni
Hûb itdi ise dimedi ol pür cefâ seni

2. Hüsnün bahârı bulmış iken revnak ey perî
Ergürmeye hazâna sakın bed-du'â seni

3. Çokdur cihânda gerçi senün mübtelâlarun
Ben bende gibi sevmedi bir mübtelâ seni

4. Hey kime kaldı di bu güzellik saña kala
Cehd it hemân ki olmayasın bî-vefâ seni

5. Az it cefâyı 'âşıka göster vefâ yüzin
Her ehl-i 'aşk hayr du'âdan aña seni

6. Gırra olma hüsne hûblıguñ eyyâmı tîz geçer
'Âşıklar âhın alma gerekse saña seni

7. Dime bu gün ki hüsn ilinüñ pâd-şâhıyam
Mihrî gibi ider felek irte gedâ seni

188

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

1. Bîmâr-ı 'aşka düşenüñ olur mı tâkâti
Ey dil hemîşe böyledür 'aşkuñ 'alâmeti

---

187 Ü69b, A73a, E71b, S221
(1b) itdi ise / itdise Ü,S, etdiyse A
(2a) bulmış iken / bulmışken A,E
Ü69b, A73b, E71b, S221
(4b) it hemân ki / it ki hemân E
6.beyit Ü ve S nüshalarında yoktur.
(7b) ider felek / felek ider A,E

2. Ḳangı derūnı ney gibi nālān itmedi
Ḳangı dimāġı yaḳmadı ʿaşḳuñ ḥarāreti

3. Bu meclis içre sīnesi kimüñ def olmadı
Çeng gibi kimüñ olmadı ḫam serv-ḳāmeti

4. Bir gün ola igen dahi ġam çekme ḫaste dil
Dilber müyesser ola bulasın selāmeti

5. Her cevr ü her cefāyı saña ṭāliʿüñ ider
İtme igen de Mihrī felekden şikāyeti

6. Ṭabluñ āvāzı semʿe ıraḳdan ḳaba gelür
İtseñ yeg idi sen bu hevādan ferāġati

189

Mefāʿīlün mefāʿīlün faʿūlün

1. Cihān içinde bir ḫūba Güvāhi
Seni ḥaḳ mübtelā ḳılsun ilāhi

2. Ruḫı bāġında bülbül-veş ḥabībüñ
Figān ü nāle ile eyle āhı

3. Ṭaḳup boynuña zülfi rīsmānın
Zenaḫdānında ḳılsun saña çāhı

4. Yaḳup cānuñ fitīlin ġam şebinde
Uyarsun ʿālemüñ bir mihr ü māhı

5. Lebi cām-ı meyinden yād ḳılsun
Seni meclisde bir boynı ṣürāhi

---

188 Ü69b, A70b, E68b, S222
(2a) ḳangı / ḳanḳı A,E
(2b) ḳangı / ḳanḳı A,E
Ü69b, A70b, E69a, S222
6.beyit A ve E nüshasında yoktur.

6. Dem-ā-dem ṣu yerine ḳanuñ içsün
   Kemān ebrūlaruñ çeşm-i siyāhı

7. Ser-i zülfine ber-dār etsün āḫir
   Seni bir ḥüsn elinüñ pādişāhı

8. Muʿāyin işbu şiʿri ger ṣorarsañ
   Nedür derseñ Güvāhīnüñ günāhı

9. Ki bir ḳaç beytüñ ile Mihrīyi sen
   Niçün yād eylemezsin gāhi gāhi

190

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Çoḳdur cihānda gerçi güzeller nenüñ gibi
   Bir nāzenīn görmedüm elḥaḳ senüñ gibi

2. Ḳomam ölince elden etegüñi dūstum
   Buldum saʿādetise yeter dāmenüñ gibi

3. Cānā ḳapuñda cānla serden geçenlerüz
   Uyma raḳībe sürme bizi düşmenüñ gibi

4. Dil zülfüñe aṣıldı dedüm didi neyleyin
   Her bir ḳılında biñ aṣılupdur anuñ gibi

5. Dil zülfüñi vaṭan ideli dir ḳamu ünās
   Yoḳdur cihānda Mihrī senüñ meskenüñ gibi

---

189 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü69b, S222

190 Ü70a, A74b, E72b, S223
(1a) nenüñ / teg A,E
(2b) saʿādetise / saʿādet ise E
(4a) zülfüñe / zülfine E
(4b) aṣılupdur / aṣılıdur E
(5a) zülfüñi / zülfini E

191

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿīlün

1. Çünkü gönderdi Ḫudā devlet ile rāha seni
2. Mübtelā ḳılsun ilāhi yine bir şāha seni
3. Ḳomayalum hele var āh-ı seḥer-gāha seni
4. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

5. Bir zemān şehr-i Amāsiyyede İskender(i)düñ
6. Ḥızr-veş āb-ı ḥayāt isteyene rehber idüñ
7. Ḫūblar içre ṣanemā sen daḫi bir server idüñ
8. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

9. Varalum kūyuña her demde figānlar idelüm
10. Yaşum ırmaġını her cāya revānlar idelüm
11. Yüzümüz sürüp eşigüñde mekānlar idelüm
12. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

13. Ḳanı ol dem ki bizümle dün ü gün hem-dem idüñ
14. Dil-i mecrūḥumuzuñ yarasına merhem idüñ
15. Hey benüm bigcegüzüm sen daḫi bir ādem idüñ
16. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

17. Seni heyhāt ki bir daḫi görince gözümüz
18. Āh ü zārile geçiser gecemüz gündüzümüz
19. Cānumuz ḥalḳa erişince bu olsun sözümüz
20. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

21. Ḳaşlaruñ yasına ḳanı ki nişān idi sīne
22. Ġamzeñ oḳların atarduñ dil ü cān pūtasına
23. Dil-i āşüfte unıtmaz seni var nicesine
24. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

25. Āşinā olmış iken çün bizi yād itdi felek
26. Yāralar üstine dāġ urdı yine derdlü yürek
27. Ḳaldı fikrüñle ḫayālüñ bize ey dost belek
28. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

29. Bāġ-ı ḥüsnüñe ḫazān irmesün ey lāle ʿiẕār
30. Bulınur Mihrī gibi saña ne ġam günde hezār
31. Dostı yād etmek imiş ʿādetüñüz āḫır kār
32. Yüri şāhum yüri ıṣmarladum Allaha seni

192

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Ḫaddüñ görinelden gül-i ḫandān unudıldı
Ḫaṭṭuñ ireli sünbül ü reyḥān unudıldı

2. Cānā bu cihān içre güzellükde cemālüñ
Meşhūr olalı Yūsuf-ı Kenʿān unudıldı

3. Çekdi lebüñüñ ḥasretile sīnesine dāġ
Ṭaġlara düşüp lāʿle-i nuʿmān unudıldı

4. Maḫmūr gözüñ gülşen-i ḥüsnüñde görelden
Her küşede bu nergis-i mestān unudıldı

5. ʿAhd itmiş(i)düñ Mihrīyi öldürmege cānā
Beñzer begüm ol ʿahdla peymān unudıldı

---

191 Bu murabba yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü70a, S223

192 Ü70b, A70a, E68b, S225
(1a) görinelden / göreliden A, görelüden E
(1b) sünbül ü reyḥān / sünbül reyḥān A
(2a) güzellükde / güzelikde A,E,S
(2b) Yūsuf-ı Kenʿān / Yūsuf ü Kenʿān E
(3a) lebüñüñ ḥasretile sīnesine daġ / lebüñüñ sīnesine ḥasretle E
Ü71a, A70a, E68b, S225
(5b) ʿahdla / ʿahd ile E

193

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün
Mefʿūlü faʿūlün

Ḫarc it deriseñ ʿaşḳum içün ʿömrle cānı
Olsun begüm olsun
Terk it deriseñ ʿaşḳum içün iki cihānı
Olsun begüm olsun

Ḳaddüm var iken ḳāmetini bāġ-ı cihānda
Her ṣaḥn-ı çemende
Zinhār görüp añma ṣaḳın serv-i revānı
Olsun begüm olsun

Bülbül gibi sen zārlıġ ü ḫār-ı cefāda
Gülzār-ı cihānda
Gördükçe bu ben ḫaddi gül ü ġonçe dehānı
Olsun begüm olsun

Ṣanduḳını dāīm sinenüñ imdi nişān it
Beste aña cān it
Atduḳça müjem tīrini ebrūm kemānı
Olsun begüm olsun

Cān levḥasına eyle cemālümi muṣavver
Bulsun dilüñ enver
Ta görse ḥased ide anuñ naḳşına Mānī
Olsun begüm olsun

Metāʿına ger ʿaşḳumuñ olduñsa ḫırīdār
Cāndur bahā al var
Aṣṣı eyle bu bāzārda hiç añma ziyānı
Olsun begüm olsun

ʿAḳl u dil ü cānuñ baña virmişdüñ ezelde
Neyler daḫi sende
Tīz vir beri anları gerekdür baña anı
Olsun begüm olsun

29. Ol derdüm(i)le olma daẖi ẖūblara mā'il
30. Ol cevrüme ḳā'il
31. Maḥbūb-ı cihān ger ola etme nigerānı
32. Olsun begüm olsun

33. Nā-gāh girürise elüñe dāmen-i vaṣlum
34. Bir vaḳt-ı şerefde
35. Sür yüzüñi vü gözüñ ayaġuma revāni
36. Olsun begüm olsun

37. Gerçi bu cihānda bulınur ṭālibe maṭlūb
38. Sevdügi ola bir ẖūb
39. Yād eyleme ʿaşḳumda daẖi sen o zemānı
40. Olsun begüm olsun

41. Düketmiş imiş ʿömrüñi ey Mihrī güzeller
42. Cevriyle cihānda
43. Şimden geru ʿaşḳumla benüm gel ola fānī
44. Olsun begüm olsun

194

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. H̱ᵛābdan açdum gözüm nā-gāh ḳaldırdum seri
Ḳarşuda gördüm ṭurur bir māh-rūy dilberi

2. Ṭāliʿüm saʿd oldı yāẖūd ḳadre irdüm ġālibā
Kim maḥallüm içre gördüm gice ṭogmış müşterī

3. Nūr aḳar gördüm cemālinden egerçi zāhirā
Kendüsi beñzer müselmāna libāsı kāfirī

---

193 Bu müstezad yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü71a, S225

4. Gözümi açup yumınca oldı çeşmümden nihān
Şöyle teşhīş itdüm anı yā melekdür yā perī

5. İrdü çün āb-ı hayāta Mihrī ölmez haşre dek
Gördi çün zulmet şebinde ol ʿayān İskenderi

195

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün

1. Hoş rūha gıdāyidi sanem hüsni nevāsı
İllā nidelüm vardur anuñ dahi fenāsı

2. Bir gonçe-i ter sahn-ı çemende açılınca
Anuñla bile bitmese biñ hār-ı cefāsı

3. Bülbül nice feryād ü figān eylemesün kim
Bir heftelige hem-demidür gonce safāsı

4. Gırr(a) olmañ igen hüsnüñüze ey hūb-sanemler
Gül ʿömri gibi tīz geçer hüsn-i bekāsı

5. Bu güni bahārise vü yarını hazāndur
Kendüye kalur her kişinüñ yüzi karası

6. Bir devridi ser-defter-i hūbān idi Mihrī
Şimdi görüñ uş her güzelüñ oldı gedāsı

---

194 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü71b, S227

195 Ü71b, A75a, E73a, S228
(1a) gıdāyıdı / gıdā idi E
(2b) hār-ı cefāsı / hār ü cefāsı Ü,S
(4a) olmañ igen hüsnüñüze / olmañ hüsnüñüze E
(5a) bahārise / bahār ise E
Ü72a, A75a, E73a, S228
(6a) devridi / devr idi A,E

196

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Dergehinde ol şehüñ ma'lūm olaydum kāşki
Hidmetinde 'ākıbet mahdūm olaydum kāşki

2. Vasl-ı cānānı müyesser kılmaz imiş çün felek
Bu belā-keş cāndan mahrūm olaydum kāşki

3. Gülsitānında çün ezhār olmadum ben dūstuñ
Būstānında piyāz ü sūm olaydum kāşki

4. Ol sanem yazdukda 'uşşākın vefā mektūbına
Ben siyeh-kārı dahi merkūm olaydum kāşki

5. Ka'be kūyında habībümüñ tavāf idenlerüñ
Ayagı altında toprak kum olaydum kāşki

6. Göyünince kahr-ı agyār ile dil micmer gibi
Cevr-i yārile yanaydum mum olaydum kāşki

7. Biñ 'azābile geçince bir nefes cānā yine
Cānı teslīm eyleyüp merhūm olaydum kāşki

8. Ta'n-ı nā-dāndan sen ey zāhid yüri kıl ihtırāz
Haşre dek ben 'aşk ile mezmūm olaydum kāşki

9. İtlerile hem-dem olaydum ey Mihrī dā'imā
Dergehinde ol şehüñ ma'lūm olaydum kāşki

197

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Dostlar sanmañ ki bir lāle-'izār egler beni
Hāne-i gam içre her dem āh ü zār egler beni

---

196 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü72a, S228

2. Geh ḫayāl-i yār hem-dem eylerem gāhi ġamın
Miḥnet ü derd ü belāyile bu kār egler beni

3. Vaṣlı eglerken beni dil-dārumuñ her rūz ü şeb
Şimdi gör ḥālüm ḫayāl-i rūy-ı yār egler beni

4. Eglenür miydi bu cānum tende bir an yārsuz
Vuṣlatına irgürem dir rūzgar egler beni

5. Sīne-i pür-sūzuma çeşmüm aḳıdur çeşmesin
Teşne-dil bulur ḥayātı bu bıñar egler beni

6. İntiẓārile erişdi işde ʿömrüm āḫıra
Vāʿde-i vaṣlı ile daḫi nigār egler beni

7. Didiler lāzımdurur ʿuşşāḳa ṣabr ü ya sefer
İmdi ey Mihrī hemān terk-i diyār egler beni

8. Ġarḳa virsem baḥr-i ʿaşḳında direm dil zevraḳın
Ha sürer beni kenāre rūzgār egler beni

198

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Dost nāzik yār imişsin böyle bilmezdüm seni
Dil yaḳıcı nār imişsin böyle bilmezdüm seni

2. Cevr ile ʿāşıḳlaruñ od yaḳdurursın başına
Ḫayli ḫoş seḥḥār imişsin böyle bilmezdüm seni

3. Gül gibi yüze güler didüklerince dūstum
Şimdi bildüm var imişsin böyle bilmezdüm seni

4. Göñlin aldum āl ile dirdüñ ḫoş inkār eyledüñ
Hey ne bī-iḳrār imişsin böyle bilmezdüm seni

---

197 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü72a, S229

5. Göñli ıraḳlara virmişsin dilile ḫoş beni
Āh kim aldarimişsin böyle bilmezdüm seni

6. Cümle ‘ālem ḫalḳını aġyār idindüm seni yār
Sen daḫi aġyār imişsin böyle bilmezdüm seni

7. Ey ki düşdüñ Mihrī her bir bī-vefānuñ pāyına
Sen daḫi bī-‘ār imişsin böyle bilmezdüm seni

199

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Rīsmān-ı zülfüñe dil tā ki cānın baġladı
Ḫidmetüñe ṣıdḳla tende miyānın baġladı

2. Bāġ-ı ḥüsnüñde görüp dil bülbülinüñ nālesin
‘Andelībān ṣaḥn-ı gülşende zebānın baġladı

3. Ṣatdı ‘aşḳuñ tāciri ben bendesin hicr ü ġama
Müdde‘īye ḫoş feraḥlar armaġanın baġladı

---

198 Ü72b, A73b, E72a, S230
(1a) yār imişsin / yārmışsın A,E
(1b) nār imişsin / nārmışsın A,E
(2a) cevr ile / cevrle A,E // ‘āşıḳlaruñ / ‘āşıḳlarınun E /// yaḳdurursın / yaġdurursın A,E
(2b) seḥḥār imişsin / seḥḥārmışsın A,E
(3b) var imişsin / varmışsın A,E
(4a) al ile / alla A
(4b) iḳrār imişsin / iḳrārmışsın A,E
Ü72b, A73b, E72a, S231
(5a) göñli / göñül A,E
(5b) aldarimişsin / aldarmışsın A,E
(6b) aġyār imişsin / aġyārmışsın A
(7b) bī-‘ār imişsin / bī-‘ārmışsın A,E

4. Gördiler leylī saçuñ bendinde mecnūn gönlümi
Ehl-i diller Leylī vü Mecnūn dīvānın bagladı

5. Ḫūnını ʿāşıḳlaruñ çeşmüñ meger dökmek diler
Neşter-i müjgānuña ḳaşuñ kemānın bagladı

6. Almadan bir berg-i gül haddüñden erdi ḫaṭṭuñ āh
Ḫārlar ol gül ʿiẕāruñ çevre yanın bagladı

7. Mihrī şevḳ-ı ʿaşkuñ içre leblerüñ yād idicek
Bu şīrīn güftārı şekkerler dükānın bagladı

200

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Şöyle teşḫīṣ eyledüm cānānı bayrām ertesi
Ġālib ider derdüme dermānı bayrām ertesi

2. Laʿl-i nābından şeker sen būsesine dilberüñ
Urmazısam ben ʿaceb dendānı bayrām ertesi

3. ʿĀrif oldur nāzenīnler derpeyince seyr idüp
Her kenāre eyleye seyrānı bayrām ertesi

4. Ḫūblaruñ zülfi ṣalıncagında cānlar ṣalınur
Zeyn olıcaḳ ḥüsninüñ meydānı bayrām ertesi

5. Ummasun kim ṣalına ol yār ile eydüñ raḳīb
Ṣalınur ḥāżırdur uş urgānı bayrām ertesi

6. Gerçi ʿīd-i vaṣlına ḳurbān idi Mihrī anuñ
Līk teslīm etdi yāra cānı bayrām ertesi

---

199 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü72b, S231

7. Çok mübārek demlere ermişdük ammā rāstī
Olmaya ol dem gibi āh ḳanı bayrām ertesi

201

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ṭutdı āfāḳı ser-ā-ser gün cemālüñ pertevi
Ḥā'il olmasa ġurūb etmezdi zülfüñ şeb-revi

2. Ḳaşlaruñ ḳavs-i ḳuzeḥ gibi kemān almış ele
Cānlara pertāb atar cānā hilālüñ pertevi

3. Zinde ola 'aşḳuñ şehīdi ḥaşre dek İlyās-veş
Būy-ı zülfüñden ṣabā iltse nesīm-i 'Īsevī

4. Ḍarbet-i şemşīrine ṭāḳat getürmez kimsene
Ḥażret-i şehzādeye cem' olsa 'ālem ḫüsrevi

5. Zühre çengin çala çerḫ içre yere çār-pāresin
Meclis-i ḫāṣ içre raḳṣ urursa şāhā mevlevī

6. Ḳıl 'imāret gönlümüñ vīrānın ey kān-ı kerem
Miḥnet ü derd ü belāyile yıḳılmışdur evi

7. Ṭāli' ol şā'irlerüñ ki eş'ārınuñ ma'nāsı var
Sen aralıḳda ey Mihrī ḳo ḳurı sözi ṣavı

---

200 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü73a, S232
(3b) kenāre / kenār Ü
(6a) ḳurbān idi / ḳurbāndı Ü

201 Ü73a, A71a, E69a, S232
(1b) ḫā'il / ḫāil A, ḫā'il E,S
(2b) hilālüñ / hilāñ A
Ü73a, A71a, E69a, S233
(3a) ḥaşre / ḥaşr A,E
Ü73a, A71a, E69b, S233
(6b) derd ü belāyıla / derd-i belāyıla A, derd ü belā ile E

202

Mef ʿūlü fā ʿilātü mefā ʿīlü fā ʿilün

1. ʿAşkuñ yolında her ki ṣakındı(y)sa ʿārını
Tā ḥaşr olınca isteye bulmaya yārını

2. ʿĀşıḳ mı direm aña ki cānān yolında ol
Cān ü dil ile virmeye tā ʿömri vārını

3. Dil ʿandelībi di nice feryād ḳılmasun
Her ḫār ile görür gözi sen gül ʿiẕārını

4. Luṭfın raḳībe ḳılur vü ʿuşşāḳa cevrini
Gör bu zemāne ḫūblarınuñ i ʿtibārını

5. Devr-i ruḫında ṣatmaġa tiryāk leblerin
Dilber eline almış iki zülf-i mārını

6. Cānā virürse şevḳ-i ruḫuñla cihānda cān
Pür nūr ḳıla ḥaşre dek anuñ mezārını

7. Mihrī hevā-yı ʿaşḳuñı elden ḳomaz eger
Meydān-ı ʿaşḳ içinde dikerlerse dārını

---

202 Ü73b, A70a, E68a, S233
(2a) direm / didirem Ü,S // aña ki / aña Ü,S
(2b) dil ile / dilile A,E
(3a) ʿandelībi / andelīb A,E
(3b) ḫār ile / ḫārla A,E
(4a) ḳılur vü ʿuşşāḳa / ḳılur ʿuşşāḳa A,E
(5a) leblerin / lebrin S
(5b) mārını / tārını E
Ü73b, A70a, E68a, S234
(6ab) Mihrī hevā-yı ʿaşḳuñı elden ḳomaz eger
Meydān-ı ʿaşḳ içinde dikerlerse dārını Ü,S
(6b) ḥaşre / ḥaşr A
Ü73b, A70a, E68b, S234
(7ab) Cānā virürse şevḳ-ı ruḫuñla cihānda cān
Pür nūr ḳıla ḥaşre dek anuñ mezārını Ü,S
(7a) ʿaşḳunı / ʿaşḳını E

203

Mef ʿūlü mefā ʿīlü mefā ʿīlü fa ʿūlün

1. ʿAşkuñ ṣanemā çün yed-i ḳudret dile yazdı
Başuma belā vü ġam-ı hicrüñ bile yazdı

2. Sen ġonçe-dehen gül gibi yüzüme gülince
Cān bülbüli bu ḫār-ı cefādan öleyazdı

3. Ḥaddüñi görüp ḳorḳaram āh itmege cānā
Zīrā bu hevādan niçe güller ṣolayazdı

4. Hicrüñde ḥabībüm şu ḳadar aġlamışam kim
Dil zevraḳı ḳanlu yaşuma ġarḳ olayazdı

5. Bir būse vir öldüm didi Mihrī aña yārı
Çeşmiyile ḫışm itdi egerçi güleyazdı

204

Mef ʿūlü fā ʿilātü mefā ʿīlü fā ʿilün

1. Ġam-gīn dilümde zār ile efġān dükenmedi
Nem-gīn gözümde derdle giryān dükenmedi

2. Tennūr-ı ġamda āteş-i hicrān ile ciger
Biryān olalı dünyede biryān dükenmedi

3. Derdā dirīġ geçdi günüm intiẓār ile
ʿÖmrüm dükendi va ʿde-i cānān dükenmedi

---

203 Ü73b, A70b, E69a, S234
(1b) ġam-ı hicrüñ / ġam ü hicrüñ Ü,S
Ü73b, A71a, E69a, S234
(2a) yüzüme / yüzime E
(3a) ḳorḳaram / ḳorḫaram A,E
(4a) hicrüñde / hicrinde E
(5b) çeşmiyile / çeşmile A, çeşmi ile E

4. Ḫūblar ḳatında ḳançaru baḳsaŋ raḳībdür
'Ālemde cevr-i yār ile şeytān dükenmedi

5. Bir kerre mübtelālaruma raḥm idem diseŋ
Dünyāda sevdügüm nola yalan dükenmedi

6. İn'ām eyleye sā'ile ḥüsnin zekātını
Şehler ḳatında luṭf ile iḥsān dükenmedi

7. Mihrī olalı gülşen-i kūyuŋda 'andelīb
Ġam-gīn dilinde nāle vü efġān dükenmedi

205

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

1. Ġamuŋdan ḫaste olup dil ḳapuŋda yaṣdanur ṭaşı
Teraḥḥum ḳıl ki 'uşşāḳuŋ ḳatı yaṣtıḳdadur başı

2. Ġanīmet gör bu dem 'ömri ṣarıl bir nāzenīn ile
Cihān aġyārdan ḫālī olıcaḳ ṭuymayasun nāşı

3. Geçerken bende oldı dil ḥabībüm āsitānuŋda
Göŋül der-bān gözüm saḳḳa müjemdür şimdi ferrāşi

4. Hevā-yı la'l-i şīrīnüŋ içün cān virdügüm Ferhād
Göreydi dūstum her dem edeydi aḥsend ü şābāşı

5. Hevā-yı 'aşḳa yoldaş ol dilerseŋ bulasın vaḥdet
İdinme kendüŋe maḥrem dili bī-'aşḳ yoldaşı

---

204 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü73b, S234
(1b) nem-gīn / temkīn S

6. Senüñ ʿaşkuñ hevāsında budur taḥṣīli Mihrīnüñ
Ciger biryān vü dil ḫaste aḳıdur gözleri yaşı

206

Fā ʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Gitdi ʿaḳlum bilüm ey şāh-ı cihān sen gideli
Bir nefes tende ḳarār etmedi cān sen gideli

2. Çünki sen serv-i revān gitdi hemān oldı revān
ʿAḳabince gözümüñ yaşı revān sen gideli

3. Mihrüñi ṣaḳlar idüm dilde gözüm yaşı velī
Eyledi sırrumı gün gibi ʿayān sen gideli

4. Zikr ü tesbīḥi ḳodum şām ü seḥer elümden
Aduñı yād iderem şām ü seḥer sen gideli

---

205 Ü74a, A69b, E67b, S235
(1ab) Yüz urup āsitānına ḥabībümüñ ḳodum başı
Yüzüme bir ḳadem basmaz başumdan yeg görür ṭaşı A,E
(1a) ḳodum / ḳorum E
Ü79a, A69b, E68a, S235
(2a) nāzenīn ile / nāzenīnile A
(4a) şīrīnüñ içün / şīrīnüñçün A,E
(4b) edeydi / iderdi E // aḥsend ü şābāşı / aḥsend şābāşı A, ḥüsn-i şābāşı E
Ü74a, A70a, E68a, S236
(5b) dili / dil Ü,S
(6b) biryān / miryān Ü, piryān E

5. Yalıñuz şehr degüldür baña zindān görünen
Mihrinüñ gözine ṭar oldı cihān sen gideli

207

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Gel ki senden budur ey dost bu cānuñ dilegi
Yar neler vardur içinde göre derdlü yüregi

2. Ḥamdülillah ki müjeñ tīri cigerden geçicek
Hele peykānları ḳaldı dile yiter belegi

3. Rāyegān virseler almam dü cihān ḫūbların
Saña cān virüp aluram baña sensin geregi

4. Yārile ḫoş-dem idük irdi bize bed-naẓaruñ
Çatlaya şallah raḳībā iki gözüñ bebegi

5. Her geh yārumdan ayırur beni yā-Rab dilerem
'Ömri az olsun vü dünyāda dükensün kepegi

---

206 Ü74a, A74a, E72a, S236
(2a) hemān / revān A,E
(3a) ṣaḳlar idüm / ṣaḳlardum A
(4a) ḳodum şām ü seḥer elümden / ḳodum elden uş şām seḥer A, ḳodum elden uş şām ü seḥer E
(4b) şām ü seḥer / dilde hemān A,E
(5a) şehr / şehri A,E // baña / buña Ü,A,S

6. Baş ḳoşup zülfüñe Mihrī ḳuru sevdālarla
Yel gibi yeldi yoluñda yile virdi emegi

208

Faʿilatün feʿilatün feʿilatün faʿlün

1. Kim ḳucar mūy-ı meyānuñı kemerden ġayrı
Kim öper leblerüñi sāġar-ı zerden ġayrı

2. Cānı yoḳ deprede biñ yıl ki hevāsında yele
Zülfüñüñ bir ḳılını bād-ı seḥerden ġayrı

3. Yalıñuz ben mi ḫırīdāruñam ey zühre-cebīn
Gün daḫi müşterīdür saña ḳamerden ġayrı

4. Mihrüñi cān ḳafeṣinde virürem rūḥa ġıdā
Ṭūṭiye var mı ġıdā daḫi şekerden ġayri

5. Cām-ı laʿlüñ meyin içürdi raḳībe nidelüm
Bize ṣunmadı felek ḫūn-ı cigerden ġayrı

---

207 Ü74b, A73a, E71a, S236
(2b) belegi / yelegi E,S
Ü74b, A73a, E71a, S237
(3a) dü / bu Ü,S
(4a) yārıla / yārla A, yār ile E // dem idük / demidük A
(4b) çatlaya şallah raḳībā / çatlaya şallah raḳīb A, çatlaya inşallah raḳīb E // gözüñ / gözüñüñ A, gözinüñ E
(6a) ḳuru sevdālarla / ḳurı sevdālarla A, ḳurı sevdālar ile E
(6b) gibi / virüp E

6. Leb-i cānānı görüp diş biledüm geldi didi
Nesne yok Mihrī aña umma hacerden ġayrı

209

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Görünelden gözüme cānā cemālüñ gülşeni
Bülbül-i şūrīdedür ta ṣubḥ olınca dāmeni

2. Gülşen-i ḥüsnüñsüz ey dilber gerekmez cenneti
Gerçi var her kūşesinde niçe biñ gül ḫirmeni

3. Cānuma ġamzeñ ḫadengin geçdügin men'eyleme
Rāḥat olsun dūstum oḫ ḫoşça bulmış meskeni

4. Ḳılīca cānile yüz üstine sürinüp ḫaste dil
Tuḥfe cān iltür ṭapuña görmege cānum seni

5. Dünye vü 'uḳbāda bu 'izzet yeterdi Mihrīye
Girse bir kez destine anuñ ḥabībi dāmeni

---

208 Ü74b, A74b, E73a, S237
(2b) zülfüñüñ / zülfinüñ E // ḳılını / ḳılı E
(3a) ḫırīdāruñum / ḫırīdārınum E
(4a) ḳafeṣinde / nefesinde E
(6b) ḥacerden / hicrden S

209 Ü75a, A71b, E69b, S238
(1b) şūrīdedür / şūride dildür A,E
(3a) ḫadengin / ḫadengi E

210

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

1. Görmedüm senden kerem ey bī-vefā dil-dār hey
2. Olmaduñ bir gün bu ben bī-çāreyile yār hey
3. Eyledüñ cevrüñle ʿālemde beni bīzār hey
4. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

5. Var mıdur bir dem beni hicrüñle bīmār etmedük
6. Raḥm idüp bir gün baña luṭfuñla tīmār itmedüñ
7. Müddeʿīnüñ sözine uyduñ beni yār etmedüñ
8. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

9. Gülşen-i ḥüsnüñde bülbül gibi nālān eyledüm
10. Deġmedüm bir ġonçeñe bunca ki efġān eyledüm
11. ʿĀḳıbet ḫār-ı cefāda baġrumı ḳan eyledüm
12. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

13. Uyduñ aġyāra benümle bir nefes yār olmaduñ
14. Yoluña bunca zemāndur cānı virdüm bilmedüñ
15. Dāmen-i vaṣluñla bir gün ḳanlu yaşum silmedüñ
16. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

17. Cān içinde ṣaḳladum mihrüñ elif gibi senüñ
18. Gitmedi bilmem nedür cürmüm senüñ benden kīnüñ
19. Yoġidi dinüñ bilürdüm şimdi gitmiş āyīnüñ
20. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

21. Yalvarup biñ ʿözr ile cānum didükçe ben saña
22. Ḫışmla yüzüñ çevirürdüñ hemān benden yaña
23. Luṭfuñı aġyāra eylerdüñ revān cevrüñ baña
24. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

25. Ḳomış idüm ʿaşḳuñuñ yolına ben cān ü seri
26. Olmış idüm āsitānuñ bendesinüñ çākeri
27. Bulasın var imdi sen de Mihrī gibi müşterī
28. Ey cefā-ḫū yār senden vāzgeldüm var hey

211

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1. Gözüm çü gördi sen yüzi gül boyı ʿarʿarı
Virdi yoluña biñ dilile ʿömri serseri

2. Ten yandı dil göyündü yürek deldi firḳatüñ
Ġamzeñ ḫadengi ḫışmla çün çekdi ḫançeri

3. Çeşmüñ mi ḳıldı ġamzeñe taʿlīm dūstum
Bir tīrile ḫoş ṭaġıdur yüz biñ ʿaskeri

4. Nergis ṣarardı gördi vü ġonçe ḳızardı hem
Ṣaḥn-ı çemende sen yüzi gül ʿaynı ʿabheri

5. Heybetde dir gören ʿAlī ḳuvvetde Ḥamzadur
Rezmine düşmenüñ yürüyüp sürse ʿaşḳarı

6. Ṭoḳsan birile yüzi ʿadedde laḳab çıḳar
ʿAḳluñ yeterse kimidügi bil bu serveri

7. Medḥüñde çoḳ ġazel deyici ḫūb ü bī-naẓīr
Maʿẕūr tut ʿayıplama bu Mihrī-kemteri

---

210 Bu murabba yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü75a, S238

211 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü75b, S240
(5a) Ḥamzadur / ḫamradur S
(6b) kimidügi / kimidügin S

212

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün feʿilün

1. Ne cānı var yaza Māni ḳaşuñ işāretini
Ne ḥaddi var bile ʿaḳıl lebüñ ʿibāretini

2. Firāḳuñ odını dilden viṣālüñ itmedi ḳatʿ
Meger ki laʿl-i nebātuñ kese ḥarāretini

3. Ġamuñla ḫāne-i dil her cihetden oldı ḫarāb
Keremler eyleseñ etseñ nola ʿimāretini

4. S̱evāb-ı ḥaccı bulam derseñ eyle gel cānā
Şikeste ḫāṭırınuñ gönlinüñ ziyāretini

5. Viṣāl-i dilberi Mihrī cihānda fetḥ ide mi
Saʿādeti çala mı baḫtınuñ beşāretini

213

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Nice bir bu dil çeke her bī-vefānuñ nāzını
Nice bir pinhān idem sīnemde dilber rāzını

2. Virüben ʿaḳl ü dil aldum ġuṣṣa-i yārı ṣatun
Ġam metāʿından ṭolupdur şimdi cānum ḫāzini

3. Nice ölmesün bir ādem ṣūfīnüñ ṭaʿnından āh
Kendü sevmez mi görüp bir ḫūblar şeh-bāzını

---

212 Ü75b, A75b, E73b, S240
Ü75b, A75b, E73b, S241
(3b) nola / nolur E
(4a) ḥaccı / ḥac Ü,S
(4b) ḫāṭırınuñ / ḫāṭırınuñ Ü,A,S // gönlinüñ / gönlinüñ E
(5a) ide mi / itdi E
(5b) beşāretini / işāretini E

4. Rīsmān-ı zülfüñde bir gün düşt gamzeñ tīgına
Düşüben cān vireyin gör ʿāşıkun cān-bāzını

5. Bir nefes Mihrī varur kūyuñda seyrān itmege
Tīz kaçar çün seg rakībüñ işidüp āvāzını

214

Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1. Nice bir iñledesin derd ile ey yār beni
Nice bir öldüresin cevr ile her bār beni

2. Gözlerüñ kanum içer lahzada bir şu yerine
Kande buldı ʿacabā bu iki hūn-hᵛār beni

3. ʿAkl ü dil yoluña gitdi dil ü cān kalmış idi
Firkatüñ eyledi andan dahi bīzār beni

4. İşidüp derdle iñiledi mi dulāb dahi
Girye vü zār ile her dem dönüp aglar beni

5. Firkatüñden niçe bir Mihrī senüñ cān çekişe
Dūstum başuñ içün öldüre kurtare beni

---

213 Ü76a, A72b, E70b, S241
(2a) yārı / yār E
(3a) sūfīnüñ / sūfinün Ü,A,S
(4b) düşüben / düşeyin A,E
(5a) varur / virür E // kūyuñda / kūyında E
214 Ü76a, A72a, E70b, S241
(1a) derd ile / derdle A
(1b) cevr ile / cevrle A
Ü76a, A72b, E70b, S242
(3a) yoluña / yolına E // kalmış idi / kalmışdı A,E
(4a) derdle / derd ile E
(4b) zār ile / zārīle A, zārī ile E
(5b) başuñ içün / başuñçün A,E // kurtare / kurtar A,E

215

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Yā-Rab ol serv-i revān kandedürür kandeyiki
Yā-Rab ol āfet-i cān kandedürür kandeyiki

2. Gözlerüm rūy-ı latīfinden ırag olalı cān
Dir idüp āh ü figān kandedürür kandeyiki

3. Āfitābı götürüp gülşen-i hüsni getüren
Yā-Rab ol mūy-meyān kandedürür kandeyiki

4. Kaşlaruñ yasına kurbān olayın gamzesine
İtdügüm cānı nişān kandedürür kandeyiki

5. Hār-ı gamda dil-i giryānum ider nāleleri
'Aceb ol gonçe-dehān kandedürür kandeyiki

6. Yüzüm üzre sürinüp ilte idüm haste dili
Mihrīyā nām ü nişān kandedürür kandeyiki

216

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Yakdı hicr āteşine cānumı cānān ehli
Olmasun bencileyin hiç müslümān ehli

2. Küfr-i zülfine esīr oldum o kāfir beçenüñ
Beni kurtarmaga yok mu ki bir īmān ehli

3. Bāg-ı hüsnüñ sularam göz yaşile şām ü seher
Dahi şeft-ālū yemesün mi bu būstān ehli

---

215 Ü76a, A72a, E70a, S242
3.beyit E nüshasında 4.beyitle yer değiştirmiştir.
(4a) kaşlaruñ / kaşları A,E
Ü76b, A72a, E70a, S242
(6a) ilte idüm / ilteydüm A,E

4. Musḥaf-ı ḥüsnüñi ezber oḳuram şey'üllah
Ḳapuña geldi vir iḥsānuñı ḳur'ān ehli

5. Beni aġlar görüp ey dost niye gülmeyesin
Ne bilür aġlayanuñ ḥālini ḫandān ehli

6. Devr-i ḥüsnüñ geçer ey yār ḳalur bir eyü ad
Unudılmaz añılur ḫayr ile iḥsān ehli

7. Ḫūblaruñ derdine düşdüñse yapış dāmenine
Mihrī bu derde bulur derdine dermān ehli

217

Müfred

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fa'ūlün

1. Cevrile beni şol ḳadar aġlatdı felek kim
Sürḫ-āb gözüm yaşı ile ḳana boyandı

Müfred

Mef'ūlü fā'ilātün mef'ūlü fā'ilātün

2. Ḫaṭṭuñ ḫadüñ yüzini ṭutdı nitekim ey cān
Zeyn itdi gülsitānı irişdi tāze reyḥān

---

216 Ü76b, A72b, E71a, S243
(1b) hiç müslümān / hiç bu müslümān S
(2a) beçenüñ / peçenüñ A,S
(2b) īman / amān S
(3a) yaşile / yaşla Ü,A,S // şām ü seḥer / şām seḥer A
(6b) ḫayr ile / ḫayrla A
(7b) derdine / derine A,E

217 Ü76b, A75b, E74a, S243
(1b) yaşı ile / yaşile A,E
2.müfred yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü76b, S243

Müfred

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

3. Mūr üşdi şanki şekker-i pālūde üstine
Ḫaṭṭuñ ki ṭutdı la'l-i nebātuñ kenārını

Müfred

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

4. Gördügümce ḫadd ü ḳadd ü leb-i yārı ṣanuram
Biri güldür biri ġonçe birisi serv-i revān

Müfred

Mef'ūlü fā'ilātün mef'ūlü fā'ilātün

5. Ḫadduñ yüzini ḫaṭṭuñ ṭutdı nitekim ey cān
Zeyn etdi gülsitānı irişdi tāze reyḥān

Müfred

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

6. Yaḳasuz seni ḳodı sanma güzeller Mihrī
Niçe senüñ gibi bunda yeler oñmaz bulınur

---

217 3.müfred yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü76b, S244
4.müfred yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü77a, S244
5.müfred yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü77a, S244
6.müfred yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü77a, S244

Müfred

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

7. ʿĀdeti monlalaruñ maḥbūb sevmekdür ḫaṭīb
ʿĀḳıl iseñ meẕhebüñ yitirme ʿāriflerden ol

218

Fā ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilün

1. El-ḥaḳ inṣāf bu kim Mihrī-i şīrīn-kelimāt
Söz yerine aḳıdupdur deheni āb ü ḥayāt

2. Derd-i ʿaşḳ ile kimüñ kim dili ġam-nāk olsa
Bu kitāba naẓar etsün eger isterse necāt

3. Evvel ü evsaṭ ü hem āḫırını seyr itdüm
Vasaṭında diledüm ki anuñ idem tedḳīḳāt

4. Ṣanki ʿummānda girdāba düşürdüm özümi
Bī-kerān baḥra nihāyet bulınur mı heyhāt

5. Beydaḳ ḫāli ile naṭʿ-ı muḥabbet içre
Niçesi kīş diyeyin ki beni ḳıldı şeh-māt

6. Āferīn ṭabʿ-ı şeker-bāruña her laḥẓada kim
Aḳıdur ḳande ise söz yerine āb ü ḥayāt

7. Sözlerüñ luṭfına ġāyet bulınur mı yoḳ yoḳ
Luṭf-ı ṭabʿuña nihāyet bulınur mı heyhāt

8. ʿAceb olmaya ki kūyuñda senüñ cān virdi
Ger Maḳāmī ḳuluñuñ yiri olursa cennāt

9. Gerçi kim āb-ı ḥayāt idi lebüñ evvelde
Virmedüñ anı o bīmāruña irişdi memāt

---

217 7.müfred yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü77a, S244

10. Gerçi ser defter-i ḫūbānduñ evvellerde
Geçdi vaḳtüñ ṣanemā şimdi yüri var ṣuya at

11. Hicr ile geçdi Maḳāmī aña bir kez demedüñ
Gel berü itlerüm ile eşigüm bekle oñat

12. Bāġ-ı ḥüsnüñdeki şeft-ālūların oldı erik
Demedüm mi anı vaḳtinde iken ṣaḳlama ṣat

13. Bir zemān idi ki sen cānı der-āġuş idenüñ
Gündüzi ʿīd oluridi gicesi ḳadr ü berāt

14. Şimdi bir ḥaldesin kim ilenen düşmenine
Dir ki Mihrī gibi ḥüsnüñe irişsün āfāt

15. Ḫān-ı ḥüsnüñle senüñ mugtenem illerle olup
Ḳurı yerlerde maḳāli çalar idi neġamāt

16. Yā gibi seni kenārına getürdükde raḳīb
Hedef itmişdi miskīnüñi tīr-i nekebāt

17. Zehr-i ḳahrı içürürdi felek ol miskīne
Lebüñ aġyāra içirdükde şehā ʿaẕb ü fırāt

18. Yüzüñ ayına naẓar eyler idi aġyāruñ
Künc-i ġam içre anı öldürür idi ḥasrāt

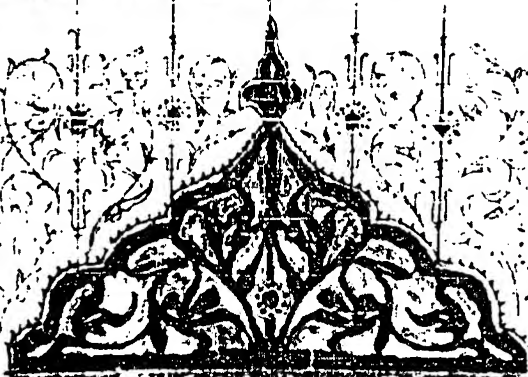
19. Ḳanduġını lebüñüñ ḳandına aġyārı görüp
Döymeyüp āḫır o bī-çāreye irişdi memāt

20. Ger mezārına güzer eyleyesin işidesin
Mihrī Mihrī deyü çaġırduġını anda nebāt

21. Şöyle berk etdi senüñ mihrüñi gönlüñde kim ol
Ḳopısar ʿaşḳuñ ile mihrüñ ile der-i ʿaraṣāt

---

218 Bu gazel yalnız Ü ve S nüshasında vardır.
Ü77a, S244
Ü77b, S245
(15a) ḫūn kelimesi anlam gereğince ḫān okunmalıdır

یزدی جان لوحنه بسم الله — قدرت لا اله الا الله
کوستردی طوغری یول بحمد الله — همت لا اله الا الله
دو جهانه طولیدرر لا شیك — شهرت لا اله الا الله
اهل عشق دللرن مشرق ایدر — صحبت لا اله الا الله
ارکوررحسته دللره صحت — شربت لا اله الا الله
الدرر سینی حقه بر دمده — قربت لا اله الا الله
اوردولور تا اولنجه یوم قیام — نوبت لا اله الا الله
طاغدرر لشکرینی ابلیسك — نصرت لا اله الا الله
ظلمتینی دلك منور ایدر — طلعت لا اله الا الله
ید قدرتله سنك خاره ویرر — حمرت لا اله الا الله
ویردی مفتاح غیبی جان و دله — حمرت لا اله الا الله
قلبکی غل و غشدن ایلر پاك — طاعت لا اله الا الله

اوسترر اهل عشقه اسراری — حکمت لا اله الا الله
هر دم اندامه لرزه لر دوشورر — هیبت لا اله الا الله
طویرر خلقی خون رحمتله — نعمت لا اله الا الله
جان دماغن طولو مکرر ایدر — لذت لا اله الا الله
اهل توحیده تاج دولتدر — کسوت لا اله الا الله
مهری مجذوبلری دور خده قوین — شفقت لا اله الا الله
کیجه کوندز دلکده ذکر ایله — عادت لا اله الا الله
ایله درزی کمان مهشته سینی — مدحت لا اله الا الله

تقطیع نامهٔ مهری حقیره

ای کریم و فا در و حی و ا بار — وی قدیم و صانع و فرد و صمد
بی وزیر و بی نظیر و بی مثال — بی ملال و بی زوال و ذو الجلال
رازق و رزاق و حی و لا یموت — جمله اشیا به دیرر هر دمده قوت
قاضی الحاجات سنسن ای کریم — سنکه رب العالمین سن ای رحیم
جمله خلقک خالقی معبودی سن — جمله عبدک جانله مقصودی سن
سن اجاسن بر وجی یوقدر آله — بو لکو که جمله اشیا در کواه
خالدن خلق ایلدک آدم عیان — سن یرتدک انس و جنی بی کمان
هم ازل سن هم ابد سن هم طمه — ای صفاتی قل هو الله احد

دیوان مهری دختر مولانا بالابی

یزدی جان لوحنه بسم الله	قدرت لا آله الا الله
کوسترور طوغری یول الحمد لله	همت لا آله الا الله
دو جهانه طولیدر لاشک	شهرت لا آله الا الله
اهل عشق دللرین مشرف ایدر	صحبت لا آله الا الله
ارکورر خسته دللره صحت	شربت لا آله الا الله
الدر حقه سنی بر دم اره	قربت لا آله الا الله
اورلر تا اوتنجه یوم قیام	نوبت لا آله الا الله
طغدرت کر سنی ایلیک	نصرت لا آله الا الله

ظلمتی دلک منور ادر	طلعت لا آله الا الله
یدقدرتله پسنک خاره ویرر	حرمت لا آله الا الله
وردی مفتاح غیبی جان و دله	قوت لا آله الا الله
قلبکی غل غشدن الیر پاک	طاعت لا آله الا الله
کوسترور اهل عشقه اسراری	حکمت لا آله الا الله
هردم اندامه لرزه لر دوشورر	هیبت لا آله الا الله
طویرور خلق خون رحمتله	نعمت لا آله الا الله
جان دماغن طولی مکرر ادر	لذت لا آله الا الله
اهل توحیده تاج دولت در	کسوت لا آله الا الله
مهری مجرملری طوره قومز	شفقت لا آله الا الله
کیجه کندز دلکده ذکر ایله	عادت لا آله الا الله
الدر پیکان بهشته سنی	مدحت لا آله الا الله

تضرع نامهٔ مهری حقیره

ای کریم و قادر حی ابد — وی قدیم صانع فرد احد

بی وزیر بی نظیر بی مثال — بی ملال و بی زوال ذو الجلال

رازق رزاق حی لایموت — جمله اشیایه ورن هر دمده قوت

قاضی الحاجات سنسین ای کریم — سن که رب العالمین سن ای رحیم

جمله خلقک خالقی معبود سن — جمله عبدک جانله مقصود سن

سن احدسن بر دخی یوقدر اله — برلکه جمله اشیا در گواه

خاکدن خلق ایلدک آدم عیان — سن یراتدک انس و جن بیگمان

هم ازل سن هم ابد سن هم صمد — ای صفاتی قل هو الله احد

برلکه شکم یوق ای رحیم — اکی دین دل بکا اولسون رحیم

جمله عالم خلقی آچوب گوزلرن — طاپوکه طوتوب طورر لر یوزلرن

سندن اومرلر تموسی رحمتی — ناتوانلر سندن استر نصرتی

3

رحمتک دریاسنه یوقدر کنار — ای کریم ای رحیم کردگار

ولده اسمک خلق عالم ذکرادر — مؤمن اولن برلکه شکرادر

حکمتکله آقدر آب حجر — قدرتک ویرر قوری نیدن شکر

امرکله بو فلک اتمز قرار — حکمتکله گلور لیل و نهار

ابتداکا یوقدر هیچ انتها — سنسن اول سنسن آخر ای خدا

اون سکز بیک عالمک سبحانی سن — یرادلمشک قمو سلطانی سن

جمله مخلوقک بلورسن حالنی — هر نه و جمله کیچر احوالنی

سن یراتدک بی تکلف عالمی — سن یراتدک بی تردد آدمی

هر نه دکلو کم جهانده وار اناس — قاموی سندن رحمت ایلر التماس

قدرتوکه خلق عالم لادمز — درگهوکه کم درر اعلادمز

قاموینه سنسین ورن جنبشلری — قاموی سندن اومر بخششلری

عقل کل جهد ایدوب اولابی مجال — اتمیه کیفیتکدن قیل و قال

هو

دیوان مهری دختر مولانا ایلچی بلا

یازدی جان لوحه سنده بسم الله   قدرت لا اله الا الله
کوستردی طوغرو یول بحمد الله   همت لا اله الا الله
دو جهانه طولید بزلانشک   شهرت لا اله الا الله
اهل عشق دللرین مشرف ایدر   صحبت لا اله الا الله
ایدکورانجه دللره صحت   شربت لا اله الا الله
ایلدی رحمته سنی برده   قربت لا اله الا الله
اوررلر تا اولنجه یوم قیام   نوبت لا اله الا الله

طغندی لشکرنی ابلیسک   نصرت لا اله الا الله
ظلمتینی دلک منور ایدر   طلعت لا اله الا الله
یدی قدرتله پسنک خاره ویرر   حرمت لا اله الا الله
ویردی مفتاح غیبی جان وله   قوت لا اله الا الله
قلبکی غل وغشدن ایلر پاک   طاعت لا اله الا الله
کوسترور اهل عشقه اسراری   حکمت لا اله الا الله
هردم اندامه لرزه لر ویرر   هیبت لا اله الا الله
طویدی خلقی خوان رحمتله   نعمت لا اله الا الله
جان دماغن طولو مکرر ایدر   لذت لا اله الا الله
اهل توحیده تاج دولتدر   کسوت لا اله الا الله
مهری مجرمار طموده قومز   شفقت لا اله الا الله
کیجه کوندوز دلکده ذکر ایله   عادت لا اله الا الله
ایلدی ریحان بهشته سنی   مدحت لا اله الا الله

مصرعنامه مهرئ حقیره

ای کریم و قادر و حی ابد   وی قدیم و صانع فرد واحد

بی وزیر و بی نظیر و بی مثال   بی ملال و بی زوال ذوالجلال

رازق و رزاق حی لا یموت   جمله اشیایه ویرن هر دمده قوت

قاضی الحاجات سنسن ای کریم   سن که رب العالمین سن ای رحیم

جمله خلقک خالقی معبودی سن   جمله عبدک جانله مقصودی سن

سن احد سن وحدی یوقدر آله   برلکنه جمله اشیا در گواه

خاکدن خلق ایلدک آدم عیان   سن یراتدک انس و جنی بیگمان

هم ازل سن هم ابد سن هم صمد   ای صفاتی قل هو الله احد

برلکنه شکر یوق ای رحیم   آنی دین دل پکا اولسون رحیم

جمله عالم خلقی آچوب گوزلرین   طاپوکه صوب طورر یوزلرین

سندن اومارلر قموسی رحمتی   ناتوانلر سندن ایستر نصرتی

رحمتک دریاسنه یوقدر کنار   ای کریم و ای رحیم کردگار

ولده اسمک حی عالم ذکر ایدر   مؤمن اولان برلکنه شکر ایدر

حکمتکه آقیدر آب حجر   قدرتک ویرر قوری نیدن شکر

امر وکله بو فلک ایتمز قرار   حکمتک ایله کلور لیل و نهار

ابتدا یوقدر آکا هیچ انتها   سنسن اول سنسن آخر ای خدا

اون سکز بیک عالمن سبحانی سن   یاردلشک قمو سلطانی سن

جمله مخلوقاتک بیلورسن حالنی   بر نه وجهیله کچر احوالنی

سن یراتدک بی تکلف عالمی   سن یراتدک بی تردد آدمی

هر نه دلکو کیم جهانده وار اناس   قامو سندن رحمت ایلر التماس

قدرتوکه خلق عالم لا دیز   درگهوکه کیم درر اعلا ایستر

قاموسنه سنسن ویرن جنبشی   قاموسی سندن اومار بخششی

عقل کل جهد ایده وب اولمز مجال   ایتمیه کیفیتندن قیل و قال

کیمسه بیلمز کیم نه در ماهیتک   سن علیم سن سن بیلورسن حکمتک

برشجر ده بتورر سن گل دکن   خلق ایدرسن خاکدن وجه حسن

16 CH,16 CA,16

1

يزدى جان لوحه سنه بسم الله قدرت لا آله الآ الله
كوستر طوغرى[1] يول بجد الله همّت لا آله الآ الله
دو جهانه طوليدرر لا شك شهرت لا آله الآ الله
اهل عشق دللرن مشرّف ايدر صحبت لا آله الآ الله
اركورر[2] خسته دللره صحّت شربت لا آله الآ الله
الّدر سنى حقّه بر دمده قربت لا آله الآ الله
اوردلور[3] تا اولنجه يوم قيام نوبت لا آله الآ الله
طغدورر لشكرينى ابليسك نصرت لا آله الآ الله
ظلمتينى دلك منوّر ايدر طلعت لا آله الآ الله
يد قدرتله سنك خاره ويرر حمرت لا آله الآ الله
ويردى مفتاح غيبى جان ودله قوّت[4] لا آله الآ الله
قلبكى غلّ وغشدن ايلر پاك طاعت لا آله الآ الله
2a كوستر اهل عشقه اسرارى حكمت لا آله الآ الله[5]
هردم اندامه لرزه‌لر دوشورر هيبت لا آله الآ الله
طويرر خلقى خون[6] رحمتله نعمت لا آله الآ الله
جان دماغن طولو مكرّر ايدر لذّت لا آله الآ الله
اهل توحيده تاج دولتدر كسوت لا آله الآ الله

[1] Л,16,2; CH,16,3 и CA,16,2 طوغرو [2] CH,16,6 اهركورر
[3] Л,16,7 اوردلر CH,16,8 اوردلر CA,16,7 اورلر
[4] Л и CУ,16,12 حمرت [5] Л,16,13 и 2a,1 бейт вписан дважды
[6] Л и CУ,2a,3 и CA,2a,7 خون ! /I/

مهرى مجرملرى دوزخدن[1] قورر شفقت لا آله الآ الله
كيجه كوندز دلكده ذكر ايله عادت لا آله الآ الله
ايله در[2] بى كمان بهشته سنى مدحت لا آله الآ الله

2

[تضرع نامۀ مهرى حقيره]

CH,26 CA,26 اى كريم و قادر و حق و ابد
وى قديم و صانع و فرد و صمد[3]
بى وزير و بى نظير و بى مثال
بى ملال و بى زوال وذوالجلال
رازق و رزّاق وحىّ و لايموت
جمله اشيايه ويرن[4] هر دمده قوت
قاضى الحاجات سنسن اى كريم
سنكه ربّ العالمين سن اى رحيم
جمله خلقك خالقى معبودى سن
جمله عبدك جانله مقصودى سن
سن احدسن بردخى بوقدر اله
برلكوكه جمله اشيادر كواه
خاكدن خلق ايلدك آدم عيان
سن يرندك انس وجنّى بى كمان
هم ازل سن هم ابدسن هم صمد
اى صفاتى قل هو الله احد

[1] CH,2a,11 и CA,2a,10 طموده [2] CA,2a,12 الدر
[3] CH,26,2 и CA,26,2 احد [4] Л и CУ,2a,12 ويرر

برلکوکه شکّمز یوق ای رحیم
ایکی دیین[1] دل سکا اولسون دمیم

جمله عالم خلقی آچوب کوزلرین
طاپوکه طوتوب طوررلر یوزلرین

سندن اومرلر قموسی رحمتی
ناتوانلر سندن استر نصرتی

رحمتک دریاسنه یوقدر کنار
ای کریم و ای رحیم و کردکار

دلده اسمک خلق عالم ذکر ایدر
مؤمن اولان برلکوکه شکر ایدر

حکمتکله آقدر آب حجر
قدرتک ویرر[2] قوری نیدن ثمر

امرکیله بو فلک اتمز قرار
حکمتوکیله کلور لیل و نهار

ابتداکه یوقدرر[3] هیچ انتهاء
سن سن اوّل سن سن آخر ای خدا

اون سکز بیک عالمک سبحان سن
یاره دلمیشک قمو سلطان سن[4]

جمله مخلوقک بلورسن حالنی
هرنه وجهیله کچر احوالنی

سن یرتدک بی تکلّف عالمی
سن یرتدک بی تردّد آدمی

[1] CH,26,10 آنی دین CA,26,10 اکی دین [2] Л,26,8 ویردی
[3] CH,3a,4 ابتدا یوقدر اکا [4] CH,3a,5 سلطانی سن

هرنه دکلو کم جهانده وار اناس
قامو سندن رحمت ایلر التماس

قدرتوکه خلق عالم لا دیمز
درکهوکه کمدرر اعلی دیمز

قامویه سنسن ویرن جنبشلری
قاموسی سندن اومر بخششلری

عقل کل جهد ایدوب اولا بی مجال
اتمیه کیفیتکدن قیل و قال

کنهنه بلمز کیم نه در ماهیتک
سن علیم سن سن بلورسن حکمتک

برشجود ده بیتوررسن کل دکن
خلق ایدرسن خاکدن وجه حسن

حکمتوکیله کلور بو سال و ماه
قدرتوکیله طورر بو بارکاه

حکمتوکله اولدی چرخ و آسمان
قدرتکله اولدی کیوان پاسبان

درکهک درد اهلنک درمانی در
باقی سنسن جمله عالم فانی در

[کما قال الله تعالی کلّ من علیها فان ویبقی وجه ربّک ذوالجلال والاکرام]

CH,36 CA,36 پادشه سن بی شریک و بی وزیر
امرک ایله سیر ایدر شمس و منیر

BİBLİYOGRAFYA

Abdülkadir KARAHAN, "Mihrî Hatun", İslam İns., C.8, İst.,1960.

Âgâh Sırrı LEVEND, Edebiyat Tarihi Dersleri, İst.,1934.

Ahmet CAFEROĞLU, Türk Dili Tarihi, İst., 1974.

Ahmet Muhtar Hacı Beyzade, Şair Hanımlarımız, İst., 1311.

Ali Nihat TARLAN, Necati Bey Divanı, Millî Eğt.Yay., İst., 1966.

Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, İst.,1328.

Aşık Çelebi, Meşa'irü'ş-Şu'ara, Yay. Meredith OWENS, Londra,1971.

Belma FERMAN, Mihrî Hanım,Hayatı ve Divanının Edisyon Kritiği, Lisans Tezi, Türkiyat Ens., T.356, İst., 1951.

Berke VARDAR, XX. Yüzyıl Dilbilimi, Ank., 1983.

Besim ATALAY, Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi, C.I-II-III, Ank., 1972.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İst., 1338.

Doğan AKSAN, Ana Çizgileriyle Dilbilim, C.1, Ank., 1979.

E. J. W. GİBB, A History of Ottoman Poetry, Volume II, London, 1902.

Elena Maştakova, Mihrî Hatun - Divan, Moskova, 1967.

Evliya Çelebi, Seyahatname, İst., 1314.

Faik Reşat, Tarih-i Edebiyat, İst., 1328.

Faruk Kadri TİMURTAŞ, Şeyhî-Hayatı ve Eserleri-Eserlerinden Seçmeler, İst., 1968.

___________, Eski Türkiye Türkçesi, İst., 1981.

Ferdinand de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, çev. Berke VARDAR, Ank., 1978.

Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ank., 1970.

Gelibolulu Âlî, Künhü'l-Ahbar, Ünv.Ktp., T.5959.

Gönül AYAN, Mihrî Hatun ve Şiirleri, AKDTYK Erdem, s.13, 1990.

Halil Erdoğan CENGİZ, Divan Şiiri Antolojisi, İst., 1972.

Haluk İPEKTEN, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şu'ara Tezkireleri, Erz., 1988.

Hammer-Purgstall, Geschicte der Osmanischen Dichtkunst,Desth., 1836.

Hayat Mecmuası Türk Kadını Özel Sayısı, C.4, S.92, Ank., 1928.

Haydar EDİSKUN, Yeni Türk Dilbilgisi, İst., 1963.

Hikmet DİZDAROĞLU, Tümce Bilgisi, Ank., 1976.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, Ank., 1975.

İsmet CEMİLOĞLU, 14.Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi, Doktora Tezi, Ank., 1988.

İsmet Zeki EYÜBOĞLU, Etimoloji Sözlüğü, İst.,1988.

J. Vendryes, Dil ve Düşünce, İst., 1968.

John DENY, Türk Dili Grameri, İst., 1941.

John LYONS, Kuramsal Dilbilime Giriş, çev. Ahmet KOCAMAN, Ank., 1983.

Kafzade Faizi, Zubdat-al-aş'ar, Ünv. Ktp., T.3289.

Mazhar KÜKEY, Türkçenin Sözdizimi, Ank., 1975.

Mecdut MANSUROĞLU, Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları, TDAY. Belleten, Ank., 1955.

Mehmet Fuat Köprülüzade, Eski Şairlerimiz-Divan Ed.Ant., İst., 1934.

Mehmed Zihni, Meşahirü'n-Nisa, İst., 1257.

M. Kaya BİLGEGİL, Türkçe Dilbilgisi, Ank., 1964.

M.Necmettin HACIEMİNOĞLU, Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Husu-siyetleri, İst., 1968.

Mertol TULUM, Ki'li Birleşik Cümle, Basılmamış Doçentlik Tezi.

Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İst., 1962.

Murad URAZ, Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, İst., 1941.

__________, Türk Edip ve Şairleri, İst., 1939.

Mustafa CANPOLAT, Mecmuatü'n-Nezair, Ank., 1982.

Necip ÜÇOK, Genel Dilbilim, Ank., 1947.

Nihad Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı, C.1, İst., 1971.

Osman Fevzi OLCAY, Amasya Meşahiri, İst., 1942.

Şemseddin Sami, Kaamus-ı Türkî, İst., 1985.

Taha AY, Türk Kadın Şairleri, İst., 1934.

Tahir Nejat GENCAN, Dilbilgisi, İst., 1975.

Tahsin BANGUOĞLU, Türkçenin Grameri, İst., 1974.

Türk Ansiklopedisi, Mihrî Hatun.

Türkçe Yazma Divanlar Katologu, ist., 1943.

Türk Dil Kurumu, Tarama Sözlüğü, Ank., 1971.

Vecihe HATİBOĞLU, Türkçenin Sözdizimi, Ank., 1982.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, Ank., 1975.

TEZKİRELER :

Beyanî Tezkiresi, İst. Ünv. Ktp., T.2568.

Fatin Tezkiresi (Hatimetü'l-Eş'ar), Taşbasma, 1271.

Tezkire-i Ramiz (Adab-ı Zurafa), İst. Ünv. Ktp., T.91.

Tezkire-i Sehî, İst., 1325.

Tezkire-i Latîfî, İst., 1314.

Tezkiretü'ş-Şuara(Kınalızade Hasan Çelebi),Yay.İ.KUTLUK,Ank.,1981.